

EÖTVÖS JÓZSEF MŰVEI

EÖTVÖS JÓZSEF

REFORM ÉS HAZAFISÁG
PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK

I

ÖSSZEGYŰJTÖTTE, SZERKESZTETTE,
ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA
FENYŐ ISTVÁN

AZ AUSZTRIA NEMZETISÉGEINEK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL ÉS AZ AUSZTRIA
HATALMÁNAK ÉS EGYSÉGÉNEK BIZTOSÍTÉKA CÍMŰ RÖPIRATOKAT
KAJTÁR MÁRIA,
A MAGYARORSZÁG KÜLÖNÁLLÁSA NÉMETORSZÁG EGYSÉGE
SZEMPONTJÁBÓL CÍMŰ RÖPIRATOT
TOLDY ISTVÁN FORDÍTOTTA

TARTALOM

1838-1848

POLITIKAI TANULMÁNYOK, RÖPIRATOK

VÉLEMÉNY A FOGHÁZJAVÍTÁS ÜGYÉBEN
NS. BORSOD VÁRMEGYE EBBELI KÜLDÖTTSÉGÉHEZ
SZEGÉNYSÉG IRLANDBAN
A ZSIDÓK EMANCIPÁCIÓJA
KELET NÉPE ÉS PESTI HÍRLAP
REFORM

1838-1848

**POLITIKAI TANULMÁNYOK,
RÖPIRATOK**

VÉLEMÉNY
A FOGHÁZJAVÍTÁS ÜGYÉBEN
NS. BORSOD VÁRMEGYE EBBELI KÜLDÖTTSÉGÉHEZ

Ahol társaság létezik, ott büntető törvényeket is találunk, a művelődés első fokától, hol még minden törvény büntetést foglal magában, a legmagasabbakig, hol határa mindig szűkebb körökbe szorul. - A teokráciától a demokráciáig mindenütt tetteleg előismerve találjuk a büntetés jogát.

De amilyen régi a dolog maga, oly új annak teóriája, s alig múlt egy század, hogy a büntetőjog való alapjairól egyesek gondolkozni kezdenek, habár ezredekig gyakorolta is azt az emberi nem, mintegy a természettől oktattva, mely mint az állatoknak, úgy neki is a lételeire szükséges ösztönöket megadja, hogy tudatlanul intézkedéseket alkothasson, melyek nélkül társaság fel nem állhat. - Nincs semmi új a nap alatt, így szólnak sokan - s ez való, főképp az alkotmányi világban, hol nagy, szüntelen harc vívatik uralkodás és szabadság között; való az anyagiban, hol szüntelen változásban ugyanazon tettek váltják föl egymást, s az ember, az anyagi, mint minden állat vagy növény, változhatatlanul ugyanaz marad; de nem való a nemesebb, a szellemi tekintetben, mert ebben korunk egyhez sem hasonló, mely előtte lefolyt; - a gondolkodás kora ez, hol minden tettek oka kerestetik, minden építménynek alapja, minden jelenésnek egy törvény - melyben talán a tett kevesebb, melyben kevesebbet alkotunk, de melyben először vetettük tekinteteinket az okokra, s mintha álomból ébredett volna az emberi nem, visszatekintve először kérdé: Mit jelent mindez? Est aliquid rerum cognoscere causas - egyszóval, korunk teóriákat alkotott.

Csekély érdem, így gondol talán sok, mert vannak emberek, s nálunk sokan, kik a teóriát a praxissal ellenkezőnek vélvén, a tehetetlenség szinonímáját látják benne, s elfelejtik, hogy az, mi közönségesen praxisnak neveztetik, nem egyéb oly egyes esetekre alapult teóriánál, mely ismét csak kevés esetekre alkalmazható, azaz nem mindig practibilis. - De én részemről úgy hiszem, hogy nagy érdem ez, s hogy olyan, mely életünk minden viszonyaira a legnagyobb befolyással bír, s nemünket a vak esetek hatalma alól felmentve, egy biztos, előre kimért pályára vezetendi, melyen bátrabban haladhat; s hogy mi a kérdésben lévő jobbtételeket illeti, e teóriáknak majdnem éppen annyit köszönhetünk, mint korunk emberszerető irányainak. - Csak miután Beccaria s követői a büntetés egyik céljának ösmerék a gonosztevők megjobbítását, lehete világos a tömlöcök céliránytalansága.

Institúcióink nagyobb része a középkor szüleményei, valamint azokat a homályos hajdan szükségétől vagy egyes indulatok- s szenvedélyektől vezéreltetve alkotó, úgy hagyják azt a következő századok, s úgy bírnak mi. - Csalatkozik, ki egy rossz elv következményeit keresi bennök; hibájuk éppen az, hogy semmi elven nem alapulnak, s nagyrészt csak a véletlen eset szüleményei, s nem egyebek. Mert nézzünk be börtöneinkbe, vessünk egy tekintetet azon setét, rossz levegővel eltelt, százados mocsokkal befertőztetett tömlöcökbe, melyekben ezrek, s talán sokan ártatlanok vagy legalább még el nem ítélték sínlődnek, - ne forduljunk el félénken, mint azok, kiknek emberszeretete egy sóhajattal gondolja leróvni hasonlóhoz való tartozását, s részéről azt véli, eleget tett, mert itt-ott monda, hogy szánja embertársait; de nézzünk be bátran mint férfiak, kiknél az érzés feltétellé érik, s az óhajlás akarattá erősül, - s vajon mit látunk. - Mindez irtóztatóság elvek következménye-e? elven alapul, hogy kit a törvény rövid időre elítélt, azt a rossz levegő s elhagyottság ölje meg? elven, hogy a megrögzött gonosztévő s az, kinek vétke egy szerencsétlen pillanat gerjedelme volt, s a még ártatlan s a gyermek s a tanú egy szenvedésnek, egy romlásnak tétessék ki, mint kiken egy nagy átok, a

törvény súlya nyugszik? - s elven, hogy a büntető törvény, mely a társaság védpaizsának alkottatott, most gonosztévők iskolájává lett, s egyesületté, melyben a vétek legnagyobb mesterei a társaságtól nékiek erővel általadott tanítványait nevelik, s melyből, mint egy köz-műhelyből, a rég forralt vétek a naponkint szabadultak által elárad? - Elven, hogy midőn egy megyében a tömlöcök tisztasága s egészsége tűnik szemünkbe, a másikban a homály, mely a börtönön elárad, mintegy jó tettek látszik, mert mindazon undokságokat elrejtí előlünk, melyek benne léteznek, s melyektől eliszonyodnánk? s hogy így a gonosztévő nem azért büntettetik oly keményen, mert vétke súlya nagyobb, mert kevesebb reményt ad jobbulásra, hanem azért, mert egy megye tömlőcébe került szerencsétlenül, s nem a másikéba.

Elven alapul-e mindez, vagy nem inkább a vak eset szüleménye, s tanúsága annak, mi a társasági életben legvétkesebb, hogy egy ily nagyszerű tárgyban eddig elvet nem követtünk, s azt a legrosszabb önkénynek, a gondatlanságnak engedjük által? - Hála tehát századunknak, mely teóriáival átláttatá velünk, hogy nincsen ember, kit az Isten csak rosszra teremtett volna, s hogy a társaságnak sülydedt embertársa iránt van egy szebb joga, mint a büntetés, az ti., hogy reménylheti jobbulását, s mindent elkövethet ennek elérésére. - E nemes megye karainak évekig mutatott buzgósága a tömlöcök javítása iránt legjobb biztosítás arról, hogy a teória teória maradni nem fog.

A tömlöcök javítása jó és kívánatos, így szólnak bizonyára sokan azon úri emberek közül, kikből talán, ha szókönyvökből e szócskát: *de*, elvehetnéd, még jó polgárokat csinálnál, - de nem idején van, hazánk ily jobbításokra még nem érett, s balgatagság éppen ezen kezdeni, holott még mások vagynak, az iskolák például s az utak s mindenek. - Nem történt újítás e hazában, mely ellen ezek nem hozattak volna föl; alapíts Akadémiát, s normális iskolákról szólólandanak, építs elemi iskolát s preparandia kell, hol iskolamesterek neveltessenek, s ha ezt, ismét felsőbb intézetek e mesterek mestereik neveltetésére, s így megint az Akadémiához jössz; kezdj akármit, nem itt kellene kezdened, s hát hol? én megmondom a titkot: - *sehol*.

Ne hallgassunk ezekre, s mi jó, bármi légyen az, alapítsuk, alkossuk, terjesszük; a kezdésnek legjobb módja valamit kezdeni, s termékenyebb e földön nincsen semmi, mint a jó, mely egyszer behozva, ezer következtetést szül, s ha nem rendszeres úton is, végre odavezet, hová érni akarunk - a jobbhoz.

*

Ha tömlöceink mostani állapotát tekintjük, kétféle hiányokra találunk, olyanokra, melyek a rabok testi jólétét veszélyeztetik, s olyanokra, melyek erkölcsiségök végromlásának kútfejei lehetnek.

Ami az elsőt illeti, fájdalom, annyi példa van hazánkban, hogy bővebb fejtegetést bátran elmellőzhetnék. Megyénk tömlőcében alig múlt két esztendeje, hogy a tömlöci láz megszűnt, ugyanakkor uralkodott Szabolcs vármegyében, hol átutaztam, s ki tudja, még hány más helyen; úgyhogy bátran ki merem mondani, nem múlik egy esztendő, hol egy vagy más megyében e nyavalyának sokan nem esnének áldozatul, s hol nem történhetnék egy vagy más törvényszékkal nálunk is az, ami 1557-ben az oxfordi úgynevezett fekete assisekkel történt, hol a raboktól közlött ragály következtében mind, akik az ülésen jelen voltak, bírák, tanúk s hallgatók, ugyanazon betegségben meghaltak. Gilbert Blanc szerint¹ legalább 600 közlábnyi hely szükséges arra, hogy egy ember egészségének kára nélkül élhessen. Niemann² 730 lábat

---

¹ Medico Chirurgical transactions.

² Handbuch der Staatsarzneiwissenschaft.

mond; - s vajon telitömött tömlőcinkben jut-e ennyi, azaz 3 köb öl egy-egy személyre, ha nem vesszük is tekintetbe azt, hogy szellőztetésről gondoskodva nincs, s hogy a romlott levegő soha meg nem újulhat: mely mennyire káros, például szolgálhat, hogy 1753-ban (amint Howard említi) hét ember, ki magát a newgate-i tömlőc szellőztetése alkalmával vigyázatlanul a tömlőcből jött levegőfolyamnak kitette, mind megbetegedett.

Milyen az évenkénti halandóság tömlőcinkben, nem tudom, minthogy ily statisztikus adatok Magyarországon csak ritkán s tökéletlenül találhatók - de annyi bizonyos, hogy az nagy s rendkívül nagyobb, mint lennie kellene, ha tömlőcink úgy rendeltetnének el, miként Amerikában s Európa némely országában már léteznek, hol a halandóság a tömlőcben néha kisebb, mint a szabadlábban élők között.³ De még károsabb, még ezerszerre inkább figyelmünket érdemlő mostani tömlőcink második következtetése, azon lelki megromlást értem, melynek annyi gonosztevő vegyüléséből szükségképpen eredni kell. - Három az ok (így szól Bentham, e nagy gondolkozó egy helyütt), melyek a tömlőcök által való romlásnak fő kútfejei:

1. Megerősítése azon okoknak, melyek a vétekhez buzdítanak.
2. Gyengítése azon tekinteteknek, melyek attól visszatartanak.
3. A vétek véghezvitelére nyert oktatás és könnyebbség.

Már nézzük megyei tömlőcinket. Ami az elsőt illeti, minden gonosztettnek kútfeje a szükség, a munkátlanság s bizonyos hibás meggyőződés, mely a gonosztevőnek vétkét nem annyira undoknak, mint következtetése végett kíváncsúnak festi. Már kérdem, tömlőcink a vétek okait gyengítik-e, vagy nem erősítik inkább? A kiszabadult rab nem vetődik-e vissza a társaság körébe mint koldus, anélkül, hogy élelméről csak az első napokban is gondoskodva volna a legnagyobb, a legkínosabb szükség között, kitéve ezer csábításnak, melyek őt, ha ellent nem áll, ugyanoda vezetik, honnan alig szabadult; anélkül, hogy ellent nem állása által megfertőztetett nevét kitisztíthatná, mert az élet kényelmei között ki tudná átlátni, hogy vagynak pillanatok, melyekben nem lopni nagy tett. - S tegyük fel most, hogy a szabadult hosszú büntetést szenvedvén, dolgozni elfelejtett, vagy éppen minden munkára tehetetlenné vált (mi botozás által igen könnyen megtörténhetik); tegyük fel, hogy csekély tömlőci szerzeményét, ami nálunk közönségesen történik, erősebb italok megszerzésére fordítja, s így minden szenvedései között oly kényelemhez szokott, melynek szükséggé vált kielégítésére becsületes módon nem juthat; s most gondoljunk mindezekhez egy embert, ki évekig gonoszok társaságában élve a bűn képzeletével megbarátkozott, kinek e földön társa nincs, mint gonosztevő, kit e világhoz semmi sem köt, mint szükségei, kit a törvények csak sújtanak, - s vajon reménylhetjük-e, hogy a szükségtől szorongatva becsületes fog maradni, reménylhetjük-e főképp, ha a második okra figyelünk, s meggondoljuk:

Hogy mindazon indítóokok, melyek a közönséges embert az erény ösvényén fenntartják, a tömlőcöltetettre nézve hatásokat elvesztik - mert ne hasonlítsa magát öszve senki azon szerencsétlenekkel, kiket a törvény súlya ért. Mással, s habár szegény is, a törvény csak védelmét, csak önbiztosságát érezteti, neki barátjai vannak, ösmerősei, száz édes kötelék,

---

³ Nincs semmi szembetűnőbb, mint azon különbség, mely az egészségi állapot s főképp a halál eseteire nézve az ó s új rendszer között Amerikában létezik, midőn ti. a philadelphiai Walnut streeti tömlőcben a halálesetek száma, mint 1 a 16-hoz, a New York-i newgate-iban mint 1 a 19-hez állott (mely tömlőcök a rólok adott leírás szerint a miénket még amellet mind tisztaság, mind rendességre nézve felülhaladták): a mostani elvek szerint alakult fogházakban a halál esetei így állnak: Sing-singben 1. 37-ből Wetherfieldben 1. 44-ből; Baltimore-ban 1. 49-ből; Auburnban 1. 56-ból s Bostonban 1. 58-ból. Beaumont et Tocqueville - *Système pénitentiaire aux États-Unis*: 1, 80.

mely őt az övéihez csatolja, mellette intve áll a hit szent oktatásával, s egy egész társaság, melyben, bármi romlottnak mondják sokan, becsületes embereket csak az nem talál, ki találni nem akar, - őt becsületre maga inti azon név, melyet visel, melyet ő apától tisztán veve át, s így eresztend gyermekeire; melyet rossz hír átka még nem sújt, s mely habár a boldogulás kapuit nem nyitja fel előtte, mint más hangosabbak, legalább semmit el nem zár; - azon név, mely mindenkinek annyira kedves, mint személye, s mely szüntelen védfalként áll közte s a vétek között. - S mit bír mindebből a rab? - Ne szóljon törvényről neki senki, csak súlyait érzé, csak láncokat ada néki, ne szóljon emberekről, a kötelékek, melyek hozzájuk köték őt egykor, elszakadtak mind, s közte s a társaság között nincs egyéb lánc, mint azon gyűlölés, mely az elnyomatottat elnyomóihoz fűzi - mert ne gondoljuk, hogy igazságosnak ösmerendi büntetését; ha volna is valami e lealázott szívben, mi mint lelkiösméret megbánásra s jobbúlásra intené a magánost, mellette állnak társai, gonoszabbjai, s gúnykacajok előtt a jobb érzemény félénken elhallgat elébb, később elenyészik, mint minden, mit soha ki nem mondhatunk; - bűnének nem ő oka, így szólanak pajtási, hanem azon társaság, mely őt az élet minden vagyonaiból kegyetlenül kizárá, mely őt semmi jóra nem oktatá, nem nevelé, mely első, talán meggondolatlanságból követett kis hibáit kegyetlenül bünteté, s megbélyegezve nevét előtte minden jobbra való utat elzára. - S mi kösse a hazához őt, kire határain csak egy jövődő vár, a gyalázat, rokonai már nem azok, kiket a természet ada néki, s kik most szégyennel tőle visszavonulnak, ezentúl nincs senki, kiből bízhatnék, mint azok, kiket véle egy vétek, egy gyalázat, egy szenvedés köte öszve, s ezekhez csatolja nemcsak önválasztása (mely őt talán másfelé vezetné), hanem azon szükség, mely minden embert társaságba vezet, s inkább a legrosszabbak közt, mint magánosan hagyja állani.

S íme egy új társaság alakul a börtön homályai között, esküdött ellensége annak, melynek őreitől őriztetik - alapja a vétek, társai gonosztévők, célja a törvényeknek megszegése; s ki e körben legmerészebb, kinek beszédei a törvények ellen leglázasztóbbak, ki a hit parancsai s fenyegetései ellen gúnyolódva legélénkebb, kinek múltját a legundokabb tettek fertőztetik, az az első, a csudált, a példa, melynek követését száz, a magányban felhevült képzelet célul tüzi ki magának a jövődőre.

Közös megbecsülés tart fenn minden társaságot s erények kellenek ennek, mint minden egyének; de ez erények nem azok, melyek jó polgárt nevelnek, hanem azon makacs eltökélés, mellyel az egyes a büntető társaság ellenébe szegül, azon elszánás, mely őt szenvedni tanítja, anélkül, hogy panaszra fakadna, vagy az erősebb előtt meghajolna, azon hívség, mellyel cimborái titkait őrzik, s az igazság kiszolgáltatását gátolni igyekezik, egyszóval azon szolgálai tökély, mely a vesztett szabadság után minden egyebekből egyetlenül fennmarad, türelem s bosszú. De a fogság csak egy ideig tartó, a rab szabadulni fog, neki is vannak még reményei, jobb étkek, munkátlan szabadság, bor, pénz s undok ölelések, ezek, mik őt e helyre vezették, nem örökre vesztek el még, van néki is még egy reménye, a vétek.

S most jó a harmadik ok, - ott ülnek láncok közt a vad cimborák, a jövőről folyó beszédök, víg napokat említenek, dús vagyont s dicsőséget; emelkedik minden kebel, hevül minden képzelet, s amit az egyes nem tud, arra száz társa tanítja, mitől az egyes visszajedne, az most biztos - s könnyűnek látszik, mert annyi társ között, kiknek segédére kiszabadulva majdan számot tarthat, hogyne érezné magát erősnek mindenki!

Ezek következményei a vegyes bezárásnak, melyek tömlöceinkből vétek-oskolát csinálnak; s nem gondolja senki, hogy kelleténél homályosabb színekkel festék: amit mondtam, azt számtalan tapasztalás igazolja, s nem ez az egyetlen való Magyarországon, mi hihetetlennek látszik. - Magános ember egészen jó vagy egészen rossz nincsen, a társaság azzá teheti. A haza pillanatokra istenné, a tömlöc ördöggé.

Bővebben szoltam a dologról, mint talán céloim kívánná, de csak azért, mert éppen e két hiba elkerülése az, mi az új tömlöci rendszernek fő célja s tökélye - ez, miben egész alapja fekszik, ez végre, mi tömlöceink jobbítását egyik legszebb, de miután annak szükségét átláttuk, egyszersmind egyik legszorosabb kötelességünké teszi. - Mert vajon a rab nem marad-e embertársunk? nem marad-e polgára azon hazának, melynek törvényei őt sújtják, de csak amennyire vétkezett, midőn azokat megszegi, egyébként az ő, valamint mindenki védelmére létezvén, - s nem tartozunk-e a törvények védelmét fenntartani még annak is, ki azokat megbántá? - S ha 1792-i szeptember első napjaiban a fellázadt francia pór a rabokat meggyilkolá, egy iszonykiáltás hatá át egész Európát, s ha maiglan méltán átkozva emlékezik az emberi nem e tette, melynek szennyét annyi győzelmi babérok el nem takarhaták, vajon felejthetjük-e, hogy rabokat gondatlanság által halni hagyni nem egy pillanatnyi kinnal, de az elhagyottság évekig tartó szenvedései után, semmivel nem jobb? felejthetjük-e, hogy nemcsak egy neme van a gyilkolásnak, s hogy nincs nagyobb kegyetlenség, mint melyet gondatlanság szül, mert ezt még az egyes lelkiösmerete sem korlátozhatja. - Mit Appert oly szépen mond a francia tömlöcökről írt munkájában, azt hazánkra ezentúl ne mondhasa senki: „A királyi kegyelem, mely életre akarná fenntartani a szerencsétlent, csak veszteségét halasztja, míg az embereknel kegyesebb halál föl nem oldja bilincseit.” - És ha meggondoljuk, hogy nemcsak gonosztévők töltik tömlöceinket, hanem hogy, bármennyire tökéletesüljenek is büntető törvényeink, soha annyira nem haladhatnak, hogy egy ártatlannak büntetése általok egészen lehetetlenné válnék, s hogy gyanúsok is elzártnak, sőt néha tanúk, vajon nem borzasztó a gondolat, hogy ezeket ily társaságba hozta a törvény, s hogy egykor rajtuk büntetni fogja, mit talán csak önmaga okozott. Rossz véget jósolunk oly ifjúnak (így szól ismét Appert ugyanazon munkájában), ki rossz társaságban jár, s vajon mi leend annak következtése, ha hozzá-láncoltatik?

Biztosítani a rab személyét, hogy azt nagyobb s más szenvedések ne érhék, mint melyeket a törvény vétkének büntetésül szabott, s biztosítani erkölcsiségét, hogy az legalább a büntetés által ne romoljon még inkább, ezek az új rendszer céljai.

A jobbulás mindig csak remény, mely szép s fönséges, de bizonytalan, mint azt Beaumont és Tocqueville az amerikai javításokról írt munkájokban legjobban kifejezik e szavakkal: „Ne veszítsük soha szemeink elől azon szomorú igazságokat, hogy az erkölcsi megjobbulás még a hallgatás és magánosság mellett is mindig bizonytalan, míg a megromlás, ha a rabok társal-kodnak, soha nem az, hogy tehát a tudomány tökéletesülése után a legjobb rendszer az leend, mely a gonoszokat megjobbitandja. - De hogy most a dolog jelen s valódi állapotjában a leg-tökéletesebb mód talán az, mely a gonoszokat gátolja, nehogy még gonoszabbakká váljanak.”

Azonban habár e második rendbeli hiányok (azaz melyek a rabok erkölcsiségét veszélyeztetik) magokra a raboskodókra, de leginkább a társaságra nézve sokszor fontosabbak: mégis az első azok, melyeknek talán minden jobbítást, mely e részben történt, köszönhetünk. - Ritkák azok, kik morális szenvedéseket értenének, s még ritkábbak, kik valódi részvétellel tekintenek vagy orvosolni akarnák azt, mit nem kéntelenek látni; de a testi kín világos mindenkinek, mintha könyörületességre akarta volna vezetni az embert maga a természet, érzékei felriadnak látására, s kik talán hidegvérűen ölnének ezereket egy pennavonással, kik nyugodt lélekkel alkotnának törvényeket, melyek által egy ország népessége fosztatnék meg vagyonától s személyes bátorságától, azokat egy csekély seb elhalványítja. - Az önöst gyengének teremté az Isten, mert lelkének egy része hibázik, mely őt részvétellel vezetné; oly testet ada neki, melynek jóvoltához szükséges, hogy kínokat ne lásson, s mely a hallgató lelkiösmeret helyett felszólal s emberi könyörületességre inti.

Mindaz, ami a középkorban a tömlöcök javítása körül történt, csak ezen anyagi szenvedések könnyebbítésére irányoztatott. - Ezért tévők a keleti császárok kötelességül a püspököknek s bírának a tömlöcök évenkénti megvizsgáltatását.⁴ Ezért történt ugyanaz Milanóban, Génúában, több olasz tartományban s végre Franciaországban, hol I. Ferencről XIV. Lajosig majdnem minden király alatt új törvények által parancsoltatik a tömlöcökre való felvigyázat, ezért fáradtak végre mindazon egyesek, kik durva századukat meghaladva s csak szent hitvallásuk parancsait követve, mely naponként imádkozik a rabokért, nagylelkűen feláldozák életüket s minden örömeit, hogy egyes szerencsétleneknek letörölhessék könnyeiket, s egy vigasztalással derítsék a sötét börtön homályait; ezért Paulai sz. Vince, Boromaei sz. Károly, Claude Bernard, ezért végre nagyrészt Howard, korunknak azon nagy szentje, kinek neve szebben fog hangzani századok után, mint bármi más, melyet mindenki ösmér, senki nem áld. Mert ha szép embertársainknak áldozni életet, ha dicső évekig fáradni homályban oly cél után, melyről dicsőséget nem várhatunk, csak hogy szerencsétlen embertársaink sorsán könnyíthesünk, bizonyára az övé a legszebb babér, ki 1756-tól, a francia fogságból megszabadulva (hol a hétéves háború alatt katonai fogságban tartatott) egész életét, mint a bedfordi grófság sheriffje s független egyes, csak e célnak szentelé, s körüljárva hazája tömlöceit s körülutazva Európát, veszélyekkel s kellemetlenségekkel küszködve feláldozza mindent, mit az élet a vagyonosnak kellemetést nyújthat, csak azon egy reményért, hogy a rabok sorsa (melyet munkájában a világgal ő ösmertetett meg először egész szörnyűségében) enyhülni fog. De Howard maga a rabok anyagi jóléte gyarapításában fáradott leginkább, s habár munkásságával a tömlöcökre nézve egy új éra kezdődik, s habár munkái a leghasznosabb gondolatokat foglalják is magokban, még távol vala attól, mire a tömlöci tudomány fél századnyi tapasztalás után végre haladott. - Megtartani tisztaság, rend s azáltal, hogy egy tömlöcbe nem szerfelett sok rab záratik, az egészséget, munkásság által biztosítani a rabok jövődjét s egyszersmind kisebbiteni a tartási költséget: ez vala majdnem az, mit Howard s idejében azok, kik példáját követték, tömlöcjavítás alatt közönségesen értettek, s mi akkor a genti tömlöcben, mely 1772-ben Mária Terézia helybenhagyásával építettett, már létezett.

A valódi jobbító rendszer, mely csak a rabok teljes elkülönözésében áll, még távol vala, s hogy Európában még annyira halasztatott behozatása, csak azoknak tulajdoníthatjuk, kik mint a tömlöcjavításnak legbuzgóbb, legbeszédesebb pártolói álltak elő. - Van egy neme az embe-
reknek, minden újításnál a legveszedelmesebb, mely jó és rossz helyett csak divatost ösmerve, mihelyest valami új gondolat feltámad, azt határtalan túlságoskodások által nevetségessé teszi. - Miként Voltaire istentagadókká, Rousseau embergyűlölökké tévé e szegényeket, úgy Howard munkája után egyszerre véghetlen emberszeretet hatá meg szívöket, s tömlöcjavítás lőn a jelszó, mellyel egyszerre mind e közepszerűségek a térre szálltak, hogy magoknak kis hírecskét szerezzenek. - Ez a láncok terheességét emlité, amaz a börtön homályosságát, a magány szörnyeit vagy az étkek durvaságát, mindenik jobbít, mindenik javasol, úgyannyira, hogy ha ez érzelmők kívánatainak a kormányok hódolnak, bizonyára olyanná vált volna rövid idő után a rabok sorsa, mely a szabad munkás előtt kíváncsnak látszik.

Ellenszegülés támada tehát, közönséges következése minden újításnak, melynek, mint az akkori jobbító rendszernek, elve csak tagadó s a jelen állapot rossz állása; s alig vehetjük rossz néven azoknak, kik a tömlöcjavításokat csak zelótáikból ösmervén, nyílt megtagadást s gúnyt használtak annak népszerűtlenségére; - azon úton, melyen indulni kezde ez ügy, úgysem lehele jót várni.

---

⁴ *Codex Theodosianus* Lib. LX-o de custodia reorum. *Codex Justinianus* Lib. I. Tit. IV-o de episcopali audientia.

A tömlöcök jobbítása nem abban áll, hogy a rabok anyagi jóléte s kényelmei nevedjenek, hanem abban, hogy gondatlanság által semmivel többet ne szenvedjen senki, mint amire ítéltetett, de hogy azt mindig s mindenütt egyformán szenvedje - távol legyen tőle minden kényelem, minden öröm, melyet jobb étkek, erősebb italok s más anyagi gyönyörűségek néki szerezhethének, de távol legyen egyszersmind minden, mi életét veszélyeztetheti, vagy őt oly sanyargatásoknak teszi ki, melyeket sem ő, midőn vétkezett, sem a bíró, midőn ítél, előre nem láthatának, s melyek a börtön homályába temetve senkinek például nem szolgálván, haszontalanok. A tömlöc büntetés maradjon mindig, de ne váljék soha kínzássá, melynek nagysága nem a rab gonoszságától, hanem őrzője embertelenségétől függ.

Nem Európának vala szánva e szép intézet dicsősége, s habár Bentham Panoptikumja (melyről később, midőn az építés formájához érek, bővebben szolandok) jeles előlépésnek nézethetik; mivel rendszere sem testi, sem morális elkülönözést, azaz hallgatást nem foglal magában, még ez is a penitenciárius tömlöcökhöz való előkészületnek nevezhető inkább, mint elkezdésének. Egy más boldogabb éghajlat alatt tenyészett az, mint annyi más szép s jó, minek magvait mindig Európa hinti el, de mi mindig csak ott hajtja kalászeit, mintha az Isten éghajlatunknak napszámul adta volna e másoknak mívelését, nekünk csak a küszködést adta végzetül; s szerény kvékereknek köszönheti a világ, hogy a hibák, melyeket a XVIII. század tudósai észrevettek, de anélkül, hogy orvoslásukra valamit javasoltak volna, s melyek jobbítására a büszke francia törvényhozó test, kinek 1791-ben Bentham Panoptikuma tervét megküldé, egy bizottság kinevezésénél egyebet nem tett - végre megszűntek, s józanabb s emberibb tömlöcöztetés lépe helyökbe.

Azonban itt is hosszú, majdnem negyven esztendei tapasztalás vala szükséges, míg végre a mostani tökéletesülés annyi próbákból kifejlődhetett.

Minekutána a gyarmati öszveköttetés megszűntével az anyaország vérengző törvénykezése megszűnt, s az elébb annyi esetekben használt halálos büntetés helyébe mindinkább hosszas elzárás használtatott, az előbbi tömlöcök szűke végett Pennsylvaniában egy új s Howard nézetihez alkalmazott fogház építtetett ugyan 1786-ban Philadelphia városában, mely helyétől a Walnut streeti tömlöc neve alatt ösmeretes, de minekutána itt csak a nagyobb gonosztevők zárattak el magánosan, csendről pedig vagy valódi elkülönözésről szó sem vala még, főképp miután a hely szűke miatt két-két gonosztévő záratott egy szobába; e tömlöc, bár akkori időben a legtökéletesebbnek hirdetve s 1797-ben New York s később más tartományoktól utánoztatva penitenciárius tömlöcnek nem nevezethető, s a szabadult rabok sokszori visszatérése csakhamar hibásnak gyaníttatá e módot, s minthogy mindenki átlátá, hogy leginkább a rabok öszvekeverése és társalkodása az ok, mely miatt az eddigi tömlöcök a közvárokozásnak meg nem feleltek vala, a New York-i státus 1816-ban az auburni, Pennsylvania - 1816 - a pittsburghi, s - 1821 - a város s a keleti grófságok számára a cherryhilli tömlöcöket építvén, alapelvül az egészen magános elzárást hozák be ez új intézetekbe. - E próbával a tömlöc-javításban új érárt kezdve, melyet Howard iparjait az elsőnek nézve, másodiknak nevezhetünk.

De minekutána a magános, munkátlan elzárás az auburni fogházban megpróbáltatott, s kitűnt, hogy nyolcvan, e célra elkülönözött rab közül nemcsak öt meghalt, s egy megbolondult, hanem valamennyi oly testi- s lelkiépp elgyengült állapotba süllyedett, mely azoknak további tartását a legnagyobb veszedelem nélkül nem engedé, s midőn ugyanaz tűnt ki minden már ehhez hasonló tömlöcökben is, hol a rabok munkátlan magányban tartattak, az egészen magános s munkátlan elzárás rendszere Pennsylvaniában megváltoztatott, New York- s más tartományokban pedig 1823-ban végképp elhagyatott, hol helyébe az úgynevezett auburni rendszer hozatott be 1824-ben, mely az éjjeli magános elzárást megtartván, nappal közös

munkát rendel, de a legszorosabb hallgatás által feltartván azon morális elkülönözést, mely nélkül a rabot társai rossz befolyásától megőrizni nem lehet.

S innen kezdődik a tömlöci javítások harmadik, mostani epochája, mely szerint azon amerikai tartományok, melyeknek tömlöci javítóházak,⁵ két különböző rendszert követnek, miknek egyike - mely közös munka és hallgatás, az auburninak neve alatt hét tartományban gyakoroltatik, - másika, melynek alapja munkával öszvekött tökéletes magánosság, Pennsylvanián kívül még csak New Jersey-ben létezik, Európa tartományai nagyrészt az előbbihez ragaszkodván.

Ugyanazon alapelveken épülnek ezek, s teljességes elkülönözés és munka az, mitől mindkettőben a jobbítás váratik, csak a módok különböznek.

A philadelphiai rendszer szerint az elkülönözés anyagi, s azért biztosabb, az auburni szerint csak mintegy lelki, de éppen azon következtetésekhez vezet, - hallgatók közül bármennyien álljanak is egymás mellett, viszonyok nem támadhatnak, s magánosan áll mindenki a tömeg között, s gyengén elkülönözése által.

Mutatja ezt leginkább a sing-singi büntetőintézet, hol több ezer rabnál harminc felvigyázó által őriztetik, hol, bár láncok nélkül dolgoznak a rabok, s munkájuk végett fegyverekkel ellátva, kővágásra használtatnak, soha eddig tetemes ellenszegülés vagy éppen lázadás nem támadott. - A harminc felvigyázót társasággá egyesíti a beszéd, mely által minden pillanatban akaratukat közölhetik: s az ezer rab nyájként, de elkülönözve áll, mint éppen annyi egyes az örök általellenében - ez titka az egésznek.

Ami a munkát illeti, a philadelphiai rendszerben mindenkinek egyes akaratától függ, dolgozni akar-e egyes szobájában vagy henyélni - az auburniban a munka kényszerített, itt is azonban ami a következtetéseket illeti, hasonlókká teszi azokat az, hogy magánosság s unalom a munkát mindenkinek inkább kívánatossá teszi, mint nem, s hogy így a philadelphiai rendszerénél talán még nagyobb s szakadatlanabb iparkodás várható, mint az auburni által.

Mióta jobbító fogházak léteznek, sok mondatott is íratott e két különböző rendszer nagyobb vagy kisebb célirányosságáról, s míg például Pennsylvaniában az auburni, mint melyet testi büntetések nélkül feltartani nem lehet, minden jobbulásra egyáltalában alkalmatlannak állított eddig, a konföderáció más tartományi a philadelphiait mint sokkal költségesebbet s ritkábban célt érőt egészen elhagyták. - Beaumont s Tocqueville, kik az amerikai büntetőházakról írt munkájuk által oly nagy rúgást adának az európai börtönök megjobbítására, e részben, az amerikai büntető rendszer hasznairól szólva, így ítélnék:

Háromfelé oszthatni az amerikai büntető rendszer hasznait.

„Az első: lehetetlensége a rabok megromlásának a tömlöcben.

Második: nagy hihetősége annak, hogy munkássághoz s engedelemhez szokva tömlöcöztesük által belőlük még jó polgárok válhatnak.

Harmadik: lehetősége egy teljes erkölcsi megjobbulásnak.

Noha mindazon intézet, melyet láttunk, e három cél után törekszik, mégis vagynak némelyek e részben, melyek által az auburni s philadelphiai rendszer között különbség létezik.

Mindenekelőtt ami az elsőt illeti, a philadelphiai tökéletesebb, mert mindenesetre olyan rabok, kiket vastag falak választanak el, még kevésbé közösülhetnek, mint kiket csak a hallgatás

---

⁵ Mindössze csak kilenc ilyent állítanak Beaumont és Tocqueville jeles munkájuk 1837-i kiadásában.

szigetel el egymástól. - Az auburni rendszer biztosít ugyan arról, hogy e hallgatás szakadatlanul megtartatik, de e biztosság csak morális, melyen kételkedni lehet, míg a philadelphiainál a rabok közösülése anyagilag lehetetlen.

A philadelphiai rendszer lévén egyszersmind az, mely a rab lelkére legnagyobb hatással bír, általa eszközölhető bizonyára a legtöbb valódi erkölcsi megjobbulás. De talán az auburni az, mely rendszere által a társas élet viszonyaihoz inkább hasonlítván, több oly megjobbulást eszközöl, melyet törvényesnek nevezhetnénk, mert az egyest csak arra vezetik, hogy törvényes kötelességét teljesítse.

Ha ez így van, a philadelphiai több becsületes embert, az auburni több a törvényeknek hódoló polgárt nevelne.”

Ami személyes meggyőződésemet illeti (amennyire ember, kinek tapasztalása egészben nincsen, s ki ez annyira praktikus tudománynak csak könyveiben járatos, ilyenről szólhat), véleményem szerint a legjobb fogház bizonyára az volna, mely sem az egyik, sem a másik rendszert nem követné egészen, de elosztva kétfelé, rabjainak egy részét az auburni, másikát a philadelphiai rendszer szerint tartaná. - A tömlöc, amennyiben általa nemcsak büntetés, hanem még azonfelül a rabnak megjobbítása céloztatik, egyszersmind nevelőintézet, s azért bizonyára annyival célt érőbb, mennyivel inkább alkalmaztathatik az egyes lelki tulajdonaihoz. - Azonban az ok, miért én e két rendszer egyesítését kívánom, nem ez; teljes és belső megjobbulás oly ritkán reménylhető, hogy azt politikus intézetek céljául kitűzni nem lehet, csak a hit eszközölheti ezt szent befolyásával, s nincs ember, ki annak létesíthetését bebizonyíthatná.

Okom az, hogy tömlöceinkben nagy számmal oly személyek találhatnók, kire az auburni rendszer igazságtalanság nélkül, mások, kikre az való sikerrel nem alkalmazható. A gyanúsokat értem s azokat, kik rövidebb elzárásra ítéltetnek.

Noha azt hiszem, hogy előleges eljárásunk által az ítélet előtt elzárt ártatlanok száma nálunk csekélyebb, mint például Franciaországban, hol e szám statisztikai számolások szerint 40 száztól: mégis bizonyos, hogy e neme a raboknak nálunk is nagy számmal találhatók, s hogy habár csak egy volna is, reá nézve az auburni rendszer, mely mind a közös és kényszerített munkára, mind a csend fenntartására szükséges erősebb diszciplináris fenyték miatt százszorta lealázóbb, mint bármi más tömlöcöztetés, nem volna alkalmazható; ha nem vennők is tekintetbe azt, hogy egynehány hónap alatt gyári munkák elkészítésére senkit úgy oktatni nem lehet, hogy azokat haszonnal gyakorolhatná.

Ez utóbbi ok nehezíti az auburni rendszer alkalmaztatását azokra nézve is, kik csak rövid időre ítéltettek, s innen van, hogy mind Angliában, mind az amerikai szövetség nagy részében, még ott is, hol a jobbító tömlöcök elvei már rég gyakoroltatnak, az elvek a gyanúsokra s rövidebb időre ítéltekre éppen nem alkalmaztattak.⁶

Mennyire káros e büntetésmód, átláthatja mindenki, meggondolván, hogy valódi jobbulást csak olyanoktól reményelhetni, kik a gonosz pályáján még messze nem haladtak, s hogy leginkább azokat tartozik megörzeni minden romlástól a társaság, kiket, mint csak gyanúsokat, büntetni joga nincs, s kikből, habár mint olyanok léptek is a tömlöcbe, kik az elzárást nem érdemlették, olyanok válhatnak veszedelmes társaság által, kik nem érdemlik többé a szabadságot.

---

⁶ Tudtom szerint csak a Blackwell Island-i tömlöc New York-ban formál e részben kivételt, hol a penitenciárius rendszer kisebb gonosztévőkre is használtatik.

Nem használni a penitenciárius rendszert rövidebb időre ítélt raboknál s gyanúsoknál, valóban nem más, mint róluk ott lemondani, hol sikere talán egyedül vagy legalább sokkal inkább reménylhető, s ott, hol annak elmulasztása a legnagyobb jogsértést foglalja magában.

Én tehát mind a gyanúsokra, mind a rövidebb időre ítélt rabokra a penitenciárius rendszert mindenesetre alkalmaztatni kívánom; egyébiránt e részben éppen úgy a philadelphiai rendszerhez ragaszkodván, mint különben egészen az auburnira szavazok, meg levén győződve, hogy az, nemcsak mert építési költségei csekélyebbek, a rabok szerzeménye pedig, mely nagyrészt tartásukra fordítatik, nagyobb, már olcsósága végett ajánlhatóbb, de hogy az egyszersmind hazánkra nézve sokkal célirányosabb, minthogy henyéléshez szokott pásztoraik, kik nagyrészt tömlőceinket töltik, a kényszerített munkában nagyobb büntetést találándnak, mint a philadelphiai magányban, melyet, habár Isten szabad ege alatt, régen megszoktak. Okaim, miért kívánom e rabokra nézve a philadelphiai rendszert behozatni, ezek:

1. Mert az auburni, mint inkább megszegényítő, s a magános elzáratásnál sokkal inkább a büntetés színét hordozva magán, a gyanúsra nézve igazságtalan, a kisebb gonosztévőre veszedelmes, mert azon erkölcsi védelmet, melyet becsületérzés ad, benne elgyengítvén, őt oly emberek ősrésztébe hozza, kik egykor jövőendő életére nézve káros befolyást gyakorolhatnak.⁷

2. Mert arra, hogy az auburni rendszer szerint, melyben a munka nagyrészt gyári, egy rabból hasznos munkás válhassék, sokkal több idő szükséges, mint a philadelphiainál, hol a rabok nagy része egyszerű fonásra használható; noha itt sem kell soha elfelejtenünk azt, hogy a munka mindig csak segédeszköz és soha nem cél, s hogy bármi tökéletlen legyen is az, a társaságra nézve mindig nagyobb hasznot fog hajtani, mint ha mindazok, kiktől tökéletes munkát nem reménylhetünk, - henyélnének.

3. Mert a magános elzárás az ártatlan gyanúsra nézve, kit magányában lelkiösmerete s ártatlanságán alapult reménye biztat, kisebb szenvedés, mint ha közös munkára kényszerítették, s habár szó nélkül is, társalkodnék azokkal, kiket megvet; a rövidebb időre elzárt gonosztévőnek pedig talán kínosabb s azért jobbulására nézve hasznosabb.

4. Mert a gyanúst, minekelőtte pöre bevégeződött, társaságban veszedelem nélkül hagyni nem lehet, mert jelek vagy egyes szavak által is oly közlések történhetnek, melyek az igazság kiszolgáltatásának gátokat állíthatnának elébe. A kisebb időre elzárt rabra pedig az auburni rendszer, mely leginkább a szokás hatalma által jobbít csak kevés hatással lehet.

5. Mert ami a raboknak e két nemét illeti, mind e hasznokat elérhetjük anélkül, hogy a rendszer legkisebb káros következtől kellene félnünk, melyek, amint említém, Amerikában mindjárt a magános elzárás megpróbálása után tapasztaltattak, de csak oly esetekben, hol a magános elzáratás munka nélkül vagy felette hosszú időre használtatott.

6. Végre mivel e két rendszer egyesítése által az építési költségek tetemesen kisebbek, mi nálunk, kiknek híres konzervatív elveik sok esetben csak pénzhiányon alapulnak, bizonyára nem megvethető jobbítás. - Minekutána ti. a philadelphiai rendszer szerint egyes - az egészség fenntartása végett 600-730 köblábnyi terjedésű - szobáknál egyéb nem szükséges, s alig képzelhetni házat, melyben némely változatok után ilyenek nem csináltathatnának, ily módon most létező fogházunk, mely az auburni rendszerhez egyáltalában alkalmatlan, haszonvehetővé válnék; - egy emelettel felemelve azt s belsejét az említett nagyságú egyes szobákra

---

⁷ Diligentius enim vivit, cui aliquid integri superest; nemo dignitati perditae parcit. Impunitatis genus est jam non habere poenae locum. Senec. de clementia.

osztva, bizonyos vagyok, hogy abban per alatt levő rabjaink nagy része, (azok ti. kik kezességre nem eresztetnek, s a kisebb időre ítélt rabok 1-6 hónapig), megférnének, s így az általam a javallat folytában ajánlott, 144 rabra építendő dolgozóház szükségünknek megfelelően, min e segédintézet nélkül kételkedem, nem is említve itt azon hasznot s könnyebbséget, mely abból háramlanék, hogy a per alatt levő rabok a törvényszékek közelében tartatnának.

Jól ösmerem mindazon ellenvetéseket, melyek e terv ellen tétethetnek, s csupán azért, mert új s tudtomra sehol nincs még gyakorlatban, tétetni fognak. Tudom, hogy tökéletes penitenciárius tömlöcöt régi épületből majdnem lehetetlen készíteni, s hogy bizonyára az, melyet régi börtönünkből készíthetünk, távol leend a philadelphiai penitenciária tökélyétől - de a kérdés itt csak az, megfelel-e céljának, reménylhetjük-e, hogy mostani körülményeinkben ennél tökéletesebbet készíthetünk? Mire én az elsőre igenezve felelek, meg lévén arról győződve, hogy ha a szobák az említett nagyságra építtetnek, egyes udvarokra szükség nem leend, főképp oly rabok egészsége fenntartására, kik csak legfeljebb hat hónapig tartatnak tömlöcben, s hogy a belső rend fenntartására elég egy közfolyosón végigjáró ór, ki az ajtóba beeresztett kis lyukas pléhen minden rabot szobájában láthat, anélkül, hogy tőle láttatnék.

A másokra felelek kételkedve, nemigen bízván abba, hogy még e nemes megye rendei is, minden nagylelkűségök mellett, miután már tetemes költségekkel egy penitenciáriát építtettek a nagyobb gonosztévők számára, egy új, bármily szép s tökéletes ilyen vállalatához fognának, ha az sokba kerülne.

Tervem eszerint tökéletlen, mit önként elősmerek, de könnyen létesíthető, s azért lehetséges, mi véleményem szerint hasonlóképp egy neme a tökélynek. Helyes-e az vagy helytelen - a tettes vármegye fogja megítélni; csak azon egy kérést legyen szabad lelkes közönségének elibe terjesztenem, hogy ha valahogy pénzbeli csekély erőnk végett nem építhetnénk oly tömlöcöt, melyben minden rabjaink megférnének, inkább a hosszabb időre ítélték zárattassanak ki ezen intézetből, mint azok, kik egy első hibáért szenvedve jobbulásra még reményt nyújtanak, s így e törvényes jótéteményre érdemesebbek.

Minekelőtte a tettes küldöttségnek azon épület tervét elébe terjeszteném, melyet hosszú megfontolás után legjobbnak találtam, s mely Vaucher-Cremieux építőmester által készült, s Aubanel 1837-ben Genfben kiadott munkájában található,⁸ szükségesnek tartom némely közönséges elveket előrebocsájtani, melyekből a terv célirányossága, amint reménylem, legjobban kitűnhetik.

Hogy egy fogház célirányosságáról ítélhessünk, szükséges kétféle tekintetet szemünk előtt tartanunk: *a büntető társaságot, s a rabot, aki büntettetik.*

Az elsőre nézve a fogháznak célja a társaságnak biztosítása s törvényei sértőjének büntetése.

A másokra: hogy a rab testi egészsége, jóléte többet, mint amire őt a törvények ítélték, ne szenvedjen, hogy rossz társaságtól s így még nagyobb lelki megromlás veszélyétől megőriztessék, végre, hogy józan fenyíték s erkölcsi oktatások által amennyire lehet, az erény ösvényére visszahozattassék.

Amennyivel többet érhetünk el az egyes célokból egy tömlöci rendszer által - mennyivel inkább egyesíthetjük a társaság biztosítását a rab testi s lelki jólétével, annyival tökéletesebb, azaz annyival inkább érdemli pártolásunkat, nem feledkezvén meg egyébiránt soha arról, hogy

---

⁸ *Mémoire sur le système pénitentiaire adressé à mr. le Ministre de l'Intérieur de France.* E munka ömeltósága, e megye főispáni helytartója által közöltetett velem, mindjárt a külföldről való hazajövetelem után.

minden büntetésnél a fő cél mindig a társaság marad, s hogy minden filantrópia csak addig érdemli e nevet, míg az érzemény, mellyel az egyes iránt viseltetünk, nem felejteti velünk kötelességeinket, melyekkel a társaságnak tartozunk. - Legyen a büntetés bármi szigorú, sőt vérengző, ha a vétkes azt mint rendesen kihirdetettet ösmerheti, s ha az eset példás fenytéket kíván, igazságos, mert a társaságnak joga vagyon mindenhez, mi fenntartására szükséges: de csak ehhez, s azért minden, mi e szükségét felülhaladja, minden, mi a rabnak szenvedéseket okoz, anélkül, hogy a társaságnak használna, kegyetlenség, s nem egyéb.

Már a javallatba hozott penitenciárius rendszer megfelel-e ezen kívánatoknak? s mi eszközök által? nézzük pontonkint.

1-ször. Ami a társaságot illeti, jelesen a *biztosságot*. Aki csak egyszer valamely penitenciárius házat látott, vagy magát a tervet vigyázva átnézi, könnyen meggyőződhetik, hogy minden tömlöcök közt s bármily vastag falakból építették is azokat eldődeink, s bármennyi zárat rakjunk kapuikra s rabjaikra bármily nehéz bilincseket, nincs egy sem, melyből a megszökés nehezebb, sőt majdnem lehetetlen volna, mint ezekből. - Körülvéve magas kettős falától, szüntelen felvigyázat alatt elkülönözve, nappal hallgatás által társaitól, éjszaka magános szobájában, ruhája által szökevénynek ösmérve, mihelyest börtönéből kilép, miként álmodhatnék szabadulásról itt a rab, s ha illetén terv támadna is képzeletében, vajon nem valószínű-e, hogy az sikerülni nem fog.

Megengedjük azt, így szólnak erre a rendszer elleni, de a büntetésnek fő célja a példa, s ki ijedne meg e büntető házak előtt, - s megvallom, ha ezen ellenvetés áll, akkor nem tehetünk mást, mint lemondani tervünkről, mert amint mondtam, az első mindig a társaság, s csak amennyire jóléte engedi, lehetünk kegyesek a rabok iránt.

De tekintsük ezen ellenvetést közelebből, s kérdezzük, vajon mostani tömlöceink e célnak megfelelnek-e? vajon általok s azon lealázó pálcabüntetések által a vétek száma kevesbedett-e? vagy nem látunk-e naponkint több-több gonosztevőt törvényszékünk előtt? - fájdalom, úgy van - akármerre fordítsuk szemeinket, az ország akármely törvényhatóságánál kérdezzük, mindenütt szomorú módon nevedik a rabok száma, s nem elég bizonyosság-e az legalább arra, hogy a mostan követett út céliránytalan.

Ne titkoljuk el magunk előtt: a legközönségesebb vétkeknek fő oka nemzetünk szegényebb rendének szokásaiban, s hogy úgy mondjam, karakterében fekszik. - Nálunk, hol a házi munka oly keresett, hogy ép tagú élelem nélkül csak önakaratjából maradhat, a legtöbb birtok elleni bántásnak oka nem a szegénység, hanem az úgynevezett betyárság, a tolvaj a legtöbbek előtt nem az, ki alávaló módon más birtokához nyúl, ő sokaknak bátor férfiú, ki az egész világ üldözéseit ügyessége által kikerüli, vagy azoknak ellentáll; mintegy regényes nimbusz veszi körül személyét, s ha csakugyan szánás és részvétel nem követi is őt tömlöcébe, legalább bizonyára nem azon gyűlölés, nem azon megvetés, melyekkel más nemzetek a tolvaj eránt viseltetnek. Vannak számtalanok e hazában, kiknél a zshiványság inkább valami bámulásra, mint utálásra méltó, s kik a szegénylegényt elárulni nagyobb hívtelenségnek tartanak talán, mint azon társaságot, melynek polgárai.

Míg ez így marad, míg a közvélemény a törvényt nem segíti, míg a kóborlás mindenütt tanyát talál, hol tettét elmesélve csak csudálókra akad; e valóban rémítően nevedő baj jobbulni nem fog, s bármi nevetségesnek látszassék is, nálunk első kötelessége büntető törvényeinknek a gonosztevőket depopularizálni.

Jól tudom, hogy erre a leghathatósabb, talán az egyetlen valódi mód a nevelés, de meg vagyok győződve egyszersmind arról is, hogy a büntetés módja a cél elérésére, ha nem is oly hatalmas, legalább bizonyára nem haszontalan eszközzé válhat. - Szükséges tehát, hogy mivel

e közrészvétel leginkább merészségben s egy vad erő kifejtésében gyökeredzik, a büntetés éppen olyan legyen, mely e tulajdonokkal egyenesen ellenkezik. - A pálcáztatás, mely alatt a szenvedő kínjait eltitkolva, mintegy új erőt fejthet ki, s a csudálkozásnak új tárgyává válhatik, ezért véleményem szerint bizonyára a legalkalmatlanabb büntetési mód; a koplalás, asszonyi munka, leberetvált bajusz, tömlöci öltözet, azaz, egyszóval, a penitenciárius rendszer, véleményem szerint, hazánkban ezerte nagyobb visszajesztő erővel bírand, mint bármely kegyetlen tömlöcünk.

Ami 2-szor a penitenciárius rendszernek befolyását a rabokra nézve illeti, elég arra emlékeztetni, mit a halandóság változásáról az amerikai tömlöcökről felebb említettem, s elég e tettes küldöttség minden egyes tagjának személyes tapasztalására hivatkoznom, melyet mostani tömlöceinkben tartott rabjaink megromlásáról maga szerezhettek, hogy ez újabb rendszer tökélyeiről meggyőződünk; s ezért elmellőzve minden bővebb fejtegetést, csak azon módokról szándékozom szólni még, melyek által az újabb rendezetű tömlöcökben e kívánt rezultátumokhoz érünk.

Való ugyan, nincs semmi az ember testi jólétére nézve károsabb, mint a véték, s ennyiben minden, mi a tömlöcökben az erkölcsiség fenntartására s nevedezésére történik, egyszersmind nagyrészt növeli a rabok testi jólétét is. - Nagyobb világosság végett egyébiránt kétfelé oszthatjuk a penitenciária rendszabályait: olyanokra, melyek a rab testi jólétét érdeklik, s olyanokra, melyek által közelebbről vagy lelki nagyobb megromlásának gátoltatása vagy erényességének neveltetése céloztatik.

Az elsőhöz tartoznak mindazon rendszabályok, melyek a *tisztaságot, a tömlöc szellőztetését, a rabok étkeinek mennyiségét s mineműségét, s végre a betegek részére elkészítendő különös betegházi osztályt* illetik.

Ami 1-ször a tisztaságot illeti, magyarázat nélkül átláthatja mindenki, mennyire szükséges az oly intézetben, hol már maga az elzárás a testet betegségre hajlandóbbá s több embernek együttléte minden betegséget könnyen ragállyá teszen; csak azt kívánom említeni itt, hogy való tisztaság a szükséges vízmennyiség nélkül lehetetlen, s hogy azért bármely költségesnek látszanék, szükséges minden emeletet szivárványok által a kívánt vízmennyiséggel ellátni.

De minden tisztaság nem elég a rabok egészsége fenntartására, ha

2-szor: a szobák s főképp a dolgozóteremek nem építtetnek oly módon, hogy bennök a levegő, ablakok felnyitása, vagy ha az elegendő nem volna, különös ventillátorok által megújíthatassék.

3-szor: ami a rabok élelmi tartását illeti, két túlság vagyon, melyet egyformán szükséges kerülni, az, hogy az étkek felette jók ne legyenek; s nem olyanok, hogy vagy mennyiségök vagy mineműségök által a rabok egészségi állapotjára káros befolyással lehessenek, - az első balgatagság, mert közönségesen a mívelődés legalantabb fokán álló emberekkel lévén dolga a büntető törvénykezésnek, könnyen történhetnék, hogy magok ezen jobb étkek a vétkeknek indító okául szolgálhatnának; a másik kegyetlenség, s pedig annyival nagyobb, mennyivel bizonytalanabbak következései.

Rendszabályul e részben csak az adathatik: *hogy a rabok tartása soha jobb ne legyen annál, melyet a legszegényebb napszámos munkájával kereshet*, ennek alkalmazása egyébiránt egészen az igazgatóság belátására bízván.

Az amerikai tömlöcök nagyobb részében a raboknak élelemmel való ellátása, úgy mint munkájok, egyes vállalókra bízatik, kik az igazgatóság által meghatározott élelemnemeket kiszabott áron elkészítik, s helyébe vagy pénzt vagy a munkának egy részét veszik az

igazgatóságtól. - S meggondolva: mennyivel alkalmasabb egyes ember ilyenmő foglalatosságokra, mint például főzés, ruházat, melegítés stb. mint egy törvényhatóság; s mennyire szükséges, hogy az, kire e tárgyak bíztnak, a legszorosabb felvigyázat alatt legyen - nem javallhatók a tettes küldöttségnek jobbat, mint e mód követését; azon óvással mindazonáltal, hogy

a) A vállaló s a rabok közti viszonyokra a legnagyobb felvigyázat legyen, s ne engedessék az elsőbbnek a belső rendszerre nézve a legkisebb befolyás.

b) Hogy a rabok tartásának kibérlésével, Bentham terve szerint, élet-assecuratio köttessék össze a rabok számára, úgy ti., hogy középhalandóságnak véve p. o. 100-tól 10-et vagy 5-öt évenként, a kibérlő minden e számon felül meghalt rabért bizonyos sommát kéntelenítették fizetni, miáltal a kibérlő haszna a rabok jórtartásával öszveköttetvén, mintegy biztosítva lehetne az igazgatóság arról, hogy azok sem felette jól, sem felette kényelmesen tartani nem fognak, mert ez a kibérlő hasznával öszve nem férne; sem oly valamit szenvedni nem lesznek kéntelenek, mi életökre káros következtetést szülhetne.

4-szer. A beteg osztálynak mindenesetre két alosztályból kell állania, hogy ragályos betegség esetére az ily betegségekben szenvedők minden más betegetől elkülönöztethessenek.

Azon rendszabályok közül, melyek a rab erkölcsi állapotjára hatók, magány és hallgatás a leghatalmasabbak, olyannyira, hogy nélkülök jó tömlöci rendszer nem is képzelhető; bár nem is osztozkodhatom azon szangvinikus reményekben, melyekkel sokan e két rendszabályból minden rab biztos megijobbulását jósolják, véleményem szerint semmi nem szükségesebb tömlöcben, mint ezen elkülönözés (magány és hallgatás csak ehhez vezetnek), mely nélkül tömlöc csak vétek oskolájává válik, semmi nem célirányosabb, mint ezen rendszabályok, melyek által a tömlöc, bár egyébiránt százszorta kevesebb anyagi szenvedésekkel öszveköttött büntetés, mint egykor, mégis morális szenvedései által több visszajeszttő erővel bír; - de egyszersmind, véleményem szerint, semmi nem kevesebbet jobbtító.

Mert amint Appert mondja: „Az ember szabadságra született, sohasem felejtheti ez isteni jogát, s a gondolat, hogy fogva van, ellenszegülésre bírja mindaz ellen, mit felvigyázói tőle kívánhatnak, s nincs talán ember, ki büntetése által belsőképp megijobult volna.”

Ami e belső megijobbulást illeti, nem mellőzhetem el az általam ajánlott auburni rendszernek egyik fő hiányát, s az a testi büntetések szüksége; melyet, meggondolva, hogy e tömlöcök alapja hallgatás és szakadatlan munka, mindenki könnyen átláthat, s mely annyira elősmert, hogy még a szabad Amerika törvényhozása is a tömlöci felvigyázóknak e büntetés mérsékleti használatára jogot adott. Hogy mi, kiknek köznépe, fájdalom, e büntetéshez szokott, ezt el nem kerülhetjük, - világos; azonban ha meggondoljuk, hogy e büntetés csak a legátalkodottabbak ellen használtatik, miután ti. magános elzártatás, később setét szobában ágy nélkül, végre böjtöléssel, nem használtak; hogy e tömlöc maga csak a legnagyobb gonosztevőket zárandja magába (a kisebbekre, amint javallám, a pennsylvaniai rendszer alkalmaztatván), s hogy azonfelül büntető jegyzékek s a legnagyobb ütésmennyiségnek meghatározása által a rabok egészségéről gondoskodva leend, úgy tartom, e fájdalmas szükség legalább addig ok nem lehet az általam ajánlott rendszer ellen, míg hazánkban a pálcabüntetés, mint a leggyengébb, a legkisebb vétek s kicsapongások fenytékéül használtatni fog, mi, hogy mennyivel előbb megszűnhessék, bizonyára senki sem óhajtja inkább, mint én.)

Magány s hallgatás, amint mondtam, csak őrző s nem jobbtító eszközök, fájdalom elkiserít, s csak az jobbtíthat, mi által boldogok vagyunk. S így a tömlöcben a rabnak fő vigasztalására a *munka*, az, mi jobbulásának talpköve lehet. - Kisebb vagy nagyobb mértékben való ez, de való mindig, mert habár az auburni rendszerben a munka kénszerített, bizonyos, hogy az azért

vigasztalás marad, s hogy a munka nélkül való elzárás minden auburni tömlőben is büntetésnek nézetik.

Ha nagy a haszon, mely e munkából a társaságra háramol, mely egykor nehéz teherként hordozva rabjainak tartását, most már Amerika némely tartományaiban ezt jövedelmei közé számítja, mindenütt pedig, valahol csak e rendszer behozatott, költségeit tetemesen kevesedni tapasztalta: ezerte nagyobb bizonyára az, mely általa a szegény rabra elárad: a munka az, melyben iparkodásai célt találnak, melyben reményeinek egy mező nyílik. - A szabad akarat oly gazdag forrása a megelégedésnek s általa a jónak, hogy törvényhozó azt soha tekintet nélkül nem hagyhatja; bármit tegyen egyébiránt, bármily keskeny körökbe szorítsa rabját rendszabályaival, természete győzedelmesen ellentáll, - s mert már mindig valaminek kell lenni, hol az ember rabláncok közt is szabad lehessen, - e keskeny körben egy nemét a szabadságnak fogja alkotni magának; azért a törvényhozó nem tehet jobbat, mintha e lelkiörök maga kijeleli mezejét, melyen hasznossá válhassék. - E mező a munka. Nem mintha szabad akaratjában állana dolgozni, vagy nem dolgozni, hanem mert szabad többet dolgozni, mint mások, mert iparkodása által tömlőci szerzeményét nevelheti, sőt még rabsága ideje alatt is jó magaviselete által egy magasabb osztályba emelkedhetik, s sorsát jobbíthatja, - ez vigasztalja lelkét.

Teljes meggyőződésem, hogy munka nélkül, minden magány s hallgatás mellett is csak igen csekély volna a jobbulás reménye, de nincs semmi, mi azt annyira nevelné, mint ennek következményei, az ti. hogy ha a rabnak tömlőcöztetése idejében keresett bérének egy része általadatik, s józanul elintézett osztályozás.

Az amerikai tömlőcökben, kivéven a baltimore-it, azon elv szerint, hogy a rab a társaságnak minden munkájával tartozik, a szabadultnak bármely szorgos munka után nem támad joga egyébre, mint egy pár dollárra, mely néki egy új ruházattal együtt azért adatik, hogy e segedelemmel születése helyére visszatérhessen. - Nekem a baltimore-i rendszer, mely szerint minden rab feladata elvégzése után maga hasznára dolgozik, jobbnak látszik, mert:

1-ször. Neveli annak buzgóságát, s ha a feladat úgy számíttatott ki, hogy általa a társaság költsége fedve legyen (s mivel egyforma szorgalmat valamennyitől reményelni nem lehet, még valamivel több), a költségek megtérítését inkább biztosítja.

2-szor. Mivel a rabot szabaduláskor (mely reá nézve a legveszedelmesebb időszak) az első pillanatokban a szükségtől, mely annyi gonosz tettek fő oka, megóvjá, s

3-szor. Mert a rab setét börtönébe egy reménysugárt eresztve, annak erkölcsiségét neveli: s mert habár a gonosztól vissza nem tart semmi inkább, mint félelem, nincs ellenben semmi, mi az erkölcsiséget inkább nevelné, mint a remény.

Azonban, ha Amerikában e kérdés meg elhatározva nincs, ha sokan találatnak ott, kik a baltimore-i rendszert mint kározt elmellőzik, Európa viszonyai mások, a munkások sokasága s az ebből eredett munkátlanság, az alsóbb néposztályok nagyobb demoralizációja, a felsőbbeknek kevesebb vallásossága s emberszeretete mindannyi okok, melyek a rabnak szabadulásakor adandó segítséget szükségessé teszik, olyannyira, hogy eziránt senki nem is kételkedik, s mindenki csak a mennyiség iránt vitatkozik.

Nagyobb a kérdés, vajon hasznos-e a rendszer fenntartására nézve, ha a rabnak, míg fogsága tart, szerzeményének egy része kezébe adatik; - én úgy tartom, hogy nem, mert szorosan eltiltván minden hevítő itallal való élést, eltiltván a pipázást (mit én tömlőcünkben egy rendszabálynak tartok) vajon mire használhatja szerzeményeinek egy részét a rab? - Szükségeiről gondoskodik a társaság, gyönyörűségeket nem enged büntetése. Gyümölcsöket vagy kenyeret fog venni magának (így szól Aubanel, ki e rendszert leginkább pártolja), de vajon nem

csemegévé válik-e a kenyér is, ha nem szükséges, s ha az, nem tartozik-e a társaság ezzel ellátni rabját, ha a munkára tehetetlen s így minden szerzemény nélkül volna is; s vajon nem érhetné-e el azon morális hasznokat melyek abból erednek, ha rabsága alatt a rab családjának segédet küldve, vele öszveköttetésben marad, úgy is, ha az igazgatóság a rab nevében maga rendelkezik ezekről, anélkül, hogy néki kezébe csak egy fillért is adatnék. - Elég rosszat szül a világon a vagyonbeli különbség, s úgy tartom, rosszul érti feladását, ki vele jobbító házakba irigységet, gyűlölést s mindama rossz indulatokat behozza, melyek e különbségnek szüntelen követői.

Azonban, ha veszélyes a kiszabadultat mint koldust visszatartani az életbe, bizonyosan nem veszély nélkül reá nézve a szabadulás pillanata akkor sem, ha szerzeményrésze nagyobb sommára nevedvén, egyszerre kezébe adatik, s alig tehetni fel, hogy az, ki évekig rabságban tartatva, most egyszerre nyeré vissza egész szabadságát s vele együtt most talán először életében annyi pénzt, mely által az élet oly veszedelmes gyönyöreit egy ideig szabadon éldelheti, szabadságával józanon élni, vagy jövő jólétének jelen gyönyörjeit feláldozni tudná! - Ezért véleményem szerint (ott, hol a kiszabadult rabok pártolására s felvigyázására különös társaságok nem léteznek) a legjobb még az, ha a rabnak (mi Genfben s egy idő óta már Franciaországban is történik), szerzett pénze csak minekutána már születése helyére ért, adatik által; sőt még ott sem egyszerre, hanem hónaponként kisebb részekben, miáltal a szabadult még egy ideig felvigyázat alatt marad, mely reá nézve annyival hasznosabb, mert nem oly lealázó, mint más, például Franciaországban szokásban lévő policiai felvigyázat.

Sokkal nehezebb kérdés az, vajon a raboknak különböző osztályokra való elosztása hasznos-e vagy nem?

Bentham zavart, beteg eszűnek tekintve a gonosztevőt, kinek jobbítása még mindig reménylhető, s általlátva azt, hogy minden jobbítás csak szabadságból eredhet, a raboknak elosztását javallva, belőlök mintegy kis társaságokat akar alakítani, melyekben egymás közti vetélkedés által, amint hiszi, végre becsületérzés, iparkodás s egyszóval társasági erények fognak támadni, mik nélkül jó senki sem lehet, s melyeket a magános elzáratás - főképp ha sokáig tart -, egészen elől. - Mivel azonban a bíró csak tetteket ítélni, ezek pedig a belső megromlottságnak mértékéül soha nem szolgálhatnak, s így, ha az elosztás tettek szerint történne - céliránytalanná, - ha a bíró vagy felvigyázók belső meggyőződése szerint pedig, a legnagyobb, legigazságtalanabb önkénnyé válnék - az osztályozás bírói ítélet által egyáltalában nem javallható; annyival inkább minthogy célirányos klasszifikáció, mely a rabokra nézve, ha azok társalkodhatnak, káros következtetéseket nem szülne, tömlöcökben majdnem éppen oly lehetetlen, mint bolondházakban. - Nincs vétek oly különböző, melynek mással érintései nem volnának, s minden társaságban engedményeket tesz az egyes a többségnek, mely itt, hol az a vétek eránt való engedelkenység, csak káros lehet. - Ha pedig társalkodás nem engedtetik, minden ilyenén, csak vétek szerinti elosztás - haszontalan.

S ezen okoknál fogva magam is minden tömlöc-osztályozásnak ellenére valék, mindaddig, míg a genfi fogház rendszerének megvizsgálása meggyőződésemet változtatá.

A genfi tömlöc két fő osztályból áll, egyike a gonosztevők, másika az úgynevezett korrekcionális rabok büntetésének rendeltetvén; ezen fő osztályok mindegyike ismét két alosztállyá választatik, melyek a rosszabb s a már jobbuló gonosztevők, s hasonlóképp a rosszabb s jobbuló korrekcionálisok osztályainak neveztetnek. - A rab elzáratásakor az ítélet határozza meg azon fő osztályt, melybe lépnie kell, a törvény némely bűnökre nehezebb, némelyekre könnyebb tömlöci büntetést szabván, úgy mindazonáltal, hogy első idejét mindig osztályának szigorúbb szakaszában töltsse; későbbi helye csak a tömlöci igazgatóságtól vagy inkább önmagaviseletétől függ, mely által a szigorúbb gonosztevők osztályából fokokként a jobbuló

korrekcionálisokéba emelkedhetik, vagy ebből amabba kerülhet, miként azt érdemei hozzák magokkal. - Az osztályok, mint magától értetik, a rabok élelmére s tartásuk szigorúságára nézve különbözök, s azért az igazgatóságnak adott általtételi jog jutalmul is, fenyítékül is szolgálhat, mi annyival jobb, mennyivel szükségesebbek ily indítók oly intézetben, hol, mihelyest a reményt egészen kizárjuk, hatalmunkat elvesztjük. - Jól tudom, vannak sokan, kik ez osztályozást s főképp az igazgatóságnak engedett általtételi jogot rosszallják, s részemről magam is meg vagyok győződve, hogy a raboknak a tömlöcben mutatott megjobbulásába sokat bízni nem lehet; s hogy rabláncok közt többnyire tettetés a jóság, melyre a rabot csak anyagi jólétének nevelése buzdítja: de vajon e tettetés oly nagy szerencsétlenség-e? vagy nem kellene-e inkább örülnünk oly intézetnek, mely arra bírja az embereket, hogy magokat jóknak tettessék. Ezek azon rendszabályok, melyektől, úgy az auburni, mint a philadelphiai rendszer szerint, minden siker váratik.

Hogy azonban ezek pontosan teljesíttessenek, s a tömlöcökben azon rendesség létezzon, melyen minden jobbulás reménye alapul, kettő szükséges. *Jól alkotott igazgatás s célirányos épület.*

Már ami az elsőt illeti: valamint minden politikus intézetnek sikere leginkább igazgatásától függ, úgy nem várhatni semmi jót tömlöci jobbításainktól sem, ha a kormányzó személyek gondos választása s a közvéleménynek szüntelen ébersége által nem gondoskodunk mindekelőtt arról, hogy e rendszer feltartása csak olyanokra bízassék, kik tudomány s jóakarat által annak vitelére érdemesek és képesek. Azonban mivel minden újítások között veszedelmesebb nincs, mint a formák megújítása, s mivel országba új elvek csak akkor hozhatnák be dezorganizáció nélkül, ha erre régi s már mindenki által ismert eszközök használatnak: véleményem szerint a legjobb adminisztráció bizonyára az leendő, mely az új rendszerhez alkalmazva, vármegyei formáinktól, amennyire lehet, keveset távozzon, s így inkább jobbítás, mint valami új lésszen a közönség előtt; bármint változzanak az intézmények, szükséges, hogy mint a gyermek, ha évek múlva férfivá nőtt, s mindenkirehasonlóbb, mint ahhoz, ki egykor volt, nevét ne változtassa, mert elvesztené barátjait.

Nevezzen ki a közgyűlés egy, különösen a tömlöcök kormányára s felügyelésére rendelt küldöttséget.

Nevezzen ki egy fő-, s két al-fogházkormányzót, - nehogy e választásokban politikai szimpátiák vagy népszerűség oly férfiakat rendeljenek e hivatalra, kik arra kevesebb alkalmasak -, mi közválasztásnál könnyen történhetnék.

Függjön minden kulcsár s őrkinevezése egyenesen attól, ki az egészért számolni tartozik, azaz a főkormányzótól. S ha, amint reménylhetni, a küldöttség, melynek a főkormányzó számolni tartozik, kötelességének megfelel, s a közgyűlés megértve magas állását, mint szüntelen segéd s felvigyázó áll küldöttsége mellett, majdnem biztosan előre mondhatjuk tömlöci rendszerünk fenntartását.

E rendszert megvizsgálva, állathatja mindenki, hogy az a most létezőtől anyagilag csak igen keveset különbözik. A felvigyázó alispány helyébe egy főkormányzó lép, a várnagy kötelességeit alkormányzók teljesítik, s meglehet, ugyanazon örök s tömlöctartók segedelmével; csak egy új elem jön az egészbe, *a nyilvánosság*, ezen nagy őrangyala municipális alkotmányunknak, melynek hibája talán az, hogy mint a nap, mindennek árnyékoldalát kitünteti, de mely, mint ez, formáját s szépségét is előnkbe állítja. - Adjuk a tömlöcigazgatóságot tárgyazó dolgoknak a lehető legnagyobb nyilvánosságot, s meg lehetünk győződve, hogy annak hibái - ha nehogy néha ilyenek támadnának, hamar el fognak tűnni, mert mint egy nagy lelkiösmeret

áll akkor az egész közönség tisztviselője mellett, s ritka az, ki ezer szavának ellent merne állani.⁹

Amint felebb említém, minden penitenciárius rendszer második szüksége egy célszerű épület; s nem lévén szándékom itt (hol e folyóirat céljához képest csak elveket fejtegetek), bővebben a tárgy praktikus oldalába beléereszkednem, csak azon tervre kívánom figyelmeztetni a közönséget, melyet Vaucher-Cremieux építőmester M. C. Aubanel munkájában közölt,¹⁰ s melyet ő, mint a genfi fogház igazgatója, legtökéletesebb gyanánt ajánl. - Elég legyen itt emlékeztetnem arra, hogy penitenciárius tömlöc soha céljának meg nem felelhet, hacsak különösen évégett nem építettet, s ha elrendelésében nem követték Bentham Panoptikumának alapelvei.

Csak a legszorosabb, legszüntelenebb felvigyázat az, mi által a tömlöci rendszer fennállhat, s nem képzelhetek épületet, melyben e cél úgy elérhetőnék, mint a csillag vagy sugárformájú panoptikum által. Ha ti. a tömlöc középpontjában lakó kormányzó mind a rabokat, mind felvigyázó őrjeiket minden pillanatban láthatja, ha egy tekintettel átnézheti az egyes dolgozó-termeket s folyosókat, melyek, mint e középpontból eredett sugárok, lakását körül fogják, bizonyosak lehetünk arról, hogy a rend csak igen ritkán fog megtöretni. - Mint egy mindent látó lény áll intézete közepében a felvigyázó, s bár mindenütt jelen nem lehet, e felvigyázat minden pillanatbani lehetősége őr- s rabra úgy hat, mintha valóban szakadatlanul tartana. - A rab biztos lehet, hogy őrje hatalmával visszaélni nem fog, az őr örökké le van kötve kötelességéhez, mert nem tudja, nem kémleli-e éppen őt a kormányzó e pillanatban.

*

Előadtam, habár röviden, mindazon elveket, melyeken minden penitenciárius rendszer alapul, s melyeket követve a büntető társaság mindazt teszi, mi a rab anyagi s morális épségének fenntartására egyedül tőle függ; de csatlakozik, ki azt véli, hogy mindezek mellett is célját - amennyire ez morális megjavulás vala - elérheti. Nem magányos elzárás, nem munka, nem hallgatás eszközölhetik ezt; a társaság büntethet, visszaijeszthet a rossztól, meggátolhatja a gonoszok egymás közti megromlását; de csak egy jobbíthat igazán s örökre: *a hit*. - Minden, mi a tömlöcök javítása körül történt, csak vallásosság következménye vala, csak ez vezeté mindazon emberszerető férfit, kiknek neveiket áldva említjük, e setét börtönökbe, csak általa örülünk mindazon szép következményeknek, melyeket a tömlöc javításából eddig tapasztaltunk; csak általa várhatjuk azt, hogy ezen újítást, melynek látásán keblünk feldobog, hazánkban is áldhassuk. - Nem vak eset szüleménye az, hogy a penitenciária csak ott létez sikerrel, hol a vallásosság legbuzgóbb: Amerikában, Genfben s Anglia egy részében, míg Franciaország - bár annyira kedvelője minden újításnak, még e részben oly keveset tett.

Nem azon hideg formákból álló vallásosságot értem, mely szavakkal megelégszik, s ha a rabok számára kápolnát épített, melybe rabokon kívül senki nem jár, s lelkipásztort fizet, kit mindenki lenéz: azt gondolja, hogy kötelességének eleget tett. Hogy a vallásosság áldást árásson el, szükség, hogy emberszerető tettekre buzdítson, hogy a kiengesztelt társaságot megbocsátani tanítsa, s az egyest könyörületességre azok iránt, kiknél jobb talán, de bizonyára boldogabb is. Csak ha ez történik, csak ha a büntető társaság mellett egy másik áll, mely a

---

⁹ Aki tömlöcök belső rendtartásától bővebb felvilágosítást kíván, olvassa Beaumont s Tocqueville munkájának második kötetében 171. lap, a connecticuti tömlöc rendszabályait.

¹⁰ Címje e munkának - *Mémoire sur le système pénitentiaire adressé en Janvier 1837 à M. le Ministre de l'Intérieur de France*. Genève 1838.

süllyedett szerencsétlent magához felemelni igyekszik, csak ha a rendes tömlöci kormányt egyes polgárok segítik, részint a lelkipásztort felváltva, vigasztalással közelítve a rabokhoz, részint oktatta őket, vagy kiszabadulásuk után jövő jólétükről gondoskodva, csak akkor remélhetni mind ezen intézmények sikerét. Addig bármiképp iparkodjék lelkipásztor s tanító, bármily jól rendeltessék el a vasárnapi iskola, bármennyi szentírás osztassék ki a rabok között, hihetőképp hasztalan fáradtunk. Csak ki jó emberekkel társalkodva, magán érzé a felebaráti szeretet áldásait, csak az fog igazán ragaszkodni vallásához, mely ez erényeket tanítja.

Nagy a kor, melyben élünk, s alig van kebel annyira hideg vagy elszigetelt, ki e sebesen haladó kifejlődést tekintve nem szorulna vagy emelkednék, miként vagy a reményein túlhaladt, vagy azokhoz közelgő időt tekinti! De nagysága nem az, hogy a gőz hatalmát feltalálja, s vasútjait építve minden távolságot eltüntetett, s a földet mintegy kisebbé varázsolá, hogy rajta önmagát nagyobbbnak érezhesse; nem hídjai, csatornái s fenséges építményei - mert így nagyot tettek a régiek is, s bár zsarnokhatalom építé, csudálva állunk Egipt piramisai előtt: korunknak nagysága az, hogy emberszerető; korunknak dicsősége, hogy az emberi nem bennszült nemességét előismeré, hogy a szkláskereskedést megszünteté, a spanyol autodafének lángjait eloltá, hogy a rabok sorsát meggondolva, a kínzást büntetéssé változtatá.

Sietve halad e haza is a század szellemével; mindünnen vasutak méretnek, a Duna síkját gőzösök szántják fel, mindünnen iskolák s intézetek támadnak; hát a tömlőcjobbításra nézve nem volna szabad semmit reménylenünk, csak az anyagi jólét megszerzése után fáradoznék e nagy nemzeti erő, s nem volna egy szó, mely arra intene, hogy van valami, mi fényes reményeinknél előbb jár: *kötelességünk*, kötelességünk azok eránt, kik ellenünk vétkeztek, kik a hontörvényt megszegék, de nem szüntek meg azért embertársaink lenni; kik véghetetlen keserveket szenvednek, s kiken segítenünk kell, mert segítenünk lehet; s mert embertársaink eránt minden szoros kötelesség, mi nem lehetetlen.

TOLDALÉK A CONNECTICUTI FOGHÁZ SZABÁLYAI

Első osztály

A 'FŐKORMÁNYZÓ' KÖTELESSÉGEI

1. A főkormányzó a fogházban lakik, s napjában legalább egy ízben a termeket s kamrákat egytől végig meglátogatni s mindenik foglyot megtekinteni köteles.
2. Ő nem maradhat ki tovább egy éjszakánál, anélkül, hogy értesítené az igazgatókat.
3. Azon kell lennie, hogy a fogház könyvei és lajstromai oly állapotban tartassanak, melyből kivilágolják a foglyoknak mibenléte, azoknak száma, kik az ipar különféle nemeiben alkalmaztattak, nyereségök, a betegeknek száma; ezen lajstromok ki fogják mutatni a fogház számadásait, bevételét és kiadását, vételeit és eladásait; ő köteles ezen könyveket az igazgatóság elejébe terjeszteni, évnegyedenkénti gyűlések alkalmával s valahányszor az kívántatni fog. Négyyszer egy esztendőben jelentést fog tenni; ezt valónak bizonyítani s név szerint kijelelni azon személyeket, kik fizetést húztak, s kiktől fizetést vett, kijeleltetvén a fizetés célja egyszersmind.
4. A főkormányzóra bízatik a fogház számárai szerződések, vételek és eladások megtétele. Az alsóbb tisztviselők kivétel nélkül tőle függenek, ő felügyel, mint járnak el hivatalaikban, s azon van, hogy a törvényekhez s az igazgatók által hozatott szabályokhoz alkalmaztassák magokat. Kötelessége azon lenni, hogy a foglyokkáli bánásmód szelíd legyen és emberszerető, s hogy a fogház alsóbb tisztviselői ok nélkül keménységgel ne viseltessenek irántok. De veszélyeztetvén a fogház biztossága, s ok adatván erőszaktételektől tartásra, a főkormányzó s a többi tisztviselők mindazon eszközökhöz nyúlni köteleztetnek, melyekre a törvény által felhatalmaztatnak, hogy magokat védhessék, s a rendetlenség támasztóin erőt vehessenek. A főkormányzónak hivatalos eljárás közben sohasem szabad megfélekeznie a vétkesek javításáról; őrizkedni fog mindenképpen haragtól és bosszútól. Parancsait szelídséggel fogja adni és méltósággal, s azokat késedelem nélkül és szilárdsággal végrehajtatni.
5. A főkormányzó megelőzéssel fogadja mindazokat, kik a fogház látogatására jönek, s felügyel, hogy az alsóbb tisztviselők is azonképpen viseltessenek irántok.
6. A törvény kötelességökké tette az igazgatóknak, személyes vizsgálat által megismerkedniök a foglyok helyheztetésével s őrzőik bánásmódjával. A rabok ennél fogva nem akadályoztathatnak az igazgatókkal mindannyiszor szólni, valahányszor ezek a fogházban megjelennek, s ezért őket büntetni tilos. De ilyenkor azon vannak az igazgatók, hogy külön szóljon velök a fogoly, ne társainak jelenlétében, vagy úgy, hogy ezektől megértethessék.
7. A főkormányzó, miután az igazgatók értesítését s megegyezését írásban vette, segédet választhat maga mellé, s el is bocsáthatja ez úton.

Második osztály

AZ ALKORMÁNYZÓRÓL

1. Az alkormányzó jelen van, midőn a tömlőc ajtai kinyitvatnak s bezárattatnak; jelen van az isteni tiszteleten s az intézet belsejének minden rendelkezésénél.
2. Ő mindennap meglátogatja a kórházat, a konyhát s kamrákat: azon van, hogy rend és tisztaág uralkodjék mindenütt.
3. Ő a főormányzó igazgatása alatt felügyel az intézet egészére s minden részleteire; azon van, hogy az alsóbb tisztviselők mindegyike szorosan feleljen meg kötelességének; ő gyakran s előjelentés nélkül meglátogatja a műhelyeket s udvarokat; utánanéz, ha szorgalommal és folyvást munkálkodnak-e a foglyok; egyszóval bizonyosnak kell lennie, hogy az intézet minden szabályai pontosan tartatnak meg, s hogy a rend és biztosság fenntartására a szükséges óvások tétettek.
4. Ő a foglyok ruházatára ügyel, ha nem hiányzik-e valami, s ha a tisztaág által követelt újakkali felváltások megtétettek-e.

Harmadik osztály

A FELÜGYELŐKRŐL

1. Mindenik műhelynek külön felvigyázója van. Ezen felügyelő a főormányzó által neveztetik ki.
2. Mindenik felügyelő, midőn hivatalába lép, műhelyének bútorairól és eszközeiről pontos lajstromot készít, feljegyezvén a tárgyak becsűjét is. Ezen lajstromnak másolata a főormányzónál találtatik, s minden harmadik hónapban hozzámellékeltetnek név szerint azon új eszközök, melyek időközben megszerezettek, kijelöltetvén a töröttek, károsodottak vagy elveszettek is egyúttal. Ő számot ad azon anyagokról, melyeket a műhely számára kezéhez vett, a gyártott és eladott tárgyakról s mindenik fogoly naponkinti és hetenkinti nyereségéről. Felvigyáz a műhely bútoraira s a munkák pontosságára. Ő minden kitelhető mód előmozdítani igyekszik a státus érdekeit vagy azon bérlőét, ki a rabokat foglalkoztatja. Mindenik felügyelő különösen köteles a legnagyobb rendben tartani az egész műtermet.
- Ő felügyel, nehogy a foglyok társalkodhassanak egymással: s maga is csak azért szól a rabbal, hogy őt munka közben igazgassa. Ha restnek vagy tanulni vonakodónak mutatkozik a fogoly, felügyelője a fő- vagy alkormányzónak jelentést teszen iránta. Mindenik felügyelő kezei közt van egy könyv, melybe a beteg foglyok neveit iktatja: ezen lajstrom mindennap, reggeli 9 óra előtt, a fő- vagy alkormányzónak szolgáltatik kezéhez, s a kórteremben felfüggesztetik.
3. Mindenik felügyelő, ha a főormányzó által kijelöltetendő rend szerint reákerül a sor, feje az éjjeli öröknek is.

Negyedik osztály

AZ ŐRÖKRŐL

1. Az őrök köteleztetnek, a főkormányzó igazgatása alatt, éjjel és nappal az intézet biztosítására felügyelni. Midőn kötelességeikben eljárnak, munkások legyenek s különös vigyázattal mindenre; midőn szabad idejük van, vagy midőn az őrházban vannak, egymás s mindenki iránt illő magaviselettel legyenek, s visszatartóztassák magokat mindattól, mi által az illedelem határain túl kapatnának; azokkal, kik az intézet látogatására jönnek, tisztelettel bánjanak, s arról soha meg ne feledkezzenek, hogy a háznak jó híre és biztosítása lényegesen tőlök függ, egyáltalában mindnyájuktól, s mindegyiköktől külön. Külsejük mindig tökéletesen tiszta legyen és csinos; s az őrház a rend és tisztaság képét mutassa mindenkor. Fegyvereik mindig jó karban legyenek, és szolgálatra alkalmasok. Az őröknek a foglyokkal szóba eredni tilos, hanem ha azért, hogy őket munkájokban igazgassák. Az őrök a foglyoknak nem adhatnak át semmit, s tőlök mit sem vehetnek kézhez a fő- vagy alkormányzó tudta nélkül.
2. A főkormányzó választani fog egy valakit annak felügyelésére, hogy a táplálékok, gondos mérés és mérlegezés után, a rabok számához képest, a ház szakácsának adassanak által. Ezen felvigyázó gondosan számba veszi az illető mennyiséget, s az általa szerkesztett számadás minden harmadik hónapban a főkormányzónak adatik kezéhez, ki elfogadván a felvigyázótól a tartalom valóságára nézve adandó esküt, a számadást az igazgatók elejébe terjeszti.
3. Mindazok, kik a főkormányzó által egy fogházbeli vagy a fogházzal viszonyban lévő hivatalba helyheztetnek, úgy tekintsék magokat, mint kiknek az intézet iránt kötelességeik vannak; oly formán, hogy megszűnván hivataloskodni a kormányzó, az általa választott tisztviselők, halála, kilépése vagy kiléptetése után még egy hónapig tartoznak szolgálni, hacsak előbb nem bocsáttatnak el utóda által. Ha a tisztviselő kötelességében el nem járna, adósává leszen az intézetnek három hónapbér erejéig. Ezen summának beszerzése az új főkormányzóra bízatik.

Ötödik osztály

A TISZTASÁGRÓL

1. A kamrák (cellulák) és folyosók söpörtetni fognak mindennap. A söpredék kivitetik a fogházból; a nagy folyosó kövezete minden második hétben felmosatik. A kamrák is azonképpen igen gyakran fognak felmosatni és kimeszeltetni.
2. Az ágyak s minden, mi a rabok nyoszolyáihoz tartozik, nyáron által hetenkint legalább egy ízben s téli időben, minden második hétben, a szabad levegőre - megengedvén ezt az idő - tétetnek ki. A fogolynak azon kell lennie, hogy a legnagyobb tisztaság uralkodjék kamrájában, s hogy a hasznára fordított tárgyak valahogy kárt ne valljanak. Ha ezen szabályoknak meg nem felelne, egész ágyneműjétől fosztatik meg, míg engedelmeskedni tanul.
3. Különös gond fordíttassék arra, hogy a foglyok külseje tiszta legyen mindenkoron, s őket mindazzal, mi a cél elérésére szükséges, el kell látni.
4. Az éjjeli edények tisztaságára különös gondot kell fordítani, s a fogház falain kívül vitessék tartalmuk.
5. Semmi mocsok, vagy ártalmas anyag ne találtassék a fogház, műhelyek vagy udvar falainak mentében. Szükséges, hogy a jó rend, felvigyázat és tisztaság példányaul szolgálhasson az intézet.

Hatodik osztály

A KÓRHÁZRÓL ÉS ORVOSRÓL

1. A főkormányzó, miután az igazgatókkal eziránt értekezett, a fogház orvosát kinevezi. Az ekképp választott orvos az igazgatók által szabott fizetést húz.

2. A kórház ágyakkal, asztalokkal s mindennel, mire a betegnek szüksége lehet, láttatik el; a kórháznak mindig oly állapotban kell lennie, hogy a fogház betegeit befogadhassa.

3. Az orvos kiadja a szükséges rendeléseket a betegnek szükséges segéd és készülékek megszerzésére. Ezen rendelet következtében a főkormányzó megszerezeti a szükségeseket. Az orvos számba veszi minden ebbeli kívánatait, s külön lajstromot szerkeszt felőlük, s mindenről, mi csak a kórházhoz tartozik. Ezen lajstromból látogatásainak száma is fog kivilágolni, úgy azon személyek nevei, kik magokat, naponkint, betegnek vallják, s közöttök azoknak nevei, kiket a kórházba küld, valamint azokéi, kik ismét helyet foghatnak műhelyeikben. Az orvos köteles mindennap meglátogatni a kórházat, s több ízben is, ha az kívántatnék, vagy szükségesnek látszanék.

Maga fogja megtekinteni mindazokat, kik a felügyelők lajstromaiban mint betegek fordulnak elő. A kórházból kiszabaduló betegek s a halottak neveit lajstromba szedi, megjegyezvén, mily betegségben sínlódtak, mily gyógyszerek használtattak legyen, s mindezt azon jegyzetekkel megtoldván, mik a betegséget vagy gyógy módját illetőleg hasznosoknak látszó; - ugyanezen lajstromban jelentést tesz egyúttal a rabok egészsége, életmódja és munkássága iránt, a ház tisztaságáról is emlékeztvén. Ezen lajstrom mindig az intézetben marad, hogy a főkormányzó és az igazgatók elejébe minden pillanatban terjesztethessék.

Az orvos a főkormányzótól bizonyos számú rabokat nyer a betegek ápolására, ha ez szükségesnek tartatnék. Egyáltalában az orvosnak és főkormányzónak egyesült erővel azon kell lenniök, hogy a beteg fogolynak állapota a lehetőségig megenyhíttessék. Ha a beteg nem gyengélkedik annyira, hogy a kórházba küldetése szükséges volna, kamarájára szoríttatható, külön élelmód mellett. Ilyenkor minden, mi élelmére szükséges, vagy a kórházból, vagy az intézet éléskamaráiból hozatik számára.

4. Ha az orvos rendelései kijátszattatnának, ez szintűgy az orvosi lajstromban kijeleltetendő lészen, okaival egyetemben: hogy azontúl efféle visszaélések meggátoltathassanak.

Hetedik osztály

ÁLTALÁNOS SZABÁLYOK

1. A fogház minden tiszteinek s mindazoknak, kik némi viszonyban állanak az intézettel, szorosán tilalmaztatik a fogolytól bármit venni, vagy eladni neki, vele bármi szerződésre lépni, munkáját hasznukra fordítani, őt különös kegyelemben részesíteni, vele engedékenyebben bánni, mint azt a törvény parancsolja. Ők óvakodni fognak a fogolytól minden ajándék, vagy a fogoly érdekeiben ajánlott minden jutalom s ilyesmi elfogadásától. Nem fognak hallgatni azon ígéretekre, melyek valamely cél elérésére vagy éppen látszó cél nélkül tétetnek nekik. Magok vagy családuk számára nem fogadnak el semmit, bármi legyen az,

foglyaiktól, foglyaik rokonaitól, barátaitól sat., s ha ki meg nem felelne e szabálynak, haladék nélkül elbocsáttatik a szolgálatból.

2. Minden tisztviselő fizetése hivatalba léptekor határoztatik meg az igazgatók által, s e summán túl mit sem húzhat. A ház pénztárából s a foglyok munkájából közbevetett hasznot is csak az igazgatók írott felhatalmazása után húzhat.

3. Szeszes italok, hacsak az orvos rendeletéből nem, egyáltalában nem járhatnak ki a fogolynak. Kötelességek a tisztviselőknek is azoktól, míg az intézetet szolgálják, tartózkodni. Nem engedelmeskedők elbocsáttatnak.

4. Csak a főkörmányzónak van joga testi büntetést szabni a foglyra. A többi tisztviselők csak magokat védőleg verhetik meg a foglyot.

5. Azon tisztviselő, ki törvényes ok nélkül távol van a fogháztól, fizetést nem húz vissza-érkezéséig.

6. Mindenik kamrában egy-egy biblia találtatik, s más vallásos irományok is közöltethetnek a fogollyal, ha azokat az igazgatók és a főkörmányzó olyasoknak találják, mik elveire vagy magaviseletére jótevő befolyással lehetnek.

7. A látogatók által adott ajándékok a fogház jövedelmeinek egyik részét teszik, s a főkörmányzó évnegyedenkénti számadásában helyet fognak.

Nyolcadik osztály

A FOGLYOK KÖTELESSÉGEI

1. A foglyok munkások legyenek, alázatosak, engedelmesek. Hallgatva dolgozzanak és szorgalommal.

2. A foglyok ne hordjanak magoknál, ne rejtssenek el olyas eszközöket, mik kiszabadulásukra szolgálhatnának.

3. A fogly nem írhat, nem vehet levelet, nem lehet közösülésbe senkivel a főkörmányzó engedelmé nélkül.

4. A foglyok ne édessék, ne rontsák, ne károsítsák a házhoz tartozó nyersanyagokat vagy kézműveket. Az épület szintúgy kárt ne szenvedjen tőlök.

5. Alázattal és tisztelettel viseltessenek mindig a ház tisztviselői iránt. Testök, ruházatuk, ágyaik tiszták lesznek. Midőn az ebédlőbe mennek vagy a műhelybe, sorban s hallgatva haladjanak előre.

6. Egy fogly sem beszélhet a másikkal, egy sem hagyhatja oda munkáját a felügyelő engedelmé nélkül. A fogly meg ne szólítsa, meg ne nézze a látogatókat. A kórházat csak adott engedelem után hagyhatja oda. Munka közben kelletinél nagyobb zajt ne csináljon, s általában a műhelyben szintúgy, mint kamrájában ne cselekedjék semmit, miáltal a ház rende megzavartatnék.

Kilencedik osztály

A TÁPLÁLÉKRÓL, AZ ÁGYRÓL

1. Egy napi táplálék ebből áll: egy font marhahús, egy font kukorica- és rozskenyér. Öt zsák burgonya száz napra való. Vacsorára kukorica- s bablevest kapnak a foglyok. Kukoricából húsz font, babból hat negyedék (quarts) járván ki száz tál számára. Ezen kívül só és bors is adatik a fogolynak.
2. Az ágy szalmamatracból áll s három lepedőből télen, kettőből nyáron; ezen kívül két durva szövetű, alkalmas paplanból. Mindez a legnagyobb tisztaságban tartassék. A fogolynak nem szabad napi öltözetében aludnia, s csak az adott harangszóra kelhet fel, nyughatik le. Étélét kamrájában költse el.

SZEGÉNYYSÉG IRLANDBAN

Mióta a mozgalom nagy férfja, O'Connell, az angol parlamentben fellépve, ez ó falak körében, hol a pápista-gyűlés s alkotmányosan gyakorlott zsarnokság szavai végre elveszték varázshatalmokat, a rokon angol nemzet előtt népének sorsát fedezé fel; mióta lángoló szavakban festé azon állapotot, melyre vallási elnyomás és egy mostoha kormány százados önkénye hozhaták nemzetét; mióta cselekedve lép fel ő, a fenséges koldus, évről évre igazságot kérve honának; mióta a büszke angol nép előtt ő, az egyes, fenyegetődözve léphete fel, s szavára, mint távol mennydörgés, milliónyi ajkáról ugyanazon szó visszhangozék az irlandi kanális túljáráról: Erin zöld szigete a hatalmas szavára mintegy a tenger mélyéből felmerülve, egész Európa figyelmét magára vonta. - Csudálva látta századunk Anglia harcait, melyekben e világ óriás zsarnoka egy szabad nemzet állhatatossága előtt porba dőlt; vágyteli tekintettel néztek a népek a tengerek királynéjára, reménnyel a nemzetre, hol szabadság s törvény századok óta frigyben él, s földrészünknek egyik éjszakaibb országát kértté, annyi nemzedékből álló lakóit egy nagy néppé alkoták: de Irland felszólal, s a nimbusz eloszlott. - Nem a szabad nép, mely nemünk jogait mint egy köz-palladiumot megtartá annyi harcok közt; nem a hatalmas, melynek milliónyi karait együtt éldelt szabadság erősíti s egyesíti közvédelemre; nem a gazdag, melynek hajói földtekénk minden tengerét eltölték, éledeletet hozva s cserélve, minden partokon virágzó gyarmatokat alapítva, birodalmakat hódítva; most a zsarnok lép elénkbe, ki egy nemzetet hét századig elnyomva, miután nemzetiség, vallás s velök minden egyéb ürügy elhasználtatott, remegni kezd szolgája előtt; most látjuk ez oly nagynak vélt erő belső gyengeségeit; most hozzánk hatottak a koldus sóhajtat, kinek ínségét annyi fény s arany csak évről évre nevelék; egyszóval, láttuk Irlandot, s szívünk csak szánakozást érez régi tisztelete helyett.

Mert ki maradhatna érzéketlen ennyi fájdalom előtt? ki láthatná e népet, mely az utast, mihelyt hajójából e szenvedések honába kilépett, mint egy nagy kolduscsapat, körülfogá, s mely őt rimánkodva kíséri fel a Giant's Causeway-ig, hol a sziget végsziklái emelkednek az atlantikum felett éjszak felől; le a killarney-i tavakig, hol a sziget déli részén a természet oly nyájas köntöst ölte magára, mindenütt egyenlően szenvedve, mindenütt rongyokban, mindenütt éhség s betegség nyomát hordva halvány arcain; ki utazhatnék végig e tartományon anélkül, hogy látva zöld téreit, melyek vidám színekkel a smaragdsziget nevét szerezzék neki, s látva a nyájas völgyeket s ékesen emelkedő hegyláncokat s annyi tavat, a Shannon folyóját - melyhez Angliában hasonló nincsen - s a nagy atlantikumot, mely véghetlen vízronájával e földet körülfogá, s látva a nyomorult kunyhókat a természet nyájas csudái között, s a kökerítések közé szorított kis szántóföldeket, rossz művelésért silány terméssel fizetve gazdájuknak, látva egyszóval, mi szépnek teremté Isten e földjét, s mi nyomorultak lehetnek azok, kik rajta laknak, - el ne szomorodnék!

Anglia szegényei közmondássá váltak. Azok, kik az alkotmány régi honában csak hibákat kívánnak találni, s szorgosan felkeresve minden sebeit, fél század óta végromlással fenyegetik a hatalmas szigetet, annyit s annyszor említik e szegényeket, hogy bizonyára, ha akarnánk is, sem feledkezhetnénk meg róluk, éppen oly kevéssé, mint magok az angolok, kik, noha a szegényi törvény által a taxa, mely 1834-ben 7 511 219 font sterlinget tett, 1836-ban már 5 713 272 fontra szállott le, még maiglan elég súlyosan emlékeztetnek ez ősi bajokra. - De csalatkozik, ki azért e két hazát a szegények állapotjára nézve csak legtávolabbról összehasonlítaná; s elég egy tekintet az irlandi kanális két partjaira vetve, hogy e csalódásról azonnal meggyőződjenek.

Anglia a közjólét képét mutatja az idegennek. A farmer kevés acre-nyi szántóföldjétől, melynek zöld kerítése között magas kalászosokban hullámszerűen az érő vetések, a lord parkjáig, melynek tölgyeit fejsze nem éri; a kis cottage-től, melynek fényes ablakai nagy hársak lombjai közül csillognak a vándor elébe, a magas palotáig - mindenünnen kényelem s jólét mutatkozik. Az utakon - milyenekről hazánkban nem álmodunk, s milyenekre itt a North Wales legnéptelenebb grófságaiban akadunk - kocsi kocsit ér, míg számtalan gőzölgő kémény s mindenfelől a terjedelmes gyárépítmények az idegent bámulatra ragadják. - Itt-ott egy koldus, ki félve a vagrancy-i act szigorúságától, rejtődzve koldul, vagy családjával munkát keresve utazik; néha az út mellett tömlőchöz hasonló építmények, melyekben az újonnan alakult szegényuniók egyikét mutatja kalauzunk: ez minden, mit az elhíresztelt szegénységről Angliában látunk, s mi, engem legalább, azért, mert kisebbnek találám, mint képzeltem, lepott meg.

Anglia gyárak országa, s azért olyan, mely szegények nélkül nem lehet. Hol számtalan kéz oly produkcióval foglalatoskodik, mely vagy nem az ország határa között, vagy csak a divat által találja emésztőit, s hol így a munkások nagy számának keresete a naponként változó divattól, egy külföldi vásár megnyitásától vagy elzárásától, egy újonnan fellépett konkurrenstól vagy talán egy messze földön alkotott vámtörvénytől függ: ott a munkások sorsa biztos nem lehet, ott ezereknek ideig-óráiglan szegénysége néha oly elkerülhetetlen, mint azon munkátlanság, melynek az következése; ha újonnan feltalált erőművek s gyármódok ezernyi kezeket nem fosztanak meg néha munkájuktól, mit főképp jelen századunkban annyiszor láttunk.

Az angol szegénység mintegy sine qua non feltétele gazdagságának, mindkettő egy köztűzfőből, a gyáriparból eredett, s ki a szegény-taxa nagy számát tekintve egyszersmind el nem felel, hogy annak nagyobb része ideigleni szegények (temporary paupers) felsegítésére fordítatik, azaz: azon napszamosok feltartására, kik ideig-óráig vagy éppen semmi, vagy legalább magok s családjok feltartására eléggé jövedelmező munkát nem találhattak, s kik e körülmények megszűnésével soraikból azonnal kilépnek s független munkásokká válnak: az bizonyára Anglia állapotját e részben sem fogja oly szerencsétlennek tartani, mint közönségesen hirdetik. - Terhes a szegény-taxa minden kétségen kívül, elosztásában néha igazságtalan s nyomasztó, de ha Anglia leginkább gyárainak köszönheti felsőbbbbségét, s e gyárak bámulatos kifejlődését azon szabadságnak, mellyel erőműveket használt: vajon azok, kik VI. Eduárd 5. és 6-ik cap. 22. törvényének megszüntetése után a munkást azon biztosságtól, mely neki e törvény által adatott, hogy erőművek a szövetek készítésében használtatni nem fognak, megfoszták, s kik 1835-ben 22 500 000 ft st. gyapotszövetet,¹¹ s ugyanazon évben 34 000 000 ft. st. érő pamutportékát készítettek gyáraikban,¹² panaszkodhatnak-e joggal e szegény-taxa ellen, mely nélkül kereskedői kifejlődésök lehetetlenné válnék?

Irland állapotja más. 8 000 000 népességének majdnem egyharmada¹³ szegény, nem, mint Angliában, segítve a szegény-taxa által, ideigleni szükségben szenvedve, melyből munkásság vagy szerencsésebb viszonyok által csakhamar ki fog emeltetni, de szegény, nem segítve senkitől, nem várhatva semmit a jövőtől nagyobb szenvedéseknél egyebet, nem látva más kimenetelt, mint éhenhalást, vagy talán - ha sorsa boldogabb - jobb napokat ugyan, de távol honától egy más boldogabb éghajlat alatt, hol szíve nem fog találni emlékeket, s hol

---

¹¹ Mac Culloch

¹² Mac Culloch

¹³ Az irlandi szegények állapotjáról vizsgálódó biztosok 3-ik jelentésükben, 1836-ban 2 600 000-t vesznek fel.

boldogságára mindig egy haza hiányzik. - Kinek szíve e föld nagyainak örömein gyönyörködik, az megelégedve járhat körül itt is. Palotákat fog találni itt is, s kiterjedt parkokat, fényesen öltözött cselédeket, egyszóval minden fényt s élvezetet, amivel az angol arisztokrácia magát környékezn szokta. De a kunyhó szerény és boldogítóbb ékességeit, azon közjólétet, melyben egy nemzet osztozik, azon megelégedést, mellyel az utolsó angol farmer az első lordig, kis vagy nagy birtokára tekint, a mosolygó gyermekcsapatot, mely a vándort Angliában zajongva körülfogá, itt ne keresse senki. Egyesek éldelnek, egyesek bírnak, egyesek boldogok itt: a nemzet koldul.

De honnan e különbség? A két hon felett egy ég boltozik: Irland földje jó és termékeny, mint a brit sziget; kikötői számosak; népe elmés és iparkodó; határa a nagy atlantikum. S mért hát ennyi különbség e két testvérsziget között? miért ott annyi jólét, itt annyi szenvedések? ott annyi műveltség, itt a középkor homálya? - Ha a lémani tón végigmegyünk, meglepve hat ránk a különbség, mellyel két partja elénkbe áll; ha egyfelől Genftől le Vevey-ig hosszú sorban kert kert után, villák s kényelmes parasztházak, szőlőhegyek s szántóföldek szüntelen változásban, egy nagy virágzás és jólét képét mutatják előttünk: csudálkozunk, hogy a másíkról kopár hegyeket találunk csak, az Alpesek szomorú csendjét, s legfeljebb itt-ott egy lakot, mely a természet csudáinál emelkedő lelkünket emberi nyomorúságainkra emlékezteti; - de itt legalább különböző birodalmak állnak előttünk, a parton külön nép lakik, különböző institúciókkal, s habár csudálva látjuk ezen institúciók nagy befolyását, nem kételkedünk rajta. - De Anglia s Irland egy kormány alatt él. - Ez, mint amaz, képviselő alkotmánnyal bír; ez, mint amaz, arisztokratikus, Angliának négy törvényszéke van, Irlandnak ugyanannyi, s hasonló név alatt bíraskodó. Irland, mint Anglia, grófságokra osztatik, mind a két országban municipális testületek találtnak, mind a kettőben a szociális hatalmak első foka az egyház. Mind e két országban a törvények végrehajtása, a kormány rendeleteinek eszközlése, hasonló nevű s hatáskörű tisztviselőkre bíztatik. Sheriffet, hadnagyot, kormányzót s békebírát találni minden írlandi, mint minden angol grófságban. Honnan hát e különbség?

Minden szociális problémák között, melyeket korunk megfejtett, vagy legalább megfejtteni iparkodik, nincs talán egy, mely figyelmünket inkább érdemlené, mint ez, s talán nem leendő érdektelen a magyar közönség előtt is, ha ezen ország állapotjáról, s azon okokról, melyek véleményem szerint annak kútfejei, röviden értekezendem. Úgyis, valamint azért tanuljuk a múlt kor történeteit, hogy belőlök jelen állapotunkra találjunk oktatásokat: úgy néha jó határainknak körén is túl nézni, mert sok fekszik ott, mi talán reánk nézve jósolás. - Okaim s nézeteim helyességéről ítéljen mindenki önmaga, az adatok pontosságáról, amennyire emberileg lehet, jótállok; csak egy hiteles kútöböl, az írlandi szegények állapotjáról vizsgálódó küldöttség jelentéseiből merítvén azokat, vagy egyesek munkáiból, de melyekre a köz-elismerés a hitelesség bélyegét rányomá.

I

Ha egy nemzet állapotáról ítélni kívánunk, főleg mi annak tömegét, azaz: szegényebb osztályait illeti, mindenekelőtt szükséges ösmernünk azon viszonyokat, melyek a földbirtokot szabályozzák. - Mert habár a földművelés a közjólétnek nem egyedüli kútfeje is, s habár kereskedeés és gyáripár nagyobb kincseket gyűjtve, több külső fényt árasztanak el néha országok felett, bizonyos marad, hogy a népre, az egyeseket tekintve, semmi nagyobb befolyást nem gyakorol, semmi több jólétet nem terjeszt, mint a földművelés. - Emelkedjék egy nemzet bármi magasra gyárai által, központosítsa a világ kereskedését s tőkéit: a nép szegény maradhat azért; mint napszámos dolgozhatik gyáraiban, mint munkás hordhatja a partra a kereskedés

kincseit, mint matróz fáradhat hajóin, de ínsége meg nem szűnt. - A gazdag, kinek tőkéi e csudákat alkoták, neki részt nem ad nyereségeiben, s míg egy előre nem látott környűllás, mely e kincsaknákat egyszerre elrontá, a munkást azon csekély élelemtől, melynél egyéb neki ügysem adatott, megfoszthatja: minden gyarapodás csak a gazdának s nem neki ad hasznokat, ki, bármennyire nevedik azon indusztriális ág, melyben dolgozik, néha számát látja nevedetni, többnyire munkáját, de csak ritkán a bért, melytől egész létele függ. - A földművelés természete más; bármennyire tökélyesüljenek technikus készülleteink, a földművelésnél a legnagyobb kapitális mindig a munka fog maradni, s azért olyan valami, mi a népé, s mit a gazdag használhat, de soha magáévá nem tehet; s valahol a földbirtokot intelligens kezek között elosztva, valahol e birtok művelését virágzásban látjuk, ott boldog s gyarapodó népeiséget fogunk találni mindig. - Hol a földbirtok kevesek által monopolizáltatik, hol a munkát kereső nép általellenében csak egyes nagybirtokosok állanak, hol maga a nép a birtokból vagy legalább annak használásából kizáratik: ott csak koldusokat, csak szerencsétlen pórt kereshetünk.

Ha ily nagy tekintet érdemel a földbirtok elrendezése minden nemzetnél, mennyivel nagyobbát érdemel olyaknál, melyek egyenesen s majdnem kizárólag földműveléssel foglalatoskodnak, s ilyen Irland. - Nézzük hát ez országnak viszonyait közelebbről. - Irland földművelő ország; csak kevés gyára lévén, népeisége nagyrészt gazdasági munkákkal foglalatoskodik. - Ily országban, ha külső kereskedése virágzó, a birtokos gazdag lehet; a napszámos, ki munkája után él, szükségképp szegény. - A mezei munka nem tart az egész éven át egyformán, s míg például aratás vagy kaszálás idején nagyszámú munkásokat kíván, téli hónapokban csak keveset használ, s azért a napszámos, ha önálló, az esztendő egy részében a másik keresményéből kintelen élni, s így nem takargathat; ha pedig szolga, béres, bizonyára urától annyival kisebb bért nyer, mennyivel többször munkátlan, s ritkán vagy talán soha pusztán élelemnél tetemesen nagyobbát. - Ha még ily országokban gyárak nincsenek, melyek a munka iránt a földbirtokosokkal konkurenciába lépnének, s azt emelnék, s ha a birtoktalan munkásról (mint nálunk az úrbér által) törvényesen gondoskodva nincs: bizonyos, hogy a munkabér végre lehető legalacsonyabb fokára nyomattatván, ily országokban egyes boldogok mellett egy elszegényedett kolduló népet fogunk találni.¹⁴

Ha ily országokban a birtok sok kezek között találtatik - legyen az örökös jog vagy csak haszonbirtok által -, hol a birtokosok között egy középosztály létezik, ott e napszámosok sorsa (főképp ha nem szerfelett számosak) tűrhető lehet, a birtokosok a munkára nézve konkurenciába lévén egymással, és indusztriális iparkodásaik által több kezet használván, - de hol e birtok csak kevés birtokosok közt osztatik fel, ott e konkurencia nem léteztván, s a mezei gazdaság kevesebb iparral műveltetvén s azért kevesebb kézre szorultván, e munkások sorsa annyival szerencsétlenebb leend, mennyivel inkább nevedik számok. Így van Irlandban, mely Európa minden országai között talán az, melyben a földbirtok legkevesebb kezek között találtatik. Mik lettek légyen ez állapotnak okai, később fejtenem meg, most lássuk következtetéseit.

---

¹⁴ Magyarország eddigi állapotját, melyet mint gazdálkodót s gyárokkal nem bírót ellenvetésül hozhatna fel valaki, Irlanddal öszvehasznítani nem lehet; nemcsak mert népeisége aránylag annyival csekélyebb, de mert úrbéri viszonyai (főképpen miként azok a haszonbirtok szabad eladása előtt léteztek), habár a mezei gazdaságnak gátakat szabtak, s az indusztriális kifejlődést talán hátrálták, a földművelő népeiségnek sorsát biztosították. - A paraszttelkek s mindazon megszorítások, melyek bírással öszvekötvé valának, éppen úgy gátolák a gondatlant birtoka elfecsérlésétől, mint, fájdalom, a szorgalmat iparkodásiban; s míg az irlandiak megfosztva a birtoktól, nagyrészt szabadak maradtak úri kötelekektől, a magyar földművelő úrbéri telkeiben mintegy szegény-taxát bírá, mely által élelme biztosított.

Az irlandi föld, amint mondám, kevesek s nagyrészt angolok által bíráttatván, majdnem kizárólag haszonbérlok által műveltetik, s ha magát Angliát tekintjük, melyben a gazdaság századok óta olyannyira csak ilyes haszonbérlok által gyakoroltatik, hogy a farmer (haszonbérlo) név a nyelvben mezei gazdával egyértelművé vált, s ha tekintjük azon nagy befolyást, melyet két ország ily hosszú összeköttetése után az egyik a másikra gyakorol, annyival kevésbé csudálkozhatunk e rendszeren, mennyivel természetesebb, hogy az angol irlandi birtokának jövedelmeit inkább honosai között éldelni, mint Irland bizonytalan földjén nevelni kívánja.

De Irlandnak népessége szegény lévén, s Angliának azon néposztálya, mely haszonbérlelssel foglalatoskodik, Irlandban illetén vállalatokat tenni nem akarván, természetes, hogy az irlandi birtokos - habár akarta volna - földjét nagyobb részekben haszonbérbe nem adhatá; s innen van, hogy valamint Irlandban a birtok a lehető legnagyobb kiterjedésben bíráttatik, úgy az a legkisebb s nagyrészt 20 acre kiterjedésnél csekélyebb részletekben bérleltetik.

Irland népességének nagyobb része eszerint vagy ily kisebb földek haszonbérléséből vagy egyedül munkája után élván, miután úgyis csak a nemzet szegényebb osztályairól kívánunk főképpen szólni, mellőzzük el itt azokat, kik vagy maguk birtokosok, vagy 20 acre-nyi földnél többet bérlenek, s tekintsük csak az elsőket.

Ezek állapotjukra nézve három részre osztatnak. A kisebb haszonbérlok, a zsellérek s a napszámosok osztályára.

Az első (small farmers), melynek haszonbérlett jószága 5 acre-nál nagyobb.

A második (cottier), mely kis, 2 acre-nál nem nagyobb földjét s kunyhóját munkabérként bírja urától.

A harmadik (napszámosok), melynek élelme napi munkájától függ, s azon kis darab földtől, néha fél acre-nál nem nagyobbtól, melyet családjának tartására, többnyire már felszántva s bevetve vett által urától, s melyért többnyire 2 fontnál nagyobb bért fizet.

Egy hasonlóság van mind e három osztály között, amint látjuk, mindenik bír haszonbérben, a farmer egész élelmét a földművelésben keresve, a zsellér nagyobb részét, a napszámos biztosságát. Mert miután Irlandban munka nem mindig biztosan található, vagy a munkabér néha oly alacsony, hogy a napszámos keresménye önszemélyének s gyermekeinek ellátására nem elegendő, csak a kis darab föld, melyet a munkás magának bérlett, biztosítja őt arról, hogy terméséből legalább a szükséges burgonyamennyiség meg fog maradni élelmére.

Föld, amint innen látjuk, minden irlandinak elkerülhetetlenül szükséges, s innen világos, hogy midőn a birtokos a haszonbérlovel béréről egyezkedik, ez szabad nem lehet, s hogy az illetén bérleseknel nem reménylt haszon, hanem egyedül az elkerülhetetlen szükség szabván határt ígéreteinek, a bérlo minden ajánlatra kész leend, ha általa azt, ami nélkül nem élhet, megszerezheti, s így magának s gyermekeinek sorsát legalább egy időre biztosíthatja. - Ez első szomorú következése Irland birtoki állapotjának s nagyrészt kútfeje mindazon szerencsétlen következtetéseknek, melyeket ez országban tapasztalunk, s melyek vele az egész szigeten egyformán eláradtak.

Ha az irlandi szegénység iránt vizsgálódó biztosok jelentésén átmegyünk, számtalan bizonyítványait találhatjuk ezen állapotnak, s habár az ország különböző tartományaiban a nép szegénysége különböző fokon áll is: ami a haszonbérlelssel való konkurrenciát illeti, egyenlőséget találunk. - Mihelyt egy darab föld haszonbérlojétől elhagyatott vagy elvétellett, azonnal 50-100 új bérlo jelentkezik, többnél többet ígérve, a birtokosnak vagy meghatalmazottjának ajándékok által jóakarátát keresve, egyszóval elkövetve mindent, hogy a földet bármi feltételek alatt magáévá tehesse, míg az úr kívánatit kénye szerint s közönségesen a lehető

legnagyobb jövedelemnél magasabbra emelheti. - Így ígértetik egy font 11 shilling - 2 fontig egy kunyhóért, melynek készítése 6-7 fontnál többbe nem került, s melyet emberek lakásának nem tartana senki, ha félig mezítelen gyermekek nem ülnének előtte, s a kéménytelen fedelen kigomolygó füst s a rongyokkal bedugott féllábnyi ablak nem mutatnák, hogy emberek lakházánál jár. - Így ígértetik ugyanannyi s néha 4 ftig egy acre-nyi földért, melynek jövedelme minden szorgalom mellett e bér fizetésére elégtelen; úgyhogy ha a bérlő ígéretének eleget tenne, nemcsak az egész termést, hanem még azon felül egy tetemes sommát volna kintelen fizetni urának, mintegy díjúl, hogy néki vala szabad szántani s bevetni földjét. -

De nézzünk egynéhány példát az irlandi szegények iránt vizsgálódó küldöttség jelentéséből, százakból csak egynéhányat választok ezen, mint a többi esetekben; ki bővebb utasítást kíván, nézze a sokszor említett munkát.

„Ha most tudatnám, hogy 5 acre-nyi földem vagyon kibérteni való, 24 óra alatt 50 ember jelentkezne, s mindenike, bármily bért kívánnék, kész volna ígéretére.” - *Mr. Birmingham.*

„A munkás minden más élelemmód hiánya miatt kénytelen földet bérenti, s bármily áron legyen is; az ígért megfizetése csak mellékes tekintet. Mindenki annyit ígér, hogy magának burgonyánál egyéb nem maradhat, s az egész búzatermés az úrnak adatik.” - *Rev. Mr. Hughes és Parker.*

„Még oly bér is, melyet a nép itt mérsékeltnak tartana, oly magos, hogy a munkás élelmére burgonyánál egyéb nem maradhat.” - *Rev. J. Maquire.*

„Míg egy ember sem számolhat annyi munkára, mely által magának csak a szükséges burgonyát megszerezhetné, az, ki földet bír, erről legalább biztos; s azért mindenki kész minden ígéretre, hogy földet szerezhessen.” - *Armstrong.*

„Ha koldulni vagy éhen meghalni nem akar, kintelen minden feltételre reáállni, melyért földet szerezhet.” - *Nixon 1. Report of the Poor Law Commissioners in Ireland.*

Carlowi grófság, Birne Patrick elszegényedése okairól kérdezettvén, így felelt: „Első bérlésem acre-ként 1 font 8 shilling vala, de mikor béridőm elmúlt, földesuram egyszerre 2 ft 5 Sh. 6 d-ra emelé béremet. Mert fájt volna elhagyni azon helyet, hol születtem s felnőttem, azon valék, hogy maradhassak, s szegény anyám feje fölött megtartsam a házfedelet. De mit használt! Minden iparkodás s fáradságim mellett, ami nem vala benne a földben, azt nem leheté belőle kivennünk; nem fizethettük bérünket, s elhajtattunk. Az öregasszony elment ugyan a földesúrhoz s megmondta, hogy az egész termést neki adtuk, hogy jól tudja, hogy minden rozs, mihelyt learattatott, hozzá hordatott, hogy teheneimet bére fizetéséül hozzá hajtatta, de minden hasztalan vala; anyám nem nyerhete más feleletet, mint azt: a föld az övé, a pénz az anyámé, s hogy ha földjéért fizetni nem akar, továbbmehet. Anyám hetvenesztendő, uram, s mégis kínos látnom, hogy munkám után él, főképp hol alig találhatok munkát.”

Amit ezen esetben látunk, az közönséges: elhajtás és koldusbot, majdnem mindig ugyanaz.

Mayoi grófság, barihooli egyház. Karován János múlt évben földet bírt, de nem fizethetvén bérét, elhajtattott; jó munkás, és örömmel dolgoznék, ha helyet találhatna; felesége ínségben meghalt, ő most koldul három gyermekével, a legidősebb bútorjait hordja, ő maga a legfiatalabbikat.

Mayoi grófság, maryki egyház. Ha valaki elveszti földjét, azonnal koldusbothoz nyúlhat. - *Lud Dane.*

Carlowi grófság. Emlékezem 10 avagy 11 családra, mely földjéről elhajtattak, s melyekből három vagy négy személy rövid idő után a legszomorúabb állapotban meghalt. *Tiszt. Chelan János.*

Wicklawi grófság. Azok, kik e grófságban földeikről elhajtattak, nagyrészt a legnagyobb szegénységre jutottak, egy közülök, ki előbb 25 acre-t bérlett, egy kunyhót vett ki magának, s hozzá 2 acre-nyi kopár hegyföldet közel Baltinghoz, azon kívül napszámosként dolgozott; de sorsának változása, a fáradság és nyomorúság annyira hatottak reá, hogy két esztendő múlva egy új út mellett, melyen mint napszámos dolgozott, halva találtatott, családja koldult.

Waterford. „Míg Waterfordban tartózkodám - így szól Inglis *A Journey throughout Ireland, during the spring, summer and autumn of 1834 by H. D. Inglis.* t. I. p. 64. -, sokszor kirándultam a környező tájakra, s meggyőződtem, mennyire túlságos a legkisebb birtokok hasznosbérére. Találtam kis farmokat, melyekért 4 ft 10 sh., 5 ft, sőt 7 ft fizettetett acre-nként. A farmerek mindenütt csak burgonyával éltek. Sokan magok átlátták, hogy tartozásaikért soha eleget tenniök nem lehet, és hogy ily feltételeket csak az éhségtől kinszerítve fogadtak el. Oly emberek, kik földművelésnél egyéb életmódot nem ismernek, s kiknek nagyrészt foglalatosságok nincs, mindent, mi tőlök kívántatik, meg fognak ígérni, csak hogy hajlékot találjanak.”

Kétségkívül káros ezen természetelleni állapot a birtokosra nézve, s habár az ígért bér nagy, s az irländi birtokosnak nominális jövedelme évről évre nevededik, bizonyos, hogy reális bevétele annyival csekélyebb, mennyivel bizonyosabb, hogy elszegényült bérlője tőke nélkül szűkölködven, soha földjeit a legnagyobb termékenyséig nem művelheti; de bizonyára ezerszer károsabb és nyomasztóbb az a bérlőre, azaz: a népesség nagyobb részére nézve. Mert először, ha az első osztályt, azaz: azokat, kik öt acre-nál többet bérlenek, tekintjük, csak elkerülhetetlen szükség lévén az, mi őket a bérlésre bírja, ezen bér pedig olyan, hogy megfizetésére az egész termés nem elegendő: világos, hogy ki kapitálist haszonbérletre magával nem hozott, minden ipar után is urának többnyire eleget nem tehet, s ha egyes szerencsésebb termés, vagy környülállások által néha felsegíttetnék, nem gyarapodhatik, mert egy évnek keresményét urának tartozott fizetése azonnal felemészti. - Aki az irländi szegénységről a parlamentben tett jelentéseken átmegy, s főképp a D. alatti függelékben a szegényebbek házi életének leírását olvassa, félig bámulva, félig szánva fogja látni minden földi sanyarúságok halmazát.

„E néposztálynak egyetlen elesége burgonya; hús és kenyér, sőt néha tej ösmeretlen luxus előtők, olyannyira, hogy a gyermekek harmadik, negyedik esztendeig anyjuk melléről szopják eledelőket.” - *I. County Roscommon, Infirmary' master Plagman. Ir. P. Com.*

Maga e burgonya, melyet a bérlő élelmére használ, csak azon rossz nem, mely lumpereknek nevezetik, s Angliában csak a marháknak szolgálván eleségül, itt a bérlőnek egyetlen étke, mert termékenyebb.

Az említett jelentésben a tanúk egyike eziránt azt beszéli, hogy egy bérlője házában átmenő birtokos a bérlő leányát jobb nemű kolompérokot mosva találván s tőle azt kérdezvén, vajon ön-ebédökre készítik-e, midőn hallá, hogy igen, a házba ment, s a bérlőt megdorgálta, hogy mer ily burgonyákat enni, holott Dublinban árok oly jó, s ő még bérével tartozik.

De bármi káros az egészségre nézve ezen élelem mód, csatlakoznék, ki azt gondolná, hogy az irländi földbérlő csak ezt is mindig megszerezheti magának, s a kolompérok legjobb neme sem tartván 12 hónapig, a lumperek pedig még előbb megromolván, évenként a népességnek nagyobb része több hétig szükségképp éhséget szenved.

„A legrövidebb időszak, mely az ó-burgonyatermés megromlása s az új beszedése között elfoly, 14 nap, de többnyire két hónapra terjed, s terjedésével nő a szegénység s adósság.” - *Sligo Dodwell*.

Meath grófságban a küldöttség minden rendű személyek által értesített azon szomorú állapotról, melyben a szegény lakosok a két burgonyatermés között évenként léteznek.

„Azok, kik munkát nem találnak, egypár penny értékű liszttel élnek hetenkint, melyet vad mustárral összekeverve levesnek főznek, e plánta minden kétségen kívül egészségtelen, s ily módon készítve oly károsan hat az evőkre, hogy egész bőrök megsárgul, s mégis olyannyira közönséges, hogy noha a templomban eltiltatott, s szedése minden módon gátoltatik, azt megszüntetni nem lehet.” - *1. Report of the Poor Commissioners 1.*

„Galleway, Mayo, Kerry grófságok némely részeiben június, július és augusztus hónapokban a romlott burgonyát fűvel vegyítve eszik.” *Revans*. - „Michelstown-ban, midőn ott tartózkodtam (így szól Inglis), oly nagy vala a szegénység, hogy 100 emberen felül éhenhalással fenyeztetett; ezen veszély elhárítása végett egy grófsági gyülekezet, aláírást nyitva a szegények felsegítésére, egyszersmind vizsgálatokat kezdte tenni. S ki hinné, hogy egy csak 5000 emberből álló várási népség közt 1800 személy találtatott minden élelem nélkül. S hogy ezenfelül a várason kívül, de ugyanazon plébániában még 1200 napszámos találtatott hasonló nyomorúságban.” - *A Journey throughout Ireland by H. D. Inglis*.

Az irlandi földbérlő nem ösmer kényelmeket; lakása egy kis földbevert kunyhó üvegtelen ablakkal, kémény nélkül, rossz szalmafedelével meg nem örözve lakóit az idő változásától. Egy szobáját, melynek közepét a tűzhely fogja el, a rongyokba burkolt család sertésével s kevés apró marhájával osztja. Egy ágy takaró nélkül, mely a család legidősebb vagy betegebb tagjának nyughelye, egy falóca vagy faszék s közönségesen egy vaskatlan, melyben burgonyái főzetnek, ez minden tulajdona. Gyermekei, nője rongyokkal takarják mezítelenségöket, s ruházatjuk oly szegény, hogy sok helyen a pap vasárnaponként kétszer tartja isteni szolgálatát, hogy miután a háznépnek egy része belőle visszatért, a másiknak adhassa ruháit, hogy a templomban az is megjelenhessék.

S mégis mind e lemondások s szenvedések után, a legállhatatosabb szorgalom mellett, mellyel az irlandi nemcsak önföldjét míveli, hanem munkát keresve Angliába átmegy, s nőjére bízva gazdaságát, ott bérért a legnehezebb munkákat végzi, melyekre angol nem találkozik, dolgozik, ő meg nem szerzi urának tartozó betét, meg nem szerzi azon függetlenségét, mely szenvedései között egyetlen enyhe lehetne. Évről évre nő tartozása s urában a rosszkedv; s mert a birtokos kommasszálni akar, vagy bármi okból, a nem fizethető kivettetik házából, nőjével s gyermekeivel csak a koldulástól várhatva élelmét. Vagy ha talán szerencsésebb vala, s különös iparkodása által a jószágot termékenyebbé tevő, ura bizonyára fel fogja emelni bérét, míg a többiek sorsára hozza őt is.

Mennyire használtatik a földesurak által bérlőiknek ezen állapotja, képzelhetjük. Egy urának akaratja ellen adott voks, politikai véleményei ellen aláírt kérelem elég arra, hogy valaki földjéről elhajtassék, tory, radikal és whig között nincs, ki az ellenpártnak e részben szemrehányásokat tehetne. Konstitucionális szabadság sokaknak nem más, mint politikus hatalom után való küszködés, s fájdalom, sokan vannak, kik politikus elveik tökéletességéről meggyőződve elfelejtik, hogy nemcsak országok, hanem egyesek iránt is vannak kötelességeik, s hogy meggyőzésének önmagát feláldozni kötelesség, de másokat vétek. Mi azonban e kegyetlenkedéseket s azokat, melyek nemtelenebb okokból, mint p. o. haszonvágyból eredtek, még inkább növeli, az: hogy Irlandban a bérlő sokszor urával egyenes összevetésben nincsen, s míg egy vagy más nagy úr bérlőjének neveztetik, tetteleg mástól függ. Az irlandi

jószágoknak egy része ti. közbenjárók (middleman) által béreltetik ki. Vagyonosabb spekulánsok egy nagy birtokos jószágait kiveszik, s azt kisebb részekre osztva, másoknak adják bérbe, kik azt ismét elosztják, s kiadják, úgy, hogy az utolsó legkisebb bérlő a föld valódi urától nem is ösmertetik. Így például egy írlandi jószágban Aldermann Hartynak ősei bérbe adták jószágukat acre-nként 9 pennyért major Warburton őseinek, ezek Mr. Girndynak 2 sh. 6 d-ért, azaz 1 sh. 9 d-ral drágábban; ezek John North családjának 6 sh-ért, ki azt 1 font 7 sh-ért kisebb bérlők közt felosztá. Ezáltal a nép megfosztatik a közvélemény védelmétől is, s vele mindazon jóltevő befolyástól, melyet az sorsára gyakorolhatna, s az ország némely részeiben, hol az úr s kisebb bérlő egyenes összeköttetésben van, gyakorol. A szegénynek sokszor nincsen nagyobb védelme, mint a hatalmasok gyengeségei, s nem keveset vesz közülök az, ki urának hiúságára nem hathat.

De ha a kis haszonbérlő sorsa (amint láttuk) szerencsétlen, a zselléré még inkább az, mert habár, mint láttuk, a zsellér bérként munkát kötve le urának, a bér megfizetéséről biztosítva van, nem válhatik függetlenné ezáltal urától. Minden földbérlésre számtalan konkurrens létezik, s így az úrnak önkényétől függnék azon feltételek, melyek alatt a zsellér e földet s kunyhóját, melyek nélkül nem élhet, bírhatja. Különböző e bér az ország külön részeiben, de csalatkoznék, ki annak nagyobb vagy kisebb emeltsége szerint akarná megítélni a zsellérek sorsát, s bizonyosak lehetünk, hogy a bér mindig munkában szolgáltatván le, ami a zsellérnek kisebb bér által elengedtetik, munkájának kisebb becse által helyre pótoltatik. Mert tegyük fel például, hogy a meghatározott munkabér naponként egy shilling (mi Írlandban a közönségesnél sokkal magosabb), s hogy haszonbére 4 font, kettő a lakásért s kettő egy acre földért (mi Írlandban a közönségesnél nem nagyobb), e bér 80 munkanap képviselője éppenúgy, mintha a munkabér 6 pence s a haszonbér 2 font lett volna.¹⁵ Csak a népesség száma s véghetlen szüksége magyarázhatják ezen állapot lehetőségét, főképp ha meggondoljuk, hogy az idő, melyben e munka kívántatik, többnyire egészen az ártól függ, s hogy közönségesen akkor kívántatván, mikor a mezei gazdaságban legtöbb munka szükséges, a zsellérnek más keresménye alig marad, s minden munkássága után nem nyújtatik más reménység, mint hogy állapotjában megmaradva, az utolsó osztályba, azaz a napszámosok közé ne süllyedjen, kikhez képest még sorsa boldognak nevezhető.

„Három ily zsellér kunyhójába menék; az első, melybe jöttem, vert földből vala csinálva, csak egy szobából állt, sem szél, sem eső ellen nem őrizve lakóit; földje felette vizes vala, bútorul egy vékonyan takart ágyon, falócán s vaskatlanon kívül egyebet nem találtam benne; a háznak nem vala sem kéménye, sem ablaka, csak a földön szétszórva látszott egy kevés gallytöredék, mely ott elégettetett; a lakó 2 ftot fizetett nyomorult hajlékáért, melyhez egy talpalatnyi föld nem tartozott.

A másik, melybe belépék, egy domb hajlásán vala építve, építésmódja mindenben az elsőhöz vala hasonló; benn egy asszonyt találtam négy gyermekével; bútorai két takaratlan ágyból, egy lócából s faszékből álltak, a gyermekek rongyokkal valának takarva, s anyjok szomorkodott, hogy ez okból iskolába nem küldheti. - Atyjok a lakásért 80 napot szolgált urának, napját 6 pence-szel számítva, a 2 font bérért.” - *A Journey throughout Ireland during the spring, summer and autumn of 1834. H. D. Inglis.*

Már ha szerencsétlen a kisebb haszonbérlő zsellér állapotja, vajon mi lehet annak a sorsa, ki élelmét csak napi munkája után keresi, oly országban, hol a népesség száma és gyárok nemléte miatt e munka természete szerint bizonytalan, s a zsellérek által naponként még

---

¹⁵ Egy font 20 shilling, egy shilling 12 pence-ből áll.

becstelenebbé válik. - Mert midőn a földbirtokos egy sárkunyhóért s egy vagy két acre-nyi földért legalább 80 napi munkát kap, vajon lehet-e feltenni, hogy a napszámot magas áron fogja fizetni, s hogy nem csinálna inkább ezen esetre zsellért belőle? Innen van, hogy az írlandi napszámos sokszor élelem mellett egy vagy két denárért, élelem nélkül négy vagy öt denárért kénytelen szolgálni, s még ebből sem fizethetvén ki conacerje haszonbérét, a boldogabb angol szigetben kénytelen munkát keresni.

„A galwayi grófságban a napszámos 14 óráig dolgozik napjában, néha 5, többnyire 6 denárért, oly időben, melyben e pénz egy stone (14 font) burgonya vásárlására szükséges.

A limericki grófságban a fonógyárakban reggeli 5 órától estveli 8 óráig dolgozó napszámosok 2 ¹/₂-4 shillingig fizetnek hetenként.” - *Inglis*.

Ne csudálja ezután senki, ha e szerencsétlen országban minden csak a gondatlanság s elhagyás képét mutatja, ha az angol tisztaság helyett rendetlenséget, egy jól tartott szorgalmatos nép helyett rongyos koldusokat talál. - S habár Dublin utcáin végigmenve a népet részegen dorbézolni látjuk, s habár évről évre nevededik a szeszes italok használata, nem a népé a vétek, nem azé, kinek meg kell felejtkezni magáról, ha örülni akar, kinek pálinkába kell fojtani emberi méltóságát, hogy elfeledje, mennyiszer nem becsültetett az. Nagy mentség a nyomorúság, s habár teli gyomorral szép s könnyű erényről s mívelődésről szólni, ritka az, ki, ha minden reménye megszűnt, nem süllyedne annyira, hogy végre minden szerencsére érdemetlennek ne látszanék, legalább hideg embertársai előtt, kik csak a jelent tekintve elfeledik, hogy vannak egész néposztályok, kik vétkeikért előre szenvedték a büntetést, s hogy legalább nem azokon áll az ítélet, kik nem tudva könyörölni, magok okozták e vétkeket.

Hogy az írlandi nép aljas állapotjának egyedüli vagy legalább legfőbb oka a szegénység, annak a biztosok jelentésében hasonlólag számtalan bizonyítványát találni.

Nehéz, így szól egy kérdezett zsellér, oly embernek, ki fülig adósságban van, iparkodónak lenni, maga sem tudja, hová nézzen.

Az írlandi munkás ezen elkerülhetetlen szegénysége által nemcsak gondolatlaná válik, de ha a kriminalitásokat tekintjük, melyek ez országban oly számosak, azon felül láthatjuk, hogy majdnem minden elkövetett erőszak s béketörés is vagy egyenesen élelemszerzés végett követtetik el, vagy legalább a földbirtokkal közvetve öszveköttetésben van, azaz: azon bosszúállásoknak következése, mellyel a bérlő mind ura, mind meghatalmazottjai ellen magát a kivetéstől biztosítani igyekszik.

Ami az elsőt illeti, látjuk, hogy míg az írlandi nép egyébiránt becsületes, s míg sok vétek, mint például betörés, útonállás és marhalopás majdnem soha, közönséges lopások vagy csalások pedig felette ritkán történnek: június, július és augusztus hónapokban, akkor ti., mikor a múlt évi kolompértermés már romlani kezd, s az új még nem használható, alig múlik egy nap anélkül, hogy eleséglopások, pincetörések s néha erőszakoskodások ne követtetének el a népesség szegényebb része által, mely nem, mint más országokban, haszonvágy, hanem egyenesen csak nyomorúsága által bíratik e tettek elkövetésére, s mely annyival féktelenebbül űzi e tetteket, mennyivel többet szenvedett szükségei által, nem ijedve vissza a büntetéstől, mely szenvedéseit nem nagyíthatja, s személyét csak szánakozás, nem megvetés tárgyává teszi.

„Ha ily körülmények alatt egész vagyonunknak felét vennék is el - így szól Byrne Stennie a biztosok jelentésben -, nem perelnék ellenök”; s ezen gondolkozásmód annyira közönséges Írlandban, hogy a vétkeknek nagyobb része büntetés nélkül marad. Hol a lopások oka végső ínség, s hol ezáltal a legnemesb érzemények a vétkes mellett szólalnak fel, kevés találkozí-

ki, például, ha egy anya másnak tehenét megfeje, hogy vele gyermekeit tartsa, vagy magának s családjának egy zsák burgonyát lopott, a törvény szigorúságát egészen igazságosnak tartaná.

De sokkal számosabbak s nagyobb tekintet érdemlők Irlandban azon gonosz tettek, melyeknek jelleme bosszú, s melyek mezei vétkek (agrarian crimes) neve alatt csak Irlandban találtnak. A szegény népeesség egyetlen biztossága birtoktól függvén, s e birtok törvényes módon biztosítva nem lévén, különös társaságok állottak össze, melyek a fejr fiúk, tölgy-szívűek, fekete vagy fejr lábúak, Rock kapitány cimborái név alatt fenyegetéseik által a földbérlok sorsát biztosítani igyekeznek. - A birtokos, ki bérlokját földjéről elkergeté, az új bérlok, ki ennek okául szolgált, a dézsmafedő, ki hivatalát szigorúan teljesité, egyszóval mindenki, ki a haszonbérlok változásánál vagy a dézsma beszédésénél eszköz vala, e társaságok bosszújának célja.

E társaságok, melyek nagyrészt a vallásos viszátkodások között támadtak, de most minden politikus befolyástól szabadak, a nyilvános törvénykezés általellenében, mely a birtokost s gazdagot védi, egy más, titkosan, de elkerülhetetlenül sújtó tribunált képeznek a szegény s védetlen feltartására; ítéletének alapja a közvélemény, büntetéseinek célja az, hogy a birtokost példa által hasonló esetektől visszaijessze. E társaságok által elkövetett gonosztetteknek fő jellemei ezek: 1. ritkán követtenek el azok által, kik magok sértettek, hanem közönségesen olyanoktól, kik mind a vidékre, mind magára a megbántásra nézve idegenek; 2. illetén gonosztettek nemcsak a megbántott fél, hanem az egész szomszéd parasztság által helyben-hagyatnak; 3. e helybenhagyást csak azon gonosztettek nyerik, melyek földbirtokkal össze-köttetésben vagynak, azaz: olyanok ellen követtenek el, kik valakit bérlett földjéből kivetettek, vagy az ily kivetést okozták, vagy segítették; de habár közönségesen a személy agyonlövése vagy nehéz megvérezése, vagyonának felgyújtása s barmainak elhajtása vagy levágása követtetett is el, a nép azokat mindig helybenhagyja.

Bármi szigorúak legyenek a törvények az illetén gonosztettek büntetésében, végrehajtásuk olyannyira nehéz, hogy ezen gonosztettek nagyrészt büntetlenül maradnak; mert habár a törvényes bíró megvetve minden fenyegetést, mely által az illetén esetek elítélése előtt az említett titkos társaságtól ijesztetni szokott, kötelességét teljesíti; habár a jury az igazságot s nem azt tartván szemé előtt, hogy tagjai közül az elítélés esetére bizonyára néhányan vagy személyükben vagy vagyonukban bántatni fognak, a *bűnöst* ki akarná mondani: bármily nyilvános volt is a gonosztett, a bíró hasztalan fog tanúkat keresni, a tanúra halált esküdött a titkos társaság, s a törvény őt nem védheti ezen ítélet súlya ellen, melyet nem ösmert kezek rajta mindenesetre végrehajtani fognak, s melyet elkerülnie nem lehet; hacsak (mi most közönségesen történik) a per lefolyta alatt magát tömlőben őriztetni, az ítélet után kivándorolni nem akar, még akkor is előre tudhatva, hogy családjának minden tagjai s mindazok, kik szívéhez, mint barátok, közel álltak, igaz tanúsága miatt a bosszúnak céljául tűzetnek ki. Csak a közvélemény adja súlyát a törvényes ítéletnek, s hol az, mint Irlandban, a törvénnyel ellenkezik, hol hosszú elnyomás vagy a törvénynek egyoldalúsága a törvényt a nemzet egy része előtt gyűlöletessé tevék, ott a bíró ítélni, a hajdú kegyetlenkedhetik, de minden iparkodásával a gonosztevőt a nép előtt le nem alázhatja, sőt néha csak közbámulat s tisztelet tárgyává jeleli ki azt, kit sújtani akart. A mártír s büntetett gonosztévő között csak a közvélemény teszi a különbséget, s jaj azon kormánynak, mely vesztőhelyen vért onthat, de ítéletével meg nem fertőztetheti áldozatát.

„Meath grófságban egyáltalában kevés gonoszság követtetett el, az elkövetettek azonban közönségesen bérlok kivetésével valának össze-köttetésben, s olyanok ellen irányoztattak, kik másoktól bírt földeket kibéreltek, s így az előbbi bérlok kivetését okozták, - közönségesen ínség szülte elkeseredés okozá mindezen tetteket, melyek rendesen idegenek által követtetek

el, a tanúk között egy sincs, ki e tetteket másnak, mint a haszonbérlo unszolásának tulajdonítaná. A földművelő néptömeg pedig annyira helybenhagyja ezen tetteket, hogy közönségesen örömet mutat, mihelyt ily valami tudtára jön.” - *Cap. Delany, Mr. Cahill*.

„E bántások s gonosztettek nem mindig oly személyek által követtetnek el, kik magok szenvedtek, noha a felhozott ok mindig azokon való bosszúállás, kik másokat bér földjeikből kivetettek, s másoknak ily földektől való elijesztése; bizonyosan voltak azonban esetek, hol egyes személyek, megfosztva földjeiktől, magok üzék bosszújokat, s a tanú maga egy személyre emlékezik, ki hasonló tettért halállal büntettetett.” - *Mr. Wray*.

„1834-ben Shanagoldenben Dixon úr birtokához tartozó farm egy új bérlőnek adatván, kevés nap múlva a ház felgyújtatott, s az új bérlőnek minden ingó vagyona s marhája elégettetett.” - *Mr. Browne*.

Ki az eddig mondottakat egy képpé egyesíti, képzelheti Irland jelen állapotját. Láttuk a nép nagy tömegét a legszörnyűbb ínséggel küszködve, - láttuk kevés gazdag birtokosait személyekben s birtokokban sértve, - láttuk a törvényt gyengén, s átellenében organizált társaságokat, melyek a szegénység védelmének ürügye alatt szabadon üzék bosszújokat; de vajon mik lehetnek ez állapotnak okai? - az angol publicisták Irland mostani állapotját leginkább e következő okoknak tulajdonítják:

1-ször: A pápista hitvallásnak, mely véleményök szerint minden nagyobb művelődéssel ellenkezik.

2-szor: Annak, hogy az írlandi nép az angol egyház fenntartására kinszerítettik.

3-szor: A felette nagy népességnek.

4-szer: A nagyobb birtokosok országon kívüli lakásának.

5-ször: Szegényi törvény nem lételemek.

Én részemről eltérő véleményben vagyok.

Az 1-re nézve: Franciaország, Belgium, Lombardia s Németország katolikus részének állapotja a jelenben, Spanyol- és Olaszország a középkorban elég bizonyítványok, mennyire nem ellenkezik a katolikus vallás minden s főképpen minden iparüzővel, s mennyire hibás azoknak állítása, kik egyes példákából közönséges ítéletet hozva, a vallásnak tulajdonítják azt, ami pusztán eset által a katolicizmussal egy helyen egyesül, de mindig s mindenütt vele éppen össze nem kötött, s tisztán politikai okokból származhatott. Nem volt-e egy vallása Spártának s Athénnek, s nem volt-e durva bajnokok lakhelye amaz, míg ez a művészet remekeit alkotó? nem voltak-e muhamedánusok a spanyol arabok, mint török szomszédaink, s nem bámuljuk-e az előmeneteleket, melyeket amazok a matematikában, asztronómiában s a tudományok majdnem minden ágában tettek, míg durvább hittársaik végetlen harcok s henyélés közt tölték éveiket; vagy kevesebb pápista volt-e a keresztény Spanyolország II. Fülöp előtt, mint utána? - Nincs vallás, s ha volna, a katolikus bizonyára nem az, mely az emberi iparnak gátat szabna, s habár ügyes zsarnokok kezeiben eszközzé látjuk lealázva a legszentebbet, s habár Isten nevében gyakoroltatik az elnyomás: az emberé a bűn, nem a vallásé. - De hasonlóképpen csalatkoznak azok, kik Irland szegénységét a pápistákra vetett angol egyház fenntartásának tulajdonítják. - Mert elmellőzvé itt azt, hogy az angol disszenterok hasonlóképp adóznak, s hogy egy század előtt azok, kik nem az uralkodó valláshoz tartozának, feltartására majdnem mindenütt adóztak: vajon mi az írlandi katolikusokra vetett angol egyház fenntartása más, mint adó? - igazságtalan adó, de mégis az: s habár erkölcsileg más következtetéseket szülne, anyagilag nem szülhet másokat, mint hasonló nagyságú s bármilyen más célra fordított adó szülne. Már összevetve Irland népességét Nagy-

Britannia népességével, s az előbbinek egyházi adóját azzal, mely az utóbbit terheli, látjuk: hogy míg Irland 8 592 000 lakosa 865 535 font sterlinget, s így minden személytől két shillinget fizet, ugyanakkor Nagy-Britannia 17 779 000 lakója 3 197 225 ftal, azaz: minden személytől mintegy három és fél shilling adóval terheltetik; vagy az adót a két ország kiterjedéséhez mérve: hogy Irland acre-enként nem fizet egészen egy shilling egyházi adót, míg Nagy-Britannia majdnem kettőt, s hogy így ezen adó, bármily igazságtalan, Irland szegénységének oka annyival kevésbé lehet, mennyivel virágzóbban látjuk Angliát, hol azon adó nagyobb; s ha Irlandban, mint annyival szegényebb országban, e fizetés a népnek terheesebb, mint a gazdag Angliában, ez bizonyára következése, de nem oka szegénységének.

Ami 3-szor Irland szerfeletti népességét illeti, ha csakugyan ez volna oka szegénységének, bizonyosan először nagyobbak kellene lenni e népességnek annál, mely Angliában jóléttel párosul; másodszor az következne, hogy azon egyes grófságokban, melyekben a népesség aránylag nagyobb, - nagyobbak kellene lenni a szegénységnek is, s pedig, egyforma feltételek alatt, annyival nagyobbak, mennyivel nagyobb e népesség: márpedig összehasonlítva, először egyáltalán ami az egyes személyekre jutó acre-ok számát illeti, Irlandot Angliával, világos, hogy az utóbbi még valamivel népesebb, s azért, ha a felhozott ok állna, szegényebbnek kellene lennie. Összehasonlítva egyik sziget egyes grófságait a másiknak egyes grófságaival, ugyanez még világosabban kitűnik. A szántóvető Galway grófságban, mely Irland legszegényebbjei közé tartozik, éppen annyi acre jut az egyes személyre, mint Berks, Bucks, Devon, Essex, Monmouth, Norfolk, Hampshire és Suffolkban, egy fél acre-ral több, mint Bedford és Sussexben, s egy egésszel több, mint Kent és Wiltshirében, Anglia virágzó szántóvető grófságaiban. - Meath-ban, mely baromtenyésztő, minden személyre 3 acre jut, míg Hertfordban, mely hasonlóképp baromtenyésztő s Anglia legvirágzóbb grófságainak egyike, csak 2 acre jut egy-egy személyre. Ugyanezt, ti. mennyire nem függ Irland elszegényülése népességétől, világosan láthatjuk Irland egyes grófságait összehasonlítva: Kerry-Kildarében 3 $\frac{1}{2}$ -et látunk jutni minden egyes személyre, míg Luth, noha sokkal virágzóbb, csak 1 és $\frac{1}{2}$ adhat, s Waterfordban, melynél jobblétűt Irlandban alig találhatni, egy acre-val kevesebb jut az egyesre, mint az elszegényedett Galway és Meath grófságokban.¹⁶

Ami a 4-et illeti, éppen nem szándékom a nemes irlandi lordoknak pártját fogni vagy egészen eltagadni azon rossz következtetéseket, melyeket a nagyobb birtokosoknak hosszas távolléte szerencsétlen honokra hoz.¹⁷ De mivel én a következtetéseket inkább erkölcsieknek tartom, s mivel talán túlságos azoktól, kiknek keblében nem vala annyi hazaszeretet, hogy néki mulatságaikat áldoznák fel, nem annyi igazság, hogy azon hon iránt, mely őseiket porból emelte, magokat ezer áldással halmozá, életüket lekötölelve éreznék, nem annyi lélek, hogy a fényes, de idegen angol társaság körében zöld szigetök gyásszal borított határaitól megemlékeznének, valamit reményleni: ...én őket csak mint birtokosabb consummenseket tekintvén, távollétüket Irlandra nézve oly fontosnak nem tartom.

Mert ne felejtjük, hogy Irland mezei gazdálkodó ország, s vajon ilyenben egyes nagyobb birtokosok jelen- vagy távolléte miként hathatna oly hatalmasan? A gyomor legalább el nem vesztí még egyenlőségét, vagy ha nemes nevelés által fogékonysága nagyíttatott is, soha bizonyos határokon túl nem terjesztheti étvágját, s azért mi a gazdaság által nyújtott élelmek, azaz a liszt és hús consumtióját illeti, nem emészthet többet a legrégibb nemesember, mint

---

¹⁶ *Evils of the state of Ireland, by John Revans.*

¹⁷ Már 1295-ben I. Eduárd az ország rossz állapotját a nagybirtokosok távollétének tulajdonítja. II. Richárd taksát vet a távollévőkre, VIII. Henrik pedig jövedelmeiknek kétharmadát rendeli elkoboztatni az ország javára.

utolsó jobbágya, vagy legalább igen kevéssel többet; ha tehát valamennyi írlandi nagyobb birtokos elhagyná is hazáját, ebből a gazdaságra sokkal nagyobb kár bizonyosan nem háramolhatnék, mint ugyanannyi vagy legfellegbb kétszer annyi nemtelen kivándorlásából; pedig nem hallám még, hogy valaki Írland szegénységét annak tulajdonítaná, hogy évenként többezer írlandi szegény az amerikai tavaknál telepedik le. Nagyobb birtokosok jelenléte gyár s mesterségeket gyakorló népeknek használhat; ha egy helyen az ország divatos társasága öszvegyül, ezer kéz mozdul meg azonnal, hogy szokott kényelmeit szerezze vagy nevelje, s míg az elkényeztettnék kedvét tölti, magának élelmet s jólétet szerezzen; s ha a sorskedvelte csapat tovább megy, ezeken maradnak munka vagy kenyér nélkül. - Ha a francia zendülés előtt a párizsiak mint fő sérelmököt azt hozák elő, hogy az udvar Versailles-ba vonulva, a fővárosnak keresetét elvevé, nincs mit csudálnunk; de csalatkozik, ki azért azt hiszi, hogy az írlandi nagyurak honokban maradvá, ott indusztriát teremtettek volna, vagy hogy az egyesek jelenléte által valaha támadhatna. - A luxus mindig csak a legtökéletesebbet kívánja, a divatost, sőt néha a külföldit már áráért is; csak ha már a gyárak tökéletességre léptek, várhatnak vevőket azokban, kiknél olcsóság, sőt néha nagyobb tökéletesség mellékes érdekek, s kik csak a divattól kormányoztatnak, mely minden számoláson túl van.

Bizonyos, hogy az angol s őt követő írlandi arisztokrácia kertekre s egyáltaljában jószágok szebbítésére sok munkát felhasználna; de vajon, ha az ország földművelő állapotja más volna, nem használtatik fel azon munka más, termékenyítőbb módokon? s nem legjobb megcáfólása ezen állításnak Svájc és Franciaország? az első a jólét legmagasabb fokára lépett anélkül, hogy valaha gazdag arisztokráciája lett volna: a másokban éppen a nagybirtokosok elszegényülésével kezdődik a gazdaság kifejlődése.

Már ami az 5-et illeti, habár, amint elébb mondtam, teljesen meg vagyok győződve arról, hogy indusztriális országokban, hol a népnek nagy része egy számtalan esettől függő módon keresi élelmét, szegényi törvények szükségesek, - egészen, vagy legalább nagyrészt szántó-vető országokban azokat inkább károsaknak, mint hasznosaknak gondolom.¹⁸ Ha ily ország annyira népesedik, hogy a munkások konkurenciája a bért szerfelett lenyomja, de jó törvények a vagyon- és személybátorságot biztosítják, ennek nem elszegényülés, hanem az következése, hogy azonnal gyárak támadnak, s velők a munkabér természetes állapotjára visszajön. Tőkepenzek nem éreznek honvágyat, oda fordulnak, hol kamatjuk nagyobb, hogy nyereségök biztosabb, s ha Írlandot oly elszegényülve látjuk, bizonyosan leginkább az az oka, hogy a törvénykezés a kapitalistát nyereségeiben nem védelmezheti. Mert gondoljuk magunknak Írlandot természetes állapotjában - gondoljuk nyugodtan, s erős, azaz: igazságos törvények alatt, vajon mi gátolta volna az angol kapitalistát attól, hogy gyárait inkább ott építse, hol a munkabér alacsonyabb, az élelem s minden anyag olcsóbb, egyszóval, haszna nagyobb, mint Angliában? De Írlandban bátorság nem volt - bátorság nem lehetett. - Ily szörnyű elnyomtatás állapotja, mint melyet ott látunk, béke állapotja nem lehet; tudnia kelle az angol kormánynak s egyesnek, hogy van egy maximuma a zsarnokságnak is, egy pillanat, melyben az elnyomott emberi méltóság széttöri láncait, s szabadulása első pillanataiban nemes indulatok helyett csak bosszút forral; tudnia kelle, hogy vannak pillanatok, melyekben nemzetek, bár jól

---

¹⁸ Egészen mezei gazdasággal foglalatostkodó országokban a munkások sorsa biztosabb, már azért is, mert munkájuk az élelemre szükséges anyagokkal közvetlen viszonyban áll. - Ha a kenyér ára felmegy, a földbirtokos nagyobb nyereséget realizál, a földművelés nagyobb kiterjedésben s iparkodással folytatattatik, s a mezei munkás, kinek munkája szükséges és ily pillanatokban becsesebb, nagyobb napszámra számolhat; míg a gyári munkás magát munkájától sokszor éppen azért látja megfosztva, mert az élelemnek ára felment, s a gyáros más ország gyáraival, hol az élelmek olcsóbbak, nem konkurrálhatván, produkcióját a benn emésztésre kénytelen szorítani.

sejdtíve zendülésök következményeit, sőt néha politikus halálokat, a szerencsétlenség fő fokára érve, hideg elszánással elvárják azt is, miként az egyes kétségbeesve öngyilkossá válik; tudnia kelle, hogy egy nép sokáig tűr, sokat elszenved, de ha végre abban is sértetett, mit legszentebbnek tartja, ha végre a zsarnok hitére is kiterjeszti hatalmát, később vagy előbb feltámad oltárai mellett; a büszke angol nemzetnek félnie kelle a zendüléstől: s e félelem maga elé vala minden angol kapitalistát távol tartani.

S vajon szegényi törvények e félelmet megszüntették volna? Mert habár Revans úr¹⁹ a mostani állapotot tekintve nem csalódik, midőn minden szegénységnek okát abban keresi, hogy a nép alsóbb rendei egyféle élelemmódtól függve, annak biztosítására törvénytelen eszközökhöz nyúlnak, s ezáltal feldúlván minden bátorságot, mintegy ön tetteik által a kapitalistát, ki sorsokon egyedül segíthetne, honuktól elijesztik; - s habár igaz volna, hogy szegényi törvények által, oly móddal s kiterjedéssel használva, mint Angliában, e bizonytalan állapot és vele minden csendháborítás megszűnnék, vajon oly ország, mely 2 600 000 szegény ellátásával terheltetik, s melyben e szörnyű adó természet szerint csak a birtokost vagy gyárost érheti, kecsegtetné-e az angol kapitalistát tőkéinek áttételére? úgy hiszem, nem, s ha már választani kellene, úgy tartom, nem találkozna egy kapitalista, ki ha a mostani állapot között, melyben birtoka naponként veszélyeztetik, s egy ily kiterjedésben használt szegényi törvény között választhatna: nem választaná inkább az előbbi bizonytalanságot e jogszerűségénél.²⁰

De feltéven, hogy ez csakugyan lehetséges, hogy az irlandi kapitalisták s birtokosok ez adó elviselésére nemcsak elégségesek leendenek, hanem hogy ezen ürügy alatt földjeik bérét felemelni nem fogják - miáltal a szegények száma természetesen még inkább nevedezne, s hogy így a munkás biztosítva, minden ember élelméről gondoskodva van; vajon ki fogja biztosítani a birtokost arról, hogy a nép munkás osztálya dolgozni fog? s hogy csak a munkát nem találóról kell gondoskodnia, - s nem az egész népességről, mely terhet nem akarna s nem tudna viselni. De az irlandi nép szorgalmatos - így szól talán valaki -, teli nemes indulatokkal, s így bizonyára csak az fog a köz-ellátáshoz folyamodni, kinek egyéb élelemmód nem juthat. - Én embert természetesen szorgalmatosnak nem ösmerek, s habár a méh vagy hangya ösztön által szorgalmatosak, azt tartom, hogy az ember, mint nemesebb állat, csak okok által bírathatik arra, mit tennie kellemetlen; ha ezek, azaz *szükség s remény*, megszűnnek, vesztegleni fog; s nem hiszem, hogy volna sok - mert egyes balgatag lehet -, ki, ha bizonyos arról, hogy élelméről gondoskodva van, s hogy pusztá élelemnél többre szert nem tehet, még dolgoznék, s hogy az irlandi napszámos, tudva, hogy élelme szegényi törvény által biztosítva van, azt nem fogadná el inkább egykedvűen, mint hogy azt izzadva keresse, pusztá élelménél többet úgysem remélhetvén. - Mert mondjunk akármit, elnyomás anyagi szenvedésekkel egyesülve ellentállást szül, s néha nemes indulatokat gerjeszt, vagy legalább nagyszerű tetteket: de elnyomás és anyagi jólét lealázza idővel az emberi természetet, s a jóllakott szolga csak egy gyönyört ismer - *a restségét*.

A napszámos kinszeríttethetik a munkára, így szólnak ismét, s mihelyt ez történt, az ellenvetés megszűnt. De elmellőzvé itt azt, hogy kit munkára pusztá eltartásért kinszeríteni lehet, rabszolga, akár egynek, akár többnek tartozzék munkájával, s hogy a protestáns népességnek, mely a pápisták megfosztására elég erős vala, hatalma mégis nehezen lehetne oly nagy, hogy a

---

¹⁹ *Evils of the state of Ireland.*

²⁰ A szegények számát csak 2 000 000-nak véve, ellátásukat pedig naponként csak 3 pence-re, (mi valóban, felvéve leginkább az építési költségek kamatját, felette kevés), az ily módon szükségessé lett, a szegény-taxa képében kivetendő summa még mindig 9 125 000 Ft évenként, azaz kétszer nagyobb az angol taxánál.

nemzet birtoka után még személyeiket is egyenként tulajdonává tehetné: kérdelem, vajon az írlandi nép gazdagabbá válnék-e ezáltal? Vegyük a dolgot praktice. Arra, hogy ily kinszerítés létezhessék, szükséges: vagy hogy az ország maga közmunkára használjon minden munkást, vagy hogy ezen jogát, melyet minden ellátott személy munkájára bír, ezen ellátás kötelességével egyeseknek engedje által.

Már ami az elsőt illeti, utak, vízcsatornák s más ehhez hasonló munkák végtelenek nem lévén, s nem az ország minden részeiben egyformán s a munkátlan személyekkel aránylag találattván, szükség oly munkáról gondoskodni, mely mindig s mindenütt található, s egyzersmind olyan, mely az egyesek iparkodását konkurrencia által nem rontaná; mert ellenkező esetben a szegények száma még inkább nevedne mindazok által, kiknek keresménye e konkurrencia által elrontott. De hol van e neme a munkának? Hamburg városa szegényeit harisnyakötéssel foglalatostkodtatja, s munkájuk produktumát külföldön adatja el; de egy ily számú munkástömeg, mint az, mely Írlandban találattik, mi hasznos munkára fordíthatnánk anélkül, hogy más munkával konkurrenciába lépne? - Nem maradna tehát más hátra, mint oly munkát keresni, mely fáradtságos időtöltésnél nem volna egyéb, s például abban állna, hogy a szegények - mint Anglia némely egyházaiban már próbáltattott -, fővényzsákok s murvataligák minden cél nélküli ide- s tovahordására, vagy ugyanazon darab föld szüntelen ásására használtatnának. De nem szólván azon erkölcsi rossz befolyásról s elkeseredésről, melyet a bánásmódnak szükségképp szülnie kellene; vajon ha ezen munka egy napszamos közönséges munkájánál könnyebb, s az adott élelem s ellátás a közönségesnél nem rosszabb: nem fog-e az ország a munka iránt káros konkurrenciába lépni az egyessel? s ha amaz nehezebb, ez rosszabb, nem fogja-e akkor a szegényt arra kinszeríteni, hogy az egyesek szolgálatjába lépjen, a szerencsétlenre, ki munkát nem találhattott, nehéz büntetést rendelvén; s nem fog-e mindenesetre oly nehéz terhet vetni az ország polgárra, mely őket kapitálisoktól lassanként megfosztván, minden ipart elől?

Kíntelen leszen tehát az ország egyesekre bízni szegényeinek ellátását, s hogy ezen teher tűrhetővé váljék, módokat adni kezeikbe, melyek által az általok ellátott s munkálni nem akaró szegényt munkára kinszeríthessék; vagy más szavakkal: kíntelen lesz birtoktalan népességét a birtokosok közt szolgálként felosztani, egész vagy legalább majdnem egész munkájokat adva eltartásukért: mi mihelyt történt, az egész birtoktalan népesség reményeit egyszerre elrontaná, mivel a kinszerített munka nemcsak lealázóvá, hanem konkurrencia által becstelenné is tesz minden szabad munkást; mert ki volna, ki szabad munkást, habár iparjától kétszer annyit várhatna, még használni akarna, midőn olcsóbb áron két kinszerített munkást tarthat. -

Bővebben szoltam e tárgyról, mert a felhozott szegénységokok között nincs, mely Angliában annyiak által valónak gondoltatnék, mint ez; de van még egy, mely nem kevesebb népszerűséggel bír, s ez az írlandi népnek természetes henyesége s alávalósága. - Ha az angol nép, százados szabadságának áldásait érezve, körülfogva minden fénytől, melyet hatalom és művészet egy honra boríthat, élvezve mindent, mit kifejlett műipar szerez, megvetéssel tekint a testvér szigetre, mely betű szerint hasonló törvényektől kormányozva, csak ínségre s az elaljasulás legmélyebb fokára jutott, nincs mit csudálkoznunk. Ha majdnem naponként felferve nyugalmaiból, ünnepei közt mindig az írlandi koldus népesség áll elébe, mint a meggyilkolt király szelleme Macbeth ebédjénél, nem engedve neki nyugalmat, elrontva élvezetét, szomorú rimánkodásával elűzve minden örömet, fenyegetéseivel feldúlva biztonságát, - ha, mondom, az angol nemzet végre elvesztve türelmét, így szól: mit tehetek én e nép szenvedéseiről? ön-tunyasága, ön-alávalósága okozzák bajait, s én nem segíhetek rajtok; természetes ez is. Nincs zsarnok, ki nem érezné hatalmának igaztalanságát, s az emberi jogoknak nem hódolna legalább azért, hogy elnyomottját elfajultnak s a szabadságra érdemet-

lennek hirdeti. De ne hagyjuk magunkat elámítani e beszédek által, melyeket istentelen népgyűlölés mindig szájában hord, s melyeknek értelmök nincs. - Isten egyenlőknek alkotó az embereket, s habár míveltség, a jólét s kifejlődés magasb vagy alantabb fokára emeltek is egyes nemzeteket, habár törvények s a különböző vallások ellentállhatatlan hatalma külön erényeket adának különböző népeknek: nincs köztök egy, melyet a végzet oly magasra állított volna, hogy nem sülyedhetne; nincs egy, melynek nem lehetne emelkedni. - S vajon az írlandi nép valóban oly mélyen állna, amint azt némelyek festeni akarnák? - Vajon azon egyes - s bizonyára irtózatos - kriminális esetekből lehet-e a nép végromlottságát következtetni igazságtalanság nélkül? én úgy tartom, nem. - A vétkeknek iszonyatosságai inkább a nép míveltségének, mint romlottságának szolgálhatnak mérlegeül; atya- s gyermekgyilkolás magában véve oly tettek, melyeknél iszonyatosabbakat nem ösmerek, s mégis vajon ki mondá még, hogy azon vad népe sségek, melyeknél az első, vagy a spártaiak, kiknél a másik szokás létezett, az erkölcstelenség legnagyobb fokára értek? vagy hogy a francia zsebelő, ki gonosztetteit indusztriaként üzi, s ki a büntető törvényeknek minden kedvezéseit ismerve, rendszabályaihoz méri cselekvését, belsőképp nem alábbvaló a gyilkoló fanatikusnál? Az írlandi nép minden bűnei mellett inkább szánakozást, mint megvetést érdemel, s bizonyára legkevésbé azon gyűlölést, mellyel angoloktól közönségesen említettik. Három van, miből az erkölcsiség fokát, melyen népek állnak, leginkább megítélhetni: *családi élete, nemzetiségének feltartása s a vallásosság*. Azon nemzetnél, hol az egyes házi körében családi kötelességeit önfeláldozásával híven teljesíti, hol nemzetiségének feltartásáért áldozni tud, hol vallásának szent parancsait minden csáb s üldözés ellenére híven megtartotta, végromlottságról szólni nem lehet, s nem az írlandi szegénynél, ki véres veritékével szerzett darab kenyerét híven megosztja övéivel, s hol a gyermeki ájtatosság annyira közönséges, hogy kora házasságoknak egyik fő okául szolgál, mert mindenki tudja, hogy csak gyermekek kellenek, hogy agg napjaiban sorsáról gondoskodva legyen; nem az írlandinál, ki hat századon túl küszködve fenntartá nemzetiségét, kit három századnyi hallatlan üldözés vallása mártírjává tehetett, de ki, bár oltáraitól vérpadra hurcoltatott, eldődeinek szent hitét el nem hagyá. Ki a zsarnokságnak ellentáll, annak keblében megmaradt az erény csírája mindig, s ha az elnyomó egy népet a szabadságra alkalmatlannak hirdet, majdnem mindig bizonyosak lehetünk, hogy azt azért tevő, mert a nép ellentállása által megmutatá, hogy megérdemli.

II

Mi oka hát Irland szerencsétlen állapotjának? ez azon kérdés, melyet mindenki, kit országos tudományok érdekelnek, joggal feltehet magának. - Nézzük e nép történetét, s úgy hiszem, megleend felelve reá.

*

Vannak nemzetek, melyekre nagyobb súllyal nehezkedik a sors keze; nemzetek, melyeknek történetét vérrel írta az idő, melyeknek dicsősége nem fényes tettekben, hanem abban fekszik, hogy férfiasan szenvedtek, s nem hajolva s megtörve nem, mint a tenger sziklája, erősen állanak századok vészei között, nem teremve virágokat, nem nevelve egy zöld bokrot, de sötét homlokukkal kiemelkedve a hatalmas ár felett, setétebb, de magasabb hullámozó ellenénél. - Nagyobb cselekvésre akarja-e ily szenvedések által előkészíteni az egyes nemzetet a sors, vagy talán csak eldődeinek vétkeiért büntetve, másoknak például tűri kínjait? ki ismeri a végzet rejtélyes útjait; - elég, hogy vannak ily nemzetek, s hogy köztök nincs egy, melynek történeteire visszatekintve, a gondolkozó több szenvedést, több nem érdemlett elnyomást találna, mint az írlandinál.

Felosztva öt egymással háborgó király között, míg szabad, később egy hosszú kétségbeesés harcát vívva a berohanó dánok ellen; száz sebből vérezve már akkor látjuk e hazát II. Henrik alatt, 1169-ben, az angolok által meghódíttatni. - De nem ezen kétszeres hódítás, nem a vérengző feudális viszongások, melyekben az ország nagy bárói, mint a Burke-ök és Fitzgeraldok például, majdnem négy századon át dúlták fel honokat, teszik fő szerencsétlenségét ez országnak. Európában nemzet alig van, melynek története egy elfoglalással nem kezdődne, s melynek évkönyvei vérengző csatákkal az egész középkoron át telvén nem volnának. - Ami itt történt, az történt máshol is; sőt, ha azon időre visszatekintünk, melyben a nagy népözön, mely a középkort s vele mostani országainkat megkezdé, s ellentállhatatlan árával a dicső római világot szétrontva, dúlásra s megfosztásokra alapult alkotmányainkat szerzé, mindenütt. - Szenvedett minden nemzet s vérezett s meggyógyult; mert miként az egyesnek erőt ada a természet, mely elgyengült idomait helyre pótolja, romlott nedveit kitisztítja, úgy erőt ada a társaságoknak is, mely által, bármily szenvedések után, bármiként fenyegetve végromlással, mindig egész erejükben visszaállnak; mint a fa, melynek sudarát a fejsze levágta, csak erősebb ágakat hajt, csak dúsabban virul ismét.

Mért nem gyógyulhattak hát be az elfoglalás sebei Írlandban is? vagy inkább azon elnyomás, mely a sebeket gyógyulni nem hagyá, mért nem szűnt meg itt, mint más országokban? s hogy ezt értsük, kettőre szükséges figyelni. Először arra, hogy az írlandi nép soha a rómaiak által elfoglalva s így a szolgaságra előkészülve nem lévén, szilárdabban védé szabadságát; másodsor, hogy az elfoglaló angol közelebb marada hazájához, mint hogy nemzetiségéről lemondani, vagy azt az elfoglalt népnek nemzetiségével asszimilálni akarná. - S innen van, hogy míg például a frankok Galliában egy meghódított s idegen uralkodáshoz századok által szokott nemzetet találva s csak mintegy a rómaiak helyét foglalva el, szilárd ellenszegülést nem találtak, míg a normannok honoktól oly távol szakadva, hogy segédre nem számolhatának, magokat Normandiában a meghódított néppel asszimilálták: Írlandban sem a meghódított szabadságáról, sem a hódító nemzetiségéről lemondani nem akart. - Az elsőt mutatják az írlandi nép szüntelen harcai, melyek miatt az angolok egész VIII. Henrikig hatalmokat a szigetnek egy kis részén, mely Pale-nak neveztetett, tovább nem terjesztheték, s csak I. Jakab alatt 1603-ban hozhaták tökéletességre; a másikat az: hogy az angol törvények szorgosan elhárítának mindent, miáltal az elfoglaló s elfoglalt közelebb érintésbe jöhetne, vagy végre összeolvadhatna; sőt miután az egy század elforgása után megtörtént, hogy új törvények hozattak e békés állapot megszüntetésére, III. Eduárd alatt a híres kilkenyi statútum által hazaárulás büntetésével fenyegettetett minden angol, ki írlandival házasságra vagy bármi társaságba lépni vagy az írlandi törvények szerint élni merészelne,²¹ - az: ki az írlandi öltözetet felvevé, vagy e nemzet szokása szerint bajuszt növesztve, vagy írlandi nevet veve fel, vagy a nép nyelvénél élt, bezárással vagy jószágvesztéssel. Nehéz büntetések alatt tiltatott azonfelül akármily hivatalnak írlandira való bízása.

Természetelleniek valának e törvények, s alig érthetnők az angol kormány politikáját, melyet ez időben követett, ha nem tekintenénk az időkre, s nem tudnók, hogy a középkorban, hol a hívségről annyi szó vala, az erény valósága alig találtatott; s hogy eszerint az angol királyoknak mindenekfelett azon kelle iparkodni, hogy a hatalmas írlandi bárók a néppel ne egyesüljenek, s így soha ne váljanak oly hatalmasokká, hogy az anyaország szupremáciáját el ne ösmerjék. - De bármi nagy hatása légyen is ily törvényeknek, melyek szenvedélyekhez szólva, csak ritkán rontathatnak el az ész okai által, s bár közönségesen a törvényhozó nem talál

---

²¹ IV. Eduárd alatt a Desmondi gróf kivégzésénél, a halálos ítélet okául vagy legalább ürügyül az vitatott, hogy nője írlandi vala.

hívebb követőket, mintha népek vagy egész néposztályok között különbségeket állítva, a nemzetiség színe alatt egyszersmind nagy néptömegekkel osztatja az arisztokrácia azon örömét, mellyel minden egyes ezerekre lenézhet: van valami, minek hatása még nagyobb, valami, mi előítéleteinknél még erősebb: *természetünk*; s habár az Írlandban lakó angol s hona között száz gátokat emelt a törvény, a közhon száz köteléket szöve az ellenkezők között, s kik mint külön nemzetek távol álltak egymástól, mint szomszédok, barátok s végre a szív s vér kötelékeivel összefonva, napról napra inkább közeledének egymáshoz. - Ezt pártolá a közvallás, mely az embereket Isten előtt egyenlőnek, egyenlő kötelességek teljesítése szerint egyenlő jutalmakra vagy büntetésekre számolhatóknak hirdetve, közszeretet s egyesülés parancsait oktatja; ezt maga az emberi nemnek azon tulajdona, mely szerint, ha egy alkotmányban az egyenlőség kizárattott, mindenki egész erejével csak emelkedni iparkodik, s mi szerint maga az, kinek a kiváltsági törvények kedveznek, készebb lemondani e kedvezésekről, minthogy a társasági hierarchiában maga felett másokat lásson, s miszerint, mint itt Írlandban, a pártolt angoloknak azon része, melyet szegénysége vagy a feudalizmus hierarchiája a pártoltak között csak második vagy harmadik osztályra állíta, inkább az elnyomottal egyesül, minthogy honfitársainak felsőbbbségét elősmerje.

Mindezen okoknak összes munkálata napról napra több egyezséget hozza Írlandba, s habár még a közfrigy nem létesült, ha új történetek nem jönnek, talán közel álla a pillanat, melyben az létesülendő vala. Egy nagy történet megállítá e viszonyok természetes kifejlődését.

A reformáció, mely a XVI. század kezdetében elterjedve fél Európát mozgalomba hozá, Angliában uralkodóvá vált, s vele egy új erősebb gát emelkedett közte s Írland között.

Mihelyt Anglia protestánssá lett, Írlandnak megtérítése reá nézve szükség vala. - Kitéve külső megtámadásoknak, melyek, mint azt a régi s újabb történetekből egyenlően látjuk, mindig Írlandban keresték egyik főtámaszatot, maga is egy nagy s vérengzőn, de még alig elnyomott katolikus pártot zárva magába, Anglia (hacsak vallását veszélyeztetni nem akará) nem tűrheté, hogy hozzá ily közel, ugyanazon kormány alatt, az írlandiak pápisták maradjanak. - Innen azon buzgóság, mellyel Anglia Írland megtérítését századokig próbálta. Hogy Írland hatalmasabb ellenének vallását elfogadni nem akarta, s minden nemzetek között a legdicsebb mártírságot tűré hitéért, az ismét állásából következik. - Ha két nemzet egymás közti ellenségeskedésben vagy versenyben él, a kisebbik nem őrizkedik semmitől úgy, mint attól, mi egy kötelék lehetne köztök; mert mintegy természetesen érzi, hogy független nemzetiségét harcolva feltartani nehéz, de békésen és sok öszveköttetési ponttal lehetetlen. S ha nem tekintünk is arra, hogy a reformáció Angliában a leghallatlanabb zsarnokság által terjesztetett, s hogy minden nemes érzemény, minden szív, mely szabadságáért dobogott, ellene fordult: maga ez ok elég vala, az írlandiakat e vallás elfogadásától visszajessze.

A reformációval az írlandi történetekben egy új időszak kezdődik. A nemzetiség helyébe a vallás különbsége lép, s hol előbb csak a nem angol rész nyomattatott, ott az elnyomás most ez ország minden lakosaira, kik hitöket változtatni nem akarják, terjesztetik ki, annyival kíméletlenebbül, mennyivel szentebb ürügy alatt gyakoroltatik. - Fussunk át e történeteken, s ha bámulva látjuk, mennyire sülyedhet egy nemzet, mely szenvedélyeitől elragadva, társának törvénytelen elnyomásán iparkodik, vigasztalódjunk a gondolatban, hogy ennyi kegyetlenség haszontalan vala, s hogy a gyenge az erősnek ellentállt, nem mert győzni, de mert túrni tudott, s mert nemzet oly gyenge nincs, mely a leghatalmasabbnak nem állhatna ellent, ha polgárainak szívét egy érzemény lelkesíti.

Tíz esztendei harc után, melyekre Erzsébet 1 040 000 ft sterlingnél többet költött, majdnem egész Írland elfoglaltatván, miután az elfoglalás alatt s után - mint Gordon mondja - a népességnek nagy része pestis vagy éhség által elveszett, s a protestáns hitvallás mindemellet

csak keveset terjede, az angol kormány átlátá, hogy durva erő magában nem elég. Csak ha az új vallás magvaként az országban angol telepek állíttatnak, csak ha konfiskációk által a nemzet nagyobb birtokosai megfosztatnak, s helyökbe angol protestáns arisztokrácia alapíttatik, akkor lehet reményleni ez ország megtérítését.

Ez vala az elv, melyből az angol kormány Erzsébet, Jakab és Károly országlása alatt kiindult, s mely, habár a kívánt következtéseket nem hozá is maga után, a nemzetet véghetlen ínségre vezeté.

Már Erzsébet alatt, a Desmondi lord zendülése alkalmával 600 000 acre-nyi föld elkoboztatott a memsteri tartományban. Ezen föld angolok közt osztatott fel, azon feltétel alatt, hogy jószágaikban irländi származású vagy születésű lakost túrni nem fognak.

Ugyanez történt Tyron Tyrconnel és Dogerthy összeesküvésök után, mely alkalommal az éjszaki grófságokban 500 000 acre-nyi föld juta konfiskáció által a kormány rendelése alá. E föld ismét idegenek, s mert az Erzsébet alatt elkobzott jószágokra Angliában elég vevő nem találkozott, angolok és skótok közt osztatott fel, az új jövevényeknek lakásul a tartomány hegyes és erdős része rendeltetvén, a honos nép a síkságra szoríttatván, hogy szüntelen felvigyázat alatt tartva, ellentállásra képes ne lehessen. - Később ugyanezen király kormánya alatt, egy új törvény következtében, mely szerint: hogy minden irländi birtokos birtokának címjéről magát egy bizottság előtt legitimálni rendeltetett, ezen egészen reformáltakból álló biztosság ítéletei után ismét 450 000 acre vétetett el a katolikusoktól.²²

Követte ezen példákat I. Károly vagy inkább kedvence, a Straffordi lord, ki minden törvényes ok nélkül, azon pusztá ürügy alatt, hogy Connaught-ban törvényes úr a királyon kívül nincs, az egész connaughti tartományt a korona számára konfiskálta.

Ily elnyomás után vajon csudálatos-e, hogy a nép végre elveszté türelmét,²³ s hogy midőn 1641. október elején a zendülés kitört, vezére, O'Mial [!] kevés nap után 30 000 bajnoknál többet számolhata maga körül? - Azt hiszik sokan, hogy e zendülés elnyomása az Irlandban kormányzó angoloktól függött volna, s általok ébresztetett s neveltetett, csak hogy több s nagyobb elkobzásra adjon alkalmat, s én nem akarom vizsgálni e vélemény alaposságát; csak azt akarom megjegyezni, hogy undoksága még nem bizonyít ellene, s hogy nem ez volna egyetlen példája ily cselekvésnek a történetkönyvekben. - Szomorú észrevétel, de való, s minden, ki a történetekkel foglalatoskodik, át fogja látni alaposságát: hogy század még nem volt, hol a morál elvei nép és nép közötti viszonyokban gyakorlatba hozattak volna; s hol egy ivadéknak jogeszméi másan alapulnának, mint eldődei gonosztettein, mintha a historikus alap mindenre megfelelné, s az igazságtalanságnak mentségéül elég volna megmutatni, hogy századok óta gyakoroltatik.

A bosszú szörnyebb vala, mint valaki képzelheti, s ha kitörését csakugyan magok az angolok pártolák, midőn közülök valamennyien birtokukból elűzettek, s több 12 000-nél veszté életét, az irländi nép bizonyára felülmúlta lázító kívánságjaikat. - De ha a bosszú szörnyű vala, még szörnyűbb vala büntetése, s ki az angol lordbírák által az Irlandba költöző hadaknak kiadott parancsolatot olvassa, melyben a pártütőknek, követőiknek s társaiknak megölése és megsemmisítése, minden birtoknak feldúlása, kirablása s felégetése, minden fegyvert fogható

---

²² Hallam Const. hist. t. 5. p. 262.

²³ Ezt mondják Warner, Hallam, Plowden, Gordon, Leland: Whatever were the professions of the chief governors, the only danger they really apprehended, was that of a too speedy suppression of the rebels; extensive forfeitures were the favourite object of the chief governors and their friends. Leland. III. p. 160.

férfinak kiirtása rendeltetik; ki figyelembe veszi, hogy az írlandi birtok azok között, kik e szent (!!!) hadra pénzt kölcsönözének, már előre felosztott; ki e háború egyes történeteit követve Philippaugh-nál, Carrick-Fergusban, Magee szigetén s Wexford városában százan- és ezerekenként látja gyilkoltatni a védtelen pápistákat; vagy ki csak az egészet tekintve, például látja, hogy 1641. október 23-ától, hol a háború kitört, 1652-ig (William Pelly szerint) 11 év alatt 500 000 írlandinál több halt meg, s magában Dublin városában, mint Plowden mondja, az 1651-i nyár alatt több 17 000 embernél - képzelheti ez országnak szerencsétlen állapotját.

De mind e vérengzések s mindamellet, hogy miután Cromwell úgynevezett gyilkoló törvényszéke által több 200 pápistánál gyilkoltatott meg törvényes formák szerint, miután minden nagyobb birtokosokra halálos büntetés, minden kisebbre számkivetés, vagy hacsak birtoka 10 ft-nál kevesebbet nem ére, javai egy vagy kétharmadának konfiskációja rendeltetett, sokan s főképp a nép birtokosabb osztályaiból önként kivándorlottak,²⁴ sokan a kormány által deportáltattak:²⁵ a nép száma még mindig nem kisebbedék a zsarnok kívánatjához képest, s az angol jól érezve, hogy minden, mi jó s alávaló elnyomottjai szívében, hazaszeretet s vérszomj egyformán bosszúért kiált, remegve ült véres trónján.

Új módokról kelle tehát gondoskodni, s habár az, mely feltaláltatott, később végrehajthatatlannak mutatkozott is, maga a gondolat, s hogy annak végrehajtása csak próbáltatott is, felülmúltná hitünket, ha minden történeti adat nem bizonyítaná valóságát. - Mivel tudniillik Anglia hosszú megtérítési próbatételei után általlátá, hogy a vallás minden kínszerítésnek ellentáll, s hogy a reformáció csak angolok által honosodhatik Írlandban, nehogy az angol gyarmatosok, mint az 1641-i zendülés alatt, új veszélyeknek tétessenek ki, s a tízszerre nagyobb katolikus népesség között napról napra végveszéllyel fenyegettesse: a kormány a szigetnek angol s honos népességét végképp elkülönözni határozá, - a reformált népességnek Ulster, Leinster és Munster tartományok rendeltettek e határozat következtében kizáró birtokul: a pápista népesség az ország negyedik tartományába, Connaughtba (melyhez még a kildarei grófság adatott) szorítottatott, úgy azonban, hogy a csend fenntartása végett még ezen tartományban is a városok kizárólag protestánsok által lakattassanak, s minden katolikus, ki e határokon túllép, halállal fenyeztessék.

Hogy ez irtózatot parancsolat végre nem hajtathatott, s hogy minden kegyetlenség mellett, mellyel e szerencsétlen nép vadállatok gyanánt üldözöttetett,²⁶ egy egész nemzetet elűzni nem lehetne honából, magában világos; vissza kellett tehát térni a kormánynak elébbi módjához, azaz: csak a birtokosabb osztályra szorítván üldözéseit, elkobzások által minden írlandi birtokos megfosztásán és egy egészen reformált arisztokrácia alkotásán alapítani reményeit. - S ez azon út, melyet az angol kormány innen kezdve szakadatlanul folytata, nem királyainak, hanem magának a népnek kívánatjait követve, mely királyát, habár az, mint II. Károly, a pápistáknak kedvezőbb lett volna is, a közvélemény hatalmával magával ragadá, s akarátja ellen is üldözővé tevő. - Való, hogy e fejedelem alatt egy külön törvényszék állítottatott, mely court of claims neve alatt az ártatlanul megfosztott birtokosoknak javait visszaítélendő vala; de mihelyt e törvényszék a birtokos protestánsok előtt veszedelmesnek kezde látszani, azonnal felfüggesztettek munkálatai; való, hogy e király személye körül oly tanácsnokokat használa, kik pápizmus hírében álltak: de nem kelle-e őket azzal védelmeznie, hogy az egyik nagy kakasviadal-kedvelő, a másik jó házat tart, a harmadik felséges rókakutyákat,²⁷ s nem vala-e

---

²⁴ Lingard szerint 30 000, vagy 40 000.

²⁵ Csak egyszerre 1000 leány raboltatott el, kik később Jamaikában mint rabszolgák vásáron eladattak.

²⁶ Lásd Ludlow emlékeit.

²⁷ Lingard XIII. p. 132.

mindezen királyi hajlandóságoknak Irlandra nézve mégis az a következése, hogy a pápista vallás alatta is proskribáltatott; kik Londonban panaszt tenni jöttek, a Towerba zárattak; s mert már az elkobzásoknak ellentálni nem lehet, a király kedvencének, Ormondnak, a konfiskált javakból 70 000 ft. st. jövedelmű jószágok ajándékoztattak maga a király által Irlandban.

Mikor a Stuartok Angliából elűzettek, Irland felkelt egykori üldözői mellett, még egyszer szembeszállva hatalmas ellenével, még egyszer legyőzve, s új elnyomást s kegyetlenségeket vonva magára. - Miután Orániai Vilmos 1690-ben jún. 14-én a híres boyne-i csatában Irlandot meghódítá, azon katolikus földbirtokosokból, kik 1660-ban vagy maga király, vagy a court of claims által ártatlanoknak nyilatkoztattak, s jószágait visszanyerék, ismét 4000 fosztatott meg birtokától, rész szerint, mert valóban II. Jakab zászlóihoz állt, rész szerint, mert ez csak ürügyül használtatott, s így ismét 1 060 000 acre jutott a kormány kezei közé.²⁸

Már a nagy zendülés előtt, alatt s után történt konfiskációk által Irland 11 000 000 acre-ra vett földszínéből csak 2 000 000 maradt katolikus kezekben; most ebből ismét 1 000 000 vétetvén el, Irlandnak négyszerte nagyobb katolikus népessége az egész földszínek egy tizenegyedére szorítottatott, s ez is nem az egész nép, hanem csak egyes boldogabb családok között - kik az üldözést elkerülni elég ügyesek vagy szerencsések valának -, osztatván fel, képzelhetjük e boldogtalan nép állapotját.²⁹

De noha a zendülés alatt minden, mit csak emberi kegyetlenség kigondolhat, bő mértékben követtetett el: a reformált népesség, mint mondtam, még mindig csak mint 1 a 4-hez áll a katolikusok átaellenében, s pedig nem mint az angol törvényhozásnak szándéka vala, Connaught-ra szorítva, hanem (mert ezen egész terv természete szerint nem sikerülhetett), egész Irlandban; s így a reformált néposztálynak arra, hogy a többiek elnyomhassa, mindig Anglia segédelmére vala szüksége. - Innen egy új baj következik Irlandra mint országra nézve, az, hogy érdekei - mint nemzeté - mindig Anglia érdekeinek alárendeltettek, s hogy így az ország java maga privilegiált osztály által önkényt feláldoztatott, csak hogy Anglia által zsarnoki hatalmában, melyet a nép felett gyakorlott, pártoltassék; s ha Irland története in ez egész században végigtekintünk, csak új meg új bizonyítványait látjuk, mennyire alázhatja meg magát az, ki igazságos lenni nem akarván s törvényes egyenlőséget nem engedvén, mások felett zsarnoki hatalmat űz, s remegve önvétkeinek érzetében, önkényt meghajlik pártolója előtt, csakhogy mást nyomhasson.

Először az írlandi parlament függetlensége áldoztatott fel.³⁰ - Az angol parlament mindenben, kivévén a subsidiumokat, szabadon hozhata törvényeket Irlandra nézve, míg az írlandi amannak helybenhagyása nélkül, semmi kötelezőt nem határozhata.

Második áldozatul Irlandnak kereskedői s ipari érdekei kívántattak, s habár a népnek, miután birtokától megfosztatott, gyári s kereskedési iparnál más reménye nem maradt, készséggel áldoztatott fel ez is. Minden, ami csak Irlandot ipari vagy kereskedési tekintetben

---

²⁸ A limericki kapituláció Vilmost arra kötelezte ugyan: hogy a pápistáknak Irlandban való háborítatlan megmaradását kieszközölje; de a parlament minden hódolat mellett, mellyel Vilmos iránt viseltetik, ebben meg nem egyezett. Ebből úgy, mint Londonderry váras csak magok a polgárok által vitt bajnoki védelméből látni, hogy a pápistaüldözés Irlandban, mint már feljebb említém, nem annyira az angol királyoknak, mint inkább magának a népnek tulajdonítható.

²⁹ Ámbár Irlandnak kiterjedése újabb felmérések szerint 20 000 000 acre-ot tévén, hibásan vétetett fel 11 000 000, a proporció azért áll.

³⁰ Már a poyning törvény megállapította ugyan az írlandi parlamentnek függését, de ennek a nemzet mindig ellentmondott, s e függés csak most ösmertetett el.

emelheté, már csírájában elnyomatott. A tizenhetedik század vége felé virágozni kezdenek Írland gyapjúszővet gyárai; de az angol parlament észrevevé e virágozást, s 1699-ben oly nagy kiviteli vámot rendelve e gyáratokra, mely által minden kivitel lehetetlenné vált, elrontá az emelkedő gyárat.³¹ Káros vala ezen állapot minden kétségen kívül a népesség birtokos, azaz: angol részére nézve is, de személyes bátorsága nem engede más választást, s az írlandi arisztokrácia tapasztalható, hogy nincs jog, melyet drágábban fizetnének, mint az, hogy embertársainkat elnyomhassuk.

De nem ismerjük Írland szenvedéseit még egész kiterjedésökben. Átka minden zsarnoki hatalomnak, hogy útjában önkénye szerint meg nem állhat, s mint a gyilkos, ki tettének palástolására mindig új s undokabb tettekhez vezéreltetik, s mennyivel inkább fél büntetésétől, annyival nagyobb vétkeket követ: úgy a zsarnok, helyzetétől kínszerítve, mindig nagyobb s nagyobb kegyetlenséghez vezéreltetik, s ez vala helyzete az angol kormánynak is. Írlandnak megtérítése érdekében vala mindig, s most, miután annyi vér ontatott, miután oly szörnyű elnyomás siker nélkül használtatott, ez érdek szükséggé vált. Az angol kormány többet vétkezett az írlandi katolikusokon, mint hogy velök valóban megbékélhetne. Megtérítésről kelle hát gondolni, megtérítésről minden feltétel alatt, s mert az vérengző módon nem sikerült, új hathatósabb eszközökről.

Kétségen kívül nagy befolyást űznek történetek minden nemzet sorsára; de ezen befolyás korántsem oly nagy és tartós, mint azt közönségesen gondolnók, s nem szükség mást tekintenünk, mint például a tatár rohanásokat a XIII. században s más ehhez hasonló nagy történeteket, hogy általlássuk, mi könnyen s hamar gyógyulnak ki nemzetek legnehezebb sebeikből is, míg belső organizmusok ép, s az éltető eszközök nem sértettek. - Ha a limericki békekötés megtartatik, s ígérete szerint a pápisták vallásuk gyakorlásában nem háborítatnak: számok s szükség nevelte iparkodás, habár századok múlva is, végre visszaszereztek volna az elrablott birtoknak legalább egy részét, s ennyi vérengzésnek és igazságtalanságnak, mint a francia forradalomnak, csak nagyobb elosztás és virágzás lett volna következése. Hogy ez ne történhessék, hogy a kis protestáns rész a katolikus nép felett tovább gyakorolhassa zsarnoki hatalmát, hogy az idő s a dolgoknak természetes kifejlődése ne változtassa e nemzet természetelleni állapotját, törvényekre vala szükség. Csak ha a történet törvénné válik s a nemzet lényegével összeolvad, akkor tartós, akkor orvosolhatatlan sebe; s ez vala, mit az angol kormány a XVII. század végén s a XVIII. kezdetén véghezvitt.

Ha Írlandban az angolok által ezen egész idő alatt hozott törvényeket közelebbről tekintjük, egy fő jellemként mindenikében a katolikusok elnyomását fogjuk találni, s habár rendeleteikre nézve e törvények olyanokra osztathatnak, melyekben e vallás gyakorlatának meggátlása közvetlenül céloztatik, s olyanokra, melyek e katolikusok polgári viszonyairól rendelkeznek, mivel ez utolsókban is csak azért szoríttatnak meg a katolikusok polgári életökben, hogy kínszerítés s egy jobb lét reménye által egyformán csábíttasanak új hithez, bizonyos, hogy csak egy elv szolgált alapjául valamennyinek, hogy valamennyi csak egy nagy térítő rendszernek részleteit képezi.

Átlátá végre Anglia, hogy az elnyomásnak erőszaknál rosszabb eszköze nincs; századokig tapasztalta, hogy nép szenvedések által soha oly mélyen nem süllyedhet, hogy a zsarnoki hatalom parancsoló szavára fel ne riadna nyugalmaiból, s azon pillanatban, melyben hangosan szolgának hirdetik, nem érezne egy belső szózatot, mely szívében visszhangként felszólal, s

---

³¹ Hogy e gyárak megrontása nem véletlenül történt, látni abból, hogy a király a parlamenthez küldött egyik üzenetében e szavakkal él: mindent, mi tőlem függ, megteendek, hogy az írlandi gyapjúszővet gyárat elrontsam.

arra inti, hogy szabadságra született. A zsarnok fő hatalma abban áll, hogy a jelen ivadék önösségét kímélve, terveinek végkivitelét a jövőre halasztván, élő jobbágyainak állapotját, amennyire lehet, tűrhetővé tegye. Csak míg az elnyomottnak valamije van, mit még veszthet, addig úzi ura nyugodtan bátor hatalmát. - Anglia megtanulta végre Machiavelli alávaló mesterségét, s ezt követé Irlandban.

Amint mondtam, az Irlandban ez időszak alatt hozott törvények vagy olyanok, melyek közvetlenül a katolikus vallás megszüntetését célozzák, vagy olyanok, melyek e vallás híveinek elnyomása vagy az átmenet jutalmazása által közvetve oda irányulnak; de akármelyik részét nézzük e törvénynek, láthatjuk, hogy az angol zsarnokság bennök fortélyosabb eszközökkel él. A katolikus vallás nem üldöztetik többé vérengzően; gyakorlása legalább hallgatva türetek; papjainak, kik már Irlandban vannak, tovább engedtetik az ottmaradás; de hogy a hit szolgálai s velők a vallás lassanként kihaljanak, a törvény előzi először a püspököket,³² s biztosítva így, hogy az ország határa között a papok új ordinációk által nem szaporodhatnak, az ellen, hogy más országokból a hívek oktatására idegenek az országba ne jöjjenek, minden visszatérő papot hazaárulónak hirdetve, halállal fenyít.³³ Aki visszatérőknek segédkezet nyújt, vagy őket magánál elrejt, először 20, másodszor 40 ft-tal, harmadszor jószágvesztéssel büntetetik,³⁴ ki pedig ily személyt a törvényszéknek felád, jutalmul egy érsekért 50, egy felszentelt papért 20, egy iskolamesterért 10 font sterlinget kap.

A pap azonfelül az abjuration hitet letenni³⁵ s kétszer 50 ft kauciót adni kintelen aziránt, hogy grófságából kilépni s idegen plébániában misét mondani vagy más egyházi kötelességet teljesíteni nem fog.

A törvényhozás tűri ugyan a katolikus hitvallást, de csak a jelen papok életére szorítja fennállásának idejét; mihelyt egy vagy más egyházban a pap meghal, a törvény mintegy a reformált valláshoz tartozónak tekinti e községet, s nem engedi többé, hogy hívei más katolikus paptól vigasztaltassanak. - S vajon ki vádolhatná kegyetlenséggel a törvényt, mely a papot gonosztevőként egy bizonyos helyre leköté, egész életét bántásokkal, minden lépéseit veszélyekkel körülfogá; hisz ugyanazon törvényhozás különös kedvezéseket is nyújt neki, s csak önakaratjától, csak egy alávalóságtól függ, s az aposztata nemcsak a törvény minden jótéteményeit, de még külön jutalmakat éldelhet, melyekre másnak számot tartani nem lehet. - Minden átmenő papnak előbb 20, később 30, végre, mert hisz hol nagylelkűebb a zsarnoki hatalom, mint mikor egy ocsmányság fizetése forog kérdésben, 40 font évenkénti fizetés ígértetik.³⁶

Tiltatik azonfelül minden, mi a vallás külső gyakorlatához tartozik: harangok, tornyok, különös papi öltözet, sőt minden processzió vagy pápista módon véghezviendő temetés;³⁷ kereszték s más szentképek, melyeket a nép eddig tisztelt, ledöntetnek; a búcsúra járók korbáccsal büntetnek.³⁸

Mily kegyetlen vala a türelem, mely a katolicizmusnak Irlandban engedtetett, látjuk a mondottakból, de még ez is csak egy ivadékra terjeszkedvén, az angolok, kik minden új pap

---

³² All popish regular clergy, jesuitas, friars and bishops or others exercising ecclesiastical jurisdiction to depart before 1 of may 1698., or goal till transported, 9 Wil. III. cap. 1.

³³ 9. W. III. cap. I.

³⁴ Ibid.

³⁵ E hit egészen politikai s csak a stuarti ház ellen irányozott.

³⁶ 8. Anne c. 3-11-12. Georg. III. ch. 27.

³⁷ 21-22. Georg. III. ch. 24.

³⁸ 4. Anne ch. 6.

felszentelését vagy bevándorlását minden módon gátolák, nem hagyják figyelem nélkül a gyermekek nevelését sem. - S habár itt is híven elveikhez a reformált nevelés kényszerítőleg nem parancsoltatik, legalább oly állapotba kelle helyezni a katolikus szüléket, hogy gyermekeiknek tudatlanságán vagy reformáltak általi neveltetésén kívül más választásuk ne maradjon. Eltiltatnak ezen okból minden katolikus iskolák; elűzetnek az iskolamesterek s más neveléssel foglalatoskodó katolikusok, elébb deportációval, visszatérés esetében halállal fenyítettvén;³⁹ eltiltatik a gyermekeknek külföldön való neveltetése.⁴⁰

Mindezen törvények, amint látjuk, a katolikus vallás fokunkinti megszüntetésére céloznak; de az angol kormány nem elégszik meg ezekkel, s tapasztalva, hogy vérengzés a vallás ellen nem bír hatalommal, s remélve, hogy a katolikusok, kik a vérpadon nem lankadtak hitökben, körülvéve ezer bántástól s kis üldözéstől, megfosztva az élet minden élvezeteitől, sértve naponként, végre hódolni fognak: ezen nyugodt, vértelen kegyetlenségben helyezi bizodalját.

Polgári életére nézve: minden pápista a felső- s alsóházból,⁴¹ a parlamenti követek választásától,⁴² a had- s hajósereg, a törvényszék és kormány minden hivatalából,⁴³ végre az ügyvédi hivatal minden fokozatából⁴⁴ kizáratik, nem világos rendeletek, hanem azáltal, hogy mindezen hivatalok viselésére a test-eskü letétele, mely a katolikus vallással ellenkező, elkerülhetetlenül szükségesnek határoztatik.

A birtokra nézve. Tiltatik a katolikusnak minden ingatlan birtok megvétele.⁴⁵ Sőt a haszonbirtok is néki csak 31. esztendőre s akkor is csak úgy engedtetik, hogy bére mindig egész bevételének kétharmadát tévén, ha ez iparja által nevedednék, aránylag a bér is nőjön.⁴⁶ Hogy pedig e törvény annyival bizonyosabban megtartassék, nemcsak jutalom ígértetik annak, ki megszegését felfedezi, de még azonfelül minden reformáltnak engedelem adatik, hogy a pápista által jutalmasabb feltételek alatt bírt haszonbért, mihelyt észreveszi, ugyanazon feltételek alatt magáévá tegye.⁴⁷

Azokra nézve, kik birtokukat megtarták, vagy később a court of claims ítéletei következtében visszanyerték, a törvény a vagyonnak minden gyermekek közti egyenlő felosztását rendeli,⁴⁸ mint bizonyos utat arra, hogy e birtok új vételek által nem szaporodván, végre végzetlen kis részekre osztva a katolikusok kezeiből el fog tűnni.

A mesterségekre nézve: kevés kivétellel⁴⁹ itt a pápista szabadon gyakorolhatja ugyan munkásságát, de a II. Károly alatt kiadott municipalitási rendszabályok szerint nem vehetvén

---

³⁹ 8. Anne ch. 6.

⁴⁰ Anne ch. 6.

⁴¹ 3. Will., s Mary.

⁴² 2. Anne ch. 6.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ S. Anne ch. 3.

⁴⁸ *Inheritance of papists shall descend in Gavelkind.* - 2. Anne ch. 6. § 10.

⁴⁹ Jelesen kivételnek mindazon kereskedelmi ágak, melyek fegyverekkel foglalatoskodnak XIII. Georg II. ch. 6., s mindazon hivatalok, melyek fegyverviseléssel összekötvék, mint vadászok sat. X. Wil. III. ch. 8.

részt a municipalításban, itt is alávetetik számtalan taxának, melytől a protestáns mint testületi vagy mint municipalitási tag szabad; s melyek végett, főképp ha hozzávesszük még azon megszorítást, hogy 2 legénynél törvény szerint többet nem tarthat,⁵⁰ a protestánssal a mesterségekre nézve nem léphet konkurenciába.

De még maga a *kézimunkás* sem engedtetik szabadon, s kinek munkájánál egyéb birtoka nincs, azt a törvény sérti még ebben is, midőn használatát nem hagyván szabad akaratára, arra, ki vallásának az angolok által el nem ismert ünnepeiben dolgozni nem akarna, nehéz büntetéseket rendel.⁵¹

De még mindezzel a kegyetlen zsarnok meg nem elégszik. Szét kell törni a láncot, mely a katolikust a reformálthoz közelíthetné; el kell tehát tiltani a különböző vallások közt a házasságot,⁵² hogy ezen törvény annyival bizonyosabban megtartassék, halálra ítélni a papot, ki ily egyezséget felszentelni merészlene; el kell hárítani mindent, miáltal a két felekezet barátság vagy háladatosság által köteleztetnék egymáshoz, s azért pápista protestánstól nem kaphat semmit ajándék vagy örökség által.⁵³ Ő pária, kire a törvény előre kimondá átkát, kinek boldognak lenni nem szabad, s kit, habár házi körébe vonulna vissza, s csak a családi élet boldogságai után vágyódnék, a zsarnok itt is el fog érni, s itt is meg fog fosztani mindenétől.

Mert vajon az atya, ha gyermekeire néz, s önéletére visszatekint, örülhet-e, hogy azok, kiket e világra hozott, kiket szeret mindenek felett, szenvedni fognak, mint ő szenvedett? örökség által. Ő pária, kire a törvény előre kimondá átkát, idegen, vallásos ellensége leend gyámnoka, mert a törvény minden katolikust, még magát az anyát sem véve ki, a gyermekek gondviseléséből kizárt.⁵⁴ Egy birtoka vagyon, s *az vallása*, de vajon biztos-e csak arról is, hogy gyermekei e vallásnak hívei fognak maradni?

Ha fiainak egyike szülei vallását elhagyá, s atyjának agg napjaira bút hozott, őt a törvény pártolni fogja az atyai harag ellen. Ha *később-született*, előre meg fogja határozni örökségét, hogy szülői által ne károsíttassék; ha ő az *idősebb*, akkor a törvény többi testvéreinek kizárásával néki adja atyjának egész birtokát;⁵⁵ az atya nem büntetheti engedetlen gyermekét, mert azon pillanatban, hol fia vallását változtatá, a való birtokossá ő lett, s szülői csak haszonbirtokosoknak tekintetnek.⁵⁶ S vajon nem kell-e remegni az atyának, valahányszor gyermekeire néz, hogy ennyi kedvezés végre egyiket el fogja csábítani vallásától, azon vallástól, melyért csak üldözés vár reá, melynek követőit a törvény nemcsak minden ingatlan vagyon megvásárlásától eltiltott, kiknek még ingó birtokokat sem hagyá biztosítani, nem engedvén, hogy pénzüket hipotékára adják ki; de kiknek éldelni sem szabad, kiknek birtokokkal még tündökölni sem engedtetik, olyannyira, hogy ha például egy katolikus 5 font sterlingnél többet érő lovat használva találtatik, a törvény minden reformáltnak engedelmet ad arra, hogy 5 ft letétele után a lovat magáévá tegye.⁵⁷

---

⁵⁰ 8. Anne ch. 3.

⁵¹ 7. Will. III. ch. 14.

⁵² 9. Will. III. c. 3.

⁵³ Anne ch. 6.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ 2. Anne ch. 6.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ 7. Will III. ch. 5.

A katolikust Irlandban csak az ország terhei illetik. Valahányszor az országos katonaság lábra kél, ő adózik tartására;⁵⁸ ha valaki személyében vagy birtokában sértetett, a törvény őt tartja a gonosztévőnek, s az ő vagyonából szolgáltat a megsértett protestánsnak elégtételt.⁵⁹

Ezek azon törvények, melyek alatt Irland egy századig élt, s melyekről a híres Burke így szól: „A törvények, melyek ezen országban (Irlandban) a pápisták ellen hozattak, oly vérengzők, mint mások, melyeket pápista fejedelmek vagy országok valaha eretnekek ellen alkottak; vagy ha talán nem oly vérengzők, bizonyára még rosszabbak, mert lassúk, kegyetlenek és gyalázatosak természetök szerint, s habár az életet ritkábban bántják is, csak azért teszik, hogy üldözöttjeik személyeiben az emberiség minden jogait és érzeményeit lealázzák. - Utálom e törvényeket bűnös tökéletességök miatt; mert meg kell vallanom: e rendszer tökéletes, erős és összefüggő, jól átgondolt és kidolgozott minden részleteiben. Tudós szerkezetű s tökéletes munkatű erőmű s oly alkalmas a nép elnyomására, elszegényítésére és lealázására, sőt maga az emberi természet elnyomására, hogy ember gonosz ügyességében ennél tökéletesebbet talán nem alkotott még.”⁶⁰

S vajon bámulunk-e még az ország szerencsétlen állapotán? vajon miután e törvényeket, melyek alatt e nép egy századig szenvedett, ismerjük, kell-e más okot keresnünk elszegényülésének és elaljasodásának magyarázatára?

Való, hogy e törvények soha egész szigorúságukban nem alkalmaztattak, és főképp azon esetekben, hol az elnyomás csak vallási nézetekből eredvén, a reformáltak személyes érdekeivel összefüggésben nem vala, sokszor tetteleg vagy éppen nem, vagy csak sokkal csekélyebb mértékben valának gyakorlatban, olyannyira, hogy Young Arthur ez iránt így szól: „E törvények nem annyira a katolikusok vallása, mint javaik ellen látszanak irányoztatva. A törvény a papot, ki misét mondott, deportációra és akasztófára ítéli; és igen könnyen büntetlenül mondhatja miséjét. De csak gazdagodjék meg e módon, s azonnal üldözések tárgyává vált.” - De az, hogy e törvények vallásos tárgyakban, valahányszor reformáltak érdeke kíváná, mindig gyakorlatban maradtak, sőt maga az, hogy e törvények léteztek, elég vala minden nemesebb érzemény elnyomására. - Legyen szabad eziránt egy munkát felhoznom,⁶¹ melyet mindazoknak, kik Irlandra nézve bővebb felvilágosításokat kívánnak, azon meggyőződéssel ajánlhatok: hogy jobbat s melyben nagyobb tárgyismeretet, több világos nézetet találnának, nem ajánlhatok, s mely itt, mint sokban, egész meggyőződésemet kimondá:

„Mélyen szánok mindenkit - így szól Beaumont -, ki magát, mert tömlőcben nincs, addig szabadnak gondolja, míg egy törvény létezik, mely őt büntetlenül elzárni engedi.

Nemhogy azt hinném, hogy rossz törvényeknek álma nemzeteknek némi boldogságot enged; én ellenben azt mondom, hogy rossz törvények soha nem károsabbak, mint mikor alszanak.

---

⁵⁸ 6. Georg I. ch. 3.

⁵⁹ 9. Georg II. ch. 6.

⁶⁰ Burke, *Letter to Lang*.

⁶¹ *L'Irlande sociale, politique et religieuse* par Gustave de Beaumont. E munka fájdalom, csak egy pár hónap előtt, azaz mikor minden elődolgozatimmal készen valék, juthatott kezemhez; s megvallom, szántam volna fáradozásomat - melyeknek eredményeit e munkában oly szépen s kimerítőleg láttam egyesítve -, ha éppen azok által nem lettem volna alkalmasabb Beaumont egész érdemének elismerésére, ki e jelen munkájában, mint már többször (*Système pénitentiaire aux États-Unis*, melyet Tocqueville dicső barátjával együtt, és *Marie ou l'esclavage aux États-Unis*, melyet maga írt) nemcsak mély tudományának s írói tehetségeinek adá bizonyítványait, hanem annak is, ami ennél többet ér, hogy lelke az emberiségért lángolni, szíve fájdalomainál érezni tud.

Nincs rosszabb zsarnokság, mint mely szelíden üzetik, hogy tűrhetővé váljék. - A kormány, mely elnyomásra alkottatott, s alattvalóit el nem nyomja, mintegy rendetlen és hazug, s ez előttem csak egy hibával több. Ha a katolikus vallás ellen hozott büntető törvények oly pontosan hajtottak volna végre, mint azok, melyek a megfosztást célozzák: fellázították volna az irlandiakat, kik visszanyerve vallási szabadságokat, visszanyerték volna jogaikat is; de ez egyike a zsarnokság legveszedelmesebb mesterségeinek, hogy eszközei között azokat választja, melyek megfosztanak, de anélkül, hogy sértenének.

Nem kellene elfelejtenünk soha, hogy a tett a jognál sokkal kisebb fontosságú, mert a tettek holnapja nincs. Az, ki, mert a dolognak birtokában vagy, a jogot nem bánja, azon háziállathoz hasonló, mely ha eleresztetik, magát szabadnak gondolja, s ostoba bámulatot mutat, midőn ura ismét visszaköti láncára.

Ha igazságos törvények kormánya alatt vasba veretem, védve érzem magamat szabadságomban még azon tett által is, mely tőle megfoszt; a törvény, mely tömlöcbe zár, meghatározza egyszersmind a napot, melyen ismét szabad leszek, s a törvény büntetni fog mindenkit, ki személyemet törvénytelenül sértené. - De mily szabadság az, mellyel csak azért élek, mert zsarnokomnak éppen úgy tetszik, mert nem akar tőle megfosztani? az, ki szabadon elalszik, csak egy más ember jószívűségében bízva, megérdemli, hogy mint szolga ébredjen fel.”

Nincs mit e szavakhoz tegyek, mint az, hogy az irlandi nép sorsa bővebben igazolja állításait.

Mert ha egyrészt bizonyos, hogy azon törvények, melyek közvetlenül a vallást s annak gyakorlatát érdeklék, Irlandban soha egész szigorúságukban nem gyakoroltattak; bizonyos az is, hogy a népnek elnyomása soha a törvény szigorú rendeleteihez szorítva nem volt, s valahányszor az uralkodó párt érdekei kívánák, kegyetlenebbül üzetett, mint azt maga a kemény törvényhozás kíváná.

„Irlandban - így szól Young Arthur - a birtokos, kinek jószágát katolikusok lakják, zsarnok, ki minden viszonyában, melyekben alattvalóihoz áll, csak önkényét követi... Nem képzelhet oly parancsolatot, melyet szolgálai s tőle függő jobbágysai nem teljesíteni mernének. Ő csak a legtökéletesebb engedelmisséggel elégszik meg. Ő botjával vagy ostorral bátran büntethet mindenkit, ki csak legkisebbé sértené személyét. - A szerencsétlen, ki ellentállna vagy csak egy mozdulattal védelmezné magát, azonnal leveretné. Leverni egy embert Irlandban oly dolog, melyről itt mindenki, angolok által megfoghatatlan módon szól. Nagy tekintetben álló férfiak bizonyossá tettek, hogy jobbágaiknak nagy része megtisztelve gondolná magát, ha az úr a jobbágy nőjét vagy leányát ágyasának választaná: bizonyos jele egy hosszú szolgaság romlottságának. - Még több: hallottam beszélni több esetről, hol egyes emberek életüktől fosztattak meg, anélkül, hogy ítélettől vagy bírótól félni kellene. - Nincs utas, ki Irlandon átmenve nem látott volna néha eseteket, hol egy gentleman inasai egy egész vonal parasztszekereket erőszakosan az árokba szorítottak, hogy urok kocsijának helyet csináljanak; mi baj, ha a szekerek feldőlnek s eltörnek? a kár hallgatva eltűretik; ha a megbántott panaszra kelne, ostorcsapások hallgatásra fogják hozni. Ha egy szegény úr által magát megbántva érezvén, bíróhoz merne folyamodni, maga e panasz nehéz megbántásnak tekintetné. - De a szegény jobban ösmeri helyzetét, mint hogy ez eszébe jutna; csak egy eset van, hol igazságot várhat: az, ha mellette egy más gazdag felszólal; akkor ura védelmezi őt, mint birkáját védelmezné, melyet ebédjére jelölt ki.”

Miként is lehetne másképp: nem üzé-e egy hatalmas párt hat századig hallatlan önkényét e nép felett; egy párt, mely idegenekből áll, mely nem a népből eredett, mely nemzetiség s vallás által tőle elkülönözve, vele érintésbe nem jöhet, s miként első jogát elfoglaláson alapítja, úgy idegen hatalom által tartatott s védelmeztetett mindeztideig. - Nem láttuk-e ezen pártot

lemondani előbb egyes jogairól, később parlamenti függetlenségéről, sőt, külön törvényhozásiának létéről, csak hogy az erős Anglia pártfogását nyerje magának, s azt gondolhatnók, hogy ez mind ok nélkül történt? hogy a pápista, ki a felső- és alsóházban képviselve nincs, ki hivatalt nem viselhet, kinek neveléséről senki nem gondoskodott, ki igazságot keresve önvédelmére reformált ügyvédre szorult, ki reformált bírótól, egy reformált jury ítéletétől függ, ki a grófság szükségére reformáltak által taxáltatik, elnyomatni nem fog? hogy míg (mint Montesquieu mondja) örök tapasztalás: hogy minden ember, ki hatalmat bír, visszaélésekre hajlandó, s bennök annyira halad, míg határokat talál; csak az angolnak Irlandban nem volna szüksége ily határookra, csak ő maradna igazságos elnyomottjai iránt, csak őt nem rontotta volna meg az, mi a szívnek minden csábok között legveszedelmesebb: *a korlátlan hatalom!*

Vajon ki várhatná, hogy azon bíró, ki hasonlói s a nép között ítélve oly esetekben, melyekben ő csak bántott lehet, ítéleteiben igazságos fog maradni? Hogy míg egyrészt a vádlottnak nyelvét sem érti, s vele csak tolmács által szólhat, a másiktól mindazok által, kiknek ítélete szívében fekszik, szigorúságra intetik, kegyetlen nem leend? Maga azon természetes irgalom, melyet Isten szívünkbe öntött, könnyen eltompul azok iránt, kiket természetes alattvalóinknak gondolunk, s érzéketlenségökre vagy romlottságukra számolva, sokszor igazságosnak gondoljuk azt, mi hasonlóinkra alkalmazva kegyetlennek látszanék.

Vajon ki várhatná, hogy ott, hol a grófsági taxák kivetése s használata egészen az angol privilegiált osztályra bízott, kivetésükben csak az igazság, használatokban csak a közjó fog tekintetbe vétetni? hogy nagy befolyással bíró egyesek ezen befolyást nem fogják hasznokra fordítani; hogy közintézetek helyett nem fognak inkább oly épületek emeltetni, melyek az egyes grófságok provinciális hiúságát kecsgettik; hogy nagy kereskedési városok helyett nem fognak egyes kastélyok jó utakkal öszveköttetni, egyszóval, hogy nem fog történni mindaz, mi Angliában az irlendi nagyurak maleversatióit közmondássá tevő?⁶²

Mindez természetes; s habár törvény nem létezett, mely a reformált uraknak kastélyaikban külön tömlöcöket engedne tartani, melyekbe alattvalóikat önkényök szerint elzárák; habár az úrnak sehol azon jog nem adatott, hogy szolgálait s napszámosait korbáccsal büntesse: ha ez meg is történik,⁶³ a felelet terhe a törvényhozót éri, ki midőn egynek minden jogot s hatalmat átada, a másiknak nem hagyta semmit, mivel magát védelmezhetné; s ha kínos egy országot oly állapotban látni, mint melyben Young Arthur 1778-ban Irlandot festé, bizonyára Anglia előre láthatá, hogy egy osztálynak korlátlan jogokat adni nem lehet anélkül, hogy alattvalóin határtalan zsarnokságot üzne.

El ne felejtjük, hogy Irland alkotmányos ország; hogy privilegiált rendjei a központi hatalomnak befolyást nem engednek; hogy bírói s tisztviselői a kormánytól függetlenek; s vajon csudálhatjuk-e, hogy ezen rendek önkormányokat - selfgovernment - önhasznokra gyakorolták azok ellen, kik e jogban nem részesülnek; hogy mihelyt egyszer fictione juris kimondatott, hogy Irlandban katolikusok nincsenek - természetesen, nem lévén polgári jogaik: egy privilegiált osztály, a szabadság álszíne alatt, századokig védelmezé zsarnok hatalmát; s hangosan szabadságról szólva, valahányszor a kormány által sértett, s a legnemesebb érzeményeket hordva ajkain, elfelejti, hogy alatta egy nép áll, melyet ő tiport földre, s melyre nézve az irlendi konstitúciónak megszüntetése egy örömnappal volna, mert azon egyenlőséget állítaná helyre, mely ha a szabadságban adatik, boldogít, ha az elnyomásban, legalább vigasztal.

---

⁶² *Grand jury jobs.*

⁶³ G. Lewis: *Irish disturbances.*

Mindez, még egyszer mondom, e törvényekből fejlődik ki, s éppen oly természetes, mint azon elszegényülés s elnyomás, melyet, mint ezen állapotnak szükséges következtetését, Irlandban találunk.

Sok volna még, mit állításaim bebizonyítására előhozhatnék, s miből talán még világosabban kitűnnék, hogy Irland rendkívüli szenvedései csak azon rendkívüli elnyomásnak tulajdoníthatók, mely alatt ezen ország századokig élt; de talán többet mondtam már, mint céломhoz szükséges vala, s mindenesetre eleget, hogy másokat e tárgyra figyelmessé tegyek: s be-rekesztésül még csak azon okokra kívánom figyelmeztetni olvasóimat, melyek miatt az angol kormány, minden iparkodásai mellett, e szerencsétlen állapoton még eddig nem segíthete, noha a törvények, melyek azt okozák, rég megszűntek; csak még egy tekintetet akarunk vetni a jövőbe: vajon nem derül-e egy szebb jövő e szerencsétlen hon felett?

III

A boyne-i ütközet után fél századnál tovább halotti nyugalomban látjuk Irlandot. A nemzet századokig küszködött s tűrt, mint soha nemzet nem szenvedett még; most fáradtan lepihent csatái után, szó nélkül hordva nehéz láncait. Az angolok örültek diadalmokon, a nemzet nem panaszkodék, nem álla ellent többé, s elnyomói biztosan édelék tetteik gyümölcsét. - Igaz, hogy mindazon eszközök, melyek a vallás elnyomására használtattak, ez egyre nézve tehetetlenek maradtak; mert hála az égnek, vannak nemesebb részei lelkünknek, melyekre zsarnok nem bír hatalommal, s az elnyomás, mint mindenütt, úgy itt is hősokeket alkotta, de nem hódolatot; igaz, hogy a katolikus papság, körülfogva veszélyektől s árulóktól, kegyetlen büntetésekkel fenyegetve, vadállatokként kergetve, az első keresztyének üldözéseivel visszanyeré erejüket is, s híven teljesíté szent kötelességeit, s habár városokban egyes elhagyott házakba, künn barlangokba, erdőbe vagy mocsárok közé szorítva, el nem hagyá üldözött híveit: de e fegyverek, melyek a hit hatalma előtt erőtlenül estek le, annál inkább hatottak ez ország alkotmányos állapotjára s polgári viszonyaira, s miután számos kivándorlások után a katolikus népességnek vagyonosabb része majdnem eltűnt,⁶⁴ miután majdnem minden katolikus kezek között létező birtok szüntelen felosztások s a protestáns birtokosok jószágai-val való összeolvadás által protestáns kezek közé került; az uralkodó párt joggal az ország urának hirdetheté magát, s nem volt senki, ki néki ellentmondana.

De a zsarnokságnak is megvannak határai, melyeken túl hatalma nem terjeszkedhetik, s az angol kormánynak át kelle látnia, hogy azon pillanat, melyben egy népet mindentől megfosztánk, melyben törvényes védelmére nem marad egy jog vagy engedmény, egyszersmind az, melyben legerősebb, mert szívét a kétségbeesés lelkesíti. Isten nem akará, hogy népei szolgák legyenek e földön, s midőn egyrésztől úgy alkotá az elnyomottat, hogy ez bennszülett jogairól soha egészen meg ne feledkezzen, elátkozá a zsarnokot, hogy meg ne állhasson bűnös útjában; s hogy miután a jog majdnem eltűnt e világról, miután nehéz időkben, mint a fának, mely kivágatott, majdnem nyoma is elveszett, s csak egy kis magja vesztegel a földön, maga az, ki e magtól fél, ne hagyja felejtve pihenni, hanem el akarva rejteni, oly mélyen temesse, oly szüntelen ássa körül, míg ismét csírázni kezd, diadalmasan felnő, s gyümölcsözik.

---

⁶⁴ Az így kivándorlott irlandiak nagyobb része Franciaországban kerese menedéket, olyannyira, hogy a francia hadi minisztérium könyvei szerint 1691-1745 között 450 000 irlandi halt meg francia szolgálatban.

Így vala Irlandban is, a nép nem tűrhette tovább elnyomását, s végre mozogni kezdte. - 1760 körül kezdődnek az úgynevezett fehér-fiúk (whiteboys) első mozgalmai, s ezen pillanattól a béke eltűnt ez országból. - Miként ezen társaságnak szelleme, amint feljebb - ott, hol az írlandi titkos társaságokról szó vala - látók, most nem politikus, úgy kezdettől fogva mindig fő célja a birtoktalanoknak a birtokosok elleni védelme vala. S habár az e társaságok által véghezvitt bosszuló gonosztettek nagyrészt reformáltakon követték el: az csak azért történt, mert a birtokosoknak nagyobb része e vallást követé. - Hogy ezen tetteknek vallási alapjuk nem volt, mutatja az, hogy azon ritka esetekben, melyekben az elnyomás katolikus papok vagy birtokosok által okoztatott, a bosszú ezeken éppen úgy üzetett, mint a reformáltakon; mutatja az, hogy 1764-ben oakboys neve alatt az éjszaki grófságokban a reformált népesség éppen ily társaságokká egyesült.

Hogy ezen társaságoktól Irland boldogabb jövőjét várni nem lehet, sőt hogy mindezen gonosz tettek e szerencsétlen népnek ínségét csak nevelheték, magából világos. A birtokjog szentségét sérteni nem lehet anélkül, hogy az egész nép ne sínlené következtét, s a bizonytalanság, mely a gazdagot édeleteitől megfosztja, elveszi a munkátlanná vált nap-számosnak mindennapi kenyerét. - De e mozgalmak tanúságot tettek arról, hogy Irlandban egy nép van, mely szenved, s nem akarja tűrni többé szenvedéseit; s midőn az amerikai elválás következtében 1774-ben Irland mozogni kezdte, miután a volontairek egyesülete 1782-ben az írlandi parlament függetlenségét⁶⁵ e szavakban kimondá: hogy földi hatalomnak Irlandban törvényeket hozni hatalma nincs, kivéven a királyt s írlandi közönségeket⁶⁶; magok az ország reformált rendei valának azok, kik a katolikusok ellen divatozott büntető törvényeket nagyrészt eltörölték.

Így engedtetett a katolikusoknak 1778-ban, még nem ugyan birtoki jog - nehogy a választásokra nagy befolyást nyerjenek -, de minden haszonbirtoknak megszerzése 999 esztendőre.⁶⁷ Így törültetett el azon jog, melyet elébb minden, a reformált vallásra áttért gyermek szülőinek birtokára azonnal bírt. Így változtatott meg azon törvény, mely minden katolikusnak egyenlő részekben való örökölését határozá.

1782-ben a katolikusoknak teljes birtokjog adatván, eltörültetnek azon törvények, melyek a katolikus isteni szolgálatot, a gyermekeknek katolikusok által való neveltetését, 5 fontnál többet érő lónak bírását tilták.

Eddig, mint láttuk, minden a törvényes úton történt, s habár, mint minden népmozgalomnál, egyes esetek forradalmi jellemet viseltek is magokon, az egész történeti jelenet szép s tiszta vala, s ki 1782-ben azon közlekedést látá, melyben a volontairek uniójában a nemzet minden osztályai egyesültek, - ki figyelmesen követé egyes lépéseit, melyekben e nemzet privilegiált osztályai a közjóért, önmagok felszólaltak, hontársaik elnyomása ellen; - ki olvasá a nemes határozatot, melyben annyi protestáns kijelenti: hogy mint emberek, mint keresztények s protestánsok örvendenek a katolikus hontársaik ellen létezett törvényeknek enyhítésén⁶⁸: az nem nézheti öröm nélkül a jelenre, reménytelenül a jövőbe.

---

⁶⁵ Mióta VII. Henrik alatt a poyningi törvény által elrendeltetett, hogy Irlandban parlament össze nem ülhet anélkül, hogy összehívásának oka s az általa megvitatandó törvényjavaslatok elébb az angol kormány által megvizsgáltatván, helybe nem hagyatnának, e függetlenség nem létezett.

⁶⁶ That no power on earth, save the king, the lords and the commons hat the right to make laws for Ireland.

⁶⁷ Mintha az emberek félnének egyszerre igazságosnak lenni.

⁶⁸ Plowden I. 567.

De rövidnek valának az egyezés napjai; ami nagy népmozgalmaknál mindig történik, az történt itt is: a nemes lelkesülés hamar szenvedéllyé vált, s midőn egyrésről a privilegiált osztály, mely elébb honszeretetből áldozott, később, látva a történetek kifejlődését, s szinte megbánva elébbi nemeslelkűségét, megállt: a nép, mely nem kegyes ajándékokat, hanem egyenlőséget kívánt, csak annyival dühösebben küszködék szabadságáért, mennyivel több reményekkel tölték keblét első kivált eredményei. Mikor a havas csúcán, nap sugárjaiban az első jég olvadni kezd, tisztán s nyugodtan folynak le első cseppjei, de terhök nő futásokkal, a kis folyam több s több havat ragad magával, míg az, mit fenn egy meleg sugár teremte, a völgyet mint lavina eltakarta; s ez sorsa a legnemesebb eszméknek néha, midőn egy népnél szenvedéllyé válnak; ez vala sorsa az első irlandi reformnak. - Ritka az egyes, ki miután győzött, meg tudna állni győzedelmében; nemzet, mely ezt tehetné, nem létezik; s ha az irlandi, miután parlamenti függetlenségét kivívá, ezt nem tudá tenni, nincs mit csudálkoznunk.

Már 1783-ban, midőn az irlandi parlamentnek reformja kéretett, gyengülni kezd az egyezés, mely a volontairek egyesületét oly erőssé tevő. Való, hogy a parlamentnek organizációja oly rossz vala, mint azt csak képzelhetni; tagjainak egy része egyes birtokosok kinevezésétől függött⁶⁹, egy része kormányi hivatalokat viselt.⁷⁰ Megvesztegetetésén nem kételkedett senki,⁷¹ olyannyira, hogy midőn a híres Grattan maga e parlament közepében felkiált: merjetek ellentmondani e megvesztegetésnek! - nem találkozott senki, ki ezt tenné; s mégis mindamellett, hogy a parlamentnek rossz organizációján senki sem kételkedett, midőn az, mi előre vala látható, a reformnak ellentmondott; a nagy egyesület nem sürgeté kívánatát; ugyanakkor kerülvén vitatás alá a katolikusoknak tökéletes emancipációja, az uniónak reformált része, mely ezt nem kíváná, ki kezde hűlni hazafiúi hevében. De annyival hangosabban szólala fel a pápista sokaság, s főképp miután a francia forradalom kitört, miután az egyenlőség s szabadság szavai az irlandi kanálison áthatottak, s felindult nép kívánataiban nem ismere mértéket, reményeiben nem láta határt. - Minden, mi Franciaországban történik, Irlandban visszhangra talál. A nép szabadon kimondja szimpátiáját, Dublinban a Bastille ostroma ünnepeltetik; bankettekben a francia szabadságra köszöntik poharaikat a szónokok; mindenki megvetéssel szól a whigek lassúságáról s angol szabadságról, fennszóval hirdetve, hogy a kormánynak vagy minden elvét változtatni, vagy erőszakosan feldönteni kell; egyszóval a szabad pártnak egykori vezérei, a nagy Grattannal, tőle visszavonulnak, s a nép, mely magát csalatva gondolván nem bízik többé szónokiban, lemond a reform reményéről, s revolúciót kíván.

Mit tehete Anglia ily viszonyok alatt? A vallásos gyűlölség, mely ez országban valóul vagy legalább színlelve⁷² egykor létezett, elmúlt, kevesen valának Angliában, kik Irland állapotát

---

⁶⁹ Midőn 1809-ben az irlandi parlament az angollal egyesítettett, mindazoknak, kiktől egyes tagok kinevezése elébb függött, helyenként 15 000 ft st. rendeltetett kármentésül, mely célra 1 260 000 ft sterling fizettetvén, világos, hogy az irlandi legislatióban 83 oly követ ült, kinek kinevezése egyesektől függött.

⁷⁰ Azon parlamentben, mely az uniót elhatározá, 76 tag találtatott olyan, ki vagy pensio vagy hivatal által a kormánytól függött.

⁷¹ Jól tudjuk, így szól doktor Lucas, mibe kerültek a nemzetnek bizonyos honfiak, kik függetlenségök miatt elvesztvén pensiójukat, azt ismét visszanyerték; tudjuk, mennyit kelle így pensionálni, megfosztani, s ismét pensionálni, mindössze közel félmillió font sterlingig. *Plowden*.

⁷² Óvakodni kell a történetírónak nemcsak az egyes, de egész korszakok tettetésétől; nemcsak az egyed, hanem nemzetek, egész századok hazudnak, s ki erre nem vigyáz, könnyen oknak fogja tartani azt, mi talán csak ürügy vala. - Ilyen a *fanatizmus*. Egy fél század előtt minden toll, mely csak

ezen pillanatban aggodalom nélkül tekinték, s közöttök talán nem vala senki, ki minden való vagy színlett pápistagyűlölése mellett oly törvényeknek ellenszegezze volna magát, melyek által a szigetnek a béke visszaadtnék ismét. De az idő megszűnt, melyben ez engedmények által még lehető vala; - mert habár nagyobb csalódás nincs, mint azon uraké, kik mindig a történeti alaphoz ragaszkodva, mindent, mi nem szándékos, az ideológia nevével szoktak bélyegezni; mintha nemzeteknek, hogy biztosan álljanak, nem volna éppen úgy elvekre szükségük, mint az egyesnek; - van egy időszak, melyben az elvek nem segíthetnek többé, s ilyenben vala Irland most.

Az utolsó tizedben sok történt a katolikusok felsegélésére; a törvények, melyek vallások gyakorlata ellen egykor hozattak, nagyrészt megszűntettek; a bírhatási jog, melytől a nép nagyobb része századokig meg vala fosztva, visszaadott; de vajon az annyi ideig elnyomott pápistának, kit százados zsarnokság mindenétől megfosztott, adott-e ez valódi birtokot? vagy csak annyi lehetőséget annak megszerzésére? s midőn a kormány egyrészt oly keveset segíthete, nem látta-e máris száz meg ezer panasznak kitéve magát? nem kell-e általlátnia, hogy csak a jelen pillanat szükségait tekintenie többé nem lehet; hogy oly törvény, mely csak a jelen bajok orvoslásáról gondoskodva, elvet nem foglal magában, melyen a jövő építhessen, többé nem segíthet, s végre csak oda vezetheti a nemzetet, hogy minden törvényhozási elvet elvesztve, századokig reformálva, többi bajaihoz még azon egyet nyerje - melynél törvényhozásnál nagyobb nincs -, *a bizonytalanságot*.

Az írlandi nép nem törvényeket kíván. Anyagilag szenvedett, anyagi éledeleket akar; birtokától fosztatott meg, birtokot kér; százados elnyomás által koldussá vált, s látja mindenki, hogy miután rimázkodni megszűnt, rabolni fog kezdeni, s mit e népen századok vétkeztek, azt egy év vissza nem adhatja többé. -

---

mozogni tudott, ez ellen szállt harcba, s mintha az emberi nemnek mindig előítéletekre volna szüksége, s mintha a múlt örűtsége ellen csak egy új örűtség lobogója alatt lehetne harcba szállni, minden rossz, mi a középkorban elkövetett, fanatizmusnak tulajdonított. - Én nem tagadom a fanatizmusnak hatalmas és sokszor káros befolyását, csak azon egy különbséggel, hogy e befolyást - legalább nagyobb részint - mint eszközt s nem mint indítóokot látom a legnagyobb faktumoknál. Mert vajon, kivéven talán keresztességeket s albogensisek üldözését, hol nem vala politikus visszázkodás vegyülve az egyházzal? mily politikus vita nem végeztetett tranzakció által? s oly tranzakció által, mely mindig legalább nagyrészt éppen nem egyházi dolgokról rendelkezék? s vajon hacsak fanatizmus volna alapja ily viszongásoknak, s főképp ha az olyan volna, minőnek festetik, vajon miképp végződhetnének másképp, mint egy vagy a másik rész kiirtásával. - De a vallás csak ürügyül használtatik. - A zsarnok érzi, hogy szándékai alávalóbbak, mint hogy a nép előtt megvallhatná, s hogy az erénynek legalább szavaival kell élnie. - Ezért csatáztatik családi viszonyokból eredett harcokban a nemzeti becsület s honi dicsőség szavai alatt, - ezért hozatik fel a vallás szent ügye, ha spoliatio céloztatik. A legnagyobb zsarnokság érzi fertelmességét, s palástot keres magának leghívebb, azaz legalábbvaló szolgálai előtt is. De vajon a történetíró higgye-e ezt, s midőn például Erzsébet s Jakab, s Károly s Cromwell spoliatiót követ spoliatio után, s midőn korunkban a tory álnok ájtatossággal sóhajtozva a vallással védi dézsmáit, ne rántsa el arcaikról a csúf álarcát a jövőkor, s ne mondja az alávalóknak: ti nem hisztetek, mert szívetek nem tud szeretni. Ti álnokul visszaéltek a vallás szent nevével, s az égre mutattok, hogy a feltekintő sokaság ne lássa, miként fosztjátok meg birtokától e földön; de a kor, mely utánatok jön, nem hallja az álnok szavakat, csak tetteitekről emlékezik, csak azon emlékeket látja, melyeket tinnen kezeitekkel emeltek, s szétdúlt hazátokat látva s boldogtalan népességét, elmondja átkát felettetek. - Az angol nép nemes és nagy-lelkű, s nem tűrte volna testvérnépe elnyomatását, azért kell gátot emelni közte, gátot, mely erősebb a pusztá nemzetiségnél, s mely, mint a szín az amerikai fehér s fekete között, áthághatatlanul állhata a két felekezet között; csak azért említettett vallása.

Ez éppen nagy felelőssége minden törvényhozónak, hogy egyszer az igazság ösvényeitől eltérve, vissza nem mehet; minden, mit a törvényhozó tesz, bármi vétkes s igazságtalan legyen, számtalan privát viszonyok alapjául vétetik; mitől egyeseket jogtalanul megfosztott, az polgárai által igazságosan csak a törvény birodalmában bíratik; s később vagy előbb a pillanatnak jönni kell, melyben, mint Írlandban ez időszak alatt, pusztá koncessziók a népet többé ki nem elégítik, nagy változtatások a közrend felbontása nélkül lehetetlenek; s melyben a legnagyobb kormányzó előre láthatja a vészt, anélkül azonban, hogy kitörését meggátolhatná.

1798-ban az előre látott zendülés kitört; s amire annyi bizonyossággal számolni nem lehet, rövid küszködés után elnyomatott. - A francia had, mely a lázadóknak segédelmére vala jövő, elkésett; a népnek birtokosabb része, elijedve a francia zendülés következtől, a lázadóktól vagy visszavonult, vagy éppen ellenők nyilatkozott. S így, noha a zendülés alatt, amint mondatik, több 300 000 embernél veszté életét, és mintegy 3 200 000 ft sterlinget érő birtok rontatott el: mindez mint egy szomorú álom ment át e népen, s csak az 1800-ban véghezvitt parlamenti uniót hagyá maga után.

Való, hogy a pápistagyűlölet, mely az írlandi reformáltak között az előbbi század alatt már szűnni kezd, e szerencsétlen zendülés után új erőt nyert; való, hogy sok koncesszió, melyet a katolikusok lázadások előtt biztosan várhatának, most, midőn a győzelem után a protestánsoknál a félelem s vele az egykor oly hangosan hirdetett igazságszeretet megszűnt, távol időkre halasztatott; s hogy maga azon ígéret, mely az unió alkalmával tétetett: hogy a katolikusok minden politikai inkapacitástól fel fognak mentetni - nem teljesített; de igaz marad mindemellett, hogy a katolikusoktól a győzelem után sem vétetett el semmi jog, s hogy midőn 1810-ben a katolikus biztosság munkálatait elkezdé, Keogh János, ki azt akkor vezérlé, s később O'Connell, ott kezdeték honuknak reformját, hol az 1798-ban elhagyatott.

Nem szándékom e férfúról bővebben szólni, kinek életrajza egy nemzet újonnan születését foglalja magába; Európában alig van talán egy ember, ki tetteiről elfogultság nélkül ítélne, s miként éppen egy vagy más vélemény szemüvegén át néz, ördögnek vagy istennek nem hirdetné a nagy agitátort; a jövő talán igazságosabb leend mind hibáira, mind érdemeire nézve; a jövő talán át fogja látni, hogy ő is ember vala, az emberiség hibáival küszködő, de *nagy* minden kicsiségei mellett; az idő, melyben róla ítélnének, még el nem jött; most csak munkásságáról szólhatunk.

Bámulatra méltó a hatalom, melyet honja felett e férfi gyakorol; s ha van valami, ami századunkat azoktól, melyek ezt megelőzték, megkülönbözteti, ha valami találkozik szenvedésteli korunkban, minek említésénél az emberbarátnak szíve örömben emelkedhetik, az ember hatalma joggal ébresztheti ez érzeményeket. Szerény körben születve s nevelve, őt eldödeinek neve, dús birtok vagy mi más még fényt szokott adni a világon, nem hívá fel a nagyszerű pályára; egy elnyomott honnak szegény polgára lépe fel az életben, s ha szívét önösség vezérli, nagy ügyvédi hír- s fáradtságosan gyűjtött vagyonosságánál, melyet gyermekeire hagyhat, alig terjedhetnének továbbra legfellebbezőbb reményei; s ím e férfi elfelejtkezik magáról nemzete fájdalmai között; e férfi elnyomott hontársainak ügye mellett szólal fel, s *naggyá* válik, *naggyá*, mint ember nem vala még; *naggyá*, csak mert szíve honjáért lángolni tudott, mert ajkai nemzete jogaiért szólni mertek; mert munkássága céljául nem ön javát; hanem önmagát a közjó eszközének választá; nagyszerű ez s bámulatra méltó! de vajon nem kell-e szomorúan elesmernünk, hogy mind e munkásságnak a közjóra nézve még csekély sikere volt; hogy mindez érdemek mellett, mind e hír után, mely általok szereztetett, Írlandnak sorsán még segítve nincs; hogy noha a katolikus emancipáció 1829-ben kivívatott, noha a whig kormány egyik legfőbb feladásának tekinté mindig az írlandi népnek kielégítését; e nép

még mindig szenved, még mindig nem látja enyhülni sorsát, olyannyira, hogy ki ezen országnak jelen állapotját tekinti, azt talán még szomorúbbnak fogja találni, mint egykoron, s mi ennek oka?

Oka maga azon harc, mely ez országban az elnyomás ellen vívatik; oka maga az agitáció, mely által e nép jogai visszanyeréséért küszködött; oka egyszóval azon forradalmi állapot, mely ez országban létezik, s mely a jövőre áldást terjeszthet, de a jelenben minden jólétet s biztosságot elől. - Mert vajon ott, hol szenvedelmek lázonganak, hol két párt a kétségbeesés állhatatosságával jogaiért, életéért ví, lehet-e jólétet várni? lehet-e várni, hogy a kezek, melyek most rázák le bilincseiket, ha munkálni elég erősek volnának is, nem bosszúért fognak emelkedni? hogy ott, hol a kormány szimpátiákat nem gerjeszt, hol senki bizodalommal nem követi tetteit; hol ereje csak tettelegesen s nem millióktól támogatott; a közjó gyarapodni fog? Nagy egy nép forradalmaiban is nagy lehet; lehet dicső s hatalmas magában anarchiája közepében, hol mint a beteg, lázának egész dühével néha többet tesz, mint természetes erejétől várni lehet; de boldoggá csak a nyugalom áldásai között válik, csak kormányának közbenjárásával. S vajon lehet-e ezt Irlandtól várni? - Elnyomva századokig, megszabadítva végre részlegesen, mert a szükség kíváná, elnyomva ismét, mihelyt a körülállások engedék: mi másban bízhat e nép, mint önmagában; mi mástól várhatá szabadságát, mint azon karoktól, melyek mindazt, mit szabadságból eddig bírt, kivívták. De szomorú tapasztalások vigyázóbbá tevék a népet; látá, hogy a harcok sorsa mindig bizonytalan; látá, hogy a legigazságosabb fegyverek legyőzetnek, s hogy éppen belőlök gyártatnak a legnehezebb láncok népek elnyomására, s nem nyilvánosan emelé többé a pártütés zászlóját. - A törvények egy jogot hagyának neki: az *egyesületek jogát*; egy nagy férfi használni tanítá e jogot; s kik harcolni gyengéknek érzék magokat, szüntelen fenyegetésben keresék erejüket, melyben magok bízni, melytől elleneik remegni tanultak.

Van egy nagy oktatás az emberi nem történeteiben, melyre kevésbé szoktunk figyelmezni, mint kellene: az, hogy minden állhatatos törekvés célját végre elérí, s hogy nemzetek között mindig azok emelkedtek legmagasbra, vagy legalább azok értek el egy részletes felsőbbiséget, kik helyzetök által bizonyos pályára szorítva, természeti változékonyságokban viszonyaik által gátoltattak. Róma, míg az olasz háborúk tartanak, Athene, míg nem uralkodik, az egyház, míg a világi hatalommal küszködni kell, emelkednek; felérve zenitökre, tetteik szabadságokban állnak, s visszamenni látjuk. - Így lett elébb Holland, később a brit sziget a világ első tengerhatalmává; így lett a spanyol, míg a mórok ellen küszködött, a világ legvitézebb nemzete. Így váltak gazdagokká a zsidók, üldözve mindig s mindenütt, megfosztva birtokoktól, sőt személyes bátorság nélkül, olyannyira, hogy például a bretagne-i assisek 1239. a zsidók gyilkosai ellen minden panaszt tiltanak. Nem látjuk-e végre a XVI. században e népet a hatalom azon polcára emeltetve, hogy Livornóban a Medicaeusok hatalmának legszebb korában közmondássá vált: jobb a nagyherceget megverni, mint egy zsidót; ezen pénzen alapult hatalomra nem az emelte-e, hogy a zsidók a pénzkeresésre, mint egyetlen lehető életcélra, századokig kinszerűtve valának? Így nyerték vissza végre az irlandiak az egy egyesülési jog által egész szabadságokat, csak éppen azért, mert egész tehetségök, keblöknek minden ereje csak ez egy jog gyakorlatában pontosulhatott össze. Ha vizet keskeny csőbe szorítunk, ahelyett, hogy természete szerint elszélednék, emelkedni fog; így az ember mennyivel keskenyebb körre szorítjuk, annyival magasabbra emelkedik ez egy kis ponton, mely szabadságának engedtetett, s melyről, mint az ugrókút, ha legmagasabb fokát elérte, ismét el fog terülni a neki rendelt rónán.

De míg egy nemzetnél e forradalmi állapot tart, míg az úgy nevezett békés agitáció minden elmét mozgásban, minden viszonyt függőben tart, addig a törvények áldó befolyásukat nem gyakorolhatják. S ha Irlandnak állapota nem volna is oly szomorú, mint azt látjuk; ha

népessége nem volna annyira elszegényedett; ha polgárjai között léteznék is azon középosztály, mely minden alkotmány legerősb talpköve; ha a nép nem volna is demoralizálva hosszú elnyomás által:⁷³ míg ez az állapot tart, sebjei nem fognak gyógyulni soha.

Csak ezen állapot megszűnésében fekszik tehát Irland reménye; át kell látnia végre az angol kormánynak, hogy Irlandot csak igazságosan lehet kormányoznia; hogy nép a másíknak tulajdona nem lehet; s hogy az ég, midőn a két szigetet oly közel állítá egymáshoz, természetes frigyeseknek rendelé népeit, de nem alattvalóknak; át kell látnia, hogy a hatalomnak nagyobb veszélye nem lehet, mint az, ha szerfelett kiterjesztetik, s a népet láncokba vetve, önmagát megfosztja azon karoktól, melyek védelmében leginkább bízhatnék. - De át kell látni a nagy agitátornak is, vagy azoknak, kik őt követni fogják, hogy honoknak, miután jogait kivívta, nyugalomra van szüksége, hogy mihelyt az igazság megadatott, a forradalomnak meg kell szűnni; hogy valamint szép vala nemzetök mellett felkelniök, valamint dicső vala hatalmas szavakkal a szabadság szenvedelmét felgerjesztetni, úgy jönni fog a pillanat, melyben honok javáért hallgatniok kell; nehéz feladás mind a két részről, nehéz a kormánynak legyőzni annyi előítéletet, kielégíteni annyi kíváratot, előre látni annyi szükségét; nehéz feladás azoknak, kik forradalmi munkásságok által oly hatalmasak valának, kiket népök imádot, s kik azon pillanatban, melyben munkásságokról lemondanak, ócsároltatni, számtalan közepszerűség által bántatni fognak. De csak ez egyetlen reménye Irlandnak, s talán azok, kikre e nép sorsát bíz a istenség, meg fognak felelni hivattatásoknak.

Bármi nagy hatásúak legyenek is azon egyéb módok, melyektől Irland regenerációja néhányaktól váratik, elég közelebről tekinteni e módokat, hogy meggyőződjünk, miképpen létrehozások vagy lehetetlen, vagy éppen csak azon békeállapot után lehetséges, melyet, mint Irland regenerációjának egyetlen hihetőségét, felállítánk. Három azon mód: az 1-ső egy, az angolhoz hasonló szegény-ellátás, a 2-ik a népességnek kivándorlás által eszközlendő kevesedése, a 3-ik gyárak által szaporítása a munkának s élelemmódoknak.

De vajon (miután az elsőről már elébb terjedelmesebben szóltam, s annak céliránytalanságát, mint reménylem, megmutatám) lehet-e a kivándorlásban nagy reményeket helyzeni? Nem szándékom az eszköz kegyetlenségéről szólni. - Ki hazáját szereti, ki csak egyszer élvezé

---

⁷³ Minden egyes történeti jelenet igazságos megítélésére mindenekelőtt szükséges azon korra tekinteni, mely azt megelőzte. Nem annyira jelen viszonyaik, mint a népek erkölcsi jellemei határozzák el állásokat, s ha néha a legrosszabb formák alatt népeket virágozva találunk, elég volna egy tekintet a múltba azon meggyőződésre, hogy minden jó s nagy más viszonyok alatt fejlődött. - Így ha sokszor a despotia védelmére hozatnak fel történeti adatok; ha Augustus százada említettik, XIV. Lajos vagy Napóleon, s művészetek virágozása s a francia hatalom óriási kifejlődése e korokban; nem az-e oka azon tömjénnek, mellyel a korlátlan hatalom említésüknél megtiszteltetik, hogy historikusaink csak éppen a kort magát tekintik, s nem azon századot, mely megelőzte; mert ha ezt tennék, vajmi könnyű volna meggyőződni, hogy e magasztalt művészet s bajnoki erő sokkal nemesebb dolgok romjai felett virágzott, s hogy Augustus nagy költői s Napóleon hősei a római szabadság végharcai s a francia forradalom nagy időszakában nevedtek. - Ha a despotiát első napjaiban mindig oly nagyszerűnek látjuk, s bámulva felnézünk azon emberekre, kik irányt adva nemzeteknek évek alatt véghezvitték, mit századok alig mertek reményleni, oka nem a despotia, hanem az, hogy a szabadságnak örököse vala; miként a gyújtóüveg csak azáltal nyeri erejét, mert a nap elszéledt sugarait központosítja: úgy a despotia többnyire csak azért nagyszerű, mert nem magából fejlődött erőnek egy közirányt ad. De fordítsuk a nagy történetkönyv lapjait, s mi következik a fénypontok után? Augustusra Tiber, Nagy Károlyra a Karolingiak, XIV. Lajosra XV., Napóleonra a restauráció; oka, mert e korszakokban a korlátlan hatalom önnevelte emberekkel dolgozik, s csak azon erővel élhet, melyet önmaga a népekben kifejti.

azon boldogságot, melyet a hazának eszméje szíveinkben gerjeszt, ki csak egyszer érezé a fájdalmat, melyet távol honunktól a legkisebb emlék, mely szülőföldünkre int, kebleinkben gerjeszt, az érezni fogja, hogy ezeket kivándorlásra kényszeríteni nem más, mint ezeknekéleti boldogságát egyszerre elrontani, egyszerre elrontani mindent, mi ez életben édes vala, egyszerre feldúlni minden reményt, mely az embert életének első éveitől férfi koráig fenntartá, elkeseríteni minden emléket, mely fájdalmaikat vigasztalá. Az embernek szükséges a haza, boldogságára remények kellene, s ha önösségének szűk körén végre átfutott, ha végre általlátá, hogy e rövid életben önmagának oly keveset lehet reményleni, hogy ez maga alig elérve csalódássá válik, mert vágyait ki nem elégíté: csak a haza az, miért reménylenie lehet; az embernek szükséges egy hon, melyért fáradnia, melyért hálnia lehessen; szükséges egy név, melynek említésénél felhevüljön; szükséges egy darab föld, melyet magáénak nevezhessen, bár nem volna is más joga reá, mint hogy eldődei itt pihennek, hogy önmaga itt fog enyészni; s ki valakit ettől megfoszta, többet vett el tőle, mint a világ minden kincseivel adhatna. - De hagyjuk ezt, mit sokan úgyis az érzelmek sorába fognak számlálni. A népnek kenyér kell, ruházat, néha egy kis tánc vagy bor, a többi; - az, mit az emberi nem isteni bélyegének szoktunk nevezni, minden, mi az érzemény, gondolat világaiba tartozik, a népet nem illeti. De vajon ha ezt megengedjük is, ha az írlandi népben a honszeretet magas érzeménye nem található, ha a kivándorlás senkinek fájdalmas nem leend; vajon lehető-e az?

Vegyük a dolgot practice. - Írlandban közel 2 000 000 szegény található; már felvéve, hogy egy hajón 1000 ember költözhetik át (mi minden közönséges számoláson felül áll), s hogy így 100 000 embernek csak 100 hajó volna szükséges, hány év kellene, hogy ezen átszállítás, habár az egész hadsereg arra fordíttatnék, csak történhessék? s mégis nem volna-e szükséges, hogy ezen népesség kisebbedése egyszerre történjék? mert másképp mi való haszna lehetne e szigorú eszköznek? de nézzük a költségeket. 1826-ban a költség, mely egy 3 személyből álló családnak átszállítására szükséges, 60 ft. st-nek, azaz minden személyre 12 ft. vétetik,⁷⁴ a tapasztalás e számolást elégtelennek mutatá; már lehet-e feltennünk, hogy az írlandi birtokosok ily terhet magokra vegyenek, mely végre csak jelen, nagyrészt a népnek nagy számával öszveköttött jövedelmeiket csonkítaná?

De vajon azon ipari fejlődés, melytől néhányan Írland jobb jövőjét várják, segíthet-e a nemzet bajain? Vannak emberek, kik rosszul értett nemzeti hiúságból nem akarván másoknak elsőséget engedni semmiben, olyannyira megkedvelék a gyárakat, hogy hazájokból minden mesterséges módokon gyári országot kívánnának csinálni. - De vajon, ha ez sikerülhetne is, vajon láttak-e ezen urak valaha gyárakat? vagy ha láttak, oly kellemetesnek találták-e az állapotot, mely bennök a munkásnak nyújtatik, hogy azt nemzetöknek másképp mérték ajánlani, mint legfeljebb orvoságként az éhenhalás ellen? - Nézzük Angliát, felszíne 1831-ben 1 055 982 ember által műveltetett, s így ez csak gyári ország; de vajon ha Manchesterben azon nagy szomorú épületek egyikébe bémene s a munkásokat nézé, nem kell-e kívánni minden embernek, kinek szíve helyén van, hogy az agrikultúra inkább 4 oly számot használna? s ha meggondolá a szegény-taxákat, s ami nálok szörnyebb, hogy ily nagy áldozatok mellett oly kevés szerencsétlenséget enyhíthet; vajon kívánhatá-e még, hogy hazájának földművelő népessége erre jusson? - Valamennyi nemzetgazdák közül emberiebb elveket nem fejte ki, mint Sismondi e szavakban: „à nos yeux, nous n’hésitons point à le dire: la richesse nationale est la participation aux avantages de la vie pour tous”; - miből világos, hogy gyári ország ily értelemben gazdag nem lehet. - Lehetnek egyes kolosszális vagyonok (mi egyáltalában inkább annak jele, hogy egy sokaknak vagyonát magáévá tevő), de közjólét soha, ha más

---

⁷⁴ *Emigration committee. 3. report.*

okból nem is, legalább azon bizonytalanság miatt, mely minden gyári munkás feje felett szüntelen lebeg. A gyármunkás azt, mit produkál, nem emésztheti fel önmaga, s amiből élnie kell, azt mások produkálják, s így, ha nem tekintek is itt a kapitalista kegyetlenségére, sorsa mindig a csere lehetőségétől függően, mindig bizonytalan.

Van egy szó, mely némely nemzet arisztokráciájánál igen szokásban van, az, hogy „önzsírunkban fülünk meg”, s mely más szavakra fordítva nem mást tesz: mint hogy alkalmok nincs az ország zsírját a külföldre kivinni, s miután ott más éleletekért felcseréltetik, ily formában felemészteni azt, mit másképp másokkal kellene közleniök.

Ezen hibás nézet, melyet más nemzeteknél rosszul értett népgazdasági fogalmak szültek, Írlandban inkább a nép szerencsétlen állapotának következtése, mely a jelenben oly szomorú, hogy mindent, mi még nem próbáltatott, reményként tüntet az emberbarát elébe. De vajon ezen gyáripár, mely a népnek ha nem is jólétet, de legalább élelmének biztosítását ígéri, lehetséges-e Írland jelen állapotában? ha elvonatkozunk is attól, hogy a gyárak csak belconsumtio által virágozhatnak, s hogy ezt annyira elszegényedett országban, mint Írland, reményleni nem lehet, vajon várhatjuk-e, hogy itt, hol biztosság nem létezik, hol minden birtok szüntelen megbántásoknak célja, hol egy hatalmas agitátor egyszerre a munkától minden kezet elvonhat, hol egyszóval, az történik, mit 20 év óta Írlandban látunk, gyárak támadni fognak? minden iparnak csak biztosság életető ereje; s csak ha ez Írlandban helyreállt, támadhat, mint a jobblétnek következtése, az, mitől a jólétet várni nem más, mint egy lehetetlenségre alapult remény.

Helyre kell tehát állítani e biztosságot, helyre kell állítani az igazságot, mely nélkül nyugalom s biztosság nem létezhetik, s csak akkor kerülhetnek jobb napok Írlandra.

De nem utópia-e ezt reményleni? én úgy tartom: nem!

Egy idő óta az elmék a társaságnak új organizációjáról kezdenek gondolkozni, egy fertály század alatt több szisztémát láttunk feltűnni s elmúlni, mely, habár módjaiban fellengző s túlságos, végcéljaiban mindig nemes vala. Mit jelent ez? az emberek változékonyságát, szól az egyik, mert csak általa ingereltetünk új kombinációkra; az új szisztémák lehetetlenségét, szól a másik, s igaza lehet; de véleményem szerint leginkább azt, hogy korunk emberszeretőbbé vált, hogy a közjó s minden embernek boldogítása nem az emberbarát kedves álma többé, melybe a szomorú életből néha visszavonul, hanem fenséges célja, mely után egész erejével törekszik; hogy az emberi nemnek új szükségei támadtak, melyek a mostani formákban kielégülést nem találnak; s hogy e formák változni fognak; mert az ember, bármily gátak állíttassanak elébe, végre szükségeit mindig eléri. - Mikor, hány század után? ki tudja ezt! de hogy elérni fogja, hogy késő ivadékainkra jobb napok várnak, teljes meggyőződése. - Az emberi nemet nem tarthatja fel senki haladásában. Bármilyen dühöngve rohanjon az egyes folyam a tenger dagálya ellen, a lassan emelkedő végre visszanyomja gyenge ellenét, s medrébe el fogja önteni árait.

Tekintsünk vissza a múltba, s ha az igazságot nem látjuk is győzve még, ha tanítóinak nem volt is még más apoteózisa, mint méregpohár és keresztfa, nem látjuk-e mindig az elnyomatás alatt is előlhetetlenül továbbterjedni az igazságot? nem látunk-e minden korban, minden népnél egyeseket, kik, mint az emberi nemnek Isten rendelte tárnoki, keblökben hordozzák a kincset, mely egykor az egészet boldogítani fogja? s ha bizonyos eszmék minden üldözésnek ellenére tovább léteznek, ha az emberi nem által minden intézménynek alapjául fogadtatnak - mert mi nem hazudna legalább morális s emberszerető elveket -, vajon le kell, le lehet-e mondani reményeinkről?

Egy idő óta szembetűnő léptekkel halad a moralitás az emberek között; az erény s vallásosság nem gúnyoltatik többé, az erkölcstelenség elveszté legalább szemtelenségét, maga a gonosztévő emberibb lett. Századunknak egyik legnagyobb gondolkozója, Bentham, diadalmasan megmutatá a haszon s erkölcsiség, azaz: érdem s jutalom együttlését; egymás közti kármentesítő társaságok által az egyesek érdekei mind inkább öszvefolynak, s miután a rabszolgaság az angol gyarmatokban megszűnt, Irland, úgy tartom, nem sokáig várhatja jogait.

Hogy ez ország javára az utolsó fél században sok történt, láttuk: hogy ez engedmények, legalább ami az egyeseket illeti, siker nélkül nem valának, minden, ki ez ország viszonyait ismeri, tudja,⁷⁵ s úgy tartom, ha igazságtalanok lenni nem akarunk, várhatjuk Angliától, hogy nemes ösvényén továbbhaladni, várhatjuk Irlandtól, hogy miután jogait kivítta, megnyugodni fog. Az igazság pályáján is csak az első lépés nehéz; s az irlandi nép, mint mindenik, lázong s pártoskodik egy ideig, még akkor is, ha jogait már kivítta, - de nem sokáig.

---

⁷⁵ 1778-ban csak nyolcvan katolikus földbirtokos vala törvényesen elösmerve Irlandban; ma nem lehet az egész ország egytizedénél kevesebbre becsülni Irlandban a katolikus birtokot. Sok katolikus, ki földet maga nem bír, mint adott pénzének hipotékájára, joggal bír jószágain.

Negyven év előtt a katolikusok az ügyvédi hivatalokból kizárattak, most többségben vannak. A katolikusok kereskedése, mely egész Irlandban e jelesen a nagy városokban, mint Belfast, Dublin, Cork, Limerick és Glway virágzó, már roppant kapitálisokat teremte. Csak egy adat is elég e virágzásnak bebizonyítására: az, hogy már 1829-ben az irlandi bank tőkéjének kilenctizede katolikusok által bíratott. *Beaumont: l' Irland.*

1829., 1830. és 1831-ben 2 448 000 ft sterling adatott irlandi jószágokra hipotékában, s e pénznek nagy része katolikusok által kölcsönöztetett. The great portion of lenders upon judgements, are the middle classes, shopkeepers, persons who have been in trade, and who reside in the country towns, - Roman catholics principally; and in the transfer that is now going on, there is a great deal of landed property going into roman catholic hand on account of the nature of the incumbrance.

Tithes in Ireland

A ZSIDÓK EMANCIPÁCIÓJA

*Dubraviczky Simonnak, ez ügy lelkes pártolójának
barátságos tisztelettel*

The wild-dove hath her nest, the fox his cave
Mankind their country - Israel but the grave!

Byron

Ha egy nemzet átfutva a pályán, melyre a végzet által felhívatott, végső küszködésében elvérezett; ha százados iparkodás és áldozatok után nemes tettek s dicső szenvedések díjául végre csak egy név maradt, csak egy emlék az emberi nem történeteiben; ha honának szétboncolt határai között más népek tanyáznak, s mi dicsőségnek épült, csak vesztét hirdeti romjai között: jól illik a könny, mellyel a gondolkozó az emléknél megáll.

De van valami, mi ennél szomorúabb: - látni népet legyőzve, de élve végcsatája után, egy nemzetet haza nélkül, melynek központja nincs, mi körül egyesülnie lehetne, s mely mégis a világ minden egyéb lakóitól különvált; mely fegyvereit elveszté, s mégis ellenséggént üldöztetik; népet egyszóval, mely hazájától megfosztva, mint test nélkül a kísértet bolyg körül nyugtalan, kínok közt, mint egy régmúlt kornak polgára, idegen az élők között, csak gyűlölést, csak elleneket találva, mintha egy nagy átok függne fején. Ez szomorúabb, ezerszer szomorúabb mindennél, mit e világon láthatunk. S ily nép a zsidó!

Ki nem ösmeri a regét Ahasver-, az örök zsidóról, ki, mert Üdvözítőnknek, midőn háza előtt keresztjét hordva vizet kért, az enyhítő italt megtagadta, most átkozott halhatatlanságban jár körül az emberek között, magányosan, mint egy rég elvirult tavasznak száraz levele, körülhordva fergetegektől, nem találva helyet, hol fáradt fejével lepihenhessen. - Mindenki ösmeri e regét, s alig van, főképp az éjszakai keresztény nemzetek között egy, hol az a nép mondái között nagy szerepet nem játszanék. És nem ösmerek szomorúabbat, nem egyet, mely inkább szívemhez hatna, mert: *e rege való!*

Az örök zsidó nem képzelet; ő él és szenved. Menj a piacra, s hol a néphullámok legtömtebbek, hol a zaj leghangosabb, ott áll ő, előtte az asztalon vagy földön kitérve koldusholmija, melyet nagy hangon, mintegy esdekelve ajánlgat; menj a pusztára, s a csárdához közel, honnan víg hangok zengenek elédbe, görnyedve terhe alatt gázol a nehéz homokon át; menj akárhová, e honnak egyik határától a másikig, s fel fogod találni. Nézd a setét, halvány arcot, mely vonásaival keleti származását bizonyítja, nézd a lángoló tekintetet, melyet elnyomott bosszú s ki nem elégített vágyak lelkesítenek, nézd szenvedéseit, s rá fogsz ismerni. Gúnyolva mutat reá a gyermekcsapat, s az átmenő egy megvető tekintetet vet arra, kiben az utolsó nem vallaná hasonlóját. S ott áll magányosan annyi emberek között, elszigetelve egy előítélet által, melyet legyőznie nem lehet, százszorta szerencsétlenebb, mintha rossz tettek által vesztene a közbecsülést, mert ő nem jobbulhat, véle született vétkét a kegyetlen világ meg nem bocsátja, s bármint ragaszkodjék az erényhez, bármint kövesse becsülete utait: szegény maradhat, de zsidó lenni meg nem szűnt. S mégis, talán ha szívébe nézhetnénk, ha tudhatnók gondolatit, ha sejdítenők az érzeményeket, melyek keblét kínozza átrezgik, talán becsülnünk kellene, kit oly hidegen megvetünk. Talán éppen gyermekeire gondol vagy nevére, kik távol tőle a váras egyik legsetétebb utcájában éheznek; kiknek egyetlen reménye ő, a reménytelen; ő, kitől a társaság mindent elrabolt, csak e szeretetet nem. Vagy talán szívét még nemesebb vágyak töltik el, talán e kebel lángolón tudna szeretni egy hazát, talán az emberiségnek akarna élni ő is, talán a

dicsőség nagy gondolata villant át lelkén, s szíve feszülten érzi, hogy áldozni tudna; de ki gondol erre? ki, hogy ő is szerető apa, hogy ő is barát lehet, hogy neki is érzeményei lehetnek, melyek őt a pillanatnyi élet porkörén túlemelnék? - megvetve néz reá az átmenő, s e semmisítő tekintet felébreszté benne a zsidót; azaz: mit annak nevezünk, a szívtelen idegent, ki senkivel rokonságot nem érez, a szerencsétlen fukart, ki, mert más célja nem maradt, csak nyereség után vágyódik, a szemtelen uzsorást, kinek becsülete nem vala, melyet veszthetne, s ki azért csak szívének forró kívánságát s nem az erkölcs szabályait követi tetteiben - az örök zsidót egyszóval, a jogatlant, a száműzöttet, azt, kit őseink minden emberi jogtól megfosztának, kit mi minden emberi jogra érdemtelennek hirdetünk.

S miért? - Vajon az állhatatos gyűlölésnek, e kegyetlen üldözésnek vallásosság-e még oka, vallásosság, mely kegyetlenné válhatik, s a legszörnyebb tettekhez vezethet, de legalább indítóokaiban tiszta? Vajon korunk kereszténye, ki megvetve tiporja lábaival a zsidót, még Isten parancsai eszközének hiszi-e magát, mint durvább apái? Vajon azért fordulunk el e néptől, mert Isten vesztét jósolá, mert ájtatosságunk nem engedi, hogy azokkal, kik Üdvözítőnket kínozzák, egyesüljünk? Oh ha ez volna, akkor legalább az indítóok lenne tiszta, akkor szánva e szerencsétlen nép sorsát, elszomorodva nem érdemlett kínain s korom vakultságán, a gondolat vigasztalhatna, hogy e viszonyok egykor változandanak; hihetném, hogy miként en-vallásos fogalmam más, miként én nem bosszuló, de áldó istenséget imádok oltárainon: úgy az idő jöni fog, melyben az egész emberi nem más tanulságot találанд szent könyveinkben, s kiket vallásosság természetük ellen gyűlölni taníta, annyival könnyebben fogják követni a szeretetnek végre megértett parancsait. De ez nem úgy van. A fanatizmus évei megszűntek; korunknak bélyege - fájdalom - inkább vallásos közönbösség, mint túlhév; s kiknek kebleiket hit lelkesíti napjainkban, rég átláták: hogy az, ki e hitet alapítá, nem követőiért, hanem az egész emberi nemért vérezett; hogy haldokló ajkai egy egész világ felett elmondák áldásokat; s hogy ő, ki imádkozni tanított: „...és bocsásd meg a mi vétkeinket, miként mi is megbocsátunk azoknak, kik ellenünk vétkezének”, ő, ki ellenei előtt maga mondá: „bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit tesznek” - nem akarhatá, hogy nevében egy ártatlan nemzet ezeredes elnyomás alatt szenvedjen. - Korunk keresztényei tudják, hogy miként Isten jók és rosszak felett egyenlően fel hagyja kelni napját, miként a csillagok egyenlően sugárzanak, a föld egyenlően zöldell jámbor s gonosztevő körül, hogy miként az isteni gondviselés egy messze terjedő faként az egész emberi nem felett terjeszti ágait, hogy alatta pihenjünk mind, hogy mindenkinek tőle jöjenek az öröm hamar fonnyadó virágai, tőle az élvezet édes gyümölcsei: úgy földi feladásunk áldást terjeszteni egész körünkre, jót tenni mindenkivel, ki hozzánk közelít; s mert Isten más jelt nem adott, miből felebarátunkat megismerhetnők, mint emberi arcvonásait: szeretni minden embert. - Korunk keresztényei tudják, hogy minden kebelben szív dobog, szerelem után vágyódó, mint az övék, hogy gyengék és segéd-szükségben vagyunk valamennyien, miért taszítanak ők el magoktól azt, ki szeretve közelített; miért nem ragadnának meg minden kezét, mely feléjük nyúl; hisz e rövid életben oly ritka az alkalom, melyben jót tehetünk, s ha jó, el kell-e mulasztanunk a szép pillanatot? el lehet-e felejtkeznünk, hogy minden jó, mit tevénk, nyereség: mert ha jótéteményünk érdemtlent segíté is néha, legalább mindig minlelkünket emelé? - Nem - szívem teljes meggyőződéséből mondom, nem a vallás oka, ha a zsidóknak még maiglan emberi jogaik megtagadtatnak; nem azok, kiknek kebleiket hit lelkesíti, tartják vissza az igazságot. Ezerek között, kik a zsidók ellen lehangosabban felszólalnak, alig van talán egy, ki a legvallástalanabb keresztényt, ki magát az ateistát a zsidókkal hasonló helyzetbe akarná hozni; mindazon balgatag mesék, melyek a középkorban a zsidók ellen felhozattak, ma legfellebb mosolygást gerjeszthetnek; nem hiszi senki, hogy zsidók néha keresztény vérral áldoznak, hogy nagy ünnepeken keresztény gyermekeket ölnek, hogy hamis esküvések nálók keresztények ellen tiltva nincsenek, s mi több ilyenén balgaságok valaha mondattak - mert mi volna

elég nevetségesen hihetetlen, min rosszakarat kételkednék? - korunkban mindezt egypár dajkán kívül talán nem hiszi senki.

S miért hát ennyi indulatosság, valahányszor a zsidók polgárosítása szőnyegre kerül? Miért a panaszok a kormány ellen, mely e népnek oly kevés engedményeket ada, de ezekkel is megmutatá, hogy haladni s egy jobb jövőt előkészíteni akar? miért a keserű gúny s rágalom azon férfiak ellen, kik múlt országgyűlésünkön e nagy igazság mellett felszólaltak, s a törvényhozásnak legnemesebb tetteiben eszközei valának? miért ennyi zaj, ennyi lelkesedés azoknál, kik talán, ha önszabadságokról volna szó, nem mutatnának annyi lelkesedést, mint most, midőn embertársaik elnyomtatása célok? - *Egy előítélet*, egy nagy, ezredes előítélet; jaj annak, ki e szentséghez közelíteni merne! jaj annak, ki ez agyaglábú kolosszt meg merné rendíteni, ki e Sais-szoborról istentelen kezekkel le merné rántani a fátyolt: a szörnyeteg ledőlhetne, a fátyol alól a vélt istenné arcai helyett undok rém állna előttünk, s mi lenne a világból, ha még előítéletei sem lennének szentek! Mi lenne annyi jámbor varga- s szabóból, mi a boltoslegények keresztény hadából, ha végre zsidó is felvétetnék fenséges körökbe; hol keresse az árva keresztény mindennapi kenyerét, ha a zsidónak is birtokjog adatik? nem elég-e, hogy a zsidót tűrjük? hogy az ország minden terheiben részt vehet; hogy védelmére vérezik; kifejlődésében ő is iparkodhatik; s érdemeinek dicső jutalmául azon levegőt szívja, melyet mi, s oly nagy sírt talál, mint bármi keresztény; nem elég-e mindez, s mit kívánhatnak még? mit adhatunk mi vesztünk nélkül? Ha a zsidónak birtokjog adatik, a jószágok becse nevedekni fog, s a keresztény drágábban akvirálhat! ha a céhekbe felvétetnek, talán jobban dolgoznának, s a keresztény mesterember nagyobb szorgalomra kényszeríttetnék! s nem istentelenség-e ez? Minek legyünk keresztények, ha némi haszon nincs öszveköttve vallásunkkal?

Az előítélet önösséggel frigybe lépett! s ez az: mi a zsidók polgárosítása kérdését oly nehézé teszi; ez, miért a kormány jó szándékát - még a kevésben is, amit adott -, rosszállni, a törvényhozás határozatait rágalmazni érdemes vala. Mert hogy ok nincs, mely a zsidók polgárosítása ellen felhozva, a józan ész elfogulatlan ítéletét meggyőzhethné, hogy nincs egyetlenegy erősség, mely vagy semmit, vagy éppen az ellenkezőt nem bizonyítaná, arról meg vagyok győződve, s ezt reménylem kimutathatni.

Ifjúságom első éveitől szívem feldobogott minden elnyomás ellen; gyűlöltem a zsarnokságot, inkább belső ösztönömet követve, mint mert a szabadság áldásairól még okok meggyőzőének, s innen van, hogy a zsidók polgárosításának kérdése, még minekelőtte az hazánkban szőnyegre került, már egész figyelmemet magára vonta. Olvastam sokat a polgárosítás mellett, sokat ellene, s ha véleményeimben, melyeket benső meggyőződéseim szerint választék, csalódtam, legalább arról kezes vagyok mindenkinek: hogy tudva nem fogok elhallgatni semmit, mi a zsidók polgárosítása ellen felhozva a legkisebb fontossággal bírna; s bátran felszólítok mindenkit, ki a felhozandókon kívül még valamit mondhatna a polgárosítás ellen, hogy azt bármely helyen közölje; tökéletesen meg lévén győződve, hogy az igazságnak semmi nem használhat úgy, mint ha vitatás alá vétetik.

Ne várjon senki újat e lapokban; ne keressen eredetiséget s meglepő elmésségeket: az okok, melyek ez ügy mellett szólnak, velünk születtek, s az olvasó, ha előítéleteiről lemond, önszívében annyit fog találni, mint soraimban. - El fogok kerülni minden lelkesülést, elfojtani minden keserűséget, s bár nehéz nyugodtnak maradni, hol embertársaink elnyomtatása forog kérdésben, hideg okokkal és száraz statisztikai adatokkal kívánom bebizonyítani állításomat, teljesen meggyőződve, hogy az igazság legszebb, ha meztelen állíttatik élénkbe, s az író más érdemet nem keres zászlói alatt, mint azt, hogy bátran kimondá.

Az első ok, mely a zsidók emancipációja ellen legtöbbször s legnagyobb bizodalommal felhozatik: a zsidók általános romlottsága. - A zsidók alávalók s azért érdemetlenek minden szabadságra; a polgári jogok, melyeket velük osztani akarnánk, csak rosszra, csak minkárunkra fognának használtatni, s azért csak lágyszívű érzélgés szólalhat fel e polgárosítás mellett.

Talán nem helytelenül felelhetnénk erre, hogy a szabadság nem oly valami, mit érdekért jutalmul adni rajtunk áll; hogy az minden embernek vele született joga, melytől véték nélkül senki által meg nem fosztathatik; mondhatnók, hogy az: mert valaki a polgári jogokkal visszaélhetne, egy egész néposztálynak kizárására elég ok nem lehet; hogy maga Draco csak elkövetett vétkek büntetésében vala kegyetlen, s a legvérengzőbb zsarnok egy népnek vétkeit legfellebb azáltal bünteté, hogy minden tizediket vérezteté; mondhatnám, hogy valakit jobbíthatatlannak hirdetni, kinek jobbításáért semmit nem tevének, nem igazságos; s hogy miután korunkban a legundokabb gonosztevőre sem szoktunk nyomni bélyeget, a szégyenjel, melyet egy egész nemzetre nyománk, talán éppen oly kegyetlen. De minek ennyi ok? - Vessünk egy tekintetet a zsidók történeteire, s vajon mi vádolhatjuk romlottságokat? mi, kik őket ezredeig elnyomtuk, kik őket üldöztük és megvetettük, míg kebleikben minden nemesebb szikra elaludt? mi, kik bennük soha hasonlóinkat elősmerni nem akartuk, kik bennük erényeket nem kerestünk, s legfelebb könyörületességgel, de soha rokon érzettel nem tekinténk le hozzájuk; vajon rajtunk áll-e most szemökre hányni romlottságokat, rajtunk a láncnyomra mutatva, melyet majdnem kétezredes szolgaság karjaira nyomott, mondani: el tőlem szolga. - Vajon azon zsidóknál, kik, miólta városok romokba dőlt, csak kegyetlen üldözéseket találtak, kereshetünk-e moralitást; nálók, kiknél az egész középkor egy hosszú mártírság vallásokért; kik történetkönyveinkben csak vérezve tűnnek fel; kiket Németországban ezerenként a pór- és kereszteshadak gyilkolnak, kiket Franciaországban 1182-ben Filep Ágoston, később IV. Filep elűz, kik midőn visszatérnek, 1320-ban keresztény rablók által, később az 1348-i pestis alkalmával a kutak megmérgezése ürügye alatt ezerenként gyilkoltatnak, 1594-ben ismét elűzetnek; - nálók, kik Angliában Oroszlánszív Richárd s János alatt hasonló üldözéseket szenvednek; kiket a királytól az utolsó báróig mindenki zsarol, mindenki nehezen szerzett birtokoktól büntetlen megfoszt, s végre 1290-ben az ország elűz; kik Spanyolországban - hol egy ideig a maurok alatt megpihentek - végre hallatlan üldözések után, melyeket 1380- s 1390-ben a burgosi s valladolidi cortesek határozatai következtében, vak térítési buzgóság által szenvedének, 1492-ben 300 000 számmal hazájokból elűzetnek; kik Portugáliában 1506-ban kényszerítve megtérítetnek; nálók, kik üldöztetve mindig s mindenütt, ha néha egypár évig zsarnokok felhagya kegyetlenségeivel, előre tudhaták: hisz csak azért engedtetnek e szünnapok, hogy vagyont keresve, annyival hasznosabb martalékká váljanak, mint a gazda megheverteti marháját, hogy kihízzék, minekelőtte a mészárszékre hurcoltatik; vajon nálók, a megvetett, a lábbal tiport, a kiűzött s vérpadra hurcolt zsidóknál kereshetünk-e magas érzelmeket? S ha azon nemzetben, melynek szindikusa Toulouse-ban nagy ünnepeken a templom előtt pofoztatott; melynek Beriers-ben évenként virágvasárnap előtt való napon a nép a templomban kövezésére intetett; melynek tagjai Wormsban a dorbézoló tanácsbeliek jelenlétében évenként egyszer száraz malomban bizonyos mennyiségű gabona megőrlésére a kerékhez fogattak s marhaként ostoroztattak; melynek polgárai közül senki biztos nem vala, hogy mint a bristoli zsidó János király alatt naponként egy-egy fogától megfosztatni nem fog, míg vagyonát a zsarnoknak ki nem adá, vagy mint annyian, az inkvizíció máglyáin nem fogja végezni kinos életét; ha azon nemzetben, mely ennyit szenvedett, anélkül, hogy ellenállhatna, nagy becsületérzést nem találunk, vajon csudálatos-e ez? S ha mindaz, mit a polgárosítás ellenei e nemzet romlottságáról mondanak, állna; ha mindazon kedvező ítéletek, melyek e nemzet erkölcsi tulajdonairól annyiak által hozattak,

mind csak érzélgés szülte ábrándozások; ha Streckfuss, ki a zsidók polgárosítása ellen írt, midőn éppen a legaljasabb osztályról szólva úgy nyilatkozik: hogy ez osztálytól bizonyos, neki tulajdon erényeket, mértékletességet, szorgalmat, asszonyai erkölcsiségét és szülők iránti tiszteletet eltagadni nem lehet,⁷⁶ csak túlságos zsidószeretetből szólt; ha Peel Róbert, ki egyébként túlérzelgőnek nem tartatik, s a polgárosítás ellen szólott, midőn kimondá: „hogy igazságtalanságnak tartaná, ha a zsidók magaviseletében keresne okokat polgárosítások ellen, mert teljes meggyőződése szerint az semmi okot nem ad: e nép magasabb osztályai jóltevők s tiszteletreméltók lévén, alsóbb osztályai semmivel nem rosszabbak, mint más, öfelsége kormánya alatt élő alattvalók”⁷⁷, csak lágykeblű költő; ha, mondom, minden, mi a zsidók romlottságáról mondatott, mondatik s még mondatni fog, áll: vajon mit bizonyít mindez mást, mint hogy nemzetek elnyomás által erényeiket elvesztik; s valóban nem vala szükségünk a zsidókra ennek bebizonyítására. - A hatalmas rómaiak ivadéka; a görögök napjainkban; Spanyolország, miután rajta egy háromszázados zsarnokság átment, elég világosan szólnak, s talán minden gondolkozó emberek között nincs egy, ki ezen valaha kételkedett volna.

Isten szabadságra teremté az embert, s csak hol e természetes elemében látjuk, ítéletünk természetéről. Mint a fa, mely a mezőn egy zöld óriás állna elődbe, messze szétterjesztve virágos ágait, szűk körbe szorítva egy törpe bokor áll előtted; úgy az ember, kit talán az ég nagyra teremté, eltörpül a szolgaság elnyomó korlátai között; a szolga rabláncai elgyengítik végre a legerősebb férfikart, s szív nincs oly jó, mely sokáig szeretni tudna, ha csak gyűlölésre talál okot.

De mit teszen ez a tárgyhoz, így szólnak a polgárosítás ellenei; a zsidók elromlottak - megengedjük, mert elnyomattak -, de romlottak mindenestre; s éppen ezért érdemtelenek minden polgári jogok gyakorlására. Nincs fukarabb ember a zsidónál - így szólnak ellenei -, csak pénz után fáradva lelkeik egész erejéből, elv oly szent nincs, melyet ennek fel nem áldoznának; s van-e vagy volt-e valaha csalárdabb nemzet, mint ez; félénkebb minden nemesben, s mégis oly állhatatos, oly engesztelhetetlen gyűlölésében a keresztények ellen?

Ezek majdnem azon fő hibák, melyekről a zsidók elleneik által vádoltatnak. - Talán némi mentségeket is felhozhatnék védelmőkre. Mondhatnám, hogy minden embernek legalább egy remény kell; hogy minden embernek szükséges egy pálya, melyen haladnia, egy cél, melyhez iparkodnia lehessen; s hogyha a zsidó csak pénz után fárad, ha pénz azon remény, azon cél, mely felé szüntelen halad, ha öröme, ha vágya, mindene pénz, mely után fáradva vak szomjában néha erkölcstelen eszközökhöz is nyúl: talán nem egészen őt okozhatjuk, ki előtt minden egyéb út el vala zárva, hanem inkább azokat, kik őt e sivatag pályára szorították, kiknek tettei a küszködőnek fülébe kiáltják: „légy becsületes, s megvetlek; légy gazdag s megvetlek így is, de hódolok előtted; légy becsületes, elűzlek ajtóm elől, ha koldulsz, légy gazdag, s barátilag megszorítom aranytelt kezedet.” Mondhatnám, hogy a gyengének elnyomója ellen fegyvere nincs, mint csalfasága, hogy a szolgától mást tettetésnél nem kívánhatunk, s hogy nem csudálatos, ha az, kit földön csúszni kényszerítünk, végre kígyó természetét vevé magára. - Mondhatnám, hogy körülfogva veszélyektől, ezredeken által naponként fenyegetve személyekben s vagyonukban, e nép, mely mint egy a százhoz áll a elnyomóinak ellenében, szükségképp félénkévé vált. - Mondhatnám végre, hogy azon gyűlölség, mely néhány zsidó keblében a keresztények ellen netalán találtatik, természetes; hogy minden embernél, bármennyire alázza azt zsarnoka, legalább a szív szabad marad, legalább a gyűlölségben, mellyel elnyomójára tekint, lángol a szikra, mely a szabadságot szeretné; hogy alávalóbbat nem ösmerek egy

---

⁷⁶ Streckfuss: *Über das Verhältniss der Juden zu christlichen Staaten.*

⁷⁷ Peel Róbert beszédje 1830-ban.

megelégedett szolgánál; - mondhatnám, hogy e gyűlölet közös, s hogy az egy Shylockra, kit a halhatatlan Shakespeare velencei zsidójában oly szörnyű színekkel festett, ezer keresztény nevet hozhatnék fel, mely e zsidó mellett bátran megállhat; hogy példákat hozhatnék fel, nem a költészet halhatatlan műveiből, de történetkönyveinkből merítve, példákat, hol nem egy font keresztényhús, hanem ezer zsidó vére kívántatott. De minek ezt: kevesen vannak, kik a zsidók elnyomtatásának okait nem ösmernék, kevesen, kik nem tudnák, hogy minden hibájok keresztény kezek által ápoltatnak; romlottságoknak egész fája csak keresztény földön teremhetett ennyire. - „Ők romlottak, - mi közünk, hogy apáink kegyetlensége által lettek azzá; nem rajtunk áll őket megjobbítani, s így, amint vannak, polgárosítások lehetetlen.”

De vajon áll-e ezen következtetés? Ha volnának is hibák, melyek egyes személyeket a polgárosításra alkalmatlanokká tesznek; ha e hibákat egy egész népről a priori képtelenség nélkül fel is lehetne tennünk, vajon azok, melyekkel a zsidók vádoltatnak, olyanok-e?

A fukar, kinek pénznél nagyobb érdeke nincs: nem lehet-e hasznos polgára az országnak? főképp ez anyagi érdekek korában, hol népek s egyesek gazdagságok nevelésén fáradsz? Hol Macchiavellek kormányoztak, a tettetés a polgárosításra alkalmatlanná tehet-e valakit? vagy mondhatjuk-e: mert Áron- vagy Izsáknak merészsége nincs, a szabó-céh által fel nem vétethetik, vagy nem készíthet jó kardokat, mert velők víni nem tud? Vagy végre azon kereszténygyűlöletből, mellyel a zsidók vádoltatnak, az következik-e, hogy törvényeinknek engedelmeskedni nem fognak, s önmagukat a legsúlyosb büntetéseknek fogják kitenni, csak hogy egy kereszténynek ártsanak? hisz ők fukarok, hogy sértenek önérdelkeiket? ők tettető, miért nem színlelnék el gyűlöletüket? ők félénkek, hogy mernék megszegni a törvényt s magukra vonni a nehéz büntetés súlyát?

Nincsenek-e köztünk keresztények között is fukarok, tettető, félénkek, gyűlölk; nincsenek-e keresztény népeink között is olyanok, kik ezen vagy más, még sokkal veszedelmesebb hibákhoz mintegy természetes hajlandóságot mutatnak? s kinek jutott még eszébe egy kereszténynek a polgárosítástól megfosztását kívánni hibáiért? Ki merné mondani, hogy mert a spanyol bosszúálló, a hollandi fukar, a nápolyi nem vitéz, a görög tettető, e nemzetek polgári jogok gyakorlására alkalmatlanok? mintha az Úristen bizonyos frenológiai rend szerint teremtené nemzeteit, s rajtunk, keresztényeken állana megnézni koponyáikat, s nyugodtan elmondani, hogy alávalóságra teremtettek. - Vagy csak a zsidónál szabad ez? hagyján! engedjük meg még ezt is, ösmerjük el, hogy Isten éppen e föld legrosszabb népét választá magának; hogy éppen a legalábbvaló, legjobbjátékatlanabb népnek hirdeté igéit, melyek vallásunk alapjául szolgálnak: vajon azok, kik a zsidókat nemzeti romlottságok miatt minden jogoktól megfosztanak, elfelejtik-e, hogy a zsidónak csak keresztelés szükséges, hogy mindezen jogokban részesüljön; hogy csak egy alávalóság kell, csak egy tettetéssel több, s hogy az, ki Mózes vallását meggyőződése ellen elhagyá, mihelyt vallástalanná lett - azaz: az országnak erkölcsiségére nézve egy biztosítással kevesebbet ád -, körünkbe felvétetik; s vajon hol ez létezik lehet-e jó lelkiismerettel a zsidó erénytelenségét felhozni polgárosítása ellen? hol az aposztázia minden polgári jognak elnyerésére biztos utat nyit?

Vagy ha a zsidók napjainkban kizárólag kereskedéssel foglalatatoskodnak, s ez, főképp úgy üzve, mint általok üzetik, csakugyan oly demoralizáló, mint az emancipáció ellenei által közönségesen állítatik: lehet-e ezt az emancipáció ellen okul felhozni? Ha azon életmód, melyet a zsidó népesség többnyire követ, a közállományra nézve veszélyes: miért nem tiltani el inkább a keresetmódot, mely nem polgárosított zsidók által üzve azért veszélyes lenni meg nem szűnt; ha pedig nem, miért büntetni egy egész nemzetet azért, mert egyes tagjai egy talán aljas, de ártatlan módon keresik életüket, főképp ha bebizonyított, hogy éltenek ily módon való keresésére kényszerítve vala? - Mert vajon ezt ki meri tagadni? ki nem ösmeri el, hogy a

zsidók csak éppen elnyomás által, s mert előttök minden más életmód elzáratott, emelkedhetének ennyire az egy szabadon engedett kereskedésben?⁷⁸ Hazájokban, Palesztina-, Szíria-, Babilónia- s Mezopotámiában a kalifátus idejéig a zsidók földművelés- és mesterségekből éltek. Szentkönyveik egészen szántóvető népesség viszonyaira írottak. Talmudjok, mely szokásaikat, törvényeiket s úgyszólván egész nemzeti életüket foglalja magában, valahányszor kereset- s mesterségekről szól, mezei munkát, bor- és olajsajtolókat, ételadást s szállítást emleget; a városi foglalatosságok között építők, kertészek, asztalosok, kovácsok sat. említetnek, néha hajósok, számár- s tevehajtók is. „De - így szól Jost, az izraeliták történeteinek szerzője - nem emlékezem oly törvényre, mely arra mutatna, hogy ezen korban a kereskedés a zsidók között kitűnő vagy csak nagyobb tiszteletben lett volna.”

Afrikában s Ázsiában a zsidók régóta mesterségeket űznek; ahol az emancipáció létrejött, mindenütt napról napra több zsidó fordul kereskedéstől mesterségekhez.

Württembergben, hol 1828-ban a zsidók részlegesen emancipáltattak, 1836-ban, midőn végre tökéletes polgárosítások kimondatott, a kamarai viták között már nyilván említettett, hogy e rövid időszak alatt is már sok fiatal izraelita kereskedés helyett más mesterségekre adta magát.

Ugyanaz tapasztaltatott Bajoriában. „Felvehetni - így szól Graser⁷⁹ a felső-majnai kerületről szólva -, hogy kivéven néhány személyt, mely gyengélkedő szüléinek segítségével a kereskedést el nem hagyhatá, az egész fiatal férfínépesség művészet-, tudomány- s mesterségek- vagy mezei gazdasággal foglalatosskodik. Hét esztendő előtt (1821) már 300 zsidó mesterfiú s 50 legény találtatott a felső-maini kerületben sat.” A felszabadító edikt kihirdetése előtt majdnem az egész, e kerületben mintegy 1400 családból álló népesség *schacherből* élt, most az ezen életmódot követők száma majdnem 280-ra szállt.

Badenban, hol a zsidók majdnem minden polgári joggal bírnak - kivéven azt, hogy kamarai követeknek nem választathatnak -, midőn a második kamarában tökéletes polgárosítások vala szőnyegen, Winter státusminiszter így szól: „Kötelesnek tartom magamat nyilván kimondani, hogy a zsidók magokat e szabadságra mindig érdemeseknek mutatták. - Mezei gazdaságra s mesterségekre vetették magokat, úgyhogy városban nehezen lesz oly mesterség, mely egy vagy több zsidó által nem űzetnék.”

Ha tehát e tisztán kereskedési irány - mely sokak által a zsidók romlottsága fő okának állítatik - e nemzetnek egykor tulajdona nem vala; ha szentkönyveiből világos, hogy ezen irány nem vallásának következtése, hanem egyedül azon elnyomása, mely mihelyt eltűnik, vagy csak gyengül, e természetnek állított hajlandóság megváltozik: vajon ha a zsidók kereskedési iparja az országra nézve káros, a zsidók erkölcsiségére veszélyes, mit én tagadni nem akarok - nem volna-e józanabb e próbált módhoz folyamodni, s inkább a polgárosításban keresni a baj megszűnését, melyet annyi üldözés nem gyengíthete? józanabb főképpen most, midőn mind történetkönyveink, mind a jelen egyformán bizonyítják: *hogy mindenik javítást, mely a zsidók polgári létére nézve történt, aránylagi erkölcsi jobbulás követte.*

Cordovában, hol a zsidók az arabok alatt valamivel jobb napokat éltek, Afrikában s Törökországban, főképp e birodalom kezdeténél, hol sorsok még a keresztényeknél is jobb vala, erkölcsi állapotjuk öröndetesebb. Ugyanezt látjuk napjainkban mindazon országokban, hol az emancipáció vagy tökéletesen, mint Anhalt-, Kur-hessen-, Württemberg-, Holland-,

---

⁷⁸ *Offenes Sendschreiben an den Herrn Geh. Ober-Regierungsrath K. Streckfuss zur Verständigung über einige Punkte in dem Verhältnisse der Juden.*

⁷⁹ *Das Judenthum und seine Reform.* Beireuth 1828.

Belgium-, Franciaország- s Amerikában, vagy legalább részlegesen, mint Weimar-, Nassau-, Baden-, Poroszország-, Dánia- s Angolhonban már törvénnyé lett, s hol a haladást - ha egyes bizonyságokat felhozni nem akarok is - világosan már az is bizonyítja, hogy Amerikában több kongresszusi küldött, Franciaországban már egy kamarai követ, s más mind hadi, mind polgári hivatalokra, úgy Hollandia- és Belgiumban is a legfontosabb hivatalokhoz zsidók választattak; s Angliában, hol már előbb is egy részleges emancipáció létezett, midőn e kérdés 1830-ban szőnyegre került, az emancipáció ellen nem egy, mellette sok petíciók terjesztettek a parlament elibe, nemcsak a legjelesebb városoktól s jelesen London által egy 14 000 aláírással, hanem még cambridge-i egyházi személyek részéről is.

Michaelis korában - állítása szerint - tolvajvizsgálódásoknál a gonosztevők felénél több még zsidókból áll; 50 esztendővel később dr. Mittermaier a kamara előtt nyilván előadja, hogy Badenben 1735 vizsgálódás alatt levő személy között csak 12 zsidó terheltetett a lopás gyanújával.

Mindebből, úgy hiszem, eléggé világos, hogy a zsidók romlottsága, ha az léteznék is, a polgárosítás ellen legfeljebb ürügyül, de bizonyosan okul nem szolgálhat. De vajon e nemzetnél, éppen mi erkölcsi tulajdonait illeti, nincs-e semmi, mi részvétünket érdemlené? - Vajon azon nép, mely ellenséges nemzetek között, harcok közt, győzve s legyőzve annyiszor, vallását megtartá rabláncokban is, mely a hatalmas Róma csapásai alatt ledöntve, miután hallatlan vitézséggel oltárai mellett küszködött, s városát még egyszer visszavevé, s ismét elveszté, végre a nemzetek sorából kitöröltetve, eldődeinek hitét elviszi magával hosszú vándorságán; mely türve, mit soha nemzet nem tűrt, a hidegen gúnyoló megvetéstől vérengző üldözésekig mindent, mit emberi kegyetlenség csak képzelhet; mely szétszórva a világ minden részein, ellenállni gyenge, s mindenütt vallását megtartá a pogányok, mozlimok s keresztények ellen, midőn vallásának követése csak vérpadra vezethető, s midőn elhagyása minden világi élvezetre utat nyitott, üldözések s csábítás között egyformán állandó - nem érdemli-e részvétünket? Van egy része a zsidók jellemének, mely sokszor kellemetlen, visszataszító, sőt nevetséges; de van egy, mely bármennyi előítélettel s elfogultsággal tekintsünk is e népre, akaratlanul is tiszteletre kényszerít, s az: vallásossága. Ugyanazon zsidó, kit, ha csak keresztényekkel látjuk viszonyokban, talán megvethetnénk; ki itt szívtelen fukar, mint jó atya s férj, mint vallásosainak hív barátja áll előttünk; a szegény zsidó nem hasztalan fog kocogni ajtaján, nincs senki oly alávaló Mózes követői között, kivel rokonságot nem érezne. Ugyanazon zsidó, ki félénken hízelg elnyomóinak, s nyugodt egykedvűséggel hordja láncait, ellentállhatatlan hívséggel ragaszkodik vallásához, bátran néz minden kín, maga a halál elébe inkább, mint hogy apái oltárait elhagyná. Ugyanazon zsidó, ki talmudjából tanult előítéleteihez gyermeki makacssággal ragaszkodik, Kánaán nemzetei között hősi szilárdsággal megtartá *egy istenének* hitét, s vele azon fenséges morált, melyen magasabban álló kereszténységünk épült. A zsidó nép, mint egy pénz egyik oldala, elkopott, de a másik még megtartá hajdani benyomásait, s nem oly nemtelen lehet azon érc, mely ezredeken át mindennek ellentáll. - S az, ki mint szolga annyi üldözések között ellent tud állni, nem érdemetlen, hogy polgárrá felvéve, a közszabadság védelmében részt vehessen; a kő, melyet csapásaink szét nem törének, nem fogja gyengíteni országunk építményét, ha belé felvételik.

De - így szólnak a polgárosítás ellenei tovább - mindez igaz lehet, de a polgárosításra nézve nem bizonyít semmit. - Európa több országaiban a zsidók világosabb példáit adák jobbulásoknak, mint hogy ezt többé okul lehetne felhozni ellenök, és sir Robert Peel s mindazon felvilágosodottabb tagjai azon angol parlamentnek, kik az emancipáció ellen szavaztak, s mindazon jelesebb írók, kik ellene írtak, mai nap elhagyva az erkölcsi okot, más fontosabb alaptól indulnak ki, s ez nemzetiségök. „A zsidók - így szól Lord Belgrave az alsóházban május 17-én, 1830-ban -, támaszkodva vallásukra, mindig különös nemzetnek tartván

magukat, a polgári jogoktól önmagukat zárják ki. Hol a zsidók e föld kerekiségén csak megjelentek, mindenütt egyenlő állhatatossággal ragaszkodtak nemzetiségükhöz. Vagy a zsidó Angliában - az, ki Montmouth-streetben ócska holmival, s az, ki a börzén országkölcsonnokkal kereskedett - vajon akarta-e valaha érdekeit e nemzet nagy intézményeivel egybekötni? Ő soha való egységre velünk nem léphetett, a brit történeteknek babérai néki érdektelenek, az ő szíve fel nem dobog emlékeinknél, ő nem vesz részt abban, mit mi szeretünk: mert azon pillanatban, melyben keblét az angol érzeményei tölténék, megszűnnék zsidó lenni. S a zsidók nem keresnek ily szoros kapcsolatot, ők más reményekkel néznek a jövőbe, ők egy más éghajlat lakói, polgárai egy más hazának, mely felé szemeik változhatatlan vággyal szüntelen fordulnak.”

S majdnem így dr. Paulus.⁸⁰ „A zsidóság, míg rabbinus és mózesi értelemben zsidó maradni akar, polgári jogokat egy nemzethöz sem gyakorolhat, mivel maga elkülönözve fennálló nemzet kíván maradni, s vallási kötelességének tartja, hogy mindazon nemzetektől, melyeknél menedéket talált, elkülönözve fennálljon. Már az, ki magát más nemzethez tartozónak tekint, s elkülönözésében tovább is megmaradni kíván, sőt magát erre lekötelve hiszi, józanon sem nem kívánhatja, sem nem nyerheti azon jogokat, melyeknek fő feltétele, hogy az, ki ezeket gyakorolja, a nemzethez tartozzék; s így a zsidóság sem, mely szétszórva a világkerekségén, ugyanazon zsidó, minden más nemzetektől elkülönözött, házasság s más közös szokások s törvények által elkülönözött nemzetiségét kívánja feltartani.”

S vajon nálunk - így szólnak a polgárosítás ellenei -, hazánkban, hol a zsidók polgárosításával ezen idegen elem egy még csak fejlődő nemzetiséggel jőne érintésbe, vajon nem fogna-e veszély háromlani nemzetiségünkre, ez oly nehezen, annyi áldozatokkal feltartott kincsre; s nem józanabb-e lemondani, vagy legalább boldogabb időkre halasztani e másképp igazságos törvényt, mint ily veszéllyel szembeszállni? - S megvallom, ha ez állna, ha ezen állítás csak legkisebb valószínűséggel bírna előttem, bármi forrón óhajtom is, hogy e minden igazság által kívánt törvény végre létrejőjön, én magam volnék az, ki ellene szólnék. - Én kozmopolita nem vagyok; mindazon szépen hangzó beszédek, mikkel néhányan a közönbösséget, mellyel hazájok iránt viseltetnek, nagy emberszeretet leplével takargatják, engem meg nem indítanak; nemcsak mert erősen hiszem, hogy attól, ki hazája iránt felhevülni nem tud, az emberiség éppen oly keveset reményelhet, mint a haza attól, ki családi vonzalmakat nem érez; de mert teljes meggyőződése: hogy minden nemzetiségnek feltartása az egész nemzet érdekében fekszik - érdekében, mint a testnek, hogy tagjai épen maradjanak, mint a családnak, hogy egyes gyermekei ne lépjenek ki köréből, melyet munkájok gazdagítja; s csak ki hazájának él, teljesíti kötelességét az egész nem iránt, melynek hasznos munkása csak az, ki erejét természetes körére szorítja, s a magot, mely reábiztatott, s mely elszórva az egész világban, elveszne, öntelkén veti el, s itt örül vetésének: jól tudva, hogy az ég, midőn korlátolt erővel teremte emberét, egyszersmind korlátolt határt akara szabni munkásságának.

De vajon azon veszély, melyet néhányan a zsidók polgárosításából nemzetiségünkre jósolnak, létezik-e csak a legkisebb mértékben is? Lehet-e valaki annyira pesszimista, hogy e nemzetiséget, mely egy ezred előtt Ázsia közepéből a történet fergetegei között e határok közé vetve - az idegen mag az idegen földön oly erős gyökeret vert, hogy ennyi fergeteg után is fennáll; e nemzetiséget, mely fellépése első pillanatától ellenektől környékezve, egy ezreden által küszködött nyílt erő s alattomos üldözések ellen, s mégis fennáll egy másfél százados

---

⁸⁰ *Die jüdische National-Absonderung nach Ursprung, Folgen, und Besserungsmitteln. Oder über Pflichten, Rechte und Verordnungen zur Verbesserung der jüdischen Schutzbürgerschaft in Deutschland.* v. Dr. H.E.G. Paulus. Heidelberg 1831.

elfoglalás, egy három százados német szövetség után; fennáll kevés milliók között, oly hazában, melynek annyi polgárai éranta részvétlenek, melynek törvényes nyelve egykor latin, miveltebb körei németek valának; fennáll s nevededik, csudálatosan feltartva a gondviselés által, mely e népet, mint múltban a török, úgy a jövőben talán egy más barbarizmus ellen őrseregnek rendelé; hogy, mondom, e nemzetiséget néhány ezer zsidó polgárosítása által veszélyeztetve lássa, veszélyeztetve most, hol, hála az égnek, a magyar végre átlátá, hogy jövője nemzetiségével egy, hol minden szív, mely dobogni tud, a hazáért lángol, hol őseink nyelve nem idegen többé e határok között, melyeket vérökkel szerzének. - S vajon e nemzetiséget, melyet annyi hideg egykedvűség el nem enyészttetett, mely felejtve, sőt - szegényen legyen mondva -, megvetve azoktól, kik e haza legnagyobb áldásait élvezék, egy agg regeként csak a nép beszédében élt, végre mégis utat tört magának, most néhány zsidó polgárosítása ronthatná el? Az, hogy egypár százezer szerencsétlennek sorsát enyhítjük, hogy egy elnyomott néposztályt, mely úgylis már hazánkban él, s melyet égbekiáltó igazságtalanság nélkül ki nem tilthatunk határaiból - minden emberrel született jogokban részesítünk, nem a törvényhozásban, mely nálunk csak egy privilegiált osztály kiváltsága, nem oly jogokban, melyek által politikus befolyást szerezhetne, csupán abban, hogy kenyerét keze munkája után becsületesen nyerhesse, s e hazában, melyet vérével őriz, munkájával gazdagít, egy darabka földet szerezhessen, - vajon ez hozna veszélyeket nemzetiségünkre, ez fogja ledönteni azt, mi annyi századnak diadalmasan ellentállt?

Meg kell vallani, a gondolat új, s kik kimondák, legalább azzal dicsekedhetnek, hogy e világon ők az elsők, kik egy nemzet vesztét abból jósolák, mert igazságos vala. - S vajon mily nemzetiség az, mellyel a zsidók a mienket elronthatnák? A német? de nem idegen-e ez a zsidókra nézve? s ha a zsidók hazánkban német elemet képeznek, nem mutatja-e éppen ez, hogy e nemzet idegen nemzetiséget felvesz, s vele asszimilálódik.

Ám legyen - így szólnak a polgárosítás ellenei tovább -, megengedjük, hogy a zsidók polgárosítása nemzetiségünkre káros következtetéseket szülni nem fog, de vajon oly nemzet, mely magát hazánkban idegennek érzi s annak fogja érzeni mindig, míg büszke Messiás-álmai meg nem szűnnek; mely e hon többi polgáraitól vallása által elkülönözve áll, s vele soha egyesülni nem fog, mert ha a kisebb s elhárítható (mint nyelve, ruházatja) akadályokat nem említjük is, a sabbath s külön ételtörvényei ezt nem engedik - érdemli-e a polgárosítást, s nem balgatag-e a törvényhozó, ki ha nem is elleneket, legalább olyasokat, kik a haza javáért buzgóságot nem éreznek s érezhetnek, a polgárok minden jogában részesít? Mert azt, hogy a zsidók hazánkban nemzetiségünk iránt eddig semmi részvételt nem mutattak, csakugyan nem tagadhatja senki.

Egy előbbi alkalommal mondtam, hogy a zsidók polgárosításánál nem érdemek jutalmáról, hanem csak egy égbekiáltó igazságtalanság megszüntetéséről lehet szó - mondhatnám most, hogy azoknak hibái, kiket tetteink által sértünk, a véteksúlyt nem enyhíthetik; s talán - ha éppen keressük - a szentkönyv, melyen vallásunk alapul, talán elég mondát foglal magában, mely ezen állításomat bizonyítaná. De nem akarok vizionáriusnak tartatni, s kik vallásunk emberszerető értelmét felfogák, úgysem lehetnek bizonytalanok e kérdés iránt; csak egyet legyen szabad kérdezni: vajon ha a zsidók eddig nemzetiségünk iránt buzgóságot nem mutattak, ők-e okai? - Türetve pénzökért, gyűlöltetve e haza minden lakóitól, kizáratva minden hivatalból, minden megtiszteltetéstől, eltiltva egyes városokból s törvényhatóságokból, gúnyoltatva, megvettetve, lábbal tiportatva, ahová csak fordultak, vajon mi vala az, mi nemzetiségünkből részvételüket gerjeszthetné? mi, miért ők e hazát szeretheték?

A haza nem azon darab föld, melyen születünk. Nem a heglánc, melynek kékellő csúcsaira a gyermek vágyódva feltekint, nem a térség, mely az ifjút nőni látta; nem a folyó, melynek hullámszáta az ifjú szívét vágyok tölték el, tesz az, miért a férfi halni kész. Hasonló

vidékeket találunk a föld más részeiben is, s a szív azért nem érzi magát honosabbnak rajtok. A haza több. Azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük, melyben csak hasonlót találunk, melynek története dicsőségünk, virágozása boldogságunk, jövője reményünk; hol házunk áll, hol homlokunk izzadságával munkált vetéseink zöldellnek, hol idegeneknek nem tartatunk, s nincs élelet, melyet legalább reménylenünk nem lehetne; ez a haza, ez az, miért csak a gyáva nem áldozza életét, s kinek ezt nem adók, attól áldozatokat kívánni kegyetlenség.

Vagy nem ezt bizonyítják-e az emberi nem történetei első lapjoktól az utolsóig? nem látjuk-e mindig s mindenütt, hogy honszeretet soha szolgák erénye nem vala, hanem csak a szabadságban verheti gyökereit, s csak véle együtt terjed a polgárok szívében? Nem látjuk-e ugyanazon rómaiakat, mint hősöket szabadságok, mint gyávákat császáraik korában? nem váltak-e vitézek azon szászok ivadékából, kiket hazájokkal együtt a XI. században néhány ezer normann elfoglalt? s az 1793-i Franciaország között, mely a világnak ellentáll, s a között, mely 1815-ben elfoglaltatik, mi a különbség, mint hogy előbb szabadságért, később uráért küszködött? nem látjuk-e egy korban, ugyanazon nemzetnél a honszeretet legnagyobb csudáit a nép egy osztályánál, a legalábbvaló közönbösséget a másiknál? Olaszországban például hősöket a szabad városokban, haszontalan pórt a vidéken, mely minden diadalomnak egyformán örül, minden hősnek hasonló tapssal fonja körül babérral homlokát; vitézeket a francia lovagok között, míg a nép érdek nélkül nézi csatáit; nem látjuk-e a honszeretetet eltűnni minden pártnál, melynek polgári jogai sértettek, vagy csak veszélyeztettek is: Franciaországban, hol a hugonották katolikus királyok ellen Angliához, a katolikusok hugonotta fejedelmek ellen Spanyolországhoz folyamodnak; Angliában, hol a puritánusok I. Károly alatt a skótokat önmagok hívják hazájok ellen; s talán felhozhatnék hasonló példákat honom történeteiből is. - S vajon mit bizonyít mindez - mint azt: hogy az embernek első szüksége a szabadság, mely ha elvétetett, a haza neve elveszti bájerejét; mint azt, hogy a honszeretet nem - Helvetius gúnyoló definíciója szerint - a számárnak vonzalma istállójához, hanem az embernek ragaszkodása azon helyhez, melyen magát boldognak, azaz: szabadnak érezheti. Csak ha mindenkit, ki a hon határai között él, az alkotmány áldásaiban részesítünk, gerjeszthetünk honszeretetet; csak ha mindenki, jogait éldelve, magát boldognak érezi, csak ha büszke lehet polgári állásában, akkor fog híven ragaszkodni nemzetiségéhez; minden egyéb, mit annak terjesztésére ez egyen kívül teszünk s tehetünk, haszontalan.

S vajon, ha mindez áll, ha meggondoljuk, hogy korunk nemzetei kivétel nélkül nem egy néptörzsből származottak, hanem véletlenül összevegyt különböző s egykor ellenséges részekből állnak, - ha körütekintve különböző vallásokat látunk Európa majdnem minden országában, s így meggyőződünk, hogy a honszeretet nem eredeti vagy vallásos egyességtől, hanem egyedül az alkotmánytól függ, mely Anglia annyi nemzedékekből összeszedett népességét egy nagy nemzetté képezé, Éjszak-Amerika francia, angol s német lakóiból egy külön éjszakamerikai népességet alkotta, s Franciaország német tartományait egy század alatt franciákká változtató:⁸¹ lehet-e feltennünk, hogy ez a zsidóknál történni nem fog; feltennünk

---

⁸¹ Azok, kik a honszeretetet mintegy emberi ösztönnek tartva, a nescio qua natale solum dulcedine conctos allicit szerint azt hiszik, hogy ez érzemény akaratlanul, mintegy gondolat nélkül támad az emberi kebelben, s nem polgári állásától, hanem a földhöz való ragaszkodásától függ, elfelejtik, hogy ezen erényt csak oly nemzeteknél találjuk, melyek a műveltségnek bizonyos fokát már elérték; elfelejtik, hogy gyarmatok mindig anyaországokat gyűlölik leginkább, s hogy mindazon bájnak, melyet emlékeink bizonyos helyek körül vonnak, a honszeretet oka már azért nem lehet, mert ezen emlékek legfellebb nevelésünk helyét tehetik kedvessé, s mert ha a honszeretet ezen érzeménnyel alapulna, olyanoknál, kik hazájokon kívül neveltettek, nem is létezhetnék: ezt pedig nem fogja senki állíthatni.

főképpen most, midőn annyi példa ellenkezőt bizonyít, s a tapasztalás, ahol csak még a polgárosítás létrejöhetett, ezen állításnak ellentmond.

Amerikában, hol a zsidók minden polgári jogokkal élnek, s többször mint tartományaik képviselői parlamenti tagokká választottak - Hollandiában s Belgiumban, hol minden polgári jogokkal élnek, vajon nem mutatnak-e honszeretetet ők is, mint ez országok más polgárai? Vajon Franciaországban mi vala következése az emancipációnak? A közhivatalokban, melyeket viseltek, halhatatlan seregeik zászlói alatt, a tudomány-, művészet- s mesterségekben, melyeket egy negyedszázad óta gyakorolnak, meghazudtolták elnyomói rágalmazásait; így szól Merilhou miniszter a francia kamara előtt; - s ha az 1812-i március 11-én adott edikt, melyben a tilsiti békeség által kijelölt porosz határok között a zsidóknak minden polgári mesterségek gyakorlására, magasabb tanítószékekre, katonai tisztségekre s több más jogok adatnak, később majd világos határozatok, majd szokás által nagyrészt visszavétetett, a zsidók-e okai? Kiknek Hardenberg jan. 4. 1815-ben gróf Gróthoz írt levelében bizonyoságot ad: miképpen az utolsó háború története eléggé bizonyítja, hogy a zsidók, kik az ország polgárainak vétettek fel, hív ragaszkodások által magokat ezen jótéteményre érdemeseknek mutatták. „Zsidó vallású ifjak - így szól Hardenberg tovább - híven küzdöttek keresztény hadtársaik mellett, s közöttök is elég hőstett s nemes elszánás példáit találhattuk, míg az országnak egyéb zsidó lakói, s jelesen az asszonyok, ez ország keresztényivel mindennemű áldozatokban vetélkedtek.” - S vajon nem lehetne-e hasonló okoktól következéseket várni nálunk is, s nem valószínű-e, hogy a polgárosítás nemhogy nemzetiségünknek árthatna, inkább e hon egész zsidó népességét hív követőinek hódítaná?

Mert habár Hartmann⁸² és Streckfuss⁸³ s mindazok, kik a zsidók polgárosítása ellen írtak vagy írnak, leginkább a nemzetiségre alapítják fő okoskodásukat: vajon mit hozhatnak fel annak bebizonyítására, hogy a zsidók valóban külön nemzetiség után vágyódnak, s keresztény népekkel soha valóban egyesülni nem fognak? Azt: hogy a zsidók vallásos szertartásaik miatt a keresztények lakomáiban nem részesülhetnek (s ez egyike a legkedveltebb okoknak), de elmellőzve is itt azt, hogy annyi reformok után, melyek a zsidók vallásában egy idő óta történnek, talán az idő távol nincs, melyben az iránt is változások fognak történni,⁸⁴ vajon oly országban, mint a miénk, hol pápisták s reformáltak századokig együtt élnek, és senkinek még eszébe nem jutott, hogy mert amazok vallások szerint böjtre kényszerítve, majdnem az év egyharmadáig reformált hontársaikkal nem táblázhatnak, egyesülésök létesíthetlen, - lehet-e a zsidó ételtörvényekből az egyesülés lehetetlenségét következtetni, vagy míg ez országnak több egymilliónyi lakójánál⁸⁵ külön kalendárium szerint számolják ünnepeiket, - mondani: hogy míg a zsidók sabbathjokat a vasárnapra által nem tették, a polgárosítás lehetetlen?

---

⁸² Anton Theodor Hartmanns *Grundsätze des orthodoxen Judenthums*.

⁸³ *Über das Verhältniss der Juden zu den christlichen Staaten*.

⁸⁴ So schreibt die heilige Schrift nichts über die Art und Weise vor, wie das Vieh geschlachtet werden müsse, noch dass es, wenn es gewisse Verletzungen am Leibe hat, nicht gegessen werden dürfe, ebenso wenig gebietet die Schrift die Vermischung von Fleisch und Milchspeisen. Die Thalmudischen Ueberlieferungen über diesen Punkt werden theils für mündliche Ueberlieferungen erklärt, theils nach einer eigentlichen Exegese aus der Schrift hergeleitet. Diejenigen, welche nun die göttliche Autorität des Thalmud nicht anerkennen, würden demnach an christlichen Tischen essen können. *Unpartheische Universal Kirchenzeitung* Nr. 6. *Die zwei Partheyen im Judenthum*.

⁸⁵ A görögök.

Vagy talán az ezerszer felhozott Messiás-reményeket fogjuk felhozni annak bebizonyítására, hogy a zsidók, kik országok helyreállítását várják, a polgárosításra alkalmatlanok? Hisz ők minden helyet csak számkivetésök helyének tekintők, csak egy rövid nyugpontnak hosszú vándorlásokon - így szólnak a polgárosítás ellenei -, mi nekik Anglia vagy Német- vagy Magyarország, hazájok a Jordán partjain, a nagy Libanon hús völgyeiben áll, s csak ennek emlékénel dobog fel szívök; csak ha az időről szólnak, melyben a rég várt Messiás végre eljő, tölti remény lelkeiket. A zsidók lakhelyöket nem tekintik hazájuknak, s azért polgárosításokról szólni képtelenség.

De vajon lehet-e valami kegyetlenebb ezen okoskodásnál? - Egy nemzet elveszti hazáját, körülszórva a világ minden népei között, ahová jő, elnyomás s hallatlan üldözés követi mindig, fegyvere nincs, mellyel elnyomóinak ellentállhatna, század század után múlik, s tapasztalásai nem mutatnak egy természetes valószínűséget egykori állapotának helyreállítására: s ha e nemzet, bízva Istenében, még nem esik kétségbe, s feltekintve a magas égre, mely csak kínjait látta, s körültekintve a földön, hol csak szenvedett, s érezve elnyomásának egész súlyát, szenvedéseinek egész keserűségét, egy csodába helyezi reményét, mert nem hiheti, hogy Isten e szép világot egy ártatlan nép kárpadjának teremte, mert nem hiheti, hogy az örök igazság nem adna jutalmat ily állhatatos türelem után, ha száműzve mindünnen, a rég vesztett hazának képén gyönyörködik álmaiban, ha semmi nemzet polgárának nem fogadtatva, ön-nemzetiségének feltámadásáról ábrándozik, vajon mit mondjunk azokról, kik ily népnek, midőn honosítást kér, hideg gúnnal azt felelik: hisz álmaitokban ti már bírtok egy hazát, ti más, ábrándozott nemzetnek polgárai vagytok, menjetek oda; mi nem fogadhatunk fel körünkbe. - Hát nem eleget szenvedett e nép, s büntetni kell-e őt még azon egy gyenge reményért is, mellyel kínjait enyhíté? azon egyért, melyen kívül ti néki mást nem hagyatok, s mely lelkének erőt ada kegyetlenségek eltűrésére. S vajon, ha csak kínokat találva a jelenben, bizalmát egy szebb jövőben helyhezé; ha visszataszítva mindenkitől, csak hontársaival érez rokonságot; ha csak megvetést, csak kegyetlen üldözést találva e földön, szenvedései között ábrándozik, vajon mi vethetjük-e ezt szemére, kik tőle ez egy reményen kívül mindent elraboltunk? - Isten nem akarta, hogy egy szív remény nélkül éljen e világon, s kitől e föld megtagadta örömeit, annak az ég csillagai sugárzanak bizodalmat keblébe. - Kiket zsarnok elnyomott, kiket a világ visszataszítja s a keresztény vallásokért kínozza, a pária nehéz terhe alatt feltekintenek, s a zsarnok nem rabolhatja el bizodalmodokat hatalmával, ő nem ronthatja el a vigasztaló gondolatot, hogy fenn e nehéz élet után más, szebb haza vár a szenvedőre, hol ő is szabad lesz, hol a megvetés bélyege eltűnik arcáról, hol a vándor nehéz útja után pihenni, s ki itt szenvedett, éldelni fog. De vajon, kérdem, lehet-e ezt - s hogy a Messiás-remény a zsidók nagyobb részénél csak ebben áll, teljes meggyőződés - vétkül tulajdonítanunk? S ha talán néhány zsidó, elcsábítva szent könyveinek hibás magyarázata által, földi hazájának helyreállításáról álmodoznék is, lehet-e ezt a polgárosítás ellen okul felhozni, midőn e nemzet míveltebb része e Messiás-reményeket majdnem általánosan allegorice magyarázza?

„Messiásunk - így szól Dr. Jakobi⁸⁶ - az igazság, mely mindig hatalmasabban emelkedik elavult előítéletek s középkori szokások ellen, s később vagy előbb szabadságunkat ki fogja víni; Palesztinába nem akarunk visszatérni; csak emberi és polgári jogaink visszanyerését kívánjuk.”

„Mi a német hazához akarunk tartozni, ahhoz fogunk tartozni minden helyen. Németország tőlünk mindent kívánhat, mit csak joggal polgáraitól követelhet, s örömmel fogunk mindent

---

⁸⁶ *Ueber Verhältniss des k. preuss. Ober-Regierungsrathes Streckfuss zur Emancipation der Juden.*

áldozni védelmére, csak becsületünket s vallásunkat nem.⁸⁷ Ha ezerek között egyesek volnának, kik inkább egy nem létező országhoz s nem létező nemzethez tartoznának, ilyeneket talán tanácsos volna policiai felvigyázat alá helyezni: nem, mert veszedelmesek, hanem inkább, mert igen is valószínű, hogy tébolyodottak.”⁸⁸

„A hit, mellyel minden jó- s valónak győzelmében bízunk, ez Messiás-hitünk. Ragaszkodjunk erősen ehhez.”⁸⁹

„Ki láncainkat széttöri, ki gyalázatunktól megment s polgári jogaink megszerzésében segít - az *Messiásunk*. Más fogalmat az ortodox zsidóság nem tart Messiásáról.”⁹⁰

S vajon miután a zsidók műveltebb része napjainkban így nyilatkozik, s miután az 1806. év május 30-án Napóleon által összehívott zsidó szanhedrin ugyanezen elvekhez ragaszkodik, lehet-e még a nemzetiségben okot keresni az emancipáció ellen, s mert a zsidók, részint helyzetüktől kényszerítve, részint talán hibás vallási fogalmak által megtévesztve, valaha külön nemzetiségökhöz ragaszkodtak, s mert Cardoso ezen nemzetiséghez annyira ragaszkodik, hogy még azon hajdani szokást is, mely szerént a zsidók egykor külön városrészekre szorítottak, nem annyira más népek megvetésének, mint inkább különös isteni gondviselésnek tulajdonítja, mely Izraelt elkülönözés által más népek hibáitól s romlottságától meg akará őrzeni,⁹¹ vajon lehet-e ebből következtetéseket vonni korunk zsidóira is, s azt mondani, hogy ők, kik oly állhatatosan esdeklenek polgárosításért, elkülönözést kívánnak? - mintha egy hazát bírni nem volna kedves minden kebelnek, mintha ember volna, kinek szívére egy homályos jóslat több hatással bírna, mint azon hely, melyet születésének első napjától a végsőig minden emlék felszentel, melyet eldődei sírja, gyermekeinek első hangjai kedvessé tevének, melyben magát szabadnak érezheti.

II

Azon két fő okról szóltunk eddig, mely a zsidók polgárosítása ellen közönségesen felhozatik, s bármi gyengének ösmerjük is erőnket, reménylem, meggyőztük olvasóinkat ez okok alaptalanságáról; hátra van, hogy még azon vallási tekintetről szóljunk, mely honunkban - hol majdnem mindenütt egy nagy párt a vallásos szabadságot személyes érdekéből védi -, ugyan ritkábban említetik, de valamint egykor a zsidók elnyomásának fő oka vala, úgy most, habár ritkábban, annival több keserűséggel felhozatik, s majd a zsidó, majd a keresztény vallás elveiből kiindulva, az emancipációt majd veszedelmesnek, majd istentelennek hirdeti.

Korunk, amint mondám, vallásos türelem kora; részint - fájdalom! - közönbösség, részint azon meggyőződés, hogy minden térítési mód között a kényszerítés bizonyára a legrosszabb (Grotius szerint *coactus qui credit, non credit, sed credere simulat*), végre különös türelemre

---

⁸⁷ *Vertheidigung der bürgerlichen Gleichstellung der Juden gegen die Entwürfe des H. Dr. H. E. Paulus*, von Gabriel Riesser Dr. der Rechte. Altona, 1831. p. 81.

⁸⁸ Ugyanott 49.

⁸⁹ *Ueber die Stellung der Bekenner des Mosaischen Glaubens in Deutschland* von Gabriel Riesser, Doctor der Rechte. Altona, 1831.

⁹⁰ Anton Theodor Hartmanns *Grundsätze des wahren judenthums in ihrem wahren Lichte dargestellt* von Dr. Gotthold Salomon. Altona, 1838. p. 46.

⁹¹ *Las Excellentias de les Hebreos*

taníták az embereket, s bár itt-ott egyes kivételek találtak is, (mint még századunkban a szabad Connecticut törvényt hozta: hogy a ki a kvékerekhez áttér, először számkivetéssel, visszaesés esetében halállal büntetessék), bátran elmondhatjuk, hogy a vakbuzgóság s vallásos üldözések évei rég megszűntek, - s hogy századunkban ország alig találta, hol százados küszködések díjára az elv nem ösmertetné el: hogy az országnak polgárai vallására befolyása csak annyiban lehet, amennyiben elveit a közállományra nézve veszedelmeseknek találta. - A közvélemény változásával változni kelle a zsidók polgárosítása elleni vallási tekintetből felhozott okoknak is, s ha egykor a zsidó név maga a legkegyetlenebb üldözésnek elég okul találtatott, ha a vallásos különbségnél több nem kelle: hogy minden kegyetlenség, mint az albigenisiek, úgy a zsidók ellen, Istennek kedves keresztényi tettnek hirdetessék: most csak ki azt mutathatja meg, hogy vallások a közállományt veszélyeztetik, reménylheti, hogy szavának hatása leendő. S ez az út, melyet az emancipáció ellenei napjainkban követnek.

„Ha a zsidó vallásból - így szól Streckfuss - mindazt elveszünk, mi vagy csak külső szertartás, vagy mit a természetes vallás tanít, pozitív dogmái ezek fognak maradni: »Isten csak a zsidók Istene s világi és egyházi feje. Ő csak a zsidókat szereti, más nemzeteket gyűlöl s megvet. - Vétkei büntetésül széleszté el népét a világ kerekességén, s csak ezért adta elleneik hatalmába. De egykor, ha az idő eljő, elküldi Messiását, s kik hívei maradtak, vissza fognak térni Palesztinába, hol Isten hajdani országa fel fog támadni új fényben s dicsőségben.« - Ezen oktatásoknak szükséges következménye az, mit a zsidóknál látunk. Szigorú rituálé törvényei által, melyek arra alkotvák, hogy a zsidót a világ más népeitől elszigeteljék, más szünnapokra kényszerítve mint keresztény hontársai, sőt eltiltva majdnem minden nem zsidó kezű által készített étkektől, más hontársaival való közlekedésben sokféle módon gátolva, sőt kizárva a keresztény vendéges asztaltól, a vallásos zsidó azon országban, hol lakik, magát soha honosnak nem érezheti. Lakóit ő soha közös célokra öszvegyűlt hontársainak, fejedelmét tettleges, de lelkiismerete szerint soha jogszerű urának nem fogja elösmerni. Ő nem szerezhet földbirtokot azon szándékkal, hogy azt jobbitva unokáira hagyja, hanem - mert hisz a Messiás minden nap eljöhet s Palesztinába hívhatja őt -, legfeljebb, hogy vele kereskedjék. Néki egyáltalában csak oly mesterségek lehetnek kedvére, melyekről a legkisebb veszteséggel azonnal lemondhat, ha egykor a nagy szó, mely őt való hazájába visszahívja, felhangzik.”

Hartmann, ki több rendbeli munkában a zsidók polgárosítása ellen írt, hasonlólag a vallási alapra építi okoskodásait, s annak bebizonyítására, hogy a zsidók vallásos nézetei valóban oly elveket foglalnak magokban, melyeket egy jól elrendezett országban tűrni nem lehet, a talmudból egyes helyeket idéz, melyek szerint:

Esküvések néha kötelezők, néha nem.⁹²

Zsidóknak keresztény bírák előtt perlekedni nem szabad. *Talmud, Tractat, Gittin*, Fol. 88. 1. 2. *Tad. Chasakak* IV. 248. Col. 1., u. o. *Schuechan Aruch*, 4. R. V. 26.

A bálványozókat (keresztényeket) szóval s tettel csalni szabad. *Avodah Sara* Fol. 16. Col. 2. *Tract. Baba Ramma* fol. 113. sat. 2.⁹³

---

⁹² R. Akiba esküvő szájának mondásait szívében semmivé tette. *Tract. Callah*. Fol. XVIII. Col. 2. - Maimonides azt mondja, hogy az eskünek kötelező ereje nincs, valahányszor a száj és szív tökéletesen egyet nem ért. *Hilchot, Schebuoth, az esküvésekről*. C. I. §. 12. sat. sat.

⁹³ Maimonides mondja, hogy a zsidónak a bálványozó által számolásban elkövetett hibát - azon esetben, ha ti. maga semmit ezen hiba elkövetésére nem tett, s Isten neve azáltal nem szentségtelenítették -, önhasznára fordítani nem tilos. *Torch Deah* sz. 232. § 14.

Minden fortély, mentség s kétértelműség szabad, valahányszor a szükség kívánja, vagy általuk jó cél érethetik el anélkül, hogy mások károsulnának. Conciliator 1. 48. Amsterdami kiadás 1633-4.

Csak oly eskü kötelező, mely egészen hibátlan Tórára tétetett le; ha a leirat hibás, az eskünek nincs ereje. Maimonides. *Hilchot Jesu de Hattorah* lap. VI. §. 10. *Talmud Tractat Schabbat*. fol. 110. 1.; *Gittin* fol. 45. Col. 2.⁹⁴

A zsidó vallásnak e veszélyes elveiből kiindulva dr. Paulus így okoskodik: „Az ország, mely mint köztársaság minden vallás védelmére köteleztetik, nem kevésbé köteles azért egész komolysággal s jogszerű hatalmának egész erejével nyilván kinyilatkoztatni minden vallási felekezetnek, hogy Istenhez való állásáról s viszonyairól tarthat, amit akar; de hogy vallásos nézeteiből soha tetteknek támadni nem szabad, melyek által követői vagy mások jogaikban vagy kötelességeikben gátoltatnának. - Semmi vallásos felekezetnek nem szabad külső tetteinek elrendezésében oly törvényeket követni, melyek az ország vagy a természet törvényeivel ellenkezésben állanak. - Az ország nem engedheti, hogy alattvalói idegen törvényeket kövessenek.”

Több ezekhez hasonló okoskodásokat idézhetnék; de miután a polgárosítás ellenei, a vallásos nézetből kiindulva, csak a szavakban különböznek (oly ritkák e rossz ügynél még a rossz okok is), az olvasó ezekből át fogja látni az utat, melyet valamennyien állítások bebizonyításában követnek.

A zsidók vallása, úgy, mint azt Mózes könyvei tanítják s a talmud kifejti, oly elveken alapul, melyeket jól elrendezett országban nem tűrhetni; márpedig soha nép állhatatosabban vallásához Izraelnél nem ragaszkodott: tehát e népet polgárosítani nem lehet. Ez az okoskodás.

Elmellőzvéen itt, hogy miután ezen ok azok által hozatik fel, kik a polgárosítást a zsidók erkölcstelensége tekintetéből ellenzik, ezen két ok között, mely egy állításnak bebizonyítására használtatik, talán némi ellenkezés létezik: mert, csekély belátásom szerint legalább, nem egészen világos, miként lehet azon nép, mely vallásához - azon valláshoz, melyen kereszténységünk nagyrészt alapul - oly híven s állandóan ragaszkodik, egyszersmind a legerkölcstelenebb - legyen szabad ezen okot egy kevésbé közelebbről tekintenünk.

Arra, hogy ezen okoskodás álljon, s a zsidók polgárosítása ellen *napjainkban* felhozathassék, kettő szükséges:

Először: hogy az ótestamentum s talmud *szeleme* - nem egyes kiszakított mondásai - valóban egy jól elrendezett ország szellemével ellenkezésben álljanak.

Másodszor: hogy a zsidó még napjainkban is szent könyveit ezen értelemben vegye, s hozzájuk állhatatosan ragaszkodjék.

Már kérdelem, mi az első illeti, ki meri állítani ezt? Ki meri mondani, hogy az ótestamentum - e legdicsebb emléke egy eltűnt civilizációnak - egy jól elrendezett ország elveivel ellenkezésben áll, nem egyes mondásaiban s példabeszédiben mondom, - mert hol van könyv, mely oly ellenséges szándékkal olvastatva, mint ez olvastatott, gáncsra alkalmat nem adna? -, de egészében; nem szavaiban, de szellemében. Vajon ha e régi könyvekben Izrael Isten népének nevezetik, s más népek csak megvetéssel s néha gyűlölettel említtetnek, oly menthetetlen-e

---

⁹⁴ Miután a szerző a hebraeus nyelvet nem érti, minden idézéseiben, melyeket a talmudból tett, csak az általa felhozott írókat követé.

e büszkeség azon népnél, mely körülfogva ellenektől, a bálványozás századaiban egy-istenben való hitét megtartá? Ha Mózes, ki átlátá, hogy népének rendkívüli helyzete csak rendkívüli erő kifejtése által állhat fel; ki jól tudá, hogy józan törvényhozó mindig csak a jelenről gondoskodhatik, s csak a szükséghez mérheti törvényeit, a jövőre bízva a jövőt, s meggyőződve, hogy minden, mit a haladó idő haszontalanná tett s előítéletté változtatott, megszűnik, mihelyt ideje eljött - csak nemzetiségének feltartásáról gondoskodva, oly törvényeket alkotott, melyek Izraelt más népektől elkülönözték, s e népben idegen szomszédai ellen gyűlölséget gerjeszthetett; ha tehát a zsidó törvényeknek ezen része, mely akkor alkottatott, kora bélyegét hordja homlokán, s például: mi az étektörvényeket illeti, éppen oly szigorú, mint a hajdani Egyiptusé; vajon el lehet-e felejtenuünk, hogy éppen ezen könyv más lapjain száz oktatás áll, melyben a törvényhozó nem századát, de ezeredét meghaladta; hogy ugyanezen könyv, melynek egyes mondáiból Streckfuss úr a zsidók emancipációja ellen felszólal, az örök tízparancsolatot foglalja magában; hogy azon egyes mondák mellett, melyeket a zsidók ellenei oly szívesen idéznek, s melyekből oly ellenmondhatatlanul vélik bebizonyíthatni azt, hogy a zsidók, vallásokat követve, minden más népet gyűlölnék - mintha oly vallás, mely ezeredekig fennáll, ily balgatagságokat taníthatna -, más éppen oly régi s a zsidók által éppen oly szenteknek tartott ígék állnak, mik az ellenkezőt parancsolják? Vagy nem áll-e a zsidók szent könyvében e fenséges íge: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat?”⁹⁵ Vagy gyűlölést hirdetnek-e ezen szavak: „Szeresd az idegent, mint tenmagadat?”⁹⁶ Ti s az idegen egyenlők vagytok az Úr előtt.”⁹⁷ Vagy nem áll-e írva: „Ha honotokban egy idegen lakik, ezt ne bántsátok. Ő úgy lakjék köztetek, mint a bennszületett köztetek lakik, s szeresd, mint tenmagadat, mert te is idegen voltál Egyiptom földjén.”⁹⁸ S tovább: „Így szól az Úr a rabokhoz, kiket elvezettek Babilonba: Építsetek házakat és ültessetek kerteket. - Iparkodjatok a város javán, hová vezettettek, s imádkozzatok érte az Úrhoz.”⁹⁹ - „Ha egy idegen, ki nem tartozik Izrael népéhez, jó messze földről, s imádkozik a házban, hallgasd meg őt, s tégy mindent, mert hozzád esdeklik, hogy minden népek ösmerjék s féljék nevedet.”¹⁰⁰ „S végre így szól az Úr: az idegenek áldozatai kedvesek lesznek előttem, mert házam imádkozó ház minden népnek.”¹⁰¹

Ha tehát egyes, a szent könyvekben talált mondások néhányak által a polgárosítás ellen hozhatnának fel, nem lehetne-e több joggal az emancipáció mellett az egész törvénykönyv szellemére hivatkozni, melyről Krisztus maga mondá: hogy küldetése nem elrontani, de megerősíteni a törvényt; hacsak azon képtelen állításhoz nem akarunk jutni, hogy a zsidók csak éppen az egyes mondákra szorítják vallásosságokat, s vakon engedelmeskedve Isten szavának, mikor gyűlölésre int, - mihelyt szeretni tanít, mihelyt a törvény szívünk hajlandóságival s emberi természetünkkel öszvehangozik, ugyanazon vallás parancsait követni nem fogják.

Ami az ótestamentumból felhozott egyes mondásokról mondatott, áll azokra nézve is, melyek, mint egy jól elrendezett ország nyugalmaival ellenkezésben állók, a polgárosítás ellen a talmudból idéztetnek. - Mert habár annak feszegetésébe: mennyire állnak a zsidók ellenségei

⁹⁵ Lev. XIX. 19.

⁹⁶ Uo. 34.

⁹⁷ Num. 15. 16.

⁹⁸ Móz. 3. könyv. 19. 14.

⁹⁹ Jeremiás 29. 4. s. 7.

¹⁰⁰ 2. Chron 6. 32. Salamon templomának felszentelése

¹⁰¹ Jesaiás 56. 7.

által felhozott idézések, úgy, mint azok felhozatnak - én, ki a hebraeus nyelvet nem ösmerem, belé ereszkedni nem akarok; habár megengedem, hogy dr. Salomon többször azon könyveket, melyekből Hartmann idéz, helytelenül nevezi apokrifoknak; habár nem tagadom: hogy a talmud - mely e nemzetnek több százados literatúráját foglalja magában - századának bélyegét hordja magán, s azon korban támadva, melyben - mint Streckfuss maga mondja - a keresztények által a zsidókon elkövetett, szörnyű, undok tettek kebleikben csak gyűlölséget ébreszthetének, ezen érzeményt még inkább terjesztik; azt legalább senki nem tagadhatja, hogy a talmudban, e setét s valóban antiszociális oktatások mellett más, éppen ellenkező oktatások is foglaltatnak; hogy ugyanazon talmud, mely az izraelitának idegen bíró előtt a perlekedést eltiltja, más helyen e szavakban: „Az ország törvényei való törvények”, híveit a törvények megtartására inti; hogy ugyanazon talmud minden kereszténygyűlölés mellett híveinek kötelességül teszi, hogy szegény nem izraelitákat az izraelita szegényekkel együtt tartsanak; hogy végre ugyanazon talmud, mely állítólag a hamis esküvéseket megengedi, számtalan más helyen az eskü szentségét pártolja, mit Hartmann Tivadar maga is elösmér; hogy tehát habár a talmud - főképp oly ellenséges szándékkal olvastatva, mint azt Eisenmenger s mások tevék - sok oly dolgokat foglalna is magában, melyek a polgár jogaival s kötelességeivel ellenkezésben állnak, ezekből a polgárosítás ellen okokat meríteni csak akkor lehetne, ha tapasztalásunk mutatná: hogy századunk zsidói talmudjokból éppen csak e helytelen oktatásokat követik, hogy csak ahhoz ragaszkodnak, mi vallásos könyveikben országunk törvényeivel ellenkezésben áll.

S ez az, mitől véleményem szerint az egész kérdés eldöntése függ. - Mi vala a zsidók vallása századok s ezredek előtt? érdekes kétségen kívül a történetírónak, ki e nemzet emlékeit messzebb követhetve, mint másokét, sehol az eszmék kifejlődését nem láthatja tisztábban; törvényhozót csak korunk zsidóinak vallásos fogalmai illetnek, s ha - mi minden vallásnál történik, mely, mint a zsidó, reveláción alapulva változhatlan törvényekhez ragaszkodik - a zsidók megtartva ugyan hajdani könyveik szavait, magyarázataikban haladtak az idővel; ha náluk is, mint másoknál, a betű szerénti értelem később szimbolikussá vált, s változva a századok szellemével, napjainkban civilizációnkkal ellenkezésben többé nem áll: az, hogy a zsidók ezredek vagy századok előtt antiszociális valláshoz ragaszkodtak, ma, ily körülmények között, a polgárosítás ellen, képtelenség nélkül okul többé fel nem hozhatatik.

Vagy azt fogja talán mondani valaki, hogy a zsidók vallásos fogalmaikra nézve soha nem változának? - Való, hogy e nép, legalább mi vallásának egyes tanúságait, jelesen a monoteizmust s moráltörvényeit illeti, egy még semmi korban és semmi nemzetnél nem látott állhatatosságot mutatott, bámulatra méltót, hacsak e nép gyengeségét s kedvetlen körülményeit tekintve, nem jutna eszünkbe, hogy az igazság ellenállhatatlan, habár csak egy Szókratész áll is egész nemzete ellenében; s jól illik a büszkeség, mellyel Salomon ezen állhatatosságra tekintve így szól: „A világ minden népeinél inkább megmutatták a zsidók, mennyire képesek vért, vagyont s életet feláldozni egy magasabb eszmének. Ha e szent lélek nem lelkesítene még napjainkban is, mi könnyű volna munka s fáradság nélkül megjobbítani helyzetünket, mi könnyű volna vétkeink- s kínainktól egy percben megmenekednünk. Közöttünk ezren vannak, kiknek éltök pusztáján a világ minden dicsőségét mutatva, csábítva mondja: mindez a tied, ha leborulva imádni fogsz; s kik vallások alkotójával felelnek: el tőlem, sátán; mert írva áll: csak uradat, Istenedet imádjad, s csak neki szolgálj.”

De ebből az következik-e: hogy a zsidó nép, midőn oly állhatatos vallásának lényeges részében, mely keresztény hitünkkel oly kevésbé áll ellenkezésben, hogy inkább alapjául szolgál, minden törvényeihez éppen ily makacssággal ragaszkodik? Vajon - hogy csak egy példát említsek - a sabbathra nézve nem változtak-e a zsidók nézetei? Vajon ezen intézményből, miként azt Mózes képzelé, mi maradt még napjainkban? - Mint a hetedik nap, úgy Mózes

akarátja szerint a hetedik év is munkaszünetnek vala szentelve. Az országnak e sabbathjában a zsidóknak nem volt szabad fákat ültetni, vetni vagy aratni; s csak azt, mi éppen élelmére szükséges vala, veheté mindenki a föld természetményeiből.

Minden adósság elengedtetett hét sabbath év elfolyta után; a nagy jubileum következik, s vele a szolga szabad; a zálog az adósnak, minden föld első birtokosának visszaadatik. - De vajon, kérdem még egyszer: ezen nagyszerű institúció, mely a szabadságot s egyenlőséget a zsidók között talán jobban feltarthatá, mint Lykurg törvényei teheték, fennáll-e még? vagy azon urak, kik a zsidók makacssága ellen panaszkodnak, éltek-e már oly hetedik sabbath évet, melyben adósságaik a zsidók által elengedtettek, vagy adós az ellen panaszkodhatnék, hogy záloga izraelita hitelezője által visszaadatott?

Vagy hogy újabb időkről szóljak - mert úgyis sokan vannak, kik a zsidókban nem annyira szent könyveik, mint a talmud követőit üldözik -, azon zsidók között, kik a modenai Leó őszinte vallomása szerint minden világi tudományt veszedelmesnek s károsnak tartanak; kiknek tudós Josephus Flaviusok minden idegen nyelvről megvetéssel szól; s kiknek tizenhét századdal később egyik legnagyobb tudósok, Cardoso nyilván kimondja, hogy Izrael nem bajlódik emberi tudományokkal, bizonytalan filozófia-, empirikai medicina-, s álmodozó kémiaiával; hogy Izraelnek kedve nincs más népek történeteit tanulni, polgári változások kronológiáját vagy fejedelmek bölcseségét - s azon zsidók között, kik századunkban majdnem minden európai nyelvnek írói között tündökölnék, kik nagy neveket mutathatnak a tudomány és művészet majdnem minden ágában, nincs-e különbség?

S hogy végre egyenesen a talmudról szóljak, lehet-e mondani, hogy a zsidóknak nézete e könyv hitelességéről nem változott? Dr. Creuzenach (zsidó) nyilván a közönséges egyházi újságban¹⁰² kinyomtatott tézisekben föllép hitelessége ellen.¹⁰³

Dr. Dernburg (a mainzi izraelita közönség elnöke) ezen tézisekre tekintve így szól: „Mikor e sorok írója gyermekből ifjúvá lett, s először sejdíteni kezdé a vallás való értelmét, szemébe ötlött, miként lehete valaha a talmud balgatagságait (Alfanzereyen des Thalmuds) ide számítani. Nincs is szükség tehát e tézisekre. E könyv, mely tekintetét, mint vallásos kútfő, csak a zsidók egykori tudatlanságának köszöni, s mely ellen napjainkban mindenki szabadon szólhat és szólni köteles, azt úgy is el fogja veszteni.”

Dr. Jost¹⁰⁴ a talmudról így nyilatkozik: „A zsidók, kik a talmudhoz ragaszkodnak, jól tudják a konkolytól megválasztani a jó magot, s nincs rabbin, ki mindent, mi a talmudban áll, az életre alkalmazhatónak tartana és sok határozatnak egyoldalúságát el nem ösmerné. Legnagyobb bizonyítványai ennek Maimonides, Albo, Simon Zenach s mások mélyen tisztelt munkái, melyek sok félreérthető helyet kiigazítva, egyszersmind megmutatják, hogy a talmud felvételében csak cum grano salis kell ítélnünk.”

---

¹⁰² *Unpartheische Universal-Kirchenzeitung* Nr. 2.

¹⁰³ A felállított tézisek ezek: 1. Soha a talmudnak hiteles kódexe nem létezett. 2. A talmud soha bevégzett munkának nem állítottott. 3. A talmud csak igen kevés tradicionális határozatot foglal magában. 4. A talmudnak nem tradicionális része szerzőitől is embermívnek állítatik. 5. Maimonides oktatásai nem a talmudon alapulnak. 6. A talmud szelleme soha nem követetett. 7. Sok ortodox a talmudisták ellenének tekintethető. 8. Maimonides *More Nebuchim* nevű munkájában a talmud ellenének mutatkozik. 9. A rabbinusok egyes esetekben hozott határozatai sem kötelezők. 10. A ceremóniális nehézségek s akadályok, melyek a zsidókat terhelik, nagyrészt nem a talmudból erednek.

¹⁰⁴ *Allgemeine Kirchenzeitung* Nr. 126. 1833.

Vajon nem világos-e ebből, hogy a zsidók vallásos nézetei századok leforgása alatt csakugyan változnak? S hogy bármi megférhetlenek legyenek is mostani állásunkkal Mózes törvényei, bármi antiszociális elveket zár is a talmud magába: a törvényhozóra nézve a polgárosítás megtagadására ok nincs, mielőtt bebizonyíttatnék, hogy a zsidók napjainkban oly vallási elvekhez ragaszkodnak, melyek keresztény törvényhozással igenyes összeütközésben állnak. De vajon ki mondhatja ezt? Mindazon számos munkákban, melyekben, mióta az emancipáció szőnyegen van, zsidók vallási elveikről szólnak, foglaltatik-e csak egy elv, mely ezen állításra jogosítana? Az 1806-i francia szinhedrium nyilatkozási¹⁰⁵ nem bizonyítja-e éppen az ellenkezőt? vagy ki mondhatja, hogy valaha, mióta a zsidók az egyházi szónoklatot szertartásaik közé felvevék, csak egy szót halla is zsidó szónokoktól, mely ezen állításra okot adhatna? vajon lehet-e még tovább egy rég múlt század setéségében koholt okot felhozni, főképp most, midőn a zsidók gyermekeik nevelésére s kultuszok jobbítására annyit tevének, s az emancipáció annyi helyen megtörténve, mindenütt áldó, de sehol még káros következményei nem mutatkoztak?

Nem csudálatos-e, ha még századunkban a vak zsidógyűlölet oly kiterjedésben látjuk, hogy férfiak, mint Streckfuss, még a zsidók reformáló iparkodásaira is kaján szemmel néznek, s miután vallások ellen - mint az elébb tartatott - hosszasan szóltak, értekezésüket azzal végzik, hogy a reformáció, mely a zsidó vallást tiszta teizmussá változtatja (azaz: minden oly veszedelmeseknek hirdetett elveitől megtisztítja), nem veszély nélküli; nem kell-e fájdalommal látnunk, ha keresztények - mint Hartmann Tivadar - mindent, mi a zsidók részéről napjainkban történik vagy mondatik, csak a keresztények csalására használt fortélynak állítva, benne inkább új haragra s gyűlölségre találnak okot: elfelejtve, hogy milliókból álló közönség ily fortélyos képmutatásra alkalmatlan, hogy azon elvek - ha csakugyan a zsidók között közönségesek nem lennének, még azzá válnának, ha e nemzet jobbjai által szóval s írásban egy ideig színleltettek; s hogy végre a törvényhozó tettekről ítélhet, s nem gondolatokról, s egy vallásos felekezetet, mely nyilván csak jó elveket színlel, a polgári lét áldásaiból ki nem zárhat, mert e vallás oktatói századok vagy ezerek előtt veszedelmes elveket tanítottak, s mert az utolsó zsidó még le nem monda utolsó előítéletéről; hogy, mondom, a törvényhozás ezt nem teheti, hacsak a természet első jogait, a keresztény vallásnak legszentebb kötelességeit sérteni nem akarja.

Jól tudom én, hogy nem hiányzanak azok sem, kik a zsidók ellen üzött elnyomásnak mentségére vallásunkra mernek hivatkozni; régi szokás a legrosszabb ügyet a legszentesttel összekezteni, s nem csudálom, ha az elnyomás védői - mint hajdan gonosztévők - az oltár előtt keresék biztosságokat.

---

¹⁰⁵ Az 1806-ban Napóleon által összeűlést zsidó notable-k gyűlékezete, melynek határozati a később 1807-ben megnyitott francia zsidó sanhedrin által is helybenhagyattak, e következőkben egyesíté határozatait.

1. A francia zsidók a franciák testvérei: Franciaország közös hazájuk.
2. Monogámia. A házastársak elválása csak az ország törvényszékeinek helybenhagyásával történhetik. Keresztényekkel való házasságok tiltva nincsenek.
3. A morális törvények s kötelességek ugyanazok nem zsidók, mint vallástársak iránt.
4. A rabbinusoknak csak szokáson alapult befolyások, de semmi törvényes hatalmuk nincsen. Választások módja bizonyítja.
5. Minden mesterség s életmód szabad, tilos csak az uzsorárkodás.

„A keresztény elvekkel, melyekhez országainknak, hacsak romlásnak nem akarnak indulni, most erősebben szükség ragaszkodniok, mint valaha - a zsidók tökéletes emancipációja öszve nem fér.”¹⁰⁶

„Meg kell gondolnunk mindenekelőtt azt is, mivel tartozunk a keresztény egyháznak. A zsidóság, mint ez az idő haladásával kifejlődött, nemcsak tagadása, de világos ellentéte egyházunknak.”

„Soha a zsidók polgárosítása által az országnak keresztény jellemét elvennünk nem szabad¹⁰⁷ sat. sat. sat.” - mert minek ismétljem mindazokat, melyeket Németországban, mint Angliában a vallásos elnyomás hősei annyiszor ismételtek, valahányszor más hitű hontársaikról szó vala, s melyekre szánakozó mosolygással felelhetnénk, ha nem állana Írland előttünk, és szerencsétlen népességében tanúság, mi alaptalan okoskodásokon alapul sokszor egy egész népnek elnyomtatása.

„S hát mi keresztények szabadítsuk fel azon népet, mely Üdvözítőnket kínozá, s vallásunknak első üldözője vala - így szólnak buzgólkodva az emancipáció ellenei -, hát nem átkozta-e el népét Isten önvétkeiért? nem áll-e szent könyveinkben: hogy elleneiket fogják szolgálni, éhség- s szomjúságban, remegve nappal s éjszaka? s hol Isten hatalmas keze bosszulva lesújtott, mi ellent mernénk állani?” - De vajon kell-e ezekre felelnünk, kell-e mondanunk, hogy a jóslatoknak teljesítése nem rajtunk áll, hogy Isten nem a gyenge embert választá büntetéseinek eszközéül; - kell-e mondanunk, hogy ugyanazon szent könyv, melyben az átok áll, a nagy, fenséges parancsot foglalja magában, mely embertársunk szeretetére int; - kell-e mondanunk mindezt, vagy nem inkább lerántva az ájtatos álorcát, mely alatt csak gyűlölség rejtőzik, vallásunk szent szellemét követve kezét nyújtani az elnyomottaknak?

Vannak írók, kik az elnyomásnak megszűnését azon majd világosan, majd rejtélyesen kimondott okból is ellenzik, mert a megtérések kevesbednének. - De vajon van-e valami, mi ezen vélemény mellett szólna? vajon azon üldözéseknek, melyek a szenvedélyes Luthert ezen mondásra birták: „Sokan úgy bántak a zsidókkal, hogy ki jó keresztény, inkább zsidóvá válnék”, terjesztették-e vallásunkat? Azon oktatásoknak, melyeknek hallgatására katolikus és reformált országokban, Rómában, mint Bazelben, a zsidók egykor kényszerítettek, mindazon iparkodásoknak, melyekkel egyes társaságok - mint a londoniak - a zsidók megtérítésében fáradtak - mi vala sikere? Nem józanabb-e hát, emlékezve Luther intő szavára: „Ha az apostolok, kik szinte zsidók valának, velünk, pogányokkal úgy bántak volna, mint mi a zsidókkal, nem vált vala egy keresztény sem a pogányok közül” - felhagyni az üldözéssel; s mint I. Gergely pápa oly szépen mondja, azokat, kik a keresztény vallást nem követik, szelídség, jóakarat, intés és szabad meggyőződés által vezetni a vallási egyességéhez? - S csak ez a mód az egyetlen, mely végre a fenséges cél eléréséhez vezethet, s teljes meggyőződés szerént később-előbb vezetni fog. Egész civilizációnk a kereszténységen alapul, s a világ egyes népei nem haladhatnak anélkül, hogy közelednének; és miként kik egy hegy külön oldalairól indulnak ki, a tetőn végre találkoznak, úgy a nemzetek nem közeledhetnek egymáshoz míveltségökben anélkül, hogy mint mindenütt, úgy vallásos nézeteikben is végre irányban álljanak; de ez egyike azon dolgoknak, melyeket csak az idő érlelhet, s bizonyára semmi sem hátráltathat inkább, mint ha vallásunk formája mellett buzgólkodva, elfelejtjük szent értelmét, mely csak felebarátunk szeretetére int, s nem gyűlölést s embertársunk üldözését rendelé földi feladásunkul.

---

¹⁰⁶ Alexander Müllers: *Archiv der neuesten Gesetzgebung*. Bánd 5. Heft I. 1. 108.

¹⁰⁷ Fő consistorialis tanácsnok Köhler a hassiai nagyhercegség 2. kamarájában.

Emberi feladatunk segíteni mindig, hol segíthetünk, enyhíteni minden szenvedést, magunkhoz felemelni minden elnyomottat, helyrepótolni minden igazságtalanságot, s csak ha ezt, s amennyiben ezt teljesítjük, teljesítettük isteni Üdvözítőnk parancsait - csak ha ezt tettük, reménylhetjük, hogy vallásunk hirdette tetteink által, terjedésében végre e népet is közébe fogadja, mely hozzá elveiben közelebb áll, mint maga gondolná.

III.

De térjünk végre az emancipáció elleneinek utolsó okához, mely, habár nem oly hangosan hirdetve, mint a többiek, e szerencsétlen nép elnyomatásában hathatósabban munkál, mint bármely más: ez a zsidó polgárosításának veszélye; nem azon veszély, mellyel romlottsága erkölcsiségünket, külön nemzetisége hazánkat, hite vallásunkat fenyegeti; ha csak ez volna, akkor talán még nagylelkűen hallgatnánk; - a veszély személyes érdekeinket fenyegeti, innen a zaj. - A zsidók romlottak! - ám legyen; ha az ország törvényeit meg nem szegik, mitől büntetés által éppen úgy visszatartóztathatnak, mintha erényeik volnának - mi közünk romlottságokkal? Felvételök nemzetiségünket sérti! - Hagyján, hisz ha mindazokat, kik nemzetiségünk ellen harcra keltek, vagy azt hidegségökben elhanyagolták, sőt magyar létökre megtagadták, jogaiktól megfosztanók: hová jutnánk népességünkkel, hol keresnénk új birtokosokat legszebb jószágainknak? - Vallásunk veszélyeztetik! - Isten neki, miénk egy felvilágosodott század, a vallásos buzgóság nem illik többé ily magasan álló férfiakhoz. De érdekeink sértetnek! Mily kebel maradhatna nyugodtan ily pillanatban, ki nem áldozna fel mindent - habár legfenségesebb elvei volnának is érdekei feltartásának.

E sorok írója ösmeri az érdekek hatalmát; teljes meggyőződése szerint ugyan az országnak nagyobb érdeke az igazságnál nem lehet; nem lehet anyagi érdek, mely egy immorális eszme törvényesítését menthetné vagy orvolhatná: de meggyőződése az is, hogy az eszme költői ábrándozásnak fogna sokaktól tartatni; s nem fogja olvasóit terhelni vitatásával. Korunk véghetetlen józan s számoló; jaj annak, ki javallatjait annak megmutatásával kezdi, hogy igazságosok, s nem inkább, hogy hasznosok, vagy legalább senkinek kárával öszveköttve nincsenek: boldog még, ha ez utolsó esetben is részvétet gerjeszthete, s nem vala kéntelen tapasztalni, hogy az emberek többnyire fizetést kérnek jótetteikért is; az író tudja mindezt, nem akar harcba szállni az önösség ellen; az író nem kíván, nem vár áldozatokat senkitől, de ha százezereket lát, kik a kínok legnagyobbikát - elnyomatást szenvednek, ha a leghallatlanabb igazságtalanság mentségéül a szükségesség hozatik fel; ha egy oly gyenge kisebbség elnyomatásának okául az állítatik, hogy százezerek az emberiség első jogaiban nem részesülhetnek anélkül, hogy azon millióknak sorsa, kik azokat most gyakorolják, veszélyeztetnék; ha, mondom, a milliók százezerek ellenében azt mondják, hogy nem mernek igazságosak lenni, akkor az író meggyőződése szerint kötelesség legalább arról bizonyosságot keresnünk, vajon áll-e mindaz, mi századokig előítéletként elhíttetett; vajon e csuda, mert csak-ugyan az volna, hogy egynehány zsidó polgárosítása egy keresztény nemzetnek veszélyes lehetne, történt-e valahol? a kérdés, melytől annyi ezernek jóléte függ, megérdemli vizsgálatunkat.

Ha egy néposztály különös kiváltsági jogokkal bír, s legyen birtokra, kereskedésre vagy mesterségekre nézve, monopóliumokat űz, átlátja mindenki, hogy ez állás veszélyes s káros lehet nemcsak azon egyesekre nézve, kik ellen ezen monopol üzetik, s kik fejlődésökben s éleleteikben általa gátoltatnak, de káros az országra nézve is, mely természetes kifejlődésében gátolva soha úgy nem fog haladni, mint azt természetes ereje engedné. Minden monopólium vagy elnyomja, vagy legalább mesterségesen - mintegy üvegházban - neveli azon

indusztériát, melyben üzetik; s tapasztalásaink után végre átlátjuk, hogy az egyik oly veszélyes lehet, mint a másik; átlátja mindenki azt is, hogy valamint egy néposztálynak különös pártolása, úgy rendkívüli elnyomása is veszélyessé válhatik, mint azt mindazon országok, melyben szolgaság valaha létezett, vagy még létezik, eléggé bizonyítják. - De hogy abból, ha egy eddig elnyomott kisebbségnek nem kiváltságok, de egyedül a közjogokkal való szabad élés engedtetik, az egészre káros következtetések származhatnak; ezt feltenni, csekély belátásom szerint legalább, a legnagyobb képtelenség nélkül nem lehet.

Vagy azok, kik a zsidók polgárosítása ellen lehangosabban felszólalnak, vajon hozhatnak-e fel csak egy okot is, mely a legegyszerűbb, de szenvedelem nélkül ítélő gondolkozót meggyőzhetné? A zsidók által gyakorlott mesterségek el fogják rontani a keresztény mesteremberek keresetjét - így szólnak, de vajon mit hozhatnak fel ezen állítás bebizonyítására. *A példát?* Az ellenkezőt mutat ott, hol a zsidók már emancipáltattak, a keresztény mesteremberek sorsa nem változott; nálunk, hol a zsidók majdnem kizárólag kereskedéssel foglalatoskodnak, a keresztény kereskedők nem kevésbé gyarapodnak. *Vagy a dolog természetét?* mely szerént a munkások száma szaporodván, szükségképp kisebbedni kell nyereségeiknek; ámde ki nem látja, hogy e nyereség soha nem kisebbedhetik egy bizonyos legkisebb alá, melyben a munkás fáradságának jutalmát még feltalálhatja, ha csak azon képtelenséget nem akarjuk feltenni, hogy a zsidók még azon esetre is, ha egy vagy más mesterség a konkurrencia által oly állapotba jutna, melyben művelése jutalmazó lenni megszűnt, azt minden haszon nélkül - a fukar zsidók - csak éppen, nem tudom, emberszeretetből vagy a keresztények megrontására, tovább akarnák folytatni. - *Vagy a zsidók nagyobb műveltségét, s hihetőképp a mesterségekben is, mint máshol, várható ügyességüket?* - De vajon hát ha a törvényhozás csakugyan a tudatlanság s ügyetlenség pártolását vevé magának feladásul, ha magát felhíva, jogosítva hiszi elnyomni minden nagyobb ipart, bilincsekbe verni minden talentumot, csakhogy annál dúsabban viruljon az áldott közepszerűség, csakhogy az, ki megérdemlé, ne ragadhassa el soha a jutalmat azoktól, kik érdemetlenek; ha mondom, a törvényhozás ezt vevé céljának - s hogy csakugyan, legalább praktice némely helyeken ez történt is, mutatják a céhek -, vajon a zsidók kizárása elég-e erre, s nem kellene-e inkább kizárni azon keresztényeket is, kik egy vagy más mesterség gyakorlásában több ügyességet mutatnak, kizárni minden idegent, ki mint jobb mester a jámbor honosokat veszélyeztethetné, kizárni egyszóval mindenkit, ki nagyobb ész vagy tőke által mesterségét jobban folytathatná, s csak annak adni szabadságot, ki szigorú examen által megmutatta, hogy ügyetlensége s tudatlansága által senkinek veszélyes nem lehet. - Ne mondja senki, hogy képtelenséghez vezetem elleneimet; nem rajtam az ok, ha előzményeikből kiindulva, egyszerű logikával máshoz nem juthatok, mint képtelenségekhez; az éppen fő jelleme a hamis fogalomnak, hogy logikus fővel nem gondolkozhatunk fölöle anélkül, hogy végre képtelenséghez jutnánk. - De ha a példa mást mutat, ha a dolog természetéből más következik, s a zsidók nagyobb ügyessége emancipációjuk ellen fel nem hozathatik, miből fogják következtetni az emancipáció veszélyességét?

A zsidók gazdagok - így szólnak az ellenek -, s ez az ok, melyért nekik jogokat adnunk nem lehet, anélkül, hogy velük a keresztények kárára vissza ne élnének. - Talán egy kevésbé csodálatosnak látszhatik ezen állítás; s ha meggondoljuk, hogy e hazában annyi ideig majdnem minden jog a nemességgel - azaz: birtokkal vala öszveköttve; hogy századunkban majdnem minden alkotmány a vagyontalant kizárja, minden hatalom birtokon alapul, talán némi joggal bámulhatnók, hogy éppen e hazában, éppen a pénzszázadban, az, ami után mindenki fárad, mi néhányak által a polgári erények legfőbbikének vagy legalább a szabadság jogai feltételének tartatik, a zsidóknak vétkül tulajdonított, s polgárosításuk ellen okul vétetik; - mondhatnók talán, hogy ezen veszély, mely a gazdag zsidók konkurrenciája által országunk szegényebb lakosaira nézve létezik, éppen oly fenyegető, ha e nagyobb vagyon

keresztény kezek között halmozódik, s hogy eszerént, ha csakugyan a szegénység biztosítása az ok, nem a zsidókat, hanem inkább minden vagyonosabb polgárt kellene kizárnunk; - mondhatnók, hogy a zsidók ellen eddig az hozatott fel legnagyobb vádul, hogy egészen s kizárólag kereskedésnek élve, minden más, fáradságosabb életmódot kerülnek, s hogy eszerint következtetés nélkül feltennünk nem lehet, hogy ezen nemzet, törvény által mesterségek gyakorlására jogosítva, ezen engedelemmel oly kiterjedésben élne, mely a keresztényeknek veszélyes lehetne; de elmellőzve mindezt, vajon mik hát azon veszélyek, melyekkel a zsidók emancipációja az ország lakóit fenyegeti? Nem tagadom én, hogy azon vagyonos zsidó, ki mesterségét nagyobb tőkével kezdve, azt nagyobb kiterjedésben tőkéllyel űzheti, nagyobb hasznot fog nyerhetni, mint szegény keresztény szomszédja, kinek két keze munkájánál iparkodásai elősegülésére más eszköze nincs: de ki nem látja, hogy e nagyobb nyereség nem a munkás, hanem a kapitalista nyereségét teszi, s hogy mindent összevéve a társaság talán nem vesz, ha a kapitalista inkább maga gyömölcsozteti tőkéjét, mint ha korlátozó törvények által kényszerítve, csak az uzsorában keresi vagyona jövedelmezését; s így a bírhatási jogra nézve tagadni nem lehet, hogy az emancipáció után sok jó darab föld, mely most keresztény birtokosa alatt kopáron hever, zsidó kezek között jövedelmezővé válnék; de miután a törvényhozás nem gátolhatja, hogy a zsidók ipar által tőkéket gyűjtsenek, s velők kényők szerént éljenek; miután nem eszközölheti, hogy az országnak birtokosai zsidó kapitalistákra soha ne szoruljanak, s így hitelezőik iránt a legnagyobb függésbe ne jöjjenek; miután hatalma a keresztény birtokost zsidó hitelezője keresetjéi ellen nem védelmezheti úgy, hogy adóssággal terhelt jószágá ne hitelezőjének jövedelmezzen, s ő maga, noha állítólag birtokos, ne váljék practice pusztá munkássá, ki csak a zsidónak dolgozik: - úgy vélem, a bírhatási jognak törvényes megadása nem szülhet a keresztényekre nézve semmi oly káros következt, mely teljes mértékben nem léteznék már most is.

S vajon nem áll-e hát ez egyáltalában mindazokról, mik a zsidók emancipációja ellen felhozhatnak, s ezen törvényes változás veszélyei gyanánt hirdettetnek? - Vajon ha e néposztály polgárosítása oly károsnak tartatik, nem a jelen állapot vala-e az, miből ellenei okaikat keresik? - Vagy az, hogy a zsidók - mint annyian oly szívesen hirdetik, alávalók, hogy zsarolásaik földnépünket elszegényítik, hogy csábítás és uzsora által egyes zsidó kereskedők egész faluk elszegényítésén alapítják vagyonokat, hogy ha haszon forog kérdésben, erkölcstelenség nincs, melytől visszajednének, s melyet elkövetni vagy legalább elősegíteni vonakodnának, a jelen állapotnak dicséretére szolgál-e? s mindazon rossz, melyet e népnél tapasztalunk, s mindazon veszély, mellyel érintkezésök keresztény hontársainkat fenyegeti, a jelen elnyomási rendszer feltartását javasolja-e, vagy nem mutatja-e inkább, hogy mostani törvényeink, melyek a zsidók iránt léteznek, semmi rosszat nem gátolhatnak, s hogy igaztalanságoknak még azon egy szegény védelme sem marad, hogy hasznosak?

Mostani törvényeink, melyek a zsidók állapota iránt léteznek, hatalmatlanok. - Minden törvény, mely egy néposztályt egyoldalúlag elnyom s kifejlődését gátolja, mindig s mindenütt ki fog játszani, s noha a törvény világosan tiltja, tudja mindenki, hogy például a zsidók házakat, sőt jószágokat bírnak, s egy álnév palástja alatt mindazon jogokat, melyeknek törvényes éldelete annyira elleneztetik, már tetteleg gyakorolják. - A zsidók, kiket minmagunk, hogy úgy mondjam - kényszerítünk a kereskedéshez, s kik most, mert minden állhatatos törekvés végre eléri célját - vízként, mely keskeny csőbe szorítva azon egy ponton, mely emelkedésének szabadon engedtetett, magasra emelkedik, s elszéledne, ha egy kis körre szorított ereje, természetét követve, elszéledhetne, - ez egy iparágban minden másoknál nagyobb ügyességet nyertek, minden törvényes gátok mellett talán nyomják országunk más kereskedőit. Törvényeink a becsületes zsidó gyarapodásának ezer gátot állítanak elébe, s ím az ügyes, az erkölcstelen kijátssza törvényeinket, s népünk szenved s zsaroltatik minden törvényes

határozatok mellett; törvényeink a zsidótól közdolgokban minden befolyást tagadnak: a pénz országok sorsát adá kezébe; - törvényeink a pénz hatalmát nem ronthatták meg, s nem fogják megronthatni soha; törvényeink a szegény keresztényt nem védhetik a gazdag zsidó befolyása ellen; nem gátolhatják az erkölcstelen zsidót zsarolásaiban; - s vajon miért ragaszkodjunk hozzájuk? miért nem törölni ki egy ezeredes igazságtalanság végnyomát törvénykönyvünkől, ha nyugodt megfontolás után mindenki átlátja, hogy tökéletes végrehajtása lehetetlen, részletes teljesítése senkinek nem hasznos, százezereknek pedig a legkínzóbb elnyomás.

Felhoztam, habár röviden, mindazon okokat, melyek a zsidók emancipációja ellen hazánkban vagy más országokban, hol ezen kérdés még újabb vala, s nagyobb érdeklődéssel vitatott, részint parlamentáris beszédekben, részint könyvekben felhoztak, s habár annyi elleniratok elolvasása közben szomorúan jutott is eszembe néha, mennyivel boldogabb volna a világ, ha mindenben oly skrupulózusak volnánk, mint ha egy igazság gyakorlása forog kérdésben; ha mindig annyi dátumokat s bizonyítványokat keresnénk; örömmel érzem sokszor, mi gyenge a legfortélyosabb ok, mely ily rossz ügy mellett felhozatik. - S nem egy remény nélkül fejezem be soraimat.

Távol légyen tőlem, hogy ezen ügy kivívásában valamit enmagamnak s gyenge iparkodásaimnak tulajdonítanék; de teljes meggyőződésemmel, hogy minden, mi valóban jó s igazságos, végre kivívja önmagát; s nem fogja semmi gyengíteni keblemben azon erős meggyőződést, hogy az, mi mellett minden szív felszólal, végre győzni fog, habár az egész világ áltudósai küszködnének is ellene szofizmáikkal.

Ki a zsidók jelen állapotját meggondolja, ki e nép szenvedéseit felfogá, s látta szegényeit küszködve az élet minden bajával, s látta a gazdagot örömtelen birtoka között, melynek megszerzésén egy vesztett ifjúság függ, mely alatt ő, mint a bányász, e dús élet minden kellemeiről lemondva setétben keresé drága ércerét, melyért annyit tapasztalt, annyi csalódásokat vesztett, annyi kínokat szenvedett; ki egész szörnyűségében átgondolá azon létet, melyre mi e szerencsétlen népet kárhoztattuk; ki képzelheti, mi az: megvettetni, midőn az életbe lépünk, szenvedni, míg haladunk, s végre ha célunkat elértük, nem várhatni mást, mint irigyeket s azon meglepődést, hogy megvethetjük, kik egykor reánk lenéztek: az nem lehet kétségben ezen kérdés iránt; s ha egyszer a nemzet jobbjai egy dolog igazságáról meggyőződtek, nincs erő, mely létezését többé gátolhatná.

Ha előítéletek s hibás fogalmak nem gátolják, a jó mindig többséget talál az emberek között, s az előítélet, mely a zsidók polgárosításának eddig ellentállt, századunkban soká nem tarthat többé.

Távol légyen tőlem, hogy magamtól azon nehézségeket, melyek a zsidó emancipációjával hazánkban még most öszvekötvék, eltagadjam.

A társaság nem lehet igazságtalan senki ellen büntetlenül, s ha másképp nem, legalább azáltal érzi tetteinek büntetését, hogy azt, kit századokig láncokban tartott, fel nem szabadíthatja veszély nélkül, s talán félhető, hogy a zsidók emancipációját is visszaélések fognak követni az első pillanatokban; - félhető, hogy a vélemények jelen állapotában, hol - tagadni nem lehet - még sok előítélet uralkodik e részben, az ingerültség, mely a zsidók ellen létezik, törvényes felszabadítások által csak nevedezni fog, s hogy így azon elkülönözés, melyben e nemzet eddig élt, feltartva a szokás által, a társasági életben még soká fennmaradhat. De az idő halad, s a században, melyben élünk, minden nap, mely egünkön felderül, egy előítéletnek halála felett alkonyodik, s bármi erősen gyökerezik is az, mely a zsidók iránt létezik népünk szokásaiban és nézeteiben, józanon félnünk nem lehet, hogy az, miután egyszer törvényesen ledöntetett, még sokáig takarhatná el látkörünköt; a kivágott fa sokszor még újra kihajt

tövéből, gyökerének végereje ágakat hajthat, új zölddel kényeskedik talán; de ne féljen senki, hogy ez új hajtásokból alacsony bokornál más válhatnék, s minek kivágása egykor oly nehéz vala, annak végmaradványait egy gyermek is kiirthatja gyenge kezével. S végre bármi nehézségek lennének is öszveköttve az emancipációval jelen állásunkban, miután a haza haladási szándékának annyi előzményeit adta, a polgárosításnak megadása vagy megtagadása nézetem szerint csak annyiban függ tőlünk, mennyiben rajtunk áll tovább haladni vagy eltávozni a megkezdett ösvényről; de hogyha szívünkben a haladás eszméje egy pillanat gerjedelménél, az emberiség jogai mellett mutatott buzgóság hazugságnál több vala, a zsidók emancipációja szükségképp vált, ez véleményem szerint minden kételkedésen felül áll. Nincs senkinek több kötelessége, mint annak, ki szabadságot vőn iparkodásainak jelszavául, s csak ha ezeket teljesítjük, érdemljük s várhatjuk korunk tiszteletét. Maga az abszolút orosz birodalom engedett korunk ellentállhatlan szellemének, s midőn 1836. esztendőben kiadott ukáza által azon zsidókat, kik mesterség, művészet vagy tudomány valamely ágával foglalatostkodnak, többi keresztény alattvalóival egy fokra emelé, midőn továbbá ugyanazon ukázában megengedé, hogy azok, kik városokban céhekbe vagy más mesterségegyesületekbe felvétettek, a választásokban más városiakkal hasonló jogokkal részt vehessenek, sőt azon esetre, *ha oroszul írni-olvasni tudnak*, városi tisztviselőnek is választathassanak, megmutatá szabadelvű szándékait a zsidók iránt; s magyar hazánk nem fog hátrább maradni a szabadelműség ösvényein, s nem alkalmat adni haladása elleneinek azon vádra, hogy szabadelműségének alapja csak önösség; azok által, miket eddig tettünk, jogot adánk a zsidóknak igazságot reményleni tőlünk, mi őket nem fogjuk megfosztani reményeiktől.

Jól tudom én, hogy a zsidók emancipációja nem populáris. - Minden törvény, bármily igazságtalan legyen is, számtalan viszonyok elrendezésében alapul szolgál, s így természetes, hogy midőn ily törvénynek megváltoztatása forog kérdésben, azok, kik terveikben fennállására számolának, magokat sértve érzik, s jól szerzett jogaik megfosztása ellen panaszkodnak; természetes még az is, hogy miután már szerencsétlen természetünk: csak mások felett emelkedve keresni magasságunkat, - miután minden kiváltságos osztályt annyi állhatatossággal látunk vívni leghasztalanabb jogai mellett is, itt, hol az egész nép az, mely egy kis másvallású kisebbség ellenében kiváltságokkal bír, ezen - hogy úgy mondjam - arisztokratikus állását nem szívesen hagyja el; nem csudálatos, mondom, ha mi, kik ezen kérdés mellett vívtunk, s vívni fogunk, mint eddig, rágalom s indulatosság megtámadásainak céljául véteünk; - de miután meggyőződése, hogy valamint az, ki a sokaság ítélete ellen ön- vagy egy néposztály előítéletei mellett küszködik - elvész, úgy az, ki egy igazsággal lép fel ellene, győzhetetlen: nem hogy, mint néhányan az angol parlamentben, vagy Streckfuss úr sokszor említett munkájában, e népszerűség hiányában ellenokot látnék nézeteim ellen: éppen ez az, mi nézetem szerint minden emberbarátot felhí, hogy az előítélettel szembeszálljon. Nem hízelgői, de barátjai kellene a népnek, s csak ki a nép javának fel tudja áldozni szeretetét, az érdemli e nevet; - csak ki a mai tapsról le tudja mondani, várhatja, hogy nevének holnapja legyen.

A zsidók emancipációja ki fogja vívni magát nálunk nélkül is; dicsekedve felvilágosításával, a nép át fogja látni végre, hogy az emberjogok tisztelete, mely minden ajkokon lebeg, pusztán szónál nem egyéb, míg ezerek a kínok legnagyobbikát, a *megvetést* szenvedik: által fogja látni, hogy a zsidók romlottságának oka csak elnyomatások, s hogyha azt, kit földre tapostunk, sárban találjuk, nem megvetni, hanem kezet nyújtani felemelésére emberi feladásunk. - Idők fognak jöni boldogabbak, mert jobbak, mint korunk, mikben a nép a szomorú valóságot, melyet az örök zsidó regéje képez, éppen oly lehetetlennek fogja tartani, mint mi a regét. Minden, mit az igazság megkíván, végre történni fog; de siettetjük a pillanatot, melyben a jó történik. Ha egy nagy gondolatot, mely nemünket emeli, csak egy órával hirdettünk is

előbb, ha egy rossz törvénynek eltörlését csak egy órával siettettük, életünknek legszebb feladása elérve van; nem mondhatjuk, hogy nem vala nagy jutalma életünknek. Az idő int, s nekünk nem szabad hátramaradni. Nem kiváltságok, hanem szabadság kell századunkban, s ez nem létezhetik, ha nem köztulajdonunk, s ha a szolgaság - mely gazként könnyebben terjed, mint gondolnók - ki nem irtatik véggyökereiben.

KELET NÉPE ÉS PESTI HÍRLAP

Sine ira et studio, quorum causas procul habeo.

Minden nép, mint minden egyednek életében vannak pillanatok, melyekben sorsától kényszerítve, több előtte nyíló utak közt választania, melyekben egész jövője iránt határoznia kell - nagy, fontos pillanatok, hol időmérőnk fővenye közt a jövőnek magvai folynak, s minden szív, érezve, hogy határozatától egy egész életnek üdve vagy boldogtalansága függ, szorulni kezd. - Vannak ily pillanatok; s az egyed, ki átélve ifjúságának azon boldog napjait, hol a magas feltételek közt ingadozó szív fenséges, de csak még ösmeretlen célok után vágyódott, s a nemzet, mely átfutva azon korát, hol magas lelkesedése még bizonyos elhatározott pályát nem választja magának, e pillanatokhoz közelítve helyesen cselekszik, ha mielőtt magas ábrándjaik köréből a tett nehéz mezejére lépnének, egy percig magokba szállanak, s az élet annyi ösvényei között, melyeknek mindegyikén példák intenek s ijesztenek - mert nincs egy, melyen senki céljához nem ért vagy nem süllyedt volna -, ha nem választanak anélkül, hogy meggondolnák, miként nem a legdicsőbb, de egy elérhető cél választása illik a férfiúhoz, ki, bármily hatalmasan alkotva Istenétől, gyengévé válik, mihelyt túlbecsülve erejét, abban fáradozik, miben győznie nem lehet.

Ezen pillanatok egyike az, melyben nemzetünk napjainkban áll; - s ha valaha volt időszak, melyben e haza ügyeinek elrendelésében a legnagyobb gond kívántatott; ha volt, melyben minden tévedéstől őrizkednünk kelle, - ez, melyben élünk, bizonyára azok közé tartozik. - A vetésnek ideje s módja az, mi termésünkről határoz; jaj nekünk, ha a nemzet mezején elmulasztjuk a pillanatot, vagy oly magokat választánk, melyeket földje el nem bír; hogy pedig - ha már keleti nép létünkre hasonlatosságokkal élni akarunk -, csakugyan a vetés korszakán még túl nem mentünk, azon, véleményem szerint, senki e hazát ösmerő kételkedni nem fog; s ha kételkednék, egy tekintet, előítélet nélkül viszonyainkra vetve, meg fogja őt győzni, hogy, ha hála az égnek s azoknak, kik eszközei valának, sok régi gaz irtatott is ki néhány év óta: azon termés, melyet helyébe várunk, sok helyett még elvetve sincs, s hol elvettetett is, még csak felette ritkán zöldellik napjainkban.

Ha e nehéz, nagy következtetésű pillanatban, megfontolva a hazának helyzetét, azt, mellyel a külföld ellenében áll, s azt, melyet belső organizációja szült; meggondolva múltját, melytől soha egészen megválni nem lehet, s a nemzetnek jellemét, mely ha újításoknál tekintetbe nem vétetik, minden fáradságot hasztalanná teszen, egy hazáját valóban szerető polgár belsőjében meggyőződött, hogy a közügy hibás irányt vesz, hogy a nemzeti haladás, melynek csak éppen azért nyílik oly tág pálya, mert a fordulón, melyen áll, több útnak kezdete összpontosul - tévutat követ, e meggyőződést a haza előtt nyilván kimondja, s félretéve minden mellékes tekintetet, bár veszni látná azt, mi szívének oly kedves vala - hontársai bizodalját -, szavát felemeli, tette egy nemes, tiszteletre méltó tett vala.

Ki azon férfiak történetét ösmeri, kik nemzeteket haladásra intettek s vezettek, tudja: hogy közöttök nincsen egy a Gracchusoktól le Washingtonig, ki nem rágalmaztatott, s nem ért volna napokat, hol hála s tisztelet helyébe a legcsúfosabb aposztáziával vádolták. - Ki a tömeget megindítja, az nem várhatja, hogy haladása nyugodt leend, hogy egyes részei éppen a mozgás által szétválni nem fognak, hogy nem lesznek sokan, kik cél s irány nélkül, csak mintegy benső ösztöntől kényszerítve rohannak elő, átkozva vagy megvetve mindenkit, ki határtalan futásokat követni nem akarja. - Minek kimondására az egyest nyugodt meggondolás s belőle eredett erős meggyőződés bírta, az a népnél szenvedéllyé válik; - amaz szeme előtt

tartva célját, de nem felejtve akadályait, nyugodtan halad feléje; a tömeg csak kívánatait érezve, vakon rohan a nehéz pályán - mi csoda, ha elválnak egymástól? - Egyesek ritkán, de nép majdnem sohasem ösméri önerejét, s ha nemünk történetén végigmegyünk, alig találunk nemzetet s pillanatokat, hol a sokaság, vagy nem sejdítve hatalmát, vakon nem engedelmesskedett, vagy túlbecsülve azt, korlátlan mindenhatóságról nem álmodozott volna; - s hol a hatalmas, ki őket ily pillanatokban visszatartóztathatná; hol az, ki, habár ő vezeté is a pályára, az egyszer megindult tömegnek elébe szabhatná lépteit? - Halad, tarthatatlanul halad a nagy test, s ki első mozdulatait okozá, többnyire nem tehet mást, mint félrelépni az útból, s azon egy meggyőződéssel vigasztalni lelkét, hogy utána mások jövendenek, kik helyét betöltik; hogy, habár a háladatlan sokaság, mint gyöngyhalász a csigát, midőn kivette kincsét, lábbal tiporná emlékét, mégis ő vala, kinek e kincset köszönheti; - s egy nemzet háladatossága után, mellyel az a babért homlokunkra fűzi, van-e szebb jutalma tettünknek azon érzeménynél, hogy azt megérdemeltük volna?

Abból tehát, hogy valaki, ki egykor a haladásnak barátja, sőt megkezdője vala, minden haladást kivétel nélkül pártolni nem akar, s midőn némely újítások mellett felszólalt, másoknak ellene szegül, azt következtetni: hogy nézeteit megváltoztatá, hogy, mert régi zászlóját, mely most más ügynek szolgál, címeréül többé követni nem akarja, aposztata - a lehető legnagyobb igazságtalanság. - Tökéletlen nyelveinkben a szók száma nem felel meg a fogalmak különbségeinek; évről évre változik sokszor egy szónak értelme, s nem kötelessége senkinek azt, minek mások megváltoztatták értelmét, elfogadni, csak azért, mert hasonlóan hangzik; s mert például egykor a szabadság barátjának nyilatkozott, azt pártolni, mi később annak nevezetik, s pártolni minden módot, mely annak elérésére ajánltatik, bármennyire volna is meggyőződve hibáságáról. - Lehetnek, sőt vannak esetek, hol azon egy célt követők elválnak egymástól, s hol éppen a haladás leghívebb barátjai mérsékletre intenek; csak az ok, mely őket e felszólalásra bírta, az idő, melyben az történt, a mód, mellyel azt tevék, teszi hibássá vagy érdemmé tettöket; csak ez a pont, mely körül minden józan diszkusszióknak forogni kell.

Hogy tehát gróf Széchenyi István, noha a haladás embere, sőt hazánkban megkezdője, a *Pesti Hírlap* ellen, mely szinte a haladás zászlója alatt küzd, felszólalhatott anélkül, hogy előbbi pályájáról lemondana, s csak a legkisebb következtetlenséggel vádoltathatnék, minden kétségen kívül áll; - a kérdés csak az: vajon a *Pesti Hírlap* adott-e okot e fellépésre? a pillanat, melyben élünk, olyan-e, mely e fellépést szükségessé tevé? s vajon a mód, melyen az történt, olyan vala-e, mely a haladás, jogszerű szabadság és szabad diszkusszió ügyét elésegíti?

Ez azon helyzet, melyben gróf Széchenyi István a haza előtt áll; ez az, miért én, bármi csekély legyen szavam, mielőtt utolsó munkájának taglalásába beleereszkedném, nyilván ki akarom mondani legvalóbb, legőszintébb tiszteletemet.

A barátságnak szebb s nehezebb kötelessége nincs, mint ellentállani barátjai kívánatainak; a honszeretet legdicsőbb áldozatja azé, ki nemzete javáért le tudja mondani szeretetéről; a jövő meg szokta jutalmazni az ilyes áldozatokat.

Mélyen tisztetem én azon érzeményeket, melyek a *Kelet népe* lelkes íróját meggyőződésének nyilvánítására bírták; - de valamint meggyőződésem szerint tett nincs, mely által való hazafiságát inkább bebizonyíthatá, úgy én, ki a tisztelt írónak nézeteiben nem osztozkodhatom, ki ily nemes kútfőből eredett tanácsait azon ügyre nézve, mely mellett mindig szoltam és szólni fogok, veszélyeseknek tartom, elmulasztanám kötelességemet, ha ezen nézeteket s az okokat, melyekből erednek, a hon előtt nyilván s világosan ki nem mondanám. Mit oly férfi mond, kinek a haza annyi köszönettel tartozik, mint gróf Széchenyi Istvánnak, fontosabb, mint hogy felelet nélkül maradhatna; a diszkusszió mezején ki fog világlani az igazság, mely, mint jó érc súrlódás által csak fényesebben tündököl.

Ez indító oka, ez célja rövid munkámnak; ki benne mást keres, ki ügyes polémiának meglepő mesterkéléseit várja, vagy azon fogások után vágyódik, melyek által - felkeresve minden egyes következtelenségeket s összeállítva egymástól különváltakat - némely író a közönséget mulattatni iparkodik, vagy ki éppen személyességeket remél - mert hisz, mint a napról sok ember szereti tudni, hogy foltjai vannak, úgy sok törpe minden magasabban állóról nem kíván tudni mást, mint hibáit -, az tegye félre e füzetet; nem az író, de véleményei ellen írok, s ha nézeteimben, miről a közönség ítélni fog, hibáztam, legalább sohasem felejttem, hogy az, ki ellen fellépek, honomnak egyik leghasznosabb polgára, s azon férfiú, kinek példáját követni ifjúságomnak legszebb, legbüszkébb vágya volt.

Hibázhatunk! Hol van, ki egy haza viszonyairól ítélve biztosan mondhatná, hogy nem hibázott? Mint az óriási fa tövében változást nem látni, míg fenn ágain a tavasz érintése alatt millió levelek fejlődnek, úgy a legkülönbözőbb jelenetek egyszerre állnak előnkbe nemzetek életében is; s ki az, ki korlátolt láterejével fel bírná fogni a roppant egészet, s nem függne azon helytől, melyen a végzet által túltekinteni nem engedtetett. Hibázhatunk, de éppen hibáink által ki fog világlni az igazság, s ez elég; - minden való, mit emberi nemünk bír, ezer egyes csalódások által szereztetett; feladásunk fáradni a való után; sok, terhes salakjával együtt kihozni e kincset; az idő, s más munkások, kik utánunk jönnek, bizonyosan ki fogják választani terhünkől a nemes ércet, melyet rejte.

Nézzük tehát mindenekelőtt azon okokat, melyek a *Kelet népe* tisztelt szerzőjét arra bírták, hogy egy, a haladási párt orgánumának tartott hírlap ellen felszólaljon; s itt, mielőtt ezen okokba részletesen beleereszkedném, legyen szabad némi általános észrevételeket előrebocsátanom.

Tekintve a *Pesti Hírlap* szerkesztőjének személyes tulajdonait, s főképp azon rendkívüli állást, melybe múltjának történetei őt a haza előtt helyhezék, kétségen kívül nagyok lehetnek s valának azon várákosások, melyekkel haladásunknak mind barátjai, mind elleni e lapnak megjelenését fogadták; s ha e vállalatnak hirdetése után szenvedélyes barátok s ellenek támadtak, ha már első számánál nem hibáztak, kik belőle hazánk végromlását vagy újjászületését jósolák, bizonyosan nincs mit bámulnunk; - politikában száz között alig van egy, ki tárgyról szólva el tudná felejtetni a személyeket, kik által képviseltetnek, s alig van kérdés, melynek eldöntése nem függne éppen annyira megindítójának állásától, mint benső érdekétől. - Hogy a *Pesti Hírlap* szerkesztője e túlságos várákosásnak meg nem felelhetett; hogy ily rendkívüli s minden valószínűség ellen tett jóslatokat nem igazolhatni, nézetem szerint világos. A történetek felszínénél mélyebbre tekintve mindig és mindenütt látjuk, hogy nagy következtések soha egyes ember vagy ténynek következése nem valának, hanem mindig sok különböző okok s emberek közös munkásságából származtak. Caesartól Napóleonig mindazon nagy egyedek, kiknek nevei a történet epocháit jelelik, csak szikrák valának legfellebb, melyek a már öszvegyült gyúanyagot lángba boríták, csak azon végső cseppek, melyek a csordultig telt kelyhet átfolytáni késztek; mindenütt nem az, ki embertársainak egy új gondolatot ad, de az, ki a többség gondolatát magáévá tevő, hatalmas. S vajon ki tehetné fel, hogy amit még senki véghez nem vihetett, azt Kossuth Lajos, bármi nagy adományokkal ajándékozva meg Istenétől - teendi? - Nem az tehát: mit vártak a haladás szenvedelmes baráti vagy elleni a *Pesti Hírlap*-tól: hanem az, mit lehetett tőle józanon várni, ez a kérdés; - valamint, nézetem szerint, ha e lap vétkeket követne, mentségül józanul felhozni nem lehetne azt, hogy elleneinek aggodalmait nem igazolta egész mértékben; úgy, véleményem szerint, nem lehet e lapot felelőssé tenni barátjainak túlzó reményeiért sem. - Alig van talán egy ember, ki jóban azt, mit barátjai, gonoszban azt, mit ellenei róla feltevének, véghezvihette volna; - minden tettnek mérlege csak a körülményekben fekszik, s a legcsekélyebb is nagy, ha nálánál többet tenni lehetetlen vala.

A Kelet népé-nek tisztelt szerzője 58., 59. l. előadja azt, mit egy haladási hírlaptól kíván: *Ariadne fonalaként a legjobb főkötőt nyújtva biztos rést nyitni, melyen honi tébolydánkban nagy és kicsi, dús és szegény, s átaljában minden erő, minden érdek, sőt minden szenvedelem is egy cél felé lenne vezérelve; egy cél felé, mely nem egyéb, mint tökéletes biztosítás mind a despotizmus, mind az anarchia szörnyetege ellen.* - - -

Szükség oly lap, mely a környülményekhez képest majd halkkal, majd gyorsabban izgatná a nemzeti testet, ma a szenvedelmek lecsillapítására hatna leginkább, majd, ha tán ismét álomkórságba merülne a nemzet, ...vagy ha szolga irányt venne, azt ismét, s ha szükség, a végítéleti tárogatókint életre s kötelesség teljesítésre felriasztaná; - mely az elkülönözött részek egymás iránti viszonyait felvilágosítani, közös érdekeiket velök jobban megismertetni, a szerencsésebb születésűeket kémélettel áldozatok tételére csábítgatni, az alantabb állókat őszinte részvéttel, viszont még egy kis béketúrásra édesgetni törekednék; mely eldiribolt erőket egy-egy célra egyeztetni s a teendők eddigelé oly sokszor egyedül pillanati hév-súgta sorát végképp okszerű logikába szorítani s azon felette nehéz egymásutánt kijelelni ügyekeznek; szóval, melynek az volna legfőbb működési köre, hogy a régi külföldnek tapasztalási kincseit sajátjává tévén, egyoldalúság és szenvedelem nélkül rendre kijelelné, mi volna kettős célunk elérésére, ti. nemzetiségünk és alkotmányunk mindinkább kifejlésére, mi kerülésre, mi viszont utánczásra méltó; s ekképp, mely nem arról vitatkoznék, vajon kell-e tenni? mert ez rég elismerve s a többségtől már rég elfogadva van, de azt tenné fejtegetési tárgyául: mit kell művelni? s ezt mi módon, miszerént egyes esetek, egyes kivételek aprólékosságit mellőzvé, jó hadi vezér, jó országos emberként magasabb szempontból volna felfogva s szakadatlan rendben egy pontra vezérelve az egész.

Már, kérdem: mióta a sajtó működik, hol van hírlap, mely e kívánatoknak csak távolról megfelelt volna; hol van egyed, kitől csak a legkisebb valószínűséggel ennyit reménylhetnénk? - Vajon a nemzeti testnek egyes tagjai mindig egyenlő állapotban vannak-e? s midőn egy rész túlhévtől elragadva mintegy lázban áll előttünk, vajon nem merül-e akkor éppen a másik néha álomkórságba? - vajon nem szükséges-e néha ott a szenvedélyek lecsillapítása, mikor itt éppen az ellenkező szükséges? S ha ez nem volna is, ha a nemzet egy emberként csak egy érzeményben hevülne mindig, ha, mi sehol nem volt, hazánkban való lehetne, hogy annyi párt s minden pártban annyi árnyéklat mindig egy gondolatban központosulna: vajon hol van az egyed, ki ezen állapotot mindig felfoghatná, s mint egy mindent tudó lény, egy naptól a másikra eszerint irányozhatná szavait, irányozhatná főképp úgy, hogy szavai - noha a magyar, mint a tisztelt gróf (102. l.) felette jól jegyzi meg: *vezért, főképp nem általa választottat nemigen kedvel*, s noha e hazában egyedek vannak, *kiknél a méltó leckezés csak akkor nem talál makacs fejességre, ha hasonlókától vagy magasabb állásúaktól, s nem idegenektől vagy éppen alólról nyújtatik* (32. l.), hogy szavai, mondom, mindig követőkre találjanak?

Kérdésen kívül nagy a korszaki sajtónak befolyása napjainkban; s ha újabb történeteinken végigtekintünk, alig fogunk találni egy nagyobb tény, melynek fő indító okai vagy legalább leghatalmasabb eszközei között a zszurnalisztika nem mutatkoznék. Korunk a diszkusszió kora; az idő, hol egyes hatalmasnak szava vagy régi szokások minden ellenzést elnémítának, megszűnt; nevek helyébe vélemények léptek, szokások helyett meggyőződést keres a nép; - mi csoda, ha ily környülmények között, hol még a korlátlan hatalom is alattvalóinak meggyőződésében keresi fő támaszát, az, mi a sokaság véleményére leginkább hat, egyszersmind leghatalmasabb; s ez a korszaki sajtónak feladása. Egykor a tudomány, mint minden, egyeseknek mintegy kiváltságos tulajdona vala, melyet csak hosszú munka szerezhett, s melyből éppen azért a többség kizáratott: ma a tudomány mindenkinek szükségessé vált, s a zszurnalisztika az, mely megszerzését mindenkinek lehetségessé teszi, mely a nagy, egykor egyesek birtokában heverő kincset, hogy úgy mondjam, aprópénzre felváltva ezerek között kiosztja; mely

szüntelen változó napjainkban szüntelen változó formákban nyújtja tanácsait, minden napnak történetével meghozva oktatását; a zszurnalisztika tanácsadója, barátja a népnek, mintegy közbenjáróként állva a nép s kormányzói között, mely mindkettőnek véleményeit képviseli, s melyben a kormányzó népének véleményeit, ez a kormány tetteinek magyarázatát keresi. De azon nagy hatalom s befolyás, mely ezen állásból következik, csak az egész zszurnalisztikának s nem egyes hírlapnak lehet következése; következése annak, hogy minden kérdés minden oldalról s mindenki előtt vitatás alá jő, hogy több hírlapi egyedek az ország sajkájának két oldalán evezve az egészet haladni készitik. Egyes hírlap csak egy véleménynek s iránynak lehet képviselője, s mennyiben vélemény nincs, mely nem oszlanék külön színezetekre, még azon egy vélemény követőinek is csak egy részéé, - s a legtöbb, mit tőlök kívánhatni, legfelebb következetesség, s az, hogy céljaik elérésére oly eszközöket soha ne használjanak, melyek által az egésznek bátorsága veszélyeztetnék.

Ezen szempontból tekintve a *Pesti Hírlap*-ot, tekintve a dolog természetét, mely szerint hírlap - főképp kezdetén - inkább a diszkusszió mezeje, mint vezércsillaga, csalódtunk-e várakozásainkban? s vajon mennyire alaposak azon vádak, melyek a *Kelet népe*-nek tisztelt szerzője által ellene felhozattak?

Nem szükség a *Pesti Hírlap*-nak elveiről s általános irányáról szólanom; amazokat, ha a jelen munkában hallgatna is, gróf Széchenyi István, kinek múltja és jövője ezen elvekkel öszvekött, nem tagadhatja meg; erről a tisztelt szerző e szavaiban: *Nem beszélek én a Pesti Hírlap általános irányzatáról, minthogy az irányzat bizonyosan helyes* (150. l.), világosan kimondja véleményét; úgy mint (142. l.) az egészről szólva a szavakból is: *Nincs tehát nekem, sem eddigelé kitüntetett legtöbb elvei, sem irányzatai, sem általában a Pesti Hírlap ellen legkisebb kifogásom is; sőt midőn felette sajnálnám, hogy a Pesti Hírlap szerkesztőjének szép tehetsége, szilárd lelkülete, komoly elszánása nem gyümölcsöznék drága hazánknak, a Pesti Hírlap folytatását, melyben máris oly sok jó van, és mely honunkra nézve valódi kinccsé válhatik, legőszintebben óhajtom, sőt valódi közcsapásnak tartanám annak megszűntét* - világosan kitűnik, hogy sem elv, sem irányzat köztünk vitatkozás tárgya nem lehet, s a tisztelt grófnak tökéletes megalégedésére nem szükséges más, mint hogy, miképpen a fent idézett helyen folytatólag mondja - *a Pesti Hírlapnak a fennforgó kérdéshez s honi körülményeinkhez alkalmazva, ne légyen taktikája oly hiányos, oly visszás, mint valának jámbor Mack, a dicső lengyel s Arisztotelész - ceciderunt in profundum - taktikái, vagy hogy a tisztelt szerzőnek* (117. l.) gondolatait még világosabban kimondó szavaival éljek: *hogy ő a Pesti Hírlap szerkesztőjének szándékáról legkisebbé sem kételkedik; elveit is jobbadán s legfőbb vonásaikban osztja, sőt egy cseppet sem vonakodik kinyilatkoztatni, hogy azokat legnagyobb részben magáéivá teszi, sőt legédesb atyai érzések közt jobbadán magáénak is ösméri és ekképp egyedül azon modor ellen lehet és van kifogása, mely szerint, mint Kossuth Lajos hiszi, felemeli a hazát, mint viszont ő maga (gróf Széchenyi) hiszi, sírba dönti a magyart.*

Tehát csak a taktika s a modor körül foroghat a kérdés; ez azon tér, melyre a tisztelt gróf áll, melyre őt követni fogjuk; minden egyéb vitatkozás felesleges.

Én ugyan teljes meggyőződéseim szerint nem hiszem, hogy ezen ponton forog a fel és alá, hogy a taktikának hiánya megsemmisítésre vezeti a magyart (85. l.), hogy egy hírlap szerkesztőjének elhibázott modorja csak most lábadozó, nemzetté virulni csak most akaró népünket az anarchia minden elsüllyesztő örvényébe, vagy mi hihetőbb, közvetlen az önkénynek hajótörő szirtjei közé vezetheti (95. l.), hogy e hont és nemzetet, melyet Isten fenntartott annyi viszontagság között, nem elv, nem irány, hanem egyedül elhibázott modor fogja meggyilkolni - én, mondom, nem hiszem mindezt; s ha mást nem említek is, az, hogy annyi századok alatt stylus curialisunk szavainál a nemzet örök álomba nem szenderült, talán elég bizonyosság, hogy

stílusra nézve sokat elbírnunk. - De miután a tisztelt gróf éppen e taktikára s modorra szorítja észrevételeit, miután minden a *Hírlap* ellen felhozott vádakat erre épít, legyen elfogadva e szűk mezeje a vitatásnak is; s nézzük, mik ezen oly veszélyes taktikának és modornak hibái s tökéletlenségei; nézzük, mi által válik e lap, melynek elvei s irányzata oly jók, hogy a *Kelet népe* szerzője azokat magáénak vallja, mégis oly szörnyeteggé, mely e nemzetet porba döntendi.

Nézzük először azokat, mik a taktikát illetik. Én ugyan, bármi erős szavakban kelt is ki a tisztelt gróf (96. l.) azon szerencsétlenek ellen, kik a taktikának általános szükségét elismerni nem akarják, sőt ezen véleményöket *hiú öntúlbecsülésökben* hirdetni is merészelik, önkénynt megvallom: hogy sok, igen sok esetben az ügyes taktikának használását feleslegesnek, sőt károsnak tartom; hogy sok dolgokban - s mindazok, melyeknek eldöntésére egy népnek közmunkássága szükséges, nézetem szerint ezekhez tartoznak - csak az egyenes út vezethet célhoz; hogy népet akarhatja s nézetei ellen, fortélyok által vezérelni még a jóhoz sem lehet; s hogy végre minden ügyesség s finom tapintat, mellyel országos ember tetteit elintézi, nem pótolhatják ki azon bizodalmat, mellyel a nép némely, mindig egyenes úton járt férfinak lépteit követi. A tisztelt gróf által állításának bebizonyítására felhozott példák e nézetemet ugyan meg nem változtaták. - A nagy császárban én nem a taktikának diadalát, hanem éppen azt látom, miként süllyed minden taktika s ügyesség mellett az, minek alapja nem jó, miként vezethet Austerlitz, Jena, Borogyino s annyi nyert csata s győzelem s a taktikának minden csudái végre Waterloohoz és Szent Ilona szigetére; s a dicső lengyel nép vesztének okát nem a taktika, hanem inkább egyezség s azon bizodalom hiányában keresem, mely nélkül semmi valóban nagyot véghezvinnünk nem lehet, s melyet e boldogtalan nép talán éppen azért nem érezhete vezetői iránt, mert több ügyességet, mint férfias egyenességet vőn észre tetteikben, - de ez csak személyes nézetem. S habár a tisztelt gróf (41. l.) utolsó országgyűlésünk végszakáról szólva, midőn ezen, ránk nézve oly fontos pillanatokat Párizsnak a szövetségesek által legelső bevételével öszvehasználtván, e két oly nagy következésű történetet azon pillanatok közé számítja, mikor a földi dolgok úgyannyira bonyolódnak egybe, miképp emberek befolyása nem nyom sokat többé, és az istenek közvetlen beleavatkozása veszi kezdetét legott (azaz: a taktikának hatalma megszűnik), e nézetemben még inkább megerősített; s habár a taktikának hasznait, sőt szükségét némi esetekben, mint például parlamentáris vitákban, elősmérve is, által nem láthatom: hírlap - mely természete szerint eszköz, s pedig a leghatalmasabbak egyike, de nem vezető; mely politikus felekezetnek irányát képviseli, de nem adja - miként ragaszkodhatnék mindig a leghelyesebb taktikához, ha az vele a párt vezérei által nem közöltetik; nem akarok e kérdés további vitatásába beléereszkedni, s csak arra szorítom figyelmemet: mik tehát azon pontok, melyekben a *Kelet népe* tisztelt szerzője a *Pesti Hírlap* által elkövetett taktikát hibásnak s hazánk jövőjére nézve veszélyesnek véli.

Mennyire a tisztelt grófnak nézeteit felfoghatám, az általa legjobbnak tartott taktika e két fő elven alapul:

1-ször, hogy azon kettős célunk elérésére, azaz: alkotmányunk s nemzetiségünk megőrzésére s erősítésére a jelen pillanatban szükséges: *hogy a magyarság egyedül védlő, az alkotmány viszont haladó szellemben működjék.* (72. 1. §.)

2-szor, hogy fáradozásainkból sikert reménylenünk csak akkor lehet, ha kívánatainkban soha helyzetünkről meg nem feledkezünk, s nem más nemzetek példája, hanem önszükségeink szerint rendezzük el a teendők sorát, őrizkedve leginkább minden divergenciáktól, melyek nemzeti erőnket szétosztva semmisítik.

Véleményem szerint e két elv oly helyes s talpraesett, hogy alig van valami, mi ellenök bárki által felhozathatnék. - Az elsőre nézve - ki a hazánk némely részeiben a magyarosodás mellett

mutatott túlbuzgóságnak következését látá, mely eddigelé csak egy magyarság elleni szláv reakció vala, az kételkedni nem fog, hogy azon erőszakos út, mely honi nyelvünk terjesztésére némelyektől követtetett, nem célirányos; s hogy gúny vagy kényszerítés soha köztünk s idegen ajkú hontársaink között egyezség kötelékei nem lehetnek. Csak a mi szabadságon alapul, az állhat erősen; s ha van mód, mely e hon különvált gyermekeit valaha egy nagy egésszé egyesítheti, s ha van valami, mi erre legalább reménységet nyújt, s azért minden honfitól figyelmét s legőszintébb előmozdítást érdemel, az, mit a tisztelt gróf ajánl, bizonyosan a legjobb, a legcélszerűbb eszköz. - A másodiknak célszerűsége magában világos; a kérdés csak az: vajon ezen elvek sértettek-e a *Pesti Hírlap* által, s miben s miképpen sértettek általa? - s e részben, megvallom, nézetem a *Kelet népe* szerzőjének nézetétől ismét nagyon különbözik.

Mert vajon az elsőre nézve, ha a *Pesti Hírlap* eddigelé megjelent vezércikkein végigmegyünk, nem kell-e megvallanunk, hogy mindazon hírlapok között, melyek a magyarosodás ügyében felszólaltak, nincsen talán egy, mely lelkesedésében több mérséklettel s nem magyar ajkú hontársaink iránt több tisztelettel szólna, mint éppen e lap. - Ha a szerkesztő mélyen érezve mindazon károkat s veszélyeket, melyek hazánk lakóinak annyira különböző nemzetiségeiből jelenünket s jövőnk reményeit elborítják; ha meggyőződve, hogy minden erő csak egyezségből származhatik, s hogy minden egyéb, mit honunkért tehetünk, való sikert nem szülhet, míg lakói a magas Kárpátoktól a Vaskapuig egy nagy nemzetnek nem érzendik magokat, - e fontos tárgyhoz sokszor visszatér; ha mindent, mi ez ügy előmozdítására bárhol s bárki által tétetett, magasztaló szavakkal kiemel, mindent, mi ellene történt, szomorúan, sőt rosszállva előad, - vajon ki veheti ezt rossz néven neki, főképp miután senki sem mondhatja, hogy e rosszállásban gúny vagy ellenséges indulat mutatkoznék, s miután azt talán csak mégsem állíthatja senki, hogy ha alkotmányunk rongyos fedele alatt csak nyolcvanezer kiváltságos család áll, s a magyarsághoz csábítandó kinn a szabad ég alatt ázik, bizonyosan nem a *Pesti Hírlap* szerkesztőjének akarata az, mely őt szabad ég alatt tartja; - s miután senki nem kételkedhetik, hogy ha gróf Széchenyi István nemes kívánata végre teljesül, s az idők eljövendenek: *midőn Hunnia határai között a magyar alkotmánynak áldása mindenkire terjesztetik, úgy, hogy a legkisebb se legyen abból kizárva, de arra is, bármily csekély részben s mily lépcsőkön, mégis elhasson végre jóltevő melege* (76. l.) - bizonyára a *Pesti Hírlap* fog annak örvendezni leginkább. E részben tehát a *Pesti Hírlap* ellen panasz nem lehet; s egész kíváncsiatom csak oda központosulhat, hogy a tisztelt grófnak ez üdvös tanácsát ez ország minden hírlapjai s túlbuzgó egyedei figyelembe venni el ne mulasszák; nem magyar hontársaink pedig e nemes, a magyarosodásnak egyik legbuzgóbb vezetője által tett kinyilatkozásban egy új bizonyítványát lássák azon testvéri érzeteknek, melyekkel mi magyarok irántok viseltetünk, s melyek, bármit tegyenek is nemzetiségünk fondorkodó ellenei, végre alkotmányi- s nemzetileg ki fogják vinni egyezségünket.

Annyival többek s nagyobbak a *Kelet népe* tisztelt szerzőjének a *Pesti Hírlap* ellen a második, azaz: a divergenciák s nem korszerű javaslatok tekintetéből felhozott panaszai. Ezek szerint a *Pesti Hírlap* szerkesztője

- a) Napról napra új indítványokat téve úgyis eléggé csekély nemzeti erőnket szétdiribolja.
- b) Javaslatai által, melyek inkább a külföld vak utánzásának, mint nemzeti állásunk és szükségseink józan felfogásának eredményei, oly útra vezeti a magyart, melyen célt érnie nem lehet, sőt melyen haladva minden munka és fáradság csak odavezethet, hogy mintha piramiscsúcsra állíttatnék, még azon kevés is, mi még fennáll, porba dőlend.

Minekelőtte e vádak részleteibe beleereszkedném, s egyenesen arról szólnék, mennyiben illethetik azok a *Pesti Hírlap* szerkesztőjét, legyen szabad előleg azon kérdést felállítanom: vajon a tisztelt gróf által haladásunkban megkívánt szoros logikai egymásután jelen

helyzetünkben s viszonyaink között lehetséges-e? - másodsor: vajon reménylhető-e, hogy e rendszeres reform (mert minden lehető divergenciák elmellőzése rendszernél mi volna egyéb), melyet eddig törvényhozó testünk maga sem vala képes létrehozni, történhetik-e bármily ésszel s tudománnyal szerkesztett hírlap által? Nézetem szerint mind e két kérdésre csak tagadólag felelhetek.

Nem szándékom hosszasan e tárgyról szólanom; de ha századunkban, midőn a spanyol félszigettől Skandináviáig Európa majdnem minden nemzete alkotmányi javításokon átment, vagy bennök még vajúdik, mind e tapasztalásokat öszveszámítjuk; ha tekintve egyrésről azon nemzeteket, hol a reform, mint Frankhonban, forradalom által a legszorosabb logika kívánatai szerint eszközöltetett, s azokat, hol, mint Angliában, a reform egy hosszú százados munka, melynek rendszerét csak szükség és lehetőség határozzák - ott oly kevés, itt annyi áldó következeit látjuk a haladásnak: vajon álmodhatunk-e még rendszeres reformokról? vajon ha hazánk kifejlődési korszakára visszaemlékezünk, mindazon hasztalan munkára s fáradságra, mely 91-től 25-ig e hon rendszeres reformjára fordított, s miként haladunk, éppen csak mióta a szisztémával felhagyánk, és gróf Széchenyi intő szavára, ahelyett, hogy a teendők rendszere felett vitatkoznánk, valamit teszünk - nem győződünk-e meg: hogy a reformnak ezen neme főképp nálunk lehetetlen, s hogy miként mindazon jó, mi eddig történt s minek létesítésében talán senkinek több s dicsőbb része nem vala, mint éppen a *Kelet népe* tisztelt szerzőjének, valóban nem a szoros logikai egymásután szerint eszközöltetett; s hogy miként tudós társaság támadt anélkül, hogy egy jó elemi iskola léteznék, lánchíd épül anélkül, hogy útjaink volnának: úgy ezentúl is csak akkor haladhatunk, ha nem arra, jobb vagy bal lábbal lépünk-e elé, hanem inkább arra, hogy ne vesztegeljünk, fordítjuk fő gondunkat. - Hogy e részletes javítások, éppen mert előkészítve vagy a megmaradt régiekkel egyhangzásban nincsenek, néha káros következeit szülhetnek; hogy azon hosszú stádium, mely alatt egy nemzet alkotmányi átalakulása ily módon történik, sok egyes bajokkal jár, az nem szenved kétséget. De a törvény egyetlen erős alapja a nép jellemében s szokásaiban fekszik, s míg ezeket rögtön megváltoztatni nem lehet, addig rendszeres reformról ne szóljon senki. - Törvényhozóban nincs nagyobb hiba, mint ha korát meghaladva utópiákról álmodozik.

De vajon - dato sed non concessio - volna valaki olyannyira a természettől adományokkal felruházott, oly mindentudó, tapasztalt, oly mindenható közbizodalom által, ki nemzeti újjászületésünkben szoros logikai törvények szerint ki tudná jelezni a teendők sorát; ha volna, ki minden percben ismerve viszonyaink legkisebb részleteit, apodiktikus bizonyossággal maga fel tudná fogni szükségünket, elébe szabva minden egyesnek kötelességeit, intve egyet, hogy mit szóljon, a másikat, mit tegyen, a harmadikat, hogy hallgasson el; mindenkit, hová fordítsa figyelmét, örködvé mindenek felett, hogy soha senki tervet képzelni vagy létesíteni ne merészeljen, mely a nagy nemtő logikai felfogása szerint helyén nincs; ha, mondom, volna ily halandó, ki nézeteiben soha nem csalódnék, s mi több, kinek isteni csallhatatlanságán senki kételkedni sem merészelne: - vajon egy hírlap szerkesztője lehet-e az? egy hírlap szerkesztője, ki függve a könyvvizsgálattól, számtalan kicsi és nagy tekintetektől, annyi s oly nehéz akadályokkal küszködik; ki, ha lapjának színt adni nem tudott, közönösség - ha elhatározott színnel lép fel, ellenek által veszélyeztetik; ki helyzete által a pártok harcai közé vetve, a jelennel küszködik, mint a fáklya, mely éji utunkon vezet, csak mellékesen veti világát távolabbra, - vajon, kérdem, ki várhatná, remélheti ezt?

De ki szólt szisztémáról - így szólal itt fel a *Kelet népe* tisztelt írója talán, - ki lépett fel nálamnál kíméletlenebbül mindazok ellen, kik mindig a rend felett vitatkozva végre semmit sem tesznek, s vajon hogy lépnék most soraik közé? - Ezen esetben engedelmet azon időért, melyet a tisztelt gróftól s egyéb olvasóimtól az elébb mondottak által elraboltam, s védelmemül azon egy megjegyzést, hogy mihelyt minden divergencia valóban oly veszélyes, mint

azt a tisztelt gróf hirdeti, mihelyt egynéhány, idő előtt s a logikai egymásutánon kívül tett indítvány azon hajszált, melyen nemzeti létünk függ, kettészakaszthatják, nézetem szerint szükségképp szisztémához kell folyamodnunk. - De hagyján, én nem akarok szavak felett vitatkozni; tegyük fel, hogy a *Pesti Hírlap*-nak nem egy általános rendszer felállításának hiánya tulajdonított hibául, - miben fekszik hát vétke? kétségen kívül magokban az egymástól divergáló ajánlatokban, melyek a jelen pillanatban s viszonyaink között oly céliránytalanok s veszélyesek, hogy *nemzeti és alkotmányos létünk végnapját fogják elkerülhetetlenül és szaporábban, mint gondolnók, idézni elő.* (190. l.) A vád nagy s fontos; nézzük alapjait.

Azon divergáló ajánlatok, melyek a *Pesti Hírlap*-nak a tisztelt gróf által leginkább vétkül tulajdoníttatnak, mennyire azokat különösen kijelelé, e következők.

Mátyás szobra körül tett fáradozásai.

Tömlöceink javítása iránti felszólalásai.

A kisdédóvó intézetek.

A hasznos ismereteket terjesztő társaság pártolása.

Nézzük ezen ajánlatokat egyenként. -

Az elsőre nézve, ha emlékezetem nem csal, soha a *Pesti Hírlap* - vezércikkeiben legalább - e vállalat mellett fel nem szólalt; nem szükség tehát, hogy e részben hosszú legyek. - Én e tervnek pártolóhoz sohasem tartoztam; számtalan szükségünk, melyeknek pótlására erőnk nem elégséges, szegénységünk s - hadd mondjam ki nyíltan - művészünk tehetségei nem engedik, hogy nemzetünk azon hálát, mellyel legnagyobb királyának tartozik, méltán leróhassa; s én nem kívánom, hogy azon szent emlék, melyet igazságos Mátyásáról szívében hord a magyar, egy törpe, hozzá nem illő szoborban testesüljön; - de miután 100 000 forintnak céliránytalan kiadása mindenestre kár ugyan, de komolyan véve senki által olyannak nem nevezhető, mely nemzetünket sírba döntheti; s miután azon érzemény, mely némelyeket e vállalat pártolására bírt, mindenestre nemes s tiszta vala: ha végre a szobor felemeltetnék is, a haza talán sem kárt, sem szégyent nem vallana általa, s maga nagy Mátyásunk, lenézve kis emlékére, a tökéletlen mű felett talán megbocsátana azoknak, kik azt sár s por között emelték, s azon gondolattal vigasztalná magát, hogy királynak szebb emléke nem lehet, mint négy nehéz század után nem felejtetni népe által. - De, mint mondtam, emlékezetem szerint a *Pesti Hírlap* e vállalatnak pártolásában sohasem buzgólkodott; - legyen ez elég.

Azon három ajánlat, melyet a tisztelt gróf ezután említ, mind olyan, melyeknek pártolásában csekély tehetségeim szerint részt vevék én is; melyeknek elősegítésében, mennyire tölem kitelt, fáradtam eddig, s fáradni fogok, míg erőm engedi; melyeknek felelőssége - ha azoknak mostani megpendítéséből a házára csakugyan annyi kár háramlanék, mint az a *Kelet népe* szerzője által jósoltatik, engem úgy illet, mint a *Pesti Hírlap* szerkesztőjét, s a tisztelt gróf nem veendi rossz neven, ha elve szerint *tisztelet s becsület, de igazság is*, e részben nyíltan s őszintén kimondom meggyőződésemet.

Ha azon javításoknak hosszú során végigmegyünk, melyek újabb időkben az országglási dolgok körül történtek: nincs talán egy, mely, mi elvét illeti, több s melegebb pártolást talált volna, mint Anglia s leginkább Amerika a tömlöcök célirányosb elrendezése iránt tett intézkedései. Kinek Isten szívet adott, mely embertársának szenvedéseinél dobogni tud, ki érezve emberi méltóságát nyugodtan nem nézheti, ha az hasonlójában sértetett, ki vallásának szent értelmét felfogá, s nemcsak ajkain, de keblében hordja azon egyetlen s mindent magába záró parancsot: „szeresd felebarátodat”: az, látva az állapotot, melyben egy félszázad előtt Európa minden tömlöcei léteztek, nem maradhatta nyugodtan. - Százan, ezeren érezék, nem

mint a gróf úr mondja: *hogy csak a nemezis büntesse a halandót, s ember emberen kirekesztőleg csak javítson*; de érzék, hogy a büntetés csak akkor érdemli e nevet, ha minden szigorúsága mellett igazságos marad; hogy a vétkes büntetése a társaság kötelességei közé tartozik, mert a társaságnak első célja minden személy s birtoknak biztosítása, de hogy mindaz, mi e cél elérésére nem szükséges, mindazon szenvedések, melyek a börtön homályába rejtve, senkit vétkektől el nem rettentenek, kegyetlenség, pedig annyival nagyobb, mennyivel haszontalanabb; hogy a börtön falai közé zárt vétkes, ha büntetését kiállta, a társaságba visszalépend, s hogy őt romlásnak kitenni veszélyes; végre, hogy nincs tömlöc, mely a még csak vád alatt lévők közül száz ártatlant nem zárna falai közé, s hogy ezekre nézve a társaságnak büntetési joga nincsen; százan s ezeren, mondom, érzék ezt, s túl az Atlantikumon s innen sok emberbarát szentel a fogházak javításának életét, - s hogy nem siker nélkül, s nem anélkül, hogy nemcsak a rabok, hanem a társaság is hasznát érzene, azon, mint szavaiból is kiviláglik, a tisztelt gróf sem kételkedik.

Miben fekszik tehát azoknak hibája, kik ezen, mindenütt oly hasznosnak mutatkozott javítást nálunk is honosítani kívánták, kik, mint én, ezen ügy mellett felemelték szavokat, s bár jól tudva, hogy ezt csak az ügy szentségének köszönhetik, örömmel láták azon pártolást, melyre hazájok törvényhozása e tárgyat méltatá; vagy kik, mint a *Pesti Hírlap* szerkesztője, miután ez ügy a törvényhozás pártolása alá vétetett, a közfigyelmet feléje igazíták? - A javaslat idő előtti, így szól a tisztelt gróf; de vajon ha ez áll, nem következik-e ebből, hogy a jelen állapot idején van? s vajon ezt merné-e állítani valaki? - Tekintsünk végig hazánk tömlőcein, s vajon, ha 10, 20, sőt 50 gonosztévőt látunk egy-egy szobába zárva, a megrögzött gonosztévőt s azt, kit első hibája vezetett e szerencsétlen helyre, sőt az ártatlant, kit csak vád terhel, mind egyenlő szenvedéseknek, egyenlő anyagi s erkölcsi megromlásnak kitéve; ha egy megyének tömlőcében a rabok megfagynak, tíz más törvényhatóság börtöneiben évenként a tifusz uralkodik, míg máshol a rabok nagyobb része, mint konyhás rab, kényelmes szolgálatban tölti napjait, olyannyira, hogy valóban inkább kézrekerítésének helyétől, mint vétkeiktől függ büntetése, fogjuk-e állítani, hogy ez rendén van; hogy a javításoknak ideje ezekre nézve még el nem jött; hogy vétkezik, ki ezen visszaélések ellen felszólal, s a hazát figyelmessé teszi, hogy törvényeinek szent neve alatt kegyetlenségek s visszaélések üzennek? s ha egy tömlőcözöttnek sápadt arca vala is az első indító ok, mely őket felszólalásra készíté, s habár a szegény, megvetett szív vala is az, mely az észet e tárgyról gondolkozni inté, vajon oly roppant-e vétkök? s mert vannak néhányan, kik a tárgyhoz nem értve, túlzások által némelyeket azon hiedelemhez vezetnek, mintha a büntető rendszer javítása csak a rabok kényelmeinek növelésében állna; mert vannak, kik elragadva emberszeretettől, a kérdésnek csak ezen egy oldalát látják, - vajon ezért érdemli-e a tárgy megvetésünket? Hogy ott, hol még annyi hátravan, mint hazánkban, kényelmes tömlőcöket építeni bizonyára semmi angolnak vagy amerikaiak eszébe nem jutna, az teljes igaz; - de hogy angol vagy amerikai, ki megyei tömlőceinknek néhányait látta, azoknak *emberiebb* módon elrendezését - bármiként legyen is beavatva a *nemzeti kifejlődés taktikájába* - idő előttinek tartani nem fogja, az, nézetem szerint, éppoly bizonyos; pedig csak erről, egyedül erről van a kérdés.

A tisztelt gróf, mint szavaiból látszik, a fogházjavítási ügyben csak azon néhánynak túlzó filantrópiából eredett fáradozásait látja, kik tömlőcjavítás alatt csak a rabok anyagi jólétének nevelését értik; s ismétlem, ha ezen ügynek más alapja nem volna, mint a költői ábrándok szülte érzélgés, akkor csakugyan nagyrészt állna mindaz, mit a tisztelt gróf e tárgyban felhoz; de a dolog, hála az égnek, nem ily gyenge alapon áll.

Mindenben, mi a tömlőcök javítására történik, két fő tekintet van előttünk, melyet soha szemünk elől vesztenünk nem szabad. -

Az első: a polgári társaságnak biztosítása.

A második: tisztelete azon velünk született jogoknak, melyeket, bármi mélyen süllyedve, az embernek elveszteni nem lehet, s melyeket tisztelni, még a rabban is, a társaság fő kötelességei közé tartozik.

Csak ha s amennyiben a büntető rendszer e két tekintettel ellenkezésben nem áll, akkor és annyiban felelhet meg józan kívánatunknak; s minden, mi vagy egy, vagy más részről e két fő tekintet elérésének akadályokat okoz, céliránytalan.

A polgári társaságnak első feladása a közbátorság; biztosítani polgárinak életét, vagyonát, becsületét: ez hivatása, ez azon magas cél, melynek elérésére alkottatott, melynek eltévesztése után fennállnia nem lehet. - Minden, mi e cél elérésére szükséges, a társaság első jogai, sőt kötelességei közé tartozik, s nem lehet ok, nem lehet érzemény, bármi szép és dicséretes magában, melynek hódolva e kötelesség teljesítésétől magát felmenthetné; s ez minden büntetőjognak alapja. De valamint mindaz, mi a közbátorság feltartására szükséges, a társaságnak kötelességei közé tartozik: úgy kérdésen kívül minden, mi e cél elérésére szükségtelen, s csak a büntetett egyed szenvedéseit s nem a társaság biztosságát növeli, olyan, mire a köztársaságnak joga nincs, - mire, bár mint erősebbnek, elkövetése hatalmában áll, erkölcsileg joga nem is lehet. Szükség, hogy a büntetés büntetés maradjon mindig; szükség, hogy a gonosztévő, kit erkölcsi érzete az erény ösvényein meg nem tart, a haszon fölött, melyet merényéből vár, a büntető igazság sújtó karját lássa, s remegjen következeitől; de szükség, s nem kisebb morális szükség az is, hogy a büntetés büntetésnél egyéb ne legyen, hogy soha bosszú vagy kegyetlenség színét ne öltse magára; soha, midőn a jogszerű többséget védi, az egyedben ne sértse azon emberi méltóságot, melyet nem a társaság adott, s melyet eltipornia nem szabad.

Már alkalmazva ezen általános elveket tömlőceink jelen állapotjára, kell-e sok szó, hogy céliránytalanságokról meggyőződünk? Tekintve a társaságot: kriminalitásaink naponként nevededő száma s a rabok egymás közti megromlása elég hangosan hirdetik, *hogy a mostan létező büntető rendszer a társaságot nem biztosítja, sőt minden kegyetlensége mellett is visszatorló erővel nem bír*; tekintve a büntetett egyedeket pedig, ki nem látja, hogy e büntetés-mód oly kegyetlen, - s ha azon ártatlanokra tekintünk, kik csak mint vádlottak sínlenek tömlőceinkben - oly igazságtalan, hogy azt feltartani tovább nem is lehet; - s vajon nem világos-e, hogy törvényhozásunk a tömlőcök javítására fordítván figyelmét, nem túlzó érzelgésből, hanem éppen a fenn érintett tekintetek által vezéreltetett; s bizonyára meg nem feledkezett azon első kötelességéről, mely e hon polgárainak biztosításában áll. - Mily módon fog büntető rendszerünk olyanná válni, hogy e kívánatoknak megfeleljen, solitary confinement által (mit a *Pesti Hírlap*, legyen itt mellékesen mondva, nemcsak hogy nem pártol, de ellenez), vagy az auburni rendszer útján, vagy talán más, bár nem olyan tökéletes, de hazánk viszonyaihoz inkább alkalmazott módon, - én nem tudom; *de hogy az egynek igen rossztevő, de a soknak igen jótevő huszonöt helyébe* más büntetés fog lépni elvégre, s hogy ezáltal, habár az holnap történnék is, azon hajszál, melyen egész nemzeti létünk függ, kettészakadni nem fog, az erős meggyőződése, s pedig olyannyira az, hogy míg erőm tart, mindent, mit ezen ügy elősegítésére tehetek, tenni kötelességemnek ösmerem; mert tisztán érzem: *hogy azon nép, mely már megízlelte az arany szabadságnak lelkét emelő kékjét, melyben felébredt az emberi méltóság érzete, s mely már sejdíteni kezdé, mi nemzeti nagyság, mi nemzeti üdv* (202), nem tűrheti, hogy hazájának szent határai között az emberi méltóság bárkiben is sértessék.

Ennyit a fogházjavításra nézve; - menjünk tovább. - Az eddig felhozottakon kívül a *Pesti Hírlap* hibás taktikájának bebizonyítására a *Kelet népe* tisztelt szerzője még két tárgyat említ, melyeknek pártolása leginkább hibául tulajdoníttatik a szerkesztőnek; az egyik: a kisdédóvó intézetek; a másik: a tervezett hasznos ösméreteket terjesztő társaság. - Kezdetek ezek, mint a

tisztelt gróf azt (201. l.) ön s mások megnyugtatóra mondja, - *valamint nem tagadhatni azt is: hogy nagy sikerük eddigelé nem volt, hála az égnek; s ekképp felette kicsinységesnek látszik ilyenféle erőlködések végett sok lármát ütnie, és a tágkeblűeket magok alkotta mennyországokból ily szűkkeblűleg kizavarnia; de ábrándozás ragadosabb, mint mirigy, a képzelet szárnya kimondhatlan sebes, és egy szikra tűz, melyet sok észre sem vesz, csakhamar, ha mielőtt erőre kap, el nem fojtatik, mindent lángba borít, s ezek azon okok, melyek a tisztelt grófot a tárgyak látszó parányiséga mellett is felszólításra készítenek.* - S ha meggondoljuk, hogy a tisztelt grófnak ön nézete szerint (200. l.) *mindezek nem egyebek, mint a számolni s ekképp kormányozni nem tudó, magát mindig ámitó s másokat öröklag csábító érzelmeknek kisdedei, vagy néhányaknak - mit azonban a gróf soha nem hihet - anélkül, hogy a sokak azt észrevennék, szép köntösbe és szép szavakba burkolt ármányterve, miképp a hazai piramis alap nélkül szántsándékkal felfordítva rakassék, és ennél fogva nemcsak azon magasságot el ne érhesse soha, mely után annyi hű kebel szomjadoz, de még azon kicsi is hegyünkbe düljön, mi a régi, elég alacsony építményből felmaradt.* Minekutána tehát *e kettő közt nincs közép* (201. l.), *s ha segítség nem nyújtatik, s gát nem vettetik rögtön, még mikor idő van: vagy a mindennap növekedő álomjárás, vagy a netalán valahol lappangó Macchiavelli okvetlen lángba borítná vagy örök gyászba süllyeszthetné a hazát,* valóban nem is csodálkozhatik senki azon lelkesedéssel, mellyel a tisztelt férfiú ezen annyira veszélyes javallatok ellen felszólal; - de miután e tárgyak a *Pesti Hírlap* által éppen oly kevésbé indítványozottak, mint az elébb említett fogházjavítási terv, melyre nézve a szerkesztő *csak a többségnek az országtörvény által kimondott nézetét pártolá;* s miután ennél fogva, miként a dolognak érdeme, úgy kétségen kívül azon vádak sem illethetik őt kizárólag: természetesnek fogja találni a gróf, ha nehéz s szavának méltó tekintete által oly fontos vádai ellen felszólalok én is, s bármi csekély legyen, fájdalom, azon érdem, - mellyel e vállalatok elősegítéséhez járulhattam, legalább nyilván megvalloim azon szimpátiát, mellyel ez ügyek iránt viseltetem; legalább tartalék nélkül, bármennyire érezzem is a tisztelt gróf ellenében csekélyiséget, kimondom azon meggyőződésemet: *hogy az említett vállalatokat nemcsak idő előttieknek s nemzeti sakkjátékunkban minden számolás nélküli vonásoknak nem tartom, hanem éppen ellenkezőképpen olyanoknak, melyek helyén s rendén valának, s melyeket én, bármennyi sár s por legyen piacainkon, bármennyi homok s mocsár hazánk határai között - mennyire honunk diagnózisát legalább csekély tehetséggel felfoghatám -, mindaddig azoknak tartandók: míg valaki által arról meg nem győződtem, hogy minden okszerinti haladásnak alapköve nem a nevelés, s hogy politikus jogoknak azokra kiterjesztése, kiknek neveléséről nem gondoskodunk, valahol üdvös következtetéseket szülhetne; minek megmutatása, „míg kétszer kettő négy marad, míg a tegnap nem esik a ma és a ma a holnap után, míg végre a szülő nem lesz fiatalabb a szülöttnél”,* (197. l.) *hasonlóképp nemigen sikerülhet.* - Mind a kisdedóvó intézetek, mind a hasznos ösmereteket terjesztő társaság működései nem egyebek részleteknél, melyek egy általános nemzeti nevelésnek részint segédeszközei, részint, mennyire a közönséget annak szükségére figyelmeztetik, előkészítői; mielőtt tehát ezen tárgyakról különösen szólnék, s a *Kelet népe* szerzőjének ellenök felhozott okait fejtegetném, szükséges a nevelésről általánosan, szükséges leginkább a mélyen tisztelt szerzőnek iránta kimondott nézeteiről szólanom.

A nevelés általános haszna, sőt különösen oly nemzetnél, mely szabadság után vágyódik - szüksége, egyike azon eszméknek, melyekről a közvélemény rég kimondá ítéletét; az abszolút porosz kormány s Amerika szabad szövetsége egyenlőn vélekednek felőle, s minden, mi mellette felhozatik, szinte közmondássá vált; - nem szándékom tehát olvasóimat e rég elösmert igazságnak megmutatásával fárasztanom, - maga a tisztelt gróf, ha mind az, mit hazánk anyagi s szellemi kifejlődésének előmozdítására, mind az, mit hasznos ösmeretek terjesztésére tett, nem biztosítanának is e kérdés felőli nézeteiről, előttünk fekvő munkájában oly határozottan kimondja meggyőződését, oly nyíltan a nevelés pártolójának vallja magát,

hogya a diszkussziót ezen térre vinni, nézetem szerint, haszontalan szóvitánál egyéb nem volna. - Gróf Széchenyi István, kinél e hon határai között senki a haladás elősegítésére többet nem tett, ki nemzetünk emelkedésének szentelé életét, s most újra kimondá azon fenséges nézetet, hogy csak alkotmányunk terjesztése által emelkedhetik nemzetünk - a nevelés ellensége nem lehet; őt annak hinni bántás volna s alávaló vád, melyre egész élete megfelel. - A kérdés csak a nevelés korszerűsége körül forog, akörül: vajon a grófnak azon nézete, *hogya a nevelés tárgya a most teendők körül nem a legelső vonás*, (369. l.) helyes-e vagy nem; csak erre fogom szorítani észrevételeimet.

A tisztelt gróft a fenn említett tételnek felállítására két ok bírta; az első, mert nézete szerint nemzetünk politikai kifejlődésére nézve - noha e részben már sok történt - alantabb fokon áll, mint hogy neveléséről *még most* gondoskodni veszély nélkül lehetne; a másik, előtte ennél még fontosabb: mert *ezen tárgynak idővesztés nélküli s talpraesett elrendelése nem függ egyedül magunktól* (369. l.). Már nézzük ezen okokat egyenként.

Ez okok elsőjének fontossága egészen e két kérdés megfejtésétől függ: Először, oly nemzetnél, mely alkotmányilag és nevelésére nézve aljas fokon áll, mi veszélyesebb: az-e, ha alkotmányos jogai terjesztetnek ki, mielőtt nevelve volna; vagy ellenkezőleg, ha neveléséről gondoskodunk, mielőtt alkotmányos jogait kiterjesztettük? A második: vajon ha egyes különös esetekben csakugyan e két lehetőségnek utolsója mutatkoznék veszélyesebbnek, hazánknak jelen állása olyan-e, melyben ez történhetik?

E kérdések elsőjére a tisztelt gróf ekképp adja feleletét (366. l.): *valamint nem tartom jó logikának - pedig csak ez visz sima úton célhoz - ha valaki növendékét illetőleg azt mondaná, csak nőjön, csak erősödjék, csak vastaguljon előbb, majd megtágítjuk köntöseit azután; de azt tartom jó logikának, ha valaki, úgyis tudván, hogy nőni fog a növendék teste, már előlegeten tágíttatja ruháit, miképp nemcsak semmi ne hátráltassa növényét, sőt ezt mozgás, gyakorlás s egyáltalában gimnasztika által még nevelni is lehessen, és anélkül, hogy szétszakadjon a köntös; úgy azt sem tartom józan logikának - ha ti. egy tökéletes forradalmon nem akarjuk áthajtani a nemzetet, hanem ingadozás nélkül kívánunk nagy nemzetté emelkedni -, ha a nevelés által még mesterségesen is tágíttatja a már magától is mindegyre növekedő nemzeti test, mielőtt eléggé tág köntöse, azaz elég tág politikai léte volna, melybe azt megbomlási veszély nélkül úgyszólván belé is lehetne nevelni.* Ez a tisztelt grófnak nézete. - Már ha nem említek is semmit mindabból, mit ezen hasonlatosság ellen felhozhatnék; - ha nem említem is, hogy az emberi egyednek kifejlődése majdnem egészen benső természetének, - nemzetek kifejlődése sokszor legnagyobbbrészt külső viszonyoknak következése, hogy amaz mindig lassan, előrelátható fázisokban s minden tagjaiban aránylag, ez sokszor rögtön s váratlanul s néha csak egyes részekben történik, s hogy eszerint ott, közönséges esetekben legalább, mindent előre készíthetni, míg itt a történetek által majdnem mindig meglepetünk: - de fogadjuk el a tisztelt grófnak hasonlítását, mely nézetem szerint csak akkor állna tökéletesen, ha - miután a nemzeti nevelés a gyermek növényével, alkotmánya köntösével hasonlítottatott öszve, s mondatott, hogy a nevelésről mindaddig gondoskodni nem kell, míg az alkotmányos ruha nem tágíttatott; - az mondatnék: hogy míg a gyermeknek tág köntös nem adatott, növénye s erősödése jó logika szerint valóságos szerencsétlenség; de, mondom, fogadjuk el e hasonlítást úgy, mint áll, s vajon, kérdem: hol van azon ember, ki növendékének, csak hogy ne hátráltassa növényét, s hogy köntösei szét ne szakadjanak, a szükségesnél tágabb ruhákat csináltatna? Mintha a felette bő köntös nem gátolná mozgásainak szabadságát éppúgy, mint a felette szűk, s mintha pongyola redői nem hozhatnák botlásokra, sőt megbukásra az ügyetlen gyermeket; - s nem áll-e ez legalább tetteleg, nemzetekre nézve is? Hol van a törvényhozó, ki népének valaha politikai jogokat adott volna csak azért, hogy később nevelésök veszély nélkülívé válják? hol van nemzet, mely politikai szabadságot kívánva nem arra hivatkozott

volna, hogy megérett rá, s hol zsarnok, ki azt eltagadná anélkül: hogy éppen a nép éretlenségére hivatkoznék, s nagy zajjal hirdetné, hogy alattvalói még a művelődés alantabb fokán állanak, mintsem hogy nekik politikai jogok veszély nélkül adathatnának? Tudomásom szerint a nevelés eddig általánosan politikai jogok gyakorlására sine qua non feltételnek tekintetett, s talán soha az ellenkező, ti., hogy csak bizonyos politikai jogok gyakorlata által válik a nép neveltetésre alkalmatossá - még nem állítottott. Nézzük Európa mostani nemzeteit egyenként; minden nemzet jelen állapotjának kezdetén egy nagy tény áll előttünk; minden nemzeti egyed elfoglalás által vált azzá, a külön hazákat kard választá el egymástól, - az első állapot tehát mindenütt erőszakos, az első viszony, melyben a nép egyedei egymáshoz állanak, az: mely a győző s győzött között míveletlen korban létezhet, korlátlan hatalom s határtalan elnyomatás. De ha a történetet tovább követjük, s ha mint hosszú éj után a szürkület első nyomát láthatárunkon, úgy az egy ideig nyom nélkül eltűnt szabadságnak első sugarait látjuk ismét a népek felett, vajon nem ott tűnik-e fel az mindig szemeink előtt, hol aránylag a legtöbb művelődés vala? mindig mint szükséges következése e művelődésnek, aránylag növe, miként az nőtt, a civilizáció egyes központjairól mindig többekre s többekre terjedve, míg végre a felvilágosodással együtt az egész nemzetet átfogá; - előbb egyes városok, utóbb többek, végre a népnek egy osztálya, s így mindig tovább, de mindig - hol tudniillik forradalom nem vala - a művelődéssel aránylag; úgyhogy még napjainkban is minden választási censusnak aligha találtathatnék más védő oka annál: hogy azon polgároknak, kiknél szegénységök miatt nevelést föl nem tehetni, politikai jogokat adni veszélyes.

Vajon nem foly-e mindez a dolog természetéből? - Az emberiségnek természettől adott tulajdona haladás; - minden nép nagyobb vagy kisebb mértékben megfelel e törvénynek, s alkotmányaik, melyek csakugyan köntösöknél nem egyebek, szükségképp követik e változásokat, mik a nemzetek benső lényegében e haladás által történtek. - Sokszor e változások szinte észrevehetetlenek: az alkotmány formái ugyanazok maradtak, s ha csak a dolgok nevét tekintjük, nincs semmi új, mit bennök látnánk; - de ha a dolgok mélyébe tekintünk, kétségkívül látni fogjuk, hogy a régi név mindenütt új eszméket rejt magában, s hogy a királyi hatalomtól le azon viszonyig, melyben az utolsó munkás az országhoz áll, nincs egy szociális fokozat, melynek állapota nem változott volna, mely eldődeihez képest nem éppen oly különböző állást foglalna el, mint ahogy tőlök művelődésére nézve különbözik. - Nézzünk akármely abszolút kormányt napjainkban, s hasonlítsuk össze azzal, mi száz vagy csak ötven esztendő előtt annak nevezetett; tekintsük az angol népnek állapotját utolsó dinasztiai forradalmától reformjáig, hol az alkotmányi formákra nézve változások alig történtek, s látni fogjuk: alkotmányilag a szavaknak értelme hányszor változik! A nemzeti erkölcsök azok, mik minden törvényt magyaráznak; s a kimívelt nemzet csak úgy tűrheti el hajdanának alkotmányos formáit, ha végrehajtások által nem sértetnek érzeményei.

De végre eljő a pillanat, hol e csendes, észrevehetlen változás, mely által az alkotmány kiterjesztetett, a nemzet szükségének többé meg nem felel; hol - vagy mert a nemzet tehetségeinek kifejlése által nagyobbra nőtt, vagy mert alkotmányának formái ily belső változásokat inkább gátoltak - a nép erkölcsi szükségéi vagy anyagi szenvedési szükségessé teszik, hogy a forma is változzék; - s vajon ily viszonyokban nem kívánatos-e, hogy inkább erkölcsi, mint anyagi szükség legyen e változások alapoka; hogy inkább az értelem hatalma-, mint anyagi erővel küszködjenek az új ügynek pártolói, hogy a nép, mely jogaiért vív, inkább ügyének igazságában, mint anyagi erejében bízzék; hogy inkább - mi csak művelt nemzeteknél lehető - reform, mint revolúció által víja ki győzelmét? Hogy pedig ez csak akkor történhetik, ha a nemzet, még mielőtt történetének ezen stádiumához ért, már nevelés által előkészítettetett, azt történetkönyveink első lapjoktól az utolsóig egyenlően bizonyítják.

Nézzük Poroszhont, s mit látunk? Itt a népnevelés Európában legmagasabb fokon áll; Skóciát kivéve nincs ország, hol annyi gyermek oskoláztatnék, s hol a nevelőintézetekre több gond fordítatik. Poroszhon a nevelésre nézve hihetőkép minden nemzeteknél s bizonyára Frankhonnál sokkal magasabban áll; s mégis, ha alkotmányos állását tekintjük, nem mondhatja senki, hogy konstitucionális köntöse oly felette tág s kényelmes; s vajon szült-e ez e hazára nézve rossz következtetéseket? vajon ezen nemzeti sakkjátéknak elhibázott vonása - mert ha az, hogy egy nemzet neveltetik, mielőtt politikai jogai kiterjesztetnének, hibás vonás, akkor ez Poroszhonban csakugyan megtörtént - forradalmon hajtotta-e át a nemzetet? vagy mondhatni-e, hogy Poroszhon közelebb állana a szabadsághoz, ha népe nem neveltetett volna? - Nézzük ellenben közép s déli Amerikának spanyol respublikáit, itt a politikai köntös bizonyára elég tág, s nem panaszkodhatik senki, hogy általa kifejlődésében gátoltatik: a nevelés ellenben még most is vajmi aljas fokon áll, s állt, mielőtt a szabadság kivívatott, - s vajon e rendszeres taktika mellett is nem látunk-e ott forradalmat forradalom után, s kínokat, minőkön mívelt nemzet még soha át nem ment? S nem látjuk-e ugyanezt egyáltalában mindig s mindenütt? - Németországnak művelődése alkotmányánál régiebb, s midőn ezen alkotmányok végre szükségessé válnak, a nemzet forradalom nélkül jut szabadságához; - Spanyolország, mely aránylag annyival míveletlenebb, egy századnegyedig vérzik alkotmányáért; Franciaország 1791-ben a constituante által alkotmányt nyer, melynél szabadabb monarchiai formákkal sohasem létezett, de a nép neveletlen, s a konstitucionális köntös tágitása után tíz évi forradalom s e nehéz pálya végén: diktátor vár reá; 1830-ban a népnevelés által felvilágosodottabb, s három nap alatt s kevés emberi áldozatokkal kivíja győzelmét, míg a még neveltebb Anglia reformját - mely belviszonyaira nézve talán nagyobb tény a francia júliusi zendülésnél - vér és forradalom nélkül.

Mindezekből nézetem szerint világos, hogy hacsak a történeteket, ezen az emberi nemnek oly drágán vásárlott tapasztalási kincsét tekintet nélkül magunktól elvetni nem akarjuk - azon állapotot, melyben az alkotmány kiterjesztése nevelés által megelőztetett, legalább közönségesen és általában veszélyesnek nem nevezhetjük.

Már nézzük most: vajon a tisztelt grófnak ezen nézete nem áll-e némely egyes kivételi esetekben? s hazánk állapota nem tartozik-e ezek közé?

Én csak egy állapotot ösmerek, melyben a nevelést a közbátorságra nézve veszélyesnek tartom: *azt, melyben a nemzet egy része szolgálai láncok alatt görnyed, s a másik, mely felette zsarnoki hatalmát űzi, ez állapotot fel akarja tartani.* Ott, hol nemünk bennszületett méltósága előismerve nincs, hol a természet Isten adta parancsai lábbal tapodtatnak, s ember ember-társában csak alávaló eszközt lát, melynek vérével önmagának kényelmeket és hatalmat szerezni nem pirul; - hol a zsarnokot a vallás szent szelleme helyett csak hideg formák intik Istenére, s az elnyomott, visszatekintve múltjára, más emléket nem talál, mint szenvedéseit, s ha jövőjére néz, csak azon egy reményt, hogy az embereknél kegyesebb halál végre leveendi láncait, s mi annyi nehéz napjainak egyetlen jutalma vala, azt hosszú életének díjául megadandja: a hosszú, végtelen nyugalmat a hosszú élet után; - hol ily állapot létezik, s fájdalommal legyen mondván, vannak ily helyek Isten tiszta ege alatt, ott, ott ne szóljon senki nevelésről. - Ki szolgát akar, az nyomja el emberi természetét, nyomja el a szívnek nemes gerjedelmeit, az észnek hatalmát, mindent, mit Isten kebleinkbe nagyot s fenségest teremtett; azon nap, melyben szolgája először embernek érzé magát, melyben gyermekeit eláradó szívéhez szorítja, uralkodásának végnapja vala; s ha a gyarmatos szolgáinak nevelését ellenzi, ha remegve látja, hogy e szerencsétlenek vallásunk fenséges ígéreteiben keresik vigasztalásokat, s a buzgó hitszónokot, ki őket Istenökre inti s ez élet nehéz bajai között reményleni tanítja, mint lázítót házától elűzi - tetteiben nincs semmi, min bámulhatnánk; - ki szolgálai munkában gyönyörködik, az nem irtózhatik embertelen eszközöktől; cselekvésmódja csak

következetes. - Elég, ha fekete csordájának anyagi jólétéről gondoskodott, ha kínzásaiban mértékletesebb vala másoknál, s néha *kegyelemből* egy-egy szünnapot vagy egypár falat kenyérrel többet vetett e szerencsétleneknek; a vidék kegyes jótevő úrnak fogja őt nevezni, s ez elég nyomorult lelkiösméretének; többet adni balgatagság volna, és szolgálainak lelki tehetségeit kifejteni, gondoskodni arról, hogy emberekké váljanak, iszonyatos véték; mert hisz hová lenne akkor a szolgaság s vele annyinak szent tulajdona! - De vajon, kérdem, hazánk ily állapotban van-e? hazánk, hol a szolgaság neve rég eltűnt, hol évek óta a nemzet minden kitűnőbb tehetségei a nép helyzetének emelésén dolgoznak; hol a tisztelt gróf ez utolsó munkájában is nyíltan kimondja, hogy csak alkotmányunk mindinkább való kiterjesztése által, csak akkor várhatni szebb napokat, ha ez alkotmánynak eddig oly kevesek által élvezett áldása a nép minden osztályaira árasztandja sugarait; s hol a nemzet nagyobb része - engedelmet önhittségemért, mellyel e pillanatban mint a többség orgánuma szólok, - tapssal fogadta egyik legjelesb fiának éppen ezen nyilatkozását, hazánk, mondom, ily állapotban volna; s mitől remegni csak a zsarnoknak kell, s mi csak ott veszélyes, hol a szolgaság az emberi természetnek minden nemesebb ösztönét úrbán s szolgában elnyomá - az veszélyes volna nálunk is? veszélyes főképp most, miután a nemzet boldogabb osztályai, megértve magas hivatásukat, lelkesülve egy nagy kötelességérzettől, a népet magokhoz emelik; miután nem arról, kell-e boldogításáért valamit tenni, hanem csak arról, miként lehet tenni legtöbbet s legcélrányosabban, forog a kérdés; mikor a népet nem: *mint súlyos nyavalyából az életre visszafordulót csak lassanként s legkényeseb tapintattal szabad nyomorult mibenlétével megösmertetni* (199. l.), de mikor az ébredőnek egyszersmind azt mondhatjuk, hogy nehéz napjai megszűntek, hogy a hosszú nyomor, melyben mint súlyos nyavalyában annyit szenvedett, elmúlt, hogy mentve van - vajon most, most volna veszélyes neveltetése?! Neveltetése, mely e nemes keleti rajt hosszú tespedésből, hová süllyedett, új életre ébresztendi; mely Istentől nyert magas tehetségeit kifejtve, a jövő ivadékok, mert hisz, fájdalom, csak erre terjedhet hatása - előkészítendi, hogy a szabadsággal, melyre hivatott, józanon élni tanuljon! Nem, teljes meggyőződéséből mondom, hazánk jelen állása nem olyan, melyben a neveléstől félnünk lehetne. Ha volt kor, midőn e nemzet kiváltságos rendei s a nép oly viszonyokban álltak egymás ellenében, hogy ezt mondani lehetett - a jelen rég megváltoztatá e viszonyokat, s mitől apáink talán félhettek, az ránk nézve csak jóltevő következtetéseket szülhet.

De ha ez áll - mint a mondottakból talán kiviláglik, ha hazánk helyzetét tekintve meggyőződésként, hogy a népnevelésből veszélyek nem következhetnek, már azért sem, mert a most felnövő ivadék, melynél egyébre a nevelés nem hathat, úgylis tágítva fogja találni alkotmányos köntösét; ha tehát a népnevelés, mint minden haladni akaró nemzetnél, úgy nálunk is az első legsürgetősb szükségnek mutatkozik; vajon a tisztelt gróf által felhozott második ok, mely őt azon állításra bírja, hogy a népnevelés a teendők első sorában nincsen, megváltoztathatja-e nézetünket?

A népnevelési tárgynak idővesztés nélküli s talpraesett elrendelése nem függ egyedül magunktól: így szól a tisztelt szerző munkája 369. lapján; - de vajon ha ez elég oknak tartatik arra, hogy egy másképp üdvösnek, sőt szükségesnek tartott tárgy előmozdításáról lemondjunk, ha oly tárgyról, mely a tisztelt grófnak nézete szerint is *első felfogásra, sőt hosszabb megfontolás után is nemzeti sakkjátékunk azon vonásának mutatkozik, melynek józan logika szerint minden más vonást alá kellene rendelni* (368. l.), le kellene mondani, csak mert annak elrendelése nem függ egyedül magunktól; - vajon nem következnek-e ebből szoros logika szerint, hogy mindaz, minek talpraesett elrendelésére törvény szükséges, s mi eszerint hasonlóképp nem kizárólag magunktól függ, hanem a királyi helybenhagyás által feltételeztetik, a teendők sorában nincsen? Vagy nem hasonló-e az eset? nem kell-e királyi - tőlünk egészen független - megegyezés minden törvényhez? s mi kell a népnevelés józan elrendelésének

megkezdésére célszerű törvényeknél egyéb? vagy talán okunk van előre feltenni, hogy a kormány a népnevelés elrendezése iránt hozandó törvényeknél meg fogja tagadni helybenhagyását?

De tegyük fel ezt, tegyük fel, hogy a kormány egy általános nevelési tervnek törvényileg való megállapítását ellenzené - mit feltenni, a kormánynak utolsó új tettei s azok után, miket a szomszéd tartományokban látunk, hol a nép neveléseért annyi történt s történik, bizonyára jogunk nincsen -, tegyük fel, hogy: mert a nép nevelése nem egyedül tőlünk függ, e tárgy tökéletes elrendezésében akadályok fognak gördíteni elénkbe, vajon ebből az következik-e, hogy e tárgyra nézve éppen ne tegyünk semmit? hogy, mert célunkat tökéletesen el nem érhattuk, azt, mi által hozzáközelítheténk, habár tőlünk függött, elmulasszuk? s azonközben, melyben szabadok vagyunk, ne tegyük mindazt, mit tehetségeink szerint e szent ügy előmozdítására tehetünk? - Kétségen kívül mindez tökéletességhez vezetni nem fog; - ha van tárgy, melyre a törvényhozó s végrehajtó hatalom egész figyelme s tartós, buzgó közmunkássága szükséges, a népnevelésnek elrendezése bizonyára azokhoz tartozik; - s minden, mit e részben egyesek tehetnek, soha a nagy célnak egészen meg nem felelhet; de ha mindaz, mit egyesek fáradozásaitól várhatunk, tökéletlen is: e fáradozások minden hiányai mellett egészen hasztalanok-e azért? - a földesúr, a tisztviselő, a hitszónok nem gyakorolhatnak-e most is hasznos befolyást gondjokra bízott iskoláikban? reformált hontársaink buzgósága nem szült-e már most is üdvös következményeket e részben? oly kevés pártolásra méltatott kisdédóvó intézeteink nem tettek-e már sok jót korlátolt hatáskörökben is? vajon egy hasznos ösméreteket terjesztő társaságnak nem lehetnének-e üdvös következései? s nem remélhető-e, hogy ha a nép nevelése iránt e nemzet minden osztályai való buzgósággal viseltetnének, a törvényhozás közbenjárása nélkül, ha nem is tökéletes - legalább a mostaniakhoz képest ezerte szebb rezultátumokat várhatnánk? - Vagy mert a nap még fel nem jött, s a kis lámpa, melyet mi egyesek kezünkben tartunk, csak kis körre terjesztheti sugárait, el kell-e oltanunk ezt is, hogy, mert az egész láthatáron világosságot nem terjeszthetünk, inkább tökéletes sötétségben maradjunk; mert szívünk kívánata szerint az egész nemzetet nem nevelhettük, inkább ne neveljük senkit? - mintha minden ember, kinek lelki tehetségeit kimíveltük, kit állatihoz hasonló állapotából emberi méltóságának érzésére ébreszténk, a házára nézve nem volna valóságos nyereség!

Ezek nézeteim azon két ok iránt, melyet a tisztelt gróf a népnevelésnek korszerűsége ellen felhozott: engedje meg, hogy most felhozzam azon okokat is, melyek engem és sokakat azok közül, kik velem e részben egyetértenek, a népnevelésnek sürgetőségéről meggyőztek s ez ügy különös pártolására bírtak.

1-ször. Nézetünk szerint is *el van döntve, hogy haladnunk kell; azon pompás, jóllehet értelem nélküli szójárás, miszerint a dicső magyar alkotmányunk épületéből egy morzsát sem kellene megrendíteni, nehogy romba dőljön az egész, megsemmisített* (45. l.), s a nemzet egy új, szebb jövőnek küszöbén áll; de miután, mint a tisztelt gróf, úgy mi sem akarjuk, hogy *a magyar azon nemzetek osztályába jusson, melyeknek fő tengelye az anyag* (13. l.), - meggyőződésünk szerint, hogy e haladás állandó, hogy minden visszalépésektől biztosítva legyen, hogy ne csak törvénykönyveinkben, hanem a nép életében mutakozzék, szükséges, hogy a nép szellemi tekintetben emeltessék. Kétségen kívül nagy, sőt ellenállhatatlan jó törvényeknek befolyása; s a nemzet, mely ilyenek alatt él, habár azon pillanatban, melyben birtokokba jött, még kifejlődésében hátrább maradt lett volna is, ki fog fejlődni intézményeinek jótékony befolyása alatt, s hogy úgy mondjam, fel fog nőni a törvények magasságához: de ez út lassú és sok akadálytól környékezett; - ha ellenben a nép értelmessége nevedezett, ha szellemi tekintetben megelőzte törvényhozását, a törvényes haladás nem fog elmaradni; s ki a nemzetet nevelés által oly fokra emelé, melyen jó törvények szükségévé váltak, az biztos lehet, hogy a

haladás e tekintetben elmaradni nem fog. Nevelés tehát, meggyőződésünk szerint, minden haladásnak első, egyedül biztos alapja; s azon meggyőződés, hogy haladnunk kell, csak arra int, hogy nevelésről gondoskodjunk.

2-szor. Mint a tisztelt gróf a 8. lapon mondja, *minekünk magyaroknak elemünk nem kereskedési elsőbbség vagy dics- és hírvágy, sem vallásosságból eredő elmélkedési szenv vagy a szépművészetek köre vagy a magasb és fellengző tudományokbani bűvárkodás, - csak akkor emelkedünk földi erőnkön túl, és érezzük keblünköt isteni tűztől hevülni, mikor alkotmányos szabadságunkról, nemzetiségünk fertőztetlenségéről van szó, mikor ezeket fenyegeti veszély, midőn ezeknek megmentése körül eped keblünk.* S ha e kettő között kellene választanunk, ha alkotmányos szabadságunk vagy nemzetiségünk közül egyet fel kellene áldoznunk, hogy a másikat megtartsuk: mint a tisztelt gróf, úgy mi sem kételkednénk, s nemzetiségünkhöz ragaszkodva lemondanánk mindenről azon erős meggyőződéssel: hogy míg ez megmaradt, a szabadság örökre veszve nem lehet. - Nemzetiségünk feltartása az első, legfőbb tekintet, melynél magasabbat nem ösmerünk; de ha helyzetünket tekintjük, s a világ történeteit figyelembe vesszük, azon egy kivétel nélküli tapasztalás lép előnkbe: hogy oly kis nép, mint a magyar, körülvéve annyi idegen, sőt ellenséges elemektől, nemzetiségét soha meg nem tartá, ha vagy tökéletes míveletlenség által minden külső befolyástól megőrizve nem vala, vagy ha a míveltség oly fokára nem lépett, mely által e befolyásnak ellentállhatott. - E két lehetőségnek elsője ránk nézve elmúlt; s habár hihetőkép ez vala, melynek nemzetiségünk fennállását nagyrészt köszönhetjük - mert talán rég nem léteznék magyar, ha kacagányos apáink minden külső míveltséget megvetéssel nem taszítanak el magoktól -, köztünk nincs egy, ki a krickek vagy chipevayek nemzeti önségök után vágyódnék. Nem maradt tehát e legszentebb kincsünk fenntartására más mód, mint a második, nem más, mint nemzeti míveltségünket oly fokra emelni, melyen az a reá nézve legveszélyesebb, azaz: a szláv nemzetiségnek ellentállhasson; s ez csak nevelés által eszközölhető. - Hol két nemzet érintésbe jön, mindig a míveltebbé a győzelem; így tűntek el hajdan a görög gyarmatokban minden idegen nemzetiségek a görög míveltség ellentállhatlan befolyása alatt; így múlt ki a szláv elem, mely Németországnak annyi tartományaiban egykor uralkodó vala, a míveltebb németek érintése által, így s csak így válhat uralkodóvá a magyar hazája határai között; - erőszakos törvényeknek ellentállandnak idegen ajkú hontársaink: mívelődésünk meg fogja hódítani vagy legalább őrzeni e haza magyar lakóit azon majdnem ellentállhatlan veszélytől, mely nemzetiségöket fenyegetné, ha más s főképp a szláv nemzetiség - s ne felejtjük, mennyi történik ennek mívelésére - a mienket értelmi súlyban felülhaladná. De -

3-szor. A magyarnak száma csekély e hazában; ha honunk lakóit öszveszámítjuk, mi, kik keletről jött apáink nyelvén szólunk, alig tesszük az egésznek felét. Ha nemzetiségünkre jövő vár, ha csakugyan a végzet könyvében áll, mit én erősen hiszek: hogy a magyar élni fog, szükséges, hogy nemzetiségünk terjedjen, hogy a hazának most annyi ajkú népeit egy nagy, erős láncként a szép magyar szó tartsa össze, melynek hallásán Árpád nagy országának minden lakója egy érzeményben egyesülhessen. - De, mint a tisztelt gróf oly helyesen mondá, csak ha alkotmányunk áldása mindenkre terjesztetik, csak ha jóltevő melege végre elhat a legkisebbre is, reménylhetjük nemzetiségünk terjedését; ez pedig csak akkor várható, *ha a nemzet* - mint ismét a gróf helyesen mondja - *az értelem köréből kormányoztatik, s annál inkább, minél kifejtettebb s tágabb ezen kormányzás köre* (180. l.). - Nem kell-e hát - ha nemzetiségünk terjedése alkotmányunk kiterjesztésétől függ, ez pedig csak akkor szülhet áldó következtetéseket, ha az értelem köréből kormányoztatik - fő figyelmet vetni arra, hogy az értelem országa mentül inkább terjedjen hontársaink között; hogy nevelés által napról napra mentül többek támadjanak, kik polgári jogok gyakorlására alkalmasak legyenek? - s ha ezt elmulasztjuk, ha azon feltett szándékkal, hogy haladni akarunk, a nép neveléséről nem

gondoskodunk, ha ez ország minden rendű lakosait politikai jogainkban részesítjük, s nem teszünk semmit, hogy e nép politikai jogok élvezetére nevelés által alkalmatossá váljék, nem fogják-e némi joggal mondhatni elleneink: hogy hazai piramisunk fordítva rakatott, és ennél-fogva nemcsak azon magasságot nem fogja elérni soha, mely után annyi hű kebel szomjadoz, hanem még azon kicsit is hegyünkbe döntendi, mi magyar vér szerzette hazánk színén egypár év óta emelkedni kezd; nem fogják-e mondhatni, hogy a még neveletlen népnek jogokat adva, nem a nép szabadságát, hanem csak azon hatalmat mozdítottuk elő, melyet míveletlen s politikai jogokkal ellátott népeknél minden ügyes demagóg, ki a sokaság nemes gerjedelmeit aljas céljaira használni tudja, mindig gyakorol; hogy csak azon nagy revolucionárius szillogizmuson fogjuk átvezetni nemzetünket, melynek majorja: a legnemesb honszeretet s lelkesedés a nép minden osztályaiban, minden önérdeknek szabad, csak a közjóért ajánlott feláldozása a nép kiváltságos tagjai között, a népnél haladó elösmerése e nemes áldozatoknak; minorja: tudatlanságból eredett túlzó vágyak s teljesíthetetlen kívánságok, melyekért küzdve a tudatlan tömeg csak anyagi erejében bíz; s konzekvenciája a legtökéletesebb zavar, milyen a nagy francia forradalom alatt létezett. - S ha mi, kik a népnevelési ügyet a teendőnk legelsőbbjének tartjuk, a tisztelt grófként meggyőződve arról: hogy hazánkra boldogság, nemzetünkre dicsőség csak úgy következhetik, ha hibáink s hátramaradásunk okát nem mindig egymásra s kivált a kormányra tolva: a nemzet valódi erejét inkább abban keressük, hogy minden tagja derekasán betöltsön s férfiasan megállja helyét, a népnevelés ügyét, habár annak tökéletes elrendelése nem tőlünk, egyesektől függ, tehetségünk szerint előmozdítók; ha azon bizonyos kötelességérzettől lelkesítve, nemcsak szóval, holt betűkkel és mások cselekvéseinek gáncsolásával, hanem hasznos tettel is nevelni akartuk a közállomány egészségét, s ezért a nemzeti nevelés mellett felszólaltunk; ha bármi csekély sikerrel - s ha Széchenyi velünk van, ez hihetőkép nem lenne így -, annak előmozdításáért fáradtunk; vajon oly nagy volna hibánk, oly szörnyű következtetésű fáradozásunk, hogy belőle hazánk veszne következhetnék, hogy homlokegyenest közállományunk felbomlásának indulnánk?

Keblemben nyúltam, mint azt a *Kelet népe*-nek tisztelt szerzője javasla (190. l.), de biztossá tehetem a nemes gróft, - hogy bár én is egyike azoknak, kik a fenn említett javaslatokban s kezdeményekben részt vevének, s azokat nemzeti ügynek tarták - azon nyugodt meggyőződéssel vontam vissza kezemet a kebelből: hogy sem pezsgő vér, sem a szív pillanati felhevülése, *sem mert éppen kedvem csosszant valamit a közjóért cselekedni, s egyszersmind kis halhatatlansági repkényt fűzőgetni halántékim körül*, hanem csak s egyedül csak a fenn említett okok bírtak mind a fogházjavítási, mind a nevelési ügynek pártolására; s bármennyire érzem is, hogy ily nagy s fontos ügyek kivívásában személyes befolyásom csak csekély lehet, bármi fájdalmasan sejdítem, hogy e nagy következtetésű kezdemények, főképp ha oly hatalmas szavak, mint a tisztelt grófé, s ily elhatározottan ellenök nyilatkoznak, csak csekély sikert szülendeknek, - míg ezen okok alaptalanságáról meggyőződve nem leszek, ez ügyek pártolását mindig kötelességemnek ösmérendem.

Ennyit a taktikáról: - most nézzük a *Pesti Hírlap* modorja ellen felhozott nehézségeket, nézzük, vajon mi az, mi által e hírlapnak modora oly veszélyessé válik.

A tisztelt gróf (153. l.) így ír: - *Egyedül azáltal, hogy a képzelet s gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal; vagyis mint a közéletben a bevett szójárás szerint mondani szokták, a szívhez szól, ahelyett, hogy az észhez szólna, azáltal, mert (169. l.) az érzelem s nem az értelem köréből emeli roppant hatású szózatát, és ekképp az országlásnak vagy az abbai beavatkozásnak nem azon rendszerét követi, mely a legegyszerűbb helyzetben is az egyedüli üdvös és annál elkerülhetetlenebb felette szövevényes körülményeinkben; de ahelyett egyenesen francia modor szerint munkás, mely modor az érzelem köréből működik, és nem más, mint az, mely után indultak Mirabeau-tól kezdve Camille Desmoulins, Danton, St. Just,*

Marat, Robespierre egész a mai propaganda hőseiig, szívandalgó Lammennais-val, Père Infantinnal sat.

Mielőtt ezen ellenvetésről, mennyire a *Pesti Hírlap*-nak szerkesztését illeti, különösen szólnék: legyen szabad némelyeket a legnagyobb általánosságban megjegyezniem.

Ha azon hibák s tévedések hosszú során végigtekintünk, melyek az utolsó időben a tudományok mezején elkövetettek - meggyőződhetünk, hogy mind e hibák- s tévedéseknek nagyobb része azon természetelleni elválasztásokból származott, melyek korunkban a tudományok mezején történtek; - így a jog s erkölcstudomány tökéletes elkülönözése, így a politika s morál egymás ellen tétele sok s bizonyára felette szomorú tévedéseknek szolgált alapul; így az értelem s érzélem tökéletes elválasztása kétségen kívül nem szül jó következtetéseket. - Az, mi az emberben érez s ért, egy egész, melynek egyes részeit testi tagjaiként elválasztani nem lehet anélkül, hogy az egésznek lényét semmisítenők, s az ember helyébe, kinek tetteit magyarázni vagy irányozni akartuk, oly lényt ne alkotnánk képzetünkben, mely csak az értelem vagy csak az érzemény után indulva, talán könnyebben érthető, több logikával magyarázható lény lehet, de bizonyára nem ember. - Minden emberi cselekedetek között nincs egy, melyben az észnek s szívnek nem volna része egyszersmind, - s habár első tekintetre némely esetekben csak a szív gerjedelme, másokban csak a megfontoló észnek határozata mutatkozik is tisztábban, több figyelemmel látni fogjuk: hogy senki sem - kivéve a szenvedély beteges állapotát - cselekedhetik anélkül, hogy mind esze, mind szíve tetteiben részt ne venne; anélkül, hogy például, ha szíve felette nagy érzékenysége által valamihez vezettetik - az ész hibás felfogása, - vagy ha ellenben eszt követve oly valamit tenne, mit szívtelennek mondunk, megromlott érzeményei ne lennének tetteinek alapokai.

Teljes meggyőződésem szerint a szív- és észnek egymástóli elválasztása nem vezethet nagy rezultátumokhoz, s ezen elválasztáson alapuló okoskodások örökké azokhoz tartozandanak, melyekben meggyőződéshez már csak azért sem juthatni, mert az alap oly valami, miről mindenki más fogalmakat képez magának; - mert mint az előttünk fekvő munkából is kiviláglik, hol például a keresztény vallás az ész vallásának neveztetik - mindig lesznek, kik azt, mit ezeren a szívnek tulajdonítanak, az ész eredményeinek nevezendik, és viszont a szívnek tulajdonítandják azt, mit mások ész hiányának neveznének.

De miután a tisztelt gróf ez ész és szív közti elkülönözésnek annyi fontosságot tulajdonít, hogy Anglia s az amerikai szövetség felvirágzását, Német- s Franciaország aránylagos hátramaradását egyedül abból következteti: mert az előbbiek csak az ész, az utóbbiak csak a szív sugallatit követék; miután nézete szerint a *Pesti Hírlap* főhibája csak azon tévedés, mely őt az ész ösvényeiről a szív s érzelmek terejére vezette; vajon - észt és szívet, mint a tisztelt gróf maga (153. l.) teszi, a bevett szójárás szerint véve fel - a történetek, a nemzeti tapasztalásoknak nagy gyűjteménye igazolják-e a tisztelt szerzőnek nézeteit? vajon - nem egyes népeket s pillanatokat, de az emberi nem történeteinek egészét véve fontolásunk tárgyául - az világlik-e ki általánosan: hogy csak azon országok, melyek kizárólag az ész ösvényein haladva, a szív gerjedelmeit soha sem követik, virágoztak? mindazon nagyban s dicsőben, mit nemünk múltjában bámulunk, a szívnek nem volna része? mindazon szomorú tévedések s kínok között, melyeken eldődeink átmentek, nem volna egy, melyet az érzelmet megvető hideg számolás okozott? - Én másképp vélekedem; s talán a történetek nagy könyve, melyre hivatkozom, igazolni fogja nézetemet. - Vajon csak a hideg ész vala az, mi Görög-országot Marathon és Salamis nagy csatáiban megtartá, s e maroknyi népet Ázsia százezerei ellen győzni tanítá? vajon nyugodt megfontolás, mindent előrelátó taktika szabadítá-e meg Rómát zsarnokától? vajon ez építé-e közállományát, ez lelkesíté-e bajnokit a százados csatára, melynek diadali bére a világ vala? - S ha a régi világot elhagyva, mostani történeteink

küszöbére lépünk, s vallásunknak - mely egész civilizációnk talpköve - kezdetét tekintjük: vajon, megengedve, hogy a keresztény vallás nem a szív, de az ész vallása - mit a *Kelet népé-* nek szerzője előtt talán még senki sem mondott -, mondhatni-e hogy a szívnek e vallás terjesztésében nem vala része? s azok, kik az Úr szavára elhagyva mindent, nagy mesterüket követték; kik körülfogva gúny, megvetés, üldözés s kínos haláltól, nem ingadoztak hitőkben, s bátran felszólalva mindig s mindenütt, hóhérpallós alatt s égő máglyák lángjai felett lelkőknek meggyőződését hirdették, azon százak s ezerek, kiknek szavára a szolgaság láncai széttörték, kiknek vére újjászületésünk piros hajnala vala a sötét föld felett, csak a hideg ész emberei valának? csak számolás, s ész vezeté fél Európát s keresztességek alatt üdvöztőnk sírkövéhez? az iszlám dicsőségét csak ész vitta ki, csak ész adott erőt mindazon egyedeknek s nemzeteknek, kik a spanyoloktól le Görögorszáig szabadságokat kivívák? - Töröljük ki történeteink könyvéből mindazt, mit a szív magas lelkesedése tett, s vajon mi marad annyi véres lapjain más, mint nyomorúságunk, más, mint szolgaság és szégyen!

De a tisztelt gróf állításának bebizonyítására egyes példákra hivatkozik; lépünk az általa választott térre. Nézete szerint Anglia s Amerika felsőbbségének, Francia- s Németország aránylag alacsony állásának oka *sem az éghajlat, sem a földleírás fekvés, mert ezek csak alárendelt feltételek, sem a népek különös jelleme, minthogy ez is más rovatra való, sem valami véletlen, sem semmi más; de szorosán s kirekesztőleg csak az, hogy mind a francia, mind a német faj országglási tekintetben jobbadán az érzelem s képzelet körében forog, az angol viszont többnyire az értelemnek és szoros számoknak határai között* (185. l.). Noha én, ha mindezek, sőt még a *népek jelleme sem* gyakorolhat befolyást állásokra, nemigen látom által, mily oknak tulajdonítsam azon hajlamot, mely az angol nemzetet az értelem, a franciát s németet a képzelet s érzemény ösvényeire vezeti; noha én éppen ellenkezőleg azt hiszem, hogy a felhozott okok között nincsen egy, mely a nemzetek életére nem gyakorolna közvetlen s pedig igen nagy befolyást, - nem akarok s nem fogok a tisztelt szerző állításának egyes részeiről vitatkozni, minthogy, az én csekély nézetem szerint legalább, az egész magában nem áll.

Távol legyen tőlem, hogy Anglia vagy az amerikai szövetség kormányférfiainak magas észbeli tehetségein kételkedjem, s el ne ösmerjem, miképpen e két országnak ügyei főképp azért gyarapodnak, mert elrendezésökben tudós előrelátás s magas értelem uralkodik; - de vajon Franciaországnak miniszteri tárcákat vadászó, nagy parlamentáris kapacitásai csak érzelmek által vezéreltetnek? vajon e hatalom után vágyódó csoport, melynek talán minden szemére hányatott már, csak felette gyengéd érzemények és szenvedélyes állhatatosság nem, csak szívét követi tetteiben? s a fenséges Német Szövetség Frankfurtban csak érzelegve, meghatás könnyei közt rendezi el dolgait? - S ha ezt mondani nem lehet, ha minden kormány kötelessége szerint országos viszonyainak elrendezésében csak az észnek tanácsait követi, Franciaországban, mint Angliában, a német, mint az amerikai szövetségben, - abból, hogy Franciaország ügyei például rosszabbul állnak, mint Angliáéi, nem következnek más, mint hogy Franciaország országos dolgai kevesebb előrelátással s ésszel kormányoztatnak; - a szívnek, az én csekély belátásom szerint, itt semmi dolga sincsen. - Ennyit a külviszonyokra nézve; - ha ellenben a nemzetek belső életét tekintjük, vajon ki merné tagadni, hogy Angliában s az amerikai szövetségben az érzeménynek hatalma legalább éppen oly nagy, mint Német-, s bizonyára százszorta nagyobb, mint Franciaországban? - Az angol nemzetnek elsőbbsége napjainkban tagadhatatlan; de nézetem szerint éppen erkölcsi tulajdonai azok, melyeknek elsőbbségét köszönheti; vedd el vallásosságát, vedd el a családi viszonyok szentségét s azon hatalmas keresztény szeretetet, mely - bármit híreszteljen is a tudatlan külföld - sehol több szegényt nem ápol, több könnyet le nem töröl, mint Angliában, egyszóval azt, mi az érzemény világához tartozik; vedd el nemzeti jellemét, mely állhatatosság, s azon

pietást, mellyel elődői szokásaihoz ragaszkodik, s vajon elhíresztelt alkotmánya meg fogja-e teremni gyümölcsseit? vajon minden országlási bölcsesség, minden ész s értelem fogja-e a százezer éhenhalókat nyugalomra vagy az ország gazdagait adakozásra inteni? E tekintetben Franciaország kérdésen kívül sokkal kevesebbet követi az érzemény tanácsait; ott kevesebb az adakozás, kevesebb a jótékony keresztény szeretet, s vajon boldogabb-e ezáltal?

Teljes meggyőződéseim szerint soha a hideg ész maga nagyra, soha boldogságra nem fog vezetni nemzeteket; mint az egyesnél, úgy népek életében szív kell, hogy valóban dicséretre méltót tehessenek. - Karthágó, a régiség leghatalmasabb s legszívtelenebbül kormányzott városa, eldőlt; Olaszhon középkori státusai, hol Machiavellek kormányoztak, a hatalmas Velence, minden számolási okossága mellett porba dőltek; a francia republika Marat, Danton s Robespierre-jeivel - kiket én nem a szív, hanem az ész embereinek tartok, mert érzemény nem vala, mely őket republikai bálványoknak hozott áldozataikban visszatartóztathatná -, hová lett? - S vajon bízhatunk-e még az ész hideg számolásaiban? s nem kell-e inkább megvallanunk, hogy csak erkölcsi érzet, csak azon keresztény szeretet, mely milliókat egy nagy családdá fűz, tarthat s emelhet országokat, s ha Európában körültekintve a proletáriusok millióit látjuk, kiket (hála az égnek, hazánk még ment e veszélytől) számoló önösség kétségbeesésig kínoz naponként; ha látjuk, e magas ész s fenséges értelem által kormányzott országokban miként nő évről évre a szegénység, mennyi szenvedéseket rejt mind e külső fény, mennyi mondhatatlan kínokat takar Anglia felséges bíbora, ki ne győződnek meg: hogy ha civilizációnkat veszélyek fenyegetik, nem túlzó érzékenység, hanem inkább a kétszerkettőnek túlvitt bálványozása okozandja e veszélyeket; s hogy nem az ész, hanem csak azon felebaráti szeretet, melyre vallásunk tanít, csak azon nem számoló, de törpe önösségen túlemelt érzelem, mely vallásunk alapja, s idegen szenvedések előtt magunkról megtanít felejtkezni, menthetik meg a világot. - Még egyszer mondom, soha országló önkára nélkül céljainak választásában az érzéseket nem hagyhatja tekintet nélkül; s a nagy császár, kire a tisztelt gróf a szívtelen észnek panegirizában hivatkozik, talán legszebben bizonyítja, mi elégtelen a legmagasb értelem, ha emberi érzet, ha az, mit szívnek nevezünk, nem kormányozza tetteit. De vajon ha ezt megengedjük is, s a nemzet irányának kijelelésében csak az ész magát követnők; ha megengednők is, hogy a célok választásában csak az ész határozhat: vajon azok, kik a sokaságot ez irány követésére buzdítják, kiknek hivatása a választott cél felé vezetni hontársaikat, nem szólhatnak nemesebb érzelmeikhez? vajon ha e cél olyas, melynek elérésére egyesektől áldozatok kívántatnak, mely felé haladva némely egyedek *mosolygó meglepődéstől s gyönyör alakú szerencsétől környékezve nem lehetnek anélkül, hogy magokon kárt tennének; hol azon jutalmazó érzés, miszerint a hazával együtt magok állását is emelték* (133. l.), nem vár rájuk: vajon nem volna szabad az önérdék ellen a szív igazságszeretetéhez appellálni? vajon ha ezt nem tehetjük, reménylhetünk-e sikert szavainknak? reménylheti-e ezt leginkább a sajtó? Vagy korunkban annyi nagy s dicső nem e fegyverekkel vívatott-e ki? Anglia anyagi érdekből s nem magas lelkesedéstől vezérelve szabadítja-e fel szolgáit? O'Connell hideg okosság, s nem az érzemény lángoló szavaival vívja-e ki honának jogait? s maga gróf Széchenyi István, kinek nevét minden hazai üdvös javításnak szónokai között találjuk, ki e nemzetet téli álmából felveré, ki felszólalt annyi visszaélés ellen, ki szembeszállt annyi előítéletekkel, ki sújtott jobbra és sújtott balra kímélet s irgalom nélkül, vajon nem szólt-e soha az érzelmekhez? - nem szól-e most éppen, hideg ész és számolás követésére felszólító munkájában? S ha a *Pesti Hírlap* szerkesztője ennyi példa után, a külföld s honunk tapasztalásait követve hasonlólag az érzeményekhez fordult; ha szenvedéseket látva - azon meggyőződésben, hogy ember nem lehet, bármi fenséges volna is a pálya, melyre Isten által állíttatott, kinek egyes embertársainak szenvedéseit enyhíteni, ha hatalmában áll, nem volna kötelessége - valódi misericordianus fraterként egyes sebek kötözésével bajlódott; ha e politikai viták és küszködések korában száraz értekezések helyett néha irgalomra inté olvasóit; ha néha a hideg számoló észtól a

szívhez fordula, mert érezé, hogy bármi tökéletesen rendeztessenek is el országos viszonyaink, bármi igazságos törvényeket alkosson nemzetünk, soha törvényhozás nem lesz, mely senkit sem sértene, hacsak a szív nem köti be néha a sebeket, melyeket a legigazságosabb törvény egyeseken ejtett, - vajon, kérdem: vehetjük-e rossz néven neki? vajon mondhatjuk-e, hogy, mert a szívhez szólt, csak mert az érzelmekre hivatkozott, hazáját veszélybe hozá?

Csak ki céljainak elérésére a tömeg gonosz hajlamainak hízelg, csak ki nem az érzelmehez, hanem vétkes szenvedélyeihez szól: az veszélyes valóban; az érdemli, hogy bármi legyen cselekvésének indító oka - hiba vagy rossz szándék, minden igaz hazafi egy emberként felálljon ellene. A szenvedelmek hatalma, bármi nemes légyen a cél, melyre felköltettek, ország-dolgokban mindig veszélyes; s ritka, felette ritka eseteken kívül egyik fő kötelessége minden pártnak, nem folyamodni segédökhöz. Ha tehát a *Pesti Hírlap* nem szívhez, de vétkes szenvedelmekhez szólt, ha visszaélve állásával, a tömeg gonosz hajlamainak hízelgett, ha helyzetünknek hibás felfogásából vagy hogy népszerűségét megtarthassa, vak buzgalom és alávaló vágyak indulatos orgánumának alázza magát - akkor minden, mit a *Kelet népe*-nek tisztelt szerzője felőle mond, tökéletes igaz; akkor a szerző jól tevő, hogy a *Hírlap* oly jeles tehetségű szerkesztőjét eddigi modorának megváltoztatására inté, s ha a szavai sikertelenek volnának, előre kijelelé azon veszélyeket a hazának, melyek e minden szenvedelmek felingerlésére írt lapból reá okvetlenül következni fognak; ellenben, ha ez a dolog nyugodt vizsgálatából ki nem tűnik, akkor minden kétségen kívül a tisztelt grófnak állításai nem állhatnak; - e körül forog az egész kérdés, s csak ennek megfelelésétől függhet ítéletünk.

A tisztelt gróf érzé ezt, s miután általánosan az ész- és szívről szólva nézeteit a *Pesti Hírlap*-ra alkalmazza, egyenesen e térre vezeti a diszkussziót. - Nézetei szerint a *Pesti Hírlap* egy minden érdeket éllel egymás ellen állító, a kicsinyeket a nagyok ellen, a szegényeket a gazdagok ellen felingerlő, felusztító (99. l.) lapnál nem egyéb, célja, hogy minél gyűlöletesebbé tegye a főrendeket a nemesi rend, s megint az egész kiváltságos rendet a nagy tömeg előtt (105. l.), - minden birtoknak, minden felsőbbbségnek gyanúba hozása, gyűlöletessé tétele (220. l.), - minden municípiumot lehető legnagyobb depopularizálni (247. l.) - s ezért a *Pesti Hírlap* nem mirigyeiből kitisztítani, de meggyilkolni fogja a hazát, nem dicső jövőbe vezérli, de okvetlen sírba dönti a magyart (169. l.).

Hogy a tisztelt gróf a *Pesti Hírlap*-ot ily színben látva, nyilván fellépett, hogy ő, kinek neve haladásunkkal elválaszthatatlanul összekötött, ily veszélyek ellenében - s fenyegethetné-e haladásunk ügyét nagyobb veszély, mint ha a grófnak nézete a *Hírlap* által igazoltatnék? - nem hallgatott: azon nem bámulhat senki; valamint nem is kételkedhetünk, hogy őt, az oly magasán állót, ki hiúság által bizonyára mások érdemeinek lealacsonyítására nem bírathatott, csak tiszta meggyőződés viheté e nézetek kimondására; - de lássuk, vajon nem csalódott-e nézeteiben? vajon azon okok, melyeket bebizonyítására felhoz, igazolják-e véleményét?

Mindazon vádak, melyek a *Pesti Hírlap* ellen részint a fenn említett, részint a tisztelt gróf munkájának más, hasonló hangulatú helyeiben felhozatnak, a következő négy pontra oszlanak:

1. A szegényeket a gazdagok, a birtoktalanokat a birtokosok ellen való felingerlés.
2. Minden felsőbbbségnek gyanúba hozása s gyűlöletessé tétele.
3. Gyűlöletessé tétele a főrendeknek a nemesi rend s minden kiváltságos rendnek a nép előtt.
4. Minden municípiumnak a lehető legnagyobb depopularizációja.

Mint az angol tengeri hadsereg minden kötelein a vékony veres fonál, úgy a *Pesti Hírlap* vezércikkein, rejtve bár, mindig e gondolatok vonulnak át, melyekből mindenikét, habár

szerzőjét nem tudnók is, azonnal megösmérhetjük; mint Bellini minden műveiben az egy bájló hanggondolat, mint Byron költeményeiből az egy keserű érzemény, úgy e lap minden vezércikkeiben ez egy alapeszme tűnik ki; minden szerzőnek megvan fiziognómiája: mint királyok pénzekre arcképeket, úgy minden kitűnőbb író gondolataira, mielőtt a nép között kiosztaná, rányomja individualitásának bélyegét, s az, melyet a *Hírlap* szerkesztőjének minden munkájában látunk, nem más, mint e kedvenc eszmének majd rejtve, majd nyilván kilépő ismétlése. - Így gondolkozik a tisztelt gróf.

Nagy, nehéz vádak ezek. Ki a birtoktalant a birtokos ellen feluszítja, ki a nemzet egyes osztályai között gyűlölséget gerjeszt, ki minden felsőbbiséget gyanússá tesz, s honunk palladiumát, municipális rendszerünket depopularizálni iparkodik: az hazánk ellensége, az nem érdemli, hogy magyarnak neveztessek. - Nemzeti kifejlődésünknek első feltétele nyugalom; ha e nemzet szegényebb osztályai ahelyett, hogy idegen birtok után vágyódnának, nem inkább munkában keresik jobblétüket; ha a nemzet külön rendű polgárai között egyezés nincs, ha a felsőbbiségek bizodalom helyett csak gyűlöletre számolhatnak, s polgáraink nem érzik, hogy municipális szabadságunk nemzeti függetlenségünknek legerősb talpköve - akkor ne álmodjék senki boldogabb jövőről, s jaj annak, ki e nemzetet ily állapotra juttatta! - De éppen mert e vádak oly nehezek, mert az, kinek tettei e vádak igazolják, csak gyűlöletet érdemel - nagyoknak s fontosaknak kell lenni azon okoknak is, melyek bebizonyításukra felhozhatnak. Az, kinek a természet ily gonosz tettek elkövetésére erőt adott, jó szándékával nem mentheti magát; ugyan ki hinné, hogy kinek észbeli tehetségei egy nemzetre ennyi hatással lehetnek, az szavainak következtetését által nem látná? - de annyival szükségesebb, hogy csak nyugodt megfontolás után, hogy elmellőzve minden szenvedélyt s előítéletet, ne egyes szavakból, hanem csak egész működésének öszvegéből mondjuk ki ítéletünket polgártársunk felett.

Figyelemmel olvastam végig a tisztelt grófnak munkáját, ismét s ismét visszatérve azon helyekre, hol az említett vádokról szól; megfontoltam minden okait, szorgalommal követtem gondolatainak fonalát: de megvallom őszintén, bármennyi szépet s jót találtam munkájában, bármennyire meggyőződtem szándékának tisztaságáról, bármennyire lelkesültem meleg szavainál, melyek általa csak az észhez intézve, szívemet dobogni késztek, *semmit, mi e nehéz vádak bebizonyítására szolgálhatna, előadásában nem találtam*, s azon édes meggyőződéssel tettem le könyvemet, hogy nemes hontársam ez egyszer csalódott, miről - ösmérem nemes jellemét - ha nem szavaim, de később önbelátása által meggyőződik, senki inkább örülni nem fog, mint ő maga.

Felteszem mindenekelőtt, hogy a *Kelet népé*-nek tisztelt szerzője állításainak bebizonyítására a *Pesti Hírlap* vezércikkei közül minden kétségen kívül azokat választá, melyek e célra legalkalmasabbak valának, s így miután általa a 12., 14., 18., 27. és 32. cikkből merítettnek okai, a többiek csak mellékesen említettven, leginkább ezekre fogom fordítani figyelmemet.

Az első vád, melyet a tisztelt gróf a *Pesti Hírlap* ellen felhoz - *a birtoktalannak a birtokosok, a szegényeknek a gazdagok ellen való felingerlése*. Mindazon szemrehányások között, melyeket, mióta nemünk országos dolgok elrendezésével foglalatoskodik, pártok egymás ellen felhoztak, nincs egy, melyet minden korban s nemzetnél oly változatlanul feltalálnánk, mint ama minden haladás ellen felhozatni szokott: *a birtok szentségének sértése*. - A Gracchusok a római nép közbirtokát (ager publicus), mely visszaélés által, nem mint birtok, de csak haszonbérben néhány előkelő család kezeibe jött, e régi haszonbérlektől elvételni s a szegények között elosztatni kívánják, úgy mindazáltal, hogy nemcsak minden a haszonbérlek alatt történt javítás az aerariumból kipótoltassék, hanem minden ily haszonbérlelő magának 500, minden fiának 250 jugerumot megtartson, a szegények pedig családonként csak 10 jugerumot kapjanak; s ím, noha nem birtokról, hanem csak haszonbérrelről, noha

sehol birtokegyenlőségről szó nem vala, a Gracchusok agrárius törvényeik miatt két ezred után mint a szent birtok megtámadói, mint szörnyeteg nivellátorok hirdettetnek mindenfelől, és az iskola-gyermek borzadva tanulja neveiket; s hány nagy név nem homályosított hasonló s éppily alaptalan vádak által!

Aki a dézsmának más, célirányosb adó által történendő kipótlásáról, az angol rottenborough-k megszűnéséről, a rabszolgaság vagy csak az angol cornlaw eltörléséről szól, az a szent birtok ellenségének hirdettetik, s nincs eszköz, mely ily szörnyeteg kiirtására nem használtatnék, vagy az emberi társaság ily veszélyes megtámadója ellen aljasnak vagy embertelennek tartatnék. S mi csoda? az élet után nincs semmi, mihez az emberek többsége inkább ragaszkodnék, mint birtokához; - miután tehát törvény alig van, mely egyes polgároknak anyagi jólétére befolyással s így birtokjogokkal közvetlen vagy közvetve összeköttetésben nem volna: természetes, hogy valahányszor törvények változása forog kérdésben, azok, kik általok, habár csak kismértékben is, pártoltattak, azonnal feljajdulnak, s midőn veszni látják kényelmeik azon részét, melyet számtalanok kárával élvezének, azonnal a birtok szentségének sértéséről kiabálnak. - Ez, mondom, természetes, s valamint eddig történt, úgy történni fog ezentúl minden újításnál; s a tisztelt gróf talán visszaemlékezik azon időre, hol nemes törekvései ellen hasonlóképp azon vád emeltetett, hogy általok a birtok szentsége sértetik.

De kérdem: bárhol s mikor emeltetett-e vád oly férfiak ellen, kik a haladás zászlói alatt küzdenek, vajon történt-e ez valaha gyengébb alapon, mint melyre ez itt állítatik? - A *Pesti Hírlap*, elámítva egyik levelezőjétől, azon álhírt terjeszti, hogy néhai Bay József táblabíró tetszholtan temettetett el; s e részben - noha egyáltalában nem osztozhatom a tisztelt grófnak azon nézetében, hogy az elevenen temetés oly ritka eset volna, mely húsz évben alig egyszer történik - legfellebb azzal védelmezhetem a *Pesti Hírlap* szerkesztőségét, miszerint léte rövidebb vala, mint hogy levelezőit tökéletesen ösmérhette volna. - Alkalmat véve ezen esetből, a szerkesztő halottasházak felállítását javasolja, s minekelőtte ezekről szólna, orvosi politíánk elhanyagolt állapotját említi. - Felhossa, hogy e politíának hiánya a gyermekgyilkolást idézi elő; felhossa, hogy fővárosunkban föld alatti pincelyukak vannak, hová hó és esővíz befoly, s melyeknek nedves gőzében két-három család minden leheléssel mérget szí; rosszallván, hogy ily pincelyukak, melyekben vízár száz meg száz bizonyos martalékot talál, még azon házakban is, mik utolsó szomorú tapasztalásunk után emelkedtek, engedtetek építtetni. Ez az egésznek veleje. - A gyermekgyilkolásról szólva, a szerkesztő azon anyátlan gyermekekre emlékezik, kik - mert nálunk e gyermekek nevelésére rendelt közintézetek nincsenek, mit a tisztelt gróf munkájának 196. lapján fájdalommal említ, - évnegyedenként négy forinttal jutalmazott dajkák gondviselésére bíznak, s ha itt elhanyagolás által el nem vesznek, mi a szerkesztő szerint százból nyolcvan-kilencvennel történik, végre talán az utcán fagynak meg. - A föld alatti pincelyukakról szólva, *szívteleneknek* nevezi azon gazdákat, kik ily lakásért két-három forint hetenkénti házbért kívánnak lakóiktól; ez az, mire a tisztelt gróf vádját építi. - Nézete szerint mindez nem szülhet a legszomorúabb következtetéseknél egyebet; ha a szegény hallja, *hogy száz ily szerencsétlen gyermek között nyolcvan-kilencven elhal, a megmentett tíz pedig az utcán fagy meg; nem természetes-e - így kérdi -, hogy lelkében oly antipátia, de nem, oly gyűlölet s megvetés fejlődik ki minden vagyonos iránt, miszerint aztán nem kell egyéb, mint egy kis alkalom és egy kis vezér, és kész kivágni szemét akárkinek, de még legnagyobb jóltevőjének is, kire vezérei uszítják* (255. l.), ha azon szerencsétlenek, kik a külváros pincelyukaiban laknak, a *Pesti Hírlap*-ban olvassák, hogy gazdáik *szívteleneknek* neveztetnek: *nem fogja-e ez nevelni a népnek minden kész vagyonra úgyis napról napra nevedő étvágját, és így jót tágítani azon irigy szemüvegen, melyen keresztül a szegényebb mindig szívtelen harpaxot lát a birtokosban?* (259. l.)

De vajon ha ez áll, ha egypár statisztikai adatnak összeállítása már felusztítja a birtoktalant minden birtokos ellen; ha az, ki néhány külvárosi házigazdát szívtelennek nevezett, már a népnek minden kész vagyonra naponként növekedő étvágát nevelé, - hol vannak azon határok, melyek között a sajtó veszély nélkül működhetik? ha már némely bajoknak pusztá említése - feltéve, hogy azok igazak, mit a tisztelt gróf kétségbe nem von -, ha a házigazdákról egyetlen egyszer használt epithetum azon forradalmi állapothoz vezetheti a magyart, melyet mindig *lelkesülés kezd, őrzöngés kísér s megbánás követ*, ha e nemzet szegényebb osztályainak állapotja oly irtózatoss, vagy lelkülete annyira megromlott, hogy minden szó, mely által ezen állapotra iránt felvilágosítottatik, vagy boldogabb hontársai könyörületességre intetnek, csak kétségbeesés- vagy azon rég forrott gyűlöletnek kitöréséhez vezetnek, melyet állítólag szívökben régóta éreznek; vajon ki az, ki, ha szóval vagy írásban köztárgyak iránt felszólal, nem vádoltathatnék azzal, hogy szavai a népet felingerlendik? hogy legtisztább szándékból eredett törekvései által a hazát végveszélybe dönteni nem fogja, hogy nem fogja kettévágni azon vékony fonalat, melyen nemzetünk jövője még függ? - Ha ez áll, akkor Isten veled szólásszabadság, Isten veled szabad sajtónak reménye örökkön örökre; ha egy vigyázatlan szó, egy rosszul választott epithetum a magyart sírba dönti, a jó polgárnak ezentúl csak egy kötelessége marad, s az: *hallgatás*. S vajon maga ez fogja-e biztosítani nemzetünket? vajon ha mindnyájan, kik eddig a nép - hogy is mondjam, hogy mindent lángba ne borítsak - nem egészen eldorádói helyzetének javítása körül fáradtak, elnémulnak is: nem fog-e téli napokban minden, az utca szegletén didergő gyermek, nem fog-e minden, utcáinkon rongyosan kolduló asszony, nem maga azon külvárosi gazda, ki pincelyukáért a két-három forintnyi hetibérét - mi köztünk legyen mondva, talán mégis egy kissé drága - beszedi, több elkeseredést szülni a szegényekben, mint a *Pesti Hírlap* bármily érzélgően írt vezércikkei? s nem fog-e így - bármi szigorúan töröltessék is könyvvizsgálatunk által a *Pesti Hírlap*-ban minden, mi illetén gyűlanyagot rejt magában - a tisztelt gróf által előrelátott veszély fejünk felett lebegni mindaddig, míg az irgalom cenzúrája utcáinkról az utolsó fázó gyermeket, pincelyukainkból az utolsó szerencsétlen családot a nép szeméi elöl el nem törölte, azaz: oly állapotba nem helyhezé, melynek látása senkiben elkeseredést ne szülhessen?

Nem túlságot mondok itt; ha azok, miket a tisztelt gróf a *Pesti Hírlap* ellen felhoz, állanak; ha a 18. vezércikk csakugyan felusztítja a szegényt a gazdag, a birtoktalant a birtokos ellen: akkor véleményem szerint minden szólásszabadság, minden szabadabb elvű könyvvizsgálat való nemzeti kalamitás; akkor, mint Rómában, úgy nálunk a haza legjobb polgárai ne vágyódjanak más, mint a cenzori hivatal után. - S vajon a tisztelt gróf által felhozott második vezércikk, mellyel fent említett vádját bebizonyítani igyekszik, s melyet, mint felette jóízűt, önmaga választott magának, nem éppen oly elégtelen-e nézeteinek bebizonyítására? A szerkesztő e vezércikkjében, mint a 18-ban tévé, fájdalom, álhírre alapítja okoskodásait; s távol legyen tőlem, hogy őt e részben védelmezni akarnám; ez álhírnek terjesztése hiba minden kétségen kívül, s pedig annyival nagyobb, mennyivel fontosabb tárgy körül történt, s mennyivel könnyebb vala a szerkesztőnek, helyben lévén, tökéletes bizonyosságot szerezni magának e tárgy felől. S ezt a szerkesztő maga sem fogja tagadni; de vajon - minden szenvedély nélkül szólva e tárgyhöz - e vezércikket első sorától az utolsóig átolvasván, következtethetjük-e, hogy általa a birtoktalant a birtokos ellen felingereltetik? - Pest városában sok nyomor talál-tatik; a tisztelt gróf is elismeri ezt, s a státusférfit tapintatával előadja néhány okait, - nyomor, mely eddig orvosolva nincs, s melynek orvoslása jelen viszonyainkban sem egyeseknek, sem a helybeli törvényhatóságoknak hatalmában nem áll; a *Pesti Hírlap* szerkesztője fájdalommal érzi ezt, s lelkes szavakkal könyörületességre s irgalomra inti olvasóit; *nem jótékonyság - így szól ő -, hanem lélekismeret elaltatása azt gondolni: hogy a tíz garassal, mellyel az asszony-egyesületi táncvigalomkor egy sorsjegyet váltottunk; az egy forinttal, mellyel az újévi köszöntetés alkalmatlanságát nyakunkról leráztuk, már betöltöttük Isten törvényét, mely*

felebarátunkat szeretni parancsolja, mint mindmagunkat, de e szavakból ki fogja következtetni, hogy a Pesti Hírlap nézete szerint: csak az oka, hogy nálunk annyi a szegény, mert a gazdagabbak szükkeblűek; vagy hogy, mert a szerkesztő néhány egyedeokról felteszi, hogy emberszeretetre nézve nem éppen evangéliumunk hív követői, azért minden gazdagabbat való harpax képében kíván a nép elébe állítani; s mert a farsangi örömeket - miben vele tökéletesen egyetértek - nem éppen civilizációnk legszebb kinövésének tartja, s a táncvigalmak hőseinek s heroináinak azon tanácsot adja, hogy mit egy bálra költenek, azt inkább szegény embertársaik felsegélésére szenteljék, - azért mindazokat, kik táncvigalmakban részt vesznek, a közgyűlölet tárgyává akarta tenni? Kérdem: ha e vezércikk ily nehéz vádnak alapja lehet, mit mondjunk akkor azon hitszónokokról, kik nyilván, magas szónoki székökről - melyen tekintetők a nép előtt bizonyosan nagyobb, mint bármely hírlapé - könyörületességre intik azokat, kiket a sors vagyonnal áldta meg; ha hivatkozva Üdvöztőnk isteni szavára, emlékeztetik a gazdagot: hogy birtokának egyetlen való becse az, ha általa embertársain segített, hogy kincse csak akkor kamatozik üdvére, ha irigy önösséggel el nem ása vagyonát, s a végzetnek látszó igazságtalanságát - mely reá annyi áldást árasztta - későbbi jótettek által igazolá; mit mondjunk magáról szentírásunkról, hol írva áll: könnyebben megy át a teve egy tűszemen, mint a gazdag a mennyeknek országába, s hol minden szó, az elsőtől az utolsóig, egy nagy oktatás, mely irgalomra int.

A tisztelt grófnak nézete szerint *alig van ország a világon, mely annyi bőkezűségnek mutatná jeleit; irgalmas érzelmekben sohasem maradt el a magyar, s mikor hibázott, egyedül érzelmeinek felcsordulása által hibázott* (208. l.). Én e részben más véleményben vagyok, s habár egypár nemes nőnek nevét ösmerem, melynek említésénél fővárosainkban minden szegénynek szíve feldobog, nem átalom kimondani: hogy hazánkban egyesek jótékonyága általánosan véve kevesebb szegénynek sorsát enyhíti, mint bármi más országban, melyet ösmerek; s hogyha nálunk a szegények száma kisebb, az bizonyosan nem túlzó irgalomnak, hanem hazánk e részben szerencsés helyzetének tulajdonítható, mely éppen mert gyárilap nélkül szükölködik, a pauperizmus egyik fő okától ment. - De engedjük meg, hogy e részben csalódtam, s hogy noha némely provinciális városainkban a szegények állapota valóban irtózatos, noha egy népes s tiszta magyar helyet nevezhetnék, hol az utas félig mezítelen koldusgyermekektől körülvéve alig menekedhetik rimánkodásaiktól, s néhány szegény télen nyakig ganéjba beásva tölti éjszakáit, anélkül, hogy sorsán annyi ezer lakó közül valaki könyörülne, - hogy noha, mondom, minden országos vásár és búcsú száz meg száz nyomorékjával, kikről senki sem gondoskodik, talán nézeteimet igazolja: mégis a tisztelt grófnak nézete szerint az irgalom érzete hontársaink szívében tökéletesen fölébredt; mondom, ha engedjük ezt, a *Pesti Hírlap* említett cikkének ugyan mik lehetnek rossz következései? A gazdagokra nézve, *kik úgyis annyira készek minden engedményre*, a tisztelt grófnak nézete szerint *minden efféle túlhajtásnak feltartóztatólag, sőt visszalökőleg kell hatnia* - de kérdem, kinek szívében az irgalom érzete valóban feltámadott, kit vallása szeretni tanít, s ki csak egyszer élvezé azon boldogságot, mellyel egy jótettnek öntudata keblünket eltölti, vissza fogja-e vonni segédkezét embertársától, csak mert a *Pesti Hírlap* által könyörületességre intett? szeretetlenné fog-e válni, csak mert a szerkesztő azokhoz, kik szeretetlenek valának, néhány komoly szót intézett? Vagy talán a szegények részéről fenyegetnek veszélyek? talán e vezércikk őket izgatá gazdagabb hontársaik ellen? mert hisz a *Pesti Hírlap* cikkeiből ítélve, a nép szegénységének okát abban fogja keresni, mert nálunk a gazdagok szükkeblűek. - Ha ez áll, ha a *Pesti Hírlap*-nak működése odacélzott, hogy a szegény a gazdagabb ellen felingereltessék, hogy a nép szenvedéseinek okát csak a birtokosok szívtelenségében keresse: akkor mondjunk anatómát a szerkesztő fejére, s ki hazáját szereti, keljen fel egész erővel s minden tehetségeivel e közellenség ellen. - De nem mutatkozik-e - még a tisztelt gróf által idézett cikkelyben is - mindennek éppen ellenkezője? - A szerkesztő a szegénységnek okairól szólva

ekképp nyilatkozik: *Ily jelenetek, mint ez a kétszáznyolcvan halott - rendkívüli eseteket kivéve, nem mulékony okok eredményei. A baj főoka mélyen rejtezik. Ébredjen a nemzet annak érzetére, mi a közérdek; vegye fel szívvérébe a meggyőződést, hogy minden, mi a természeti erő teljes kifejtését gátolja, nyomort és inséget szül, és árt még annak is, kinek érdekét legyezni gondoljuk. S ha e meggyőződésből indulva, a javak világába szabadságot s biztosságot hozott be, s ha nem lesz kéntelen pirulva érezni: miként a földművelés, műipar és kereskedés bilincseinek lerázását időn túl elmulasztotta; a munkásságot saját intézkedései által megcsonkította, a dolgozó néposztály nevelését, mely a nemzeti jólétnek lényeges föltétele, minden mértéken túl elhanyagolá; igazságszolgáltatását gyorsítani vonakodott; s ami honunkban százados bajok gyökeres orvoslátának föltétele; a bírhatási rendszer kiegyenlítéséhez ha hozzáfogni nem mert; ha mindezt pirulva kénytelen nem lesz érezni, s a szegénység ügyét célszerűen elrendezi: az élelmetlenség fogyni s vele nyomor s inség kevesedni fog.* S vajon ki ezeket olvasá, fogja-e mondhatni, hogy a *Pesti Hírlap* szerkesztője a nálunk találtató szegénységnek okait kizárólag - vagy legalább nagyobb részben - a gazdagok szívtelenségében keresi? vagy hogy csak egyesek irgalmától várja e szomorú állapotnak megszűnését? s nem kell-e inkább megvallania, hogy ezen cikkelyében, a szegénység megszüntetésére nézve legalább, a tőle - a tisztelt gróf által (101. lapon) megkívánt javítási recipét minden tartalék nélkül előadá?

De légyen ez elég; a mondottak s mindennekfelett a 12. s 18. vezércikkelynek figyelmes átolvasása talán meggyőzték olvasóimat, hogy ama nehéz vád, mely a *Kelet népé*-nek tisztelt szerzője által a *Pesti Hírlap* ellen emeltetett: mintha a szegényt s birtoktalant a gazdag s birtokos ellen uszítaná, e cikkelyekre nem alapítható; - menjünk tovább.

A második panasz, mely a *P. Hírlap* ellen emeltetik: minden felsőbbbségnek gyanúba hozása s gyűlöletessé tétele. A vád nehéz és fontos, - nézzük ennek is alapjait. Valamint az előbbi, úgy ez is leginkább a fenn említett 18. és 12. vezércikkelyekre alapíttatik. - Ha a szegény a 18. vezércikkben *azt olvassa* - így szól a tisztelt gróf a 254. lapon, *hogy a gyermekgyilkolásnak eleje vétele végett másképp nem intézkedtek a hatóságok, mint egy hóhérnak rém gyanánt háttérbe állítása által, ha azt hallja, hogy száz ily szerencsétlen közt nyolcvan-kilencven elhal, a megmentett tíz pedig tán az utcán fagy meg; nem természetes-e, hogy lelkében antipátia s gyűlölet támad minden felsőbbbség ellen.* - A *Pesti Hírlap*-nak ezen állításai legalább nem sokkal tesznek többet (a gróf nézete szerint 253. l.) mint: *Te városi tanács, Te vármegyei hatóság, Te helytartótanács, Ti mindnyájan nem értek annyit, mint egy pipa dohány, mert kötelességteknek nem, de legegyszerűbb emberi hivatástoknak sem feleltetek legtávolabbról is meg.* „A 12. vezércikkben közlött szomorú hír pedig (275. l.) *a közönségben, mely ilyfélét elhisz, egyenesen azon gondolat alapját veti meg, nem volna-e jó az egésztest félfordatni egy egészen új kezdet tétéle végett; mert ott, hol egy ország fővárosában a XIX. században minden háború, dögmirigy és efféle nagy esemény nélkül kétszáznyolcvan holt embertest találtatik a nyílt utcákon, ott valóban oly ebül, sőt oly kutyaül állnak a dolgok, hogy már nagyobb zavar nem lehet, s ekképp kár bevárni egy csigamenésű reformációnak annyi unalmas renddel ránc lassanként szisztematizált bekövetkezését*” - Minden nyugodt nemzeti kifejlődésnek első feltétele a rend. Ki ennek megbontója, ki a köz társaság szolgálait gyanúba hozza, s gyűlöletessé teszi, és így a szükséges hatalmoknak legerősebb talpkövé, a közbizodalmat meggyengíti, az a társaságnak ellensége. - Ha a felsőbbbségeknek anyagi hatalmoknál egyéb támaszok nem marad, e felsőbbbségek s a nép egyiránt demoralizálódnak; azok úgyis már helyzetök által gyűlölet tárgyai lévén, a közvéleménytől egészen függetlenekké válnak, s mintegy önkénytelen, anyagi hatalmoknak kiterjesztéséhez vezetettnek; ez engedelmessé meggyőződése ellen, meghajolva egy gyűlölt, de félt hatalom előtt, lealáztatik. - Első kötelessége tehát minden jó polgárnak, fenntartani valamint a törvénynek, úgy azoknak tekintetét is a nép előtt,

kik e törvényeknek képviselői s naponkénti végrehajtói. De vajon ebből az következik-e: hogy mert a felsőbbbségeknek általános tekintetét a haza kára nélkül csonkítani nem lehet - minden visszaélésnek fölfedezése, mely vagy egyes tisztviselő, vagy egész grémiumok által elkövetett, tilos? hogy mert a felsőbbbségeket a nép előtt gyanússá tenni nem szabad, egyszersmind a jó polgárnak kötelességei közé tartozik beleplezni minden hibát vagy hanyagságot, mely felsőbbbségekre némi homályt vonhatna? Nincsenek adataim, s ezért nem mondhatom, mennyire áll az, mit a *Pesti Hírlap* a lelencek sorsáról mond: de feltéve, hogy adatai igazak, hogy száz ily gyermek közül csakugyan nyolcvan-kilencven hal meg, nem állt-e kötelességében minden jó polgárnak a kormányt s hazát e szerencsétlen állapotra figyelmeztetni? - figyelmeztetni pedig annál inkább, mert hazánkban még a lelencekről eddigelé gondoskodva nincs, s csak a törvényhozás útján történhetnek oly intézkedések, melyek e hiányt tökéletesen pótolják.

A 12. vezércikkben említett kétszáznyolcvan halottról nem szükség bőven szólnom; minthogy a hír és visszavonás egy számban jelenvén meg, a közönségben csak felette kevés egyed lehet, ki ezt elhívén, reá oly iszonyatos okoskodásokat építhetett, mint melyeket a tisztelt gróf említ. De feltéve, hogy e hír való volna, vagy hogy a *Pesti Hírlap* például némely vármegye tömlőceinek közönséges évenkénti mortalitásáról közölne tudósításokat, melyek, köztünk légyen mondva, talán nem kevesebbé lennének szívszorítók: - mert egyes túlzók lehetnek, kik a tisztelt gróf által elmondott módon okoskodnának ily tudósítások nyomán; mert lehetnek némelyek annyira tapasztalatlanok minden országos tudományban, kik nem éppen e nyilvánosságban látják legnagyobb biztosságát annak, hogy e visszaélések végökhöz közelgenek, hogy a kormány, mely e hiányoknak nyilvánossá tételét nem ellenzi, megszüntetésükre bizonyosan kezet nyújtand; mert, mondom, ily egyedek lehetnek, a sajtó ne gyakorolja üdvös hatalmát? Az angol hírlapok, melyek a gyári munkások sorsáról szólnak, felelősek-e azon kicsapongásokért, melyek e munkások által itt-ott elkövetetnek? - a hírlapok elhallgassanak minden visszaéléseket? - mintha az igazságos panasz, mely itt-ott egyes tisztviselők ellen létezik, nem terjedne sajtó nélkül is; vagy a mendemonda által közölt hír nem nagyulna százszorta nagyobb mértékben, mint azt a leghazugabb lap tenni merésznél, s így nagyítva a nép között nem szülné éppen azon rossz következtetéseket! - Nézetem szerint nincs, mi a felsőbbbségek tekintetét inkább csonkítaná, mint ha ellenök szólani egyáltalában tilos; ily esetekben, csak mert előljáróit váddal illetnie nem szabad, a nép felteszi, hogy méltó oka volna ezt tennie, és suttogva egymás között igazságtalanabb, mintha a nyilvánosság tág mezejére kilépni kénytelenítenék. Nem a hiányoknak nyilvános rostálása: magok a hiányok csonkítják a felsőbbbségek tekintetét; s a nyilvánosság, mely az egyes tisztviselőt vagy hatóságot minden lehető javításnak eszközzésére bírta, éppen ezáltal alapoka is azon határtalan tiszteletnek, mellyel a törvény végrehajtóit éppen a legszabadabb sajtóval bíró országokban körülvéve látjuk.

Sokat szólhatnék e tárgyról még: mondhatnám: hogy a *Pesti Hírlap* említett vezércikkeiben egyes esetekről szól, s hogy így legfelebb is azzal vádoltathatnék, hogy némely egyes tisztviselői személyek vagy testületek, de semmi esetre sem minden felsőbbbség iránti tiszteletet gyengíthete; mondhatnám: valamint hazám népét nem gondolom oly forradalmi állapotban, hogy egypár statisztikai adat által azonnal minden felsőbbbségnek gyűlöletére bírathatnék, úgy azon férfiakat, kik e hazában hivatalokat viselnek, inkább tisztelem, mintsem feltehetném: hogy hiányokra bárki által figyelmeztetve, azoknak lehetőség szerinti megszüntetését kötelességöknök nem ösmernék; - de füzetem hosszabbra terjed, mint akartam, s azért térjünk e vádak harmadikához, s nézzük: áll-e az, hogy a *Pesti Hírlap* gyűlöletessé teszi a főrendeket a nemesi rend s minden kiváltságos rendet a nép előtt.

Minden országban, hol alkotmány vagy társasági szokások a népet külön osztályokra választák, s politikai jogokban vagy társalkodási tekintetben egymás felébe emelték; szükségképp e különvált osztályokban sűrűlődések fognak támadni, s pedig annyival előbb s bizonyosabban, mennyivel közelebb állnak jogi s társalgási tekintetben egymáshoz. - Kiket a sors a társalgási lépcső ellenkező határait állított, ritkán jönnek közvetlen sűrűlődésekbe, s a koldus a gazdagot, a polgár a herceget irigység nélkül látják oly fénykörben, mely még vágyaiknak is távol áll; sőt nemritkán látjuk ez ennyire különvált osztályok között a legmelegebb, legtartósabb szimpátiát; - csak ott, hol két osztály egymáshoz közel áll, hol sok tekintetben hasonló, s csak némelyekben külön vált, egy téren naponként találkozáva, mintegy naponként megví felsőbbiségeért, ott találunk majdnem mindig gyűlölésre. - A zsellér s telkes gazda, a polgár s választott polgár, a kisebb s nagyobb birtokú nemes, s végre ez utóbbi s a mágnás között mintegy természetes rivalitás uralkodott, s fog uralkodni mindig; az, ki magasabban áll, felsőbbiségét senkivel sem érezteti úgy, mint éppen azzal, kit valamivel alantabb, de magához oly közel lát, hogy felsőbbiségének általai kontestációjától félhet; minden alantabb álló mindazon gyűlölséget, melyet, egyenlőség után vágyódva, felsőbbjei ellen érez, azokra önti a legtöbbször, kik nálánál csak egy fokkal állnak magasabban; - s ez úgy volt s lesz mindig, habár a *Hírlap* vagy egyesek vigyázatlan beszédjei sohasem nevelnék is ez ellenséges indulatokat.

Ezen általános nézetnek következése először az: hogy éppen mert egymáshoz oly közel álló néposztályok, mint nálunk a mágnási s nemesi kar, természetök szerint már sűrűlődésekhez hajlandók, minden, ki e természetes hajlamot használva, ezen osztályok között ellenségeskedést okoz, kellően vétkes.

Másodszor: hogy az ily osztályok között létező sűrűlődéseknek oka nemritkán minden különös kútfő nélkül, csak a dolgok helyzetéből fejlődik, mely által az alantabb állók néha felsőbbek minden tetteiben gőgöt látnak, ezek az előbbieknél gyűlölséget s ellenséges indulatot keresnek anélkül, hogy ezek vagy amazok ilyesre különös alkalmat adnának, s inkább mert ilyesmi körülményeikben lehető, mint mert valóban elkövettetett; s hogy ennél fogva ily ellenséges indulatoknak létezését vagy nevedését csak akkor tulajdoníthatni egyeseknek, ha ezen vád tetteikből világosan bebizonyítható.

Ha tehát a *Pesti Hírlap* a mágnási s nemesi rend között - melyeknek összmunkálása nélkül honunk előmenetele jelen viszonyainkban lehetetlen - valóban gyűlölséget gerjesztett, ha a - fájdalom! már úgy is elég tágra terjedt hézagot, mely e két rendet egymástól elválasztja, munkássága által még nagyítja: kétségen kívül nincs, mi e cselekvésnek mentségül szolgálhatna; az ellenben, hogy e hézag létezik, sőt a tisztelt grófnak véleménye szerint egy idő óta még tágult, a *Pesti Hírlap* szerkesztőjének csak akkor tulajdonítható, ha cikkeinek szavaiból megmutathatjuk, hogy valóban ezek valának okai a szakadásnak.

Mielőtt a *Kelet népe* tisztelt szerzőjének a *Pesti Hírlap* ellen e részben felhozott vádjainak taglalásába ereszkedném, legyen szabad mindenekelőtt idéznem azon szavakat, melyekben a szerkesztő a tisztelt gróf által említett 17. vezércikkben hazánk felsőbb rendjeiről nézeteit előadja.

Ne gondolja senki, hogy a nivelláció eszméje erőt vett legyen e nemzetben a histórián. Mi szeretjük nemzetünk múltját, és soha sem fogjuk azt felejtetni. Hazánknek múlt időkről képe nagy vonásaiban a magyar előtt mindig szívemelő, még szerencsétlensége árnyékában is igéző, még botlásaiban is érdekes marad. Pedig vannak nevek, mik e múlt kor dicsőségével emlékezetünkben összeforradvák. Ha ily név tűnik fel a nemzet előtt az életben: csak szólania, csak tennie kell az irányban, melyet hazafiság jelel; s első szavánál egy nemzet figyelme vonul reá, egy nemzet bizalma fordul felé, s első léptében felkarolja őt ama roppant erő, mi nélkül ma már az ébredés korában egy nemzettel sikeresen még csak jót sem tehetne a népszerűség.

Kiknek már nevöknél fogva ily hatáskör nyílik, minőre mások csak hosszadalmas munkahűséggel küzdhetnek fel; kik a polgárjogoknak első szülöttei, vak történet által közvetlen munkásságra hivatvák a pályán, hova másokat csak nemzeti bizodalom emelhet föl, és önállóbb, függetlenebb munkásságra hivatvák, mint kiket tömegek akarátja, s néha talán elfogultsága korlátozhat, ezekre - ha akarják - szép jövő vár. Ha - miként bizton hisszük - néhány lelkesebbjeik példája szerint kivetkeztek a szűkkeblűség, szeretetlenség, nemzetetlenség lepleiből; ha érzik, hogy igazságosnak lenni nem áldozat, hanem annak, ami valódi jog, biztosítása; hahogy a nemzetboldogítás és alkotmányos életfejlemény békés ösvényén a józan haladás zöld remény szegte fehér lobogóját ők viszik elől: a nemzet őket bizalomteljesen fogadja vezéreivé, s kétszer meleg lelkesedéssel követendi ez ős neveket a béke útján, miként őseiket követte egykor a harc mezején, és a fénykört, melyet kiérdemlenek, a fénykörrel kettőztetendi meg, melyet őseink érdemlettenek.

Ezek a *Pesti Hírlap*-nak a magyar főrendekről nyilván kimondott nézetei, melyeket én annyival őszintébbnek tartok, mennyivel tökéletesebben megegyeznek a sajátaimmal e tárgyról. Ha meggondoljuk azon befolyást, melyet emlékek minden emberre gyakorolnak; ha meggondoljuk, mi nehezen ösmeri el a többség oly egyedeknek felsőbbségét, kiket egykor hasonlóinak tudott, s mennyivel könnyebben hajlong öröklött, mint önválasztott bálványok előtt: nem bámulhatja senki azon befolyást, melyet a születési arisztokrácia még napjainkban is majdnem mindenütt gyakorol; - nem bámulhatja, ha még Franciaországban is az ő nemesség, bár porba döntve a forradalom s új és dicső nevek által, kipótolvá a császárság által - soha nimbuszát egészen el nem veszté. - A nemességnek tisztelete régi földrészünkben annyira a nép szokásaiba felvett, annyira benső organizmusával egybefont eszme, hogy mostani viszonyainkban hatalmát tagadni képtelenség. - Csak egy van, mi e részben az újabb s régiebb idők között különbséget teszen, az: hogy a nemesség egykor nemcsak minden politikai kitüntetés feltétele, de egyszersmind biztos eszköze is vala; s hogy most a legszebb név s cím e kitüntetés után vágyódónak segédet adhat, de valamint nem egyedüli, úgy magában nem biztos eszköz ennek elnyerésére. Csak az, ki valóban erősebb, kormányozhat; s valamint az anyagi erő századaiban a nemesség csak bajnoki erényei által vívá ki felsőbbségét, úgy napjainkban minden születési arisztokrácia hatalmassá csak akkor válhatik, ha címerein kívül birtok- és magasabb intelligenciára támaszthatja hatalmát. - Ez helyzete minden születési arisztokráciának mindenütt, s habár kisebb mértékben, nálunk is. - Hazánkban a főrendeknek valamint birtoka, úgy jogai terjedtebbek, mint bármely más országban; s ha valahol, bizonyára nálunk szép az állás, mely e rendek minden egyedére, ki hivatását átlátá, vár; - de a név maga korunkban már nem áráthat el senkit, s valamint a *Kelet népe* tisztelt szerzőjének neve és kívüle senki által nem bírt országos állása legszebb igazolása azon tekintetnek, melyben a *Hírlap* nézete szerint a főrendek tagjai közöttünk állanak: úgy érdemei bizonyosságot tesznek arról, hogy e nemzet tiszteletében nemcsak nevek által vezéreltetik.

Már kérdem: azt, ki a főrendekről úgy szól, mint a *Pesti Hírlap* szerkesztője a fenn idézett helyen, vádolhatni-e azzal: *hogy a születési jogokat nivellálni akarja* (134. l.), vádolhatni-e, hogy ily szavak által *polgári erény és közlélek helyébe másnak tulajdona utáni vágyakat gerjeszte*? S ha bizonyos idő óta viszongások mutatkoznának a nemzet két felsőbb rende között: annak tulajdoníthatjuk-e ezeket, ki a főrendeknek nép s önmagok előtt ily dicső munkássági kört jelele ki, s ki mindazon franciáknál, kiknek - állítólag - modorját követi, Mirabeau-tól kezdve Camille Desmoulins-ig, Danton-, St. Just-, Marat- s Robespierre-ig talán aligha találna olyast, ki e vezércikkben az arisztokráciáról kimondott nézeteket magáéinak vallaná.

A *Kelet népe*-nek mélyen tisztelt szerzője e részben másképp vélekedik, s midőn az említett cikkelyt (130. l.) olyannak nézi, mely *csábításra kigondolt dicséretei által inkább sértő* (e

szavak által, én legalább nem tudom, mi más cikkelyt érthetett volna a tisztelt gróf) - a *Pesti Hírlap* minden szavaiból csak azon öröklő censeo esse delendos et delendas ítéletet véli kihallani, mely szerzőjüknek kedvenc eszméje.

Nézzük a nemes grófnak okait. - Azokon kívül, melyek általa annak bebizonyítására hozattak fel: hogy a *Pesti Hírlap* a birtoktalant a birtokos ellen uszítja, s melyek, minthogy főrendeink egyszersmind honunk legnagyobb birtokosai, a jelen kérdés alatt levő vádnak bebizonyítására is szolgálhatnának, a tisztelt gróf különösen a főrendeket illetőleg (legalább mennyire azt munkájából kivethetni) kettőt rosszal a *Pesti Hírlap* eddigi vezércikkeiben.

Az első: mert a *Pesti Hírlap* főrendeink azon részéről szólva, mely az általa kijelelt hivatásnak megfelelni nem akar, nyilván kimondja a meggyőződését: hogy a haladás nagy ügye, hogy nemzetünk rendeltetése teljesülni fog nélkülök, sőt ellenök is, ha kell.

A második, s itt engedelmet, ha a tisztelt grófnak nézetét fel nem fognám, mert megvallom, noha ismét és ismét olvasám munkáját, még a jelen pillanatban is alig hihetem, hogy nem csalódom - mert a *Pesti Hírlap* nézete szerint nem kegyelem, hanem jog s igazság az, mit korunk követel, s csak ezeknek megadása lehet az alap, melyre honunk jobblétét biztosan építhetni. Legyen szabad e vádak elsőjének megcáfolására felhoznom a *Pesti Hírlap* azon szavait, melyekre alapították; e szavak, nézetem szerint, megfelelnek magokért. - Előadva azon magas hivatást, mely hazánkban a főrendekre vár, ha helyzetöket felfogva, ezzel a haza javára élnek, a *Pesti Hírlap* ekképp folytatja cikkelyét: - *De ha volna közöttük, ki úgy vélné, hogy őseitől öröklött neve oly tőkepénz, mely őt tétlen nyugalomra felhatalmazná, vagy tán éppen felhatalmazza magány hasznát jog s igazságnak, magány érdekét köz nemzeti érdeknek ellenszegezni; ha volna, ki túlságos önhittségében a világ kerekét megakasztani, vagy a józan haladásnak, melyet kormánybölcsség vezet, köz szüksége parancsol, nemzeti lelkesedés intéz, útját állani akarná; ha van e nemzetnek rendeltetése, az bizonyára teljesülni fog velök és általok, ha nekik tetszik, nélkülök, sőt ellenök, ha kell.* - S most a *Kelet népe* mélyen tisztelt szerzőjének igazságszeretetére appellálok, s kérdem: vonhatni-e e szavakból azon következtetéseket, melyek munkájának 290. lapjain belőlök vonattak; lehet-e abból, mert a *Pesti Hírlap* főrendeink azon egyedeiről szólva, kik haladásunknak ellene szegülnek, bátran kimondá, hogy nemzetünk el fogja érni rendeltetését nélkülök is, ezen állítását a főrendekre általjában kiterjeszteni; kérdem, lehet-e ezt? s ha nem, úgy miben fekszik a *Pesti Hírlap* vétke? - abban, mert főrendeinkről feltevé, hogy annyi tagjai között néhányan találkozzanak, kik nemzeti kifejlődésünknek önös érdekeiket ellenébe állítva, józan haladásunknak tehetségek szerint akadályokat fognak elébe gördíteni? - De vajon hol van a nemzet, melynek haladása ellen egyesek harcba nem szállottak volna? - hol az arisztokrácia, mely midőn tőle a közjóért ily áldozatok kívántattak, mint nálunk, nem állt volna legalább néhány egyedei által ellent a közkívánatoknak? s lehet e nagyobb magasztalása honunk kiváltságos rendének annál, hogy nálunk a nemzet csak e rendek kisebb részétől vár ily ellenszegülést, előre kimondva erős meggyőződését: hogy a többségtől csak igazságot vár ügyeinek elrendezésében? - vagy abban fekszik a *Pesti Hírlap* bűne, hogy nemzetünk rendeltetésében bízva, még akkor is, ha főrendeink némely egyedei ellene szegülnének, ügyét, melyet pártol, elveszítettnek nem hiszi, s kimondja, hogy e hon haladni fog az ellenszegülő egyedek nélkül, sőt minden törekvéseik ellenére is? - S ezen meggyőződésnek kinyilatkoztatása, melyben a *Pesti Hírlap*-pal tökéletesen osztozkodom, ez fenyegetné veszéllyel a hazát? Vajon ha ez ország törvényhozóinak többsége, felfogva honunk szükségeit, a haladás pályáján megindult, ha a kormány - mit biztosan reménylünk - átlátva magas hivatását, a nemzetet szent törekvéseiben tehetsége szerint elősegíti: e nemzetnek haladnia ne lehessen, csak azért, mert főrendei között talán oly egyedek találhatnának, kik magányhasznokat jog- s igazságnak, magányérdekeket a köz nemzeti érdeknek ellene szegeznek? Vajon ha volnának ily egyedek - mi nézetem szerint legalább

valószínű -, nem a *Kelet népe*-nek lelkes szerzője volna-e az, ki ellenök legkíméletlenebbül fellépne? ő, ki azon szent meggyőződéstől vezéreltetve, hogy a magyar kiváltságos főnemes irigylésre méltó helyzetében vajmi parányi és szánakozásra méltó lény, ha hazájának emelésére semmit sem tesz, felszólalt egymaga a nagy hallgatás között, mely e hon felett tizenöt év előtt uralkodott; ki csak ügyének igazságában bízva, nem veszté reményét, - s legyen örök dicsőségére mondva - küszködött tizenöt hosszú évig, majdnem mindig rendjének nagy többsége ellen; kit gúny s világos ellenségeskedések útjában vissza nem tartóztattak, mert szíve érezé, hogy a magyarnak még lenni kell, mert lelke meggyőződött, hogy e keleti raj el fogja érni rendeltetését, bármennyi s bármi magasan álló szűkkeblűség szegülne ellene; ő, mondom, most néhány törpe önzők ellenében, kik őseiktől öröklött nevöket oly tőkepénznek tartják, mely őket tettlen nyugalomra felhatalmazza, vagy kik éppen önérdkeik tekintetéből a józan haladásnak útját állani merészlenék, nem szólalna fel? nem fogná vagy nem fogja-e mondani: - mert talán lesz alkalom erre, és Széchenyi István nem fog lelépni a dicső pályáról, melyen eddig haladott: - Ti törpék, kik a világ kerekét feltartani, kik e nemzetnek szent törekvéseiben útját állani akarjátok, e nemzet el fogja érni rendeltetését gyenge segítségek nélkül is; - a végzet dicső helyre állított, hivatások nagy s irigyletre méltó vala, mert a nemzet bennetek várta jogainak leghívebb bajnokait, általatok remélé örök igazainak biztosítását: de ti önmagatok lemondtok fenséges állástokról, s a nemzet el fogja érni célját nélkületek, sőt ellenetek is. Vajon, kérdem: Széchenyi István nem fogja-e ily esetben elmondani mindezt, s a *Pesti Hírlap* mi mást tőn 14. vezércikkében? Mert hogy e vezércikknek annyira rosszállott végszavai nem a főrendekre általánosan, hanem csak azon néhány egyedekre érthetők, kik törpe önösségöket a haza javának alája rendelni nem akarják: azt minden, ki az egész 14. vezércikket kezdetétől végigolvassa, tisztán átlátja. - S most nézzük a tisztelt gróf vádjának második okát. A *Pesti Hírlap* 32., az iparegyesületről írt cikkében politikus pártjaink különböző árnyéklatairól szólva, mások között írja: *Vannak ismét mások, kik barátai voltak a szabadelműségnek, míg kegyelem színében jelentkezhetett, de a gondolat fejökre nőtt, s érzelmöket sérti a kor, melynek kegyelem nem kell, mely jogot s igazságot követel;* és ennek kimondása az, mit a *Kelet népe*-nek tisztelt szerzője, mennyire ti. a 290. lapon e szavakhoz ragasztott háromszoros felkiáltójelekből, s a módból, mellyel a 284. lapon s munkájának több helyein ismételtetnek, ítéltünk - leginkább rosszállni látszik, ismétlem, rosszállni látszik, mert még most e pillanatban, midőn a *Kelet népe*-nek többszöri olvasása után e sorokat írom, sem hitethetem el magammal egészen, hogy a tisztelt grófnak e részbeni nézetei iránt nem csalódom.

Mert ki első fellépésétől mostanig mindig a haladás zászlója alatt küzdött, mint Széchenyi István; ki, mint ő, nyilván hirdeti, hogy nem a szív, hanem csak a mindenekfelett uralkodó észnek világát követve érhetünk célt, hogy csak a törvényesség s alkotmányos formáink szoros megtartása mellett kivítt győzelmeink azok, melyek a nép javát elégeíthetik: kívánhatja-e, hogy nem *jog és igazság*, hanem egyeseknek kegyelme legyen az, mire a nép barátjai hivatkozzanak, mitől e nemzet szebb jövőjét várja?

Távol legyen tőlem, hogy azon nemes gerjedelmek ellen szóljak, melyek az embert kiemelve önössége köréből, arra bírják, hogy embertársainak javáért azon hasznokról, miket jog s törvény neki mások felett engedének, önkényt lemondjon; nincs senki, e tisztán szívből eredett nemes érzeményt, melyet kegyelemnek nevezünk, mélyebben tisztelő, mint én, de ha országos dolgok elrendezésében a szív erős szavának hallgatni kell, ha csak a hideg ész az, minek tanácsait veszély nélkül követhetjük: nem foly-e ebből önkényt, hogy politikai engedményekben a kegyelemnek - mint tisztán a szívből eredett erénynek - helye nem lehet, s hogy minden ilyes engedmény csak a szoros jog s igazság eszméin, azaz oly alapokon épülhet, melyeknek kútfeje a tiszta ész, melyeknek határa nem a mindig ingadozó s majdnem minden egyednél

külön nyelven szóló szív, hanem egyedül az örökké változatlan értelemnek fogalmai által határoztatik?

De megengedve is, hogy ez nem azon általánosságban állana, melyben itt felállított - mit azonban a tisztelt gróf, mint a tiszta észnek legkirekesztőbb tisztelője, bizonyára vitatni nem fog -, megengedve, hogy a haladási iránynak kijelelésében azon indító okok között, melyek a nemzet kiváltságos részeit engedelmények adására határozzák, a szívnek is volna része; hogy azon egyedek közül, kik a nép helyzetének javítását célul tűzték ki munkásságoknak, némelyek volnának, kiket éppen szenvedéseknek látása s azon kegyelmi érzet, melyet Isten minden jobb emberi kebelbe teremtett, s mely embertársainak szenvedésein megindul, vezeté e nemes útra; vajon a törvényhozó, vajon ugyanazon egyedek, kiket könyörületes érzeteik tettek először a népnek sorsára figyelmetessé, ha mint felső táblánk tagjai felszólalnak, mi másra alapíthatnák javallataikat, mint éppen ügyöknek igazságára, éppen arra, hogy az általok védett törvény olyan, mely az emberi nem elidegeníthetlen jogainak életbe hozásánál nem egyéb; mert ha ezt nem teszik, ha javallataiknak alapja csak azon kegyes emberi érzet, mely kebleiket eltölti, ha nem természetes igazság a talpkő, melyre okaikat építik, ki nem látja által: hogy mindazok, kiket hasonló érzet nem lelkesít, ez engedmények adására nem kényszeríthetnek: s hogy mindenki, s ha csak egy volna is, kinek önérdeke könyörületénél erősebb, vagy kinél különös viszonyok által ily engedmény több áldozattal jár, azt, mit a többség csak mint ajándékot ajánl, mint olyast - mert nagylelkűség senkinek kötelességül nem tétethetik - megtagadhatja? Így például, midőn a nemesi rend elhatárázta, hogy nemtelen hontársainak egy vagy más terhében ezentúl részesülni fog: azt, mit ha e törvény a természetes igazság alapjára építettett, elfogadni kénytelen volna, megtagadja, mihelyt ez engedmény indítóokául csak a kiváltságos rendek nagylelkűsége állítatott; nem is említve más okot, mint po. hogy ő hasonló nagylelkűséget keblében nem érez, vagy oly állapotban él, melyben ajándékokat tennie nem lehet. - S ha ez nem volna is, ily módja az engedményadásnak nem lenne-e rossz hatású a népre nézve? - Az emberi nemnek egyik fő tulajdona: kívánni mindent s szünetlenül, s pedig annyival inkább s türelmetlenebbül, mennyivel több vágya teljesüle; - már ha e kívánatok teljesítésében csak kegyelem s nagylelkűség szerint járunk el, ha a természetes igazság, ha jog nem jeleli ki a határokat, melyeken túl az engedmények nem mehetnek, vajon mi korlátozhatja a népet vágyaiban? - Ha a birtok szentségét kimondád, s a népnek bírhatásra nézve jogegyenlőséget adál, mert a természetes igazság kívánja, hogy mindenkinek homloka veritékével keresett vagyona biztosítva légyen; mert természeti joga szerint senki a birtok szerzésének lehetőségétől kizárva nem lehet, a nép meg fogja érteni szavadat, s törvényed, mely neki csak egy reményt adott, s teljesítését önmunkásságától függeszté fel, szorgalomra fogja buzdítani hontársaidat; ha ellenben adományaidnak oka csak kegyes úri jóakaratom, ma irgalom, holnap nagylelkűség vagy hiúságod, nem valószínű-e: hogy a tömeg, bízva határtalan hatalmadban, emberszeretetedben vagy talán hiúság alkotta bőkezűségedben, kívánva mindig és szünet nélkül, csak mert egyszer kegyes valál, vágyaiban határt nem ösmer, míg végre azon állapotra jut, melyben a római pór, kenyér- s játékokért rimánkodva, szabadságát gyáván a legbőkezűebbnek adá el.

Csak természetes jog s bennszületett igazságérzetünk azon alap, melyre törvényes engedményekben mind a törvényhozó jótéteményeire, mind a nép kívánataira nézve erősen támaszkodhatik; minden egyéb bizonytalan, s pillanati tapsot s lelkesülést, de bizonyára soha állandó meglelégedést nem szülhet. - Vagy talán hiszi valaki, hogy a nép kevesebb háladatossággal leend jóltevői iránt, hogy a kiváltságos rendeknek érdeme kisebbedik, ha azon engedmények, melyekkel a nép helyzetét emelék, mint természetes jogainak előismerése, s nem mint kegyelem adattak? Mintha a népet az engedmény, melyet neki, mint koldusnak kenyerünket, irgalomból odaveténk, azon érzeménynél inkább boldogítaná, mellyel emberi

méltóságát előismerve látja; vagy mindazon tettek között, melyekkel magasabb polcon állva embertársaink javát elősegíthetjük, volna egy dicsőbb, mint kivíni embertársaink jogait! - Nyissuk fel a történetek könyvét, s nemde azon nevek ragyognak legtisztább fényben, kik az igazságért vittak. - A legbuzgóbb emberbarátok, kik szívök irgalmát ezerekre terjeszték, s jótétemények közt tölték napjaikat, eltűntek; a szenvedőkkel, kiknek ők törölték le könnyeiket, nevök sírba szállt, s az utód nem isméri magas példájokat; csak ki az igazságért küszködött, ki embertársainak jogait védé, s győzve, szent ügyében egy elv diadalát hagyá maga után, az marad fel a jövőnek; neve áldásként hangzik századok után, emléke magas érzelmekkel tölti utódait, s az emberi faj nem felejtí soha dicső bajnokát. - S nem szép hivatás-e ez? s akit kegyes végzete oly helyre állíta, hol munkásságának e célt tűzheté ki, nem lehet-e joggal büszke állására? - Kétségen kívül, mint minden szóval, úgy az emberi nem elidegeníthetetlen jogainak nevével is sok visszaélések történtek már, rossz szenvedelmek küszködtek sokszor a legtisztább zászlók alatt, s az igazság szent nevében tettek történtek, melyeken emberi érzetünk eliszonyodik; de ha a forradalmak korszakára tekintünk, melyben ez történt, nem látjuk-e, hogy éppen abban fekszik e visszaéléseknek fő oka: mert a jogérzet a népben jókor nem neveltetett; mert a nép hatalmassá vált, s múltjában, egykori felsőbbjeitől adva azon példát nem találá, hogy vannak erkölcsi korlátok, melyeken semmi földi hatalom büntetlenül túl nem terjedhet? - A kötelességérzetnek egyetlen biztos alapja jogérzetünk; csak ki azon határokat ösmeri, melyeken túl idegen hatalom szabadságát nem korlátozhatja: az fogja tisztelni azon korlátokat, melyeken túl kívánatai nem terjedhetnek. - Kegyelem pillanatokra háladatossá teheti a népet; jogainak előismerése a törvény szilárd védőjévé tevé, s ez a feladat.

De talán bővebben szoltam e tárgyról, mint szükség vala; a tisztelt grófnak egész élete s e munkájából is sok helyen kihangzó szabad elvei szinte kételkedésbe hoznak: nem csalódtam-e, midőn néhány szavainak azon értelmet adám, melyben azok itt vétettek; e részben engedelmet félreértésemért, s mentségemül csak azt, hogy sokan, kikkel a tisztelt gróf munkájáról szoltam, tévedésemben osztoztak; s hogy lehetnek, kikre nézve nem árt, ha néha arra intetnek: hogy nem kegyelem, de igazság az, mit tőlök várunk, s hogy törvényhozó csak kötelességének teljesítésében keresheti dicsőségét: minden, mit többet vagy kevesebbet tesz, jobbra egyformán káros, s ki könyörületességtől elragadva a népnek jogánál többet ád, vagy ki önösségtől vezéreltetve azt megtagadja, egyenlően vétkezik a közjó ellen.

S most menjünk át e vádak utolsójára, s nézzük, vajon a *Pesti Hírlap* megérdemli-e azon szemrehányást, hogy általa *minden municipalitás a lehetőség szerint depopularizáltatott*. E vádnak bebizonyítására a tisztelt gróf semmi adatokat elő nem hoz; de miután munkájában a szelíd tortúráról, nyilvánosságról, bot-, vessző-, korbácsról 7. 8. és 26. szám alatt írt vezércikkek hordatnak elé: annyival szükségesebbnek tartom e részben véleményem kimondását, mennyivel jobban tudom, hogy mindazon panaszok között, melyek a *Kelet népe*-ben a *Pesti Hírlap* ellen felhozatnak, bizonyára egy sincs, mely ennyi visszhangra talál; - s mennyivel inkább tapasztalám önmagam azon keserűséget, melyet a 17., *Nemzeti veszély* cím alatt írt vezércikk némely hatóságokban s bizonyos egyeknél gerjesztett. - Az emberek többsége egyenlőn ragaszkodik hatalmához, eredjen az jogból vagy visszaélésből; s így nem bámulhatni, hogy midőn a *Pesti Hírlap* némely, a megyei hatóságok szent címével takart visszaélések ellen felszólalt, néhányan vagy érdekelve, vagy fenyegetve érezvén magokat, e merészség ellen felszólalának; hisz oly édes a korlátlan hatalom, bármi szűk körben üzessék az; ki mondana le róla anélkül, hogy legalább panaszra fakadna? - A kérdés itt csak az: *vajon a Pesti Hírlap azáltal, hogy a nemzetet megyehatóságainak hibáira figyelmessé tevé, s nyilván kimondá, hogy szabadságunkat nagyobb veszély nem fenyegetheti, mintha megyei tanácskozásainkban vad anyagi erő használtatik: a megyék depopularizációját eszközlé-e cikkelyei által?*

vajon a felfedezésekből, melyek e lapban tétettek, fenyegeti-e veszély municipális szabadságunkat? - S itt legyen szabad *nemmel* felelnem, s nyilván kimondanom azon meggyőződésemet, hogy a *Pesti Hírlap*-nak e részbeni törekvéseit nemcsak szabadságunkra s nemzeti kifejlődésünkre nézve károsoknak nem tartom, sőt mindazon hasznok között, melyeket e Lapnak eddigi munkássága hazánkban szülhetett, azt, hogy municipális életünkre némi világosságot terjesztett, s hibákat fedezett fel, melyekről eddig senki nyilván szólni nem mert, tartom a legnagyobbnak, tartom annak, melyet senki sem tagadhat.

Municipális szabadságunknak hívebb tisztelője, buzgóbb védje nem lehet nálamnál; - teljes hitem szerint, hogy hazánk ennyi századok harcai után még fennáll, municipális alkotmányunknak köszönhetjük; törvényhatóságaink tarták fel alkotmányunkat s nemzetiségünket; ők a szabadságnak szent nevét s formáit is, midőn az tetteleg nem létezett; körökben mutatkoztak nemzeti ébredésünknek első jelei, újjászületett nemzetiségünk ott emelé először zászlóit, ott találta védőit; - ha municipális rendszerünket elveszed, alkotmányunk elveszti becsét, s a szabadság szó leend nyelvünkben, mely nemsokára az avultak közé tartozik. - De éppen mert municipális rendszerünk nemzeti kincseink legnagyobbika, mert a polgárok szabadsága ott, hol municípiumok nem léteznek, biztosítva nincs, s a név szerint legszabadabb alkotmány - mint a rövid francia republika - néha csak a legiszonyúbb elnyomáshoz vezet; mert nemzetiségünk fenntartását ennek köszönhetjük, s jövő kifejlődésünk ez által feltételeztetik: első, legszentebb kötelessége minden jó polgárnak, odafordítani egész figyelmét, hogy e municipális rendszer mennél biztosabb alapra állíttassék, vagy mi más szavakkal ugyanaz, hogy szűnjék meg minden hiba s visszaélés, mely e rendszernek létét veszélybe hozhatná. - Alkotmányok csak azon visszaélések által vesznek el, melyek nevökben gyakoroltatnak; s az abszolút kormány, mely tetteiben igazságos, biztosabb alapokon áll, mint bármely fenséges elveket hirdető szabadság, mely tetteleg egyeseket elnyom.

Már ha hatóságainkon végigtekintünk, nem kell-e megvallanunk, hogy itt-ott sok - s fájdalommal legyen mondva, megrögzött visszaéléseket találunk; a büntető törvénykezés, rendőrségünk, útjaink, a pénztárok s közmunkák kezelése, egyszóval majdnem minden tárgy, melyet említhetünk, csak ritka megyében kezeltetik úgy, hogy javításoknak helye nem volna, hogy semmi alapos panasznak alkalmat nem nyújtana. Hatóságokat ösmerek, hol a rabok két-három évig ítélet nélkül börtönöztetnek, másokat, hol a tömlöcökben majdnem évenként a tifusz uralkodik, tudok olyanokat, hol a pénzek kezelésében a legnagyobb rendetlenség uralkodik, s az adó kivetésében inkább jókedv s egyes hatalmas táblabírák személyes nézete, mint elvek szolgálnak alapul; sőt talán olvasóim között lesznek néhányan, kik még oly esetekre is emlékeznek, hol egyes törvényhatóságok, csak hogy más megyében lakó hontársaik velők egy vagy más piacon ne konkurálhassanak, a legszükségesebb kereskedési utakat csinálatlanul hagyják, míg például szeretett alispányok lakáshoz a legköltségesebb töltéseket építik. - E hibák s visszaélések léteznek, s aligha lesz valaki e hazában, ki ezt tagadni merné.

Municipalitásaink függetlenek, e függetlenség sokban feltételezője azon jónak, mely municípiumainkból egész hazánkra árad; s nincs közöttünk senki, ki, habár centralizáció által szűnni látná mindazon visszaéléseket, melyek megyéinkben itt-ott léteznek, e hasznot ily áron akarná vásárolni; nem kell-e tehát gondoskodnunk oly módról, mely által e jó elérhető a szabadság kára nélkül? oly módról, mely megyéink autonómiáját megőrzi, s egyszersmind biztosítja az egyes polgárt, hogy általa kárt szenvedni nem fog, s vajon lehet-e ez a nyilvánosságnál egyéb?

Mélyen tisztetem én megyéink tisztikarait; ki megyei hivatalainknak terheit ösmeri, s látta, mily s mennyi akadályokkal küszködik némely tisztviselő hivatalának teljesítésében, s mi silány a jutalom, mely reá vár - az velem együtt meg fogja vallani: hogy senki nagyobb, senki kevesebb jutalmazott szolgálatokat nem tesz, mint polgárainknak éppen azon osztálya, mely

törvényhatóságainkban működik. - De mindazon csábok között, melyek előtt emberi erény süllyedni szokott, nincs egy erősb a hatalomnál; ki tetteről senkinek számolni nem tartozik, ki minden felső hatalomtól független, s egyszersmind senkit maga mellett nem lát, kitől cselekvése iránt kérdőre vonattathatnék: azt, habár nem is önösség s alávaló haszonlesés, legalább szenvedélyei könnyen önkényhez vezethetik; s hol a törvény végrehajtói ily helyzetben állnak, kétségen kívül, bármi tiszta legyen is a tisztviselőknek jelleme általánosan véve - nem fognak hibázni közöttök oly egyedek, kik törvényes hatóságok színe alatt a legtörvénytelenebb zsarolásokat követendik el. - Abszolút, minden felvigyázattól s felelősségtől ment hatalom a polgári szabadsággal sehol és soha össze nem fér, s gyakoroltassék az egy vagy többek által, terjedjen az egész hazára, vagy csak egyes törvényhatóságokra, mindig elnyomáshoz vezet, mely néha annyival tűrhetetlenebb, mennyivel szebb nevek alatt üzetik, mennyivel több szabadsági színnel lepleztetik. - Már ha megyei hatóságainkat minden elfogultság nélkül tekintjük: ezen általános elvek alkalmazására nem találunk-e itt-ott némi alkalmat? - Megyei tisztviselőink függetlensége nem oly általános ugyan, mint az, melyről szóltam; de ki nem látja, hogy hatáskörökben azokra nézve, kik hatósági tanácskozásainkban részt nem vesznek, s választási jogokban nem részesülnek, függetlenségök mégis tökéletes; s hogy azon esetekben, melyekben - választóik s a nép között lévén a kérdés, az igazság ez utolsók mellett szól, kiktől semmit várniok nem lehet, s azok ellen, kiktől létök függ -, valóban magas polgári erény szükséges kötelességöknek teljesítésére? - Ki nem érzi, hogy több pártokra oszlott törvényhatóságokban, még akkor is, ha két választó között forog az ügy, itt-ott legalább a sikernek valószínűsége inkább azon fél felé hajlik, mely az uralkodó többségéhez tartozó, mondom, itt-ott, mert távol legyen tőlem, hogy ezt általánosan állítani akarnám, - s ki kételkedik végre, hogy esetek lehetnek, hol maga a többség, elcsábítva vagy felingerelve vezetői által, határozataiban a kisebbség vagy néhány egyedek ellen igazságtalan, s természetes körén túllépven, mely csak a hazai s természeti törvények határai között jogszerű, oly dolgokat határoz, melyek törvényeinkkel s az ország többségének nézeteivel (mitől az egyes megyék többsége vajmi sokszor különbözik) homlokegyenest ellentétben állnak, s ki ezekről meggyőződött, nem nyúlna-e örömmel minden eszközökhöz, melyek által e bajok orvoslása reménylhető? s miután csak kettő között választhatunk, s ezeknek elsője, azaz egy felsőbb helyről gyakorolt közvetlen befolyás, kormányunk centrális hatalmának nevelése, municipalitásaink függetlenségét veszélyeztetné, s így el nem vállalható: ki nem fogadná el örömmel azon egy gyógyszer, melytől legszebb intézményeink visszaéléseinek megszüntetését várhatja; azon egyet, mely helyzetünkben lehető: - mert reménylem, csak azt, mi a szabadság kára nélkül történhet, számítjuk lehetőségeink közé, *a nyilvánosságot*; a nyilvánosságot, mely minden egyes tisztviselőt, mely magát az egyes megyék többségét az egész hazával szemközt állítja, hogy az önös, vagy kit szenvedélyei vezetnének, hontársainak örökös szemei által követve, ha a törvényt sérté, azzal büntetessék, minél emberi kebelnek kínosabb nincs: a köztisztelet elvesztésével. - Polgári erényeknek erősebb támasza nincs, mint becsületérzetünk, s ki ezt a törvények pontos teljesítésével oly szoros kapcsolatba hozá, hogy tőle elválhatlan: az alkotmányának támaszt, hontársainak biztosságot adott, minőt más földi hatalom, bírjon bár árgus szemével s drákói kegyetlenséggel, nem szerezhet soha; - vannak egyedek, kik a legszigorúbb büntetésnek bátran elébe néznek: a szégyen ellenében a legbátrabb gyengévé válik; e büntetéstől, mely csak életünkkel végződik, melynek hóhérsága egy egész nép, nincs, ki ne iszonyodnék, s erre csak a nyilvánosság ítélheti a törvényszegőt.

S most kérdelem a *Kelet népe*-nek mélyen tisztelt szerzőjét: vajon az, mit ő munkájának 272. lapján a sajtószabadságról szólva oly helyesen mondott: *hogy valaminek meg kell korlátozni szabadságunkat, de hogy e valaminek magunknak kell lenni! mert másképp az idegen kéz beavatkozását mi magunk tesszük szükségessé, ha vak szenvedelmektől hajtva nem kívánjuk egyenesen azt, hogy minden főtől talpig felforduljon* - nem illik-e szórul szóra municipális

szabadságunkra is? s nem egy valóban szép s lelkes felhívás-e a hon minden polgárához intézve, hogy hatósági visszaéléseink megszüntetésére minden hatalmokban álló módokhoz nyúljanak, vagy, mert e részben meggyőződéseim szerint csak egy van: minden erővel oda törekedjenek, hogy municipális rendszerünk a nyilvánosság sugárjaiban tisztuljon. S habár tévedésekre vezetve néhány levelezőjének álhírei által, nem érdemli-e a *Hírlap* legőszintébb köszönetünket? s pedig annyival inkább, mennyivel tagadhatatlanabb, hogy e részben bizonyára nem népszerűségének nevelése, hanem csak azon tiszta kötelességérzet lehete szavainak indító oka, mely őt állásában arra inti, hogy szavát felemelje azon visszaélések ellen is, kiknek elkövetői között sok, talán egyébiránt elvbeli barátot számít, s melyeknek említése bizonyára ezerte több ellent, mint pártolót szerezhetne vállalatának? - Hogy municipális rendszerünk depopularizációja a *Pesti Hírlap* céljai közé nem tartozott; hogy az, ki egyes törvényhatóságoknak visszaéléseit a haza előtt felfedezi, s éppen mert *e rendszert szabadságunk palládiumának hiszi, s mert meggyőződött, hogy minden visszaélés a szabadságnak legkártékonyabb ellene: kötelességének tartja felszólalni mindig, és soha nem erősebben, mint mikor ily visszaélések a szabadság nevében követtetnek el* (17. sz.) - e céllal nem vádoltathatik: az talán magában elég világos; s azért e részben minden további szó, míg e vád alapítására külön bizonyítványok elő nem hozatnak, nézetem szerint felesleges.

És így átmentem a vádak s panaszok hosszú során, melyek a *Kelet népe* tisztelt szerzője által a *Pesti Hírlap* ellen felhozattak; elmondtam nézetemet azok felől, mik e lap modora s taktikája ellen mondattak; taglaltam azon vádakát egyenként, melyek a tisztelt gróft munkájának írására bírták; s valamint gyűlölet s barátság munka közt nézeteimet nem vezérlé, úgy most nyugodtan kimondom meggyőződésemet: hogy a tisztelt grófnak a *Pesti Hírlap* által gerjesztett aggodalmait alaptalanoknak gondolom. - Mik lehetnek e Lapnak ezentűli eredményei, meg fog-e végképp felelni várakozásunknak, fogja-e teljesíteni reményeinket - nem tudhatom; a pálya, melyet eddig átfutott, rövidebb, mintsem erről ítélnetnénk; de hogy e Lapoknak szerkesztője arra, miszerint szándékának tisztaságáról kételkedhetnénk, eddig okot nem adott; és hogy munkássága - főképp mennyiben megyei hatóságaink elrendezésére több világosságot árasztott -, már sok való jót eszközölt, azt erősen hiszem; valamint meggyőződéseim az is: hogy bármik legyenek is e *Hírlap*-nak hiányai s tökéletlenségei, s habár nem lépne ki azon körből, melyben eddig forog, s melyet a tisztelt gróf az érzemény körének nevez: soha a haza meggyilkoltatni, soha nemzetiségünk e lap által sírba dőlni nem fog, habár száz egyed találkozna is e hazában, ki a szerkesztőnek 32. vezércikkében az iparegyesületről mondott szavait, *hogy e nemzet azért maradt el annyira mind ekkoráig, mert megszokta volt önmagáról saját erejével nem gondoskodni; megszokta, mindent, amit kap, mások kegyelmétől várni, és nem jutott el meleg érzetere a gondolatnak: hogy aki magán segíteni igyekszik, azt Isten segíti meg* - oly értelemben venné, mint azt a tisztelt gróf tevé; s habár csapszékeinkben száz lázító szólítaná fel pajtasait azon beszéddel, melyet a gróf munkájának 285. lapján, *csak részint a Pesti Hírlap* egyes szavaiból összeállítva szájokba ad. - Azon haza, melyet egyetlenegy hírlapnak nem elvei, nem vétke irányja, hanem egyedül elhibázott *modorja* sírba dönthet, azon nemzet, melynek vékony fonalon függő létét egy zsurnalisztának keze kettészakaszthatja, már nem él; s magyar hazánk, legyünk nyugodtan, erősebb alapokon épül. A tisztelt grófnak erős szava téli álmából riasztá fel nemzetünket, s a gróf egyike azon boldogoknak, kik e földön érezik, mi *ellentállhatlan egy embernek hatalma, ha az igaz ügy mellett felszólal*; de oly szó, mely e hazát meggyilkolhatná, mely eddig elért helyzetünkről visszalökhetne, s a nemzetet elébbi tespedésébe visszahíthatná, e földön nincs; s ha elég merész vagy balgatag volna, ki ezt tenni akarná, vagy ha a *Pesti Hírlap* munkásságának e célt választja vala, ne féljünk, az idő meg fogja mutatni: hogy a szónak hatalma megszűnt ott, hol az igazságtól eltért, s hogy a leghatalmasb egy nemzettel szemközt vajmi gyengévé s parányivá válik, ha a nép jobb érzeményei felszólalnak ellene.

De ha a *Pesti Hírlap* nem igazolja is azon nehéz vádakat, melyek a *Kelet népe*-nek tisztelt szerzője által ellene felhozatnak: talán a kor, melyben élünk, igazolja a tisztelt grófnak nézeteit? Minden szó csak azon körülmények által, melyek között mondatott, nyeri értelmét, s ha azok, melyekben nemzetünk most él, oly véghetlen veszélyesek, ha e haza oly felette sok zendülési gyúanyagot rejt magában, melyet egy szó tűzbe lobbanthat: e lapnak hatása, habár szavaiból azon vádak, melyek ellene felhozattak, be nem bizonyíttatnának is, káros és veszélyes lehetne mindamellett.

A tisztelt grófnak nézete is ugyanez, s midőn a 339. lapon és a következőkön azokhoz szól, kiknek nézete szerint a *Pesti Hírlap* nem mivel egyebet, mint amit ő maga mívelt - s talán mind barátjai, mind ellenei között sokan valának s vannak még máiglan e gondolatban -, jelesen azon nagy különbségre figyelmezteti olvasóit, mely amaz idők, s a jelen között létezik. - *Ha emlékezetünkbe akarjuk hozni, - így szól a tisztelt gróf (339. l.) - mikor írtam, mikor agitáltam én, és mikor teszi mindezt a Pesti Hírlap szerkesztője, és ha honi körülményeink akkori és mostani egészen megváltozott miségét felfogni is képesek vagyunk - nem sül-e akkor tökéletesen ki, hogy én fel-felébresztgetém a mélyen alvókat és a honi erőmű jéghideg katlana alá tüzet hordottam, a Pesti Hírlap szerkesztője a már tökéletesen felébredteket kárba, a már úgylis meleg katlant szétpattanásra hajtja; ha tehát akkori helyzetében, midőn a nemzet halál álmához oly közel járt, felingerlő, élesztő szerek valának a napirenden (340. l.), most midőn nemzeti gályánk egy partnak szerencsésen elkerülve ormait, napról napra aggasztóbb irányt vesz a más partnak örvényei és süllyesztő zátonyai felé, éppen ellenkezőleg csillapító, nyugtató szereknek szüksége lép a teendők sorába (341. l.), s azért mondja akárki, hogy a Pesti Hírlap szerkesztője eltalálta a célt, s ő (gróf Széchenyi) elhibázta; hogy amaz áldást terjesztend a hazára, ő csak kárt teve: csak hogy senki se mondja, hogy egy úton járnak. (346. l.)*

Hogy azon korszakok között, melyeknek egyikében gróf Széchenyi István, másikában Kossuth Lajos az írói pályán felléptek, nagy különbség létezik; hogy azon olvasóközönség, melynek akkor a *Hitel*, most a *Pesti Hírlap* kezébe került, azóta lényegesen megváltozott, azon nem kételkedhetni, s e körülmények különbségénél fogva szükségképp különbözőnek kelle lenni az útnak is, melyen e két lelkes író haladott. - Ki nem emlékezik vissza azon szomorú állapotra, melyben nemzetünk tizenöt évvel ez előtt, felejtve a külföldtől, fényes álmak között, felejtve ön nyomorú helyzetét, lézengett? s ki nem irigylir azon férfi sorsát, ki lelkes szavával egy nemzet ébredését sietteté? A grófnak helyzete honunkban páratlan, s nincsen, ki ezt hálaadva vagy - ha nézete a miénktől különböző - azon ellenségeskedés által, mellyel a gróf iránt viseltetik, el nem esmerné. A kérdés itt csak az: *a különbség, mely a tisztelt grófnak fellépése s napjaink között létezik, olyan-e, mely által a szabad diszkusszió veszélyesebbé válik? s ez az, miben a Kelet népe lelkes szerzője véleményem szerint csalódik.*

Mert ha a *Hitel* epochálissá vált megjelenésének korát napjainkkal öszve hasonlítjuk: ki nem látja, hogy nemzetünk azóta példátlan sebességgel haladott? ki nem győződik meg, hogy mire akkor megérve kevesen valának, az most - a tisztelt gróf joggal örülhet ez érettségnek, melynek elérésében senkinek nálánál nagyobb része nem vala -, ezerek által rég elfogadtatott? - Ha akkor, midőn a *sokkal nagyobb rész* (a tisztelt gróf lelkes szavaival élek) *azt hitte: mindazon szívtelenségeknek, melyekkel ember illete embert, s egyáltalában mindennek, mi szokássá csontosult Magyarországon, okvetlen változatlanul meg kellene maradni* (341. l.), s a nép azon része, mely alkotmányos szabadságunkat nem élvezé, vagy állati tudatlanságban nem gyanítás, vagy legalább minden jobbulási remény nélkül tekinté állapotát, *a nemzet kiváltságos osztályai pedig a Partis I-ae Titulus 9-us kis szigetében minden lehető veszélytől menten, biztosan reménylék elérni végnapokat,* (340. l.), százados elnyomás ellen fellépni, s a nemzetet szomorú helyzete iránt felvilágosítva, bátran, mint azt a *Hitel* szerzője tevé, jobbra inteni veszélyes nem vala; ha akkor, midőn nemzetiségünk s haladásunk ügye látszó

ellentétben állt, s amaz a múlt kor bámulói s olyanok által pártoltatott legbuzgóbban, kik alkotmányos visszaéléseinkben gyönyörködének, ez majdnem kizárólag oly eszmékkel összekötve lépett fel köztünk, melyek József császár gondolatához híven nemzetiségünk enyészetéhez köték jobblétünket, - a nemzetet minden kímélet nélkül hibáira figyelmessé tenni, nemzetiségünket inkább erősíté, mint veszélybe hozá: most, midőn a nép legközelebbi múltjára tekintve a törvényhozásnak jótéteményeire emlékezik, s reménnyel tekint a jövőnek elébe; midőn e nemzet kiváltságos osztályai, a tisztelt grófnak véleménye szerint, kezet fogva előremenni s Magyarország egykori dicsőségének talpkövét megvetni oly készek; midőn nemzetiségünk s haladásunk kérdése oly elválaszthatatlanul egy, mint az a *Kelet népe*-ben bém bizonyítatott: vajon a még létező hiányok felfedezése, azon selejteseknek, kik még a közlekedésben részt venni nem akarnak - buzdítása veszélyes, hazánk gyilkolásához vezető merény volna-e?

S habár a tisztelt gróf nem csalódott is azon nézetében, hogy kiváltságos rendeink többsége már most is minden józan haladásra kész - miről biztosan csak akkor ítéltünk, ha majd fontos haladási kérdések országgyűlésünk elébe kerülven, a való szabadelvűségnek attól, mely csak színét viseli, megkülönböztetésére alkalmat nyújtandnak -, nem léteznek-e visszaélések maiglan, nem ösmerünk-e számtalan egyedet valamennyien, kik a haladásnak eddig ellene szegültek? *hiszen úgyszólván semmit* (így szól a tisztelt gróf maga, 341. l.), *mi már életbe lépett volna, nem értünk még el, legalább ahhoz képest, mit* (a gróf saját ítélete szerint is) *elérnünk kell; mert hisz még maiglan is állatilag teng vérünk legnagyobb része, és jóllehet sokkal kisebb mértékben, de azért úgy verik, úgy korbácsolják, úgy tömlöcözik, úgy akasztják őt, és szintén oly alatt áll ő még most is, mint azelőtt; - minden még tennivaló* (348. lap); *s noha gyönyörű lendülettel bír honunk reménye, a mostani nemzedék - és minden nemesre kész, azért van még elég selejtes anyaföldünk határai között, s ha ezen oknál fogva* (348. l.) a *Kelet népe* tisztelt szerzője *maga sem akarja állítani azt, hogy itt-ott s kivételként ne volna többé szükséges a kis buzdítás, sőt itt-ott a megszegyenítés is*: vajon a *Pesti Hírlap* szerkesztője, ha hasonló okoktól vezérelve hasonló eszközökhöz nyúl, mindjárt lángba borítja a hazát, vagy okvetlen *oly erőtetett krízist kényszerít nemzetünkre* (326. l.), milyenen Anglia vagy Frankhon újjászületésök előtt átmentek? - Kérdem, van-e ennek csak legkisebb valószínűsége? s ha volna, ha csakugyan ily szörnyű veszély fenyegetné hazánkat, nem fogná-e mindenki azt inkább azoknak tulajdonítani, kik a nemzetet az ingerültség oly fokára hozzák, melyen már egy hírlapnak néhány cikkei mindent konflagrációhoz hozhatnak; inkább, mondom, mint a *Hírlap* szerkesztőjének, kinek munkássága lehetetlen, vagy legalább minden nagyobb hatás nélküli vala, ha ők nem készítik el a közönséget elfogadására.

De legyen ez elég. E munka hosszabbra terjedt, mint kezdetben akartam; s kik hazánk állapotját legújabb időnkben figyelemmel tekinték, úgyis osztozkodni fognak azon nézetemben: *hogy e nemzet soha nyugodtabb állapotban nem volt, mint éppen most*; s azért csak azon módról legyen szabad még néhány szót mondanom, mellyel a tisztelt gróf ezen, a *Pesti Hírlap* hibás modorja ellen írt munkájában felszólalt, s melyet én - a legnagyobb tisztelettel, de őszintén kimondva, éppen munkája fő hibájának tartok.

Mert ki a *Kelet népe*-t figyelemmel végigolvasá, nem látja-e fájdalommal, hogy mindaz, mi e munkában mondatik, mindazon okok, melyet a tisztelt gróf nézeteinek bizonyítására felhoz, nem annyira Kossuth Lajos, mint minden szabad diszkusszió, nem annyira a *Pesti Hírlap*, mint minden szabadabb időszaki sajtó ellen szólanak, - s ez az, mi e munka olvasásánál fájdalommal tölté lelkemet; ez, mi, bárminő nagy legyen azon tisztelet, mellyel szerzője iránt viseltetem, leginkább arra bír, hogy feleljek. - Ha Kossuth Lajos és gróf Széchenyi István nézetei némely tárgyakban különbözök volnának; ha egyes kérdésekben véleményök meg nem egyezvén, a tisztelt gróf fellépne a *Hírlap* egyes állításai ellen: a haza örömmel szemlélné két

ily jeles fiának ügyében való buzgóságát, s a közügy nyerne vitatkozásaik által; de midőn haladási pártunk egyik vezére nem egyes nézetek s vélemények, melyek a *Pesti Hírlap*-ban állíttatnak, hanem általánosan az egész ellen felszólal; midőn azon öröm ellenében, mellyel e lap - éppen mert benne a diszkusszióknak szabadabb kör nyílik - általunk fogadtatott, véres revolúciókkal ijeszti hazánkat: ki nem búsulna el, ki nem érezné, hogy ily férfinak, minő gróf Széchenyi István, még tévedései sem maradhatnak felelet nélkül. - Mert ha már az, mi a *Pesti Hírlap*-ban elmondott, lángba boríthatja a hazát; ha nemzeti létünk egy zszurnaliszta modorának cérnaszálán függ; ha egyetlen egy vezércikk - mint az a *Pesti Hírlap* 18. cikkelyéről mondatik - okvetlen sírba dönti a magyart; ha maga az elhibázott intonáció meggyilkolja alkotmányunkat, vajon kívánhatunk-e még sajtószabadságot? s nem kötelességünk-e - első, legfőbb polgári kötelességünk - elkövetni mindent, hogy e nagy nemzeti veszély mentül később fenyegetse létünket, főképp elkövetni mindent, hogy az időszaki sajtó mennyivel szűkebb korlátok közé szoríttassék? Mert (mint a tisztelt gróf 346. l. megjegyzi) *még a könyv egyszerre, bizonyos összefüggésben és csak az érettebb közönségnek nyújtatik, úgyszólván mint pezsgő nagyobb alkalmaknál: a hetenkénti két újságlap meg nem szűnő ingerlésben tartja a közönségnek nemcsak érettebb, de ily eledelekhez el nem készült nagyobb részét is, miképp oly hatással is van, mint pezsgő és fűszer, mely naponta nyújtatik, azaz a legkárosabbal.*

A gróf sejdíté, hogy szavaiból e következtetések fognak vonatni; s azért munkájának több helyein a szabad sajtó barátjának nyilatkozik. *A sajtószabadság:* - így szól ő (273. l.) - *oly világ, melynél, bár a leggyúlasztóbb anyagok közt is, lehető legnagyobb bátorságban problémákat fejt a bölcs, s melynél eddigelé még csak nem is sejdített fokozatban közelítend az emberiség a tökéletesedés céljához. Én is - így kiált fel a 326. lapon - a tökéletesülésnek vagyok szószólója, előttem is szent az ember méltósága, mert magam is ember vagyok; én is az emberek által nyert minden diadaloknak elébe teszem a sajtószabadságnak az emberiség jogait bizonyosan kivívó áldását;* de vajon tetteleg a szabad sajtó ellen ki adott erősebb okokat, mint éppen a tisztelt gróf? ha nemzeti kifejlődésünk s alkotmányos haladásunk ügye oly gyenge, hogy minden egyes követőjének hibája vagy tévedése által veszélybe hozatik; ha az ügy, melyért küzdünk, nem olyas, mely túlbuzgó barátai tévedései- s ellenei ármánykodásainak egyaránt ellentáll; ha csak mindent előrelátó taktika s az ügyesség fondorkodó politikája vezethet győzelemhez, melynek reményét minden meggondolatlan tett, minden vigyázatlan szó örökre semmisítheti: akkor ne szóljon, de ne is álmodjék senki sajtószabadságról e hazában; mert hogy ott, hol az létezett, visszaélések történtek s történendének mindig, az kétségen felül áll; s ki a sajtószabadságot azon feltételhez köti, hogy azzal semmi, természetesen a törvény szigorúsága alá eső visszaélések ne történhessenek, az a szabad sajtó ellenének nyilatkozott.

A nemzetek újjászületésének nehéz processzusa nem történhetik egyáltalában minden zaj és rendetlenség nélkül; nem néhány személynek négy fal között előre kicsinált terve, nem ügyesen kigondolt taktika, nem mindenkit meglepő fortélyok kormányozhatják a nagy nemzeti haladást. - Koncessziók, bármily nagylelkűséggel adva, egy nemzet haladására még nem elégségesek; csak mi magából a népből fejlődik, mi haladásának inkább következtése, mint előzménye, minek eszközzésében az egész nemzet részt vett, emelhetik létét állandóan; az egész világ színe előtt, követve a sokaság helybenhagyó tapsától s ellen kiáltásaitól; megakasztva néha túlzó sietség, néha egyes visszalépések által, csak így haladhat a közügy szabad nemzeteknél; - mi ezen akadályoknak ellentállni nem tud, minek eszközzésére titok kell, minek létrehozása minden egyes hiba által veszélyeztetik, annak fennállása már magában lehetetlen; - azon haza, melynek meggyilkolására csak néhány hírlapi cikkely szükséges, még nem érett meg a szabadságra, mely, mint világunk, világossággal kezdődik.

A tisztelt gróf a *Pesti Hírlap* káros következései között többször említi azon szakadásokat, melyek megjelenése óta köztünk történtek, s e nemzet legjobbjait mindig távol s távolabb vezetik egymástól. De a *Kelet népe*-nek megjelenése közelebb vezette-e egymáshoz a szétszakadtakat? s nem fog-e inkább - hacsak e hon nemtője nem segít rajtunk - e munka által még neveltetni azon baj, melynek okozása most a *Pesti Hírlap*-nak tulajdoníttatik? - eddig elvek s azon irány, melyet egyenként követtünk, szakítá el egymástól e hon külön véleményű barátait; de ha még azok között is, kik elvekben megegyeznek, kiknek iránya ugyanaz, csak mert különböző módon szólnak, ily különbségek tétetnek; ha okoskodásaink elhibázott modorja már elég, hogy még azok által is, kik velünk elvben s irányban tökéletesen megegyeznek, alkotmányunk felforgatásával vádoltassunk; ki reménylheti, hogy országos pályáját tisztán futhatja végig? ki biztos, hogy, legyen bár szándéka aranytisza, elvei szentek, iránya a legnemesb, hontársai gyűlöletének tárgyául kijelenteni nem fog, s pedig éppen azok által, kikkel elvben s irányban egyetért, kiknek vágyai az övéi is, kiknek céljaiért vérét ontaná, ha kívántatnék.

De nem! lelkem meggyőződéséből mondom, ez nem maradhat így! ki egy nemzetet erős szavával hosszú álmából felriasztá, s első lépteiben a haladás pályáján oly dicsően vezeté, annak tudnia kelle: hogy mozdulatait egymaga nem fogja kormányozhatni; tudnia kelle, hogy újjászületésének vajúdásai között a nemzet tökéletes nyugalomban nem maradhat; hogy a legnemesebb cél felé haladva egyesek el fognak tévedni; hogy a nép hatalmas szavába sok nem tiszta hangok vegyülendnek; ha tehát mindezen bajok mellett, mik a haladással választ-hatatlanul összekötvék, mégis haladni inté nemzetét, mégis éltének egész erejét s tehetségét ez ügynek szentelé: bizonyára csak azért tehette ezt, mert meggyőződött, hogy iparkodásainak jóltevő eredménye kipótolandja mindazon bajokat, melyeket érte szenvedék; s kit e meggyőződés lelkesít, az nézeteiben néha hibázhat, de soha semmi által azon útból el nem vezettethetik, melyen múltjának legszebb emlékei, jövőjének egész dicsősége fekszik! Soha gróf Széchenyi azon férfiak közé, kik mozgalmakat kezdenek, s később, siető követőik által hátrahagyatván, a haladás elleneinek sorába álltak, süllyedni nem fog; soha azon vád, mely annyi ellen joggal tétetett: hogy nem az ügy, hanem csak vezetése vala célok, ellene fel nem hozathatik, - s mint a jelen munka sok helyén kimondott elvei, úgy egész élete bizonyosságot teend: hogy a nemzet csak igazságos vala azon tiszteletében, mellyel iránta viseltetett.

Az, ki alkotmányunk áldását e hon minden polgáira terjeszteni, ki minden magyarnak törvény előtti egyenlőségét kívánja, ki lemondva kiváltságairól, e haza védelmében s terheiben részesülni akar: a haladás embere marad; s a nemzet a *Kelet népe* szerzőjének tévedései között ráismer a *Hitel* írójára, s azon meggyőződéssel teszi le könyvét, hogy e viszongások, melyek közte s a hazának egy más lelkes fia között léteztek, s melyeket való nemzeti csapásként fájlatunk - soká nem tarthatnak; mert kik egy cél felé haladnak, nem maradhatnak sokáig anélkül, hogy találkoznának.

Sötét színekben festi a tisztelt gróf azon jövőt, mely reá e munkájának kiadása után vár; elvesztve népszerűségét s barátjait anélkül, hogy fellépése által másokat szerezne vagy kibékíthetné elleneit: véleménye szerint állása ezentúl két szék közti s inkább falusi gazdáé, mint országos leend; de a dicső férfiú csalódik e nézetében, s valamint hazáját eddig háládatlansággal nem vádolhatá - úgy látni fogja ezentúl, hogy érdek, mint az övéi, nem felejtetnek határaink között. Meglehet, hogy e nemzet, melyet felnevelni életének legmagasb célja vala, néha talán nem fogja követni régi vezérének tanácsait, hogy egyes tárgyak iránt véleményeink különbözendenek egymástól, s egyes esetekben elvbeli barátok a tisztelt hontárs nézetei ellen fellépendnek: de gróf Széchenyi neve mindig egyike leszen a legszebbeknek, s valamint ellenei, úgy barátai megemlékezendenek múltjáról.

Mi nem fogjuk felejteni érdemeidet, tisztelt hontársunk! - Nagy mező e haza, s rajta munka jut mindenikünknek; mi nem irigyeljük azt, melyet Te eddiglen bevégeztél; nem a babér, melyet más homlokáról lerántunk: csak az, melyet érdemelheténk, dicsőítheti homlokunkat, s mi örömmel látjuk a zöld ágat halántékid körül. Haladj a régi pályán, s látni fogod körülötted az ügy mindenik hívét, és az, ki ellen most igazságtalan vádakra ragadott honszereteted, egyik legbuzgóbb társad leend; véleményeink pillanatokra szétvezethetnek, de az egy nagy hazaszeretetet összevegyűjti ismét a tévedőket, s a rövid meg hasonlítás nem hagy keserűséget szíveikben.

REFORM

Igazi javítást nem mindig lehet a fennállónak csupán csak módosításával eszközölni, mert fennálló néha olyas, mi tökéletes ellentétben áll azzal, mi eléretni céloztatik, s ehhez képest ily esetben a réginek gyökerestől megsemmisítése és az újnak gyökeres felállítása szükséges.

Gr. Széchenyi István (Balaton gőzhajózás I. 11.)

Midőn Kossuth Lajos úr a *Pesti Hírlap* szerkesztéséről lemondván, e lapnak vezetését Szalay László barátom vette által, e lap, eltérve előbbi irányától, a közdolgok központosítását s a kormányi felelősséget tűzte ki vezérelvül. Mi, kik e hon kifejlődését az eddig követett úton lehetségesnek nem tartottuk, kiknek meggyőződése, hogy míg megyerendszerünk jelen alakjában marad, számos haladási kérdés kivihetetlen, nemzetiségünk veszélyben forog, s alkotmányunk is csak gyenge biztosítékokkal bír; felhíva éreztük magunkat e meggyőződés nyílt kimondására, s pedig annyival inkább, mennyivel bizonyosabban tudtuk, hogy elveink nem népszerűek, s hogy éppen azért hosszú tárgyalásra s nézeteink minden oldalról felvilágosítására leend szükség, míg azok elfogadásra számolhatnak. Föllépésünk egyirányú volt az országgyűlés akkori munkálkodásával. De különben sem lehete eljárásunk ártalmas az ellenzékre nézve, melyhez tartozánk; miután akkor nemcsak mi, hanem az egész ország is meg volt győződve, hogy Kossuth Lajos úr hírlapi szabadítékot nyervén, e párt, mennyiben nézeteinket elfogadni nem akarná, orgánum nélkül maradni nem fog.

Mi nyílt, becsületes vitát akartunk a megyerendszer s központosítás elvének barátjai között - s csak ettől vártuk tanaink győzelmét.

E remény meghiúsított. Kossuth Lajos úr hírlapi szabadítékot nem nyert, s vád emeltetett ellenünk, miként mi, az ellenzék egyetlen orgánumának kezelői, a párt általános kérdései helyett elméleti kérdéseket vitatunk, melyekre nézve néhányan az egész párttól elkülönözve állunk.

E panaszok megszüntetésére, s mert magunknak sem látszott méltányosnak, hogy az ellenzék számos része, mivel megyerendszerünkhöz túlzásos előszeretettel ragaszkodik, orgánum nélkül maradjon, miután a kormány újabb lépései is szorosabb összetartásra intik az ellenzéket: Csengery Antal barátom mindazoknak megegyezésével, kik a *Pesti Hírlap*-ban mint rendes dolgozótársak részt vettek, kinyilatkoztatá a folyó év kezdetén: miszerint a központosítás kérdésének elméleti tárgyalását a jelen körülmények között felfüggesztvén, mellőzni fogja egy ideig azon pontot, mi miatt a *Pesti Hírlap* sokak által az ellenzék orgánumának nem tartatott. Alkalom nyújtott ezáltal az ellenzék minden töredékeinek, hogy azon kérdések, melyekre nézve az ellenzék soraiban nem volt s nincs szakadás, s melyek természetöknél fogva olyanok, hogy körülöttük mindnyájan gyülekezhetünk, nem tekintve az egyéni vélemény csekélyebb eltéréseit, közös erővel tárgyaltsanak.

Midőn azonban ekképp a hírlapban megszűntek a központosítás és megyerendszer közötti viták: nem lesz talán érdektelen a közönségre nézve, ha azon elvek s állítások, melyek a *Pesti Hírlap*-ban először felhozatva annyi ellenkezésre találtak, s annyi gyanúsításra adtak alkalmat, itt e munkában összeállítatnak, hogy eszerint összefüggőleg s egész terjedelmökben ismertetvén azon tanok, melyeknek elfogadásától sokan e haza veszét jósolák, kitűnjék, hogy

azok, kik e hazában a központosítás elve mellett szólaltak fel, csakugyan oly dolgot tettek-e, mely által hazánk alkotmányos állását veszélyezteték.

Ez az, mi engem e munka kiadására bírt, mely nagy részben oly dolgokat foglal magában, mik a *P. Hírlap*-ban ugyanazon szavakkal már előadattak. Egyes kérdések bővebben fejtettek ki, s itt-ott olyanok is adattak hozzá, miknek kimondása mostoha cenzúrai viszonyaink között az időszaki sajtó útján lehetséges nem vala; de az elvek s föltételek között nincs egy is, mely a *P. Hírlap*-ban ki nem lett volna mondva. S ha e lap iránya annyira káros volt, mint azt sokan hirdeték, a legszebb alkalom nyílik mindenkinek ellenkező nézeteit e munka megcáfolása által igazolni.

Még egyet.

E munkát két oknál fogva nyomatám külföldön.

Egyik ok cenzúrai viszonyainkban fekszik. Ezek mellett az író gondolatainak közlésére soha biztosan nem számolhat, miután a cenzoroknak adott utasítás szerint ugyan szabadságunkban áll minden tárgynak nyugodt megvitatása, de a könyvvizsgálással megbízott egyének önkénye s korlátolt felfogása ellen nem bírunk semmi biztosítékkal.

Továbbá a közönség oly könyvekben, melyek előleges vizsgálaton mentek keresztül, sohasem akarja látni az író meggyőződését, s a sorok között oly dolgokat olvas ki, melyek az írónak eszében sem voltak; én pedig, valamint nyíltan ki szoktam mondani meggyőződésemet, úgy félremagyarázását sem örömet látom; habár azon szándékkal történnék is, hogy nézeteim népszerűbbekké váljanak. Egyébiránt a kormány lojalitásától elvárom, hogy e nem cenzúrázott ugyan, de a cenzúra szabályaival ellenkezésben nem álló munkának hazánkban terjesztését akadályoztatni nem fogja.

Pest, máj. 1-én 1846.

BEVEZETÉS

Hazánk nem maradhat jelen helyzetében. E meggyőződés annyira általánossá lett, hogy a reform szükségét bizonyítani merőben fölösleges. Csupán azon módokra és eszközökre kell tehát fordítani figyelmünket, melyek szerint a látszólag általánossá lett kívánság mielőbb s minél könnyebben valósítható. Ezek iránt a hazánkban a legnagyobb véleménykülönbség mutatkozik. Némelyek a reformot részletenként, azaz alkotmányos életünk jelen formáit fenntartva, egyes, időről időre behozandó javítások által remélik eszközölhetni. Mások jelen helyzetünk javítását csak annyiban tartják lehetségesnek, mennyiben a reform nemcsak egyes tárgyakra, hanem egész alkotmányos szerkezetünkre kiterjesztetik.

Mielőtt e különböző vélemények körül saját nézeteimet elmondanám, szükségesnek tartom figyelmeztetni olvasóimat hazánk jelen állapotára, mert meggyőződésem: hogy minden reformnak első feltétele jelen helyzetünk tökéletes ismeretében fekszik. Soha nem szabad ezt szem elől téveszteni. Politikus *elvek* hasonlóak a mágnesűhöz, mely a hajóst csak akkor vezérli biztosan, ha ismeri a helyet, hol hajója áll, s ekként kiszámíthatja a vezértű eltéréseit.

Ha Magyarországot más mívelt, főképp alkotmányos országokkal hasonlítjuk egybe, számos institúciót fogunk találni, melyekre nézve hazánk minden más nemzetek szokásaitól eltér. Politikus állásunk ezen, hogy úgy mondjam, eredetisége leginkább három tekintetben vonja magára figyelmünket:

először, ha azon viszonyokat tekintjük, mik a hazánkban alkotmány szerint létező osztálykülönbségből fejlődnek;

másodszor, ha törvényhozásunk állását; s végre

harmadszor, ha közigazgatási viszonyainkat vizsgáljuk.

Nézzük e tárgyakat egyenként.

I. A nemzet különböző osztályai

A tudósok szeretnek osztályozni; minélfogva, kik köz-, vagy magánjogunkról írtak, a nemzet kiváltságos osztályait négy rendre s a nem kiváltságos négtömeget ismét több osztályra osztják. Én, a dolgok egyszerűsítése végett, s mivel ennyi felosztás politikai állapotaink megértésére nem szükséges, csak azon különbségről fogok szólni, mely e hon nemes és nem nemes lakói közt fennáll.

Magyarország összes népessége, Fényes szerint - kinek statisztikáját használom e munkában minden számokra nézve - 11 184 288; ebből 544 372 egyén - azaz körülbelül egyhuszad rész - nemes. Ha már kérdeztünk: miben különbözik a nemzet ezen huszadának sorsa s állása a többi tizenkilenc huszadétól? feleletünket azon igen egyszerű állításban összpontosíthatjuk: *hogy minden alkotmányos jog kizárólag elsőt, minden, a közállomány fenntartásából eredő kötelesség a második osztályt illeti.*

Első tekintetre e mondás a XIX. században oly furcsán hangzik, hogy még magyar ember, sőt, magyar nemesember is vonakodni fog annak valóságát ily általánosságban elismerni; azonban, ha az alkotmányos jogok s kötelességek során végigmegegyünk, e rendkívülinek látszó elv alkalmazásában kevés kivételre fogunk találni.

Ki az, ki a törvényhozásban szabadon választott követek s utasítás adási jogával részt vesz? - *A nemes.*

Ki választja a megye bírait s tisztviselőit? - *A nemes.*

Ki határoz a megyében az úgynevezett háziadó kivetésénél s az afölötti számolások iránt? - *A nemes.*

Ki rendelkezik a közmunkákról? - *A nemes.*

Kinek kezében vannak eddig az országnak kizárólag majdnem minden hivatalai? - *A nemesében.*

Ki bírja az összes hazának majdnem egész földét, vagy saját allodiatura, vagy urbáriális birtokképpen? - *A nemes.*

És ki az, kinek adója a törvényhozásnál elhatározatik? - *A nemtelen.*

Ki az, kinek dolgában a megyei bíró legtöbbször ítél, s a megyei tisztviselő szabadon rendelkezik? - *A nemtelen.*

Ki viseli a háziadónak egész terhét? - *A nemtelen.*

Kikből áll hadseregünk? - *A nemtelenekből.*

Ki míveli úrbéri szolgálat fejében majdnem e haza egész határát? - *Ismét a nemtelen.*

Nincs pont a felhozottak között, melyről egyenként hosszabban szólni nem lehetne; nehogy azonban demokratikus szenvedélyességről vádoltassam, mellőzve minden bővebb kommentárt, e tárgy körül csak még néhány rövid észrevételre szorítkozom. - Felhozhatik ti. állításaim ellen, hogy miután az utolsó országgyűlés 4. s 5. törvénycikkelyében a nem nemeseknek is hivatal- és birtokképeséget adott, a kép, melyet különböző osztályaink helyzetéről felállítok, való lenni megszűnt.

Senki sem lehet inkább meggyőződve, mint én, a felhozott törvénycikkek óriási következményeiről; azonban tagadhatlan, hogy nem nemes honfitársaink jelen állásán való törvénycikkelyek által mindeddig észrevehető változás nem történt, nem is történhetik mindaddig, míg a törvényhozó szándéka még más, eddig hiányzó intézkedések által nem segítetik elő.

Oly országban, mint a mienk, hol minden nem kormányi hivatalok választás által töltenek be, felsőbb kormányi hivatalokra pedig nagyrészt azok mozdíttatnak elő, kik előbb ily hivatalokat viseltek: a nemtelenek hivatalképességének kimondása addig, míg a választási jog kizárólag nemesek kezében marad, csak kevés eredményt szülhet. A bírhatási jognak nem nemesekre kiterjesztése hihetőleg nagyobb hatással lesz; azonban e törvénycikktől sem várhatunk a nem nemes osztály birtokviszonyaira nézve tetemes változásokat. Míg a nem nemes birtokos a fölötté ítélt bíró választásába s azon megye közigazgatásába, hol birtoka fekszik, semmi befolyással nem fog bírni; míg birtokától - legalább ingó birtokától - oly adót fizet, melytől a nemes birtokos egészen szabad: addig csak ritka esetben várhatjuk, hogy nem nemesek a törvény engedelmeivel élve, vagyonukat fekvő nemesi birtok szerzésére fordítandják, főképp ha tekintetbe vesszük, hogy azon számtalan akadályok közül, melyek a fekvő birtok szerzését hazánkban nehezítik, az említett múlt országgyűlési 4. törvénycikk által csak egy mozdíttatott el, s hogy míg az ősiség és egyéb birtoktörvényeink fenntartatnak, elég marad, mi főképp a nem nemeseket a birtokszerzéstől visszatartóztathatja.

Nem nemes osztályaink helyzete tehát a múlt országgyűlési 4. és 5. cikkely által nemigen változott; s miket föllebb ez osztályok állásáról mondék, szintoly valók, mint ha e cikkelyek nem is állnának törvénykönyvünkben.

II. Törvényhozásunk

Nem szándékom e helyen törvényhozási szerkezetünk hosszú bírálásába ereszkedni, csak azon dolgok egyszerű előadására szorítkozom, melyekre nézve törvényhozásunk más alkotmányos népek törvényhozásától különbözik.

Mindenekelőtt feltűnik, hogy alkotmányos nemzet létünkre annyi tárgyat találunk, mely ha nem is törvényeink értelmében, legalább hosszú gyakorlat szerint törvényhozásunk hatásköréhez nem tartozik. Valamint azokat tekintve, kik alkotmányos jogaikat élvezik, helyesen mondhatnók, hogy e haza lakosainak tizenkilenc huszadára nézve alkotmány nem létezik: úgy, ha törvényhozásunk tárgyaira fordítjuk figyelmünket, joggal elmondhatjuk, miként alkotmányosságunk csak közdolgaink egy kis részére terjed ki, s miként a többiekre nézve tetteleg valóságos abszolutizmus alatt élünk.

Magyarországnak összes tiszta közjövödelmei a háziadóval együtt, minden kezelési s kivetési költséget levonva, tesznek 23 000 000 ezüst forintot; ha ebből 4 500 000 forintot a háziadó fejében levonunk (valamivel többet, mint mire a háziadó közönségesen tétetik), marad 18 500 000 forint, melyről a kormány rendelkezik. E közjövödelmeknek csak azon része, melyet a hadi adó fejében ajánlunk - azaz, kerek számmal, nem egészen 4 500 000 forint -, függ törvényhozásunk elhatározásától; 14 000 000 attól egészen független. - Engedjük meg, hogy Fényes számadásaiban hibázott - mi a nálunk divatozó titkolózási rendszer mellett nem éppen lehetetlen -, s hogy a közjövödelmek összessége a valónál magasabban vétetett föl, bármennyire szállítsuk le azt, a közadónak azon része, mely a törvényhozástól függ, a kormány rendelkezése alá jövő közjövödelmek még mindig egyharmadát sem teendi, úgyhogy mindenestre teljes joggal elmondhatjuk, miként törvényhozásunk az alkotmányos jogok legelső- s legszükségesbikének, a közjövödelmek szabad megajánlási jogának is csak egyharmadát gyakorolja, vagy helyesebben mondvá, hogy e tekintetben befolyása egészen illuzórius, átlátván mindenki, hogy míg a törvényhozás befolyása csak az adónak egy nemére - a hadi adóra terjed ki, s a közjövödelmek többi ágai annak határozataitól függetlenek, a kormány ily egyes ágak - például vámjövödelmek - emelése által a törvényhozás intézkedéseit megerősítheti.

Minden törvényhozásnak főteendői közé tartozik a közjövödelmek mikénti kezelésére felügyelni. Sokan, kik az alkotmányos rendszernek éppen nem barátai, mégis átlátják a hasznát, mely ily felügyelés által a közigazgatásra háramolhatik, s tartományi rendeket (Landstände) kívánnak, kik az országos jövödelmek fölötti számolásokat megvizsgálják. - A magyar törvényhozás a közjövödelmek mikénti kezelésére nézve semmi ily felügyelést nem gyakorol.

A vám egykor csak a közjövödelmek egyik ágának tekintetett; napjainkban átlátja mindenki, hogy a vámkérdéseknek legfontosabb oldala azon hatás, melyet egyes vámszabályok a honi ipar egyes vagy minden ágaira gyakorolnak. Tagadhatatlan axiómaként fogadtatott el napjainkban: hogy, miután nincs ország, mely az ipar egy vagy más ágának gyakorlására alkalmas nem volna, az ipar kifejlődése nagy részben az egyes országok vámbeli s kereskedési viszonyaitól függ. S ím törvényhozásunk - ismét nem mondom, törvényesen, hanem tetteleg - *a vámok s kereskedelmi viszonyaink meghatározására semmi befolyást nem gyakorol.* - Továbbá, törvényhozásunk azon politikára sem bír befolyással, melyet a kormány külső hatalmasságok irányában követ; a törvények megszegése miatt senkit feleletre nem vonhat; mert ámbár a felelősség elve törvényeinkben többször kimondatik, a módról, mely szerint ez elv fogamatba vétessék, semmi sincs határozva.

Több egyes tárgyat említhetnék meg, mi, az alkotmányi rendszer fogalmai szerint, a törvényhozás teendői közé tartozik, s nálunk annak hatásköréből kivétetett; azonban csak az itt felhozott legfontosabbakra szorítkozva is, láthatjuk, miként a magyar országgyűlés az alkotmányos jogoknak csak egy igen csekély részét gyakorolja.

S most nézzük a törvényhozás belső szerkezetét.

Magyarország törvényhozása két táblából áll.

A felső, egyházférfiakon, az országnagyok-, főispánok-, a fiumei kormányzón és két horvátországi követen kívül, áll a 168 mágnási család mindazon tagjaiból, kik az alsó táblához követeket nem küldve, jónak látják személyesen megjelenni; vagyonbeli állapot, a szám, mellyel egyes családok megjelenhetnek, sőt a kor, melyben valaki szavazattal bír, sem vétetnek tekintetbe. - Ez felső táblánk.

Alsó táblánknál három osztályt találunk. Az elsőt a királyi tábla s azon mágnások követei teszik, kik a felső táblánál személyesen nem jelentek meg, s ezek oly tagok, melyek éppen nem szavaznak, sőt némelyek az utóbbiak közül, egyszerű táblai határozat következtében még üléseiktől is megfosztottak.

A második osztályban jönnek a káptalanok, városok s kerületek követei, állítólag hasonló, azaz egy-egy szavazattal; ámbár mind a városi s káptalanbeli követek száma, mind az általok képviselt érdekek fontossága között a legnagyobb különbség létezik, s tulajdonképp senki sem ismeri a módot, miszerint a 47 város törvényhozási befolyása egy szavazatra szállíttatott le.

A harmadik osztályt végre a megyék s Horvátország követei teszik; s ezek azok, kiktől minden kérdés eldöntése függ az alsó táblánál.

E követek, mint megbízó leveleikből láthatni, némi részben ugyanazokat képviselik, kik a felső táblánál személyesen megjelennek.

Minden megye, tekintet nélkül kiterjedésére s nemeseinek számára, két követet küld, kivéven a három horvát megyét, mely összesen csak két követ által képviseltetik, kiknek egyike a felső táblánál ül.

Minden megyei követ egyenlő szavazattal bír, úgyhogy ugyanazon egy megyének két követ minden pillanatban leszavazhatja egymást.

A rendszerre nézve, melyet törvényhozásunk munkálódásaiban követ, nevezetes, hogy

Az alsó tábla szavazattal bíró tagjai utasításokkal s pedig a legkisebb részletekig terjedő s küldőik által minden pillanatban megváltoztatható utasításokkal köttetnek le.

A felső tábla pedig nemcsak az adó tárgyában, hanem általán véve semmi kérdésnél sem bír - gyakorlatilag - kezdeményi joggal.

Figyelemre méltó ezenkívül, hogy a két tábla közötti viszony s a törvényhozásnál követendő tanácskozási rend sehol meghatározva nincs, s egyrészt a felső tábla „vétó”-ját minden megszorítás nélkül gyakorolja az alsó tábla határozatai fölött; a másíkról, ez egy tárgyat ugyanazon országgyűlés alatt, ha jónak látja, ötvenszer terjesztheti a felső tábla elébe, mellőzve minden egyéb tárgyakat, míg a felső táblát engedésre nem bírja.

Ennyit röviden törvényhozásunkról. Fordítsuk most figyelmünket közigazgatásunk rendszerére.

III. Közigazgatásunk

Három dolog van, mi közigazgatásunknál feltűnik, s mi által az egész eredeti jellemet nyer.

Először: hogy a közigazgatással megbízott minden testület egyszersmind bírói hatáskörrel bíztatik meg, s az udvari kancelláriától le a városi tanácsig a bírói s közigazgatási hatáskör elválasztva nincsen.

Másodszor: hogy közigazgatásunkban minden egység hiányzik, s ahelyett, hogy, mint más országokban látjuk, egy középponti hatóságot találunk, mely a közigazgatásnak fonalait kezében tartva, az egész állományi gépnek bizonyos irányt ad, nálunk a közigazgatás részint a kormány, részint a törvényhatóságok által gyakoroltatik, sok tekintetben teljes függetlenséggel s minden vezérelv nélkül, olyannyira, hogy nemcsak az egyes törvényhatóságok, hanem még a kormány egyes orgánumai között is a legnagyobb véleménykülönbséget találjuk a közigazgatási tárgyokban, s az udvari kancellária és helytartótanács például, nemegyszer valóságos ellentétben állnak egymással.

Harmadszor: hogy egész közigazgatásunkban nem találjuk a felelősség elvét alkalmazva; az egész közigazgatás részint a magát nem felelősnek állító kormány, részint az egyes, már szervezetők miatt feleletre nem vonható törvényhatóságokra levén bízva.

A kormány részéről kancellária, helytartótanács s bizonyos tekintetben az udvari kincstár s hadi tanács; az ország részéről ötvenkét megye, egypár szabad kerület s negyvenhét királyi város, melyek közül mindenik saját és sokszor változó elvek szerint adminisztrál - ez volna képe közigazgatásunknak, ha ti. a tapasztalás nem mutatná, hogy még az egyes járások szolgabírái is saját nézeteiket s buzgóságukat követve, amennyire hatáskörük terjed, megyéjük határozataitól kedvök szerint eltérnek.

Ki a mondottakat figyelemmel követi, minden bővebb bizonyítás nélkül által fogja látni, hogy:

Először: Miután minden alkotmányos jogok élvezete csak e hon lakóinak egyhuszadára szoríttatik, alkotmányos jogaink megtámadás idejében csak az összes nemzet egyhuszadának védelmére számolhatnak, míg ha meggondoljuk, hogy e hon minden tehetősebb osztálya s az összes nemzeti birtoknak legnagyobb része az állomány terheinek viselésében részt nem vesznek, igen természetesnek fogjuk találni, ha hazánk, mint egész, soha azon erőre s hatalomra nem emelkedhetik fel, melyre kiterjedése s népének száma szerint hivatva látszik.¹⁰⁸

Másodszor: Nem kevésbé világos, hogy törvényhozásunk belső szerkezeténél fogva a jelen állapotok fenntartására éppoly célszerű eszköz, mint alkalmatlan minden haladásra.

Harmadszor: A bírói s közigazgatási teendők összeköttetvén, sem a magyar bíróban azon függetlenséget, melyet hivatala igényel, sem a magyar közigazgatási tisztviselőkben azon egymástóli függést, mely minden jó adminisztrációnak egyik föltétele, keresnünk nem lehet.

És ugyan lehet-e bámolni, ha haladásunk ily viszonyok között lassú, sőt bizonyos tekintetekben lehetetlennek mutatkozik? Miután a nemzet tizenkilenc-huszada az alkotmányon kívül

---

¹⁰⁸ Magyarországnak egész kiterjedése, 1200 négyszögöles holdakban véve föl, 54 725 009 hold; miután ebből az 1828-i országos összeírás szerint csak 6 498 506, - Fényes felszámítása szerint körülbelül 13 500 000 - van oly kezekben, kik a haza közterheiben részt vesznek: Magyarország csak annyi erőt fejthet ki, mennyit egy kiterjedésre nézve négyszer kisebb, azaz körülbelül 1100 négyszögöl-mértföldnyi országtól várhatnánk, melynek termékenysége a mostaninál egyötöddel kisebb, mert hisz ezen 1100 négyszög-mértföldnek termékeiből kilenced s tized fejében egyötöd még a nemességet illeti.

áll, s a legnagyobb abszolutizmus alatt élő nemzetektől csak annyiban különbözik, mennyiben a magyar nép nemcsak a magyar királytól függ, hanem a magyar korona ötszázezer tagjának önkénye alatt áll: csodálatos-e, ha az alkotmányos élet külső formáit igen, de áldását nem ismerjük? ha törvényhozásunk a haladásra napról napra alkalmatlanabb eszköznek mutatkozik, s oly országban, hol rendezett közigazgatás éppen nincs, az ipar, kereskedelem s művészet nagy előlépéseket nem tehet? mondom, lehet-e bámulnunk mindezen, s nem kell e megvallani, miként sokkal csodálatra méltóbb volna, ha alkotmányunk jelen szerkezete mellett a bajoktól mentek volnának.

Vannak s pedig számosan, kik jelen helyzetünket csak az alkotmányunkba lassan becsúszott visszaéléseknek tulajdonítják; mások, miként egy vagy más párthoz tartoznak, benne csak vagy a kormánypárt rosszakaratának, vagy az ellenzék túlzásainak következményét keresik; de mi az elsőt illeti, kérdelem: ha alkotmányunkba ennyi s ily káros visszaélések csúszhattak be, nem alkotmányos szerkezetünk hibáit mutatja-e ez is? - s a másodikra nézve: ugyan van-e csak egy ember köztünk, ki, midőn ily vádak emel, azoknak igazságáról belsőképp meg volna győződve? - Egész életemben az ellenzék soraihoz tartozva, teljes meggyőződésem, a jelen pillanatban is az marad, hogy igen sok jó, mi hazánkban céloztatott, csak a kormány által akadályoztatott meg; de igazságosabb vagyok, mint hogy el nem ismerném, miként az ellenzék részéről is követettek el hibák, mik által haladásunk - habár a legjobb szándékkal - hátráltatott. Azonban egyes pártok hibái miatt egy ország sem juthat soha oly nyomorult helyzetbe, minőben hazánkat látjuk jelenleg. Hol, midőn az alkotmányos élet mozgékony-ságánál fogva majd egy, majd más párt emelkedik többségre, de anélkül, hogy céljainak valóságos győzelmet szerezne; hol a nem szűnő mozgalom s ingadozás valódi haladáshoz nem vezet; hol nemcsak a cselekvésben, de még az egyes pártok kívánataiban is következetlenség uralkodik, s amerre fordulunk, negációkkal találkozunk, de sehol határozottan formulázott pozitív követelésekkel, úgyhogy mindenkiről a legnagyobb bizonyossággal elmondhatjuk, mit nem akar, és senkiről nem tudjuk, hogy tulajdonképpen mit akar: - ily országban a bajok okát mélyebben, itt azt magában az alkotmány organizmusában kell keresnünk: - ott minden reform utáni törekvés sikertelen, ha az nem a bajok kútforrásaira terjesztetik ki. - Ez legalább az én meggyőződésem; mennyiben helyes, olvasóim ítéletére bízom, csak azon egy kéréssel, hogy ezen ítéletet akkorra halasszák, mikor e könyvet végigolvasták. - Úgy hiszem, e munka folytatában be fogom bizonyítani, hogy bármik legyenek azon ellenvetések, melyek a gyökeres javítást kívánó pártok ellen terveik kivihetlensége iránt közönségesen felhozattak, *hazánkban éppen ellenkezőleg minden javítás kivihetetlen, mely nem gyökeres*, s lehetetlen célok éppen azok által tüzetnek ki, kik látszó mérséklettel alkotmányunk épségben tartásáról szólnak, de emellett oly javításokat tűznek ki, melyek azzal egyenesen ellentétben állanak.

ELSŐ RÉSZ

I. FEJEZET

*Azon okok, melyek megyerendszerünk mellett
közönségesen felhozatnak*

Magyarország alkotmányos élete úgynevezett helyhatósági szerkezetének körében mozog. Ez az, mi törvényhozásunknak jelen formáját adá, min a bíraskodó hatalom épül, s mire a végrehajtó támaszkodik; ez az, mitől jelenleg minden reformkérdés megindítása s végső sikere függ, mennyiben a kezdeményi jog tetteleg csak megyeink által gyakoroltatik; s minden törvény haszontalan, ha végrehajtásában a megyék által akadályok tétetnek. Helyhatósági rendszerünkől várják mindazok, kik eddig a reform körül fáradozának, iparkodásuk sikerét.

A kérdés tehát, hogy mennyiben helyes állításom, miszerint Magyarország csak gyökeres javítás útján emeltethetik ki jelen tespedéséből, egyszerűen azon praktikus kérdéshez vezet: *valószínű, sőt csak lehetséges-e jelen megyei szerkezetünkkel a reform mezején továbbhaladni; s nincsen-e az egyes haladási indítványok és megyei szerkezetünk között sok esetben valóságos ellentét?*

Ha megyei szerkezetünk a célba vett haladással megfér, e szerkezet, valamint eddig, úgy ezentúl is a haladás eszközeül használható, s magára e szerkezetre kiterjedő gyökeres javításról gondoskodni fölösleges. Ha azonban a dolgok természete s eddig tett tapasztalásaink ellenkezőt bizonyítanak: nincs egyéb hátra, mint vagy a haladásról lemondani, s kitűzni a legmakacsabb konzervativizmus zászlaját, vagy elismerni jelen megyei szerkezetünk céliránytalanságát, s oly alkotmányos formákról gondoskodni, melyek a haladással ellentétben nem állnak.

Nemzetünk három század előtt a török hatalom alatt görnyedve, Európa független nemzetei mellett kiküzdött állását elveszté, s széttépettségében, mint egész, sokáig megszűnt élni. Ily viszonyok közt szükségképp csak egyes törvényhatóságaiban tarthatá fenn magát, minek következménye lett, hogy noha Magyarország független századaiban e hazában aránylag kevesebb helyhatósági életet találunk, mint máshol: valamint a spanyoloknál a mórok hatalma, úgy nálunk a török elfoglalás oly megyei s helyhatósági életet idéztek elő, minőnek jelen századunkban példáját hasztalan keressük.

Mindent, mit szabadságunkból megtartánk, nemzetiségünk töredékeit, szebb napjaink emlékét, mindent egyszóval, minek, mint nemzet, még birtokában vagyunk, megyei rendszerünkben tartottuk fel eddig. Ez volt pajzsa alkotmányunknak három szomorú századon át, ez látszott egyedüli biztosítékának, ha a jelenben körütekintve azon veszélyekre gondolánk, melyek alkotmányosságunkat fenyegethetik. Hasonló körülmények közt megfogható, ha ez intézmény iránt tiszteletünkben kelletin túl mentünk, s tökélyeit bebizonyított tényül elfogadva arra fordítók egész figyelmünket, miképp fejthetjük ki még inkább ez intézményt? Mindez természetes, sőt, mint helyzetünk szükséges eredménye, teljes méltánylást érdemel azon lelkesedés. Azonban egy negyedszázad óta e haza nagy előlépéseket tett politikai érettségében; közéletünk majdnem minden ágában több józan felfogást találunk, mint annakelőtte. Ideje tehát felhagyni a túlzó magasztalással, mellyel eddig helyhatósági szerkezetünkről szoltunk; ideje tisztába jönnünk e szerkezet valódi becse iránt is. - Minden becsületes embernek kötelessége, hol látja, hogy bizonyos csalódások valakinek kárára válnak, igazságot mondani,

bármilyen rosszul fogadtatnék is az első pillanatban; s felfogásom szerint e kötelesség nem válik kisebbé, ha hivatásunk: azt egy nemzet irányában gyakorolni.

Nincs tárgy alkotmányos életünkben, melyre nézve annyira ellentétben álló ítéleteket hallanánk, mint megyei szerkezetünk. Ha valamely idegen viszonyainkat vizsgálni kezdi, mi lesz első ítélete? Tegyük fel, hogy Horác „nil admirari”-ját követve, a nemesség adómentességén nem fölötté bámul, s csak a nemtelenek adóztatási rendszerére terjeszti vizsgálatait; mit fog gondolni, ha látja, hogy A. megyében minden colonialis telek birtokosa 15, B-ben 3 forintot fizet; C-ben a teher legnagyobb részét szarvasmarha viseli; D-ben, hol a nemesség juhok nemesítésével foglalkozik, a konkurrencia kizárása végett a teher a jobbágyok juhaira vettettet; E-ben s F-ben egy ötödik s hatodik adókievetési rendszer divatozik, legfőleg azon egy hasonlattal, hogy az adó majdnem mindenütt a tőkén s nem a jövedelmen fekszik. Mit fog mondani, ha egyik megyéből a másikba utazva, a legjobb utat naponként kétszer-háromszor a legrosszabbal cserélte föl; ha útjában, csak hogy az út valamely falu vagy kastély, vagy éppen pusztá mellett menjen keresztül, mért földet kelle kerülnie, s hallá, hogy ez is a municipális rendszer következménye; ha tudtára esett, hogy némely helyen az út szántsándékkal hanyagoltatott el, csak hogy a szomszéd megye lakosai gabonát bizonyos vásárra ne hozhassanak; s hogy végre, midőn egy helyen oly törvények sincsenek még végrehajtva, melyek 1836-ban hoztak, másokban már az 1856-ban hozandó törvények hajtják végre, s miként mindez municipális rendszerünkől veszi eredetét? Azon idegen kétségkívül úgy gondolkodik, s azt fogja mondani, miképp Magyarország Istentől megáldott boldog haza, népe jó és nemes, csak azon bajtól mentetnék meg, mely kifejlődését lehetetlenné teszi, s melyet *municipális szerkezetnek neveznek*. S most menjünk táblabíráink egyikéhez, akár éppen szobájában Corpus Jurisát, vagy az utolsó debreceni kalendáriumot forgassa, akár pipázva nagy kandallójánál üljön, vagy künn lelegeltetett mezején a mezei rendőrségi törvények áldása felett ábrándozzék, s kérdezzük őt municipális szerkezetünkről, s vajon mit fogunk tőle hallani? Nem azt-e, hogy municipális szerkezetünknel soha tökéletesebb emberi intézmény nem létezett; hogy, valamint hazánk fennállását egyedül ennek köszönheti: úgy nincs nemzet Európában, mely azt a magyartól ne irigylené, - ami e hazában szép és jó, az mind a municipális szerkezet szükséges következménye; s ha az intézménynek vannak is kinövései e kinövések mind könnyen eltűrhetők, ha azon veszélyekre gondolunk, melyeket a centralizáció hozna nemzetünkre?

Ki ítél itt józanon a kettő között? Hihetőleg, mint az ennyire abszolút ítéleteknél lenni szokott, egyik sem. Azonban e két, egymástól annyira eltérő vélemény, melyek közül mindenik mellett erős meggyőződés szólal fel, világos bizonyossága annak, hogy e tárgy körül fogalmaink még nincsenek tisztába hozva; minél fogva mielőtt fejtegetésünkben továbbhaladhatnánk, előbb azon okokat kell fölkeresni, miknek az e kérdés körül létező zavart tulajdonítanunk kell.

Ha azon módot tekintjük, mellyel eddig a megyei rendszer kérdése Magyarországon tárgyalatott, a főök, mi miatt e tárgy diszkusszió által inkább homályba, mint tisztába hozatott, kétségkívül már abban fekszik, hogy a megye municipiumnak neveztetett. Valamint a rómaiaknál, úgy az egész középkor alatt mostanig, a municipium-név városoknak vagy más kisebb társaságoknak adatott, s így municipális szerkezet alatt széles e világon nem értetik más, mint azon politikai intézetek összege, melyek szerint ily kisebb testületeknek mind belső kormánya, mind a közállományhoz való viszonyai rendezvék.

Nálunk a „municipium” szó képleg (figuratív) használtatik. Nálunk - s okát valóban meg nem foghatom - municipális szerkezetnek az neveztetik, mi valamint egykor igen helyesen megyei szerkezetnek mondatott, úgy még napjainkban is egészen megtartá ezen természetét, s a municipális szerkezettől lényegében szintúgy különbözik, mint azon rendszertől, mely szerint valamely státus-szövetség független részei kormányoztatnak. E szavak fölcserélése

szükségképp a fogalmak összezavarását vonta maga után s odavezetett: hogy megyei szervezetünk municipális szervezetnek neveztetvén, benne mindazon tulajdonok kerestettek, melyek csak a szorosán vett municipális szervezetnek következményei; s valamit bírva, mit municipális szervezetnek nevezünk, a municipális szervezet valódi jótéteményeiről megfeledekezésünk, míg a kommunális szervezet kifejtésére semmit nem tettünk. Csak ez eszmezavarnak tulajdonítható, hogy megyéinket, midőn egyrésztől majdnem független állományokul tekintjük, másrésztől tisztán municipális hatóságok teendőivel foglaljuk el; s ezen eljárásunk védelmére a külföld politikus íróira hivatkozánk, megyei szervezetünkre alkalmazva mindazt, mit ők a municipális szervezet mellett mondanak - noha a megyei szervezetben a nevén kívül alig van valami a helyhatóság azon fogalmából, melyet ők felállítottak.

Megyéink nem municipiumok. Az, mit municipális szervezetnek nevezünk, nemcsak nem érdemli e nevet, sőt minden municipális szervezet létezését valóban lehetetlenné teszi. S azért *minden okoskodás, melyet a külföld íróiban a municipális rendszer mellett felhozva találunk, nemcsak hogy a nálunk divatozó rendszer mellett nem, sőt egyenesen az ellen szól.*

Megyerendszerünk annyiszor s oly kitűnőleg népszerű publicistáink által neveztetett municipális szervezetnek, hogy ezen állításom némelyek által talán paradoxnak, vagy, mi egy idő óta szokássá vált, doktrinér szörszálhasogatásnak fog mondatni. Bővebb okoskodás helyett legyen szabad megyéink hatáskörét azon szavakkal előadni, melyekkel arról Fényes, statisztikája második kötetének 131. lapján, szól.

„Az egész vármegye kormányzása a megyei közgyűlés (gener. congr.) és a kisgyűlés (part. cong.) által tétetik mozgásba. Közgyűlés évenként rendesen négy, de szükséghez képest több is szokott tartatni, mégpedig teljes nyilvánossággal, benne mindenki megjelenhetvén s a nemesek szavazati szabadsággal is bírván. Tárgyai a következők: Itt választatnak országgyűlési követek minden főispáni kijelölés nélkül, s adatnak nekik utasítások; a közbizodalmat elvesztett követeket visszahívja, az udvari kancellária s helytartótanács rendeleteit és intézményeit vagy elfogadja, és végrehajtás végett az illető tisztviselőknak kiadatni rendeli, vagy, ha ezek törvénnyel megegyezhetők nem lennének, irántok illedelmes hangon felírást határoz; a háziadót minden évre, a szükséghez mérve, megszabja; az adórovatalokat s osztályozásokat meghatározza, s minden adót egyenkint a helységekre kivet, s a nemesi adóajánlatokra nézve kulcsot szab; börtönének állapotját, rabjainak s mindennemű megyei pereknek számát s jegyzőkönyvét a helytartótanácsnak évenként megküldi; statútumokat hozhat, melyek a király által megerősítettvén, a megye határain belül mindenkire nézve kötelezők; a hús árát időszakonként minden kebelebeli helységben - a királyi városokat sem véve ki - megszabja; a policiára felügyel; a tisztikar fölött ellenőrökődik, s számadásra vonhatja; a fekvő katonaság szállásolása iránt rendelkezik; azok ellen, kik a bírói ítéleteknek makacsul ellenszegülnek, hatalomkart rendel; nemes és nem nemes folyamodók kéréseit elintézi; szóval, a törvény határai közt saját dolgában függetlenül végez s rendelkezik; de bíróságot, a gyűlés méltóságát illetlen kifejezésekkel megsértő egyének rögtöni elmarasztását kivéve, sohasem gyakorol. - Kisgyűlések csak akkor tartatnak, ha valamely dolog jövő közgyűlésig halasztást nem szenvedhet, ekkor is jegyzőkönyveik közgyűlés elébe terjesztendők.”

Fényes Eleknek ezen előadása, felfogásom szerint, nem áll egészen. Jelesen az, *hogy a megye által hozott statútumok csak a királyi megerősítés után válnak a megye határain belül kötelezőkké*, legkevesebbet mondva, *kontroverz* kérdés, melyre nézve törvényeink jelen állásában én Fényessel éppen ellenkező véleményben vagyok, meg levén győződve, miként a megyei statútumoknak, hogy a megye határai között kötelezőkké váljanak, királyi megerősítésre szükségük nincs.

Éppen oly kevésbé helyes azon állítás, *hogy a megyei gyűlés, a gyűlés méltóságát illetlen kifejezésekkel megsértő egyének rögtöni elmarasztalását kivéve, bíróságot soha nem gyakorol.* Ezt alig mondhatjuk oly testületről, mely minden nemesnek büntető perbe fogatásáról határoz, melyre a karhatalmi kérdéssel a polgári perlekedés egyik fontos része bízott. Miután azonban Fényes érdemei országszerte elismertetvén, e jeles tudósunkat senki megyei szervezetünk iránti ellenségeskedéssel nem vádolhatja, célirányosabbnak látszott, ha megyegyűléseink jelen hatásköréről szólva az ő szavaival élek. Ha én szólok e tárgyról, kit a megyei szervezet barátjának nem tartanak, némelyek által - mire tapasztalásaim vannak - talán a leghívebb előadás is torzképnek nevezetnék. E jeles tudósunk előadása, ki kevésbé az idézett hely után *vármegyéink munic. szervezetét alkotmányunk legdrágább kincsének nevezi, senki előtt gyanús nem lehet.*

A megyei gyűlés, mely e hatáskörrel felruházott, áll a tisztviselőkön kívül (kik legújabb törvényünk szerint nem nemesek is lehetnek), a megye összes nemességéből, úgyhogy a gyűlés hatásköréhez tartozó tárgyakra nézve minden egyes, a gyűlésben jelenlevő nemes egyenlő szavazattal bír.

A nemesek száma különböző: Borsod-, Pozsony-, Szatmárban (Fényes szerint) több 30 000-nél, Mosonyban nem egészen 400.¹⁰⁹ Szintoly különbség van a megyék kiterjedésére nézve. Tornának kiterjedése 10 n.mf, Biharé 200 n.mérföldet tesz.

Mármost kérdem elfogulatlan, sőt legelfogultabb olvasóimat: vajon a rendszer, mely megyéinknek ily hatáskört ad, neveztetik-e municipális szervezetnek? Ha nem: akkor mindazon okoskodások, melyekben a külföld írói a municipális rendszer mellett felszólaltak, s melyek majdnem szórul szóra megyei szervezetünk védelmére alkalmaztattak, mit bizonyítanak egyebet, mint hogy azok, kik ezt teszik, vagy a külföld fogalmaival ismeretlenek, vagy megyei szervezetünk lényegét soha figyelmezőkre nem méltaták.

Közel két éve, hogy Kossuth Lajos a *Pesti Hírlap* vezetésétől visszalépven, ezen lap jelen megyei szervezetünket vizsgálata tárgyául tévé, s azon meggyőződéssel lépett föl, miként míg megyei szervezetünk jelen alakjában fennáll, kifejlődésünk lehetetlen. Sok szebbnél szebb előadást hallánk s olvastunk azóta, a centralizáció általános veszélyeiről; hallottuk, miként nem élvezheti Franciaország vérrel szerzett szabadságát, csak mivel alkotmányában a központosítás elve alkalmaztatik; emlékeztettünk Anglia s Amerika gyarapodására, melyet ez országokban a municipális rendszer idézett elő; minden, mit Rotteck s Welcker egyrésről, Haller s Peyronet a másíkról a helyhatósági rendszer magasztalására írtak, újra elmondattak, hogy a világ példája s annyi tekintélyek szavai a szentségtelen vakmerőket, kik a magyar alkotmány palladiumát megtámadni bátorzkodtak, visszaijesszék. De mit bizonyít mindez, ha megyei szervezetünkre fordítva figyelmeinket, meggyőződünk, miként az, a fogalmak tökéletes összezavarása nélkül, municipális rendszernek nem neveztetik, s miként azon közigazgatási forma, melyet megyéinkben találunk, *nemcsak a francia centralizációnak, hanem minden alkotmányos rendnek, minden nemzeti egységnek ellentétét képezi.* Minden vitatkozásban első szabály, hogy a tárgyakat saját neveiken nevezzük. Mi tehát azt megyei szervezetnek nevezve, egész szorgalommal vizsgálándjuk: *vajon a szervezet jó s célszerű-e mind hazánk jelen állása, mind annak jövő kifejlődése szempontjából?*

---

¹⁰⁹ A különbséget, mely az egyes megyék nem nemes lakosainak száma között létezik, felhozni e helyen nem szükséges, miután nem nemes honfitársaink megyei szervezetünkben semmi joggal nem bírnak. E különbség azonban, mely mind a közigazgatás, mind főképp a háziadók tekintetében fontos, szintén igen tetemes, miután, például, Tornának népessége 19 000, Pesté s Bácsé 500 000 lélekre vétetik föl.

„A megyei szerkezet legfőbb tökélye, mely már egymaga elégséges volna, hogy azt minden intézménynek elébe tegyük, abban fekszik: miszerint a hazát a centralizációtól őrzi meg” - hallám nemegyszer, de százszor, s pedig olyanoktól, kiket a magyar éghajlat alatt jeles embereknek szoktak nevezni. Újabb időkben sok mondatott s íratott a centralizáció ellen, s magában Franciaországban is a községi élet előlése valódi szerencsétlenségnek tartatik; de vajon ebből az következik-e: *hogy az emberi nem csak a francia alkotmány egyenes ellentétében keresheti üdvét?* vagy hogy a szabadság csak ott állhat fel, hol a megye vagy ily értelemben vett helyhatóság minden hatalmat elnyel, úgy, hogy valamint Franciaországban tisztán községi tárgyak is a kormány rendelkezésére bízottak: úgy itt az is, mi az egész hazát érdekli, a megyének adatik által? Mintha bizony minden bajunkon segítve lenne, mihelyt minden teendő egy ponton összezavarását utánozzuk. Hiszen éppen ez az, mi miatt Franciaország szenved, azon egy különbséggel, hogy a zavar helyének a középponti kormány helyett mi a megyét választjuk. Ekként, bármennyire különböznek Franciaország viszonyai azoktól, melyeket hazánkban találunk, maga e nagy birodalom példája is csak arra int, hogy miután Franciaországban látjuk, hová vezethet a magában leghelyesebb eszmének részben hibás alkalmazása, miután látjuk, miként még a század legnagyobb lángesze által organizált adminisztráció is oly ügyek célszerű kezelésére, *melyek természetes körén kívül fekszenek*, alkalmatlan; - mi állományunk egyes működő részeire szintén ne bízunk oly tárgyakat, melyeknek kezelésére azok alkalmatlanok. Márpedig ezt tapasztaljuk jelenleg megyei szerkezetünkénél.

Az alkotmányos élet legszebb eszméje kérdésen kívül az, *hogy senki azon ügyek elrendezéséből, melyek őt érdeklik, kizárva ne legyen.* Az egyes alkotmányok aránylagos becsét az úgynevezett selfgovernment nagyobb vagy kisebb kiterjedésbeni valószínűsítése után ítélni meg legjózanabban, s épp ez önkormányzati létesítése az, mi megyei szerkezetünkön leginkább magasztaltatik.

De ne ámítsuk magunkat szép szavak által, melyek lelkesedéssel kimondatván, sokszor évekig éppoly lelkesedéssel ismételtetnek, anélkül, hogy valakinek csak eszébe is jutna, miként mindenekelőtt e szavak értelmezése kívántatik. És vajon megyéink érdemlik-e hát, hogy felőlők mondassék: miként az önkormányzás (selfgovernment) eszméjén alapulnak.

Az önkormányzás eszméjének két következménye van.

Először, hogy azoknak, kiket valamely tárgy érdekel, annak intézésében részök legyen.

Másodszor, hogy azokon kívül, kiket e tárgy érdekel, senki az intézkedésbe be ne folyhasson.

Hol a kellékek egyike hiányzik, beszélhetünk bármennyit a szabadságról, de habár egyesek sokat kormányozhatnak, önkormányról, jól rendezett alkotmányos életről, teljes meggyőződésem szerint, szó sem lehet.

S most nézzük önámítás nélkül megyei szerkezetünket, s mondjuk ki őszintén, vajon ez intézmény megfelel-e az önkormányzás eszméjének? Ha elvonatkozunk is attól, hogy népünknek nem nemes osztályai, azaz majdnem az egész nemzet, a megyékben minden befolyásból kizáratván, azon rendszer, mely mellett ez történik, gúny nélkül selfgovernmentnek alig nevezethetjük; ha megengedjük, hogy most, miután a birtok- s hivatalképesség kiváratott, e létező anomália nem tarthatja föl magát sokáig, s így megyerendszerünk ezen hiánya meg fog szűnni: vajon, csupán azon hatásra tekintve is, melyet a nemesekre gyakorol, megfelel-e azon rendszer kívánatainknak? főképp, ha az önkormány azon második, általunk említett kellékére fordítjuk figyelmünket, mely szerint szükség, hogy senki ne bírha befolyással oly tárgyak elintézésére, melyek őt nem érdeklik.

Minden alkotmányos formának célja az egyéni szabadság biztosítása, s ezért jól és helyesen ítélnék, kik minden állományi szerkezetet, mely által e szabadság szükséges felül korlátoztatik, hiányosnak tartanak. - Közállomány, melyben az egyes polgárnak közdolgozói befolyása csak bizonyos időkben gyakorlandó választási jogra szoríttatik, habár elvben az emberi jogok elismerését foglalja is magában, gyakorlatilag szinte oly károsan működhetik, mint az abszolutizmus bármely neme; s azért még egyszer mondom: jól s helyesen ítélnék mindazok, kik az oly alkotmányt, melyben a valóságos municipális életnek tér nem engedtetett, szabad alkotmánynak elismerni nem akarják. De épp ezen szempont az, melyből megyei szerkezetünk fenntartásának lehetetlenségéről meg kell győződnünk.

Akarjuk, hogy az egyéni szabadság sérthetetlenül fenntartassék; akarjuk, hogy azon ügyek elhatározása, melyek csak a polgárok bizonyos részét - például egy város vagy egy megye lakóit érdeklik -, nem mások, hanem épp azok által rendeztessenek el, kiket érdekelnek. Az ország több, mint egy törvényhatóság; ki kételkedik ezen? - de ha Péter, Pál s Jánosnak dolguk van egymással, s e dolog kívülök senkinek nem használ s nem is árthat: vajon azért, mivel hat vagy nyolc, vagy éppen az egész megye több a háromnál, Péter, Pál s János a nemes megyére fogják-e bízni dolgaikat? És az egyes megye, város vagy falu nem követelheti-e szintoly joggal, hogy azon tárgyak, melyek nem az egész országot, hanem csak őket érdeklik, szinte nem az ország által, hanem csak általuk határozottassanak el? Ez minden valóságos municipális szerkezet egyszerű alapja, s ha megyei szerkezetünket erre vezethetjük vissza, nincs mit aggódni fennmaradásaért, benne akkor a központosítás alkotmányos voltának egyik biztosítékát bírjuk. De megyei szerkezetünkben megvannak-e e kellékek?

Nézzünk körül az országban. Egy falu lakói saját hasznukra s költségökön utat vagy más, csak őket érdeklő közmunkát akarnak véghezvinni, - ki az, ki ez ügyben határoz? *A nemes vármegye.*

Egyes kerület vagy járás mezei rendőrségi bírót kíván, tisztán azon ügyek elhatározására, melyek rendőrségi tekintetben ezen kerület- vagy járásban előadhatják magokat; s ki fog itt határozni? *A nemes vármegye.*

És ha az egész ország nevében ítélő bíró ítéleteinek végrehajtására karhatalom kívántatnék, kitől kérjük? *A vármegyétől.*

Nincs tárgy e hazában, mely a megye köréhez nem vonathatnék. De épp ebben fekszik megyei szerkezetünk gyengesége.

Az egyes megyék érdekein kívül vannak e haza polgárainak más érdekeik is, melyekről gondoskodnunk kell. Vannak tárgyak, melyek az egész országot, - vannak, melyek csak egy falut érdekelnek. Ily tárgyakat a megye határozatára bízni nem egyéb, mint az egész falu dolgait Péter, Pál s János uraimékre - vagy azt, mihez csak Péternek van köze, az egész falu elhatározására bízni, mi kérdésen kívül céliránytalan s ártalmas a megbízottra is, mivel oly munkával bízott meg, melynek becsületes bevégzésére elégtelen. Nézzünk vagy inkább hallgatódzzunk körül kissé az országban. A megyerendszernek sok, főképp Isten által szép szónoki tehetséggel megáldott barátai vannak; de vajon mi ellen fogunk legtöbb panaszt hallani, nem egyes, hanem összes lakóinak minden osztálya között? Nemde a megyék ellen? A jobbágy leginkább azon terhekről panaszkodik, melyek általuk rovatnak rá; a polgár az ipar hátramaradását bennök keresi; a hazafi szomorúan felsóhajt, hogy a legüdvösebb törvények, melyekért annyira küzdött, egyes megyék hanyagsága által megghiúsítottak. S vajon hát mind e panaszok mit bizonyítanak? Azt-e, hogy minden municipális szerkezet rossz? Korántsem; de, kérdésen kívül, bizonyítják azt, hogy a megyei szerkezet jelen alakjában rossz, s hogy valamint azt municipális szerkezetnek nevezni a fogalmak összezavarása nélkül nem lehet:

úgy ezen intézményben, mely polgáraink minden osztályainak érdekét sérti, az önkormányzás eszméje létesítését csak az találhatja, ki vagy - Werbőczy szerint - a magyar nemzet alatt csupán a nemességet érti, vagy nincs tisztában e szó értelmével: önkormányzás.

Ha visszatekintek azon diszkusszióra, mely a *Pesti Hírlap* s a két haza többi hírlapjai között a megyerendszer iránt majdnem másfél évig folyt, bámulnom kell a mód felett, mely szerint e vitatkozásban ama rendszer védelmezői eljárak.

Voltak, kik megyerendszerünkben nemzetünk génuszának következményét látják, s ebből következtetik annak változhatlanságát.

Tudjuk, egy idő óta, főképp a történet- s állománytanból, különös becsé kerekedett bizonyos szépen hangzó frázisoknak, melyek Mefisztó híres tanácsa szerint, „denn eben wo euch die Begriffe fehlen, da steht das Wort am rechten Ort”, nagyobb munkák- s folyóiratokban, valahányszor más magyarázat hiányzik, használni szoktak. Vallás, ipar, mezei gazdaság, alkotmány, sőt maga az egyes népek hadi rendszere tisztán a nemzetek jelleméből magyaráztatik meg, mintha a macedoni falanx s a római légio éppen úgy e két nemzet természetes tulajdonaiból venné eredetét, mint a mód, miként a vadludak vagy darvak szállni szoktak. Mindez általános frázisok csak azt bizonyítják, hogy azok, kik velők élnek, nem tudtak vagy nem akartak bizonyos állapotok megmagyarázására más okokat keresni.

Vajon hát miben áll nemzetünk jellemének azon része, mely a megyei szerkezetet, miként az most fennáll, előidézte, vagy szükségessé teszi? - Menjünk Amerikába, s ha az angol és német faj között, mely e világrészt lakja, több municipális életet találunk, mint bárhol, s ha a széthúzó municipális élet e népek anyaországai napról napra inkább eltűnik: ebből mi következik? Az-e, hogy a municipális szerkezet az angol s német nemzet jelleméből fejlődik, vagy hogy vele ellentétben áll? Kinek higgyünk? Azon franciáknak-e, kik Svájcban majdnem független municipiumokra oszlanak? vagy azoknak, kik nagy honukban a központosítást túlzásig tökéletesíték? Az orosz birodalomban lakó szlávok vagy azon szlávok, kiket a török elnyomás alatt találunk, hordják-e magukon nemzetiségök valódi bélyegét? vagy mindezen különbségek, melyeket ugyanazon népeknél különböző századokban vagy külön éghajlat alatt találunk, nem bizonyítják-e inkább azt: hogy *a műveltség egy bizonyos fokán az alkotmányos forma, mely alatt valamely nemzet él, nem természetes hajlamának, hanem egészen más okoknak eredménye*, melyeket fölkeresni kétségen kívül nehezebb, de hasznosabb is, mint oly teóriák felállítása, melyek az emberi szabadsággal ellentétben állva, minden haladás lehetőségét kizárják. És ha most hazánkat s a jelen kérdést tekintjük, azok, kik megyei szerkezetünket a nemzeti jellem következményeül állítják, szíveskedjenek kijelölni a kort, melyben nemzetünk e jellemét követé. A megyeszerkezet Szent István és az első Árpádiak alatt inkább Nagy Károly grófsági alkotmányára emlékeztet; a második időszak, mely alatt Magyarországon kevesebb municipális életet találunk, mint ugyanazon korban Európa bármely hazájában, inkább az állítás ellen, mint mellette szól: - marad tehát az egész teória bebizonyítására tisztán hazánknak a törökök által volt elfoglalásának korszaka, s miután e korszakban a municipális élet már magából a dolgok természetéből fejlődött ki, a nemzeti jellem munkásságának vajmi csekély tér marad!

Hasonló ehhez azon állítás, miként megyei szerkezetünk alkotmányunk szelleméből fejlődik ki, s annak szükséges következménye. Ha mellőzzük is, hogy nemzetünk jelen alkotmányához - mint a szolga a középkorban földjéhez - lekötve nincs, s hogy bármi alkotmány fenntartása csak eszköz, de nemzeti törekvéseink célja nem lehet, minélfogva az egész okoskodás a megyei szerkezet mellett mit sem bizonyít: nem különös-e, ha azok, kik alkotmányunk megváltoztatása után törekednek, kik azon meggyőződésből indulva ki, hogy alkotmányunk jelen középkori helyzetében nem tarthatja fel magát, bátran a legmélyebbreható újításokat

indítványozzák; ha azok, mondom, a megyei szerkezet megváltoztatását azért ellenzik, mivel e szerkezet azon alkotmányának kifolyása, melynek tökéletes átalakítását ők is szükségesnek tartják?

Mások ismét a történetben keresik fegyvereiket, s előadák, miként nemzetünk csak a megye-rendszer által tartotta fel eddig szabadságát, s hogy ily tapasztalás után ezen intézményről lemondani képtelenség. De vajon e történeti ok bizonyít-e egyebet, mint hogy voltak idők, mikor a megyeszerkezet hazánkban cél- s korszerű volt? Oly tétel, melynek bebizonyítása egy századokig fennállott intézménynél szükségtelen.

A centralizáció által minden nemzet konkrét ereje növeltetvén, bizonyos, hogy oly haza, melyben központosítást találunk, külső hatalom által nehezebben győzethetik le: de bizonyos az is, hogy a már legyőzött nemzet csak helyhatósági szerkezetében tarthatja meg egykori szabadsága romjait; s ha a mohácsi ütközet után a török Buda várában Magyarország közéletének egyedüli középpontját foglalja el, nemzetünk egy csatában legyőzve, hihetőkép sohasem emelkedhetik vissza testvérnépei sorába. De valamint a municipális szerkezet ezen érdemei nem fogják senkivel elfeledtetni, hogy a mohácsi veszély hihetőleg sohasem éri hazánkat, ha a nemzet egész ereje, egy Mátyás által összetartva, a mozlim hatalommal szembeszáll: úgy azon meggyőződés, hogy hazánk csak ez intézménynek köszönheti fennmaradását, legfőleg akkor bizonyíthatna valamit, ha egyszersmind bebizonyíthatnánk, miként helyzetünk azóta nem változott. S én nem hiszem, hogy valaki ezt mondhatná, miután Európa minden nemzetei között - mennyi és mily óriási változásokon ment pedig által földrészünk csak az utolsó ötven év alatt is - alig van egy, melynek jelen állapota s azon viszonyok közt, melyekben másfél század előtt élt, nagyobb különbséget találunk, mint éppen honunkban.

Ha országunk állapotát a XVII. század közepe felé tekintjük, mit látunk? Magyarországnak majdnem fele a török járom alá görnyedve; szabad része belháborúk által szét tépve, mintha a végzet a szolgaság és szabadság kínjait egyszerre akarná éreztetni nemzetünkkel, középpont nélkül - mert fővárosát az oszmán foglalta el -, s fejedelmei a hazán kívül laktak; földtermesztése a legaljasabb fokon, csak éppen hogy mindennapi szükségét fődözze; kereskedelem és ipar nélkül, - egy nagy csatátér, melyen a nép vallásos és nemzeti függetlenségét naponként vérével oltalmazá: - ilyen volt akkor hazánk állapota. Ha ez állapotot összehasonlítjuk a jelen-nel, midőn elgyengülve bár hosszú küzdelem után, de mégis nyugodtan találjuk nemzetünket, - midőn a földművelés és ipar fejlődését, ha más nem, legalább az bizonyítja, hogy naponként inkább érezzük azon korlátokat, melyek a fejlődést akadályoztatják, - midőn a vallásos súrlódások a csatamezőről legalább már tanácsstermeinkbe szorultak stb.: ki fogja tagadni, hogy helyzetünk más, mint melyben apáink e hont számunkra megtarták, s hogy mennyivel inkább kötelességünk elismerni azon roppant háladatossági terhet, mellyel ősainknek tartozunk, annival inkább meg kell győződnünk az iránt is, miként hazánknak egészen megváltozott állapotja tőlünk más tetteket, a hon fenntartása különböző eljárást kíván, mint aminőt tőlök tanulhatnánk.

A magyarnak a XVII. században egy célja volt: fenntartani nemzetiségét. Anyagi és szellemi kifejlődése miként juthatott volna eszébe, midőn hazáját még nem nevezheté tulajdonának, midőn még nem tudá, ha nem jut-e kevés idő múlva idegen hatalom alá maga a tűzhely, melynél gyermekeit neveli?

Föladata nehéz volt, de egyszerű: fenntartani, megőrizni, legfőleg valamivel nevelni azon töredékeket, melyek hazája- s nemzetiségéből reá maradtak; s nem bámulhatja senki, ha minden gondját s törekvését azon egy pontra fordítva, melyre munkásságának hatása kiterjedt, e században minden életet csak a szűk megyei körökben látunk, a történetekben nemzet

helyett csak egyes individualitásokat, haza helyett csak helyhatóságokat, vagy legfőlebb valamely dunai, tiszai kerületet találunk. De mi akkor nemzetünk helyzetéből fejlődött, mi akkor józan és célszerű vala: illik-e az még korunkban is? Most, a XIX. század közepette, hol nemzetiségünk - hála a mindenhatónak s őseink kitűrésének! - némileg biztosítva van, hol ellenség nem tiporja hazánk földét, s fennállásunk nem támadtatik meg: ragaszkodhatunk-e tovább is azon módokhoz, melyekkel elődeink e hazát fenntarták? Ideje most már *kifejlődésünkről gondolkoznunk*, módokat keresnünk, mik szerint felküzdvé magunkat a független népek sorába, szomszédait haladásukban utolérje nemzetünk; s végre, miután a szabadság annyi vérrel visszaszerezetett, arra fordítsuk gondjainkat, miszerint az megtartassék. Nem hallottunk senkit, ki korunkban e hon védelmére szükségesnek gondolta volna, hogy mezőink kopáran hagyassanak, vagy az utak s hidak elrontassanak; vagy ki rendkívüli szerencsének tartotta volna, ha folyóink egyike eláradva, kastélyát úgy körülvéve, hogy ahhoz közelíteni nem lehet; s mégis ez vala őseink védelmi rendszere; elégeték már kalászbán álló vetéseiket, lerontának hidakat, fölárkolák országutait, hogy a nagy pusztaság győző elleneik haladását akadályoztassa; örültek, ha a Duna vagy Tisza e hazának virágzó téreit elborítá, mert legalább eltakará a szolgaság elől. S vajon, ha ezekre nézve nézeteink annyira megváltoztak, nem jut-e eszünkbe: hogy midőn nemzetünk tisztán védelmi helyzetéből kilépve, haladás után vágyódik, politikai rendszerünkben szinte létezhetnek némely intézkedések, melyeknek napjainkbani alkalmazása nem józanabb, mint ha lehető ellenséges megtámadások ellen újonnan életbe léptetnők mindazt, mit őseink a törökök ellenében annyi sikerrel használtak; s hogy, legalább mi a megyék annyira magasztalt vis inertiae-jét illeti: ez századunkban, mely a haladást tűzte jelszávául, azok közé tartozik. A régi egyiptomiak azon hitben, hogy halottaik lelkei pár ezer év múlva ismét visszatérnek, s a testet, melyben egykor laktak, újonnan felelevenítik, nagy gondot fordítának holttesteik fenntartására, melyeket bebalzsamozva, száz kisebb s nagyobb szalagokkal összekötözve találunk sírboltjaikban. Képe ez annak, mit őseink e nemzettel tévénnek, melynek szétroncsolt testeit gondosan összekötözgetve azon reményben őrzék annyira, hogy a lélek majdan visszatér, s új tettekre fogja ébresztetni a nagy halottat. De most, midőn e remény teljesülni kezd, midőn csakugyan mozdulatot veszünk észre az annyi ideig meredt testben, midőn szemei megnyíltak, tagjai nyúlni kezdenek, vajon rajta hagyjuk-e a nehéz halotti takarót; vajon a kötelékeken, melyek tagjait halotti álmában épen tarták, még most se tágítsunk, hogy a mutatkozó élet ismét elnyomassék, hogy tagjai újra elmerevedjenek? S mi egyebet kívánnak tőlünk azok, kik átlátva, hogy hazánkban sok van, min javítani kellene, éppen azt, minek erre legnagyobb szüksége volna - megyei rendszerünket akarják változtatlanul fenntartani, s pedig csak azért, mivel ez intézmény századok előtt hasznosnak mutatkozott. Mintha e nemzet feladata nem volna más, mint az inertia-nak Herkulese gyanánt állani Európa népei közt, melyet feldönteni senki nem bír, de melyen packázni minden gyermeknek lehet; mintha büszkeségünknek elég volna téve, ha alkotmányunk fennáll, habár az erős tölgy helyett, melyhez azt szívesen hasonlítjuk, csak egy száraz törzsök maradt volna is, mely soha zöld ágakat hajtani nem fog; - mintha végre nemünk történetében nem volna számtalan példa arra, hogy nemzetek éppen azon intézmények által, melyeknek egykor fennállásukat köszönheték, veszttek el, ha azokhoz még akkor is ragaszkodtak, midőn ez intézmények kora megszűnt.

És hát csak régen múlt századok története-e az, miből tanulhatunk; s a jelen állapotban nincs semmi, mi figyelmünket érdemelné? Európa helyzete nem az többé, melyet a középkorban találunk. Azon osztályozás helyett, mely századaiban a legnagyobb nemzetiségeket is annyi részekre darabolá, napjainkban roppant nemzeti egyéniségeket látunk, melyek ahelyett, hogy mint hajdan, egymással küszködnének, egy közös cél felé törekednek. Franciaország tartományi szerkezete eltűnt; Anglia napról napra több központosítás után fáradozik; maga Németország, a szétdaraboltság hazája, mindinkább egység után törekszik; míg óriás szomszédunk roppant birodalmában minden vallási s nemzetiségi elkülönözést hatalmas

karjával kiirt; - bárhová tekintsünk e világon, mindenütt a központosítás eszméjét látjuk; a szabadság s a despotia céljainak elérésére ugyanazon egy eszközhöz nyúl: amaz, hogy egyenlő szabadságot, ez, hogy egyenlő elnyomást idézzon elő; mindkettő: hogy magát külhatalom ellen biztosítsa.

Egy óriási harc előkészülete-e ez, melyben egykor a szabadság s elnyomás végső diadalért küzdenek; vagy talán az első lépés azon boldogabb korszak felé, melyben az emberi nem egy nagy egésznek érzeni magát, s az egység érzete, mely most már egész fajokat fűz össze, az egyes nemzetiségek határain túl terjedend? - mindez a jövő titkai közé tartozik; hogy azonban földrészünk minden nemzetei ez irányban működnek, hogy centralizáció azon uralkodó eszme, melyet mindenütt feltalálunk, azt senki sem tagadhatja; s ki a világ történeteit ismeri: hiheti-e, hogy hazánk sokáig haladhat ellenkező irányban? Valamint az egyes ember soha annyira független nem lehet, hogy azon társaságot, melyben él, ne volna kénytelen néha közönyösöknél látszó szokásaiban is követni: úgy nép sem különbözheti el magát, midőn szomszédjai bizonyos irányban kezdenek haladni. Azon pillanatban, melyben valamely nemzet védelmét állandó seregekre bízta, az előbbeni védrendszer egy szomszéd országban sem vala többé fenntartható. A lőpor nem maradhatott csak egy nemzet tulajdona; az első gőzhajó minden nemzetnek kötelességévé tévé hasonlókat készíteni. Minden haladás, melyet az ipar földrészünk akármely helyén tesz, civilizációnk jelen állásában körül fogja futni a világot, s valamint itt, úgy a közigazgatás mezején is, valamely nemzetnek hátrább maradni nem lehet anélkül, hogy önmagát ne semmisítse meg. Midőn tehát Európa minden országai központosítás után töreksenek, midőn azt némelyek már elérték: Magyarország feladata nem lehet az, hogy egészen különválva minden nemzetektől, megyei szerkezetének maradványait őrizgesse; egy tekintet, szomszédaira vetve, meggyőzheti: hogyha példájok szerint erejét nem központosítja, sem nemzeti függetlenségét megtámadás esetében fenntartani képes nem leend, sem ipar- és kereskedésben nem fogja a versenyt kiállani.

Végigmentünk tehát a megyerendszer barátai által használt főbb erősségeken. Látjuk, miképp a politikában sem költői képzeletek, minő az, hogy bizonyos intéciók egyenesen a nemzet génuszából fejlődtek, sem szépen hangzó frázisok, minő az, hogy jelen helyhatósági rendszerünk alkotmányunk szellemének következése, sem csupán historikus búvárkodások vezérfonalul nem szolgálhatnak. Az, hogy a nemzet úgynevezett génusza valamely károsnak mutakozó intécióval jelenleg megegyezik, legfőlebb egy okkal több, mely azon intéció ellen föllépni buzdít. A história lapjain mi, magyarok, kik Isten által annyi szép tulajdonokkal megáldva, Európa egyik legtermékenyebb országának birtokában jelen helyzetünkre jutottunk, inkább azt kereshetjük, mit kerülnünk, mint mit követnünk kell.

Minden józan politika csak a jelen- s jövővel foglalkozik. Fordítsuk erre egész figyelmünket, s nézzük: megyei szerkezetünk mennyire elégíti ki a jelennek szükségét; mennyire biztosítja a jövőben kifejlődésünket?

A megyei szerkezet barátjai azt állítják, hogy helyhatósági rendszerünk a haladás legbiztosabb eszköze. Felfogásuk szerint alkotmányunknak erősebb biztositéka nem képzelhető. Nézzük, mennyire férnek össze ezen állítások a valósággal?

II. FEJEZET

Megyerendszerünk nem fér össze a haladással

Akár a jelen-, akár a jövőre fordítsuk figyelmünket, bennünk azon meggyőződés támad: hogy mostani állapotunkat többé fenntartani nem lehet. Lehetnek, kik csak a civilizáció rossz oldalait véve figyelembe, vágyódással tekintenek vissza a korra, melyben apáink ázsiai egyszerűségeinkben lakták e földet; lehetnek, kik talán szomorú sóhajjal tekintenek a jövő elébe, mert e föld, melyet lakunk, valamint egykor a civilizáció és barbárság közötti harcnak csatamezeje volt: úgy talán ismét azzá leend, ha majdan a világ népei a török birodalom öröksége fölött az osztályban fegyverhez fognak; de helyzetünk megváltozása nem tőlünk függ. Műveltebbek vagyunk, hogysen régi egyszerűségünkhöz visszatérhetnénk; s a jövőt, melyet Isten keze reánk szabott, nem fogjuk kikerülni. Ha a félszeg civilizáció átkától menekülni akarunk, törekedjünk teljes civilizáció után; ha a harctól rettegünk, mely reánk vár, készüljünk hozzá, erősítsük magunkat. Nem tehetünk egyebet.

A haladásnak szüksége nem vétetik kétségbe senki által - de lehet-e haladni azon az úton, melyen eddig járánk? - Én úgy hiszem, *nem*.

Egész politikai életünk a megyerendszeren alapszik, s meggyőződésem: miként *e rendszernek egyes - s pedig lényegeseknek tartott - részei minden valóságos haladással ellentétben állnak*.

Ez állítás helyességének bebizonyítására szükséges tisztába jönnünk két kérdés iránt:

Először: Mik azon kellékek, mik nélkül alkotmányos országban a haladás nem képzelhető?

Másodszor: Mennyiben remélhetjük, hogy jelen megyei szerkezetünk mellett a haladás e szükséges kellékeinek birtokába jöhetünk?

Az első kérdésre könnyű felelni. Alkotmányos országban minden célszerű haladás szükséges feltételei:

- a) jól rendezett törvényhozás, mely a nemzet szükségait ismerve, a haladást vezethesse,
- b) rend,
- c) valódi szabadság.

Ha megyei szerkezetünket akképp találjuk elrendezve, hogy mellette céljának megfelelő törvényhozás nem lehet, hogy a minden kifejlődésre szükséges rend nem eszközölhető, hogy az egyes polgár valódi szabadságra számot nem tarthat, senki sem fogja tagadhatni fentebbi állításom helyességét.

Lássuk egyenként.

a) Jelen megyei szerkezetünk mellett a törvényhozás céljának nem felelhet meg.

Alkotmányos törvényhozás csak úgy felelhet meg céljának, ha általa a nemzet egyes osztályai azon irányban képviseltetnek, melyben azok számra, vagyokra s politikai képességre nézve egymáshoz állanak. Törvényhozásunk egészen megyei rendszerünkön alapszik, s miután megyeinkben e hon nem nemes polgárai minden befolyásból kizárattak, természetes, hogy azok törvényhozásunkban szintén nem lehetnek képviselve, s hogy ekképp törvényhozásunk, mely nem a nemzet-, hanem csak egy osztályának képviselőiből áll, már ezen oknál fogva sem felelhet meg céljának.

De ha azon általános, egész alkotmányunkon átvonuló igaztalanságról, mely az osztályok jogkülönbségében fekszik, elvonatkozunk is, s régi magyar nemesek módjára természetesnek

találjuk, hogy minden törvényhozási jog kizárólag minket, nemeseket illet: nem kell-e megvallanunk, miként tisztán a nemesség jogait s érdekeit véve tekintetbe, törvényhozásunk a jelen viszonyok között még ezen szempontból sem elégítheti ki legmérsékeltebb kívánatainkat sem.

A törvényhozás legfőbb feladása: hogy az összes nemzet érdekeit képviselje. Miután számos esetek vannak, melyekben az egyes polgárok érdekei vagy egymással, vagy a közállomány magasabb céljaival összeütközésbe jöhetnek, szükség, hogy legyen hatalom, mely az érdekek harcából támadható veszélyeknél megőrizze azon magasabb nemzeti érdekeket, melyek, ha a törvényhozásban egy, a tömeg pártküldeleminél fölebb álló s messzebbre tekintő hatalom nincs, sokszor minden egyes polgárnak tartós kárával feláldoztatnának.

Mármost ha figyelmünket törvényhozásunkra fordítjuk, át fogjuk látni, miként benne még nemzetünk alkotmánnyal bíró része, vagyis a nemesség sincs kellőleg képviselve, s pedig azon egyszerű oknál fogva, mivel ellenkezőleg alkotmányunk szellemével, mely nem föderatív státusokat, hanem egy képviseleti rendszerre alapított összes törvényhozást kíván, - törvényhozásunkban nem a választási joggal bíró polgárok, hanem csak az egyes törvényhatóságoknak képviselői foglalnak helyet.

Jól tudom, vannak, kik ez állapotot alkotmányunkkal megegyezőnek tartják, s nem győzik hirdetni, miként tulajdonképpen képviseleti rendszerrel nem bírván, alsó táblánk nem az ország, hanem csak az egyes megyék képviselőiből áll. De vajon nem azon politikus tévtanok közé tartozik-e ez is, melyekre csak egyszer kell elfogultság nélkül figyelmünket fordítani, hogy egész semmiségük kitűnjék. A magyar alkotmány nem alapul képviseleti rendszeren. Ha az összes nemzetet tekintjük, nincs ennél valóbb; azon nép, melynek tizenkilenc huszada képviselve nincs, nem büszkélkedhetik szabad képviselettel; de vajon ezen állítás nem enyészik-e el egyszerre, ha az összes valóságos nemzet helyett csak azon osztályokra fordítjuk is figyelmünket, melyek alkotmányunk óriási poézisa szerint eddig a nemzet nevezete alatt értettek? - Sokan nem szeretik, ha tudományos teóriákból okoskodunk; a történeti alap az, min alkotmányunk kifejlődött, s ez az, mondják, mely szerint tovább kell haladnunk. Fogadjuk el e tért, s kérdjük: ugyan hol találjuk írva, hogy azon időben, melyben a magyar még Rákos mezején személyesen gyűlt össze, s képviselők nélkül rendelkezett öndolgairól, a nemesség szavazata nem személyek, hanem a törvényhatóságok többsége szerint számíttatott, úgyhogy ha például huszonhét megye egyenként szavazva - mint az a római tribusoknál történt - valamely törvény mellett nyilatkozott, a többi nemességnek szavazatai többé tekintetbe nem vétettek? Ha valaki ezt bebizonyítja, akkor állani fog az állítás: miként a magyar alkotmány az egyes törvényhatóságok képviseletén alapszik. De ha országgyűléseinken a nemesség nem megyénként, hanem fejenként szavazott, s ha mostani rendszerünk, mely szerint a nemesség képviselők által vesz részt a törvényhozásban, csak azért hozatott be, mert a személyes részvét a nemesség nagy száma miatt majdnem lehetetlenné vált, tagadhatatlan, hogy alkotmányunk szelleme szerint törvényhozásunknak nem az egyes törvényhatóságok, hanem az egyes nemesek követeiből kellene állnia.

Azon abnormitás, miszerint törvényhozásunk törvényhatóságok képviselőiből áll, oly következtetéseket von maga után, melyek országgyűléseink üdvös működését akadályoztatják. Ilyen az utasítási rendszer; ilyen az, hogy a követi verifikáció nálunk nem a törvényhozó test, hanem az egyes törvényhatóság hatásköréhez tartozik. Miután e tárgyakról később bővebben szölandok: fordítsuk most figyelmünket csak azon arányra, mely szerint a nemesség a jelen rendszer mellett törvényhozási befolyását gyakorolja. Miután nemességünk sem adót nem fizet, sem jogainak gyakorlatára nézve birtokképesességhez kötve nincs, s nemes és nemes között törvényeink szerint a legtökéletesebb egyenlőség létezik, a logikai következetesség azt

kívánja, hogy minden nemes egyenlő befolyással bírjon a törvények alkotásába, vagy, mennyiben a választásokban s utasítások készítésénél részt venni kíván, legalább bírhasson. Törvényhozásunknál, hol csak az egyes törvényhatóságok képviselve, ennek éppen ellenkezőjét látjuk. Már magának törvényhozásunk organizációjának az a következménye, hogy egyes törvényeink a nemesség néha igen szembetűnő kisebbségének akarata szerint készülnek.

Magyarország 52 megyére osztatik. Minden megyének, tekintet nélkül mind kiterjedésére, mind a benne lakó nemesség számára, országgyűléseinken egy szavazata van. Az összes nemesség száma Fényes szerint 542 705. Már miután e nemesség oly egyenetlenül osztatott fel, hogy annak több mint fele, azaz 280 801 tizenkét megyében lakik; ellenben ha a huszonhét legkisebb nemességgel bíró megyét tekintjük, abban együttvéve csak 86 385 nemest találunk, igen számosaknak kell lenni azon eseteknek, melyekben nem a nemesség többségének követői s utasításai határoznak országgyűléseinken. Ki ezen kételkednék, vegye kezébe bármelyik országgyűlési naplót, s meggyőződhetik, miként legfontosabb törvényeink utolsó időben csakugyan ily módon készültek.

Törvényhozásunkban tehát nemcsak a nemzet különböző osztályai s érdekei, hanem maga a nemesség sem képviseltetik illető arányban, mi egyenesen annak tulajdonítható, hogy törvényhozásunk megyei szerkezetünkre alapított. Ha a törvényhozás hatáskörét tekintjük, más, nem kevésbé káros hibákat is fogunk találni, mik szinte ezen kútforrásból veszik eredetüket.

Figyelmessé tevéim olvasóimat, mennyivel szűkebb törvényhozásunk hatásköre annál, mely más alkotmányos törvényhozásoknak kijelöltetett. Ha végigtekintünk azon fontos tárgyak sorozatán, melyekről országgyűlésünk nem rendelkezik, túlzás nélkül elmondhatjuk, miként közéletünk számos ágaira nézve nem bírnak alkotmánnyal, s nem szenved kétséget, hogy megyei rendszerünk törvényhozásunk hatáskörének megszorítására nem volt befolyás nélkül. Az emberek többsége az alkotmányos életnek inkább formáihoz, mint lényegéhez ragaszkodik, s miután kiváltságos osztályaink a megyékben szabadon választva s tanácskozva, e formákat épségben látták, a törvényhozás hatáskörének kiterjesztésére kevesebb gondot fordítanak, mint egy, magát szabadnak nevező nemzethez illik, s mint kétségkívül fordítottak volna magok is, ha megyei szerkezetünk által az alkotmányosság örök csalódásában nem tartatnak. Megengedem, hogy *alkotmányunk fenntartását* megyei szerkezetünknek köszönhetjük, de teljes meggyőződésem egyszersmind, hogy e szerkezet alkotmányunk kifejlődését akadályoztatá, s hogy törvényhozásunkat egészen más állásban látnók, ha e nemzet szabadsága biztosítását nem tisztán megyei szerkezetében kereste volna.

Az utasítási rendszer szinte törvényhozásunk hatáskörének megszorításához vezet, világos lévén, hogy éppen e rendszernél fogva országgyűlésünk sokkal többet foglalatoskodik egyes megyék sérelmei- s kívánataival, mint egész erejét valóban országos tárgyak körül központhozhatná. Mi azonban e tekintetben legkárosabban hatott, kétségkívül azon vetélkedés, melyet a megyék s törvényhozás között illető hatáskörük kiterjesztésére nézve tapasztalunk.

Valahányszor törvényhozásunk hatáskörének kiterjesztése jön kérdésbe, azon ellenvetéssel találkozunk mindig, hogy az oly kiterjesztés által a megyék autonómiája veszélyeztetik, s a világ minden alkotmányos népei között a magyar az egyetlen, mely törvényhozása jogkörét megszorítani igyekszik.

Valamint az, hogy megyéink municipiumoknak neveztettek, mint fölébb érintém, számos tévedésekre adott alkalmat: úgy megyei autonómiáink szójárása némelyekkel elfelejteté, miként a két szó, mellyel élnek - municipium és autonómia - valóságos ellentétben állnak, s nem egy van az országban, ki a megyék autonómiáját komoly értelemben véve, csakugyan

veszélyeztetve hiszi a szabadságot, midőn valamely, eddig a megyéhez tartozó jog a törvényhozás hatásköréhez soroztatik.

Csak az eszmezavarnak tulajdoníthatjuk, hogy azon tárgyakra nézve, hol a törvényhozás hatásköre nem a kormány, hanem megyei szervezetünk által szoríttatik meg, sokan ezen állapot fenntartását célszerűnek, sőt alkotmányunk megőrzésére szükségesnek tartják.

Nézzük például a befolyást, melyet megyéink a háziadó nagyságának meghatározására s általán véve minden adó kivetésére gyakorolnak.

Az adó egész terhe hazánkban csak nemtelen polgártársaink vállain fekszik, s megyéink, midőn adóról szólnak, a selfgovernmentnek azon igen rendkívüli nemét gyakorolják, mely szerint valaki oly tárgyról rendelkezik, mikhez semmi köze. Pedig ha kivívatik is végre a közös teherviselés elve: ki nem látja, hogy az adó kérdése a mennyiség meghatározását s az adóztatási kulcs megállapítását illetőleg ekkor sem bízathatik az egyes törvényhatóságokra. Mert akármiként rendeztessenek is el az egyes törvényhatóságok, bennök egyes néposztályok mindig túlnyomósággal fognak bírni, s azzal adókivétési tárgyakban akképpen visszaélhetnek, hogy bizonyos osztályok fölötté terheltessenek. Továbbá a teherviselésben az igazság által követelt egyenlőség csak úgy érettethetik el, ha a tulajdonnak egyes nemei az ország külön részeiben egyenlő elvek szerint adóztatnak, mi lehetetlen, míg egyes törvényhatóságok kényők szerint rendelkeznek az adókivétési kulcsról. De egyébiránt is sokkal fontosabb tárgy az adókivetés, hogysen egyes törvényhatóságokra bízathatnák. Igen hibázik, ki a törvényhozásnak adó fölötti rendelkezési jogát csak mint alkotmányi garanciát, azaz mint eszközt tekinti, mely által a végrehajtó hatalom a törvények megtartására kényszeríthetetik. E jognak egy más, nem kisebb fontosságú következménye azon biztosság, melyet benne az egyes polgár keres, hogy vagyona csak annyiban fog adóval terheltetni, mennyiben azt a közszükség kívánja. A törvényhozónak az adó meghatározásánál nincs fontosabb kötelessége. Honunkban a direkt-adónak úgyszólván csak fele határoztatik meg a törvényhozás által, míg az egész háziadó nevelése vagy kisebbsítése az egyes törvényhatóságokra bízatik, a kivétési kulcs, mely az adó nagyságánál még fontosabb, mert nem az adó nagysága, hanem céliránytalan felosztása az, mi egy nemzet kifejlődését leginkább akadályoztatja, törvényhozásunk tanácskozási tárgyát nem is teszi. Nem világos-e ebből, hogy midőn egyrésről törvényhozásunk oly jogokat nélkülöz, melyek minden alkotmányos törvényhozás szükséges tulajdonaiul tartatnak, egyes megyéink oly hatáskörrel ruháztatnak fel, melynek célszerű betöltésére képtelenek.

Ki az alkotmányos élet kellékeit ismeri, nem fogja kétségbe vonni a fent előadottakat; s mégis nem láttuk-e, hogy az utolsó országgyűlésen, midőn a városok rendezésénél a háziadó kérdése került szőnyegre, a törvényhozás befolyása a háziadó maximumának meghatározására azon ürügy alatt elleneztetett, mert ezáltal a törvényhatóságok autonómiáját veszélyeztetnék.

A közlekedési eszközök s közmunkák elrendezésére nézve az utolsó országgyűlésen józanabb elveket láttunk alkalmazva.

A megyei élet legbuzgóbb pártolói is elismerik, hogy ha országutak helyett ezentúl is alispáni, azaz csak az alispán kényelmére készült utakat nem kívánunk, s ki akarjuk kerülni azon botrányokat, minőkre az utak csinálásánál provinciális érdekek annyiszor alkalmat adtak, a megyék ebbeli hatáskörét korlátozni szükséges. A törvényhozás az országos munkákra nézve elismeré a központosítás szükségét; elismeré, hogy az országos munkák mennyiségének meghatározását a törvényhatóságokra bízni nem lehet. De ha e tekintetben az országgyűlés hatáskörének tágitása céloztatott, midőn az évenkénti országgyűlés kérdése került szőnyegre, nem láttuk-e a bámulatra méltó tüneményt, miként törvényhatóságaink többsége azon elvet állapítja meg, hogy az országgyűlés évenkénti tartása nem szükséges. S kell-e világosabb

bizonyítvány arra, hogy országgyűléseink befolyásának terjesztése az utasításokat adó törvényhatóságok előtt nem népszerű.

Minden hatalom terjeszkedni akar. Nálunk a szabadság eszméjének legferdőbb felfogása következtében a megye nem az országgyűlésnek alárendelt, hanem egy vele rendezett hatalomnak tekintetik; a törvényhozás a megyékre nem bír semmi befolyással, a megyék ellenben utasításaik által a törvényhozást saját kívánataik orgánumává teszik. Ily körülmények közt természetes, hogy a törvényhozás hatásköre mindig szűkebbre szoríttatik.

Nem kevésbé akadályozza törvényhozásunkat, hogy céljainak megfelelőhessen, azon rendkívüli állás, miszerint a törvények mikénti végrehajtására nézve semmi befolyással nem bír, s a kormányt törvényszegésekért felelet terhére nem vonhatja; de ez is megyei rendszerünkben találja magyarázatát, világos lévén mindenki előtt, hogy teljes kormányi felelősségről szólni, míg a kormány rendeleteinek végrehajtása egészen független törvényhatóságokra bízatik, valódi képtelenség.

Miknél fogva, úgy hiszem, bátran kijelenthetem, miként *céljának megfelelő törvényhozást jelen megyei szerkezetünk mellett nem képzelhetni.*

b) Jelen megyei szerkezetünk nem fér össze a renddel.

Hogy rend nélkül minden kifejlődés lehetetlen, azt, míg az elmélet mezején maradunk, senki nem fogja tagadni. Hogy hazánk a jelen pillanatban a rend áldásait nem ismeri, arról a Bihar, Hont, Trencsén s nem tudom, hány vármegyében s Horvátországban történtek azt is, ki közigazgatásunkat nem ismeri, meggyőzhették. A kérdés, mely előttünk fekszik, csak az lehet: *vajon azon állandó rendetlenség, mely közigazgatásunk normális állapotává vált, s azon erőszakos rendbontások, melyek törvényhatósági életünket napjainkban annyiszor felzavarják, csak megyei rendszerünkkel való visszaéléseknek tulajdoníthatók-e, vagy pedig magának a rendszernek szükséges következményei?*

Közönséges taktikája mindazoknak, kik valamely intézményt, ártalmait mellett is, fenn kívánnak tartani, hogy minden hibát csak a visszaéléseknek tulajdonítsanak. Nincs semmi, mi a népek kifejlődését az arisztokratikus intézményeknél inkább elősegítené - így szól az egyik; - igaz, a história mást látszik bizonyítani, de ez csak ily intézményekkel történni szokott visszaéléseknek tulajdonítható. Más az abszolútizmus magasztalását tűzi ki feladatául, habár egy Trajánra tíz Caligulát hoznánk fel ellene, a legnagyobb komolysággal el fogja mondani: miként az abszolút monarchiára nézve azon sokkal számosabb esetek, melyeket ellene felhozánk, csak a kivételekhez tartoznak, s ismét csak az abszolút monarchiával történt visszaéléseknek tulajdoníthatók. Vajon azok, kik hazánkban jelen megyei szerkezetünk védelmére felszólalnak, nem élnek-e egészen hasonló okoskodással?

Megyei szerkezetünk egy összefüggő láncolat, melyben ha egy láncszem megtörik, az egész erejének multhatatlanul el kell veszni, - így szólnak -; ha a követek verifikációja az országgyűlésre tétetik által, ha a megyék utasításokat nem adhatnak, vagy statutárius joguk megszoríttatik, e dicső intézmény elvész. Való, hogy a megyék jelen szerkezete mellett azoknak legnagyobb részében rendet nem találunk; való az is, hogy a zavar évről évre annyival nagyobbá válik, mennyivel több élénkséget tapasztalunk az egyes megyékben jogaink gyakorlatára nézve; de mindez csak kivételi állapot, csak visszaélés, megyei szerkezetünk azért nem kevésbé szép s tökéletes intézmény marad, csak e visszaélésektől tisztíttassék ki.

Mindez sokszor elmondott megyerendszerünk barátai által; mondatott, miként az, mit megyeinkben jelenleg látunk, a szerkezet ellen mit sem bizonyíthat, miután megyeink jelenleg csak ez intézmény torzképét mutatják. - A megyék csak akkor felelhetnek meg feladásuknak, ha jogaik a legnagyobb józansággal gyakoroltatnak; ha saját körükben maradva, országgyűlési

tárgyakba nem ereszkednek; ha felírási jogukkal soha vissza nem élnek, és semmi törvényes felsőbb parancs végrehajtását föl nem függesztik. Igaz, hogy a megye jogainak gyakorlatában, mely az úgynevezett kortesekre - azaz egy egészen műveletlen tömegre - bízott, néha nem a legnagyobb józansággal találkozunk; az is áll, hogy miután az utasítás adási jog a megyék főteendőihez tartozik, alig lehet megmagyarázni, miként ne foglalkozzanak országgyűlési tárgyakkal, s legalább is csudálatosnak mondhatnók, ha törvényeink homályossága mellett törvényhatóságaink soha nem csalódnának, s néha oly felsőbb rendelés végrehajtását is fel nem függesztenék, mely minden tekintetben törvényes; azonban mindez azért mégis csak visszaélés marad, s az intézmény tökélyei ellen mit sem bizonyít. Vajon mi bámulatosabb, azok-e, kik ily okoskodásokat komolyan el tudnak mondani, vagy azok, kik ilyeneket végighallgatva, nem kacagnak fel? Részemről, míg hazánk ötvenkét megyéiben kevés kivétellel ugyanazon hibákat találandom, míg egyetlen törvényhatóságot sem fogok látni, mely a magasztalásokat, melyekkel rendszerünkéről szólnak, megérdemlené, addig én a létező bajokat s főképp a rendek általános hiányait nem egyes visszaéléseknek, hanem egyenesen magának a rendszernek fogom tulajdonítani. S nem sok pesszimizmus szükséges, hogy megyeink belső szerkezetét tekintve, velem e tekintetben bárki egyetértson.

A rend fenntartása csak jól elrendezett közigazgatás által lehetséges; célszerű közigazgatás pedig, míg megyerendszerünk jelen alakjában fenntartatik, a lehetetlenségek közé tartozik.

Ha meggondoljuk, hogy azon testületek, melyek a közigazgatással megbízott tisztviselőket választják, s reájok felvigyáznak, az egyes megyék összes nemességéből állanak; hogy ugyanezen testületek a közigazgatáson kívül a követek választása s utasítás adási joguknál fogva egyszersmind nagy fontosságú politikai teendőkkel bíznak meg, hogy nincs semmi hatalom, mely által az egyes megyékben a közigazgatásra nézve követett elvek összhangzásba hozhatnának, s az úgynevezett kormány rendeleteinek végrehajtása ötvenkét, törvényhatóságokként, de minden egyes törvényhatóságban is szüntelen változó majoritás önkényétől függ, - ha, mondom, meggondoljuk mindezt, aki csudákra nem számol, remélhet-e rendes adminisztrációt? - Kétséget sem szenved, hogy ezen állapot leginkább a kormány által idéztetett elő. Ellenezve minden rendes felelősséget, melyre minden alkotmányos kormány természeténél fogva köteles, a kormány önmaga kényszeríté arra e nemzetet, hogy alkotmánya biztosítását a megyéinek adott végrehajtó hatalomban keresse. Sérelmeink hosszú sora bizonyosságot tesz amellet, miként a féltékenység, mellyel a kormányra tekintünk, nem alaptalan. Azonban bárki legyen ez állapot oka, eredményei ugyanazok maradnak, s kétségtelen, hogy oly ország, melynek adminisztrációjában semmi egység nincs, s hol minden törvénynek mikénti végrehajtása ötvenkét szabadon tanácskozó testülettől függ, rendre nem számolhat.

A francia forradalom kezdetében a municipális szabadságnál nem volt népszerűbb eszme. Valamint az amerikai közállományban a municipális szabadságnak tág kör engedtetett; úgy Franciaországban 1789-ben a municipális függetlenség lett sokak jelszava. A községi rendszer szenvedélyes magasztalása között feledik, miként az csak bizonyos határok között működhetik üdvösen, s annyi szabadság adatott a községnek, hogy a középponti kormánynak alig maradt valami a hatalmából. Mi volt ez eljárás következménye?

E versek jó humorral leírják:

Notre sénat fait un décret charmant
Dés qu'il est fait le roi le sanctionne
Le ministre au même moment,
Le fait partir pour le département;
Lois le département ordonne

Que le décret soit vite executé
Et la municipalité
Repond que le décret est superbe admirable
Mais qu'il a le défaut d'être inexecutable.¹¹⁰

Kár, hogy e verseket a francia könnyűséggel lefordítani nem tudom, - értelmök, úgy látszik, egészen illik hazánkra.

Számtalan rendetlenséget okoz már csak az is, hogy középponti kormányunk a törvények pontos végrehajtására sem bír elég hatalommal; s még több baj kútforrásaul szolgál, hogy azon testületek, melyek az adminisztrációval megbíztatnak, egyszersmind választói és utasítás adási joguknál fogva törvényhozási tárgyakkal is foglalkoznak.

A megyéknek, mint adminisztráló testületeknek egyik legnagyobb hibája magában a közgyűlés szerkezetében fekszik. Fölötte nagyszámú testületek a közigazgatás vezetésére alkalmatlanok; a felelősség eszméje pedig, mely nélkül jó közigazgatás nem képzelhető, nem létesíthető oly gyűlekezetek irányában, melynek tagjai szüntelen változnak. Míg a megyei gyűlés nemcsak adminisztratív, de országgyűlési tárgyakkal foglalkozik, e hibás belszerkezeten változtatni nem lehet, a józan ésszel ellentétben állván, hogy ha már utasítási jog létezik, s a követek verifikáltatása nem a követek tábláját illeti, e jogok más, mint a választók összessége által gyakoroltassanak. A megyei adminisztráció hiányai, mennyiben azok a közgyűlés hibás szerkezetének következményei, egyenesen a megyének az országgyűlés fölött gyakorlott jogaiból veszik eredetöket, s csak ezekkel együtt mellőzhetők.

Még szembetűnőbb ez állítás helyessége, ha azon befolyást tekintjük, melyet az országgyűlési tárgyak fölötti tanácskozások majdnem minden megyében az adminisztratív tárgyak kezelésére gyakorolnak. - Ha ugyanazon testület két egészen különböző tárggyal foglalkozik, oly tárgyakkal, melyeknek mindenike egyiránt fontos, de egyszersmind mindenkének célszerű kezelésére egészen más tulajdonok kívántatnak, a legjobb esetben is (mert nem ritka, hogy ily körülmények között mind a két tárgy egyenlően rosszul kezeltetik) legalább a tárgyak egyike alárendeltetik a másiknak. Ez az, mit az országgyűlési s adminisztratív tárgyak összekeverése által megyéinkben tapasztalunk. Vannak esetek, midőn az országgyűlési tárgyak rendeltetnek alá a megyét érdeklő közigazgatási dolgoknak, s az utasításnak egy vagy más módóni készítése egyes, tisztán a megye körét érdeklő kérdések mikénti eldöntésétől függ. Még több eset van, midőn minden közigazgatási érdek a politikai pártok állásának rendeltetik alá. - Bámulhatjuk-e ily viszonyok közt, ha adminisztrációnk oly állapotban van, minő Európa közepette s századunkban hihetetlen volna mindenki előtt, ki azt tapasztalásból nem ismeri?

Emberek vagyunk valamennyien, mindenki, kinek meggyőződése van, önelveinek diadalát kívánja látni, minélfogva józanul egyik párt embereinek sem vehetni rossz néven, ha azért, hogy politikai véleményök győzelmét elősegítsék, minden választásnál a választandónak inkább pártszínét, mint adminisztratív képességét veszik tekintetbe; a hiba nem az emberekben, kik ezt teszik, hanem kizárólag a rendszerben fekszik, mely politikai s adminisztratív kérdéseket elválaszthatatlan kapcsolatba hozott; mely, midőn a megyei gyűléseket politikus vitatkozások színhelyévé tette, azoknak, kik ily tárgyakról szépen tudnak szólni, adminisztratív kérdésekre nézve is túlnyomó befolyást adott, mi által oly helyzetbe jutottunk, hogy, én legalább, valahányszor megyei gyűlésben rendkívüli lelkesedést látok, nem tudom soha, örüljek-e a lelkesedésnek, mely politikus kérdések megvitatására szükséges, vagy szomorkod-

---

¹¹⁰ Francia szatíra 1790-ből.

jam mindazon rossz következtetések fölött, melyeket az ily tanácskozási hangulat közigazgatási tárgyak vitatásánál többnyire előidéző.

Hol a közigazgatásban semmi egység nem létezik, hol az adminisztráció orgánumai a legfelsőbbtől a legalsóbbig nem felelősek; hol az adminisztratív tárgyak törvényhozási kérdésekkel kevertetnek össze, s az agitáció, mely a politikus mezőn mindig létezik, közigazgatási kérdésekre vitetik által: ott célszerű adminisztráció, azaz rend nem lesz, míg csak valaki az emberi társaság köréből minden szenvedélyt kiirtani nem fog, míg oly hazát nem találunk, hol a rend fennáll, anélkül, hogy fenntartassék, sőt számos intézkedés ellenére, melyek megzavarására hozattak be.

Megyei szerkezetünk pártolói ezt talán magok sem tagadják egészen, sőt megengedik, hogy jelen rendszerünk mellett oly tökéletes rendre, mint minőt például Porosz-, vagy Franciaország közigazgatásában találunk, nem számolhatunk; - de - szokták mondani: vajon hát azon gépi pontosság, melyet az említett országokban találunk, fölér-e azon eleven mozgással, melyet Anglia-, s főképp Amerikában tapasztalunk? Mennyi látszó rendetlenséget találunk Amerika közigazgatásában, s mely nemzet halad oly óriási lépésekkel, mint éppen ez, világos tanúságul, hogy minden kifejlődésnek első kelléke a *szabadság*, s oly rend, mely ezt szerfölött megszorítja, inkább nemzetek átkának, mint áldásának nevezhető.

Megjegyezhetném erre, hogy a szabadságot minden lehető kifejlődés első kellékének tartom én is; azonban, valamint a rendnek egy bizonyos maximuma van, mely a szabadsággal meg nem fér; úgy van egy minimuma is, mely nélkül, én legalább, szabadságot képzelni nem tudok.¹¹¹ Megmutathatnám, miként azon látszó rendetlenség, melyet Anglia s Amerika közigazgatásában észreveszünk, ahhoz, mely hazánkban van, nem hasonlítható; előadhatnám, miként alkotmányaink a műveltség jelen fokán úgy lévén elrendezve, hogy bennök az egyes, főképp szegényebb, a közdolgokat kívánata szerint nem módosíthatja; a rend, mely a közdolgokban létez, lehetővé teszi, hogy azt, amit tesz, ő módosítsa a közdolgokhoz. Valamint a gyenge embernek a hatalmas elemek irányában egyedüli biztosítéka az összes természetben uralkodó rend: úgy állományainkban is nélkülözhetetlen szükségét érzi a rendnek az egyes polgár. Hosszasabban szólhatnék mindezekről; de miért? - Azon állítás, hogy a szabadság s rend egymást föltételezik, azokhoz tartozik, melyeket elméletben senki sem tagad, gyakorlatban igen sokan ignorálnak.

Nézzük tehát:

c) Vajon megyerendszerünk mennyiben biztosítja az egyes polgárok egyéni szabadságát?

Én nem vagyok nagy bámulója az oly szabadságnak, melyben a nemzet tizenkilenc-huszada semmi részt nem vesz; s ha jelen megyei szerkezetünk e hon nemes lakóinak szabadságát teljes mértékben biztosítaná is, abban ez intézmény megtartására még semmi okot nem látnék. De tekintsük figyelemmel megyei szerkezetünket: megfelel-e az csak e mérsékelt kívátnak is?

Megyei szerkezetünk eddig csak azon szempontból tekintetett, amennyiben általa az egyénnek jog- s szabadságköre kiterjesztetik. A kérdésnek még egy más oldala van, ideje, hogy figyelmünket erre is kiterjesszük. Sok zavart fogalomnak, mely eddig a megyeszerkezet körül uralkodott, fekszik kútfeje abban, hogy a szabadság eszméje bizonyos jogok gyakorlatával azonosított.

---

¹¹¹ Szabadság nélkül nincs kifejlődés, valamint a nap meleg sugarai nélkül a föld terméketlen; de valamint a leghasznosabb növények nem az aequator forró, hanem mérsékeltabb éghajlatokban teremnek, úgy a szabadság is csak ott termékenyít, hol rend által mérsékeltetett.

Valamint a középkorban a privilégiumok neveztettek szabadságnak; úgy most sokan a szabadságot csak abban keresik, hogy a kormányzási hatalom, mely mások szabadságának megszorításában áll, minél többek által gyakoroltassék. A selfgovernment nagy szava hangoztatik: et contiguere omnes etc. Ha minden ember önmagát kormányozza, a szabadság maximuma el van érve, s nincs többé mit kívánni. De vajon e híres „selfgovernment”, melyet megyei szerkezetünk előidézt, miben áll? ha nem abban: hogy általa az egyén nemcsak azon közállománytól, melynek tagja, hanem egyszersmind azon kisebb testülettől is függ, melybe véletlenül jutott; hogy fölötte a nemzet majoritásán kívül, melynek magát szívesen alávetné, megyéjének majoritása is uralkodik; sőt, hogy azon véleményfelekezethez tartozva, mely az ország általános majoritását képezi, minden jogaiban elnyomattathatik, ha szerencsétlenségére oly törvényhatóságba jutott, melynek többsége vele ellenkezőleg nyilatkozott; s vajon azon szerkezet, mely őt - természet szerint csak a nemesről szólok - ily helyzetbe hozá, biztosítja-e egyedi szabadságát?

A törvényhozásnál nyilatkozó országos többség, melynek mindenki magát alávetni tartozik, magasabban áll fölöttünk, hogysem érdekei személyes érdekeinkkel sokszor összeütközésbe jönnének. Bármely néposztályhoz tartozunk is, számos esetre várhatunk, hol a többség határozatai önkívánatinkkal meg fognak egyezni. Egészen másképp van ez, ha egyes törvényhatóság politikai életét tekintjük. Itt a majoritás és minoritás érdekei szüntelen érintkezésben, szüntelen súrlódásban állnak egymással; az egyes pártok nem elvek, hanem egyéniségek körül egyesülnek; a többség határozatai nem némely fő pontokra szorítkoznak, hanem kiterjeszkednek a mindennapi élet részleteire is, s a személyes gyűlölet jellemét viselve magukon, a minoritás tökéletes elnyomásához vezetnek; pedig nem, mivel az elnyomás a státus fennállásához szükséges, hanem csak hibás organizáció következtéből, mit elkerülni annyival inkább kötelessége a törvényhozásnak, mennyivel bizonyosabb, hogy a többségnek ezen felsőbbbsége mindig csak bizonyos osztályok kárára gyakoroltatik. Minden municipium arisztokrácia bölcsője, ez oly tény, melyet az egész világ története, első lapjától mostanig, bizonyít. Görögthonban, Rómában, a középkori olasz- és némethoni municipalitásokban, Németalföldön, Svájcban és Angliában, mindenütt, hol municipális szerkezetet találunk, egy erős, magában álló arisztokratikus testület sem hiányzik, mely annak árnyéka alatt fejlődve, végre minden jótéteményeit monopolizálta. Ezen, hogy úgy mondjam, tetteleg arisztokráciának hatalma s befolyása nagyobb, felsőbbbsége sértőbb, kiváltságai szembetűnőbbek, mint azok, melyeket maga a törvény ad, - s habár nem a törvényhozótól függ ezen arisztokráciákat megsemmisíteni, mert mennyivel kisebb a kör, annyival inkább ki fog tűnni mindig az egyesek felsőbbbsége, legalább mindig kötelessége lesz a törvényhozásnak gondoskodni arról, hogy azon felsőbbbség, melyet a sors vagy nagyobb műveltség egyeseknek adott, a többiek elnyomására ne használtassék, azaz, hogy miután a törvényhozás az egyes törvényhatóságban az arisztokrácia támadását s létezését nem akadályozhatja, legalább ezen testületeknek ne adjon, vagy legalább felelősség s felsőbb felügyelés mellett adjon oly jogokat, melyekkel visszaélhetnének.

Az adó kulcsának meghatározása s a közmunkávali rendelkezés által azon rész, melyben az egyes polgár a közterhekhez járul, nálunk nem a törvényhozás, hanem az egyes megyék gyűlései által határozatik meg. A megyéknek e hatásköre kétségen kívül a nemesnek, ki sem adóban, sem közmunkákban részt nem vesz, szabadságát nem szoríthatja meg; de az egyes megye statutárius jogának mily hatása van az összes nemesség egyéni szabadságára nézve?

Nem szükség hosszasan bizonyítgatni, miként az egyes megyéknek minden felsőbb felügyelés nélkül engedett szabályalkotási jog minden jól rendezett közállomány fogalmával ellentétben áll, s hogy a III. R. 2. címe, mely szerint megyeink e jogot követelik, ellentétben áll alkotmányunk azon alaptörvényével, mely szerint a törvény magyarázata csak a felség s az ország

rendeik által történhetik. Ha a megyék statútumaik által mindenről rendelkezhetnek, miről a törvény nyilván nem rendelkezett, ennek magyarázata őket illeti. S a statutárius jog a kormány egyik legfontosabb kötelessége teljesítését lehetetlenné teszi, nem hagyván neki törvényes eszközöket, mik által az egyes törvényhatóságot, midőn ez a törvénnyel ellenkező statútumot hoz, korlátaiba visszazsoríthassa; veszélyeztetni azon jog magát a megyei szerkezetet, melyet a középponti kormánnyal összeütközésbe hoz; veszélyeztetni végre nemzetiségünket, melynek egyedüli garanciája csak a nemzet, s nem egyes törvényhatóságok többségének szellemében fekszik, s melynek fenntartását és ápolását egyes helyhatóságok buzgóságára bízni nem lehet.

Miután a szabályalkotási jog a szabadság védpajzsául tekintetik, mindez e jog pártolóiira talán nem hatna. „Mutasson valaki nekünk institúciót, mely által valamely ország egyes polgárai annyi szabadságban részesülnének, mint megyei szerkezetünk által - így szólnak lelkesedve; - mutassatok országot, hol a törvényhatóságok, minden felsőbb helybenhagyás nélkül, statútumokat alkotnak, melyeknek alkotásában *ezeren egyenlő részt vesznek.*”

Az elmélet fölséges; csakhogy én azon jogegyenlőséget, mely, állítólag, e haza minden nemesei között létezik, gyakorlatilag a legnagyobb hazugságnak tartom. Hosszú tapasztalás után mondhatom; hogy azon jogok, melyek alkotmányunk szerint, állítólag, minden nemest egyiránt illetnek, minden megyében csak néhány előbbkelő nemes egyén vagy család által gyakoroltatnak.

Vonatkozunk el azon millióktól, kik hazánkban kiváltságokkal nem bírván, megyéink körében semmi politikai jogokat nem élveznek; s vessük egész figyelmünket kizárólag azokra, kiket Werbőczy a nemzet neve alatt ért: vajon így is azon egyenlőség, melyet törvényeink nemes és nemes között föltesznek, nem válik-e megyei szerkezetünk által gyakorlatilag lehetetlenné.

„Minden nemes egyenlő”: ezt akarja a törvény, ezt tanuljuk iskoláinkban, ezt halljuk, főképp tisztújítások előtt, utcákon és piacokon hirdetni. De ne tévelyegjünk az elméletek mezején, hanem vegyük practice a dolgot: ugyan miben áll tehát ezen elhíresztelt egyenlőség? - Nem a társasági egyenlőségről szólunk. Tudjuk, hogy míg vagyonra, személyes képességre vagy tudományra nézve az emberek között különbségek lesznek: a társasági egyenlőség mindig az álmak közé fog tartozni; de fordítsuk figyelmünket tisztán a politikai egyenlőségre s mit látunk?

„*Minden nemes vagyonbeli különbség nélkül szabadon választja bírát*”: - ez az elmélet, s ha az elmélet mezején akarunk maradni, nem kissé örvendhetünk azon öntudatnak, miként hazánk több választókkal bír, mint Franciaország. De tekintsük a dolgok valódi állását, s látni fogjuk, hogy miután nálunk a választási jog a megye főhelyén a választók egész összessége által egyszerre gyakoroltatik, ez elméletben oly szépen hangzó szókötést a következő szerényebben hangzóra kell leszállítanunk: „*minden nemes, mennyiben elég vagyonos, hogy sokszor a legnagyobb mezei munka idején egy hetet a megye főhelyén tölthessen, szabad választási joggal bír; a többiek pedig, ha másvalakinek költségein behozattak, szavazatukat a többet ígérőnek eladhatják.*”

„*A megyei határozatok alkotásában minden nemes egészen hasonló részt vehet; s így a megye utasítás adási jogánál fogva még a törvényhozásra is egyenes befolyást gyakorol.*” Ismét szép elmélet, de melyet a gyakorlati élet szintén annyiban módosított, hogy e joggal, azokon kívül, kik a megye főhelyén laknak, még azok is élhetnek, kik az előbb említett módon behozattak, s egyszersmind elég szerencsések oly véleményekkel bírni, melyeknek lezúgását az ellenfél főnökei szükségesnek nem tartják.

„Minden nemesnek egyenlő hivatalképessége” - egyrésztől megengedem, annyira terjed, hogy itt-ott egyes hivatalok olyanok által töltenek be, kik nemességükön kívül más képességet felmutatni nem tudnának, s például szolgabíráknak választottak anélkül, hogy valaha törvénytudománnyal foglalkoztak volna; de másrésztől nem mutatja-e a tapasztalás, hogy a nemesnek törvény adta egyenlő hivatalképessége mellett kevés megyét találhatunk, hol minden hivatal nem néhány előkelőbb család s azok által monopolizáltatnék, kik velük sógorság stb. által összekötvék.

Kik megyei szerkezetünket iskolai kompendiumokból vagy mendemondából ismerik, azok elmondhatják, *miként általa az, ki minden jogaival akar élni, az alkotmánynak folytonosan cselekvő tényezője lehet.* Kik azonban e szerkezetnek működését tapasztalásból ismerik, meg fogják vallani, hogy a megyei élet többnyire nem egyéb néhány előkelő családok oligarchiájánál, mely a nemesi jogegyenlőség színe alatt gyakoroltatik.

S ha ez így van, pedig nem hiszem, hogy az előadottak valósága csak egy ellenmondásra találja: mi más ezen, néhány tettes úr által kénye s kedve szerint szabadon gyakorlott statutárius jog, mint minden polgári szabadságnak megrontása.

Minden polgári szabadság első kelléke, hogy a polgár a törvényen kívül senkinek parancsolata alatt ne álljon; s ki számolhat erre oly hazában, hol ötvenkét megyei majoritás naponként új meg új statútumokat alkothat. - Ritka statútum van, melynek alkotásában csak egy megye valóságos többsége részt venne. Ez legalább az én meggyőződésem; de ha eziránt csalódnám is, mit nem hiszek: az egyes megye statútuma nem kötelez-e minden a megyében tartózkodót, s így - mert, hála az égnek, municipális szerkezetünk a megyék közötti közlekedést még nem szüntette meg - az ország minden lakóit? nem kötelezhet-e mindenkit, büntetési fenyték mellett, mert hisz minden statútum büntetési szankciót foglalhat magában? - S most gondoljuk magunknak, hogy az egyes megyék statutárius jogukkal ezentúl nagyobb kiterjedésben fognak élni - újabb tapasztalásaink után erre reménységünk lehet -, mi lenne ekkor egyéni szabadság szempontjából helyzetünk? - Számtalan tárgy van, mely iránt törvényeink nem rendelkeztek, mely iránt tehát az egyes megye statútumot, s pedig büntetési szankcióval erősített statútumot hozhat. Egyik megye a közbátorság tekintetéből például statútumot hoz, hogy kik a megyében útlevél nélkül járnak, mint kóborlók letartóztassanak; szomszédja az útlevelek rendszerét csak a marhára terjeszti ki, s büntetést szab mindenkire, ki valamely vásáron marhát úgynevezett bizonyáglevél nélkül vesz; harmadik megyében, hol a politikus ingerültség nagy fokra hágott, statútum által bizonyos, magában ártatlan jelek hordása tiltatik - s így tovább, minden megye más és más statútumokat hoz. Hová leend ily viszonyok között, a megyék szabályalkotási szabadsága mellett, a polgár egyéni szabadsága? Az esetek, melyeket föltevék, olyanok, mikre példákat idézhetek. A megye statutárius jogának világos törvényen kívül egyéb határa nincs; tapasztalásból tudjuk, hogy a megyék ebbeli jogukat csakugyan ily kiterjedésben értik, s jelen törvényeink hiánya s azon akadályok mellett, mikkel minden célszerű törvény hozása találkozik országgyűléseinken: valószínű-e, hogy megyéink e jogokkal ezentúl még nagyobb kiterjedésben fognak élni, mint eddig; s hová lesz, kérdem még egyszer, az egyéni szabadság?

A magyar nemes - mert hisz csak ő az, kit e hazában szabadnak nevezhetünk - fő szabadságát abban találja, hogy cselekvéseiben csak a törvény s pedig oly törvény által korlátoztathatik, melynek alkotásában része volt. Ha a megyék statutárius jogát jelen kiterjedésében fenn akarjuk tartani, a nemesi szabadság ezen legbecsesebb része elveszett. A nemesnek cselekvéseit törvényen kívül minden statútum s így oly valami korlátozza, minek alkotásában - más megyében élvén - semmi része nem volt. Ötvenkét független, mondhatnók szuverén megyét bírnak, mert hisz a szuverénnek neve nem helytelenül alkalmaztatik oly testületre, mely ily tág körben korlátlan törvényhozási joggal bír; de egyéni függetlenséget ne keressünk; hogy az

ötvenkét törvényhatóság mindenhatóvá váljék, föl kelle áldozni minden nemesnek egyéni szabadságát.

Ha a statutárius jognak ezen következményeit tekintjük, részemről alig foghatom meg, miként találkozhatik valaki, ki azt ily kiterjedésben fenntartani akarhatná, főképp miután a legújabb kor eseményei által figyelmessé tettünk azon veszélyekre is, mikkel az úgynevezett municipális jogok nemzetiségünket fenyegetik. Nemzetiségünk, hála a lelkesedésnek, mellyel ez ügy felkaroltatott, s a kitűrésnek, mellyel az védelmeztetett, erősebben áll, mint annak előtte; de ne ámítsuk magunkat, mintha az már biztosítva volna. Valódi magyarnak csak a törvényhozást nevezhetjük. Törvényhatóságaink egy részénél a magyar elem még a jelen pillanatban is kisebbségben van, midőn nem nemes honfitársaink minden befolyásból kizáratnak; s ki nem látja, hogy az ingerültség mellett, mely nyelvünk ellen e hon nem magyar lakói között mestersegesen növeltetik, a statutárius jog nemzetiség elleni törekvések eszközeül használtathatik; ki nem emlékszik azokra, mik szintén municipális jogok ürügye alatt Horvátországban már eddig történtek, sőt Magyarország közepett is egyes törvényhatóságokban megkíséreltettek.

De hagyjunk fel most a kérdés ezen oldalával. - A föllebb mondottakból át fogja látni mindenki, hogy az egyes polgárok egyéni szabadsága, hacsak a megyék statutárius hatóságát tekintjük is, biztosítottnak nem mondható. Még sokkal világosabbá válik ez, ha figyelmünket törvénykezési rendszerünkre s a bírói hivatal organizációjára fordítjuk.

A szabadság legfőbb biztosítója a bírói hatóság célszerű elrendezésében fekszik. Keressünk alkotmányunknak bármily biztosítékot, ha a bírói hatóság hibásan rendeztetett el, szabadság létezni nem fog. Engedjenek választást oly ország között, mely a legszabadabb alkotmánnyal bír, de hol a bírói hivatal függetlenségéről gondoskodva nincs, s oly ország között, hol politikai tekintetben abszolutizmus, de egyszersmind esküdszékek léteznek, az egyes polgár, ki függetlenség után vágyódik, s érdekeit jól fogta fel, az utolsót fogja választani hazául. Már e tekintetben legyen kimondva egyszerűn, de őszintén, Török- és Oroszországot kivéve, nem ismerék Európában országot, hol a bírói hatóság ennyire céliránytalanul lenne elrendezve, mint nálunk. Határtalan lassúság s hallatlan elhamarkodás, a bírónak attól, ki által választatott vagy kineveztetett, függése, függetlensége a törvények irányában; egyrésről a bírói szokások követése, úgy, hogy ellenében világos törvényekre is hasztalan hivatkozunk; másrésről minden bírói szokás hiánya, úgyhogy ugyanazon egy tárgyban nemcsak különböző, hanem ugyanazon bíróság is egészen különbözőleg ítél. Az egyes bíróságok hatásköre iránti összeütközések stb. szóval, alig létezik, alig képzelhető oly hiány, melyet törvénykezésünk körében elő ne mutathatnánk.

E hiányoknak egy része egyenesen nem megyei szerkezetünkől veszi eredetét. Felsőbb törvényszékeink a kormány kinevezésétől függő s kénye szerint elmozdítható bírákból állanak, minélfogva szintén nem elégíthetik ki kívánatainkat. E törvényszékek annyi s oly különböző teendőkkel terheltetnek, hogy tőlük az igazságkiszolgáltatásban gyorsaságot várni szinte nem lehet; felsőbb törvényszék - cour de cassation -, mely forma tekintetében a bírói eljárásba egyenlőséget hozna, nem létezik; a visszaélések, melyek bírói parancsolatokkal történnek s bíráskodásunk jelen állapotában kikerülhetetlenek, minden rendes bírói eljárást úgyszólván lehetlenné tesznek; szóval: törvénykezési rendszerünk hiányainak kútfeje kétségen kívül felsőbb törvényszékeink hibás elrendezésében fekszik. Azonban, ha egész bíráskodási rendszerünket figyelemmel tekintjük, látni fogjuk egyszersmind, miként éppen legfőbb bajaink megyei szerkezetünk következményei.

Törvénykezési rendszerünk egyik legfőbb hibája, hogy a bíráskodási s közigazgatási tárgyak egymástól elkülönözve nincsenek. Ez összezavarásnak - melyet az udvari kancelláriától a szolgabírói hivatalig országunk minden hatóságainál találunk, egyik főoka megyei szerkeze-

tünkben fekszik. Miután alkotmányunk egyedüli garanciája megyeinkben kerestetik, természetes, hogy közéletünk minden ága a megyéhez vezetetik vissza, s ugyanazon testületek bíznak meg egyszersmind bíraskodással is, melyek követet választva s utasítást adva törvényhozásunkba oly nagy befolyással bírnak, melyektől az egész közigazgatás függ. Ily viszonyok között a bírói hivatal célszerű elrendezése lehetetlen.

Ha nem szólok is azon esetekről, melyekben maga a megyei közgyűlés bíztat meg bírói teendőikkel, s az egyes polgár szabadsága s gyakran egész vagyona oly gyülekezeteiktől függ, melyeknek határozatairól senki nem felelős, s melyektől, ki magát általuk sértve érezne, kárpótlást nem követelhet, ha nem szólok is azon esetekről, hol a legfontosabb jogi kérdések, mint például az egyes nemesnek büntető perbe fogása vagy a karhatalom elrendezése, határozatlan számú, sokszor egészen tudatlan s többnyire politikai viták által szenvedélyre gerjesztett tömegek által döntenek el: vajon maga az, hogy a vármegye rendes bírái egyszersmind közigazgatási tárgyakkal bíznak meg, s többnyire politikai pártok vezetői is, nem hat-e szükségképp károsan az igazság kiszolgáltatására?

Oly országban, melynek jogi viszonyaiban annyi zavar létezik, s hol a közigazgatásra nézve biztos normákat alig találunk, s eszerint a bíró és tisztviselő egyéni képességétől legtöbb függ; nehéz egyéneket találni, kik akár bírói, akár közigazgatási hivatalra egyiránt képesek. Nekünk pedig olyanok kellenek. A legjobb bíró, ki közigazgatási tárgyokban nem jártas - a legjobb tisztviselő, ki egyszersmind alapos jogismeretekkel nem bír: nem képesek csak a szolgabírói hivatalt is kellőleg betölteni. Mily közigazgatást, főképp mily bírói eljárást várhatunk ily viszonyok közt? Miután a közigazgatás célszerű vezetése többeknek fekszik érdekében, s az ennek körében elkövetett hibák szembetűnőbbek: nem valószínű-e, hogy a törvénykezési érdekek a közigazgatásiaknak mind a tisztviselők választásánál, mind ezeknek hivataloskodása alatt mindig alája fognak rendeltetni? s tegyük fel, hogy mindez nem történik, hogy hazánkban néhány ezer egyént találhatunk, ki közigazgatási és bírói hivatalra egyiránt képes, s ki egyszersmind a jelen csekély jutalom mellett megyei hivatal elfogadására kész; tegyük fel, hogy a közigazgatási tárgyak sokasága soha bírói köteleességek elhanyagolására ürügyül használtatni nem fog; ha minden megyei tisztviselőnk hivatalának betöltésére képes; ha mindenki egyaránt buzgó: hány marad, kinél hivatala minden ágainak betöltése a lehetetlenségek közé tartozik? Ki ezen kételkednék, olvassa Zsoldos jeles könyvét a szolgabírói hivatalról, vagy nézzon körül valamely nagyobb járásban.

Még károsabbnak mutatkozik azonban ez állapot, ha figyelembe vesszük, miként a bírák időszaki választása csak a bírákra bízott közigazgatási hivatalok miatt válik szükségessé; s nem fogja tagadni senki, miként a bírói függetlenség tökéletes megsemmisítésére időszaki választásoknál sikeresebb módot alig találhatnánk.

A bírói hivataloknak választás általi betöltése hazánkban a népszerű eszmék közé tartozik. „A magyar nemes önmaga választja bíráit” - ez a közönséges szójárás -, s talán nincs egy sem szabadságaink között, melyre többször történnének hivatkozások. Ha meggondoljuk, hogy felsőbb törvényszékeink, melyektől minden ügynek végképpeni eldöntése függ, nem választás által töltenek be; ha a módot tekintjük, miszerint a nemesség e jogában részesül, s látjuk, miként az majdnem minden megyében egyes járások, sőt néha a megye főhelyén lakó nemesség által monopolizáltatik, ez oly nagyra tartott kiváltság becsét talán devalválhatjuk. Részemről a vádlottnak engedett recusatio jogát sokkal fontosabbnak tartom. Egyes, nagy befolyással bíró egyéneket kivéve, a nemes azáltal, hogy bíráit választja, keveset nyer; annyiival nagyobbak a károk, melyek e rendszerből az igazság szolgáltatására háromolnak.

Felsőbb törvényszékeink nem bírják a közbizalmat. Egyik szomorú oldala ez jelen állapotainknak, melyet sajnálhatunk, de melyet, ha az utolsó idő eseményeire visszagondolunk,

tagadnunk nem lehet. Mi ennek oka? egyes, a felsőbb törvényszékek által hozott ítéletek? Kérdésen kívül ezen ítéletek adtak alkalmat, hogy e bizodalmatlanság nyilván, még törvényhozásunk körében is kimondassék. A bizodalmatlanságnak főoka azonban felsőbb bíránk állásában kerestetett. Az aránytalanul csekély fizetés, az, hogy e hivatalok sokszor a politika mezején tett érdemek díjául látszanak adatva, végre a függés, melyben az őket kinevező s szabadon elmozdítható kormány ellenében állnak: ezek a bizodalmatlanságnak valódi okai; - s nem hasonló-e a megyei bírák helyzete is? Ha fizetésöket tekintjük, lehetne-e az aránylag csekélyebb? a bírói hivatal nem a politika mezején tett érdemek díjának tekintetik-e itt is; s vajon szólhatunk-e függetlenségről, hol a bíró három évről három évre azoknak választása alá kerül, kik között részrehajlatlan igazságot szolgáltatni kötelessége?

Valamint az emberek alávalósága, úgy az erény erősebb minden polgári intéúciónál; s valamint a törvénykezés legcélszerűbb elrendezése mellett is találhatunk kötelességöket felejtő bírákat: úgy azon célszerűtlen mód, miszerint bírói hivatalainkat betöltjük, nem akadályozhatja, hogy megyei bíránk között oly személyiségeket ne találjunk, kikre méltó büszkeséggel tekinthetünk; de ezen, az intéució dacára létező kivételek bizonyítanak-e valamit az intéució mellett? elfelejtethetik-e velünk azon sokkal számosabb eseteket, hol mind ennek éppen ellenkezőjét tapasztaljuk.

Ne keressen szavaimban senki célzásokat; a bajok, melyekről szólok, annyira közönségesek, hogy minden, a bírói eljárás ellen emelt panasz ötvenkét megyénk közül igen sokra illik; de vajon választási rendszerünk nem odavezetett-e, hogy sok helyen szolgabírói, sőt alispáni hivatalokra egészen tudatlan, sőt oly egyének választattak, kik még törvényes korukat sem érték el, s kik, midőn törvény szerint a legkisebb kötelezvényt érvényesen alá nem írhatták volna, mások élete s vagyona fölött bíraskodtak! - Menjünk egy tisztújításra, vagy emlékezzünk vissza azokra, melyekben részt vevünk; ugyan ki tud esetet, hogy valaki jogtudományi készütsége vagy csupán amiatt, mivel igazságszeretete ismertetik, választatott volna alispánnak? A korteskedésnél felhozzatik, hogy A. vagy B. katolikus, vagy a magyar valláshoz tartozó, hogy szabadelvű, vagy az adó ellen szavazó, hogy ölelgeti vagy megveti a kisebb nemesembert, hogy, mivel hivatalát már három évig becsületesen viselé, érdemes újra megválasztani, vagy ideje, hogy azt másnak engedje által. Ha valaki ezeken kívül még jogtudománnyal bír s tiszta jelleméről ismeretes, annyival jobb; azok, kiknek a megyében igazságos pereik vannak, örülni fognak ezen is, választását azonban bizonyára éppoly kevésbé fogja ez utolsó tulajdonainak köszönhetni, mint azt, hogy e hivatalokra a főispán által kijelöltetett. Tisztújításaink nagy taktikai műtételek, melyeknél egyrésről a főispán, másíkról a megye többsége azon iparkodik, hogy a megyének tisztikarába minél több, saját politikai pártjához tartozó egyént hozzon be. Ily választásoktól a bírói hivatalok célszerű betöltését nem várhatjuk.

És tegyük fel, hogy a választás véletlenül szerencsésen történt, s a megyének egyes oly bírákat szerzett, kik fontos hivatalukat tudják és akarják is teljesíteni. Minő az ily bírák állása? Ha a választott bíró, például az alispán, egyszersmind a megyének egyik leggazdagabb birtokosa, kitől a választóknak legnagyobb része függ, személyes függetlenségét senki nem fogja kérdésbe vonni; valamint választása, úgy az idő, melyre hivatalát megtartja, csak tőle függ; de ha megválasztatását másoknak köszöni, ha tudja, hogy hivatalát a három évi határidőn túl mások kegyelme nélkül egy nappal nem tarthatja meg tovább, vajon nevezhetjük-e őt függetlennek? Igen, ő az maradhat, ő római erénnyel igazságot szolgáltatathat párthívei ellen is; de akkor legyünk meggyőződve, hogy három év leforgása után az erényes férfiú legtöbb esetben ismét a magános élet csendes körébe vonulhat.

Ha megyei törvényszékeink rendezését tekintjük, látjuk, hogy jó s független bírói testület alkotásáról gondoskodva itt sincs. Néhány megyében, hol még a régi szokás divatozik, az

alispán kénye s kedve szerint alakítja a törvényszéket, a táblabírák hosszú sorából azokat híván össze, kiket bizonyos esetben jónak lát; más megyében a törvényszéki bírák évről évre választatnak, természet szerint mindig nagyrészt egy vagy más politikai párt soraiból. Recusatio joga nem létező, a perlekedő mindkét esetben sokszor nyílt ellenségei által ítéltetik.

Sokan talán túlzással fognak vádolni. De ha nem állanak, miket itt megyei ítélőszékeinkről mondék, honnan van tehát, hogy noha felsőbb törvényszékeink iránt nem viseltetünk túlságos bizalommal, a pörök főlebbvitele mindazáltal oly népszerűvé vált, hogy a főlebbvitel lehetősége sok megyében az esküdszékek ellen is okul használtatott? miként történik, hogy az annyira törvénytelen s minden rendezett eljárást lehetlenné tevő bírói parancsolatok mindenki által szükségeseknek tartatnak?

De ha igaz, hogy a bírák jelen módon választása megyei rendszerünk lényegéhez tartozik; ha polgári szabadság a bírói hatóság független elrendezése nélkül nem képzelhető: joggal elmondhatjuk, miként megyei rendszerünk a valódi polgári szabadsággal sem fér össze.

S ezek szerint megmutatám e fejezetben:

Miszerint jelen megyerendszerünk mellett a törvényhozás, mely csak egy osztály érdekeit s azokat sem kellő arányban képviseli, s képviselői kezeit utasításokkal bilincseli le, nem lehet a nemzeti haladás vezetője. Továbbá:

Hol a közigazgatásban nincs semmi egység s felelősség, rendet nem kereshetünk.

Hol az egyes törvényhatóságok szabályalkotási jog címe alatt majdnem törvényhozási hatalmat gyakorolnak, s a bírói eljárás akként rendeztetett el, mint hazánkban, valódi személyes szabadság nem létezhetik.

Hogy pedig rend, szabadság s célirányosan rendezett törvényhozás nélkül haladni nem lehet: talán a jelen állapotok legtúlzóbb magasztalója sem fogja tagadni.

III. FEJEZET

A megyerendszer mint alkotmányos biztosíték

Sokan vannak, kik megyerendszerünk elsorolt hibáit többé nem tagadják; honnan van tehát, hogy még ezek közül is többen mint e rendszer buzgó védelmezői lépnek fel, s annak lényeges megváltozásába beleegyezni nem akarnak? - Ez egészen abnormis állás oka abban fekszik, *mert megyerendszerünk nemcsak közigazgatási forma, hanem egyszersmind alkotmányunknak egyik legfőbb, sőt mint sokan hiszik, jelen helyzetünkben egyedüli biztosítója*, s mert jobb közigazgatási rendszerért alkotmányunkat főbb biztosítékaitól megfosztani nem akarjuk. S valóban magam is úgy vagyok meggyőződve: *hogy ki jelen megyei szerkezetünkről lemond, mielőtt alkotmányunknak más biztosítékai szereztettek, egyenesen alkotmányosságunkat veszélyezteti*, s így kifejlődhetésünk egyik leghatalmasabb eszközétől fosztja meg hazánkat.

Ha a kérdés úgy állítatik fel: *le kell-e mondani, vagy kell-e csak tetemesen változtatni megyei szerkezetünkön, mielőtt alkotmányunknak más biztosítékot szereztünk?* - a felelet kétséges nem lehet. Erre nézve egyetértünk. A kérdés csak az: vajon *kell-e megyei szerkezetünkhöz ragaszkodni még az esetben is, ha alkotmányunknak más biztosítékokat találhatunk?* Vannak sokan, kik e kérdésre igennel felelnek, s pedig azért, mivel a megyei szerkezetet nemcsak iránylag, de magában véve is az alkotmányi biztosítékok legerősebbikének tartják. Vizsgáljuk, mennyiben helyes e nézet.

Megyei szerkezetünk négy oknál fogva tartatik alkotmányunk biztosítékának.

Először. Mert függetlenségünket csak nemzetiségünk fenntartása biztosítja, s nemzetiségünk fenntartására a megyerendszernél jobb eszköz nem képzelhető.

Másodszor. Mert a megyei rendszer az önkormányzás (selfgovernment) elvére alapítva, a szabadságban sokakat részesít, s így az alkotmánynak sok s buzgó védelmezőket szerez.

Harmadszor. Mert (hogya a *B. P. Híradó* szavaival éljek) a megye mint politikai vitatkozások színhelye, a közvélemény kifejlődésére és hatályos nyilatkozására alkalmat nyújt; sok emberben a közdolgozók iránt figyelmet gerjeszt, s így nemcsak hivatalnokot, szónokot, bírót s országfőbírókat képez, hanem a nemzet nagy részében azon politikai bátorságot ébreszti, mely nélkül egy nemzet sem tudta még alkotmányosságát megőrizni. Végre

Negyedszer. Mert a megye mint a törvények s kormányi rendelkezések végrehajtója, a kormánynak minden alkotmány elleni törekvéseit semlegessége által sokkal hatályosabban korlátozhatja, mint a felelősség elvének bármily ünnepélyes kimondása.

Nézzük egyenként.

A) *Nemzetiségünk*

Nemzetiségünk fenntartásánál nem ismerek magasabb érdeket. - Nemzetünk egykor szebb napokat élt; határaink messzebbre terjedtek; zászlóinkat a győzelem lobogtatá; s magyarnak lenni dicsőségnek tartott. Mint egy nagy család ivadékaira e múlt kor dicsőségéből reánk csak egy név maradt; de ezt fenn kell tartanunk, ha ezt fenntartottuk, talán még reánk is szebb jövő vár. Egy nap - mint egy szónokunk mondá - nemzeteket ismét naggyá tehet: az elveszett nemzetiséget semmi vissza nem adja többé. De ha megyei szerkezetünket, ha főképp azon elemeket, melyek az egyes törvényhatóságokban politikai jogokkal élnek, figyelemmel tekintjük: nem látjuk-e, hogy megyéink ily tág hatásköre nemcsak nem biztosítja, sőt a legnagyobb veszéllyel fenyegeti éppen nemzetiségünket. Hazánk oly különböző népfajai mellett, *hol általában magyarnak csak törvényhozásunkat nevezhetjük, nemzetiségünk annyival biztosabban áll, mennyivel nagyobb s általánosabb azon befolyás, melyet törvényhozásunk az ország minden egyes részeire gyakorol;* s megyei szerkezetünk, mivel éppen e törvényhozásnak az egyes megyére való befolyását gyengíti, sőt néha megsemmisíti, nemzetiségünk fenntartására csak veszedelmes lehet.

Mondani fogja erre talán valaki, hogy a tapasztalás ellenkezőt bizonyít, miután magyarságunk csak a megyei élet által őriztetett meg. Én e részben a múltra nézve is másképp vélekedem, s úgy vagyok meggyőződve, hogy eldiákosodott megyéink politikai élete egy félszázad előtt sokkal gyengébb vala, hogysem általok nemzetiségünk fenntartathatott volna, ha nép (nem a werbőcziánus, de a valóságos népet értem) nem ragaszkodik hívebben nemzetiségéhez nálunk, nemeseknél, kik a József által előidézett ellenhatás után ősi nyelvünket nagy részben parasztjainktól tanultuk. De ha a fentebbi állítást a múltra nézve megengedném is: mit bizonyít az jelen, egészen megváltozott helyzetünkben?

Nemzetiségünk jelenleg erősebb alapokon áll, mint egykor, de tagadhatatlan az is, hogy magyar létünket a jelen pillanatban más, apáink által nem ismert veszélyek is fenyegetik. Egykor nemzetiségünket csak a kormánytól féltettük, jelenleg a felsőbbség, melyet a magyar elem magának törvényhozás útján kivitt, ellenhatást idézett elő hazánk idegen ajkú lakosai között, s ezt én sokkal veszélyesebbnek tartom. Pánszláv mozgalmakról hallunk, a német egység eszméje hangoztatik Magyarország közepette; az illírismus felütötte zászlóját; szóval:

minden néptöredék, mely hazánkban századokon keresztül nyugodtan élvezé a magyar polgári állomány védelmét, független nemzetiségről vagy más rokon, de nem magyar fajokkali egyesülésről ábrándozik. - Ha hazánkat más alkotmányos országok módjára látnám kormányozva, én mind e mozgalmakat veszélyeseknek nem tartanám. Nyelvünk, mely a törvényhozás nyelve, mely maholnap a nevelés nyelve leend, s a műveltebb osztályok között napról napra inkább elterjed, ily viszonyok között ki fogná víni győzelmét; de a dolgok állása egészen más, ha figyelmünket megyei szerkezetünkre fordítjuk.

Az egyes megyék sokkal több függetlenséggel bírnak, hogysem eszünkbe jutván, miként sok megyének többsége már most sem magyar, nemzetiségünket már most veszélyeztetve nem hihetnők. Vagy nem látjuk-e szemeink előtt, mik Horvátországban az illír párt által naponkint nemzetiségünk ellen elkövetetnek, s szinte az úgynevezett municipális jogok ürügye alatt védelmeztetnek; nem kell-e félnünk, hogy azon párt, mely hazánkban a magyar nemzetiség ellen működik, valamint már a vallással tevő, úgy a megyei szerkezetet arra használnádja, hogy vele szláv törekvéseket segítsen elő, s pedig annyival inkább, mivel megyéinknek egy nagy részében a befolyással bíró nemesség sem magyar. - Fel fogunk sohajtani, fel fogunk talán szólalni a kormány ellen, mely e vétkes törekvéseknek kellőleg ellene nem szegült; de mi, kik szüntelen megyei autonómiáról, szüntelen selfgovernmentről s arról szólunk, hogy a törvényhatóságok beléletébe senkinek avatkozni nem szabad, mit fogunk tehetni e veszély elhárítására, mely önelveink következetes alkalmazásából eredend?

Nem tartozom azok közé, kik nemzetiségünk fenntartása iránt szerfőlött féltékenyek; oly nemzetiség, mely Európa közepette csak úgy tarthatja fel magát, ha kínai fallal körülvéve, minden idegen érintkezéstől megőriztetik, az enyészet magvát már magában hordja, s miből minden életerő ennyire kiveszett, törvényhozási dajkálás által fel nem tartathatik. De hogyha nemzetiségünket csakugyan veszély fenyegetné, senki sem tagadhatja, hogy a legnagyobb veszély törvényhatóságink függetlenségében fekszik, főleg ha meggondoljuk, miként e veszély minden lépéssel, melyet a haladás ösvényén előre teszünk, még nagyobbá válik. Ha a megyei autonómiáról hirdetett ferde nézeteink nem változnak, a befolyás, melyet nem nemes honfitársainknak a megyében engedünk, nemzetiségünket sírba döntheti.

Még hibásabb azok nézete, kik alkotmányunk biztosságát abban keresik, mert szerintök a megyei szerkezet az önkormány elvére alapítva, a szabadságban igen sokakat részesít, s így az alkotmánynak sok buzgó védelmezőt szerez.

*B) A megyei szerkezet mint oly institúció,
mely az alkotmány élvezetében sokakat részesít*

„A közdolgok nyilvános kezelése, mely a megyében a nép szemei előtt s tudtával történik, a politikai jogok iránt érdeket, éspedig nem szűnő érdeket keletkeztet nem csupán keveseknek, hanem azoknál is, kik befolyási kíváltsággal nem bírnak, minek ismét az a következése, hogy azon alkotmánynak, melynek mindenki, ki jogaival élni akar, nem csupán egyszer-másszori, hanem folytonos cselekvő tényezője lehet, honunkban annyi védőjére találhatni.”

Ezen szavakban adá elő a *B. P. Híradó* ebbeli nézetét.

Nem tartoztam ugyan soha azok közé, kik az emberi nem magasabb ösztöneit tagadva, minden cselekvés indokát önösségben keresik, sőt meg vagyok győződve, hogy azon közállomány, mely polgárainál magasabb erényekre nem számolhat, elveszti fennállhatása legfőbb biztosítékát; azonban, valamint rendkívüli esetekben csak a polgárok önmegtagadása tarthatja fel sokszor a köztársaságot: úgy erősen hiszem, miként azon alkotmány áll

legbiztosabb alapokon, mely mellett honszeretet s magányérdekek legritkábban hozatnak ellentétbe, s hol azon institúciók, melyek az alkotmány biztosítékát teszik, egyszersmind minden egyesnek érdekeit is előmozdítják. Ha mindazok, mik e részben előadatnak, állanának, megyei szerkezetünknel erősebb institúció csakugyan nem volna a világon; de legyen szabad kijelenteni bámulásomat azoknak bátorsága fölött, kik megerendszerünk védelmére ily okokkal élnek. Bátorság, mondom, mert e tulajdonnak csakugyan nem kis mértéke szükséges arra, hogy valaki Magyarország közepette, hol megyei szerkezetünket mindenki ismeri, azt merje állítani, miként megyéinkben minden, ki jogaival élni akar, az alkotmány cselekvő tényezője lehet; hogy mivel a megyeház terme nem nemes kezek által súroltatik, vagy az udvart - hol egy idő óta gyűléseink némely helyen tartatni szoktak - nem nemesek rendezik el, a közdolgok kezelése a nép *szemei előtt történik*; hogy végre, mivel a tettes karok és rendek sokszor a nép előfogatain hozatnak a tanácskozás helyére, s határozataik végrehajtása a nép költségein s munkáival történik, s így a megye tanácskozásai csakugyan érdeket gerjesztenek azokban is, kik befolyhatási kiváltsággal nem bírnak - ezen érdek a megyei szerkezetet a nép között is kedvessé teszi.

Bizonyítsák be nekem önök, hogy *létező* megyei szerkezetünk által „a közdolgok kezelése csakugyan a nép tudtával s szemei előtt történik”; mutassák meg, hogy benne csakugyan mindazok, kiket arra műveltségök képesekké tesz, ha *jogaikkal élni akarnak*, az alkotmány cselekvő tényezőivé válhatnak; adják elő azon tényeket, melyekből lássam, miképp *a nemzeti vagyon s értelmesség* a megyében nemcsak központosulnak, de eldöntő befolyással bírnak, melyekből meggyőződjem, hogy ezen institúció csakugyan azoknak is érdekében fekszik, kik befolyási kiváltsággal nem bírnak, s meg fogok hajlani ezen institúció előtt, nem mivel benne régi szerkezetünket, de mivel egy oly újat látunk, mely legfőbb kívánatainkat kielégíti. Ha megyéink ilyenekké válnak, nálam buzgóbb magasztalójok s védőjök nem leend; míg ez történni nem fog, a legelmésebb szójátékok sem fognak sokszor előadott nézeteim helytelenségéről meggyőzni. Míg a megyei szerkezet nem más, mint egypár százezer kiváltságosak előjogainak summázata: addig én azt a nép érdekében működő institúciónak tartani nem fogom; hanem tartani fogom a legarisztokratikusabb intézetnek, mely valaha a világon létezett, habár annyira fajulnának is megyei tanácskozásaink, hogy bennök füttykössel fölfegyverzett tömegben kívül más nem jelennék meg, habár az arisztokrácia minden hibáihoz a legtúlzottabb demokrácia minden kinövései járulnának is e szerkezetben.

Nincs institúció, mely a nép érdekeit annyiszor sértené, s épp azért, bármit mondjanak egyes, bizonyos megyékben nagyobb befolyással bíró táblabírák, nincs oly népszerűtlen dolog egész alkotmányunkban, mint éppen megyei szerkezetünk, s már ez elég ok arra, hogy benne alkotmányunk egyedüli biztosítékát keresni nem tanácsos.

A magyar nemzet rendkívüli költői képességgel bír. A nép ezt dalai s regéi, a nemesség azon mód által bizonyítja, miszerint politikai dolgokról szól. Nem ismerek semmit a világon, mire több költői talentum kívántatnék, mint arra, hogy valaki hazánkban jó politikusnak tartassék. Már a forma, melyen közdolgainkról szólunk, egészen lírai, s a legszárazabb nemzetgazdasági tárgyokról oly beszédek hallék, melyeket csak görög ditirambusokhoz hasonlíthatnék; de mi ez azon költészethez képest, melyet találunk, ha figyelmünket magára e beszédek tartalmára fordítjuk. Népről szólunk, s e nagy szó alatt a nemesség értetik; szabadságról beszélünk, s e lelkesítő név szabadalmainkat jelenti. Felhordjuk régi dicsőségünket, melyről történetkönyveink hallgatnak; alkotmányos szabadságról perorálunk, noha az alkotmányosság első kellékeit nélkülözzük; szóval: alig hallunk politikai vitatkozásainkban egyetlen szót, mely nem képlegesen használtatnék; s ki nem tudja, miként politikusaink egy része az alkotmányosságot csak abban keresi, hogy közdolgokról nyilván, a közönség tapsa között

szólhasson: az alig fogja méltányolhatni azon politikusok érdemeit, kiknek legfőbb mestersége a jelen állapot tökéletes ignorálásában áll.

E mód, melyet politikai vitatkozásainkban követünk, a fogalmak oly összezavarásához vezetett, minőre sehol e világon példát nem találunk, s ha a megyei szerkezet körüli előítéletek hosszú során végigtekintünk, látjuk, miként azok nagyrészt e kútfőből veszik eredetüket. - A megye municípiumnak neveztetik; s ím egyszerre a municipális szerkezet minden tökélyei megyéinknek tulajdoníttatnak; mondatik, hogy oly institúció, mely mellett a nép közdolgainak elintézésénél részt vesz, s mert ez *mondatott*, nem tagadja senki, miként az institúció fennállásának legerősebb biztosítékát magában hordja; nem hasonlít-e legalább műveletlensége által nemességünk egy része a nép legaljasabb osztályaihoz, - nem védelmeztetnek-e a nemesség kiváltságai ugyanazon szókötésekkel, melyekkel Franciaországban a nép jogai védelmeztettek, - nem állt-e a hajdani *P. Hírlap*-ban százszor, hogy megyéink a selfgovernment eszméjét valósítják? S ím, habár a dolog valódi állását tekintve egészen ellenkezőt találunk, miután alkotmányosságunk fő hasznát abban keressük, hogy közdolgainkról szólhatunk, miért ne tartsuk azon institúciót a legtökéletesebbnek, melyről legszebben lehet beszélni?

Ne ámítsuk magunkat ily ábrándokkal, melyek valódi státusférfiúhoz nem illenek. Ha megszokott szókötésünktől szabadulva, a dolgokat valódi neveiken fogjuk nevezni, meglátjuk, miként megyei szerkezetünk *a nép érdekeit számos esetekben sérti*, s talán át fogja látni mindenki, hogy alkotmányunk egyedüli biztosítását oly institúcióban keresni, mely a nemzet tizenkilenc-huszada előtt annyira népszerűtlen, legalábbis nem ildomos.

C) *A megyei szerkezet a közvélemény kifejtésére
s hatályos nyilatkozatára alkalmat nyújt*

Mondatik, hogy megyei szerkezetünk a közvélemény kifejtésére alkalmat nyújt; hogy politikai bátorságot ébreszt; hogy szónokokat, bírákat s országférfiakat képez; sőt mondatik, miként éppen a megyei szerkezetnek e tulajdonai azok, melyek által alkotmányunknak minden más kigondolható formáknál erősebb biztosítékot nyújt; - de ha ismét szavak helyett a dolgok valódi állására fordítjuk figyelmünket, mit találunk? Igen, a megyei vitatkozások közvéleményt fejtenek ki, de egy nagy közvélemény helyett, mint minőt a szabadsajtó idézhetne elő, e közvélemény ötvenkét felé ágazik; s vajon ez hasznos-e a hazának? Ki ezen kételkedik, menjen végig e hazán, s nézze a közvélemény állását ötvenkét törvényhatóságainkban. Egy kormánypartot s ellenzéket fog találni mindenikben, mindenütt oly férfiakat, kik pecsovicsoknak, s olyakat, kik szabadelvűeknek neveztetnek; pártjeleket s pártküzdelmet s pártgyűlölséget láthat mindenütt; de ha kérdi: e pártok, melyekkel egy név alatt minden megyében találkozott, mily elvek körül egyesülnek? - a felelet csak arról győzendí meg: hogy közvéleményről jelen helyzetünkben még szólni sem lehet. A megyék többségénél e pártok tisztán megyei kérdések körül csoportoznak; a tisztújítás, az országutaknak mily vonalon való vezetése, a főorvos választása vagy kinevezése vagy talán a hajdúk számának szaporítása - ez az, mi a pártok létezésének közönségesen alkalmául s egyszersmind vitatkozásaik fő tárgyául szolgál; ki e kérdésekben így vagy másképp szavaz, az pecsovics vagy szabadelvű; az országos kérdések csak mellékesek, melyekre nézve a párt majd így, majd másképp nyilatkozik, mint azt a megye pillanatnyi érdeke kívánja. Innen van, hogy megyéket találunk, melyekben a szabadelvű párt évek óta többségben van, s a paraszttelken lakó nemesek a törvény alkotása után hat év múlva sem adóztak; innen, hogy sok helyen a pecsovicság legnagyobb fokának a múlt országgyűlés előtt az tartatott, ha valaki a hadi adót csak szóba hozza; innen az, hogy mind a kormánypart, mind az ellenzék minden fontosabb kérdésre nézve majdnem annyi

véleménnyel áll elő, ahány megyét találunk e hazában; - s vajon ez állapot, melyet tisztán megyei szerkezetünk idézett elő, nem bizonyítja-e, hogy e rendszer a közvélemény kifejlődését nemcsak elő nem segíti, sőt akadályoztatja, mindazon nagy szónokok s országférfiak dacára, kiknek nevelésére a megyei szerkezet, némelyek véleménye szerint, oly célszerű iskola?

Nagy szónokok s országférfiak! boldog Isten! de hát hol vannak azok; miért nem hallatják szavaikat; miért nem lépnek föl, hogy e süllyedő hazát országférfiasságukkal jelen nyomorult állapotából megmenthessék? - Nem szólok egyes kivételekről; a francia constituante példája megmutatta, hogy szónoki s országférfiúi tehetségek ott is léteznek, hol azoknak nevelésére semmi sem történt; s kétségen kívül vannak nagy szónokai hazánknak is, s ha reá alkalom volna, talán lennének nagy státusférfiak; de ki helyzetünket ismeri, s kit hiúság el nem kábít, meg fogja vallani, hogy megyerendszerünk mind a valóságos szónoklat kifejlődésének, mind főképp a dolgok országférfiasságának csak akadályokat gördít elébe.

Sokbeszédűség még nem szónoki tehetség; e kétségen kívüli tétel Magyarországon, úgy látszik, még nem ismertetik el, s innen van, hogy mivel nincs nemzet, mely közdolgai iránt ily sokbeszédűséget fejtene ki, s mivel e nemzeti kórság előidőzésében megyei szerkezetünknek nagy része volt, e szerkezet a szónoklat kifejtésére célszerű eszköznek tartatik. Ha idegen jön, elvezetjük országgyűlési vagy megyei tanácskozásainkba, s mert az idegen annyiakat látva, kik egy-egy gyűlésben hosszú beszédekkel lépnek fel, bámulását fejezi ki, s udvariasságból néha azt mondja, hogy a tartott beszéd - ámbár belőle szót sem értett - reá nagy hatással volt: mi jámborságunkban elhitetjük magunkkal, hogy széles e világon a magyarnál jobb politikai szónoklat nem található; de legyünk meggyőződve, ha az ily idegen értené e beszédeket, melyek alatt jelen volt, ítélete másképpen hangzanék, s talán megvallaná, hogy több hamis pátoszt s elhibázott költői képeket, annyira csekély testet oly roppant szóruhában, minőt politikai beszédeinkben naponként bámulhatunk, még a lehetőségek közé sem számított. - A mexikóiak, mielőtt országuk a spanyolok által elfoglaltatott, betűírás helyett a hieroglifek egy nemével éltek, melyekkel a történeteket úgyszólván lefesték - ehhez hasonló szónoklatunk; a tömeg érzékeire talán inkább hat; de meg fogja vallani mindenki, hogy gondolatok kifejezésére egy egész képcsarnok vajmi szegény eszköz; s hogy mindazon nagyszerű dagály, s azon - hogy úgy mondjam - lehetetlen szókötések szövege, melyekből egyes híres megyei szónokok beszédei állnak, a parlamenti szónoklat nevét nem érdemlik.

Semmi, mit eddig írtam, talán annyira rossz néven vétetni nem fog, mint ezen állítás. Megyerendszerünk mellett a törvényhatóságok mindenikében legalább is három-négy ember van, ki magát nagy országférfiúnak, s legalább kétszer annyi, ki magát híres szónoknak tartja, s ezek mind szinte személyes sértést fognak szavaikban látni; azonban tisztelet, becsület, de igazság is! a beszédek, melyekben a magyar grammatika s szintaxis haláláig kínoztatott, még fülemben hangzanak, a legmagasztaltabb vezércikkek, melyekben egy eszme helyett száz képpel tartatánk jól, még emlékemben maradtak; én legfőllebb is azt mondhatom neheztelőim vigasztalására, hogy teljes meggyőződésem szerint politikai szónoklatunk hibáinak oka nem bennök, hanem rendszerünkben fekszik. Megyéinkben a szónok szavait többnyire műveletlen tömegekhez irányozza; hogy általok megértessék, vagy legalább reájok hasson, mindennapiasságokhoz vagy szépen hangzó s éppen érthetlenségek által hatályos frázisokhoz folyamodik, s ez nem azon iskola, mely valóban parlamenti szónokokat nevelhet.

Arra, hogy megyei szerkezetünk országférfiak nevelésére alkalmas intézetnek nem nevezhető, elég bizonyosságot nyújt azon tapasztalás, hogy alkotmányos országot nem tudok, hol oly kevesen lennének, kik e nevet érdemlik, s ki ennél még többet kíván, nézze rendszerünket, s meg fog győződni, hogy azon intézmény, mely által minden tárgyat nem országos, hanem

megyei szempontból szoktattatunk tekinteni, s mely az utasítási rendszer által minden politikai jellem kifejlődését lehetetlenné teszi, valódi országférfiakat nem nevelhet.

Ha megyerendszerünk azon tulajdonait, melyek által állítólag alkotmányunk biztosítékává válik, figyelemmel tekintjük, az eddig mondottakból is láthatjuk, hogy azon biztosság, melyet bennök keresünk, inkább látszó, mint valóságos; egy van, amiről ezt nem mondhatjuk.

D) *A megyék semlegességi joga*
(Vis inertiae)

A magyar megye, mind azért, mivel a tisztviselők, kik hazánkban a végrehajtással megbízatnak, általa választatnak; mind azért, mert felsőbb parancsolatok ellen fölírhatván, azoknak végrehajtását felfüggesztheti: a végrehajtó hatalomnak nagy részét gyakorolja, és a kormány-nak, ha az törvényes hatáskörét átlépné, oly akadályokat gördíthet elébe, melyek által az magát inkább korlátozva érezheti, mint ha a legszorosabb felelősségnek vettetné alá; ez az, mi a megyék híres vis inertiae-jének neveztetik. Kétséget nem szenved, hogy megyéink ezen hatalma számos visszaélésre ad alkalmat; hogy jelesen: a felírási jog, mely alkotmányunk szelleme szerint a megyéket csak törvénytelen rendeletek felfüggesztésére illeti, sokszor egészen törvényes rendeletek végrehajtását is akadályozhatja; hogy a megyei tisztviselők, kik bizonyos tekintetben a végrehajtó hatalom eszközei, magokat tőle egészen függetleneknek gondolják; hogy végre megyéink, minden felelősségtől szabadaknak tartatva, ott sem szoríttathatnak kárpótlásra, hol jogkörükön túlhágtak. Hogy azonban megyei szerkezetünk ezen része a kormánynak csakugyan akadályokat gördít elébe, s hogy nem felelős kormányunk mellett ily akadályok szükségesek, azt senki nem fogja tagadni.

A megyék, vis inertiae-jöknél fogva, joggal neveztetnek tehát alkotmányunk biztosítékainak; a kérdés csak az:

1-ször: Vajon e biztosság csakugyan oly nagy-e, minőnek közönségesen gondoljuk?

2-szor: Éppen ezen része megyei szerkezetünknek, melyben alkotmányunk biztosítékát keressük, nem von-e maga után oly következményeket, melyek alkotmányunkat más oldalról ismét veszélyeztetik.

Mi a biztosság fokát illeti, melyet megyei szerkezetünk alkotmányunknak ad, úgy látszik, mi magyarok ismét egy kis csalódásban élünk.

„A magyarnak helyzete más alkotmányos nemzetek helyzetével össze nem hasonlítható; összekötetésünk miatt nekünk más, erősebb biztosítékok kellene”; - ezt s ilyeneket hallunk naponként; miből világos, hogy megyei szerkezetünk a felelősségnél s minden más alkotmányos biztosítéknál erősebbnek tartatik. De nem csudálatos-e ez? Nézzük sérelmeinket, s ha a roppant, évről évre növekedő sorozatot végigolvastuk: vajon kell-e még más hivatalosabb bizonyítványa azon állításnak, hogy megyei szerkezetünk alkotmányunknak csak gyenge biztosítékát képezi? Sehol nem tudunk alkotmányos nemzetet előmutatni, melynek a kormány elleni sérelmei valaha ily számra növekedtek volna; ennek szükséges következménye, hogy vagy meg kell vallanunk, miként sérelmeinknek alkotmányos alapja nincs, s azok a sérelmek nevét nem érdemlik; vagy el kell ismernünk, hogy az alkotmány megyei szerkezetünkben csak gyenge, hatástalan biztosítékot bír; - én harmadik lehetőséget nem látok. Talán bővebb okoskodás nem is volna szükséges; azonban nem hallgathatom el, miként ha sérelmeink nem volnának, csak a dolgok természetét tekintve, már a priori is azon meggyőződésre kellene jutnunk, hogy megyéink erős alkotmányi biztosítékot nem nyújthatnak.

Megengedem, hogy a megyék felírási joga egyes sértésektől megóvhatja alkotmányunkat, s hogy e jog a kormány törvénytelen lépéseit nehezíti, sokáig hátráltathatja; de vajon elegendő-e ez alkotmányunk biztosítására?

Képzelnék magunknak oly kormányt, mely a törvényességnek még színe után sem vágyódik, mert hiszen ha ily kormányt lehetőknek nem tartunk, minek kellene alkotmányos garanciákról gondoskodnunk? - vajon ily kormány ellenében a felírási jog nyújthat-e biztosítékot? A felírási jog soha valóságos ellentállássá nem fajulhat; s mi történik, ha a kormány a felírás után is megmarad előbbeni szándékánál? Minden politikai bátorság, mindazon szónokok s országférfiak képessége, mindazon gyönyörű szókötetésekben írott feliratok fognak-e segíteni a bajon? s mi mást idézhetnek elő, mint hogy a kormány iránti keserűség még inkább növeltesse, s parancsolatainak hanyag teljesítése által még azon kevés jó is, mit talán más úton tehete, megsemmisíttessék? - Kérem még egyszer: egy ily kormány ellen (és csak ilyenek ellenében volna leginkább szükségünk alkotmányos garanciákra) fogjuk-e használhatni megyei rendszerünket? s ha e kérdésre másképp, mint tagadva, felelni alig lehet, nem kell-e megvallanunk, miképp *megyerendszerünk a garanciáknak a legjobbika, de csak akkor, midőn tulajdonképpen garanciákra szükségünk nincs.*

A tapasztalás ezenfölül még azt mutatta, hogy valamint az egyes megyék felírási jogukkal néha visszaélnék: úgy számos eset van, hol azzal élni kötelességükhöz tartoznék, de hol ezt elmulasztják. Csak az 1823-i esetekre hivatkozom. Soha világosabb törvénysértés kormány által nem követtetett el, s hány volt törvényhatóságaink közül, mely kötelessége szerint, e sértés ellenében semlegességi jogával élt? A megyéknek alig egyötöde; s mégis nem a 23-i eset-e az, mely a megyei szerkezet hasznának bebizonyítására legtöbbször említettik?

De ha megengedjük is, hogy hazánk minden törvényhatóságai kötelességében híven eljárnak, s valahányszor törvénytelen ség követtetik el, azt semlegességök által akadályoztatni fogják, megyerendszerünk így legfőllebb afelől biztosíthat, hogy törvényeink pozitív cselekvések által sértetni nem fognak. S alkotmányos nemzet létünkre ezzel nem elégedhetünk meg. Csak arra nézve van-e biztosításra szükségünk: hogy törvényeink a hatalom pozitív cselekvései által sértetni nem fognak? nem kell-e éppen úgy biztosításról gondoskodni arra nézve is: hogy törvényeink *pontosan végrehajtsanak*? Erre nézve megyei szerkezetünk nem adhat semmi garanciákat? - Nem akarok egyes példákra hivatkozni - exempla sunt odiosa -, s nem akarom elkeseríteni a vitatkozást: de ugyan van-e olvasóim között csak egy - bármi keveset foglal-kozik is közönségesen politikával -, kinek, midőn ezeket olvasá, nem jutottak esetek eszébe -, s pedig fájdalom! több esetek -, hol a legvilágosabb, szentesített törvény több év leforgása után még végrehajtva nem volt? s vajon, míg ez tagadhatatlanul így van, míg senki nem állíthatja, hogy megyerendszerünk ily esetek ismétlését lehetetlenné teszi vagy csak nehezíti is: merjük-e állítani, hogy alkotmányunknak biztosítékokra többé szüksége nincs; hogy megyei szerkezetünk törvényes szabadságunkat minden kormányi felelősségnél jobban megőrzi? - Mintha bizony az alkotmányt vétkes mulasztás által nem lehetne éppen úgy, mint vétkes cselekvés által sérteni; vagy mintha a honpolgárnak, ki, törvényeit végrehajthatatlanul látván, elkeseredik, vigasztalásul szolgálhatna, hogy e szomorú tünemények oka épp annyiszor fekszik az egyes törvényhatóságokban, mint a kormányban.

Látjuk mindezekből, hogy a biztosíték, melyet megyei szerkezetünkben találunk, elégtelen. Mégis képzelnék-e magunknak intézményt, melynek fenntartása annyi s oly nehéz áldozatba kerülne, mint megyeink semlegességi joga? Valamint a szabadság kivívása: úgy fenntartása is számos áldozatokba kerül: s kétségen kívül a felelősségnek, melyben más nemzetek alkotmányuk biztosítékát keresik, szinte megvannak árnyoldalai.

De hasonlítsuk össze azon bajokat, miket egy parlamenti kormány hazánkra hozhatna, jelen szerkezetünk hibáival.

Hol parlamenti kormány van, a közjó sokszor egyesek hiúságának s hivatalvágyának áldoztatik fel; ugyanaz történik megyei rendszerünk mellett is, azon különbséggel, hogy mit ott csak azon kevés egyesek tehetnek, kik a legfőbb hivatalok után vágyódnak, azt nálunk százan, sőt ezersen cselekszik.

Parlamenti kormány mellett a legfontosabb kérdések sokszor pártszempontokból tekintetnek; megyei szerkezetünk mellett nincs oly csekély kérdés, mely többnyire nem hasonló szempontból tekintetnek.

Parlamenti kormány mellett valahányszor a törvényhozó test körében megváltozott többség szerint a kormány személyzete változik, a közigazgatásban bizonytalanság támad; de mi itt rövid időszakokra szoríttatik, az megyei szerkezetünk mellett rendes állapot; miután a közigazgatásban alkalmazott elvek bizonytalansága s az ebből következő rendetlenség kikerülhetetlenek, hol a közigazgatásba semmi egység nem hozatott be.

Szóval: mindazon bajok, melyek egy parlamenti kormány ellen felhozathatnak, léteznek megyei szerkezetünk mellett is, azon különbséggel, hogy mit ott ritkább esetekben találunk, az nálunk a rendes állapothoz tartozik.

S mindezekon kívül a legrosszabb közigazgatás, az igazság kiszolgáltatásának mindazon hiányai, melyeket tapasztalunk, nemzeti szétdaraboltságunk, nem szükséges következményei-e rendszerünknek, melyről joggal elmondhatjuk, hogy soha gyengébb biztosíték drágább áron nem vásároltatott még?

Ismerem azon ellenvetést, mellyel a megyerendszer barátai ez állítások ellen föllépendenek. A megyerendszerben sok visszaélést tapasztalunk, ezt megengedik; de mindez csak visszaélések s nem a rendszer következményei; ha a megyerendszer e salakjától megtisztítatik, mind e panaszok, melyekkel törvényhatóságaink ellen föllépünk, önként megszűnnek. Hogy ily salakjaitól megtisztított minta-megye hazánkban még nem létezett, nem szenved kétséget. De ugyan hát miért nem lépnek föl ez urak megyei ideáluk részletes leírásával? miért nem adják elő azon változásokat, melyeket szerkezetünkben szükségeseeknek tartanak, s melyek által a megyék hiányai kijavíttatnak; azon akadályok, melyeket e szerkezet a haladási kérdések elébe gördít, elháríttatnak, s *az egész mégis alkotmányunk biztositéka marad?* Szakítsák ketté egyszer a fátyolt, mellyel ideál-megyei szerkezetöket Sais szobraként eddig takarták.

Mielőtt ez történni fog, én csak a tapasztalást és saját együgyű felfogásomat követhetem; s azok nekem azt mondják, hogy mindazon rendetlenség, melyet hazánk közdolgaiban találunk, nem egyes visszaélések, hanem maga a rendszer szükséges következményei, s hogy míg alkotmányunk biztosítékát törvényhatóságink semlegességében keressük, azoknak megszűnését hasztalan fogjuk reményleni. S ha a megyék hatáskörének ezen része a rend érdekében megszoríttatnék; ha a kormány annyi hatalommal ruháztatik fel, hogy a megyék semlegességök által törvénytelen vagy legalább általok azoknak tartott parancsainak végrehajtását nem akadályozhatják, mily garanciát nyújthatnak még alkotmányunknak? A kormány e hatalmával csak akkor élend, ha a megyék nem cselekvési hatalmokkal *törvényes* parancsok megakadályozására visszaélnének - így szólnak a rendszer baráti. - Oh, logika! - ha alkotmányos garanciákról szólnak, oly kormányt teszünk fel, mely törvényen kívüli állásba tette magát; hisz épp ezért van szükségünk alkotmányos biztosítékokra; mégis oly hatalommal akarjuk a végrehajtó hatalmat felruházni, mely által a megyék ellenállásán mindig győzedelmeskedhessék, s mi azt hisszük, hogy azon, magát törvény kívüli állásba helyező kormány, mihelyt látja, hogy a megyék semlegességi jogaikkal csak a törvény értelmében éltek,

hatalmával visszaélni nem fog! Meg kell vallani, a képzelő tehetségnek szép mértéke szükséges, hogy valaki ily állapotot feltegyen, s ezekre építse okoskodásait; s én alig hiszem, hogy azok közül, kik a megyei szerkezet jelen alakjában a haladásra alkalmatlan eszköznek tartják, e nézetöket meg fognák változtatni, ha ezen intézmény az abszolútizmus érdekében módosíthatnák.

Ha az eddig mondottakra visszatekintünk, látjuk, miként *megyeszerkezetünk jelen alakjában a haladást nemcsak nem segíti elő, sőt annak valóságos akadály, s még alkotmányunkat sem biztosítja elegendőképpen.*

„Igen, mindez igaz lehet, míg megyei szerkezetünk jelen alakjában marad - így szólnak talán elleneim -; de hisz azt mi sem akarjuk. Mi alkotmányi szerkezetünkbe nagy változásokat akarunk behozni, melyek megyerendszerünkre is tetemes befolyást gyakorlandanak, s csak ha ezen változások behozattak, fogjuk e szerkezet üdvös hatását kellőleg megítélhetni.”

Fordítsuk hát figyelmünket most azon indítványokra, melyek alkotmányunk hiányainak kijavítására újabb időben tétettek, s nézzük: mennyire férnek meg annyira magasztalt megyei szerkezetünkkel?

IV. FEJEZET

*Azon indítványokról, melyeknek elfogadásától sokan
megyei szerkezetünk megjavítását várják*

Ha jelen helyzetünket tekintjük, három dolog vonja leginkább magára figyelmünket.

1-ször: *A nemesi osztály adómentessége.*

2-szor: *Az, hogy noha alkotmánnyal bírunk, a nemességen kívül a nemzet egyéb osztályai minden politikai jogokból kizárattak.*

3-szor: Hogy közigazgatásunkban minden egység hiányzik, s a kormány nem bír eszközökkel, melyek által legtovábbrendesebb rendelkezéseinek végrehajtását biztosíthatná.

Minden bajaink kútforrása, együttvéve, e háromban vagy azoknak egyikében kerestetett, s innen lőn, hogy e bajok mikénti megszüntetése iránt a vélemények leginkább háromfelé oszlanak.

Vannak, kik mindent a *közös teherviselés* elvének elfogadásától várnak.

Mások reményöket a *népkepviselet* behozásába helyezik.

E két indítvány ellenében, mely mindkettő az ellenzék soraiban tüzetett ki, a kormány bajaink orvoslására egy harmadikkal lép fel, mely abban áll, hogy a *főispáni hivatal tekintélyének növelése által a kormány befolyása az egyes megyékben neveltesse.*

Nézzük ez indítványokat sorban.

Vizsgáljuk: mennyiben tarthatni azokat jelen megyei rendszerünk megtartása mellett kivihetőeknek?

Mennyiben várhatjuk tőlük jelen bajaink orvoslását? Végre: mennyiben férnek össze megyei szerkezetünkkel, melyet az indítvány pártolói állítólag fenntartani kívánnak?

A) A közös teherviselés

Mindazon jogok s kiváltságok között, mik által a nép egyes osztályai magokat a többiek fölébe emelve képzelék, nincs, mely a gondolkozót oly méltán bámulásra gerjeszthetné, mint nemességünk tehermentessége. - Hogy egyes országok nemessége legfőbb előjogát pusztán címekben vagy más megkülönböztető jelekben keresé, nevetséges lehet, de természetes; ki magában érzi, hogy saját érdemei által a tömeg fölébe emelkedni nem tud, miként ne örülne, ha tőle legalább egyes közönyös jelek által megkülönböztetett? - Hogy a nemesség más esetekben minden magasabb hivatalt magának követelt, s a haza legkitűnőbb polgárait - ha osztályához nem tartozának - a közdolgok kezeléséből kizárta; hogy a középkor alatt a fegyverviselést a nemesség kiváltságai közé számítá, s a haza védelmének szent kötelességét jogként követelve, a polgári élet veszélyeit s dicsőségét egyedül osztályának tartá fel; mindez igazságtalan, a közdolgokra nézve káros, de természetes; azonban honnan magyarázzuk, hogy a magyar nemesség kiváltságainak legfőbbikét abban keresé, hogy e hon terheiben részt venni nem tartozik?

Ajánljunk az egyes nemesnek egypár garas vagy forintnyi járadékot: megvetéssel vissza fogja vetni; mondjuk neki, hogy hosszabb ideig más házában ingyen élösködött, s a kegyelem kenyerét ette; talán párviadalra hí; de mit az egyes tenni pirul, mit, ha róla föltételnék, a megbántások legnagyobbikának tartana, azt összes nemességünk egy századnál tovább nyugodtan míveli, sőt büszkének érzi magát úgynevezett joga gyakorlatában. Igen, büszkének; más népek nemessége nagy tettekre hivatkozik; büszkesége abban áll, hogy érzi, miként a hazának közügyei részvéte nélkül nem folyhatnának csak egy nappal is tovább. Mire hivatkozhatunk mi? a nemesi cím, melyet viselünk, mi mást bizonyít, mint hogy családjunk egy század óta a hazáért mit sem tett? Nem kell-e pirulnunk, ha eszünkbe jut, miként ha egy különös katasztrófa által a haza összes nemessége egyszerre elveszne, Magyarország éppen azon 500 000 lakosától fosztatnék meg, mely fenntartására legkevesebbet tesz; ha eszünkbe jut, miként ha fejedelmek között csakugyan lettek volna olyanok, kik Magyarország megrontását tűzték ki célul, erre jobb eszközt nem találhattak volna, mint ha az összes nemzetet egyszerre nemességre emelik; mert a haza elveszett aznap, melyen minden polgárai neki úgy szolgálnak, mint jelenleg mi.

Az adó kérdése annyi idő óta képezi már politikus vitatkozásaink egyik fő tárgyát, hogy a károkról, melyek a nemesség ebbeli kiváltságából mind nem kiváltságos osztályainkra, mind az összes hazára s így reánk nemesekre is hárarnak, hosszasan szólni fölösleges. Kiket okok által meggyőzni lehet - fájdalom, hogy ezeknek száma a tanácskozó tömegnek sok megyénkben csak igen kis részét teszi -, a nemesség ebbeli kiváltságának fenntarthatatlansága iránt régen tisztába jöttek magokkal. Egy pont van, melyre nézve a vitatkozásainkban eddig követett ösvényt hibásnak s melyre nézve a fogalmak kiigazítását még szükségesnek tartom.

A nemesség adómentessége valóságos jognak tartatott vagy legalább neveztetett. *Történeti jogok sokszor igazságtalanok* - ez mondatott -, *de a jogoknak szentül tartása minden állomány első kötelessége, s ezért, midőn az adómentesség ellen felszólalunk, a legnagyobb kímélettel kell nyilatkoznunk azok irányában, kik e jogot apáiktól örökölték.* Hallottunk szebbnél szebb frázisokat a nagylelkűségről, mellyel a magyar nemesség *e jogáról* önként le fog mondani, ha tudniillik várni tudunk, ha a nemességet lassanként az adóhoz szoktatjuk azáltal, hogy e kiváltságát föltötte hangosan támadjuk meg. Szóval: a nemesség tehermentessége egyéb birtokjogaival egy sorba helyeztetett, s ha valami volna az országban, mi nem a nemességé, ha az összes föld nem tartoznék birtokához, ha törvénykönyvünk nem volna úgyis a nemesi kiváltságok roppant jegyzőkönyve: nem bámulnám, ha Peel példája szerint, ki a gabona-törvények megszüntetésénél a földbirtokosok kármentesítéséről gondoskodik, nálunk is azt

indítványozná valaki, hogy az adó felvállalása által károsítandó szegény nemességet másvalami módon kármentesítsük.

A kérdésnek ily módoni felállítása, teljes meggyőződéseim szerint, hibás; hibás nemcsak azért, mivel *a nemesség adómentessége semmi jogszerű alappal nem bírván, jognak nevét nem érdemli*; de mert bizonyosak lehetünk, hogy kiket az ügynek igazsága a nemesség e kiváltságának fenntarthatatlanságáról meg nem győz, azokat ügyes hízelkedéssel kötelességeik teljesítésére csábítani nem fogjuk.

A nemesség adómentessége annyi ideig neveztetett jognak, hogy midőn ezzel ellenkezőleg azt állítom, miként *a nemesség ebbeli kiváltságának semmi jogszerű alapja nincs*, szavaim igazolására az adó kérdéséről jogi szempontból részletesebben kell szólnom.

A természetjog szempontjából vegyük-e fel e kérdést?

Ha nem élnénk azon országban, hol, miután már 1548. évben törvénytudó férfiak kiküldetése tartatott szükségesnek, hogy hazai törvényeinkben azokat, mik az igazsággal s isteni joggal ellentétben állanak, kijavítsák,¹¹² a nemesség adómentessége mai napig fennáll; ha nem tartoznánk azon nemzethez, melynek törvényei a nép tizenkilenc-huszádát mindig a szegény, nyomorult, adózó pórnak nevezik, s minden lapon szomorú állapota fölött jajgatnak,¹¹³ s e szegény adózó nép sorsának könnyítésére még oly kevés történt, talán célszerű volna a kérdést ezen oldalról is tekinteni. Hazánkban, melynek összes használható földje 46 000 000 holdnál többre terjedvén, minden adó 13 000 000 holdnak birtokosaira vettetik,¹¹⁴ úgy látszik, annak tudása: miként a használható földnek azon negyede, mely nem nemesek által bíratik, a közterheken kívül még kilenceddel, tizeddel s körülbelől 30 holdként 104 munkanappal terheltetik, annyira megnyugtatót mindenkit, hogy ezen minden külföldi előtt talán anomáliának látszó egyenlenség senki előtt fel nem tűnik, s midőn Sáros vármegye 1841-ben nem tűrhetvén az adózó nép szerfölötti terheltetéseit, e szomorú állapot okainak megvizsgálására küldöttséget rendelt ki: e küldöttség munkálatában mindent fölfedezett: a rovatos összeírás hibásságát; azt, hogy sok egyén, sőt az adózók némely osztályai szerfölött keveset adóznak, hogy az adó behajtása iránt célszerű szabályok nélkülöztenek stb. stb; de az, hogy az egész teher csak az adózó nép vállain fekszik, hogy az egész nemesség adómentességi kiváltsággal bír, elkerülte figyelmét.

---

¹¹² Videntur etiam per Regiam Majestatem eligendi aliquot viri juris periti, qui Jura Regni revideant, et siquid *contra aequitatem jusque divinum* esse videbitur, in melius reformat. Art. 21. 1548.

¹¹³ *Nam misera plebs in eam egestatem redacta est, ut nedum aliquid magni praestare videatur, sed ne quotidianum quidem victum habeat: quo per milites direpto, fame mori cogitur, aut desertis sedibus sub Turcas, pars in Poloniam, aut eo, ubi tutius securiusque se habitare posse sperat, quotidie migrare.* Art. 2. 1567. § 2.

Quod miseri coloni, qui plerisque in locis, ob summum frumenti et panis defectum, glandibus (quod sane miserandum est) vescuntur. Art. 11. 1559.

¹¹⁴ Az 1828-i országos összeírás jobbágyi földekből talált mintegy 5 020 675 hold szántóföldet, 1 219 332 hold rétet, 209 507 hold szőlőt s 48 992 hold szilvást. Magán számításom szerint a magyarországi föld kiterjedése 54 725 009 magyar hold (1200 □-öles). Ebből használható 46 255 696. 16 825 013 hold szántóföld (nemesi 9 832 051); rét 4 498 507 hold (nemesi 2 570 100); legelő 7 733 393 (mintegy fele nemesi); 1 413 680 szőlő (1 062 663 nemesi); 15 218 395 hold erdő; nagyrészt nemesi kezekben.

Fényes: *Magyarország stat.* 3. c. 23. lap.

Természetjog szempontjából, úgy hiszem, a nemesség adómentességét talán nem fogja senki védelmezni, hacsak valaki a XIX. század közepén természetesnek nem találja azon állapotot, mely szerint egy 4285 □-mértföldre terjedő ország (ennyi Fényes szerint hazánk kiterjedése a végvidékek nélkül) szükségeinek fődözésére csak kiterjedésének alig egynegyedét, azaz 1000 □-mértföldnél nem sokkal nagyobb tért használhat. E fentebbi állítás pedig még oly józan sem volna, mintha valaki azt állítaná, hogy a 11 532 □-mértföldre terjedő Német Szövetség mindennemű szükségei Poroszországnak 3348 □-mértföldre terjedő német tartományai által fődöztessenek; s hogy ez annyival sikeresebben történhessék, e 3348 □-mértföldnyi birtok még az egész szövetség 35 000 000 nem nemes lakosának majdnem egyedüli élelem kútforrásául rendeltessék, sőt még nagyobb könnyítés okául kilenced- s tizednek is vettessék alá. Nem hiszem, hogy találkoznék Németországban valaki, a státustudományok híres restaurátorait, Hallert s Leót sem véve ki, ki ezen állapotot természetesnek tartaná. Engedjék meg olvasóim az összehasonlítást: valamint az író, ha munkáját fordítva látja, sok, előbb nem gyanított hibára figyelmeztetik: úgy megszokott állapotainknak más népekre való alkalmazása talán nem egészen haszon nélküli.

Talán célszerű volna, ha most az egyházi jogra fordítanám figyelmemet? Adómentességünk védetik olyak által is, kik előtt e jog szükségképp nagy tekintetben áll; s ha már a vallás nálunk annyi politikai vitatkozásnak tárgyává tétetett, miért ne hivatkoznánk rá azon milliók érdekében, kiket a kereszténység hihetőképp nem azért hirdet Isten előtt egyenlőknek, hogy e földön annyira egyenetlen terhek alatt görnyedjenek. Szívesen elfogadnám a vitát e téren is; jelenleg elég megjegyezni, hogy szentkönyveinkben csak azon adómentességi privilégiumot ismerem, mely Lévi fájának adatott, s hogy miután ez is csak Palesztina jövedelmeinek egy tizedére terjesztetett ki, s a leviták azonkívül azon kötelességnek vettettek alá, hogy tized-jövedelmökből az oltár szolgálatára szinte tizedet adózzanak, én e szent példából merített okoskodást mindaddig, míg a magyar nemesség birtoka az egész országnak majdnem háromnegyedéből egytizedére nem szállíttatik le, helyesnek tartani nem fogom, még azon esetben sem, ha bebizonyíttatnék, miként nemességünk egyenesen Lévi fájából származik, mi azoknak egy részére nézve, kik jelenleg nemesi kiváltsággal élnek, mindenesetre könnyebb volna, mint annak bebizonyítása, hogy őseik Árpáddal telepedtek le e hazában.

De hagyjuk ezt. *A nemesség adómentessége történeti jognak neveztetik.* - Erre fordítsuk figyelmünket.

Megmutatására annak, hogy a nemesség adómentessége *történeti jog* nevét megérdemli, egyet a kettő közül volna szükséges bizonyítani.

Vagy *először*: hogy a magyar nemesség, amennyire történeteink visszamennek, vagy legalább nemzeti teljes függetlenségünk korában e kiváltsággal élt.

Vagy *másodszor*: ki kellene jelelni a korszakot, melyben e jog eredetét vevé, s az okokat, melyek e rendkívüli kiváltság törvényes alapjául szolgáltak.

Lássuk. Mi a nemesség adómentességi jogát illeti a régi időkben:

Ki törvénykönyvünket figyelemmel tekinti, szükségképp azon meggyőződésre jut, hogy bármennyi tetteges változásokon ment is át nemességünk azon időszak óta, midőn hazánk először rendes monarchiává alakult, mégis a törvénynek nyilván vallott szándoka mindig csak az vala, hogy a nemesség régi erős állapotában megmaradjon, melynek fenntartása - az egész ország védelme a nemességre bízván - a törvények egyik fő teendőjéhez tartozott. Már az 1222-i úgynevezett Aranybulla világosan kimondja azon szándékát, hogy a nemesség Szent

Istvánról nyert szabadságaiba helyeztessék vissza.¹¹⁵ Ha, mint tudva van, András híres szabadságlevelének királyaink által történt megerősítése teszi nemesi kiváltságunk egyik talpkövét, s főképp nemadózási jogunk alapja is ebben kerestetik, talán elég volna bizonyítani, hogy sem Szent Istvánról Andrásig, sem pedig maga ezen inkább szabadságlevelünk, mint keresztessége által híressé vált király által sem magyaráztatott soha a nemesi kiváltság teljes adómentességre. Mi az elsőt illeti, elég volna maga a szent király s Kálmán törvényeire hivatkozni, honnan világosan kitűnnék, hogy a nemesség nemcsak személyesen katonáskodni, hanem birtoka szerint katonákat állítani is köteles volt;¹¹⁶ a másodikra nézve 1224-ből, azaz: a híres aranybullánál csak két évvel később, egy nemesi adománylevelet hozhatnánk fel, hol a nemesi kiváltság csak bizonyos, elég terhes föltételek alatt adatik;¹¹⁷ mi hogy nem Andrásnak különös szeszélyéből, hanem a nemesi kiváltság akkori általános felfogásából vette eredetét, világosan bizonyítja egy más, IV. Béla-, Andrásnak fiától, ki apja szabadságlevelét az Aranybullával erősíté meg, reánk maradt adománylevél,¹¹⁸ melyben hasonló kötelesség mondatik ki. - De mi nem akarjuk könnyűvé tenni feladásunkat. A mondottak elégségesek annak bizonyítására, hogy a szabadság, melyet a nemesség napjainkban élvez, nem az, mely neki András által adatott, s hogy e királyra, adómentességi kiváltságunkra nézve nem hivatkozhatunk.

De menjünk tovább. Önök az adómentességre nézve a magyar nemesség százados szabadságaira hivatkoznak. Nézzünk végig törvénykönyveinkben, hol van a kor, mely alatt honunk a nem adózók Eldorádója vala? - hol van a század, mikor e hazában nemesnek lenni nem jelente mást, mint honáért mit sem tenni; hadd lássuk, hadd bámuljuk Isten legnagyobb csudáját, mely, mióta földünk áll, rajta történt!... az, hogy a zsidók a Vörös tengeren száraz lábbal átmentek, a negyven évig égről hullott tápláló manna s Jerikó falainak trombitaszónál történt leomlása mind nem érdemlik bámulatunkat, ha bennünk egy népet mutathatunk a világnak, mely egész ezreden át fenntartotta magát ellenséges hatalmak közt anélkül, hogy fenntartásáért maga a legkisebbet tenne, csak úgy, tisztán Isten kegyelméből, mint valóságos szuverén néphez illik! Mutassák meg önök történetkönyveinkkel kezeikben, hogy nemességünk dicsőbb korszakaiban adómentes volt, s a zsidót nem fogja az úr választott népének többé senki nevezni, a választottak akkor mi vagyunk, történetünk egy ezer évi csuda, s mily nemzet mutathat elő ilyet?

De a tévedések elkerülése végett értsük meg egymást. Az adómentesség barátai talán be fogják bizonyítani, hogy a nemesség a rendes katonaság fizetésére, - vagy mivel az is nehéz volna -, a jelen mód szerint rendezett állandó katonaság fizetésére adózni nem szokott. Nekik talán sikerülni fog bizonyítani azt is, hogy mielőtt a pest-budai híd iránti törvény alkottattott, a magyar nemesember lánchidakon az átmenetért egy fillért sem fizetett, vasutakra pedig éppen nem adózott. Mindez igen szép és hasznos lehet magában véve, azonban általam

---

¹¹⁵ 1. §. 2. Quoniam libertas tam nobilium regni nostri, quam etiam aliorum, instituta a S. Stephano rege fuerat in quam plurimis diminuta.

§. 3. Concedimus tam eis, quam aliis hominibus regni nostri libertatem a sancto rege concessam.

Andrea II. Decretum 1222.

¹¹⁶ Colomani Decret. Lib. 1. cap. 40.

¹¹⁷ Quoties necessum fuerit in exercitu nostro 15 loricatedos et 100 pedites vernaculos expeditos habebunt. Donatio Andreae II. familiae Radus 1224 facta.

¹¹⁸ Item in expeditione per nos facta, sub nostro vexillo, quatuor, qui habebunt terram octo aratrorum sufficientem, unum mittere debebunt decenter armatum. Diploma Belae IV. a. 1243.

cáfolatul éppoly kevésbé fog elfogadtatni, mint ha valaki bebizonyítván, miként volt idő, melyben a magyar pipás ember nem pipázott, ebből azt akarná következtetni, hogy historikus jogánál fogva, ha jelenleg pipázni akar, magának sem pipát, sem dohányt venni nem kénytelen, s robotra csiholtathatja tüzt.

A kérdés nem az: viselte-e a magyar nemesség a közadónak minden egyes nemeit, melyeknek kivétele állodalmunk *jelen viszonyaiban* szükségesnek tartatik, hanem az: viselte-e aránylag erejéhez az akkor létező közterheket? - S legyen eldődeink dicsőségére mondva, e kérdésre, ki történeteinket ismeri, másképp, mint *igennel*, nem felelhet.

Ha az adó két nagy rovatának elsejére, a hadi adóra tekintünk, ki meri mondani, hogy a magyar nemesség a hon védelmére szükséges költségek- s áldozatoktól valaha elvonta magát? Nem szólok az 1715. évet követő időszakról, hol védelmi rendszerünk megváltozott, erről ezentúl; de szólok a századokról, melyek az évet megelőzték, történetünk legfényesebb, legnagyobbyszerű korszakáról.

Magyarország védelmi rendszere az említett évig, nem, mint némelyek szívesen elhitetnék, az inszurrekcióra - mely mindig rendkívüli körülményekre tartatott fel -, hanem egészen az úgynevezett bandériális rendszerre volt alapítva.

Hazánk egykori állandó katonasága a királyi, többnyire nem számos bandériumon kívül azon seregekből állott, melyek nagyobb birtokosok által birtokukhoz aránylag tulajdon költségeiken s zászlójuk alatt állítottak, s azokból, melyek a megye zászlója alatt minden oly kisebb birtokú nemes költségein tartattak, kiknek birtoka elég kiterjedésű nem vala, hogy belőle külön zászlóaljat állíthassanak. S vajon kinek költségein tartattak hát ezen bandériumok, melyeknek a középkor alatt hadi hírünket köszönhetjük?

Azon törvénytől fogva, mely által Nagy Lajos a kilencedet megalapította, s mely, tulajdon szavai szerint is,¹¹⁹ csak azért ada a nemességnek új jövedelmeket, hogy katonai kötelességeit annnyival jobban teljesíthesse, egész az 1687-i törvényig, melynek 12. §-a¹²⁰ a nemesség adózási köteletségét még világosan kimondja, hol van egy, melyből a haza védelmére szükséges költségekre nézve a nemesség adómentességét bebizonyítani lehetne? melyből nem éppen az ellenkező következne?

Akár Zsigmond törvényét tekintsük, mely szerint a főurak s nemesek hadi tartozása egyenesen birtokuk nagyságához méretik,¹²¹ akár László király törvényét, melynek 3. szakasza szerint az egyházi főszemélyeknek hadi adója (mely mindig a főnemesekével egyaránt szedetett) jövedelmök nagyságához méretik;¹²² akár az igazságos Mátyás törvényeiben keressünk felvilágosítást, melyek által a Zsigmond korában divatozó hadirendszer megújítatik, s szintén

---

¹¹⁹ Ut per hoc honor noster regius augeatur, et ipsi regnicolae fidelius possint nobis famulari. 1351. 6.

¹²⁰ Quod siquidem positivis Patriis ex legibus superinde sancitis in confesso esset: universos et singulos regni nobiles una et eadem praerogativa nobilitari gaudere; ac intuitu eiusdem, aut etiam bonorum suorum in medium Comitatum, publicarum et communium etiam impositionum onera proportionaliter praestanda veluti commembres suffere assolare. 1687. 12.

¹²¹ Quod tempore universalis exercitus, singuli Barones, Proceres et Nobiles possessionati, secundum quantitatem dominiorum ipsorum videlicet de singulis triginta tribus Jobbagyonibus unum, de centum vero tres, ipsimet personaliter accedendo, ad quoslibet exercitus regni generales conducere teneantur. 1435. Art. 2.

¹²² Praelati ratione proventuum antiquo more militare teneantur. Et quorum proventus imminuti sunt, onus quoque eorum militiae minuatur. 1454. Art. 3.

azon királyhoz illő igazságos elv mondatik ki, hogy mindenkivel birtokához képest kell bánni adó tekintetében;¹²³ akár azon szerencsétlen század tetszik inkább, mely alatt a magyar arisztokrácia korlátlan hatalmának aranykorát élte, s előkészíté a bilincseket, melyekbe a török e szerencsétlen hazát verte, vajon lehet-e csak Ulászló vagy II. Lajos korára is hivatkozni, ha azt akarjuk bebizonyítani, hogy a magyar nemesség a hadi adótól ment vala? Pedig csak nem fogja tagadni senki, hogy a nemzeti függetlenség e végkorában, melyre csak könnytelt szemekkel tekinthetünk vissza, sem a főbb nemesség részéről a szemtelenség, sem a királyi hatalomnál gyengeség nem hiányzott arra, hogy a nemesi kiváltság a lehetőség végső határáig terjesztessék.

Mégis mit látunk? Ulászló alatt 1492- és 1500-ban a hadviselési kötelesség mind a banderiátus, mind a külön bandériumokkal nem bíró nemességre nézve megújítatik;¹²⁴ sőt II. Lajos alatt sem szabadítá fel magát a nemesség e kötelességétől, s 1518-tól a szerencsétlen 1526. évig szüntelen megújítva találjuk a törvényeket, melyek által részint a banderiátus főnemesek sereg tartási kötelessége s hogy a kisebb birtokú nemesek a megyei seregekre pénzben tartoznak adózni, megújítatnak.¹²⁵

Ha a nemesség adómentességének eredetét keressük, ne menjünk vissza nemzeti függetlenségünk korszakára, jelen kiváltságunkra ott nem fogunk példát találni; nem! II. Ulászló s Lajos büszke zászlósa minden féltelenségök mellett megvetéssel fordultak volna el az esztelentől, ki őket azon ügyefogyottak közé számítá vala, kiket Mátyás király egyedül mentett

---

¹²³ Item quod in exercituatione et levatione banderiorum, teneatur idem modus, qui fuit tempore quondam dicti domini Sigismundi regis.

Et qui in bonis destructi habentur, agatur cum eis juxta exigentiam bonorum suorum. 1471. Art. 7.

¹²⁴ Az 1492. 19. a banderiális kötelességről szól.

Caeteri barones banderia non habentes iuxta honoris et facultatum ipsorum exigentiam exercituare debebunt. 1492. Art. 20.

§. 1. Quod universi Regnicoale, tam ecclesiastici, quam seculares, qui in serie ipsius Decreti minoris inter Dominos Praelatos et Barones, caeterosque banderiatos ad exercituandum non fuere computati (*qui de bonis et possessionibus eorum gentes pro regni defensione per se modo infrascripto conservare debebunt*) universa eorum bona, possessionesque et iura possessionaria in medium nobilium non banderiatorum, consequenterque illorum Comitatum, in quibus huiusmodi bona et possessiones habentur, connumerare, computareque, et pecunias in medium eorundem ad exercituandum de illis dare teneantur.

E cikkben, mint olvasóink láthatják, a hadi adó a nem banderiátus nemesekre nézve pénzben határozatlik meg.

¹²⁵ Duo probi et fideles de medio nobilium eligantur - qui strictissimo sub juramento *universa bona et jura possessionaria tam Dominorum quam nobilium* in Cottu adiacentia conscribant. Dominorum quidem ex eo, *ut rescitur numerus jobbagyionum iuxta quem gentes conservare tenentur*. - Nobilium vero, *ut pecuniae alias ad conservationem stipendiariorum sive gentium exigi solitae iuxta verum et iustum computum atque numerum* - assignentur. Bach. 1518. Art. 1.

Et omnes viri ecclesiastici atque Barones et nobiles, qui ratione bonorum suorum 50 equites sive levis armaturae seu huszarones tenere non possunt, *pecunias* de bonis eorum in medium nobilium Cottuum, ubi eiusmodi bona adjacent, administrare teneantur.

1515. Art 12. Kovach. Vest Comitiorum.

Ugyane törvény megújítatik az 1526. 27. törvénycikk által.

föl az adótól.¹²⁶ Ez úgynevezett jog sokkal később, azon korban vette eredetét, melyben, mivel a magyar törvényben írva áll, hogy a nemesség csak a hon védelmére köteleztetik, találkoztak, kik ebből kiokoskodák, hogy katonának állni csak a nemesre nézve nem kötelesség, midőn kardot csörtetve oldalunkon még vitéz nemzetnek képzelők magunkat, noha kezünk a jó vasat hordani gyenge lett, melyben midőn nemzetiségünket egypár bérruháson láthattuk, s midőn a népnél, mely dolgozik, kik ezt nem tevék, magokat magasabb lényeknek gondolák; ki ezt tagadja, ki azon állítással lép föl, hogy jelen adómentességünk a magyar nemesség által mindig élveztetett, szégyenbélyeget süt egész történetünkre.

Ulászló és Lajos zászlósi egyenetlenség s gögös felfuvalkodás által megrontották a hazát, de a bűn, hogy érte áldozni semmit sem akartak, nem nyomja porukat, s ha az eldődőknek adva volna visszatérni e földre, hol egykor laktak, bármi szigorú ítéletet mondjon ellenök a történetíró, nincs közöttök egy is, ki a nemesség tehermentességi követeléseit hallva, gyalázatot nem kiáltana utódaira.

Világos mindezekből, hogy a magyar nemesség a mohácsi ütközetig a hadi terhekre nézve adómentességet nem élvezett; fordítsuk most szintén a hadi adó tekintetében figyelmünket azon időszakra, mely e gyászos csatát követé.

Azon időszak, mely a mohácsi vésnap után következett, szomorú vala a hazára nézve. A magyar nemesség önpéldáján tanulta meg - s vajha soha nem felejtené e tapasztalást! -, hogy ki a törvény kötelékit lerázva, féktelenségben keresi szabadságát, rabbilincsek között taníttatik azon engedelmességre, melyet, midőn a közjó érdekében kívántatott, mutatni nem akart. De sértené az igazságot, ki azért azt állítaná, hogy a mohácsi ütközet után bekövetkezett közzavar a nemesség által arra használtatott, hogy egykori hadi kötelességeit lerázza. Már az 1528. 1. törvény fenntartja s megújítja mindazon kötelességeket, melyek a nemesség vállain feküdtek, s ugyanazon szankciót köti teljesítésökhöz, mely alatt azok Zsigmond korában álltak. E törvénytől az előbb idézett 1687. 12. cikkelyig törvénykönyvünk a hadi adó s katonatartás fejében a nemesség által viselt adóztatásnak hosszú sorát foglalja magában, oly szakadatlan láncolatban, hogy alig foghatom meg, azok, kik nemesi jogaink bebizonyítására törvénykönyvünk ezen részére annyiszor hivatkoznak, miként nem vevék észre az ugyanott följegyzett kötelességeket is, melyek annyival súlyosabbak valának, miután számos törvények azokat még szorosabban határozzák meg; vagy igen tetemes s csak a nemesi birtokra vetett subsidiumok által még nehezítik.¹²⁷ S valóban, ki a nemességnek a hazáért akkor tett

---

¹²⁶ Quod nobiles unius sessionis domus allodiales nobilium ac familiarum earundem, qui expensis dominorum nutriuntur, villici quoque et *nimum pauperes* non dicuntur. 1478. Art. 4.

¹²⁷ Cum et caeteri status juvare communem defensionem debeant; Domini Praepositi, Abbaten et Capitulares *ratione decimarum suarum, onera in priori constitutione Novisoliensi* Art. 26. 1542. specificata, *ferre debebunt*. De bonis autem eorum possessionariis instar nobilium et pro continua defensione et pro expeditione generali equites ratione colonorum alant. 1543. Art. 13. lásd ehhez 1555. Art. 5.

Lustrationis tempore gentium regestrum fiat, quod ad Comitatum mittatur, unde cognosci possit, an domini et nobiles *respectu bonorum suorum* sufficientem militem subministrarint? 1545. Art. 26.

Nobiles arces habentes, et in numerum baronum non adsciti, onera cum comitatu ferant. 1556. Art. 40.

Praeterea de gentibus iis, *quae continue pro communi defensione sunt intertenendi* (azaz itt világosan az akkori időben létezett állandó katonaság) ut pro hoc anno iuxta modum in aliis conventibus institutum (azaz, részint a zászlós urak, részint a megye pénztárába fizető nemesség által) interteneantur, neque in hac re sit personarum exceptio, sed tam per *dominos* quam *nobiles* aequaliter observetur. 1567. Art. 20.

áldozatait tekinti, az 1559. 17. törvénycikkben foglalt panaszt, miként a magyar nemesség a török elfoglalás által okozott szenvedésein kívül nem kisebb adóztatásokkal terhelhetik, mint öfelsége nyugalomban élő tartományai - nem tarthatja igazságtalannak.

Egész adóztatási rendszerünk történetének leírása e munka körén kívül fekszik, s azért fölhalgyva további idézésekkel, a mondottak után csak még azon meggyőződésemet fejezem ki, hogy miután 1715-ig hazánknak rendes védelme csak banderális seregeire bízott, s ezeknek fölállítása és tartása a zászlósúrak s nemesség költségein történt, világos, miként a nemesség adómentességi kiváltsága a hadi adóra nézve 1715 előtt nem létezett, sőt hogy azon terhek, melyek jelenleg a hadi adó által pótoltnak, majdnem kizárólag a nemesség által viseltettek.

Áttérek most az adónak másik nemére, a *háziadóra*. Miután e kérdés hosszú vita által már eléggé fölvilágosított, röviden csak azt jegyzem meg: hogy mind az 1486. 64., mind az 1649. 48-nak rendelete világos,¹²⁸ s hogy azon motiváció, melyet az utóbbi törvény az érsekújvári nemesek adóztatására nézve felhoz: miként ti. *kiknek a nemesi kiváltság tetszik, annak magát az ezzel járó közterhek alól kivonni nem szabad*, napjainkban az egész magyar nemességre éppúgy illik, mint mikor e törvény hozatott Érsekújvár nemeseire.

A többször idézett 1687. 12. tc., hol a nemességnek általános adóztatási kötelessége megújítatik, e szavakban: *in medium Cottuum publicarum et communium quoque impositionum onera sufferre assolvere*, a közös költségek alatt, melyeket az országos költségektől elválaszt, szintén a megyei háziadót érti, s így az előbbi törvényeket megerősíti. Úgyis tudja mindenki, hogy azon korban, melyről szólok, a házi- s hadi adó kezelése egymástól elválasztva nem volt, s mind azon adó, mely a nemesség által a megyei bandériumok fenntartására, mind az, mely a megye költségeinek fedezésére fizettetett, egy pénztárba folyt, mit már azon számos törvények is bizonyítanak, melyek által később a házi- s hadi adónak külön kezelése parancsoltatik.

A magyar nemesség, mint a felhozottakból láthatni, a XVIII. század kezdetéig mind az akkor létezett hadi adóra, mind a megyék közszükségére nézve híven teljesíté tehát adózási kötelességét, és senki által ingyen élösködéssel nem vádoltathatik. A kérdés, mely most előttünk fekszik, az, vajon az 1715. 8. tc. tett-e oly változásokat állományi szerkezetünkben, minőket sokan belőle következtetni akarnának? azaz: lehet-e e cikkekre hivatkozva nemességünk adómentességének jogszerűségét bebizonyítanunk?

Continuos equites intertenere nolentes, ablatione bonorum puniuntur. 1578. Art. 8.

Az 1595. 3. törvénycikk által a nemesség, birtokában talált minden porta után 6 frt fizetést vállal magára, büntetés alatt kikötvén, hogy ez adó a parasztoktól szedetni nem fog.

Hasonló rendelkezés tételik az 1597. 2. tc. által stb. stb., de nem akarom olvasóimat untatni több idézésekkel.

¹²⁸ Quare praesenti decreto sancitum est: quod a modo omnes et singuli cujuscunque status et conditionis possessionati homines existant, et in quocunque Cottu constituentur, expensas per communitatem disponendas, de bonis et possessionibus suis, ad ratam portionem sive sortem eorundem in medium communitatis semper persolvere et persolvi facere debeant et teneantur. - 1486. 64.

Idcirco decretum est: ut quandoquidem ipsis (az érsekújvári várban lakó nemeseknek) praerogativa nobilitaris placeret, onus quoque huius vel cuiusque Cottus subire, taxationique et jurisdictioni illius vel cuiuscunque Cottus subijcere sese debeant et teneantur. 1649. 48.

Az 1715. év alkotmányi kifejlődésünk tekintetében kétségen kívül a legfontosabbak egyike. - A nemzet fáradt vala annyi háborgások után; a nemesség görnyedve mindig súlyosabbá vált banderális kötelességének teljesítése alatt, változások után vágyódott; a kormány, miután tapasztalá, hogy a banderális seregek nemcsak törökök ellen használtathatnak, nem báná, ha a nemességnek ebbeli tartozása más, pénzbeli váltsággal cseréltetik föl, habár első pillanatban nem pótolná is egész kiterjedésében a megszűnendő bandériumokat, és az 1715. 8. tc. törvénné lőn.¹²⁹

Midőn a törökök részéről fenyegető veszély még egészen meg nem szűnt, a nemesség banderális kötelessége még fenntartatik e törvénycikk által; azonban teljesítése csak azon esetekre szoríttatván, ha a király azt szükségesnek tartaná. A fontos változás, mely által eddig egy, kizárólag a nemesség által viselt teher a jobbágyok nyakába rovatott, már ekkor a rendes adó elfogadása által megtörtént, az egésznek kifejtését s rendszeresítését bizvást a jövőre leheté bízni. Már az 1723. 6. tc. a földbirtokosokat és nemeseket minden adótól örök időkre szabadoknak nyilvánítja, (miről még 1715-ben szó nem vala), s banderális kötelesség külön megemlítése helyett pedig már csak általánosan a katonáskodásról szól.¹³⁰ Az 1741. 8. tc. pedig az 1723. 6. törvénycikk által kimondott örök adómentesség körül kínai falat állított föl, mely szerint azt még a király s nemzet között történhető egyetértés esetében sem lehetne változtatni, mi által ildomos apáink, úgy látszik, önmagok megvallák, hogy e jog nem tartozik azok közé, melyeket veszély nélkül kérdés alá vonhatni.

Hogy a magyar nemesség azon befolyása által, melyet a törvényhozásban csak maga gyakorolt, a XVIII. században teljes adómentességet tudá kieszközleni magának, az az idézett törvények után nem szenved kétséget; valamint az sem csuda, hogy a kormány, mely a banderális rendszer minden veszélyeit ismeré, örömmel látá, hogy e kötelesség rendes adóval váltattott föl, habár az ilyképpen támadott teher nem azon vállakra tétetett is, melyeket az alkotmányunk szelleme szerint illetett. A kérdés csak az: vajon *e törvények úgy alkottattak-e, hogy azokra állandó jogköveteléseket alapítani lehetne?* vajon a törvényhozó, midőn az idézett cikkeket alkotá, nem lépett-e túl természetes jogkörén, mely bármi tágas legyen, az anyagi és erkölcsi lehetőségek határán túl nem terjedhet? S e szempontból kiindulva, én az 1723. 6. t.cikket olyannak tartom, melyet alkotni semmi törvényhozásnak nem állt szabadságában.

Ha valaki, bizonyosan én nem akarom a törvényhozás hatáskörét szűk korlátok közé szorítani; de azért mondhatja-e valaki, hogy a törvényhozónak jogában áll megszüntetni bizonyos osztályokra nézve örök időkre minden tartozásokat? hogy jogában áll elvetni az összes erőnek felét, mely a nemzet fennállására megkívántatik, s mindezt pótlék nélkül, csak mert az egyes törvényhozók egyéni hasznát előmozdítja? törvényt alkotni, mely által a hon kifejlődése, sőt független fennállása lehetetlenné válik? Kérde, ki számíthatja ily törvények alkotását a törvényhozás hatásköréhez?

---

¹²⁹ Quandoquidem nobiles et omnes illi, quos sub nomenclatione hac cuiuscunque sint honoris, dignitatis et status personae in Hungaria lex complectitur, pro Regni defensione militare, adeoque personaliter insurgere, suaque respective banderia producere et praestare teneantur, id S. C. R. Majestas *quoties necesse esse judicaverit* ad conformitatem sancitarum superinde legum in posterum quoque desiderare et exigere poterit. 1715. 8.

¹³⁰ §. 1. Sacratissima quoque Majestas eosdem SS. et oo. tam dominos terrestres, quam et alios quosvis nobilitari praerogativa gaudentes ab omni contributione in perpetuum immunes conservandos decernit.

§. 2. Militare nihilominus pro regni defensione teneantur. 1723. 6.

Magok a nem-adózásnak barátai is érezték ezt némi tekintetben, s azért az említett törvények igazolására egy szép *juridicus fictio*-cskát állítottak föl.

A fikció röviden ez:

Magyarországnak egész földje a koronáé, vagy amennyiben általa adománylevelek útján egyes nemeseknek ajándékozott, ezeké. (Mint tudva van, a nem nemeseknek bírhatási jog csak a most múlt országgyűlésen adatott.) Már most lássák kedves véreink, adózni kívánó uraimék - így szólnak a kiváltság barátai -, a nemesség nem hiában kapta adómentességét, hanem a mint tudják, az egész magyar föld az övék levén, egy részt kivágtak különösen e célra *pro fundo contributionali*, s erre vetették egész tartozásukat. Az egészben nincs semmi rendkívüli, csak úgy kell fölvenni, mintha valaki több megyében jószágot bír, és az egész adósságát egy jószágra tábláztatja be, vagy azt különös zálog gyanánt jelöli ki.

Noha ezen fikció az 1741. 8. azon szavaival: *ne onus quoque modo fundo inhaereat*, úgy hiszem ellentétben áll: s ez 1741. 8. cikk a nem-adózók decalogja egyik legszentebb törvényének tartatik, nekem az egész okoskodás ellen csak azon kifogásom van, hogy az egész nemcsak nevezhető költeménynek, hanem valósággal az is, és hogy az egész adóalap kiszakasztása s átadásának története, első betűtől utolsóig, nagyszerű hazugság.

Talán bizony nem az?

Önök, nem-adózó uraim, azt mondják, hogy az egész úgynevezett adóalap, vagyis az összes úrbéri föld önök, vagy - nem bánom - az összes nemesség által avégett adatott 1715-ben a jobbágynak által, hogy belőle örök időkig minden lehető adóztatást viseljenek.

Nem fogok önökkel e pillanatban arról vitatkozni, hogy ebbeli szerződésök kissé uzsorás vala, önök nem lágy szív emberei, hanem ildomos férfiak, kik önhasznukat keresik, s ilyenmű ellenvetéseket csak megvetéssel hallanának; de legyen szabad kérdezni: miként fogják bebizonyítani ez úgynevezett adóalaprak minden egyéb nemesi birtokból történt kivágását, kíváncsik vagyunk az okiratot látni, melyben a szerződés följegyezve áll, hisz annyit író országunkban talán csak ily fontos egyezkedés egyrészről e hon egész nemessége, a másíkról minden adózói között nem történt anélkül, hogy följegyeztetett volna: miként ez és ez napon megjelenve az N. N. káptalan előtt, egyrészről mi, nemesség ezer és ennyi □-méröldnyi birtokunkat a „hon nemtelen lakóinak örökre beváltottuk; másrészről mi, nép ez örök bevallást hálados szívvel elfogadva, magunkat minden létező s valaha létezhető országos és házi-stb. adónak alávetjük.” Hol van, kérdem még egyszer, a legfontosabb íromány? hadd lássuk, hadd bámuljuk tartalmát.

Miután a nem-adózó urak még nincsenek oklevelek előmutatására ítélet által utasítva, hihetőképp nem fognak előállni a kívánt oklevéllel, s azért okoskodásaink által vagyunk tartalmát pótolni kénytelenek.

Annak bizonyítására, hogy a magyar nemesség által 1715-ben az adó egy különös alap (fundus) kijelölése által megváltott, a következő lehetőségek egyikét kell felvennünk:

Vagy A) e hon nem nemes lakói az említett 1715. év előtt nem bírtak semmi földbeli tulajdonnal, s csak midőn a nemesség adófundusát megállapítá, nyerték jelen haszonvételi földbirtokukat; vagy

B) földművelőink egy bizonyos mennyiségű föld használatában voltak ugyan már annak előtte is, de e mennyiség 1715-ben tetemesen megnagyíttatott; vagy

C) a jobbágynak által bírt földmennyiségre nézve 1715-ben nem történt ugyan változás, de a jobbágnak földesura iránti tartozásai kisebbitettek meg, s éppen a jövedelmi kisebbités az, mit a nemesség adó alapjául ajánlott.

Ha e három lehetőség között egy sem valósul, minden kétségen kívül áll, hogy a nemesség 1715-ben nem adott semmit, s így semmi kötelességtől föl nem mentheté magát. S alkalmasint ez lesz a tárgy bővebb vizsgálatának eredménye.

Ami mindenekelőtt a felállított lehetőségek elsejét illeti, ki lesz elég balga azon állítással lépni fel, hogy hazánk nem nemes lakói az 1715-i törvény előtt földműveléssel nem foglalkoztak, holott maga az osztálynak neve: coloni, ily állítás megcáfolására több mint elégséges, ha annyi törvények, 1514. 16., 1548. 32., 1553. 11. stb., melyekben a colonusok jogai s kötelességei meghatározatnak, nem szólnának is e tekintetben világosan.

A magyar nemesség földműveléssel nem foglalkozva, jószágainak jövedelmeztetésére a népesítésen kívül egyéb módot nem ismert, innen van, hogy azon esetekben is, hol valamely adó egyenesen csak a nemességre rovatik, mint az például 1542.-, 1595.-, 1597-ben¹³¹ történt, ez adó kulcsául nem józágaik kiterjedése, hanem csak azon népesített jobbágytelkek vétetnek fel, melyek az egyes nemes jószágán találtnak. Miként lehetne ily viszonyok alatt kétkedni, hogy a nemesség által már hajdanában annyi föld osztatott ki a jobbágyok között, mennyit azok munkájokkal győztek, s hogy így az 1715-i rendeknek az általunk felállított második lehetőség szerint, a jobbágyok kezeiben talált földmennyiséget nevelni alkalmuk sem volt.

Nem szándékom ez alkalommal a jobbágyok által jelenleg s egykor bírt földmennyiség megbecsülésébe ereszkedni; kik az urbárium behozatalakor történetekről valamit hallottak, sőt kik csak az összesítési törvények alkalmazását követték is figyelemmel, meg fogják vallani, hogy a kettős operáció által a jobbágyok kezeiben található földmennyiség tetemesen megkevesedett. S ha 1715-ben a jobbágyok földbirtoka a reájok vetett adó tekintetéből csakugyan megtoldatott volna is (mire azonban történeti adat nincs), mindazáltal alig hisszük, hogy a jelen pillanatban a jobbágyok által több föld használtatnék, mint mielőtt a nemesség a jobbágyok birtokát nagylelkűen adóalapul jelölte ki.

Ki egyébiránt mégis kétkednék állításunkon: miszerint a jobbágnak földbirtoki viszonyai 1715-ben, midőn reá egy egészen új teher rovatott, nem változtak, azt Werbőczy *Hármas-könyv*-ének III. rész, 29. és 30. szakaszára utasíthatjuk, honnan látni fogja, hogy még Werbőczy korában is a jobbágyoknak bizonyos tekintetbeni birtokjoga soha kétségbe nem vétetett, sőt a fekvő birtoknak felére nézve, mennyiben az a jobbágy szerzeményéhez tartozott, szabad rendelkezési, sőt fia halálának esetében substitúciói joga is fenntartatott;¹³² valamint felfogásom szerint, a *Hármas-könyv* I. r. 40. c. is, midőn az esetet, melyben a jobbágy telkétől

---

¹³¹ Ut pro hac vice de singulis portis ratione jobbagyionum floreni hungarici novem, ratione autem dominorum terrestrium floreni 6 numerentur. 1595. 3.

Quilibet dominorum Praelatorum de singulis 10 portis, ternos equites et totidem pedites bene armatos statuatur. *Quorum mediam partem dominus terrestris*, alteram autem partem colonus servat et interteneat. 1597. 2.

Universi praeterea Coloni, domos habentes, aestimatione perennali erunt aestimandi, puta Colonus unus pro quadraginta florenis: qua aestimatione facta, quisque dominorum et nobilium sexagesimam partem dictorum quadraginta florenorum (qui pro numero et aestimatione colonorum unicuique obvenit) ex propria bursa sine Colonorum gravamine conferre debebit. 1542. 28.

¹³² Si vero (res immobiles) per semet ipsum fuerint acquisitae, in duas dividuntur partes, quarum una domino ipsi terrestri, altera vero cui testamentaliter legaverit, effective cedet §. 4. Ubi tamen rusticus haeredem reliquerit legitimum, et haeres aetatem 12 annorum non attigerit, tum poterit pater non solum de portione sua (azaz birtoka feléről) testari, verum etiam haeredi parvulo - haeredem alium (quem maluerit) substituere. III. rész. 30. p.

megfosztathatik, kijelöli, világosan bizonyítja, hogy a jobbágyot telkétől elhajtani még Werbőczy, földművelő osztályainkra nézve oly szomorú korszakában sem állt földesúrnak szabadságában. S általában a *Hármaskönyv* szavaiból láthatni, miképp a jobbágybirtok viszonyai nemigen különböztek azoktól, melyekbe az urbárium szerint állíttatott, s mik szerint őt csak haszonvételi tulajdon illeti.¹³³

Nézzük most azon harmadik lehetőséget, melyet felállítánk. A jobbágyok által bírt föld bizonyos úri tartozásokkal terheltetvén, ezek a földesúrnak valódi tulajdonát teszik; minélfogva talán a jobbágyi birtokot terhelő úri tartozások egy része engedtetett el 1715-ben, s ez ajánltatott a nemesség által az adó alapjául? Ez annyival valószínűbbnek látszik, mivel törvénykönyvünkben már példát mutathatunk rá.

A tizenhatodik században a határvárak fölépítése s kijavítása által a jobbágyokra új teher háríttatott, s ím az 1553. 11. t.cikk a jobbágyok úrbéri munkáját, mely, mint tudva van, már II. Ulászló törvényei által évenkénti ötvenkét napra határozottatott meg, negyven napra szállítja le,¹³⁴ mi hogy egyenesen ez új teher tekintetéből történt, világosan bizonyítja az, hogy a jobbágyoknak a várak kijavítására fordított új munkabeli tartozása az 1567. 17. t.cikk által éppen azon tizenkét napra határozottatott meg, mellyel a jobbágy, a fenn idézett törvény értelmében, urának kevesebbel tartozott.

Őseink a XVI. században joggal mondhatták tehát, hogy ámbár nem ők személyesen teljesíték a várak fenntartására szükséges munkákat, mégis ez adó alapja általok adatott; de vajon őseink a XVIII. században mondhatják-e ezt?

Némelyek el akarnák hitetni velünk, hogy a jobbágyi telek az úrbér előtt, kiterjedésére nézve szabályozva nem volt. Ez állítást meghazudtolja a törvény. Már az 1567. 5. tc. oly parasztokról szól, kik a földnek csak egynegyedét, hatodát vagy nyolcadát bírva, uruknak csak egy negyed, hatod, vagy nyolcad részét fizetik annak, mi egy egész telektől fizettetik.¹³⁵ Miből világos, hogy a teleknek kiterjedése már akkor meg vala határozva.

Vagy talán abban fekszik a könnyítés, hogy a munka ötvenkét szekeres-napban állapítottatott meg? Láttuk, hogy a XVI. század alatt a jobbágy munkabeli tartozása a várépítésekénél tett szolgálatai tekintetéből évenként negyven napra szállítottatott le; azonban törvénykönyvünkben világos, miként azok úri munka tekintetében már előbb sem voltak a mostaninál rosszabb állapotban. A jobbágyok munkája már Ulászló alatt, mikor a parasztzendülés legyőzetvén, jobbágyaink felette nagy kedvezésekre nem számolhattak, ötvenkét napra határozottatott meg.¹³⁶ A különbség az akkori és mostani állapot között csak abban fekszik, hogy míg Ulászló törvénye általán véve csupán munkanapokról szól, nálunk a gyalog s szekeres munka között különbség tétetett, s az elsőből száznégyszáz nap kívántatik, miben én nagy kedvezést nem látok.

De talán a munka leszolgáltatására nézve adattak a jobbágyoknak némi könnyítések? Csalódás! már a XVI. században majdnem ugyanazon rendelkezéseket találjuk, melyek az úrbér által megújítottak. Az 1548. 37. tc. az egy héten tartozás felett szolgált robotnak a jövőbe való

---

¹³³ Ugyanott 8. §.

¹³⁴ Ut loco 52 dierum quibus in priori constitutione dominis suis servire fuerant obligati, quadraginta tantum dies in posterum serviant. 1553. 11.

¹³⁵ Nimirum, ut si colonus ratione eiusdem domus, in qua habitat, aut quartam aut sectam vel octavam partem agrorum: fundi, seu pratorum possideat, atque etiam Domino terrestri quartam aut sextam vel octavam partem eius census solvit, qui de una integra sessione solvitur etc. 1567. 5.

¹³⁶ Item qualibet hebdomana singulo uno die servire teneantur. 1514. 16.

betudatása, 1548. 35. tc. a szántás mikénti teljesítése, az 1550. 35. tc. a robotnak sürgetős munka idejébeni kettőzéséről már rendelkeztek.

Vagy legalább a kilencedet engedték el jobbágyainknak 1715-ben, azon kilencedet, melyet Nagy Lajos a nemességnek csak azért adott, hogy hadi szolgálatait annyival jobban teljesítse, s melyet azoknak, kik ezentúl e szolgálatokat helyette teljesítendik, átengedni Isten és világ előtt igazságos vala? - Dehogyan tettük, hisz a kilenced jövedelmeinkhez tartozott, s mi csak kötelességeink átengedésében vagyunk nagylelkűek.

A magyar nemesség, mint mindezekből világos, 1715-ben semmit, minek valóságos birtokában volt, másnak által nem engedve, jobbágyainak tartozását semmivel nem kisebbitve, semmit nem tett, minél fogva magának jogszerűleg oly tetemes kiváltságot szerezhetett volna, mint minőt az adóra nézve követel.

De vajon szükség vala-e ezen hosszú bizonyításra? nem világos-e magában, hogy az egész állítás valóságos képtelenséget foglal magában? Vajon ha megengednék is, hogy a jobbágyok kezeiben talált birtok 1715-ben az akkor kivetett adó alapjául jelöltetett ki, nem világos-e, hogy miután a hadi adó azóta több mint kétszereztetett, a háziadó pedig, túlzás nélkül mondhatjuk, csak azóta támadott,¹³⁷ mindazon mennyiségre nézve, mellyel a jelen összes adó az 1715-i adót fölülmúlja, az adónak akkor alap nem ajánltathatott, s így annak fedezése a jobbágyokat nem illetheti? Vajon lehet-e föltennünk, hogy miután 1715-ben, mint most, hazánkban sok pusztabeli birtok vala, ha csakugyan a nemesség adóterhét földben váltotta volna meg, a pusztá-birtokosoktól nem kívántatott volna-e ugyanakkor, hogy a reájok eső adó fejében szintén parasztok által használandó földet hasítsanak ki? mi ha nem történt, az adóalap regéjéhez tartva magunkat, azt kellene feltennünk, hogy a népesített helységeket bíró nemesek, társaikért, kiknek pusztai tulajdonuk vala, az adómegváltás egész terhét magokra vállalták.

A magyar nemesség tehát sem a mohácsi vésznapi előtt, sem utána, egészen 1715. évig nem bírt a hadi s háziadó tekintetében adómentességgel. Megmutattam, hogy azon fikció, mellyel az 1723. 6. tc. védelmeztetik, csakugyan nem egyéb valódi költeménynél; s hogy a nemesség, midőn magát előbbi tartozásaitól fölmenté, birtokának egy részét adó fundusaul nem jelölte ki soha. S nyugodt kebellem ismétlem állításomat: hogy a nemesség adómentességét nem jognak, hanem csak egy óriási visszaélésnek tartom, melyet százados élvezet soha nem szentesíthet.

Vannak e hazában sokan, kik az úgynevezett parlamenti taktikának több fontosságot tulajdonítanak, mint amennyivel valóban bír, s ezek károsnak tartják, ha a nemesség adómentessége jogszerűség szempontjából támadtatik meg. „Ne ingereljük fel szerfölött hangos követelés által a nemességet ellenünk - így szólnak ők -, legyünk megelégedve, ha az adónak őt illető részét magára vállalja, s engedjük neki az örömet, hogy azt, mit mi kötelességnek hiszünk, nagylelkűségnek nevezhesse.” Hagyján! ha a tapasztalás e nézetet igazolja, ám szóljunk alázatosan, nem bánom, hízelegve mondjunk el hetenkint egy-egy panegiriszt, énekeljünk ditirambusokat, valahányszor nemessel találkozunk, ki legszentebb adósságát, mellyel e hazának tartozik, kegyesen megadni méltóztatott; de vajon remélhetjük-e, hogy ez eljárás eredményekhez vezetend? - Felette hangos követelés által reakciót idézünk elő - ezt hallom. - De ugyan valószínű-e ez?

Azok, kik az adó minden nemétől szent borzalommal visszaijedve, nemesi kiváltságaikat, melyek verekedve szereztek, most verekedve védelmezik, igen következetesen cseleksze-

---

¹³⁷ Vegyük fel például Pest megyét, hol a háziadó 1736-tól 1841-ig szüntelen öregbülve 9783 frttól 143 000 pp. növekedett.

nek, ha rossz néven veszik, valahányszor a nemesség adómentessége a jog szempontjából megtámadtatik. Ez urakat tőlünk meggyőződés és legszentebb érzelmeink rég elkülönözték, s csalatkozik, ki azt hiszi, hogy az ellenszenv, mely kebleikben a haladás elvei s férfiai ellen létezik, valaha enyhülni fog, bármennyire nem érdemlett kíméllettel lépnénk is fel ellenök; s ha valamit csak azért kellene elhagynunk, mert ezen urak között ellenhatást gerjeszthetne, nem cselekednénk józanabban oly hadvezérnél, ki az ellenséget csak azért nem akarja megtámadni, mivel hihetőképp védelmezni fogja magát. S ugyan a közös teherviselés barátai között annak kinyilatkoztatása, miként a nemesség eddigi adómentessége nem jog, hanem visszaélés, miként okozna ellenhatást? „De ha a kérdésnek ily módóni felállítása által mégis szakadások okoztatnának táborunkban?” - így szólnak félénk taktikusaink. - Akkor azt fogom mondani, hogy e szakadások történhetnek a kérdésnek ily módóni felállítása után, de bizonyosan nem ennek következtében. Minden pártnak vannak álhívei, s hol taps várható, nem hiányzanak komédiások, kik a kedvelt szerepeket magokra vállalják. Ha a párt diadalhoz közelít, főképp ha győzelme híveinek is áldozatokba kerül, ezen urak el szoktak válni, s ez történhetik, sőt fog történni kétségen kívül az adó kérdésénél is. Oly szent ügyért nem küzdöttek az emberek, melynek bajnokai között hasonló példákat nem mutathatnánk. De még ezek is, ha elhagyva a zászlót, melynek egyedül köszönhetik, hogy nevök eddig tisztelettel említettett, a közös teherviselés buzgó barátiból egyszerre ellenségeivé válnak, fogják-e mondani: miként ezen lépéseknek oka, mivel az adónak a nemesség által való elvállalása már nem többé nagylelkű áldozatnak, hanem pusztá kötelességteljesítésnek neveztetik; s ha mondanák, hol van, ki ezen igazolást kacagás nélkül hallhatná?

És ha a közös teherviselés barátainak e neme, az ellenfél e titkos frigyesei tőlünk elválnak, gyengébbek vagyunk-e? - Az adó kérdése sokkal tovább, sokkal élénkebben vitattatik, nemcsak egyesek, hanem tömegek által is, hogysem annak megoldását mástól, mint *valóságos majoritástól* várhatnók. A taktikát, mely nemes célokra használtatik, s mellyel a minoritás véleményének néha győzelmet szerez, senki sem tisztelheti inkább, mint én, de mi az adó kérdését illeti, azt hiszem, hogy a taktika ideje megszűnt, s hogy csak a többségnek az adó elvállalása szükségéről nyert meggyőződése vagy mi azt talán pótolhatja, a közvélemény vihatja ki e kérdés diadalát.

Ha a közös teherviselés elve eddig életbe nem léphetett, az ok nem a taktika hiányában, hanem egyedül azon túlnyomó befolyásban fekszik, melyet jelen megyei szerkezetünk mellett a nem adózó tömegek törvényhozásunkra gyakorolnak. Míg megyéink belső szerkezete nem változik, a közös teherviselés elvének teljes diadalára kevés reményünk lehet.

Ha meggondoljuk, miként az utasítások által minden elv elfogadása oly tömegektől függ, melyekre műveltségi állapotuknál fogva okoskodásokkal hatni nem lehet, melyekre roppant számuk miatt a közvélemény befolyással nem bír, s melyeknek legnagyobb érdeke az, hogy az adómentesség fenntartassék, nem bámulhatjuk, hogy a közös teherviselés eddig törvényeinkben kimondva nincs. Jól tudom, sokan e részben másképp vélekednek, nemességünk egy része műveltség - s külső kinézésre nézve hasonló a néphez, s így ez osztály jogainak védelmére ugyanazon okokkal találkozunk, melyek általán véve a nép jogai mellett hozatnak fel. - „A politikus képesség nem vagyontól vagy szociális állástól függ, a törvény az ország minden polgárait egyiránt érdekli: miért ne vehessen mindenki részt annak alkotásában” stb. stb.? - Nem fogok ez okok cáfolatába beleereszkedni. - Meggyőződésem az, miként a műveltség jelen állásában alig van Európában ország, hol a választást kivéve, a többi politikai jogok kivétel nélkül minden polgárnak által engedtetnének, s hogy hazánk legkevesebbé emelkedett ezen fokra. A veszélyek, melyeket Sièyes a jogok szerfeletti kiterjesztésében a szabadságra nézve látott, sehol nem léteznek inkább, mint nálunk. Azonban, ha e tekintetben nézetem hibás, ha az összes nép, mely hazánkat lakja, politikai jogok gyakorlatára képes volna is, mit bizonyít ez

a jelen kérdésre nézve? Nemességünk, bármily számos legyen, bár nagy részben míveltség s vagyon tekintetében a nép legalsóbb osztályaihoz számítható, soha népnek nem nevezethetik. Közte s a valóságos nép között kiváltsága is örök válaszfalat képeznek, s a közös teherviselés elvének életbe léptetését ezen osztály határozatától függeszteni fel nem egyéb, mint olyanoktól várni e kérdés célszerű megoldását, kiknek anyagi érdekei azt kívánják, hogy az ne oldassék fel, s kikre más érdekekkel hatni - mint általában véve minden tömegre - nem lehet.

Nézzük példaként Angliát. Senki nem fogja tagadni, hogy az osztály, mely ez országban a gabnatörvények fenntartását kívánta, a míveltségnek hasonlíthatatlanul magasabb fokán áll, mint nemességünk; s ha most feltesszük, hogy ezeken kívül senki Angliában törvényhozási befolyással nem bír, ezek pedig nemcsak választás, hanem utasítások által gyakorolják törvényhozási befolyásukat: vajon hiszi-e valaki, hogy a gabnatörvényekben változások történhetnének? Egyes magasabban álló egyéniségek e törvények megszüntetésére szavaztak volna, egyes törvényhatóságok amellet adták volna utasításaikat, s bizonyosan oly férfiakat is találunk, kik, mint Deák nálunk, az országgyűlési követség elfogadását azon föltételhez kötötték volna, hogy utasításukban a gabnatörvények megszüntetése kimondassék; de a praktikus Angliában bizonyosan nincs ember, ki ily viszonyok között a gabnatörvények megszüntetését remélheté vala. S mi arról ábrándozunk, hogy fenntartva megyei szerkezetünket, melyben kiváltságos osztályainkon kívül senki befolyással nem bír, s mint később meg fogom mutatni, a jelen szerkezet mellett nem is bírhat, fenntartva utasításainkat, a közös teherviselés szent elvének törvényhozási úton teljes győzelmet vívhatunk ki.

„De az utolsó évek példája nem bizonyít-e egészen ellenkezőt? - így szólnak jelen rendszerünk barátjai; - nem láttuk-e, hogy a magyar nemesség az országgyűlési költségeket önként elvállalá, hogy több fontos kiváltságáról lemondott? nem tapasztaljuk-e a lelkesedést, mellyel egyes törvényhatóságok maiglan a közös teherviselés elve mellett buzognak? Miért nem remélhetnők, hogy a diadalt végre kivívjuk?”

Értsük egymást jól. Senki nem tagadhatja, miként a közös teherviselésnek jelen megyei szerkezetünk legbuzgóbb barátai között is számos pártolói vannak. Ki az alkotmányos étellel nem ismeretlen, annak tudnia kell, hogy valamint a nemzet, mely az adó szabad megajánlásának jogával nem bír, az alkotmányos nemzetek sorába nem tartozik: úgy azok, kik e joggal bírnak ugyan, de kötelességeiket elismerni nem akarják, azaz adót ajánlanak, de annak fizetésében nem részesülnek, alkotmányos jogaikkal csak addig élhetnek, míg a passzív polgárok arról föl nem világosíttatnak, hogy a kiváltságos kasztának érdekei az övéikkel semmi összeköttetésben nem állanak.¹³⁸ E tekintet maga mindazokat, kik hazánkban az alkotmányosság baráti, a közös teherviselés elvének pártolóiá teszi. De én nem ezekről szólok. Ha az összes intelligencia az elsőtől az utolsóig a közös teherviselés elve mellett nyilatkozik is, ez az elv diadalára még mind nem elég. Szükséges, hogy a nemes tömegek többségére számíthassunk, s erre az eddig történetek után kevés valószínűséget látok.

Nézzük azokat, mik az adó elvállalása iránt a nemesség részéről eddig történetek.

„*Kész vagyok aránylagosan minden közterhekben részt venni* (így szól gr. Széchenyi *Kelet népe*-nek 355. lapján); *s értsük egymást, nem bizonyos terhekben egyedül, mint például a házi*

---

¹³⁸ Ki ezen tétel valóságán kételkedik, olvassa Spanyolország történetét a XVI. században, s ha e hazában V. Károly előtt több alkotmányos életet lát, mint Európa bármely más országában, s már II. Fülöp alatt helyette óriási zsarnokságot: ennek egyedüli okát abban fogja találni, hogy a kiváltságos osztályok érdekeit a nép érdekétől elválasztva, hatalmasok lenni megszűntek, s a közterhekben részesülni nem akarván, önmagukat fölöslegessékké tevék.

pénztár viselésében, hanem kivétel nélkül minden lehető terhekben, s nem szabad ajánlkózsképp egyedül, de törvényes kötelességileg, s mi több, a reám vetett adónak mire fordítását sem kívánom ellenőrizni mindaddig, míg a polgár és pór ebből ki van szorítva; mert - köztünk maradjon a szó - egyedül nem-fizetési ürügynek tartom s nem egyébnek, mint hipokrizisnek ezen sokszor hallott szójárásunkat: - szívesen adózom, ha felelős a minisztérium.” Mindazok, kik a közös teherviselést komolyan akarják, szándékukat nem érthetik másképp, mint gr. Széchenyi e szavaiban kimondá - s mégis mit látunk? - *A közös teherviselés elve helyett a háziadó egy részének elvállalása tüzetett ki a haladó párt programjában.* S mi ennek oka? Talán nem voltunk meggyőződve, hogy közös teherviselésről szólni s ha ezen elv alkalmazásra kerül, azt csak a háziadóra szorítani nevetséges; talán nem láttuk által, hogyha már az adó több nemei között különbséget akarunk tenni, a hadi adó a házínál a nemességet még inkább illeti, miután az tisztán oly terhek fejében fizettetik, melyek egykor kizárólag a nemességet illeték? Isten ments meg; mi jól tudtuk, mi átláttuk mindezt; az egyetlen ok, mely miatt a haladó párt programját egész a logikátlanságig megszorítá, az vala: *mert ha a közös teherviselés elve a hadi adóra is kiterjesztenék, nem lehet reményleni, hogy ily indítvány keresztülvitelére többséget találunk.*

Ha a törvényhozóink - mint más nemzetek törvényhozói - határozataikban csak meggyőződésöket követnék, a taktikát nevetségesnek tarthatnók, nem hiszem, hogy találtatnék törvényhozás, melynél a XIX. század közepette tehermentségünk nem dőlne el vitatkozás nélkül, de nálunk az utasítási rendszer vigyázatra int, s utolsó törvényhozásunknál, mely annyiszor túlzással vádoltatott, nem találkozott párt, mely a közös teherviselés elvét a hadi adóra is kiterjesztené. S ugyan mind e kíméletnek mik voltak eredményei? - A közös teherviselés elve az utóbbi országgyűlésen megbukott. Megbukott a haza minden kapacitásainak küzdelmei ellen. Megbukott, miután mívelt ember alig találkozott, ki a háziadó elvállalása mellett nem nyilatkozott volna, miután az ellene szavazó követek pirulva hirdeték ebbeli utasításaikat. És miben fekszik e tünemény magyarázata, ha nem azon befolyásban, mellyel, megyei rendszerünk mellett, egészen míveletlen tömegek bírnak a közdolgokra, s melynek szükséges következménye, hogy a legkitűnőbb értelmiség s legmagasztaltabb jellem ügyes agitátorok által minden befolyásától megfosztathatik, s egy Deáknak legyőzésére nem szükséges egyéb, mint hogy egy Forintos lépjen föl ellene.

Az adómentesség ellenei példás kitűréssel küzdöttek nézeteik mellett, s mihelyt a háziadó keresztülvitele lehetetlennek mutatkozott, új térre léptek át. *Egyes tárgyak jelöltettek ki, melyekre nézve a nemesség a hon egyéb polgáraival közösen adózand.* - Hogy ezen indítvány elfogadását a közös teherviselés elve győzelmének nevezni nem lehet, azt minden józan ember által fogja látni; azonban a dolog, mint első lépés, kétségen kívül a legnagyobb fontosságú vala, s a nemzet jobbjai élénk figyelemmel követék a törvényhozásnak e tárgy feletti tanácskozásait, rövid győzelem után hajótörést szenvedett ezen várakozásunk is. És ugyan miért?

Voltak s pedig számosan, kik e remény meghíúsulását a követi tábla makacsságának tulajdoníták; de ha azok, kik leghangosabban kárhoztaták a követi kart, mely az összlet iránti különbségek miatt a legfontosabb haladási lépést tenni elmulasztá, őszintén akarnának szólni, nem vallanák-e meg: hogy a tervezett nemesi adó nem egyes képviselők rosszakaratán, hanem egyedül azon körülményen szenvedett hajótörést, *mivel az adózás mellett soha mesterkéltségen kívül egyéb nem létezett?*

Ha törvényhozóink közt nem találkoznak olyanok, kik érezve, hogy a törvényhozónak vannak szentebb kötelességei, mint melyekkel egy megyének tartozik, utasításaiktól el nem térnek, az alsó táblai többség, melyet oly tapssal üdvözlénk, nem létezett volna soha; - s ha, midőn a

közös teherviselés elve nem általánosan, hanem csak három évre mondatott ki, midőn az összlet annyira leszállított, hogy belőle eredményt, mellyel magokat igazolhaták, nem remélhetének többé, ugyan azon követek visszaléptek, vajon őket illeti-e a vád? vagy nem inkább azokat, kik őket utasításokkal elláták, azaz: *a magyar nemesség többségét*, - nem inkább azon rendszert-e, mely az egyes törvényhozót arra kényszeríti: hogy önmeggyőződése ellen szavazzon? Mihez képest ha az utasítás adási jog csakugyan megyei szervezetünk lényegéhez tartozik: adózni nem akaró nemes társaink sok köszönettel tartoznak e rendszernek, főképp ha azokra emlékeznek, mik ez ügyben az országgyűlés után történtek.

Azok után, mik részint az országgyűlés előtt, részint alatta a közös teherviselési elv megbuktatására történtek, valószínűvé vált, hogy valamint a háziadó elvállalásának pártolói az egyes megyékben nyers erő által most ledorongoltattak: úgy e kérdés a legközelebbi törvényhozásnál is ugyanazon s talán még nagyobb nehézségekkel fog találkozni, s szükségképp a gondolat támadott sokakban: nem lehetne-e ezen elv keresztülvitelére oly előkészítő lépéseket tenni, melyek a törvényhozás- s az öt utasításokkal ellátó tömegektől függetlenek. - Hazánkban, hol az úgynevezett municipális autonómiának címe alatt a törvényhozás közbenjárása a legfontosabb tárgyakra nézve nélkülözhetőnek tartatik, s egyes megyék például a honoráciorokat minden törvény nélkül választói képességgel ruházták fel, e gondolat természetesebb vala, mint bárhol e világon, s úgy látszott, csak egy törvényhatóság példája leendő szükséges, hogy adózó honfitársaink terhei, melyeken törvény útján nem könnyíthetünk, más úton kisebbíttessenek.

Bezerédj István, kit barátomnak nevezhetni már ezen egy tetteért is mindig büszkeségemnek tartandom, e nézetből indulva ki, mintegy másfél év előtt ünnepélyes nyilatkozatot adott be Tolna vármegyének, mely által javait a házi- s hadi adónak s minden egyéb polgári tartozásoknak alája vetve, magát a megye adózóinak sorába iktattatni kéri; s ki hitte volna akkor, hogy e nemes példa számos követőre nem találandó? ki nem tette volna fel, hogy miután törvényhatóságaink vannak, melyeknek utasításai a közös teherviselés elve mellett kiadott manifesztumokhoz hasonlíthatnak, melyeknek legnépszerűbb férfiai azok, kik az adózó nép érdekeiben legtöbb kitűrést tanúsítottak, közönyösséggel Bezerédj példája fogadtatni nem fog; hogyha nem is egész törvényhatóságok, legalább mindenikben számos oly férfiak fognak találkozni, kik meggyőződésüket követve, a közterhekből reájok eső részt magokra vállalandják, főképp, miután úgy látszott, hogy ily cselekvés e férfiak által bevallott elveknek szükséges következménye, s az, hogy a *B. P. Híradó* Bezerédj István tettét, főképp miután az Pest vármegyében Rosti Albert, Besze János s Kossuth Lajos táblabírák által követtetett, gúny tárgyául tűzte ki, bizonyosan senkit vissza nem tartóztathatott. Míg azokat, kik az adó kérdését megyeinkben ledorongolák, e párt sorai között látjuk, a *B. P. Híradó*-t pártjával együtt a közös teherviselés őszinte pártolójának tartani senki nem fogja, s átláthatta mindenki, hogy Bezerédj tette bizonyosan gúnyt nem érdemlett.

Ha valaki, ki mióta férfivá nőtt, azon meggyőződésben él, miként a nemesség adómentessége igazságtalan s a haza kifejlődésére káros, elébb elkövet mindent, hogy e kiváltság a szokott törvényes úton megszüntetessék, s miután látja, hogy ez nem történhetett, önként lemond igazságtalannak tartott kiváltságáról, s részt vesz azon terhekben, melyek meggyőződése szerint őt is illetik, mi van ebben, mi által megérdemlené, hogy gúny tárgyává tétessék? Vagy tán a közterhekben részt venni oly valami, mi a magyar nemesnek tilos? ha ez volna, következetesen azt kellene mondani, hogy mivel a nemesség katonaaállításra nem köteleztetik, neki katonának beállni nem szabad. Vagy talán az nevetséges, hogy elhagyva pártunkat, oly valamit teszünk, miben az egész had által, mellyel politikai zászlók körül egyesültünk, azon párt elveinek szükséges következtetésénél nem egyéb? mintha, midőn pártunkkal a szabadság mellett küzdünk, személyességünkről lemondanánk! mintha nem volna valami, mi pártszíne-

zetünknel több - *meggyőződésünk!* mintha a férfinak, ki magával tisztába jött, s nézeteinek életbe léptetése által senkinek jogkörébe nem vág, várni kellene, míg véleményében egész pártja osztozik?

Olcsó lelkesedésnek is neveztetett e lépés, s ez igaz lehet, mennyiben az, ki csak annyit ad, amennyire magát lelkiismeretében kötelezve érzi, nagy áldozattal nem büszkélkedhetik. Mondatott, hogy utolsó törvényhozásunk mulasztásait nem pótolhatja; s ez nem szenved kétséget, sőt reakcióval is fenyítettünk; de hogy Bezerédj nemes példája számos követőkre találni nem fog, azt a tespedés legmegrögzöttebb hívei sem merék reményleni.

Az egyetlen ember, ki ezt előre látá, legalább az egyetlen, ki ebbeli nézetét kimondá, gróf Széchenyi vala, - s miután azóta, hogy e tárgy iránt hírlapjainkban vitatkoztunk, másfél év folyt el, fölhíva érzem magamat kinyilatkoztatni, miként a tapasztalás nézeteit tökéletesen igazolá, s miként a méltóságos gróf e vitában új bizonyosságát adá, hogy e haza különböző pártjainak állását minden másnál jobban ismeri, habár alig tudom, irigyeljem-e ezen ismereteért, mely sok keserű csalódásnak lehet eredménye.

De tehát mindaz, mi a közös teherviselés elvének kivívására történt, csak haszontalan színjáték vala-e, melyben a fellépők tapsnál egyebet nem kerestek? mind e lelkesedés, mellyel a legigazságosabb ügy mellett annyian felszólaltak, csak alávaló tettetés és hazugság? hát azok, kikben a nép elismert jogainak bajnokait tiszteltük, csak szájas rétorok, kik elrémülve visszavonulnak, mihelyt őket valaki szavuknál fogja? - Csak ki viszonyainkat nem ismeri, emelhetne ily igaztalan vádakat; ki dolgainkban jártas, meggyőződik, miként az okok, melyek miatt Bezerédj példája oly kevés követőre talált, nem az emberekben, hanem az intézményekben fekszenek, melyen egész politikai életünk alapszik.

Az adónak a nemesség általi elvállalása a nemesség műveletlen, vagyis legszámosabb része között nem népszerű. Ki ez állításom ellen egyes utasításokra hivatkozik, melyben a nemesség a közös teherviselés elve mellett nyilatkozott: azt azon módra emlékeztetem, mely szerint ez utasítások nagyobb része készítettett. Miért mellőztetett éppen e legfontosabb tárgynál minden vitatkozás? honnan van, hogy majdnem mindazon megyékben, hol az adó elfogadtatott, az elfogadás csak felkiáltás által történt; miért e vádak, melyek Kossuth Lajos mint a *Hírlap* egykori szerkesztője ellen az adó kérdésében tett izgatásai miatt emeltettek? nem fekszik-e mindennek oka abban, mivel a nemességnek az adózás elleni antipátiája előttünk tudva volt; mert meg valánk győződve, hogy ha e kérdés hosszabb vitatkozás tárgyává tétetik, a látszó többség, mely mellette itt-ott mutatkozik, bizonyosan el fog tűnni?

Az adó kérdése a konzervatív párt által több megyében arra használtatott, hogy egyes, a közbizalmat bíró férfiak a nemesség szemeiben gyűlöletessé tétessenek, s a zalai példa mutatá, hogy nincs annyira magasan álló egyéniség, mely, ha politikai munkásságát az adó kérdésével ugyanazonosítja, befolyására biztosan számolhatna; ki bámulhatja, ha midőn Bezerédj István a közös teherviselés elve mellett új, s amint látszott, hatalmas izgatási eszközhöz fogott, sok, tette helyességéről tökéletesen meggyőződött férfi őt e pályán követni nem merte? - Ha az adó kérdése újra szőnyegre kerül: nem fog-e az a konzervatív párt által újra izgatási eszközül használtatni? s ha ily úton, mire minden valószínűség létezett, a haladás legbuzgóbb pártolói, mivel magokat adó alá veték, befolyásuktól megfosztatnak: nem nagyobb kár háramlik-e ezáltal a nemzet szegényebb osztályaira, mint amit az önként elvállalt adó kipótolhatna. Egy megyében Bezerédj példájának követését a közelgő tisztújítás tévé lehetetlenné. Ha az adónak önkéntes elvállalása által a nemességet felfingereljük, a haladási párt megbukik: jobb, halasszuk az adó elvállalását tisztújítás utánig - így szóltak sok helyen. Más megyében figyelembe vétetett, hogy azok, kik magokat önként adó alá vetik, országgyűlési követtséget csak oly utasítással fogadhatnak el, melyben a közös teherviselés elve kimondatik, s hogy így

a jövő törvényhozás ismét a legkitűnőbb férfiakról fosztathatná meg stb. stb., de ki sorolhatná el mindazon egyes tekinteteket s körülményeket, miknél fogva az adó önkéntes elvállalása az egyes megyékben mellőztetett, s melyek magát Deákot - kinek nézetei e kérdés iránt kétségesek nem lehetnek - arra bírják, hogy Bezerédj példáját csak a háziadóra nézve kövesse. Bizonyos csak egy: hogy mindazon férfiak között, kik előbb a közös teherviselés elve mellett nyilatkozva Bezerédj példáját nem követék - más szavakkal: az összes haladási párt között -, igen kevés találkozott, ki e látszó következetlenséget nem megyéje állásának tulajdonítja, s így, e párt között legalább, kevesen lehetnek, kik el nem ismernék, miként az adó kérdése keresztülvitelének legfőbb akadálya a megyei szerkezetünkben fekszik. - Ha azon okokat vizsgáljuk, mik miatt a közös teherviselés elve a törvényhozásban megbukott: szükségképp a megyék utasítási jogára jövünk; ha kérdezzük, miért találkoztak a közteherviselés elvének oly kevés hívei, midőn annak praktikus kivitele került szőnyegre, műveletlen nemességünk befolyásában találjuk a feleletet. Mindenesetre tagadhatlan, miként a nemesség adómentességét csak megyei szerkezetünk tartotta fenn.

Mindez való lehet - mondják a megyerendszer védelmezői -, de csak addig, míg megyéinkben a nép nem nemes osztályainak befolyás nem adatott. Hozzuk be csak a *népképviselőt*, s látni fogjuk, mi egészen mások leendnek megyei szerkezetünk eredményei. - De vajon lehetséges-e ez? *Nem áll-e a népképviselő is valóságos ellentétben jelen megyerendszerünkkel?* Lássuk.

B) *A népképviselőről*

Nincs kérdés, mely körül azok, kik országglási tudományokkal elméletileg vagy gyakorlatilag foglalkoznak, fél század óta többet fáradtak, mint a népképviselő lehetősége legcélszerűbb elrendezése körül. Miként oly országokban, hol egynek korlátlan akarata kormányoz, a közállomány gyarapodása kizárólag e kormányzó jellemétől függ: úgy ott, hol a nép a kormányban részt vesz, befolyásának üdvös vagy káros hatása azon testület jelleme által határoztatik meg, melyre a befolyás gyakorlata a nép nevében bízott, s ezért a képviselői rendszer miként alkalmazása az alkotmányos élet fő kérdése.

Vannak bizonyos elvek, melyek a népképviselő miként alkalmazása iránt vezérfonalul használhatók, s melyeknek helyessége iránt napjainkban többé kétség nem létezik. Ilyenek például: hogy a szabadság biztosítása nem a választók számától, hanem függetlenségétől föltételeztetik; hogy nem minden egyes személy, hanem minden egyes érdek kellő képviselése őrzi meg a polgárokat azon elnyomástól, mely egyébként alkotmányos formák alatt, egyes osztályok által éppoly tűrhetlenné válhatik, mint ott, hol az egyes fejedelem önkénye ellen törvényes biztosítékok nem állítottak fel stb. stb.; a mód azonban, miszerint ez elvek az egyes esetben alkalmazhatók, szükségképp egészen a nemzetek különböző helyzetétől s műveltségi állapotától függ, s talán nincs az összes politika körében kérdés, melyre nézve más népek utánzása vagy metafizikai elvek kitűzése annyira károsan hathatna, mint éppen itt.

Ha a módot tekintjük, mely szerint a politikai jogok nálunk elosztottak, láthatja mindenki, miként azon rendszer, mely mellett a nemzet tizenkilenc-huszada minden jogok gyakorlásából kizáratik, s az ország napról napra fontosabbakká váló érdekei: mint ipar és kereskedelem, sőt az adózók egész tömege nem képviseltetik, soká már fenn nem állhat. Korunk szükségait nem elégítheti ki többé azon alkotmány, mely az arisztokrácia árnyoldalait a legtűzösebb demokrácia féltelenségével egyesíti, miközben nélkülözi azon rendet és következetességet, mely az arisztokráciának legjobb tulajdona, s nélkülözi az *egyenlőséget*, mely a demokrácia fő áldása. Népképviselő kell, csak úgy remélhetjük e hon gyarapodását, ha törvényhozásunk minden érdeket kellő mértékben képvisel. E meggyőződés mindinkább terjed; átlátják nem nemes

polgártársaink állása méltatlan voltát; s mindezek mellett a népképviselő kérdésének megoldva, de még helyesen felállítva sincs. Eddig e tekintetben három indítványt ismerek.

Először: hogy a nem nemesek azon része, melynek műveltségéről már életök módja kezesség, az úgynevezett *honoráciorok*, a nép köréből kimelve, politikai jogokkal ruháztassanak föl.

Továbbá: hogy a nem nemesek érdekeinek képviselése azon befolyás által eszközölthet, melyet szabad királyi városaink törvényhozásunkban gyakorolnának.

Harmadszor: hogy az egyes nem nemesekből álló községek ezentúl a megyei gyűlésekre követeket küldjenek, kik minden választás- és tanácskozásban részt vehessenek.

Ki fogja tagadni a nemes szándékot, melyből ez indítványok tétettek? ki fogja kétségbe vonni azoknak sok tekintetben üdvös hatását? de ki ezeknek akármelyikét elfogadva azt hiszi, hogy azáltal a népképviselőt létesíté? csakugyan nagyon csalódik.

Mi mindenekelőtt az első indítványt illeti, nem akarom e helyen vizsgálat alá venni: célszerű-e, ha azok, kik magasabb műveltségök által a nem nemes osztályok természetes védői, a néptől elkülönöztetnek; de vajon ki fogja állítani, hogyha az úgynevezett tisztes osztályoknak politikai jogok adatnak, a nép általok képviselve lenne? Holott a műveltség és életmód annyi különbsége mellett csak éppen a jogtalan állapot, melyben eddig éltek, képezi a nép s honorácioraink között létező érdekességet; megszűntével a kapocs is azonnal megszakad, mely most őket a nagy tömeggel egybefűzi.

Hasonlíthatatlanul nagyobb s üdvösebb változás az, mely a sz. kir. városok illő törvényhozási befolyása által idéztetnék elő, s én politikai újjászülésünk első pillanatának azt fogom tartani, melyben a városok törvényhozásunknál először élnek szavazatjoggal; de mindazon érdekesség mellett, mely városaink s a nép között a jelen pillanatban létezik, s létezni fog mindaddig, míg nemességünk természetelleni kiváltságai fennállnak: tagadni nem lehet, miként e kiváltságok megszűntével, főképp iparunk emelkedése által érdekek fognak támadni, melyekre nézve a városi és földművelői népségünk között nemcsak egység nem, de valóságos ellentét származik, s mikre nézve a városi követek a nem nemes népességet nem képviselhetik.

Végre mi a harmadik indítványt illeti: bármennyire tisztelem a nemes szándékot, melyből az tétetett: eddigi formájában ezen indítványt nemcsak kielégítőnek nem tartom, sőt azt hiszem, hogy annak elfogadása csak elkeseredést szülhetne. Oly gyűlésben, hol minden egyes nemes személyesen szavaz, Kecskemétnek vagy Kőrösnek két szavazatot adni inkább gúny- mint engedményhez hasonlít. Ily viszonyok közt éppoly kevésbé tarthatják magokat nem nemes osztályaink képviselve, mint a jelen pillanatban városaink, melyeknek országgyűlési szavazata összesen számítatik egynek.

De honnan van tehát, hogy mindazon lelkesedés dacára, mellyel a népképviselőtről annyian szóltak, ezeknél kimerítőbb indítvány nem tétetett, oly indítvány, mely ha tökéletesen elfogadható nem volna is, legalább a népképviselő elvének alkalmazását valósággal magában foglalná?

Vegyük be a népet alkotmányunk sáncái közé, ez azon általános szójárás, mellyel a népnek jogai mellett felszólalva egy idő óta élni szoktunk. Hogy e szavunknak nálunk szép hangjok mellett komoly értelme is van, bizonyítja az utolsó országgyűlés, melyen a haza nem nemes lakóinak birtok- s hivatalképesség adattak, s az alsó tábla többsége számos tanúságait adta, mennyire kívánja, hogy e szavak valósággá váljanak. Miként történhetett tehát, hogy ugyanazon törvényhozás, mely nem nemes honfitársainkat minden hivatalokra képesnek

nyilatkoztató, a választói jogok kiterjesztése iránt semmit sem tett, holott a választói jog minden polgári hivatalok első fokozatát képezi, s mindenki előtt világos, hogy a választathatási képesség a nem nemesekre nézve nagy csalódássá válik, ha a választási jog kizárólag a nemesek kezében marad?

E rendkívüli tünemény magyarázata, felfogásom szerint, csak abban fekszik, mert törvényhozóink átlátták, miként a nemesség választási és egyéb politikai jogai oly természetűek, melyben a nemesség által jelenleg élveztetnek, az egész népre kiterjeszteni nem lehet; átlátták, hogy megyei szerkezetünk, melyet oly szívesen alkotmányunk sáncának nevezünk, szűkebb, semmint mögötte egy egész nép megférhetne; s e nézet annyira igaz, hogy csak az vádolhatja következetlenséggel törvényhozóinkat, ki országunk helyzetét nem ismeri, bármily rendkívülinek látszassék egyébiránt, hogy azon pillanatban, melyben valaki minden legmagasb hivatalra képesnek nyilvánítatik, választói jogaiból kizárva maradjon.

A nemes már születése által választó, tőle e jog gyakorlata nézve semmi föltételek nem kívántatnak; az, hogy valakinek béres szolgája, s hogy semmi tekintetben függetlennek nem nevezhető, éppoly kevésbé zárja őt ki a választásból, mint az, hogy még apai hatalom alatt áll, a tudatlanság s míveletlenségnek legaljasabb foka éppoly kevésbé szolgál akadályul, mint az, hogy most tizedízben szabadult ki a megye tömlöcéből, hol az utolsó lólopásért vagy éppen valamely tisztújításnál elkövetett büntetés miatt fogva volt. *Ő született nemesember, azaz született választó*, a többihez nincs köze senkinek. Már ha most e jogot változatlanul megtartva, alkotmányunk sáncainak e tekintetbeni kiterjesztéséről - vagy egyszerűbben szólva: *jogegyenlőségről* szólunk, mit jelenthet ez egyebet, mint azt: hogy választói képesség, valamint most feltétlenül minden nemesre, úgy föltétel nélkül minden lakosra ruháztassék, hogy miután nem nemes osztályaink eddig semmi választói jogokkal nem bírtak, első lépésül a *vote universellel* ajándékoztassanak meg, s pedig oly kiterjedésben, mint eddig sehol sem divatozott; mert nem ismerem alkotmányt, hol béres szolgák, inasok, kiskorúak és kiszabadult gonosztevők teljes politikai jogokkal élnének, s alig hiszem, hogy a jogoknak ily kiterjesztését a jelen pillanatban valaki lehetségesnek gondolná.

Annál világosabban tűnik föl e nehézség, ha figyelmünket arra fordítjuk, hogy a választói jog nemcsak az országgyűlési követekre, hanem a megye minden tisztviselőire nézve is a választók által egyenesen gyakoroltatik, mi által, ha csak a választásokat határtalanul meghosszabbítani nem akarjuk, minden választók együttléte kívántatik; mi a választói jog kiterjesztése mellett gyakorlatilag majdnem lehetetlenné válnék, ámbár oly megyék tapasztalása szerint ítélve, hol a nemesség nagy számú, igen valószínű, hogy a választói jog minden nem nemesre is kiterjesztetvén, a választók száma első hivatalos foglalatosságuk alkalmával verekedés útján igen meggyéríttetnék.

A népképviselő első akadály, felfogásom szerint, tehát azon kiterjedésben s módon fekszik, mely szerint a választási jogok nemességünk által gyakoroltatnak.

Távol legyen tőlem, hogy míg alkotmányunk egyedül a nemesség védelmére bíztatik, a választók számát csak eggyel is akarnám kevesbíteni. Alkotmányos jogok, csak ha számosak által védelmeztetnek, állnak biztosan, s habár majd természetelleninek látszik, hogy oly országban, mely magát arisztokratikusnak nevezi, a választói képesség születésen kívül semmi föltételekhez kötve ne legyen, én ebben csak azon természetelleni elv következményét látom, miszerint a választási képesség egyedül nemes születésre szorítottatott. De valamint mindaddig, míg e honnak nem nemes lakói választási jogaiktól megfosztva maradnak, a választási census behozását a nemességre nézve pártolni nem fogom: szintoly világos előttem, hogy a népképviselő csak a választási cenzussal együtt hozathatik be, s hogy ezen cenzusnak reánk nemesekre is ki kell terjedni, ha csak meg nem akarjuk semmisíteni azon jogokat,

melyeket nem nemes polgártársainknak adtunk. Mert hiszen, ha a nemesség jelen állapotában hagyatván, a nem nemesek választói képességét föltételekhez kötnők - azon jog, mely ezeknek oly megyékben adatik, hol a nemesség nagy számú, mi lenne egyéb óriási csalódásnál?

Hogy választásunk most gyakorlott módja szerint az összes megyei hivatalok egyszerre s egy helyen újíttatnak meg, s oly hivatalok választásában is részt vesz a megye összes nemessége, melyek csak a megye bizonyos részét érdeklik. Hogy e rendszer a jogok kiterjesztésével nem fér össze, nem szenved kétséget. Senki sem kívánhatja, hogy valamint most a nemesség nagy része mások költségein vitetik a választás helyére, úgy a népképviselőt behozatala után a választók nagy része vagy jogaitól megfosztassék, vagy azokkal csak hasonló föltételek alatt élhessen. S ha mindez áll, ha a népképviselőt eszméjének létesítésére az eddig föltétlenül gyakorlott választói jogoknak bizonyos föltételekhez köttetése kívántatik, ha a megyékben divatozó egész választási rendszert meg kell előbb változtatnunk, azaz oly dolgokat, melyek jelen megyei rendszerünk lényegéhez számíttatnak, lehet-e tagadni, hogy a népképviselőt eszméje életbe léptetésének szintén jelen megyei szerkezetünk áll útjában.

Hisz megyei szerkezetünk mellett az egyes polgárnak joga nemcsak országgyűlési követek s megyei tisztviselők választására szoríttatik. Ha azok, kik népképviselőtről szólnak, nem egy szépen hangzó szójárásért, mely pompás nyelvünkben eddig hiányzott, hanem oly valami által lelkesülnek, minek értelme van: a népképviselőt eszméje a politikai jogok egyenlőségétől elválaszthatatlan. Azon kérdés támad tehát előttünk: *vajon a politikai jogok, melyek megyei szerkezetünk mellett a nemesség által gyakoroltatnak, kiterjesztethetnek-e az összes nemzetre még az esetben is, ha e jogok gyakorlata bizonyos képességi föltételekhez köttetnék?* S én e kérdésre csak tagadólag felelhetek.

Ha van valami, mi által az újabb kor a régieket az országglási tudományokban meghaladta, e felsőbbség a képviselői rendszer behozásában fekszik; csak ez által vált lehetségessé, hogy nagy országoknak egymást soha nem látott polgárai közös szabadságban részesüljenek, és a politikai jogok gyakorlata sokakra terjesztessék, anélkül, hogy zavar támadjon, vagy a közállomány vezérlete értelmetlen tömegekre bízassék. - A régiek szabad alkotmányai egyes városok szűk határait valóban szorítva, a kísérletek, melyek több város egyesítésére tettek, vagy a kisebbeknek egy nagyobb általi teljes elnyomásához vezettek, mint azt Athenének Görögország egy része felett gyakorlott felsőbbségében láthatjuk, vagy mint az amphiktyók egyesülete mutatja, sikertelenek maradtak, s csak egy hatalmas szomszéd feltámadása vala szükséges, hogy egyszerre semmivé legyenek mindezen szép intézmények, melyekre ezredek után is bámulattal tekintünk vissza, melyek alatt annyi nagy férfiú nevededett. A régieknél gyakorlatban volt alkotmányi formák által az egyes polgár szabadsága némi tekintetben biztosítva vala - ámbár itt is a szabadságot többször váltja föl tirannizmus, hogysem ez állapotot oly kívánatosnak mondhatnók -, de ez összes állomány függetlenségének, mely egyszersmind minden egyesnek jogait föltételezé, hiányzott minden garanciája, mely csak az állomány egységében s hatalmában kereshető; s a szabad görög népek elnyomására csak Macedóniában kelle egy hatalmas uralkodónak támadni. A képviselői rendszer mellett, mint Franciaországban, Angliában, s Amerikában látjuk, az alkotmányos szabadság roppant birodalmakra terjedhet ki.

Újabb korunknak ezen felsőbbsege még inkább kitűnik, ha figyelmünket az alkotmányos országokban létező jogegyenlőségre fordítjuk. Van egy szám, melyen túl a tanácskozási jogok gyakorlata lehetlenné válik, s ha a lehető emberi műveltség legmagasabb fokozatát tesszük is fel valamely ország polgáraiban, oly állomány, melynek közdolgai ezerekből álló tanácskozó testületek által kormányoztassanak, sohasem fog jól kormányoztatni. Míg a képviselői rendszer ismerve nem vala, politikai egyenlőség csak ott létezett, hol minden egyes polgár

személyes részt vőn a közdolgokban; s innen van, hogy a régieknél minden politikai jogokat vagy születés által a néptől különvált s önmagukat kiegészítő kisebb testületekre (szenátusokra) bízva találjuk, vagy roppant tömegekre akadunk, melyek inkább szenvedély, mint értelmiség által vezetettve vesznek részt a közdolgokban mindaddig, míg azon szabadságot, mellyel élni nem tudtak, pénzért vagy szép szavakért valamely fortélyos vezetőnek el nem árulák. A polgárok szaporodása a régieknél nem erőnek, hanem gyengeségnek alapja, s mint Róma példája mutatja, a szabadság akkor a leggyengébb, mikor százezerekre terjesztetvén, legtöbb védelmezőre számíthat. Ki nem látja ezenkívül, hogy ott, hol minden polgár egyenes részt vesz a közdolgok vezetésében, s e részvét a polgári jogok szükséges kifolyásának tekintetik, létezni kell egy igen nagy számú osztálynak, mely minden polgári jogtól megfosztatott; ez természetes, mivel az embernek nemcsak tanácskozni, hanem enni is kell. A spártai helóták, a római mancípiumok, szóval a szolgaság, melyet minden régi szabad népeknél találunk, szükséges kifolyása azon kormányformának, mely alatt e népek éltek, oly föltétel, mely nélkül az ily értelemben vett szabadság nem állhat fenn. Csak a képviseleti rendszer mellett eszközölhető, hogy politikai jogok - mint Angliában - milliók által élveztethetnek, anélkül, hogy az országot anarchia fenyegetné, vagy a szuverén nép rabszolgákra szorulna, kik, miközben ő tanácskozik, helyette dolgoznak.

Hogy azonban a képviseleti rendszertől üdvös eredményeket várhassunk, szükség, miszerint az valóban képviseleti rendszer legyen, és ne csak annak nevezessék; s a politikai jogokkal felruházott polgárok ne felejtsek; *miként közdolgaik kormányzását képviselőkre bízták, s csak azon befolyást tartották fenn magoknak, melyet szabad választás s minden érzelmeik s kívánataik korlát nélküli kimondhatása által gyakorolhatnak.* Hol a nép a másokra bízott hatalmat minden pillanatban visszaveszi, s a közdolgokba nemcsak választás és kívánatainak szabad nyilvánítása, de határozatok által is befolyjni kíván, ott a képviseleti rendszer névben igen, de valóságban föl nem található.

Be akarjuk venni a népet alkotmányunk sáncai közé, s mert főképp alkotmányos országban annak, ki semmi politikai jogokkal nem bír, még polgári jogai sem biztosak, igen helyesen úgy vélekedünk, hogy azon képviseltetési jog, mely eddig csak nemesekre szorítottatott, kiterjesztendő a nemzet többi osztályaira is. De vajon *bírunk-e már csak mi, nemesek is képviseleti rendszerrel?*

Ha országgyűlés hívatik össze, igaz, összegyűlünk, s megyénkint nagy lármával két férfit választunk, kiket képviselőinknek nevezünk; de vajon ez magában véve tesz-e már képviseleti rendszert? s nem hiányzanak-e nálunk, ez egyen kívül, a képviseleti rendszer minden kellékei?

Elküldjük követünket, s megeskettetjük: hogy szorosan ragaszkodni fognak azon utasításokhoz, melyeket nekik elküldetésök alkalmával adtunk, s melyekkel talán meggyőződésök meg is egyezik, mert feltehetjük, hogy hivatalukat egyébként el nem fogadták volna; de nem marad-e együtt a választók testülete ugyanazon tárgyakról tanácskozva, melyekkel az országgyűlés foglalkozik? nem pótolja, nem változtatja-e meg utasításait egy napról a másokra? nem parancsolja-e sokszor ugyanazon embereknek, kiket megeskettett, hogy fehéret fognak mondani, egypár héttel később, hogy a legszorosabb felelet terhe alatt feketét beszéljenek, úgyhogy - túlzás nélkül mondva - a mód, miszerint egy vagy más követ bizonyos kérdéseknél szavaz, sokszor inkább azon postalegény gyorsaságától függ, ki az utasítást hozza, mint magának a követnek meggyőződésétől; *és ez képviseleti rendszer?*

Törvényhozásunk van, igen; ki nem hiszi, menjen Pozsonyba, s nézze meg a tanácskozási termeket, de szörnyen csalatkozik, ki azt gondolja, hogy e termekben a nemzet szabad képviselői ülnek, hogy az ország dolgai itt határozatnak meg. Mit mi országgyűlésnek nevezünk,

csak falhoz hasonló, melyet valaki mulatságára csak azért építtetett, hogy mesterséges visszhangot képezzen, mely mindent, mi feléje kiáltatik, változás nélkül visszaad.

Még törvényhozásunknál is csak pusztá nevet találunk a képviseleti rendszer lényege helyett; mit mondjunk, ha figyelmünket megyei szerkezetünkre fordítva, látjuk: miként azon törvény, mely sokszor 20 000 ember ötvenkét helyen történt tanácskozásainak kifolyása, alkalmazása módjára nézve hasonló tanácskozások alá vették? ha látjuk, miként e hazának választói nemcsak a törvények alkotásában, de majdnem minden közigazgatási tárgyban egyenes részt vesznek?

A nemesség sokkal több egyenes befolyással bír közdolgainkra, hogysem a képviseleti rendszerről nálunk csak szó is lehetne, s ha valaki tőlem kérdi: *vajon lehet-e a nemesség ezen jogait az egész nemzetre kiterjeszteni?* azt fogom felelni: hogy ezt annyival inkább lehetetlennek tartom, mennyivel világosabban bizonyítja a tapasztalás, hogy e jogok gyakorlata már most is felette nagy számra bízott.

Nemcsak az kívántatik tőlünk, nemesektől, hogy másokat részesítsünk azon jogokban, melyekkel bírnak; *nekünk* le kell mondani bizonyos privilégiumokról, melyeknek gyakorlásában voltunk. Nemcsak az szükséges, hogy másokat alkotmányunk sáncai közé fölvegyünk; de másképp kell építeni e sáncokat, ha a népképviselet - úgy hiszem, szükségessé vált - eszméjét közöttünk létesíteni akarjuk. Míg megyei szerkezetünk jelen alakjában marad, míg a megyei közgyűlés az egész közigazgatásról rendelkezik, s utasítási jogánál fogva a törvényhozásra befolyást gyakorol, a megyei gyűlésben pedig minden nemes egyenes befolyással bír, népképviseletről komolyan szólni nem lehet. A népképviselet első, mellőzhetlen feltétele jelen megyei szerkezetünk megváltoztatása. Ha az erre szükséges honszeretetet s önmegtagadást nem érezzük kebleinkben, ha jelen megyei szerkezetünkhöz ragaszkodunk, hagyjunk fel sóvárgásainkkal. Ki nagy cél után fárad, ki jelen szabadítékait valóságos jogokkal akarja fölcserélni, ne higgye, hogy ezt áldozat nélkül elérheti.

Jelen megyei szerkezetünkkel együtt létező bajaink orvoslatára a haladó párt által két indítvány tétetett.

Az elsőre nézve, mely a közös teherviselés elvének elfogadásában áll, láttuk, hogy annak teljesen keresztülvitelére, jelen megyei szerkezetünk fenntartása mellett, valószínűség nem mutatkozik.

A másodikra nézve megmutattam, miként népképviseletről szólni, míg e nemesség jogai, melyeket megyei szerkezetünk mellett élvez, szűkebb korlátokba nem szoríttatnak, pusztá ábránd.

Jól tudom, az itt elmondottak nem fogják növelni népszerűségemet, nem hibáznak hazánkban számosan, kik minden szót, mely a nemesség politikai jogainak korlátozása mellett emeltetik, szent borzalommal hallanak; kik haladni akarnak, de magokkal még egészen tisztába nem jöttek, nem lehetne-e egyszersmind a régi helyen maradniok; kik politikai jogokról szólva, szívesen megfeledkeznek arról, hogy azok egyszersmind kötelességek, melyeket alkalmatlan kezekre bízni nem szabad, s kik tátott torokkal egyenlőséget hirdetve, borzadnak, ha tőlök annak nevében az követeltetik, hogy illetlenül elfoglalt helyükről szálljanak le. Ezen urak, kik ha a francia forradalom napjaiban élnek, az osztályok egyenlőségét hihetőképp azért akarták volna létesíteni, hogy minden embert báró vagy grófi címmel ajándékozzanak meg, kíméletlenül fel fognak szólani ellenem; én azon nyilatkozzatokkal várom ellenvetéseiket, hogy az elvek, melyeket vallok s mindig vallék, általam nem azért választattak, mert fölölök szép szavakkal írhatok, hanem mivel meggyőződéseim kívánta úgy; s hogy azoknak elfogadom minden következményeit, bármi népszerűtlennek legyenek a nép azon egyhuzad része előtt, mely

eddig politikai jogokkal él. Nem vágyom olyan babérok után, melyekhez csak meggyőződésem megtagadása által juthatnék.

De fordítsuk most figyelmünket azon kísérletekre, melyek bajaink orvoslására a kormány részéről történtek.

Főispáni rendszer

Ha két utolsó törvényhozásunk eredményeit tekintjük, egészen különböző, de az alkotmányos életben egyiránt rendkívüli tüneteményeket látunk. Az 1840-i országgyűlés eloszlik, s a két párt, mely egy évnél tovább homlokegyenest ellentétben állt, egyiránt megelégszik; 1844-ben a törvényhozás munkálatai befejeztetnek, s a két ellentétben álló párt az eredményekkel egyiránt elégedetlen. E rendkívüli tünetemények magyarázata rendkívüli helyzetünkben fekszik, miszerint az országgyűlés eredményei nem a többség határozataitól függnék, s ha az 1844-i országgyűlés munkálataira visszatekintünk, csakugyan nem lehet csudálni, hogy azokkal egy párt sem volt megelégedve. Konzervatívainknak szomorúságra több okuk soha nem volt.

Igaz, az ősiség bilincsei mellett a nem nemeseknek adott bírhatási képesség nem fogja megteremni azon gyümölcsöket, melyeket tőle várunk; de nem szükséges előzmény-e ezen törvény éppen az ősiség megszüntetésére. Míg a bírhatási jog tisztán nemesekre szorítottatott, az ősiség megszüntetése nem vala veszély nélkül. Ki birtokát eladni kénytelenítettett, s vevőt keresve csak nemesek konkurenciájára számíthatott, méltán vala aggodalomban, hogy birtokáért nem fog illő árt nyerni, s küszködött azon jog fenntartása mellett, mely által utódainak a visszaválthatás lehetősége fenntartatott. Az utolsó törvényhozás határozata által ez indok elveszté erejét, s erősen hiszem, hogy az általános bírhatási képesség azon lépés, mely az ősiség eltörlését szükségképp maga után vonandja.

Igaz az is, hogy a *hivatalképesség* kimondása nem fog szülni nagyszerű anyagi eredményeket, s főképp azon hivatalokra, melyeknek választása a nemesektől függ, honunk nem kiváltságos lakóinak inkább csak reményt nyújt. De vajon hát ki nem érezi, hogy e törvény szavaiban a legnagyobb elv vívatott ki? hogy azon válaszfal, mely eddig a magyart a magyartól elkülönözte, lerontatott; s ezentúl többé még ürügy sincs, melynél fogva nem nemes honfitársainkat azon jogokból kizárhatnók, melyeknek élvezetére képeseknek mutatkoznak, én legalább nem fogadhatom meg, miként lehetne azokat, kiket minden hivatalra képeseknek nyilatkoztattunk, választói jogaikból tovább is kizárni. A választói jog minden polgári hivatal első fokozata, s képtelenség azt állítani, hogy ki születésénél fogva kancellár vagy országbíró lehet, születésénél fogva választó ne lehessen.

Ezen fontos haladási lépéseken kívül az utolsó országgyűlés alatt nemzetiségünk is kivítta némileg győzelmét, mit a konzervatívek messzebb látó része, mely a deák nyelvben a konzervativizmus leghatalmasabb eszközét látja, kétségkívül szinte fájlalt. Eddig nemzetiségünk mellett küzdeni kelle, most küzdés helyett leginkább csak várnunk kell. A törvényhozás átlátta, miként családok belső körébe avatkozni, vagy valamely népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a köznevelés, csak a törvényhozás, törvénykezés s közigazgatás körében követeli a magyar nyelv használatát, szóval, miként a törvényhozás egész követelése abban áll, hogy a deák nyelv helyett a magyar legyen azon kötelék, mely e hazának politikai életét összetartja. Törvényhozásunk ezen rendelete által nemzetiségünknek legbiztosabb alapját rakta le. Azon nyelv, mely mindenkinek, ki magasabb művelődés után vágyódik, mindenkinek, ki a közügyekben részt venni kíván, szükségessé tétetett, melynek kiterjedése alkotmányos jogaink kiterjedésével azonosítottatott, minden fondorkodásnak s rágalomnak nyugodtan nézhet már elébe.

Országgyűlésünk ezen pozitív eredményein kívül nem feledhetjük el, miként nálunk, hol szabad sajtó nincs, az országgyűlési tanácskozások egyszersmind az eszmék kifejlődésének egyik leghatalmasabb eszközét képezik. Helyzetünknek egyik abnormitása ez, mely tanácskozásaink hosszúságát, eredménytelenségét magyarázza, s mit ignorálni semmi esetre nem szabad. Ha az utolsó országgyűlés eredményeit e szempontból tekintjük, azok még nagyobbak.

Konzervatívjeink jól érzék mindezt; tudják, hogy vannak igazságok, melyek ellen, ha egyszer ki vannak mondva, sokáig küszködni nem lehet, s habár győzelemnek hirdették, hogy a haladó párt kívánatainak nagyobb része általok megghiúsított, szavaik hangjából észrevehettük, hogy mint Pyrrhus, diadalukat olyannak tartják, mely ha még egyszer ismételtetik, veszteket idézend el.

És a haladó párt?! Nem bukott-e meg az adó kérdése, nem lett-e semmivé a városi kérdés, a büntető törvénykönyv? s annyi más haladási terv, melyre munkálatait fordítá, annyi fényes remény, melyekre magát a proposíciók után feljogosítva érzé, a haladó párt miként elégedhetett volna meg a törvényhozás működéseivel?

E közelégedetlenség között, melyet az országgyűlés okozott, egyszerre hír szárnyalt, miként a kormány egészen új kormányzási rendszerrel lépend fel. Kíváncsiak valának valamennyien, annyival inkább, mivel az ország legfőbb hivatalainál változások s bizonyos kinevezések szoros összeköttetésben vannak. Az augsburgi *Allgemeine Zeitung* nézete, miszerint gróf Apponyinak kinevezése annak jeleül tekintendő, hogy a kormány ezután parlamenti kormányvá válandik, nem osztatott ugyan sokak által, s én részemről szinte tréfásnak tartám, hogy miután a felső tábla az egész országgyűlés alatt az alsóval ellentétben állt, gróf Apponyinak kinevezése azon szempontból üdvözlendő, mivel a többség (azaz a felső tábla többsége) mellette nyilatkozott; azonban kíváncsiak valánk az elhíresztelt új rendszerre mégis, sőt talán sokan lehettek, s pedig nem a kormány közönséges pártolóihoz tartozók, kik annak életbe léptetését nem várták remény nélkül. - A rendszer, miszerint hazánk eddig kormányoztatott, senkit nem elégíthetett ki. Mióta az ellenzék a haladás zászlóját kitűzé, a kormány szerepe a törvényhozási pályán tisztán negatív szereppé vált; ellenezte azt, mi a haladó párt által indítványoztatott; más elvet, mely határozatait irányozná, tetteiből észre nem lehetett venni; - közigazgatásunk hiányairól szólni fölösleges; - hogy anyagi érdekeink előmozdítására semmi nem történt, s Magyarország e tekintetben kormányától egészen elhanyagoltatott, azt senki még nem is tagadta; hogy az igazság kiszolgáltatása nem gyorsabb, nem is sokkal jobb ott, hol az kormányi kinevezéstől függő bírák által szolgáltat ki, mint megyéinkben, sokak nézete szerint ez is bizonyos, - szóval, kormányzásunk módja nem elégítheti ki még a legmérsékeltebb kívánatokat sem; s mennyi van közéletünk mindezen ágaiban, minek megjavítása kizárólag a kormánytól függ. Ki tudja, talán a kormány maga is átlátta ezt, s a létező bajokon, mennyire lehet, segíteni fog - így gondolkoztak sokan, s nagy várakozással néztünk az új rendszer elébe.

S miben áll tehát azon rendszer, az annyira elhíresített, mely által a kormány végre - mint annyian mondák - a tett mezejére lép, melytől e szegény ország újjászületését várhatjuk?!

Néhány főispán, ki főispáni hivatalán kívül még más közhivatalban állott, vagy főispáni vagy ezen másik hivatalától fölmentetett. Helyettök helyettesek nevezettek ki, állítólag nagyobb, a királyi kincstárból veendő fizetéssel és azon kötelességgel, hogy megyéikben lakjanak, s annak minden közdolgaiban részt vegyenek. - Ez az egész. „Ki nem látja, hogy a kormány ez eljárásában semmi nincs, mi a törvényeket sértené” - így szóltak a rendszer barátai. - „Rendet akarunk, akarjuk, hogy a kormánynak többség szereztessék, mely nélkül alkotmányos országban feladásának nem felelhetne meg.”

Mondhatnám erre, hogy ha a kormány új rendszere az elősoroltakon kívül többre csakugyan nem terjeszkedik, nem foghatom meg, miként várhat tőle valaki ily nagy következményeket; ha pedig többre terjeszkedik, annak a törvényhozás mellőztéveli behozása törvénytelen; mondhatnám, hogy tisztetem az őszinteséget, mellyel a kormány bevallja, miként a főispáni hivatalokat olyanoknak adva, kik már más hivatalokat viseltek, törvényteleniséget követett el; de hogy ez őszinteség jelen lépése törvényességéről még senkit nem győzhet meg; s az egyes kinevezések iránt is lennének észrevételeim;¹³⁹ azonban kerülni akarván mindent, mi személyességekre vezethetne vagy a vitatkozást elkeseríthetné, még a törvényesség kérdését is mellőzöm, s kizárólag arra fordítandom figyelmemet, mennyire valószínű, *hogy az új főispáni rendszer üdvös következményeket szülhet.*

Magyarország egész közelete törvényhatósági rendszerben központosul; a tapasztalás mutatta, miként e rendszer, úgy, mint az most fennáll, erős kormánnyal össze nem fér; s miként azon visszaélések, melyek körében napról napra nagyobb számban támadnak, a törvényhozás útján, hol a megyék utasítások által egyenes befolyást gyakorolnak, nehezen orvosolhatók. Ez vala, úgy látszik, az alapnézet, melyből a kormány újabb rendelkezéseinél kiindult. E nézet, felfogásom szerint, egészen helyes; de vajon az eszköz, mely a megyékben uralkodó visszaélések korlátozására választatott, nem egészen célszerűtlen-e?

Utolsó országgyűlésünk alatt többször nyílt alkalom oly törvények alkotására, melyek által részint megyei szerkezetünk némely hibái kijavíthatattak, részint ily javítások legalább előkészíthetettek. A kormány vagy legalább azon férfiak, kiket állásuknál fogva képviselőinek tartánk, mit tettek mindezen alkalmakkal? Részint közönbösen nézték, részint elleneztek a legnagyobb buzgalommal s állandósággal mindazon indítványokat, melyek ily törvények alkotását célozák.

Nem szükség bebizonyítani, hogy a háziadónak a nemesség által elvállalása megyei közigazgatásunkra a legüdvösebb hatást gyakorolta volna. A háziadó elfogadása a közös teherviselés elve győzelmének nem nevezhető, de első lépés, s pedig olyan, mely okvetlenül e szent elv kivívásához vezetend; s vajon hát, midőn e kérdés szőnyegre került, a kormány mit tett? - Nem akarok senkit gyanúsítani; de ha látjuk, miként a háziadó kérdése mellett csak az ellenzék küzdött, miként mindazok, kik e szent ügyet az egyes megyékben ledorongolák, magokat a kormány pártolóinak nevezék, s néhányan az adó bunkós ellenei közül később kormányi kinevezésektől függő hivatalokat nyertek, alig bámulhatni, hogy a kormány sokak által a közös teherviselés legbuzgóbb ellenének tartatott. De engedjük meg, hogy a kormány ellen emelt ezen vád igazságtalan; kérdem: *nem maradt-e a kormány a háziadó kérdésénél közönbös; nem tekinté-e azt nyílt kérdésnek?* s ha ezt tagadni nem lehet, elháríthatjuk-e róla a vádat, hogy az adó kérdésének megbukása egyedül tettlenségének tulajdonítható. - Az adó kérdése nem ellenzéki kérdés. E kérdés mellett nem pártérdekek, hanem egyrésről önosság, a másíkról kötelességérzet küzdenek. Nincs művelt ember, ki nem tudná, miként ha a nemesség adómentessége fenntartatik, haladásunk lehetetlen, de a közös teherviselés elve látszólag annyi egyes érdeket sért, hogy annak keresztülvitelét csak akkor várhatjuk, ha minden becsületes ember kezét fog. S ugyan szabad volt-e ily viszonyok közt a kormánynak közönbösnek

---

¹³⁹ Mi e kinevezésekben, nekem legalább, különösen feltűnt, az vala, hogy ámbár mindég mondatott, miként a jelen kormány egészen új rendszer szerint kormányozand, mégis az újonnan kinevezett s előbbi főispányok között politikai színezetökre nézve semmi különbséget észrevenni nem lehetett, kinevezést kivéve, hol ha az előbbi tisztelt főispán politikai elveihez talán túlzott szilárdsággal ragaszkodott, helyébe oly egyén választatott, kinek politikai nézetei eddig hajlékonyabbaknak mutatkoztak.

maradni; illő volt-e szabad kérdésnek tartani azt, melytől az egész haza kifejlődése függ, s melyről egyszersmind tudnia kelle, hogy azt az ellenzék maga, a kormány segedelme nélkül keresztül nem viheti?

A követi verifikáció kérdése került szőnyegre; ki volt akkor, ki a municipális függetlenséget s az úgynevezett megyei autonómiát leginkább védelmezé? ki volt, ki a törvényhatóságok utasítási jogát leglelkesebben magasztalá; ki alkotmányunk vesztét jósolta, midőn indítványba hozatott, hogy a háziadó maximumának meghatározása az országgyűlésre bízassék? sőt ki emelkedett municipális lelkesedésében annyira, hogy még a bírói hivataloknak három évenkénti választását is pártolása alá vevé;¹⁴⁰ nem az úgynevezett kormánypárt, nem a főrendek többsége-e, mely azon férfi által vezetett, ki most a kormánynál nagyobb befolyásúnak mondatik?

Ha bajaink egyik fő oka a megyéinkben létező rendetlenségben kereshető, ha igaz, hogy e rendetlenség a törvényhozás által jelenleg azért nem orvosoltathatik, mivel törvényhozásunk csak a megyék függő mandatáriusaiból áll, átláthatta mindenki, miként bajaink megszüntetésére hatályosabb eszköz nem lehet, mint törvényhozásunkban egy oly osztálynak adni befolyást, melynek a megyékben létező rendetlenségek fenntartása érdekében nem fekszik. A megyék reformja csak a városok képviseleti jogának megállapítása által válik lehetővé, ez világos mindenki előtt, ki hazánk helyzetét ismeri. *S vajon tett-e a kormány valamit, mi által a városi kérdés megoldását elősegíthet?* Nem akarom mentegetni senkinek hibáit; nem tagadom, hogy e legfontosabb kérdés megbukására nézve a feleletteher nem kizárólag a kormányt illeti; számos hibák követték el az ellenzék által is, sőt a városi követek egy része is a kérdés megoldásának csak akadályokat gördített elébe; úgy látszott néha, mintha a városi kérdés megoldása senkinek valóban szívében nem feküdnék, mintha a nemesség vagy annak legalább nagy része a nagylelkűséget, mellyel a polgári elemnek törvényhozási befolyást indítványozott, megbánva, saját indítványának önmaga akarna akadályokat gördíteni elébe; de vajon mindez fölmentheti-e a kormányt azon vád alól, hogy ezen akadályok elhárítására semmit nem tett?

A városi kérdés megoldása által a nemesség törvényhozási befolyása csonkul; az ellenzéknek egy, s nem megvetendő része a városok törvényhozási befolyását alkotmányos szempontokból veszélyesnek tartá, s csak a nemesség igazságérzete s azon meggyőződés, hogy a jelen állapot fenntarthatatlan, szerze e kérdésnek a megyékben többséget. A kormány részéről e kérdés megoldása semmi érdeket nem sérthetett, semminemű veszéllyel nem járt. Ha valakinek, a kormánynak kelle kívánni, hogy a megyék törvényhozási mindenhatósága a polgári elem által mérsékeltesse, s azon nehézség, melyen e kérdés hajótörést szenvedett, mégis nem a felső tábla, vagyis törvényhozásunk azon része által támasztatott-e, hol a kormány állandó többségben volt?

Ismerem az ellenvetést, melyet ez állítás előidézend. „A felső tábla független - így szólnak -, ha a szilárdság, mellyel nézeteihez ragaszkodott, a városi kérdés megoldásának nehézségeket gördített is elébe, a kormányt ez iránt semmi felelősség nem illeti.” De mi ez elhíresztelt szilárdságot illeti, ki éppen a városi kérdésre nézve a felső táblának első tárgyalás alkalmával kimondott nézeteit a később elfogadott elvekkel összehasonlítja, vagy ki e tábla eljárását a vallásos kérdés körül ismeri, szilárdságában legyőzhetetlen akadályt látni nem fog, s ha nem a

---

¹⁴⁰ Midőn a főrendi táblánál a városi szerkezet tárgyalása alatt a bírák választása került szőnyegre, e munka szerzője azon indítványt tevő, hogy a bírák szabadon választassanak ugyan, de hivatalaikat addig tartsák meg, míg bírói ítélet által attól meg nem fosztattak. A főrendi tábla többsége ezen indítványt visszaveté, ámbár az látszó vezetője, gróf Apponyi által pártoltatott.

kormány befolyásának, ugyan minek tulajdonítsuk azon egyébként magyarázhatatlan tüneményt, hogy felső táblánk mindabban, mi a városok rendezésénél az arisztokrácia érdekeit sérté, végre engedett, s csak egy tisztán kormányi, azaz a főfelügyelők kérdésében mutatkozott hajthatatlannak? - Ha a városi kérdés fölterjesztése nem akadályoztatik, e kérdés eldöntése, teljes meggyőződésem szerint, lehetséges vala. A kérdés legfontosabb részeire nézve a két tábla egyetértett. A választási képesség elve - mely nélkül városi rendezést magam sem akarnék - el vala fogadva; a történeti alap elhagyatott, és senki nem követelt többé a városoknak negyvenhét szavazatot, a szavazatok számára nézve semmi, a felosztás iránt kis különbségek léteztek: ugyan ki hiszi, hogy ha a kormány ez ügy fölterjesztését kívánta vala, a felső tábla ellenállt volna, csak mivel az alsóház a főfelügyelők felállításába beleegyezni nem akart, mert utasítások által lekötve, bele nem egyezhetett, addig legalább, míg a kormány e fontos kérdés iránt nem nyilatkozott.

Soha nem volt a kormánynak több alkalma, hogy bajainkon törvényes úton segítsen, s e hon jövő kifejlődését előkészítse, mint a múlt országgyűlés alatt: a kormány, teljes meggyőződésem szerint, ezen alkalmat nemcsak nem használá, sőt egészen úgy járt el, mintha a jelen helyzetet a lehetőségig jónak tartva, azt egész lényegében fenn akarná tartani; s ugyan azt hiszi-e valaki, hogy e mulasztást a kormány újabb rendelkezései kipótolhatják?

„Minden bajnak oka az: hogy nincs rend, s hogy a kormány többsége az országban nem számolhat” - így szólnak -, de vajon hát ha a híres főispáni rendszer életbe lép, e hibákon segítve lesz-e, főképp akkor, ha e két cél, ti. a rendnek fenntartása s a többség szerzése összeütközésbe jönnek?

Hazánkban nincs rend, ez, fájdalom, tagadhatatlan; de ki e bajnak okát keresi, meggyőződhetik, hogy az sokkal mélyebben fekszik, hogysen a kormánynak bármily egyes rendelkezése által elmozdíttatható.

Rend nincs, s nem lesz soha, ha nincs, ki azt fenntartsa; rend és erős kormány elválaszthatlan fogalmak, s nem oly módon rendeztetett-e kormányunk, hogy az már elrendezésénél fogva sem lehet erős soha? A kormány gyengeségének nem azon okairól szólok, melyek törvényhatósági rendszerünk következményei: de nézzük a kormány belszerkezetét, s látni fogjuk, miként ha Magyarországnak ma nem volna is megyei rendszere, korlátlan kormánnyal bírhatnék, de erős kormánnyal bizonyosan nem. Oly kormány, melyben minden egység hiányzik, melynek következetes föllépése lehetetlen, mert minden határozat változékony tehetségű testületektől függ; - oly kormány, melyről tulajdonképpen még azt sem tudjuk, hol keressük azt, Budán a helytartótanácsnál-e vagy Bécsben az udvari kancellária épületében; oly kormány, melynek minden ágainál a privát s köz, az igazgatási és törvénykezési tárgyak annyira összezavartattak, hogy a kormányzó testületek közül egy sem teljesítheti kötelességét, s mindig vagy az egyes polgárnak dolgai a közérdekűeknek, vagy ezek amazokban feláldoztatnak: ily kormányi szerkezet alatt - bármily kitűnőek legyenek azon egyének, kik benne részt vesznek - én rendet képzelni nem tudok soha. S vajon mit használ e bajok orvoslatára az új főispáni rendszer?

Ha megengedem, hogy mindazon főispánok, kik az újabb rendszer behozatalánál hivatalaik letételére kényszerítettek, kötelességeiknek eleget nem tettek - mit én kereken tagadok; ha megengedem, hogy a kormánynak új kinevezései mind a legcélszerűbbek - mit nem hiszek; ha megengedem végre, hogy az újonnan kinevezett főispánok s főispáni helytartók - mivel fizetősök megszorítottak - saját meggyőződésökről lemondva, a kormány minden szándékait elősegítendik, s minden parancsának vak eszközei leendenek - min legalább kételkedem: - mindebből mi következik? Következik - s valóban elég dolgot kelle feltennem, hogy csak e következményre is jussak -, *hogy Magyarországnak ötvenkét ember lesz, ki négy-ötezer forint*

fizetés mellett mindent el fog követni, hogy a kormány szándékai teljesíttessenek. Ennél egy cseppel sem következik több.

S vajon az elég-e arra, hogy Magyarország közdolgaiban azonnal rend legyen? -

Ki azt hiszi, annak meg kellene győződve lenni, hogy a közigazgatásban létező rendetlenség csak a kormány eddig bírt csekély befolyásának vagy annak eredménye, mert főispánaink a megye kormányán kívül még más hivatalokat is viseltek, s nem megyéjükben laktak. A tapasztalás pedig e tekintetben éppen ellenkezőt bizonyít. Városainkban a kormány akaratának kivitelében már eddig is semmi akadályokkal nem találkozott, s ím a városok közigazgatásában éppannyi, sőt még több rendetlenséget találunk, mint megyéinknél, s ha azon megyéket keressük, hol a zavar legnagyobb, közönségesen olyanokat fogunk találni, melyeknek főispánai s helyettesei az egy hivataluknál többet nem viseltek, s az évnek nagy részét megyéjükben tölték. S ha a kormány új rendszere csakugyan kizárólag a főispánok jobb fizetésében rejlik, s azon meg sem tartott nominális köteleességekben áll, hogy megyéjükben lakjanak: nem foghatom meg, miként lehetne azt valaha új rendszernek nevezni, vagy tőle a közigazgatásra nézve oly üdvös eredményeket várni, mint minőket sokan jósoltak.

De nem a rendszer egyenes hatása az, mitől nagy eredmények váratnak - így szólnak továbbá a rendszer baráti -, a főispáni hivatal új rendezésének célja az: *hogy a kormánynak az egyes megyékben állandó többség szereztessek, és ezen többség fogja előidézni azon közigazgatási rendet, mely után vágyódunk.*

Talán nem helytelenül figyelmeztethetném ezen urakat, miként azon megyék, hol a közigazgatás eddig aránylag legjobb rendben volt, nem azokhoz tartoztak, hol a kormány többségre számolhatott, s miként az adminisztráció elhanyagolása sokszor éppen onnan vette eredetét, hogy minden gond csak politikai majoritások szerzésére fordított; sőt nem egy esetet tudunk, hol világos törvények csak azért nem hajtottak végre, hogy az egyik megyében uralkodó párt többségét el ne veszítse; - hivatkozhatnám az utolsó, az új rendszer életbe léptetése óta lefolyt év tapasztalataira is, melyek szerint - hacsak a bihari, trencsényi, honti stb. esetekre nem akarunk hivatkozni - a közrendre nézve sok változásokat észre nem vevünk. De nem akarom tényekre emlékeztetni olvasóimat, melyekről keserűség nélkül nem szólhatnék - múlt eseteket hozni fel, melyeknek tárgyalása a személyeskedés színe nélkül lehetetlen; - nézzük egyszerűen, mennyire valószínű, hogy a kormány újabb rendeletei által magának az egyes megyékben csakugyan többséget szerzend; vizsgáljuk, mennyiben remélhető, ha a kormánynak a célba vett módon többséget szerezni sikerülne is, hogy ez a közrend érdekében történne? - E kérdések megfejtésétől függ a kormány új rendszerére nézve ítéletünk.

Többség nélkül alkotmányos országban kormányozni nem lehet. Máshol a kormány, mely magát kisebbségben látja, lép, s helyét eddig az ellenzékben állott férfiaknak engedi át; nálunk a kormány nem lép le, elveit a többség véleménye szerint nem módosítja, de a többség véleményét akarja módosítani önelvei szerint. Látjuk, hogy az út, melyet eszerint kormányunk követ, merész és rendkívüli; miután azonban a kormány többség utáni fáradozása a kormánynak azon meggyőződését tanúsítja: *hogy Magyarországot többség nélkül kormányozni nem lehet,* - én örömmel üdvözlöm a kormányt ezen pályán, s becsületérzésétől nem is várok mást, mint hogy ha netalán fáradságainak sikertelenségéről idővel meggyőződne, s többséget nem szerezhetett, elveihez híven le fog lépni hivataláról, melynek célszerű viselésére önvallomása szerint magát képesnek nem tarthatja. Még egyszer mondom, én a kormány bevallott azon szándékát, hogy magának többséget szerezzen, nemcsak törvénytelennek nem, sőt kitűnőleg törvényesnek s egészen egy alkotmányos kormányhoz méltónak tartom. De az út, melyet választott, célszerű-e? ez az, amin kétkedem.

Kormányunk nem népszerű. Ha népszerűtlenség csak azon férfiakat érné, kik a főbb kormányi hivatalokat jelenleg elfoglalják, a dolog sem rendkívüli, sem különös fontosságú nem volna; *de nálunk maga a kormányzás népszerűtlen*; a legkitűnőbb tehetség, a legelismertebb érdemek nem őrizhetnek meg senkit attól, hogy mihelyt kormányi hivatalt vállal, a közbizalomtól meg ne fosztassék; ez az, mi szomorú, ebből látjuk, hogy a kormány népszerűtlenségének oka nem egyes személyekben, hanem magában kormányzási rendszerünkben fekszik.

Szolgálni hazáját első kötelessége minden becsületes embernek; oly polcra emeltetni, melyen ezt nagyobb sikerrel tehetjük, a hazafinak legforróbb óhajtásai közé tartozik, s innen van, hogy a közhivatalok viselése minden jól rendezett közállományban mindig polgári kötelességnek s egyszersmind a jutalmak egyik legnagyobbikának tartatott. De ez egyedül természetes állapot csak akkor állhat elő, ha, ki hivatalt vállal, hazájának csakugyan szolgálatot tesz, ha, midőn a kormány eszközének szenteli magát, ismeri az utat, melyen a kormány haladni akar, s mely saját elveivel megegyezik. Mi a kormány nézeteit nem ismerjük, ha nem kétkedünk is, hogy a kormány munkálkodásai céljául a haza javát tűzte ki, az út, melyen e cél felé haladni fog, titok előttünk. Soha fontosabb kérdés, mint az adó s városi rendezés nem fordult meg törvényhozásunk előtt; s a kormány nézete még a legfontosabb kérdések iránt is rejtély vala előttünk, melynek megfejtésére semmi vezérfonallal nem bíránk. Előterjesztéseiben kormányunk mindig a legnagyobb általánosságban marad, s az országgyűlés két táblájánál nincs senki, kit tulajdonképp a kormány képviselőjének tarthatnánk, a tapasztalás azt mutatván, hogy ha azok, kiket hivatalos állásuknál fogva a kormány képviselőinek tartánk, valamely kérdés iránt egy bizonyos módon nyilatkoztak is, midőn az felsőbb helyre terjesztetett, a királyi leiratban ugyanazon kérdés egészen ellenkező szempontból vétetett fel. Bámulatos-e, ha a kormány ily viszonyok között kevés bizalmat talál; ha tőle a jellem- és tehetségeikre nézve legkitűnőbb egyéniségek sokszor visszavonulnak, s pártolóihoz számíttatni némelyek által szinte szégyennek tartatik?

Vannak, kik a kormányi hivatalban csak jövedelmi kútforrást keresnek; másokat egy kis cím elégít ki; ismét mások vak hódolói minden hatalomnak s azon párthoz csatlakoznak, mely felfogásuk szerint erősebb; mindezek követni fogják a kormány zászlóját, akár ismerik elveit, akár nem; de ily pártolók, éppen mivel minden kormánynak egyiránt pártolói, erőt egy kormánynak sem adhatnak. Lehetnek egyes kitűnő egyéniségek is, kik, ha a kormány szándékait nem ismerik is, magokat elég erőseknek hiszik a kormányt ön elveik elfogadására kényszeríteni; de ily egyéniségek ritkák; *minden kormány valódi ereje csak azokban fekszik, kik személyes érdekektől függetlenül a kormány zászlóihoz azért állanak, mivel rajtuk bizonyos elveket látnak felírva*, s éppen ezen párt az, mely kormányunknak hibázik, s melyre mindaddig számolnia nem lehet, míg semmi bizonyos kormányzási elvet nem tűz ki.

Polgáraink ezen tiszteletre méltó osztályára, mely most nagyrészt az ellenzék soraihoz tartozik, vagy pedig politikai vitatkozásainkban semmi részt nem vesz, de melynek pártolása nélkül egy kormány sem érezheti magát erősnek, a főispáni rendszer hatással nem lehet. Lépjen fel a kormány ma a közös teherviselés elve mellett, jelelje ki a polgárok törvény előtti egyenlőségét fő céljaként, vagy a polgári s tisztes osztályok törvényhozási befolyását; álljon elő - nem általános szókötésekkel, de egy célszerű, egészen formulázott tervvel, melynek elfogadása által anyagi érdekünk kifejlődését remélhetjük, s nem fognak hiányozni pártolói; sok, ki eddig az ellenzék soraihoz tartozott, vagy minden közdolgot a legnagyobb közönységgel tekinte, hangosan fog nyilatkozni mellette; ha a kormány pártjához tartozni annyit jelent, mint bizonyos elvek mellett nyilatkozni, mindazok, kik elveit osztják, a „kormánypárt” nevet dicsőségnek fogják tartani. Általános frázisok, minő az: hogy a kormány a haladásnak barátja; hogy hazánk kifejlődése után vágyódik; újabb rendelkezései által is csak rendet kíván eszközölni stb., senkit, ki csak meggyőződés után indul, a kormány pártolására nem

buzdíthatnak; sőt megvallom őszintén, a kormány újabb, a főispáni hivatal körül tett lépései sokkal alkalmasabbak éppen az ellenkező eredmény előidézésére, mennyiben méltó aggodalmat gerjesztenek.

A főispáni rendszer egyik fő bevallott célja: *hogy a kormánynak többség szereztessék*. Ha a kormány céljait ismernők, föltéve, hogy azok törvényesek: az egész rendszer fölösleges, mivel a kormány ez esetben többségre számolhat; ha főispánjait nem fizetné is jobban, e rendszer semmi aggodalmat nem gerjeszthetne. De vajon ismerjük-e a kormány valóságos nézeteit? tudjuk-e az utat, melyen haladni akar? s midőn most egyszerre az adatik tudtunkra, hogy a kormány minden módon többséget akar magának szerezni, nem egy bizonyos elvre vagy kérdésre nézve, de általánosan mindenre, mit ezentúl kijelölni jónak látand - kérdem: bámulhatja-e valaki, ha számtalan hazafinak szívét e hírnél a legnagyobb aggodalom tölti el, annyival nagyobb aggodalom, mennyivel kevesebbé titkolhatjuk el magunk előtt, hogy politikus életünkben oly elemek vesznek részt, melyekre az intelligencia hatással nem bír, de melyeket megvesztegetés által majdnem mindenre lehet használni?

Legyenek azok, kik az új főispáni rendszert alkotmányunkra nézve veszélyesnek nem tartják, irántunk, kik ellenkező véleményben vagyunk, igazságosak, s mondják magok: nem természetese-e aggodalmaink? Mondatik, hogy az új rendszernek célja: a kormánynak többséget szerezni; az, mire fog e többség használtatni, nem mondatik egy szóval sem - miből valószínű, hogy e többség nem a nemzet független s intelligens osztályai között kerestetik. Kik eddig a főispáni hivatalt viselték, közöttök olyanok, kik mind a kormány, mind a haza bizodalját bírák, nagy részben ha nem is sértő, legalább szokatlan módon mozdíttatnak el hivatalaiktól, helyettök - állítólag nagyobb fizetéssel - más egyének neveztetnek ki. E változás okául állítatik, mert minden főispán ezentúl saját megyéjében tartozik lakni, hogy az egész közigazgatást maga vezesse; s íme, új főispánjaink s helyetteseik Pesten s Bécsben laknak, utaznak, szóval: oly ritkán fordulnak meg megyéikben, mint annakelőtte. Mióta az új rendszer behozatott, a korteskedés napról napra magasabb polcra hág; egyes megyékben, melyek azóta az ellenzék elhagyák, e véleményváltozás kortestömegek által idéztetett elő, s eseteket hozhatunk fel, hol a főispáni helyettes önmaga e tömegek vezéreül lépett föl. Ha mindez így van - s pedig nem hiszem, hogy valaki tagadná -, ugyan, kérdem, csudálatos-e, ha sokan a főispáni rendszerben nem láttak mást, mint - amennyiben általa a hivatalok száma és fizetése szaporíttatik - a megvesztegetésnek egy új eszközét s egyszersmind a kormány azon szándéka nyilvánítását, miként ezentúl a megyékben lakó főispánjai által többséget szerzend magának bármi áron.

Nem akarok senkit gyanúsítani; megengedem, hogy a kormány, midőn magának mindenáron többséget igyekszik szerezni, csak azért fárad, hogy e többséget e haza érdekében használja; azt sem tagadom, hogy a korteskedés veszélyes eszközéhez csak azért nyúlt, mert más módot, mely által magának többséget szerezhetne, nem talált; de hogyha a főispáni rendszer csakugyan a kormánynak szerzendő többségre vala célozva, az egész terv inkább a tömegek, mint az értelmiség megnyerésére számíttatott, ez előttem világos; s ez maga elég, hogy minden hazafit aggodalommal töltsön.

Alkotmányunk egyedüli garanciája megyei rendszerünk - azt hirdeti legalább mindenki; s ha meggondoljuk, hogy független törvényhozással nem bírunk, s utasításink mellett országgyűléseink állása egészen a megyék állásától függ, alig tagadhatni ez állítás helyességét; de mivé válik megyei szerkezetünk, ha a főispán helyzetét korteskedésre használja? - Kik a bárdolatlan tömeget tanácskozásainkba először bevezeték, soha a bűnt, melyet hazájok iránt elkövettek, jóvá nem tehetik; tudom, miként a korteskedés aljas eszköze az ellenzék által is használtatott, s e részben egy szóval sem fogom mentegetni saját pártom eljárását; de meggyőződésem szerint világos, hogy az eszköz soha az ellenzék kezei között oly veszélyessé nem válhatik,

mint midőn vele azon személyek élnek, kik az egyes megyékben a kormány képviselőinek tekinthetők, s kikre a közrend fenntartása bízott.

Ha bármely párt, szándékainak keresztülvitelére a tanácskozási terembe bárdolatlan tömeget csődít össze, a főispán azon jogok által, melyekkel a tanácskozások felosztatása és vezetése iránt felruházott, ily erőszakos föllépéseknek rossz következményeit elháríthatja, de ha a főispán maga kortesvezérré aljasul, akkor mit várhatunk? ha ő, ki a gyűlés felosztatásának jogával bír, mint már történt, kinyilatkoztatja: hogy a gyűlést mindannyiszor felosztatja, valahányszor saját nézetére többséget találni nem fog; ha ő, ki a rend fenntartójának nevezetik, azokat, kik vele egy véleményben nincsenek, kortescsapatok által a tanácskozási teremből kivereti - mire szintén példa van; ha amint éppen jónak látja, majd titkos, majd nyilvános szavazást rendel, a kérdés eldöntésénél majd csak a szőlókat, majd a pusztán szavazókat számítja; ha, mondom, mindezt a főispán teszi, pártfogolva a kormány egész tekintélye s néhány száz kortesjanicsár bunkói által, kérdem: hol keressen a szabadság menedéket magának? Az országgyűlésnél? - De hát megfélemlíthetünk-e utasítási rendszerünkről, mely mellett a megyék romlása szükségképp országgyűlésünk elaljasodását vonja maga után?

Képzeljünk magunknak megyét, melynek főispánja, csakhogy a kormánynak többséget szerezzen, a korteskedés aljas eszközéhez nyúl; vajon létezik-e jelen viszonyainkban csak a legkisebb valószínűség arra, hogy céljában gátoltathatik. Tegyük fel, hogy a megye összes intelligenciája a kormány ellen nyilatkozott; hogy az ellenzék a választásoknál nagy erőködés után győzött, s két ellenzéki követet küldött az országgyűlésre, mit használ mindez; hisz a főispáni helyettes honn marad, gyűlést tart, amikor akar, az utasítást megváltoztatja kedve szerint, s míg bor-, pálinka- s egy kis pénzről rendelkezik, az ügyetlenségnek nem közönséges mértéke volna szükséges, ha szándékát keresztül nem vihetné, s pedig annyival inkább, ha az ellenzék két legkitűnőbb egyénét megválasztva, magát önmaga fosztá meg legjobb tanácsadóitól.

Jelen megyei szerkezetünk s az utasítási rendszer mellett az értelmiség véleménye csak addig nyilatkozhatik, míg a kormány a politikai befolyással bíró míveletlen tömeggel visszaélni nem akar, s ezen meggyőződés az, melyből kiindulva, én a főispáni hivatal új rendezését a szabadságra nézve annyira veszélyesnek tartom.

Vannak, pedig fájdalom, számosan, kik közdolgainkat oly szempontból tekintik, mintha hazájok nem Magyarország, hanem valamely felsőbb dicasterium volna, s ezeket a veszély, mely a kormányi rendszer által szabadságunkat fenyegetheti, nem nagyon fogja aggasztani. „Mi baj, ha a vélemények szabad nyilatkozása a megyékben elnyomatik - így szólnak hihetőképp -, ez csak az ellenzéknek árthat; ha a szent korona vitélő tagjai a bunkókhoz fognak, s vele minden ellenmondást levernek, mely a korona s nemesi szabadalmak ellen hallatszik, annyival jobb, a kormány legalább akadály nélkül viheti ki üdvös terveit”; de azok, kik a dolgot ily szempontból veszik fel, gondolják meg a következményeket, melyekhez eljárásuk vezetni fog. Ha a kormány csak azért, hogy magának többséget szerezzen, értelem nélküli tömegekre támaszkodik, az ellenzék le fog győzetni; ez, felfogásom szerint, nem szenved kétséget; sőt e párt legfőbb dicsőségének tartom, hogy azon csapatok között, melyek tisztújításokra s gyűlésekre a többet fizetők költségein behozatnak, s nem tudva miről, csak vezérok parancsa szerint szavaznak, többségre nem számolhatnak; de ily módon nyert győzelmek aligha nevelhetik a kormány valóságos erejét.

A kormány a cselekvés mezejére akar átlépni - ezt halljuk általánosan -, felhagyva az eddigi negatív szereppel, ő fogja kitűzni, ő elöl vinni a haladás zászlóját. A kormány ezen szándéka csak dicséretes. Oly kormány, mely magát más párt által megelőztetni engedi, a jövőnek irányt adni nem is iparkodik, s törekvéseit csak minden szabadelvű gondolat elnyomására fordítja,

inkább policiális hatóságnak érdemli nevét. De ha a kormány saját s a nemzet érdekében fölteszi, midőn a cselekvés terére kilép, s a haladás zászlóját maga tűzi ki, - ha azon nézete, hogy a haladást vezetni többség nélkül nem lehet, egészen helyes és alkotmányos: ki nem látja, miként a többségnek azon neme, melyre a kormány főispáni rendszere által számolhat, a haladás előmozdítására nemcsak nem alkalmas, sőt vele egyenes ellentétben áll.

Ha a kormány célja csak az volna, hogy az ellenzék befolyását gyengítse és minden általa indítványozott haladási kérdést megbuktasson, az út, melyet magának főispáni rendszere által kijelelni látszik, kétségen kívül a legalkalmasabb. A haladás megakadályoztatására megyei szervezetünkénél s a benne működő kortesseregnél én célszerűbb eszközöket nem ismerek. Míg csak a jelen állapot fenntartása céloztatik, azoknál, kik visszaéléseiből élnek, talán megvesztegetésre nem is volna szükség; de ha, amint fölteszem, a kormány magasabb célt tűzött ki magának; ha, amint nyilatkozatai után nem kétkedhetünk, maga is azon meggyőződésre jutott, hogy a nemesi kiváltságok nagyobb része e hon kifejlődését lehetetlenné teszi: igen bámulnám, ha azon tömegekben, melyekre, úgy látszik, támaszkodni akar, rövid idő múlva bizonytalan frigyeseket nem találna.

Mindazon megyékben, melyek eddig az ellenzékiekhez számíttattak, s újabb időben a kormány mellett nyilatkoztak, e véleményváltozás tömegek által idéztetett elő; kik a kormány pártjának ily módoni növekedését, melynek egyik példáját Csongrád vármegyében láthatjuk, honi s külföldi lapokban annyi örömmel hirdetik, gondoljanak vissza a múlt évek eseményeire, emlékezzenek azokra, mik például Zalában az adó kérdése körül történtek, s mondják meg őszintén, hiszik-e, hogy azon többség, mellyel az ellenzék legkitűnőbb egyéneinek megválasztását megakadályoztathatják, a kormány mellett fog szavazni akkor is, ha az például a közös teherviselést tűzendi ki programjában; hogy egyáltalában minden haladási kérdésnél, mely a nemesség jelen kiváltságaival össze nem fér - s én alig ismerek olyat, melyről ezt nem mondhatnók -, a kormány a tömegekben, pártolók helyett, nem elleneket fog találni.

A kormányt azon többségtől megfosztani, melyet magának új főispáni rendszere által szerezhet, csak az ellenzékől függ. Tűzze ki minden nemesi kiváltságra nézve a legmegrögzöttebb konzervativizmus zászlóját; nevezze a nemesek adómentességét ismét szabadságnak; tartson naponként lelkesült beszédet a nemesség vérrel szerzett jogai védelmére, s jótállók, ugyanazon tömeg, mely Deákot Zalában megbuktatá, mely Hontban s Csongrádban a főispáni helyettes mellett nyilatkozott, aznap újra az ellenzék zászlói alá áll, s lelkesülni fog a kormány ellen, mint József császár alatt tevő. Azok, kik az ellenzéket jelen pillanatban vezetik, befolyásuk megtartására ez aljas eszközökhöz nyúlni nem fognak; tudják ők, hogy azon köszönet, melyet maguknak a jelen s még inkább a jövő előtt kiérdemeltek, nem azért vár reájok, mert az ellenzék emberei, hanem mivel minden haladásnak indítványozói ők voltak, s tiszta nevöket nem fogják bemocskolni azáltal, hogy pártérdekeiket a hon érdekének elébe tegyék. Az úgynevezett konzervatív pártnak egy része a múlt országgyűlés előtt Zalában s más megyékben nem szégyenlé a nemességet az adó kérdésével lázítani; az ellenzék - azaz a mostani ellenzék férfiai ily factiosus eszközökhöz nyúlni soha nem fognak. De ki állhat jól, hogy viszonyaink egészen megváltozván, más egyéniségek nem fognak föllépni, kik, vagy mivel megyei szervezetünket s vele az egész alkotmányt a kormány által valóban megtámadva gondolják, vagy mert a nemesi kiváltságok védelmére jobb utat nem látnak, mint ha a nemesi kiváltság s az alkotmányosság kérdései összezavartatnak; a kormány ellen ily taktikával lépnek föl, s ha azoknak befolyása, kik eddig a haladás mellett küzdének, maga a kormány által megrontatott, ha a legfontosabb kérdések elhatározására a kortestömeg a kormány által használtatott: vajon a közdolgainkat vezető férfiak fognak-e bírni azon eszközökkel, melyeket ők maguk hívtak fel cselekvésre, s melyek minden valószínűség szerint azon pillanatban ellenök fordulandnak, amelyben tőlük kiváltságaik áldozata kívántatik. Nekem, valahányszor

az új főispáni rendszerről gondolkodom, Goethe egyik meséje jut eszembe: „A tündér szolgája megtanulta urától a szókötést, mellyel házi szellemeinek naponként a folyóról vizet hozni parancsolt. Midőn a mester egyszer elutazott, a tanítvány meg akará próbálni ügyességét, elmondá a varázs-szókötést. Örömmel látta, hogy a szellemek azonnal megjelennek, s szakadatlan szorgalommal vizet hordanak; de mikor a házban volt dézsák s edények mind megteltek, s a szellemek a vízfordással mégsem hagytak fel, s midőn a víz a szobákban kezde elterülni, akkor jutott a szegény tanítványnak eszébe, hogy a szókötést, mellyel a munkásságra felhívott szellemeket elküldheti, nem tudja, s ő s a város, melyben lakott, nyomorultan elvesztek tudatlansága miatt.” - Adja az ég, hogy azok, kik, csak hogy az ellenzék a többségtől, melyben volt, megfoszthassák, a tömegek segedelmére támaszkodtak, soha hasonló tapasztalásra ne jussanak.

Fogjuk össze röviden a mondottakat. Ha, mint sokszor mondatott, *rend* az, mit a kormány újabb intézkedései által elérni akart, az *eszköz* a célnak elérésére nem elégséges. A jelen rendetlenség oka talán még inkább a kormány, mint a megyék belső szerkezetében fekszik, s közigazgatásunk hiányai csak nagyobb központosítás s nem azáltal orvosoltathatnak, ha ötvenkét nagyobb fizetéssel ellátott megyei kormányzó neveztetik ki. Oly közigazgatási rendszer, melytől üdvös eredményeket csak akkor várhatni, ha ötvenkét, minden tekintetben kitűnő egyéniségre számolhatunk, magában hiányos; ez legalább az én meggyőződésem.

Ha pedig a kormány új főispáni rendszere által a megyékben *csak többséget* akart magának biztosítani, akkor, amennyiben e többséggel a jelen ellenzék legyőzését tűzte ki célul, a rendszernek sikere bizonyos; de bizonyos az is, hogy a kormány ezen eljárása a megyékben létező zavart nemcsak kevesíteni nem, sőt mint az eddigi tapasztalás mutatta, nevelni fogja, hogy azon többségnek, melyet új rendszere által szerezhet, éppen a legfontosabb, azaz éppen a haladási kérdéseknél nem veheti hasznát.

Láttuk ezek szerint, hogy jelen megyei szerkezetünk egy céljának megfelelő törvényhozással, renddel s a polgárok egyéni szabadságával össze nem férvén, a haladás eszköze nem lehet.

Láttuk, miként e szerkezet alkotmányunknak is csak igen gyenge biztosítékot nyújt.

Láttuk végre, hogy mindazon indítványok, melyek bajaink orvoslására szóba hozattak, míg jelen megyei szerkezetünk fennáll, részint kivihetetlenek, részint olyanok, melyeknek életbe léptetését nem is kívánhatjuk, mert ugyan, a jelen rendszer mellett, ki kívánhatja józanul, hogy a nemesség jogai az egész népre kiterjesztetvén, megyéink oly állapotra jussanak, minőben a jelen pillanatban Svájc kantonjait látjuk; vagy hogy a főispán hatalmának túlzott növelése által a régi Svájc szomorú állapotára süllyedjenek, hol kantonokat találunk szintén, de mindenikben egy-egy Gesslert, ki fölötté zsarnokoskodik?

Mindez szükségképp azon meggyőződésre vezet: *hogy megyei szerkezetünk jelen alakjában többé fenn nem tartható.*

A haladás sokak által tüzetett ki célul, de az út, melyen eddig jártunk, felfogásom szerint, egészen elhibázott vala. Ahelyett, hogy arra fordítanók figyelmünket: jelen szerkezetünk mennyire fér össze a haladással, s nem szükségesek-e benne is némi változások, eddig megyei rendszerünk fennállhatásunk szükséges föltételeül fogadtatott el, s csak azt kérdeztük: megfér-e az egyes célba vett haladási indítvány megyei szerkezetünkkel? mintha bizony egy közigazgatási formának fenntartása (mert mi egyéb megyei rendszerünk) volna azon cél, melyet magunknak kitűztünk. El kell térnünk e hibás ösvényről!

Nem lehet, hogy az európai műveltség közepette e hon mostani elhanyagolt állapotában maradjon; nem képzelhető, hogy nemzetiségünk fenntartsa magát, ha az előhaladás nagy munkájában, mely Európa minden népeit foglalkodtatja, mi is részt nem veszünk; - vagy haladnunk kell, vagy el fogunk enyészni; s kinek e nemzet jövője szívében fekszik, annak első kötelessége elhárítani mindazon akadályokat, melyek a haladásnak útjában állanak.

Az eddigi formákkal nem haladhatunk; újakról kell tehát gondoskodnunk, s csak az marad hátra: *hogy azon változásokra fordítsuk figyelmünket, melyeken alkotmányunknak keresztül kell mennie?* meg kell vizsgálnunk: miként egyesíthetők a haladás és szabadságunk érdekei oly módon, hogy midőn azt törekvéseink céljául tűzzük, ezt soha ne veszélyeztessük.

Erről fogok e munka második részében szólni.

MÁSODIK RÉSZ

I. FEJEZET

A reform föltételeiről, különösen a központosításról

Minden haladás és kifejlődés első föltétele: a rend.

Ha rendet akarunk, szükség:

1-ször, hogy a közdolgok igazgatásába egységet hozzunk be;

2-szor, hogy azon hatóság, melynek a rend fenntartása kötelességül tétetett, az erre szükséges hatalommal bírjon.

Minden kifejlődés és haladás első föltétele tehát *központosítás és erős kormány*.

De a haladáson s e hon anyagi fejlődésén kívül vannak más érdekeink is. *Alkotmányos szabadsággal bírnunk*, s azt meg akarjuk tartani; ha tehát egyrésről a kormány hatalma nevelésének szükségét állítjuk, egyszersmind a kormány oly módoni alakításáról kell gondoskodnunk, hogy hatalma nevelése szabadságunkra nézve veszélyes ne legyen.

E cél elérésére én a kormányi felelősségnél egyéb eszközt nem ismerek, s így, ha az iránt kérdeztem: mik azon föltételek, melyeknek elfogadása nélkül a reformot lehetségesnek nem tartom, rövid válaszom az: *hogy a reform hazánkban csak a kormányzó hatalom központosítása s vele kapcsolatban a kormányi felelősség életbe léptetése mellett eszközölthetik*.

„Központosítás és felelősség!” - „De tanácsos-e, sőt szabad-e reményeinket oly valamibe helyezni, mi minden oldalról annyi ellenszenvet gerjeszt, mit a kormány s e hazának legalább tízezer táblabírája, különböző okból, de egyiránt lehetetlennek mond, mi oly idegenszerű s külföldies, hogy ha elfogadtatik, a magyar alkotmányt egész eredetiségétől megfosztaná? A központosítás Magyarországon annyira népszerűtlen eszme, hogy szinte az örültségnek egy neme szükséges honunk kifejlődését oly valamitől föltételezni, minek létrehozását, néhány elméleti emberen kívül, az összes ország ellenzi.” - Így szóltak s szólnak nézeteim számos ellenei. Senki sem ismerheti inkább ez ellenvetéseket, mint én. Több két évnél, hogy tekintetes Kossuth Lajos úr a *P. Hírlap* szerkesztéséről lemondván, miután e lap vezetése Szalay László barátom által elvállaltatott, először léptem föl e nézetekkel, s alig képzelhető oly okoskodás, mely azóta hírlapok útján, megyei gyűléseken s magánbeszélgetés közt elveim ellen fel nem hozatott volna. Nézeteim népszerűtlensége iránt szintén nem élhetek csalódásban; ha valaha kételkedtem volna, hogy aki népszerűség után vágyik, inkább megtámadhat száz igazságot, mint egy, a többség által elfogadott előítéletet, az utolsó években tett tapasztalásaim ez állítás valóságáról meggyőzhetőek. Hogy elveimről ennyi megtámadás után is nemcsak le nem mondék, sőt azokat nem is módosítám, egyedül onnan van, mivel minden, mit ellenvetésül hallék, s főleg az utolsó év tapasztalatai még inkább s inkább meggyőztek helyességökről; de különben sem tartozom azok közé, kik saját meggyőződésük kimondásától a sokaság rosszalló szava vagy barátok ildomos tanácsai által visszatartóztatják magokat. - Hogy e részben helyesen cselekedtem, azt a jövő bizonyosan, de némely olvasóim előtt talán az is be fogja bizonyítani, ha a főbb okokat, melyek elveim ellen két év óta felhoznak, cáfolataikkal együtt röviden előadom.

A központosítás és felelősség eszméi a lehető legszorosabb összeköttetésben vannak egymással; majdnem határtalan tudatlanság vagy rosszakarat kívántatik, hogy valaki ne lássa, miként nem felelős kormány mellett a közdolgok központosítása abszolútizmushoz vezet; kormányi felelősségről szólni pedig központosítás nélkül képtelenség. Részint azért, hogy elveim ezáltal még népszerűtlenebbekké tétessenek, részint talán, mivel e két kérdés hazánkban ezelőtt is elválasztatott egymástól, a központosítás és kormányi felelősség különvéve tárgyalattak, s legtöbb ellenvetés az első ellen irányoztatott. Kövessük mi is ez utat, s szóljunk mindenekelőtt

a központosításról.

A központosítás elleneinek két fő osztálya van.

Egy rész a központosítást általán véve rossznak tartja, s megyeszerkezetünkben oly valamit lát, mit a magyartól más nemzetek irigyelnek.

Mások nem tagadják jelen szerkezetünk hiányait, sőt elismerik, miként a haladó pártnak végcélja csak az lehet, hogy mi is életbe léptethessük azon célirányosabb közigazgatási formákat, melyeknek Európa több népeit birtokában látjuk; de a pillanat, melyben e célt elérhetjük, nézetök szerint még távol van, s jelen szerkezetünk hiányait feltakarva, most szólni központosításról nemcsak idő előtt, hanem káros is, mert pártunkban szakadásokat okozhat.

Ha azokra gondolok vissza, mik első rendű elleneim által a hosszú vitatkozás alatt általánosan minden központosítás ellen elmondattak, maiglan bámulok, miként nem győzték meg az egész világot a központosítás szükségéről. Miután Franciaországban ezen elv túlzásig alkalmaztatott, a szabad sajtó mellett természetes, hogy a francia kormány e fő elve sokaktól megtámadtatott. Minden, mit a francia ellenzék valaha a központosítás ellen mondott, minden, mi Rotteck és Welcker *Staats-Lexicon*-ában, státusférfaik e bibliájában a municipális szerkezet magasztalására található, elmondattak; s ámbár Franciaország túlzott központosítását ajánlani soha eszem ágában sem volt, s ámbár nemegyszer megmutattam, hogy megyerendszerünk municipális szerkezet nevét nem érdemli, a külföld példája s tudósainak egész serege mind sorba állíttatott merész indítványaim ellen. A *B. P. Híradó*-nak egy e laphoz méltó dolgozó-társa ebbeli lelkesedésében annyira ment, hogy minden, messze földön létező bajokat Angliában s Wales-ben, a rebekaiták és chartisták mozgalmait, Franciaországban a szocializmus és kommunizmus létezését, sőt azt, hogy Németországban a pálinkaivás naponként nagyobb romlással terjed el a nép között, az országos cselédrendszer mindenütt sikeretlennek mutatkozik, s hogy a gazdagok és szegények közötti különbség folyvást nagyobb jelentőséget kezd magára vonni, mindezt egyedül az ezen országokban létező központosításnak tulajdonítja, s a magyart, ha azon bajoktól, melyeket Spanyolországban túlvitt központosítás idézett elő, őrizkedni akar: Amerika és O'Connell példái követésére inti; melyekből láthatjuk, mennyire vágyódnak más népek azon institúciók után, miknek mi megyei rendszerünk által már birtokában vagyunk.

E cikket, melyben a felhozottakon kívül még sok más szebbnél szebb politikai tétel foglaltatik s melynek a *B. P. Híradó*-ban megjelenését sokan talán nem hiszik, de melyet mindenki megtalálhat e lap 25. számában, nemcsak azért hozám fel, hogy belőle olvasóim a központosítás ellenei egy részének politikai képességét megítélhessék, hanem főképp, mivel e cikk mindazokat magában foglalja, mik a központosítás ellenei által nézeteik mellett felhozatnak.

Mindezen uraknak taktikája, kevés kivétellel, egyforma.

Első fogásuk az, hogy megyei rendszerünk municipális szerkezetnek neveztetik, s annak ennél fogva mindazon tökélyek tulajdoníttatnak, melyeket a valóságos helyhatósági rendszer-nél feltalálunk.

Továbbá, mivel úgynevezett municipális szerkezetünk nem - mint más országokban - tisztán adminisztratív intézet, hanem egyszersmind alkotmányos garanciáink egyik legerősbike, s így tisztán adminisztratív szempontból nem ítéltethetik meg helyesen: az adminisztratív szempontot azon urak egészen mellőzik.

Minden municipális szerkezetnek szükséges föltétele: hogy azon testület, mely szerinte kormányoztatik, egyszersmind bizonyos tekintetben egy nagyobb testület kiegészítő része maradjon; mihelyt e függés megszűnik, az úgynevezett municípium szabad állománnyá válik. Municipális szerkezet a központosításnak egy bizonyos foka nélkül nem képzelhető; nálunk a centralizáció s a municipális szabadság egymással ellentétbe állíttatnak; s ez a harmadik fogás.

A negyedik abban áll, hogy a megyei szerkezet mindig csak, amennyiben a szabadságot biztosítja, a centralizáció pedig amennyiben azt veszélyeztetheti, vétetik tekintetbe. Hogy a municipális szerkezet a függetlenség bizonyos fokára emelve az egyéni szabadságot minden más intézménynél inkább veszélyezteti, s hogy bizonyos tekintetben ez egyéni szabadság s jogegyenlőség védelmére hatalmasabb eszköz a központosításnál nincs, mind elmellőztetik.

Az ötödik s talán leghatályosabb taktikus műtét abban áll, hogy a tárgy körül minden rendes vita elkerültetik. Ha megyei szerkezetünk egyes hibáiról szólunk, a rendszer egész komplexusának tökélyei hordatnak fel; ha ismét azon károkat említjük, melyeket az egész rendszer honunkra hozott, e szerkezet egyes részei magasztaltatnak. A jelenről szólunk, s elleneink e szerkezet egykori hasznairól s alkotmányunknak általuk eszközölt fenntartásáról vagy azon eredményekről beszélnek, melyeket e szerkezet akkor idézne elő, ha az a nemzet minden osztályaira kiterjesztetnék, s a nemzet már elérte volna a műveltség azon fokát, mely után törekszünk.

Végre még a nemzet géniusza s alkotmányunk szelleme hozatnak fel ellenünk; mondatik, miként minden nemzet saját modorában akar boldog lenni, s azért nem más népek utánzásában, hanem saját alkotmányunk kifejtésében kell keresni üdvünket.

Alig van talán tárgy e világon, melyet ily eszközökhöz nyúlva, bebizonyítani nem lehetne. Municípiumnak nevezve, mi nem az; nemzetről beszélve, hol csak a nemesség jogai forognak kérdésben; mellőzve azon hatást, melyet megyéink mint a közigazgatás eszközei gyakorolnak; megfélemlítve, hogy hazánk egy nagy egész, s nem ötvenkét kis független állomány; nem is méltatva figyelemre e kérdést: vajon a nemzet boldog lett-e hát eddig saját modora szerint, s azon újítások, miket alkotmányunk kifejlődésének nevezünk, összeférnek-e megyei szerkezetünkkel? - ily módon okoskodva, főképp ha minden ellenokokra gyanúsításokkal felelünk: a megyei szerkezet tökélyei s a központosítás veszélyei valóban könnyen bebizonyíthatók. - Ezt mindenki átláthatja; s azért fölösleges volna olvasóimat ezen okok cáfolatával untatni. Egy van a központosítás eddigi ellenei között, kinek okait hallgatással nem mellőzhetem, s pedig nemcsak a kitűnő állásánál fogva, melyet irodalmunkban s közéletünkben elfoglal, hanem azért is, mivel okoskodásai az előttünk fekvő kérdésre nagy világot terjesztenek. - Ez ellenünk Pulszky Ferenc.

Nézetei szerint - melyeket az 1845-i *Jelenkor* 39. számában előad: „a szabadság fogalma az ó- és középkorban egészen más vala, mint jelenkorunkban. Az ó- és középkor fogalma szerint a szabadság leginkább abban kerestetett, hogy az egész nép, vagy annak legalább tetemes része, közvetlenül folyjon be a közdolgok igazgatásába. Az újkorban a szabadság leginkább a

személy- s birtokbiztosságban áll. Ha már most a magyar alkotmányt tekintjük, azt fogjuk találni, hogy ebben az ókori szabadság fogalma uralkodik. A szabadságnak ezen felfogása meg nem egyezik a külföldön divatozóval; mi a szabadságot a közigazgatásbani személyes részvétben, a külföld csak tökéletes személy- s vagyonbátorságban keresi; de a sors legbecse- sebb ajándokának tekinthető, hogy az ókor szabadságróli fogalma nálunk magyaroknál eddig maradt életben, míg az egyéni szabadság korlátlanága más nemzeteket, minő az angol s francia például, már a rabszolgaságnak egy új neméhez vezetett, hogy míg más nemzeteknél a pauperizmus bajai ellen óvószérül különösen a népek közvetlen befolyása igényeltetik a köz- igazgatás több ágaiba, addig nálunk már meg van alapítva azon rendszer, megoldva századok szokása által azon kérdés, melyet más nemzeteknél csak kard fog keresztülvághatni.”

Ezek Pulszky F. barátunk nézetei a tárgyról. S vajon a kérdést, mely a központosítás barátjai s ellenei között fennforog, lehet-e tisztábban állítani fel?

Ha nem létezett is oly nagy hasonlat az ó- és középkor szabadsági fogalmai között, minőt Pulszky Ferenc feltesz, bizonyos, hogy vannak szempontok, melyekre nézve mindkettő lényegesen különbözik az újabb kor szabadságróli fogalmaitól.

Az óvilág közállománya az egyes város, melynek polgárai birodalmukat néha messze kiterjeszték, de anélkül, hogy közdolgaik kormányzásába a város lakóin kívül egyebeknek befolyást engednének. Az ókor alkotmányai ennélfogva városi szerkezetek, s ezért csak addig állandók, míg egy városnak lakóira szoríttatnak. Róma példája legvilágosabban mutatja ezt, a szabadság veszte az ókor ezen leghatalmasabb állományában azon percben kezdődött, mely- ben a római polgárság jogai Olaszország más népeire kiterjesztettek. A középkorban más formák alatt hasonló viszonyokat találunk. Egész nemzeteket akkor csak a hadi szerkezet fűzött össze: a háború megszűntével az egyes város vagy zászlós vagy egyes nemes úgy gondolkozott magáról, mint legcélszerűbbnek látta. Az, hogy egész nagy országnak milliókból álló népe valamint elleneinek összesített erővel ellenáll, úgy béke idejében közösen igazgassa közdolgait, az ó- és középkorban ismeretlen eszme vala, s felfogásunk szerint éppen ezen eszme uralkodásának köszönhetjük, hogy korunk a régieket mindenben, mi békés kifejlődés által elérhető, annyira meghaladta. Az óvilág és középkor a polgári jogok gyakorlatát, mint kiváltságot, csak a nép egy részére, csak bizonyos osztályokra szorítá, míg minden, ezekhez nem tartozó ember, rabszolgák vagy jobbágyok nevezete alatt, minden jogból kizárattott. Korunkban, Amerikát kivéve, hála a keresztyénség áldó befolyásának! a szabadságot csak bizonyos osztályok vagy népfajok számára senki sem meri többé követelni.

Mi a régiek által szabadságnak neveztetett, nem egyéb azon hatalomnál, melyet egyes osztályok az egész nép fölött gyakoroltak, azaz minden szabadságnak valódi ellentéte, s hogy ez értelemben a magyar szabadság csakugyan az ó- és középkor eszméje szerint idomított, nem fogja tagadni senki. Igen, alkotmányunk nem az új-, hanem a középkor szabadsági fogal- main alapszik; s azon kérdések eldöntése: kell-e központosításról gondoskodni? körülbelül azon másik kérdés megfajtásától függ: megelégszünk-e jelen, középkori állapotunkkal, vagy az újabb kor tágabb alapokra épített szabadsága után vágyódunk? - Ki a magyar nép alatt, melynek javáért életét áldozná, mint Werbőczink, csak a nemességet érti, kinek szabadság utáni vágyát kielégíti, ha néha az éven át egy-egy választáson vagy megyei gyűlésen részt vehet, hol a nemesség az adózó nép előfogatain behozatva, közvetlen befolyásával azt végzi, hogy a közterhekben részt ne vegyen, hol félrecsapva a kalapját, büszkén a szent korona tagjának érezheti magát, s amennyiben engedi az, ki borral tartja, szabadon kiáltozza a légbe határozatait, „ein nützliches Volk (mint Luther mondja) alles zu verzehren was auf Erden ist, und dafür ihre Beschlüsse in die Luft zu rufen für die Langeweile?”, - az ám ellenezzon minden központosítást, ragaszkodjék jelen megyei szerkezetünkhöz - institúciót, mely közép-

kori állapotainkat biztosabban fenntartaná, mint ez, nem találhat; de ki nem kiváltságok-, hanem jogokért lelkesedik, ki minden vágyában s meggyőződésében az újkor fia, ne higgye, hogy e vágyakat valaha teljesülni látandja, míg alkotmányunk az ó- és középkor szabadsági fogalmainak fog megfelelni.

Mennyivel többet gondolkozom jelen helyzetünk fölött, annál inkább bámulok azon ellentéteken, miket magam körül látok. Ha a célokat tekintjük, mik után törekszünk, senki nem tagadhatja bátorságunkat. Kiterjesztjük kezeinket minden után, mit a műveltség mezején legtovábbra haladt népek szabadság s anyagi kifejlődés tekintetében elértek, azt, mi után más népek századokig törekedtek, mi merészen kitűzzük a jövő évtized feladatául. S ez jó és helyes! Nagyon hátramaradtunk, s azért csak minden erők megfeszítése által érhetjük utol szomszédainkat. Mint az egyesnek, úgy a népnek is sokat kell akarni, hogy csak a közép-szerűség is fölemelkedhessék. De ha a célok kitűzésében ennyi bátorságot látunk, nem kell-e bámulnunk azon gyávaságon, mellyel kifejlődésünk eddigi eszközeihez ragaszkodunk, miután azokat rég sikerteleneknek tapasztaltuk is? - Kísértse meg valaki, s hozza indítványba az általános szavazási jogot (vote universal) s pedig oly kiterjedésben, minőben az a Svájc kisebb kantonaiban divatozik; kívánjon sajtószabadságot, melyet büntető törvények sem korlátoznak - s teljes meggyőződésem szerint, nem fog pártolók nélkül maradni; csak megyei szerkezetünket ne bántsa; ha ennek megváltoztatása kerül szóba, a legmerészebb újító ijedten elhallgat, s széles Magyarország, hol a haladás emberei évek óta többségben vannak, egy roppant konzervatív táborra változik által.

„Ne bántuk megyei szerkezetünket, ez az, minek alkotmányunk eddigi fenntartását köszönhetjük; az istenért! ne csináljunk politikai kísérleteket; gondoljuk meg, hogy más népek példáját utánozni veszélyes, főképp nekünk, kik keleti faj lévén, más európai népektől oly lényegesen különbözünk, s megyei szerkezetünkben oly intézményt bírnak, mely egészen nemzeti génuszunkból fejlődött, s máshol is - minek példája Amerika - a legnagyobb eredményekhez vezetett.” Ily okoskodásokkal lépnek fel a haladás barátai minden központosítás ellen; mintha bizony az, hogy megyei szerkezetünk alkotmányunknak egykor biztosító volt, bizonyíthatná annak célirányosságát a jelen, egészen megváltozott körülmények között? - A középkorban a katona vaspáncélba öltözött; a földesúr biztosságát magas várban elzárkózva keresé; a páncél s fellegvár a biztosságnak egykor célszerű, sőt egyetlen eszközei valának, s miért hagytak el? miért tartatnék örültnék, ki századunkban e szokások újonnan életbe léptetését indítványozná? nemde azért, mivel a kor megváltozott, s egészen új viszonyokban élünk? - éppen azon oknál fogva tehát, mely, midőn alkotmányunkról szólunk, el nem fogadtatik, noha senki nem tagadhatja, hogy alkotmányos szempontból azon kor között, melyben csak a régi kiváltság fenntartását tűztük ki célul, s a jelen között, mikor minden tekintetben haladni akarunk, nincs semmi hasonlat.

„Az Istenért! ne csináljunk kísérleteket!” - Igen, de hát ha jelen megyei szerkezetünkben oly intézményhez ragaszkodunk, mely a haladással össze nem fér: nem kísérlet-e ez is? s pedig annyival veszélyesebb, mivel ennek eredményére nézve más országok példája előttünk nem áll. A megyei szerkezet barátai tagadják ezt, s Anglia, főképp Amerika példáira szeretnek hivatkozni, hol a municipális szerkezet üdvös eredményekhez vezet. E hivatkozások látszó helyessége csak abban fekszik, hogy megyei rendszerünk municipális szerkezetnek neveztetik, mi, amint megmutattam, csak a fogalmak óriási összezavarása mellett történhetett; s ki akár Anglia, akár Amerika politikai életét csak felületesen ismeri is, meggyőződhetik, hogy megyei szerkezetünkhöz hasonló szörnyeteg-intézmény ez országok egyikében sem létezik; sőt éppen ez országok példája mutatja a központosítás szükségét.

Mik Angliában az utolsó időben történtek, újabb emlékezetben vannak, hogysen azokról hosszasan kellene szólnom; ha Anglia kifejlődését az utolsó időben tekintjük, ez alkotmányos népek elsejét s legjózanabbikát lépésről lépésre látjuk haladni a közigazgatási központosítás felé. - Mi a központosítást Amerikában illeti, e tárgyról Tocqueville híres munkájában így szól: „Az Egyesült Státusokban a guvernementális központosítás a legnagyobb mértékben létezik. Könnyű volna megmutatni, hogy a nemzeti hatalom ott inkább központosított, mint Európa monarchiájának bármelyikében. Nemcsak hogy minden státusban csak egy testület létezik, mely törvényeket alkothat, de még a megyék vagy grófságok számos gyülekezeteinek összehívása is elkerültetett, nehogy ily számos gyülekezet felhíva érezze magát, kilépve tisztán igazgatási köréből, a kormány akadályozására. Amerikában minden egyes státus törvényhozása előtt nincs semmi, mi annak ellentállhatna, hatáskörének egyedüli határa - tulajdon akarata.”

„Igen; de nem vagyunk-e mi a kelet népe, Európa s Amerika minden népfajától egészen különböző, mely institúcióiban amazokat már nemzeti géniuszánál fogva sem követheti?” Rendese dolog, mindenben, mit magunk körül látunk, követni akarjuk a nyugotot, nekünk ugyanazon szabadság s egyenlőség kell, mi hasonló sajtószabadságot, hasonló ipart és kereskedést, hasonló közlekedési eszközöket kívánunk; törvényszékeinknél be akarjuk hozni az esküdszékeket, törvényhozásunkban a népképviselőket; ha valaki azt állítaná, hogy mindezen dolgok, mint a nyugoti művelődés eredményei, nemzeti géniuszunkkal össze nem férnek: sértve éreznők magunkat; csak ha azon eszközökre figyelmeztetünk, melyek által más népek kifejlődésök ezen fokára értek: akkor jut eszünkbe keleti származásunk, akkor állunk elő nagy okunkkal: hogy megyei szerkezetünkkel fel nem hagyhatunk, s pedig azért nem, mert keleti géniuszunkból fejlődött. Mintha bizony egész alkotmányunkban csak a legkisebb részlet volna, melyet nem nyugoti szomszédinktól vettünk át?! Ha a külföld utánzása nevetséges, miért nem jutott ez akkor eszünkbe, midőn eltökélve magunkat a haladásra, minden egyes indítványnál a külföld példáját tűztük ki magunknak? én legalább az eredetiség igen furcsa nemét látom abban, ha valaki ugyanazon cél felé törekedve, mint mások, azáltal akarja kitüntetni magát, hogy e cél elérésére a járt út helyett egy, még meg nem kísértett, sőt minden valószínűség szerint járhatatlan ösvényt választ magának.

Mindezek világosabbak, hogysen most, miután a sajtó hosszabb ideig jelen szerkezeteink hiányainak leleplezésén működik, még sokan lennének, kik megyei szerkezetünkről az előbb szokásban volt magasztaló ditirambusokban szólnának, vagy a központosítást általán véve elleneznék. *A törvényhatósági rendszer józan baráti e rendszert helyesen csak addig kívánhatják fenntartani, míg jobb rendszer által fölöslegessé tétetik; de azért azoknak eljárása, kik hazánkban a központosítás mellett nyilatkoznak, nem kevésbé hibás. Minek szólni törvényhozási központosításról s parlamenti kormányról már most, hol e célok elérése még oly távol fekszik? Minek gyengíteni megyei szerkezetünket hibáinak kiemelése által, mielőtt más alkotmányos garanciákra szert nem tehetünk? Tökéletesítsük megyei szerkezetünket, s ezen úton igyekezzünk azon javításokat életbe léptetni, melyek kifejlődésünk jelen fokán szükségessé váltak.* Így szól politikai elleneink nagyobb része a jelen pillanatban. Nézeteik szerint jelen szerkezetünk hibáinak kiemelése s a központosítás magasztalása veszélybe hozza alkotmányunkat, mi annyival megbocsáthatatlanabb bűn, miután a politikai vitatkozást e térre átvinni szükséges nem vala, s minden célba vett haladás kivihető, habár soha a centralizáció utált neve nem említették is.

Mi e vádak elsőjét illeti: ugyan lehet-e valaki, ki őszintén hinné, hogy a megyei szerkezet vagy akármily institúció, ha egyébiránt jó s célszerű, népszerűtlenné tétethetik csak azáltal, hogy hibái kiemeltetnek; s ki, ha megyei rendszerünk népszerűtlenné vált, azt komolyan néhány magányosan álló író egyszerű okoskodásainak tulajdonítaná, főképp miután ezen egyének

működésének a közvélemény minden előítéletei ellene szegültek, s hideg okoskodásaikra a szenvedélyesség minden fegyvereivel feleltetett.

Az *Erdélyi Híradó*-ban, hol e vád a központosítók tanai ellen először felhozott, Kovács Lajos cikkelyét azon megye állapotának leírásával kezdé meg, melyben a közdolgok vezetésében egykor maga is nagy részt vett. „Láttam gyűlést fegyveres erő által szétveretni - úgymond -, voltam konferenciában, hol egyhangúlag kimondaték, hogy az aznapi gyűlésen életem forog veszélyben. Voltam gyűlésen, hol házunk szétromboltaték, s csak egy jó embe-rünk örködése s kora híradása menté meg életünket. Voltam számos gyűléseken, midőn a féket bontott tömeg vad dúlongásai előtt reményt veszve némult el az intelligencia, s dekretálták nem azt, mire felhíva voltak, sem nem azt, mit vezetőik akartak, de éppen mi eszökbe jutott. Láttam gyűlések helyén borzasztó csatát, sokszoros halált s százakra menő sebesülteket. Láttam, miként merült el minden más tekintet a legparányibb tárgy vitatásánál, egyedül a pártok ereje mérkőzék a tusában. *Láttam száz ellenszegülést a megyétől világos törvény ellen; száz feltámadást egyesektől a megye ellen.* Hallottam mondani: mi a megye? én vagyok holnap, ha tetszik! Szóval: anarchiát, minőt csak Magyarhon ismert ily alakban.” - S midőn a megyei rendszer pártolói ez annyira magasztalt institúcióról magok is így szólnak; midőn a választási kicsapongások utolsó országgyűlésünkön szóba kerülén, mind a két tábla termei csak megyei szerkezetünk visszaéléseitől hangoztak vissza, oly visszaélésekről, melyeket már a királyi előadások is türhetleneknek neveznek, akkor a megyerendszer népszerűtlenítése csak a központosítás barátainak tulajdoníttatik! A megyerendszer azon buzgó barátai, kik amint egyik- vagy másiktól jobban fizettettek, a haladás mellett vagy vele szemközt ellentétben meggyőződéseket ólmos botokkal vívák ki, kik a legfontosabb ügyet a legparányibb pártérdekeknek feláldozták, kik a megyét oda vezették, hogy világos törvényeknek ellenszegüljön: mindazok nem tettek semmit a megyerendszer népszerűtlenítésére, s minden ellenszenv oka egyedül azokban fekszik, kik nem tettél, de szóval figyelmezteték a hazát e szerkezet hiányaira? Valóban, ha a tárgy nem volna oly szomorúan komoly, jóízűt nevethetnék e vád fölött.

Vagy talán azért nem kellene még most központosításról s kormányi felelősségről szólni, mivel ezáltal a haladó párt soraiban szakadás idézthetnek elé? „Hogy a *P. Hírlap*-nak, midőn az a központosítás mellett nyilatkozott, hatása ez vala, az tagadhatatlan; s miért tegyük ki magunkat a veszélynek, melyekhez ily szakadások vezethetnek, midőn a célt, melyet magunknak kitűztünk, másképp is elérhetjük, elérhetjük anélkül, hogy a központosítás elvül kimondása által ellenszenvnek ébresztetnének.”

Ez egész okoskodás helyessége attól függ, mennyiben való azon állítás: *hogy kitűzött céljainkat elérhetjük anélkül is, hogy a központosítás elvül kitűzetrék*; s e tekintetben én egészen ellenkező véleményen vagyok, meg levén győződve, miként igen sok, a kor igényeiből és szükségeiből fejlődött javítás csak annyiban lehetséges, mennyiben a hazánkban jelenleg divatozó törvényhatósági rendszertől eltérünk. Mennyire osztják e nézetemet mások is, az iránt a múlt országgyűlésre hivatkozom, hol mindazon tárgyakban, melyekre nézve nagyobb-szerű újítások történtek, a jelen törvényhatósági rendszer mellőzésével a *törvényhozási központosítás* rendszere fogadtatott el törvényhozóink által. Így az országos pénztárra nézve, melynek kezelése egy, a felség által kinevezett s az összes rendeknek felelős tisztviselőre bízott; így a börtönök elrendezése iránt készült munkálatban, hol a főigazgatás egy, a helytartótanács-hoz tartozó s az országgyűlésnek felelős külön osztályra bízott.

„De nem bizonyítja-e ez legvilágosabban, hogy a központosítási elv kimondása nélkül is mindazon eredményekhez juthatunk, melyeket célul kitűztünk? ím, utolsó országgyűlésünk elvben a megyei szerkezet épen tartását s kifejtését hirdeté fő céljaként, s ahol szükséges vala,

mégis oly indítványok mellett nyilatkozott, melyek a központosítás elvének kifolyásai” - így szólnak ismét elleneink. - Én utolsó törvényhozásunk ezen eljárásában elveim legszebb igazolását látám. A központosítás nem tűzetett ki elvül, sőt az összes törvényhozás ünnepélyesen ellentmondott volna, ha valaki által azzal vádoltaték, hogy ezt választá munkálkodása vezérfonalául, s mégis legfontosabb határozataiban ezen elvet alkalmazza; nem akarva, de mintegy ösztönszerűleg cselekszik a törvényhozás így; s mit bizonyít ez annál egyebet, mint hogy a központosítás elvének elfogadását a dolgok természete teszi szükségessé? De vajon jó s célszerű-e, hogy törvényhozásunk anélkül, hogy egy bizonyos elvet kijelölne, mintegy öntudatlanul járjon el fontos kötelességeiben? Én azt hiszem, hogy nem; s ki az utolsó országgyűlés munkálkodásait figyelemmel követé, alig lehet más véleményben.

Alig van nagyobb szerű tárgy, mely a múlt országgyűlés alatt fölvetetett, hol törvényhozóink a központosítást meg nem kísértették volna. De mit tapasztalunk? A városok statutárius jogára nézve az indítványoztatik, hogy a városi statútumok a helytartótanácsnak fölterjesztetvén, ez legyen ebbeli eljárásra nézve a törvényhozásnak felelős. A börtönrendszernél a középponti hatalom a helytartótanács egy külön alkotandó osztályára bízatik, s ez tétetik felelőssé; az országos pénztárra nézve végre azon rendszerhez folyamodánk, mely szerint a kezelés és felelősség egy, a kormány által kinevezett egyes személyben központosítatik. De e bizonytalanság, melyet a törvényhozás lépéseiben észreveszünk, ez ingadozás a testületi és egyéni kormány, testületi és egyéni felelősség között: nem annak következménye-e, mivel az elv, melyet a törvényhozás követett, kitűzve nem volt? s hány tárgy van, melyre nézve törvényhozásunk éppen ellenkező irányban haladott! Az utolsó országgyűlésen sok indítvány került fel, mely a megyei rendszer legbuzgóbb hívei által is pártoltatott; ilyenek: a követi verifikációnak országgyűlésen való tárgyalása; az évenkénti országgyűlés; a háziadó maximumának országgyűlésileg való meghatározása; - mindezeket maga a megyei rendszer érdeke kívánja, de miért hozatott föl hát mégis a megyék úgynevezett autonómiája ez indítványok ellen? miért buktattak meg azok éppen azon ürügy alatt, hogy általok a municipális szabadság veszélyeztetik? Felfogásom szerint ennek oka csak abban fekszik, mivel ez indítványok nem a megyerendszer kifolyásai, s így miután újabb időben hazánk lehető kifejlődése tisztán a megyei rendszertől váratott, miután folyvást a központosítás veszélyeivel ijesztettünk, nem lehetett föltenni, hogy oly indítványok találjanak többséget, melyek egyenesen ennek részint következményei, részint előkészületei.

Ha megyei rendszerünk leghőbb barátainak, amint mondatott, ez indítványok elfogadását forrón kell vala ohajtaniok, a megyerendszer hő barátinak egyszersmind át kelle látniok azt is, hogy a központosítás ellen zajogva, ez óhajítás teljesülni nem fog, s hogy mindezen üdvös intézkedések csak azon meggyőződésnek lehetnek következményei: miként megyei rendszerünk egymaga honunk kifejlődésére nem elégséges, s azért oly eszközökről is kell gondoskodni, melyek által bizonyos központosítás eszközöltetik, s ez az, miért én szükségesnek tartom, hogy az elv, melyet a haladó míveltség reánk kényszerít, minden ellene mutatkozó ellenszenv dacára is végre bevallassék. Csak így szabadulhatunk azon szinte nevetséges helyzetből, melybe egyrésztől megyei szerkezetünk, a másiktól azáltal jutottunk, hogy e szerkezettel egyenes ellentétben álló újítások mellett nyilatkoznak. E nyilatkozatok aztán hasonló körülmények közt körülbelől ily értelemben hangzanak: „Honfitársaink! megyei szerkezetünknel nincs a föld kerekéségén tökéletesebb, terjesszük azt minél inkább, tűrjünk inkább akármit, semmint ennek hatásköre megszoríttassék - s azért a követi verifikációt s a háziadó maximumának meghatározását, mi eddig a megye által gyakoroltatott, bízzuk a törvényhozásra, a statutárius jognak szabjunk korlátokat. Honfitársaink! mindig ellenszenvet mutattatok minden központosítás ellen, s ez igen szép s dicséretre méltó tőletek; maradjatok meg ellenszenvetek mellett, s őrizkedjetek, amennyire csak lehet, minden központosítástól; a

közlekedési eszközök iránt azonban határozzon az országgyűlés, azok elkészítését pedig bízzuk egy, a kormány által kinevezett s a törvényhozásnak felelős egyénre, kinek minden egyes megye engedelmeskedni tartozik.” Meglehet, hogy egyes indítványok ellen, ha azok ily formában adatnak elő, kevesebb ellenszenv támasztatik; de bizonyos az is, hogy fontos kérdéseknek idegen felírás alatti átcsempészése a törvényhozás méltóságához nem illik, s hogy ezen eljárás nemcsak megyei rendszerünket, sőt egész alkotmányunkat veszélyeztetheti.

Mi, kik a megyerendszer hiányai iránt nyíltan szólunk, azzal vádoltatunk, hogy alkotmányunkat biztosítékaitól akarjuk megfosztani. De hát önök, kik az alkotmány egyedül lehető biztosítékát megyei rendszerünkben keresik, ugyan mit cselekszenek? *Meg akarják tartani, sőt erősíteni megyei szerkezetünket, nemde?* Mi nem kételkedünk szándékuk tisztaságán; de lássuk egyszer a módokat, melyeket önök e cél elérésére választának.

Magyarország nagy átalakulás korában él; a közéletnek alig van ága, melyben változások szükségessé nem váltak volna; nézzünk végig az indítványokon, melyek önök által tétettek, s fontoljuk meg röviden, nem azoknak helyességét, mert hisz azon mi nem kételkedünk, de azt, mennyiben egyeznek meg az önök által vallott céllal, hogy megyei szerkezetünk szűkebb korlátok közé ne szoríttassék.

Mindenekelőtt a *népképviselő* kérdése tűnik szemünkbe, melyet a haladási párt egyik fő kérdéseül tűz ki.

A népképviselő, mint fentebb láttuk, a megyerendszer tetemes megváltoztatása nélkül nem létesíthető; sőt, ha mindazok, mik ott mondattak, el nem fogadtatnának is: tagadni nem fogja senki, hogy a népképviselő legalább azt igényli, hogy a megyei gyűlésekben csak szabadon választott képviselők vehessenek részt, azaz hogy ős népgyűlésekből, mely név egykor annyira tetszett, képviselői gyűlésekké változtattassanak által.

A népképviselő eszméje azon gyakorlattal, mely jelenleg nálunk létezik, miszerint nem a polgárok bizonyos száma, hanem csak egyes törvényhatóságok küldenek a törvényhozásba követeket, nemigen fér össze; azonban mégis képzelhető, hogy valamint Angliában a választói jog egy bizonyos cenzus mellett mindenkire egyenlően kiterjed, azonban egyes városok választói tetemesen kisebb számmal lévén, mégis éppannyi követet küldenek, mint más sokkal nagyobbak: úgy nálunk az egyes törvényhatóságok között a törvényhozási befolyásukra nézve létező arány megtartatnék. Mondom, a népképviselő ily módon alkalmazása lehetséges; azonban ha a haladó pártnak a múlt országgyűlésen felállított programját tekintjük, alig gondolható, hogy ez szándékában vala.

Csak a városi szavazatok elrendezése forgott kérdésben, s az alsó tábla többségének határozata az vala, hogy az egyes városok befolyása *lakosaik száma szerint* határoztassék meg, s hogy nem mindeniknek egyenlő, hanem a legnagyobbaknak tizenhatszor nagyobb nyomatékú szavazat adassék, mint egyes, választói kerületekben egyesítendő kisebb városoknak. Ezáltal, mint mindenki látja, a haladó párt a törvényhatósági képviselő elvét elhagyva, a valóságos képviselői rendszer mellett nyilatkozott; s előbb-utóbb ugyanez elvet lesz kénytelen követni megyéinkre nézve is. Ha Pest városának tízszer nagyobb törvényhozási befolyás adatik, mint Rusztnak, semmi józan ok nincs, miért ne adassék Pest vármegyének több befolyás, mint Esztergomnak; s hová lesz jelen megyei szerkezetünk, ha ezen elv egyszer a megyékre alkalmaztatott?

Törvényhozásunk átlátta, hogy minden reform, mely csak közjogi kérdésekkel foglalkozik, örökké meddő marad, s azért oly tárgyakra is kiterjeszté figyelmét, melyek közelebbről az egyes polgárok személyes viszonyait illetik.

Büntető törvénykönyvünk javítása volt az első, mi e tekintetben munkásságukat kíváná. S mi volt e tekintetben az ellenzék programja?

A *perbe fogás* - mely most nemesekre nézve a közgyűlést illeti - perbe fogó esküdszékre (grand juryra) bízott.

Az *ítélet hozása* - mely most a megye által választott vagy a főispán által kinevezett bírakat illeti - esküdszékre, azaz oly bírószekre bízott, mely a megye választásától független.

Az *ítélet végrehajtása* - mely most egészen a megye önkényétől függ - az országgyűlés által kidolgozandó tömlörendszer által vala meghatározandó, s egy különös helytartótanácsi osztály alakítása indítványoztatott, mely csak a törvényhozásnak felelvén, a tömlörendszer pontos megtartására felvigyázni s az egyes megyéket arra kényszeríteni tartozzék.

Ki nem emlékszik a közmunkák- s közlekedési eszközökre nézve éppen a haladó párt által tett azon indítványra, miszerint minden közlekedési eszköz építése iránt az elhatározás a törvényhozásra, a végrehajtás egy, a felség által kinevezett s csak az országgyűlésnek felelős egyénre bízassék.

Csak a főbbeket említém; de nem hallgathatom el azon lelkesedést, mellyel a *szabad községek* fontos ügye az ellenzék által felkaroltatott; s bizonyosan nem ezt illeti a vád, ha nagyobb községeink, melyek magokat az úri hatalom alól kiválták, még jelenleg is minden saját hatóság nélkül vannak.

Ezek valának az ellenzék programjának fő pontjai. Föltenni, hogy azok, kik ez ügyek mellett felszólaltak, azoknak létrehozását nem kívánták, a legnagyobb balgatagság vagy rossz lélek volna mindenki részéről.

Tegyük fel, hogy ez óhajítás sikerül, s az ellenzék programja elfogadtatik, mily hatást gyakorland ez az annyiaktól megtartani kívánt megyei rendszerre?

Megyegyűléseink a népképviselő elvének elfogadása által ős népgyűlésekből képviselői gyűléssé változtak; az utasítás adási jognak gyakorlata vagy lehetetlenné vált, vagy az országgyűlési követek kétfokú választását teszi szükségessé.

A büntető perbe fogásnak joga a megyei gyűléstől elvétetett.

A büntető bíraskodás legfontosabb része a megyétől egészen független esküdszékekre bízott.

Magok a tömlöcök mikénti elrendezése s tartása már nem a törvényhatóság teendői közé tartozik.

A közmunkák használata s közlekedési eszközök elrendezése iránt a megye hatalma megszűnt, s valóságos központosítás hozatott be.

Minden község, mely magát megváltja, s így a községi rendszer gyakorlatába jó, a megye hatáskörét szűkebbre szorítja.

S most kértem olvasóimat: volt-e valaha nagyobb önámítás, mint midőn azok, kik felszólaltak ezen indítványok mellett, melyeknek mindenike a megyerendszer tetemes megszorításához vezet, kik évekig küszködnek, hogy azokat életbe léptessék, kik az egyesülési jogban a szabadság egyik legfőbb jótéteményét tisztelik, s minden közcélú egyesületben részt vesznek, noha minden nagyobb egyesület azon közéletnek, mely előbb kizárólag a megyében működött, egy részét főlemészté; ha, mondom, azok, kik ezt teszik, egyszersmind a jelen megyei szerkezet legbuzgóbb barátainak nevezik magokat, kértem, élt-e valaha ember nagyobb csalódásban azoknál, kik újabb időben alig tettek indítványt, mely nem a jelen megyei

rendszer megszorításához vezetne, s mégis oly határozottan szólnak fel azok ellen, kik e rendszer megváltoztatásának szükségét kimondani merészelék? volt-e nagyobb következetlenség - bocsánatot e szóért -, mint azoké, kik a védegylet s iparegyesület elrendezésében is minden módon központosítás után törekedtek, s midőn ez elv alkalmazása a haza közdolgaira nézve követeltetik, azt károsnak és veszélyesnek hirdetik, mintha nem volna egy nagy védegylet alkotmányunk is, mely által szabadságunkat őrizzük, mintha az egész haza nem volna egy óriási iparegyesület, melyben millió polgár, mindenik saját körében, a haza felvirágzásán dolgozik?

De mi ezen eljárás következménye? Megyei szerkezetünk, miként azt most gyakorlatban látjuk, nem fér meg a haladással. Ennélfogva szükségképp számos oly indítvány tétetik, melyeknek elfogadása által a megyék hatásköre megszoríttatik. Már ha azon meggyőződésből indulunk ki, miként megyerendszerünk indítványaink elfogadása által gyengíttetik, s alkotmányunk biztosítéka maradhat, reformjaink eredménye csak az lehet, hogy egyrésről alkotmányunkat jelen biztosítékaitól megfosztva, semmiről, miáltal e hiány pótoltnék, nem gondoskodunk, s így alkotmányunk valóban minden biztosíték nélkül fog maradni.

Ne ámítsuk magunkat, a törvényhatósági rendszernek, melynek alkotmányunk fenntartását köszönhetjük, szintén megvannak külön veszélyei. Valamint a szerfőlötti központosítás minden egyes erő elnyomásához, úgy a törvényhatósági rendszer, ha természetes kifejlődésében nem akadályoztatik, a nemzeti egység feloszlásához vezethet, minek jelenleg a szerencsétlen Svájcban példáját látjuk. Kik ezen kételkednek, nézzék Erdélyt, s mondják, e honnak három nemzetre való felosztása erőssé tette-e a hazát? nézzenek vissza Erdély történeteibe, s mondják: ezen elkülönözés nem hasonló viszonyokból vette-e eredetét, mint melyeket helyhatóságainkban látunk? nem kell-e félnünk, hogy mi Erdélyben történt, mit Horvátországnál mi magunk tapasztalunk, tovább terjedve, egyes törvényhatóságainkat is mindinkább elválasztandja egymástól, míg minden egyes megye külön tervezve közmunkáit, statutárius hatalmánál fogva külön kis törvényeket alkot kis körének: s hazánk, mint Svájc jelenleg, az egységnek még külszínét is alig fogja fenntartani.

Tekintsenek vissza elleneink az utolsó országgyűlés tanácskozásaira, s mondják, azon ország, melynek törvényhozói, utasításaiknál fogva, vagy valóságos többséggel, vagy legalább igen nagy kisebbséggel kimondák, hogy a követek verifikációjának kérdése nem a törvényhozó test teendőihez tartozik, s az országgyűlésnek évenkénti összehívása nem kívánatos, hogy a törvényhozás az egyes törvényhatóságok háziadójának maximumát nem határozhatja meg, mondjuk, azon ország, hol mindezek a törvényhozás körében többségek vagy majdnem velők felérő kisebbségek által kimondattak, mindig azon motivációval, mert ha ezen indítványok elfogadtatnának, helyhatósági szerkezetünk csorbát szenvedne? nem jutott-e azon állapotba, hol minden becsületes embernek kötelességévé válik figyelmetessé tenni honfitársait a fenyegető bajra, habár tudná, hogy ezáltal népszerűségét veszti el, melyet, ki becsületesen szerzett, bizonyára magasra tart, de nem annyira, hogy érte gyáván meggyőződését tagadná el. - Szakadást okoztunk a pártban. Igen, de minden lépés, melyet akár nemzet, akár az összes emberi nem az igazság ösvényén tett, nem okozott-e szintén szakadásokat? hol volnánk, ha senki, meggyőződését követve, pártjától elválni nem merészlene, ha senki nem érzene, hogy a polgári életben magasabb kötelességek is vannak, mint melyekkel valaki pártja iránt tartozik.

És ugyan, ha azon irányt tekintjük, melyet a közvélemény máris vesz, nem valószínű-e, hogy nézeteim, bármi népszerűtlenek, midőn azokat néhány barátommal először kimondám, végre a többség által el fognak fogadtatni?

A központosítás ellenei kétfelé oszlnak.

Első sorban állanak azok, kik konzervatív nevezet alatt minden haladásnak, legalább annak, mely a szabadság érdekében céloztatik, ellene mondanak.

Velők többnyire ellentétben, de amennyiben ellenünk lépnek fel, egy értelemben azok állanak, kik a megyei szerkezetet az ellenzék leghatalmasabb eszközének tartják.

Mi már konzervatív elleneinket illeti, önámítás volna hinni, hogy e párt, míg létezik, alapelvünkre nézve velünk valaha megegyezhetnék. Ha azok, kik a szabadságnak lényege helyett csak formáit akarják megtartani, törvényhozási központosítás és parlamenti kormány ellen nyilatkoznak, céluk kivívására nézve igen jó téren állanak, s eljárásuk teljes okszerűnek nevezhető. Nézzünk végig a konzervatív párt tudományos tekintélyein; alig van közöttök, ki nem a megyei vagy tartományi szerkezet mellett szólalna fel, a státustudományok nagy restaurátora, X. Károly miniszterével e tekintetben tökéletesen egyetért, s nincs közöttük, ki, ha már alkotmánynak lenni kell, a provinciális rendszert nem hirdetné. S igen helyesen. Alkotmányos élet ellenzék nélkül alig képzelhető. Ha már az alkotmányos élet az egyes tartományok vagy megyék körébe szoríttatik, a kormány, mely minden egyes tartományban képviselője által egész hatalmával lép föl, mindig csak az egyes tartomány vagy megye ellenzékével áll szemközt. Ily viszonyok alatt a kormány egész hatalma mindig csak az ellenzék egy kis részével kénytelen küzdeni, mi által hatalma szükségképp tetemesen növeltetik. Ami tehát konzervatív elleneinket illeti, nem is remélhetjük, hogy a helyzet, melyet fő elvünk irányában elfoglaltak, valaha változni fog.

Egészen másképp áll a dolog, ha figyelmünket azokra fordítjuk, kik, mint a haladás buzgó barátai, majdnem minden egyes kérdés iránt velünk tökéletesen egyetértenek, s csak alapelvünk elfogadásától vonakodnak. Való, naponként történnek e párt legkitűnőbb egyénei által felszólalások a központosítás ellen; megyei szerkezetünk magasztaltatik, azzal vádoltatunk, hogy midőn a nemzet ezen palládiumát megtámadjuk, az egész hazát veszélybe hozzuk; de nem tétetnek-e ugyanakkor ugyanazok által, kik ellenünk ekképp felszólalának, oly indítványok, melyek, mint mindenki láthatja, egyenesen a megyerendszer tetemes korlátozásához s alapelvünk következményei elfogadásához vezetnek? nem történnek-e országgyűlésről országgyűlésre lelkes felszólalások éppen e párt részéről a felelősség mellett, noha ki a státustudományokban nem egészen járattan, első tekintetre láthatja, miként ez központosítás nélkül képtelenség, s miként az, ki a felelősség mellett felszólalt, már azon pillanatban megyerendszerünk fenntartása ellen szavazott, s más szavakkal ugyanazt mondá, mit mi, hogy ti. a megyerendszer pótlék gyanánt csak addig tartandó fenn, meddig más, hathatósabb biztosítékokkal nem cserélthetők fel. - A dolgok ezen állásában valóban nem felette nagy optimizmus szükséges, hogy azon reményünket fejezzük ki, miként azok, kik e hazában a haladás zászlói alatt állanak, velünk, s pedig nemsokára alapelvünkre nézve is keznek fogni; hisz e remény nem más, mint azt reményleni, hogy kik indítványainkban megegyeznek, egész munkásságunk alapelvét végre el fogják ismerni, s miután a fogalmat elfogadták, a szótól, melyben az mondatik, nem fognak többé irtózni.

Hazánk most létező ellenzékét elveink elfogadásától csak az tartóztathatná vissza, ha csakugyan bebizonyíthatnák, miként a kormányi felelősség, mely minden központosítás első feltétele, hazánkban, jelen viszonyaink között legalább, kivihetetlen. Fordítsuk tehát most figyelmünket e tárgyra.

II. FEJEZET

A felelősségről s annak akadályairól

Azon kérdés eldöntésére: *kivihető-e a kormányi felelősség*, talán nem minden fontosság nélküli, ha megvizsgáljuk, mennyire törvényesek ebbeli követeléseink.

Megvallani egyrésről, hogy a kormány felelősségét kívánva, csak törvényes jogaink életbe léptetését követeljük; és mégis azt állítani, hogy e kívánatok teljesítése lehetetlen, nem más, mintha valaki azt állítaná, hogy oly közállományi állapotban élünk, melyben *törvényeink teljesítése lehetetlen*, s az alkotmány sértése normális állapottá vált. Nézzük tehát mindennek-előtt, mennyiben fér össze a felelősség eszméje fenálló törvényeinkkel?

Annak megmutatására, hogy a kormányi felelősség oly institúció, mely alkotmányunk szellemével megegyezik, nem azt szükséges megmutatnunk, hogy a közigazgatás eldődeink által ugyanazon formákban gyakoroltatott, melyeket napjainkban más alkotmányos nemzetek-nél találunk. Azon nemzeteknél is, hol az alkotmány lényegében változásokat nem találunk, a formákban, helyzetek s a különböző műveltségi fok szerint, melyet elfoglálnak, tetemes változásokat találunk, s noha nincs nemzet, mely régi formáihoz annyira ragaszkodnék, mint az angol, mégis könnyű volna megmutatni, miként azon formák, melyek szerint a parlament a kormányt számolásra vonja, aránylag nemrégén fejlődtek ki. Ha bebizonyítatik, miként:

hazánk minden közdolgainak vezetése egykor törvény szerint kizárólag magyar s így törvényhozásunk alatt álló tanácsnokokra bízott;

hogy a legfontosabb tárgyak elhatározása csak ezen tanácsnokok közbenjárásával történ-hetett;

hogy ezen tanácsnokok a törvényhozás által feleletre vonathattak, s hogy a törvényteleniségek büntetése törvény által világosan kimondatott;

végre, hogy nemcsak belviszonyainkban, hanem az ország külviszonyaira nézve is biztosítva van törvényeink által törvényhozásunk befolyása; -

ha, mondom, mindezek törvénykönyvünk-ből bebizonyíthatók: nem fogja tagadni senki, hogy a felelősség lényege eldődeink által bíratott, s hogy oly formákat követelni, melyek által e jog korunkban alkalmazhatóvá válják, jogaink, vagy jobban mondva kötelességeink közé tartozik.

Mi az elsőt illeti, bizonyos: miként egy alkotmányos jogunk sincs annyi törvény által bizto-sítva, mint az: hogy minden közigazgatási tárgyait, más országok közdolgaitól különválva, kizárólag magyarok által kezeltessenek. Az 1608. k.e. 5. cím annyiszor ismételtetett különböző formákban, 1647-től kezdve a magyar kincstárnak függetlensége annyiszor tevé törvényhozási tanácskozásunk fő tárgyát, hogy erre nézve minden hosszabb bizonyítást szükségtelennek tarthatunk. - Eldődeink, kik míveltség s főképp tapasztalás tekintetében annyira mögöttünk álltak, jámborságukban azt gondolák, hogy az ország érdekeit nem biztosíthatják semmi által inkább, mint ha a közdolgok kezelése kizárólag magyarokra bízatik; azonban, úgy látszik, mégis, mindezen optimizmus mellett, ők is célirányosnak látták előre gondoskodni azon, majdnem képzelhetlen esetekre, midőn a magyar tanácsnok hazája érdekeit idegen érdekeknek alárendelné. Innen van, hogy miután Ulászló I. decr. 7. cikkében kimondatott, miként őfelsége magyar dolgokban csak magyar tanácsnokokkal élhet - ugyane király VI. decretumának 7. cikkében a felelősség megállapíttatik. Hogy pedig ezen biztosíték illuzóriussá ne válják, a VII. decretum 2. cikkelye, egészen az újabb kor fogalmai szerint, azt rendeli: hogy bizonyos dolgok csak akkor váljanak érvényesekké, ha cum consensu et deliberatione consilii ordinati (azaz, a felelősség alatt álló tanácsnokok) közbejöttével

történtek. S vajon mikor változtak meg ezen törvények, melyekben a kormányi felelősség elve oly világosan mondatik ki, mint azt a XVI. század kezdetén talán semmi más alkotmányos nemzet törvénykönyvében nem találjuk? hol van az időszak, melyben a magyar nemzet ezen alkotmányosságából folyó jogáról lemondott? Törvénykönyvünk annyiban hasonlít a bibliához, hogy belőle mindenki azt szokta kiolvasni, mit leginkább keres; de mi éppen e tárgyat illeti, idézhetnek-e elleneink csak egyetlen törvényt is, melyből ily következtetést vonhatnának?

A közjövödelmeknek nincs ága, nincs tárgya a közigazgatásnak, mely nem törvényhozásunk rendelkezése alá tartozott, s ugyanazért már az 1536-i 49. tc. az egész ország kormányzásának központosulási helyéül Pozsonyt jelöli ki, s csak azért, mivel Buda akkor még Zápolya kezeiben volt. A törvényhozásnak nemcsak az ország beldolgaira, hanem külviszonyaira, a békekötésekre s hadizenésekre való befolyását is számos törvény biztosítja. Az 1608. k. e. 2. cikktől kezdve, hol világosan ezek állnak: *Ne sua majestas sine praescitu et consensu regni in Hungaria vel partibus adnexis ullum vel bellum moveat, vel militem extraneum introducat* - az 1791-i 65. cikkelyig, melyben a nemzetnek a békekötések körüli törvényes befolyása szinte elismertetik, számos törvény szól e jogunk mellett. - S a parlamenti kormány, melyet követelünk, nem egyéb oly *eszköznél*, mely által kétségbevehetlen jogaink gyakorlata lehetőségessé válik? Senki nem tagadja a jogot, mely szerint a magyar azt követeli, hogy saját módja szerint kormányoztassék, de ezen jognak nem szükséges következménye-e, hogy egyszersmind jogunk legyen magunknak tudomást is szerezni arról, mi módon kormányoztatunk?

Követeléseink törvényessége annyira világos, hogy ezt sokan azok közül sem tagadják, kik a felelősséget kivihetetlennek állítják. „Ha egykori törvényeink elévülés által erejüket nem veszítik - így szólnak -, kétségkívül követelhetnénk felelős kormányt. De ki tehet róla: apáink elhanyagolták kötelességeiket. - A német közmondás szerint a sok fától nem látva az erdőt, midőn számtalan egyes sérelmekre fordíták egész figyelmöket, megfélemedtek azon legnagyobb, azon óriási sérelemtől, mely abban áll, hogy *hazánk különvált alkotmányos kormánnyal nem bír*. Most az elhanyagolás nem orvosolható többé; a kormány soha a felelősség elvét elfogadni nem fogja, s akármit mondjunk s tegyünk ez elv mellett, hasztalan fáradunk.”

A legkevesebb, mit a birodalmi kormányról feltehetünk, az: hogy józan, s önérdekeit ismerve, azokat előmozdítani tudja is, akarja is; hogy tehát a fenn előhozott okoskodást helyesnek fogadhassuk el, szükséges volna mindenekelőtt bebizonyítani, miként a jelen állapot fenntartása a kormánynak érdekében fekszik.

Én nem hiszem, hogy valaki találkozzék e világon, ki e tétel bebizonyítására elég ügyességgel bírna.

Összeköttetésünknel fogva a birodalomnak hazánkban két nagy érdeke van.

Az *első*, hogy Magyarország jóléte a lehetőségig kifejlődjék.

A *második*, hogy azon erők, melyek e kifejlődés által támadnak, a birodalom közcéljaira munkások legyenek, s Magyarország egész hatalma minden pillanatban a birodalom s hazánk közös céljainak megközelítésére használtathassék.

Hogy megyei szerkezetünk által a birodalom ezen érdekeinek elseje nem mozdíttatik elő, azt a tapasztalás s maga a dolgok természete is világosan mutatja.

Hogy hazánk minden tekintetbeni kifejlődését várhassuk, szükséges, miszerint alkotmányunk ne csak egypár százezerre terjessze áldásait, hanem - mint gróf Széchenyi oly szépen mondá -, hogy alkotmányunk sáncai közé e nép minden osztályai felvétessenek. Megmutattuk már, hogy ez jelen megyei szerkezetünk fenntartása mellett lehetetlen.

Az anyagi érdekek kifejlődése lehetetlen, ha a bírói hivatal úgy nem rendeztetik el, hogy az függetlenség által a közbizodalmat nemcsak megérdemelje, de bírja is. - Miként fogjuk ezt elérni, ha a bírói hivatal három évről három évre új választás alá esik, s kizárólag nemes választók által töltetik be?

Gyáripár nem fog meghonosodni ott, hol nemcsak a legvagyonosabb osztály minden adótól ment, de még a nem kiváltságosakra nézve is, amint egy vagy más megyében laknak, a legnagyobb egyformátlanság van adó tekintetében, miután minden megye szabad önkénye szerint határozza meg adóztatási kulcsát, s ez eljárásban - mint a tapasztalás mutatja - egyes osztályokat igazságtalanul túlterhelhet.

Kereskedést akarunk? teremtsünk elő jó s olcsó közlekedési eszközöket; de ismét hogyan, ha a főbb közlekedési eszközök készítését s fenntartását nem vesszük ki az egyes megyék kezeiből?

Szóval: rend kell; mert rend nélkül nem lehetséges kifejlődésünk; - de miként legyen rend, hol a tisztviselők, kikre annak fenntartása bízott, csak nagy tömegek felvigyázata alatt állanak?

Ha megyéink teendőit mindezen egyes tárgyakra nézve megszorítjuk, annyira meggyengítettük e szerkezet, hogy az alkotmányunk biztosítéka többé nem lehet, s épp azért az alkotmányosság minden barátjai, míg az alkotmánynak új biztosítékok nem szereztettek, soha ily megszorításokba belé nem egyezhetnek. Ha pedig megyei szerkezetünket mindezekre nézve régi állapotában hagyjuk, mi által válik kifejlődésünk inkább lehetségessé, mint az eddig volt? - Igen, mint eddig volt. - Önök, kik, mint mondják, *a tényeknél okosabbak lenni nem tudnak, s az érdekek politikáját meddő konjektúrák felszámításainak áldozatul adni nem akarják*, ugyan mondják meg: az önök által annyira magasztalt megyerendszer eszközölte-e hazánk kifejlődését? - Mondani fogják: hogy az csak azért nem történt, mivel a megyék jogaikkal nem éltek a legnagyobb *józanossággal*; de ugyan ki biztosít, hogy ezerekre menő, nagy részben műveltség nélküli s elcsábítható tömegek ezentúl e jogaikkal a *legnagyobb józanossággal* fognak élni? Vagy talán azon kedves szójárással fognak előlépni, hogy a megyei rendszer csak azért nem működik üdvösen, mert mi, az ellenzék, mi, a haladó párt, azt megrontjuk? - de mindig többségben voltunk-e mi? nincsenek-e megyék, hol a dolgok vezetése egészen önök kezeiben van? s miért látjuk ugyanazon eredményeket most, mint egy tized előtt, egy helyen mint a másikon? S önök tőlünk azt kívánják, hogy azon rendszerhez, mely alatt az ország kifejlődése mindeddig nem sikerült, mely ellen eszerint minden tény szól, bizodalmunk legyen, főképp miután annak hibáiról elméletileg éppúgy meg vagyunk győződve, mint ha a tapasztalást tekintjük. Ha tehát áll, hogy Magyarország minden tekintetbeni kifejlődése az összes birodalomnak egyik legfőbb érdeke, meg fogja vallani mindenki, miként jelen rendszerünk fenntartása, mely mellett e kifejlődés lehetetlen, a birodalomnak érdekében nincs.

A birodalom második érdeke, mint mondtam, az, hogy *a birodalom minden pillanatban számolhasson hazánk egész erejének közremunkálására*. És ugyan teheti-e ezt a jelen pillanatban? - Ezen organizált szétdaraboltság, ezen rendszeresített rendetlenség mellett, melyet alkotmányunknak nevezünk, a magyar egyesülhet-e egész erejével bármily zászló körül? segíthet-e bárkit hatalmának egész súlyával? Hogy hazánktól ezt remélhessük, arra mindenkéltől szükséges volna, hogy a közigazgatás főbb ágai ugyanazon kezekben összpontosuljanak; hogy az országosnak nevezett törvényhozás csakugyan az egész ország érdekeit képviselje;

hogy amit végrehajtó hatalomnak nevezünk, a végrehajtásban ne legyen kénytelen száz részletes ellentállással küzdeni. S mindezen kellékek nem férnek össze megyei szerkezetünkkel.

S hol keressük azon bizodalmatlanság okát, mely nálunk a nemzet s kormánya között mindig létezik s létezni fog, bármily személyekből alakíttassék a kormány össze? Nem egyes személyek iránti ellenszenvnek, hanem egyenesen alkotmányos szerkezetünknek kifolyása az, eredménye annak, hogy alkotmányunk biztosítéka egy természete szerint adminisztratív intézménybe helyeztetik, mi, meggyőződéseim szerint, nem józanabb, mint ha valaki a szántóvetőnek tanácsul adná, hogy lehető megtámadások ellen ekevasával fegyverkezzék fel. A vas jó fegyver lehet, csak hogy ha annak használtatik, szántásra nem alkalmazható. A szántás az egyes gazdának nem szükségesebb, mint népeknek a jó adminisztráció; ha ennek eszközei védelmi fegyverre fordíttatnak, ne bámulja senki, hogy eredeti céljukra nem használhatók.

Nem azért írok, hogy a kormány ellen sokaknál már úgylétező ellenszenvet még inkább neveljem; de ha jelen szomorú állásunkat, mely a megyei szerkezet hibás alkalmazásából következik, figyelemmel tekintjük, ki tagadhatja, miként az egyedül azon ferde állás következménye, melyet a kormány a nemzet irányában elfoglalt.

Alkotmányos nemzetnek neveztetünk; s miután kormányunk nem felelős, miután mindég és mindenki által arra intetünk, hogy alkotmányunknak megyei rendszerünkön kívül nincs egyéb biztosítéka: bámulhatni-e, hogy elhanyagolva minden közigazgatási tekintet, megyei szerkezetünket mindenekelőtt csak alkotmányos biztosítékul tekintjük? vagy kívánhatja-e valaki tőlünk, hogy minden jogunkról lemondva, eldobva alkotmányunk biztosítékait, egész létünket oly hatalom kezébe adjuk, mely törvényhozásunk többségétől független s Istenen kívül senkinek nem számol?

Vannak s pedig számosan, kik a megyékben létező rendetlenséget nagy részben a magyar kormány elnézése- s folytonos be nem avatkozási rendszerének tulajdonítják. Nem akarom vizsgálni, mennyire következetes azok eljárása, kik megyéink autonómiáját alkotmányunk egyedüli biztosítékának tartva, a kormány be nem avatkozási rendszerét hibául tulajdonítják; de kérdem, hiszi-e bárki, hogy ha a kormány ezen rendszerétől eltér, s semmit el nem néz, s mindenbe beavatkozik, ezáltal ereje növeltetni fog?

A végrehajtás erőtlenségének oka hazánkban azon bizodalmatlanságban fekszik, mely minden kormány ellen létezik, s e bizodalmatlanság csak növeltethetik, ha a kormány az egyes megyék benső dolgaiba beavatkozva, ötvenkét törvényhatóságban naponként új harcokat vív. E bizadalmatlanság megszüntetésére én csak egy módot látok, s az abban áll, ha a kormány *a felelősség elvét elfogadva, a létező bizadalmatlanságnak gyökereit kiirtja*. Míg ez nem történt, hasztalan sopánkodunk afelett, hogy a haladás iránya célszerűen csak a kormány által tűzethetik ki, hasztalan panaszkodunk a megyék bizadalmatlansága ellen, mi miatt néha a kormány legcélszerűbb rendeletei ellenállásra találhatnak, a jelen, mind a kormány, mind saját erőtlenségünkhöz vezető állapotnak maradni kell, mert hisz alkotmányunknak nincs más biztosítéka, s ha Isten választott népét önmaga arra inté, hogy Egyipt hústálait a pusztaság fáradtságával cserélje föl: ki veheti rossz néven a magyarnak, ha őseitől öröklött szabadságát anyagi jólétéért áruba bocsátani nem akarja?

Voltak, sőt vannak, kik a kormány hatalmát csak az alkotmányos élet elnyomásában keresik; voltak és vannak, kik a szabadságot megmentve gondolják, ha a kormánynak akadályokat gördítettek elébe, s azt a lehetőségig gyöngíték. - Soha Menenius Agrippának meséje, melyben az egész népet egy emberi testhez, a szenátust gyomrához hasonlítja, nem illet inkább senkire, mint reánk. Egy rész szívesen megkötné a testnek minden tagjait, csak hogy a gyomor szabaddan emészthessen; a másik agyonéheztetné a gyomrot, csak hogy a tagokat minden

kényszerítéstől megmentse; mintha bizony a gyomor- és testnek nem volna egy elválaszthatatlan élete; mintha a nemzet kormány, vagy a kormány nemzet nélkül fennállhatna; mintha Montesquieu-nek a három hatalom egyensúlyáról felállított elmélete elmésen előadott hamis tételnél egyéb volna, s az egyensúly, ha csakugyan elértnék, máshoz vezethetne, mint stagnációhoz, mit én a nemzetek életében minden bajok legnagyobbikának tartok.

E tespedés oka pedig, teljes meggyőződéseim szerint, az, hogy *a kormány és törvényhozás nálunk nem egymást kiegészítő, hanem vetélkedő hatalmaknak tartatnak*; minek oka ismét abban keresendő: hogy *alkotmányos törvényhozás - nem felelős végrehajtó hatalommal áll szemközt*, s így szükségképp azon vetélkedés idéztetik elő, mely alkotmányos és nem alkotmányos hatalmak között, mióta a világ áll, mindenkor létezett.

Ha akarjátok, hogy e szomorú állapot megszűnjék, hogy elenyésszen azon előítélet, miszerint az, ki előbb közbizodalomban állott, mihelyt kormányi hivatalt vállal, aposztatának tartatik, míg mindenki, ki alkotmányos jogaink mellett felszólal, majdnem a királyi hatalom ellenségének neveztetik; ha akarjátok, hogy a nemzet s kormány között teljes bizodalom létezzék: adjatok a magyarnak alkotmányos, azaz felelős végrehajtást, s ha mindig leend is egy kisebbség törvényhozásunkban, mely a kormány nézeteit nem osztja, a többségnek hatalma oly erőt fog adni kormányának, melyről jelen helyzetünkben fogalmunk sincs.

A felelősség elvének elfogadása, mely nélkül, hacsak alkotmányunkról lemondani nem akarunk, megyei szerkezetünk szűkebb korlátok közé nem szoríttathatik, nem kevésbé fekszik az összes birodalomnak, mint saját magunknak érdekében, s engem éppen azon viszonyok győznek meg leginkább e tétel valóságáról, melyek birodalmi összeköttetésünkből támadnak.

Azok közé tartozom, kik a monarchiával összeköttetésünket nem *valami malum necessarium-nak*, hanem *oly politikai kombinációnak tartják, mely az európai státusrendszerrel és geográfiai helyzetünkkel fogva a monarchiának nem kisebb hasznára van, mint hazánknak*. - Oly században, hol Európa minden népei kis nemzettöredékekből nagy státustestületekké olvadtak, körülfogva egy szétbomló s egy szüntelen terjedő birodalom által, a civilizáció és szabadság határait állítva, hogy, mint hajdan valánk, a jövőben is a nyugoti műveltség őrei legyünk; a magyar, hogy hivatásának megfelelően, nem állhat elkülönözve, s minden lehető frigyeselek között mi nem választanánk, sőt józanul nem is választhatnánk mást, mint a németet, kihez csatlakoznunk hatalma, becsületessége s leginkább az int, mivel a műveltséget képviseli, s velünk egészen hasonló érdekekkel bír. - Ez összeköttetésünkre nézve meggyőződésem. - Hogy azonban ez összeköttetésünkből, melyet gróf Széchenyi vegyesházassághoz hasonlított, mind a monarchiára, mind hazánkra a lehetőségig sok haszon háramoljék, szükség, hogy valamint a házastársak, úgy mi, egy uralkodóház fejedelemsége alatt egyesült különböző népek, minél inkább meggyőződjünk, miképp összeköttetésünk csakugyan mindnyájunknak érdekében fekszik, s jelen helyzetünknek, felfogásom szerint, egyik legfőbb baja éppen az, hogy e meggyőződés elterjedése általa nehezítettik.

Meg vagyok győződve, miként a birodalom minden népe az uralkodóház iránt éppannyi hűséggel viseltetik, mint mi, magyarok. De ha a népek *egymás közötti* viszonyait tekintjük, azok nem oly barátságosak, mint éppen a birodalom érdekében kívánhatnók. Az örökös tartományok, hazánk adó kiváltságait látva, s megelégedve, hogy az egyenes adó az adónak csak egy nemét teszi, hazánkat azzal vádolják, hogy az a birodalom közös terheiben aránylag részt nem vesz, míg mi, s úgy hiszem joggal, az ellen panaszkodunk, hogy a magyar érdekek a tartományok jólétének feláldoztatnak; s miben fekszik ennek oka?

Alkotmányunk egyik alaptörvénye szerint követelhetjük, hogy mi, magyarok a többi tartományok módjára ne kormányoztassunk; de ha a felelősség hiánya miatt semmi móddal nem bírunk magunkat meggyőzhetni, hogy ezen törvény megtartatott: bámulhatjuk-e, ha a nemzetnél kormánya iránt bizalmatlanságot találunk még akkor is, midőn arra semmi valódi ok nem létezik; míg a kormány, tapasztalva ezt, mert a bizalmatlanság mindig kölcsönös, valamint a nemzet egy része által azzal vádoltatik, hogy alkotmányát egészen elismerni nem akarja: úgy ezen részt azzal vádolja, hogy alkotmányánál többet kíván? Minden bajunk csak e bizalmatlanság eredménye. A nemzet híressé vált vis inertiae-jében keresé biztosítékát, s csak hogy a kormány törvényteleniséget ne követhessen el, azt néha törvényes cselekvésében is gátolja. A kormány ellenben a vis inertiae-nek egy más neméhez folyamodik, ti. a status quót, mely senkinek nem kedvező, a lehetőségig igyekszik fenntartani; s ha ezen helyzetet, melyben a kormány irányában állunk, tekintjük, alig hasonlíthatjuk egyébhez, mint melyben hipochondrikusokat látunk, kik mindig félve, hogy egészségük megromlik, annyira vigyáznak magokra, annyit nélkülöznek, hogy őrzött egészségök végre a legnagyobb betegség minden szenvedéseit magában foglalja. - Ezen helyzet megváltoztatása a nemzetnek mint a kormánynak, Magyarországnak mint az összes birodalomnak egyiránt érdekekben fekszik. Ki, hogy senki által ne kényszeríttessék oly valamire, mit tenni nem akar, mások elől elzárja önmagát - arról nem mondhatni, hogy szabad; s ki inkább nem mozdul, csak hogy mozdulatairól senkinek ne adjon számot, csatlakozik, ha magát függetlennek hiszi. Alkotmányunk eddig csak arról gondoskodott, hogy a kormány s nemzet egymás jogkörébe ne vág hassanak, szükséges, hogy e cselekvés korszakában oly intézményekre tegyünk szert, melyek által mind a kormány, mind a nemzet biztossá tételnek, hogy saját jogkörükben szabadon működhetnek. - Szükségünk volt talán a bizalmatlanságra, hogy alkotmányunkat eddig fenntarthassuk, de hogy az kifejlődjék, s a nemzetre nézve haladásának eszköze legyen, most bizodalomra van szükség; míg erre nem számolhatunk, míg a kormány s nemzet közötti egyetértés normális állapotta a rendszernél fogva nem válhatik: addig Magyarország hatalma a birodalom befolyásának mérlegét a kellő irányban növelni nem fogja; addig a jelen, az összes birodalomra károsan ható állapot fel fogja magát tartani. S ha ez áll, ha a jelen állapot megváltozása csak annyiban lehetséges, mennyiben a megyei szerkezet pótlására alkotmányunk más biztosítékokat nyer, vagy más szavakkal, ha a felelősség elve választatik: lehet-e föltennünk, hogy azok, kikre a birodalom érdekeinek őrzése bízott, ezeket vagy be nem fogják soha látni, vagy mindég fel fogják áldozni pusztá előítéleteknek.

„De mit használ, ha a kormány mindezt belátja, s a jelen viszonyokat meg akarván változtatni, önmaga szívesen el akarná fogadni a felelősség elvét; helyzete olyan, hogy ezt nem teheti.” - Így okoskodnak elleneink tovább: birodalmi összeköttetésünk úgy hozza magával, hogy kormányunk e részben saját nézeteit nem követheti, s pedig azért nem, mivel:

először, miként mi, úgy a birodalom egyéb tartományai is joggal követelhetik, hogy ők is saját módjuk szerint kormányoztassanak;

másodszor, mert az úgylétező heterogeneitásokat nem lehet még kiáltóbbakká tenni;

harmadszor, mert ha Magyarország kormánya felelőssé tételnek, az összes birodalom úgylétező elég nehéz kormányzása lehetetlenné tételnek.

Mi ezen állítások elsejét illeti, bizonyosan senki nem fogja kétségbe vonni annak helyességét, csak hogy nemigen láthatom által a jelen esetben, miként hozhatatik az fel ellenvetésül egy magyar parlamenti kormány ellen? Birodalmi összeköttetésünk szükséges következménye, hogy saját ügyeinken kívül semmi az örökös tartományok jóléténél minket inkább nem érdekelhet. Minden józan magyarnak egyik legfőbb kívánata csak az lehet, hogy azon népek s tartományok, melyekkel birodalmi kapcsolatban élünk, minél inkább gyarapodjanak, s mert ez

jó kormány nélkül nem lehetséges, hogy az örökös tartományok jól s célszerűen kormányoztassanak. Továbbra e tekintetben érdekeink nem terjednek soha; s akár a jelen, akár más politikai formák legyenek azok, mik alatt az örökös tartományokat gyarapodni látjuk, arra nézve hazánk, valamint eddig, úgy ezentúl közönyös fog maradni, akár felelős, akár mint most, nem felelős kormánnyal bírunk; sőt a magyar kormány tökéletes elkülönözése e részben az örökös tartományokra csak kedvezően hathat, bizonyos levén, hogy azok saját módjuk szerint akkor fognak leginkább kormányoztatni, ha kormányuk hazánk kormányától a lehetőségig tökéletesen elválasztatik.

Mi a második nehézséget, vagyis azt illeti: hogy a hazánk s az örökös tartományok között úgyszólván létező heterogeneitások még kiáltóbbakká ne tétessenek, talán nem ártana, ha a most létező heterogeneitások okai iránt szólva, megmutatnók, miként azok soha annyira nem nőttek volna, ha felelős kormánnyal bírván, e hon érdekei szüntelen másoknak nem rendeltettek volna alá; ha szomszédinkat figyelmesekké tennők, miként e haza téreit éppúgy mívelve, iparát éppannyira kifejlődve, kereskedését éppoly virágzó állapotban láthatnók a Lajtán innen, mint azon túl, ha azoktól, kik hazánkat a törökök kiűzése óta kormányozák, sáfárkodásuk iránt mindig számot kérhettünk volna. Sokat s mégis csupa ellenmondhatlan igazságokat írhatnók e tárgyról, de minek? Azon panaszokat, melyek eddigi kormányaink ellen emeltetnek, ki szokta törölni a cenzúra, de a pusztaság, melyet, ha az örökös tartományokból hazánkba térünk, első órában észreveszünk, a föld minden íróinál érthetőbben szól. Hazánk állapotának egyéb kommentárra nincs szüksége, s bár senki nem ismeri inkább, mint én, a cenzúra korlátlan hatalmát, kétlem, hogy a világ összes cenzúrái egy század alatt mindazt kitörülhetnék, mit Magyarország határain átlépve, e hon hibás kormányzásáról egy óra alatt olvashatunk. - Csak két rövid észrevételre fogok szorítkozni e tárgy körül.

Először, hogy bármi nagy a heterogeneitás, mely hazánk s az örökös tartományok közt alkotmányos tekintetben most létezik, e heterogeneitás akkor, midőn Magyarország az uralkodóház kormánya alá jutott, sokkal kisebb volt, általánosan ismert tény levén, hogy mind Csehország, mind Ausztria s a többi tartományok rendei a XVI., sőt még a XVII. században is tetemes kiváltságokkal s törvényhozási befolyással bírtak. Ha már a cseh s ausztriai rendek jogköre megszoríthatott anélkül, hogy mi ez iránt jogszerű panaszt emelheténk, ámbár tagadhatatlan, miként az örökös tartományok és köztünk létező heterogeneitások ezáltal növeltetnének, józanon azt sem ellenezheti senki, hogy alkotmányunkon változásokat tegyünk.

Második észrevételem az, hogy a legnagyobb heterogeneitás, mely köztünk s az örökös tartományok vagy a világ bármely művelt országa között létezik, kétségen kívül közigazgatásunk nyomorult helyzetében kereshető. Ha Magyarország kormánya felelős, s mi ennek szükséges következtetése, mindazon hatalommal felruházott, mellyel más alkotmányos kormány bír, a köztünk létező különbség csak a törvényhozás körébe szorul.

S térjünk át most a harmadik nehézségre, mely az előbbieknél kérdésen kívül sokkal több fontossággal bír, s nézzük, vajon a parlamenti kormány behozása csakugyan annyira nehezítené-e az összes birodalom kormányát, mint azt némelyek állítják.

Tagadhatatlan, hogy oly birodalmat, melynek egy része alkotmánnyal bír, míg a többiek fölött a kormány korlát nélkül gyakorolhatja hatalmát, nehéz kormányozni, s hogy e nehézség a nemzetiségi különbségek által, melyeket birodalmunkban találunk, még nagyobbá válik. S ha például alkotmánnyal még nem bírnánk, én, ez ellenvetésnek egész súlyát elismerve, természetesen tartanám, ha alkotmányt követelve, arra figyelmeztetnének, miként a birodalom kormányzását új nehézségekkel szaporítani nem lehet. A dolgok jelen állásában azonban, midőn alkotmányosságunk senki által kétségbe nem véték, s a törvényt, mely szerint a tartományoktól egészen különböző kormányzási rendszert követelünk, alaptörvényeink

egyikének nevezik, midőn szabadságunk megtámadása - mint mondatik - senkinek eszé-
ágában sincs, sőt a kormány is csak az avita constitutionis compagesának fenntartását kívánja
- ily körülmények közt a nehézség elveszti súlyának nagyobb részét.

Nem tőlünk függ azon nehézségek elhárítása, melyek alkotmányos s nem alkotmányos
országoknak egy birodalomban együttlétéből támadnak. Azért, hogy a birodalmi kormány
tisztét könnyebbítsük, annyi békekötés által szentesített alkotmányunkról talán csak nem
fogunk lemondani, s az előttünk fekvő kérdés csak az lehet: *vajon a birodalmi kormányzás
nehézségei neveltetnének-e, ha jelen rendszerünket azzal cserélnők fel, melyet Európa minden
alkotmányos népénél elfogadva találunk?* s ha a kérdés így állítatik fel, az egész nehézség
eltűnik.

Minden kormány teendői két részre oszlanak. Vannak tárgyak, melyek csak az ország
belviszonyait illetik, mint a közigazgatás, közoktatás, igazságszolgáltatás, stb. s mennyiben az
ország határain túl nem terjednek, belügyeknek neveztetnek. Vannak ismét olyanok, mik által
a nemzetnek más nemzetek irányábani viszonyai határozatnak el; szóval a *külügyek*.

Mi a nemzet belügyeit illeti: a kormány ebbeli felelőssége birodalmi összeköttetésünkre nézve
nemcsak rossz, hanem egyáltalában semmi hatással nem lehet; miután az elv: *hogy Magyar-
ország más tartományok módjára ne kormányoztassék*, elfogadtatván, s hazánk egészen
különvált kormányzó testületekkel bírván, az ausztriai tartományokra nézve egészen közön-
bös: mily elvek szerint rendeztetett el Magyarország különvált végrehajtása. Kétségkívül
érdekében fekszik az összes birodalom minden tartománya-, sőt minden egyes lakójának,
hogy Magyarország jól kormányoztassék; érdekében fekszik, hogy közlekedési eszközei a
lehetőségig tökéletesek legyenek; hogy az országban, melyben kereskedésének nagy részét
űzi, rend legyen; hogy pénzügyi virágzó állapotban tartassanak; de a birodalom nem magyar
lakosát nem érdekelheti, legyen az felelős vagy nem felelős kormány, reá s jólétére nézve ez
semmi hatást nem gyakorolhat.

Hazánk belügyeire nézve a felelősség behozatala az összes birodalmat sem nehezebben, sem
könnyebben kormányozhatóvá nem teheti. Az utolsó országgyűlés, mely több fontos tárgynál
a felelősség elvét alkalmazá, e részben velünk, úgy látszik, egyetértett. A valódi nehézség csak
külviszonyainkra nézve létezik. Ezt éppen nem tagadom, csak hogy ez már jelenleg is létezik,
miről, úgy látszik, némelyek lelkesedésökben megfeledkeztek. Angliában a kormányi felelős-
ség nincs különös törvény által biztosítva, s az csak a kormány és törvényhozó test termé-
szetes állásából s ez utolsónak erejéből fejlődött ki. A kormány felelőssége külügyekre nézve
nem annyira egyes törvények következménye, mint inkább a törvényhozás által gyakorolt
jogokból fejlődik. A kormány a külviszonyokra nézve alkotmányos népeknél is igen nagy
hatalommal ruháztatik fel. Hadat izen, békét köt, szövetségekre léphet, de mindazon segedel-
mek, melyek nélkül e külviszonyait fel nem tarthatná, csak a törvényhozás megajánlásától
függenek. Ez a külviszonyokra nézve alkotmányos nemzeteknél a felelősség alapja. Azon
törvényhozás, mely az adóról s a fegyveres erő nagyságáról határoz, bírja mindazt, mi
külviszonyokra nézve a felelősség lényegét teszi; s ha sokan nagy csudálkozással azon
tanakodnak: mi történnék, ha a minisztérium, mivel a magyar törvényhozásnál állandó
kisebbségben maradt, lelépni kénytelenítették? csak azt nem foghatom meg, miért nem jutott
eszökbe, hogy az oly kormány, mely ellen a magyar törvényhozás többsége állandóan
nyilatkoznék, nehéz időkben most sem vezethetné e birodalom ügyeit; e nehézség jelen
viszonyaink között is előfordulhat. Ha ily összeütközéseknek még lehetőségét is ki akarjuk
kerülni; ha a monarchia biztosságára szükségesnek tartjuk, hogy annak közdolgai oly egyének
által vezettethessenek, kik ellen a magyar törvényhozás többsége állandóan nyilatkozik, akkor
nem elég, ha a felelősség elvének kimondását ellenezzük, hanem meg kellene fosztani

törvényhozásunkat adó- s újonc ajánlási jogától, vagy egyszerűbben mondva, meg kellene szüntetni alkotmányunkat, mely, ha nem adja is kezünkbe azon hatalmat, hogy bizonyos egyént a miniszteri polcra emeljünk, legalább ha vele élni tudunk s akarunk, elég erőt ad arra, hogy senki a magyar törvényhozás pozitív s többször kimondott akarata ellen a kormánynak tagja ne maradjon.

S miért nem élt vissza a magyar törvényhozás ezen kiható befolyásával, mellyel az összes birodalom kormányára bír? miben fekszik a biztosíték, hogy ezen alkotmányos jogával visszaélni nem is fog? kizárólag abban: *mert a birodalom s hazánk érdekei elválaszthatatlan kapcsolatban állnak; mert tudjuk, hogy minden, mi az összes birodalmat gyengíti, egy-szersmind önhelyzetünket veszélyeztet; mert azok közé számítjuk s számítottuk e jogainkat mindig, melyekkel csak a legnagyobb józansággal szabad élnünk*, s rendezett parlamenti kormány behozatala által mind e biztosítékok csak még erősebbekké válnak. A törvényhozó test az adó megajánlásának jogával kétségkívül nagyobb józansággal élend, mint azon tömegek, melyek utasításaik által fölötte most határoznak, s azon esetben is, ha a törvényhozó test a kormány várakozásának meg nem felelne, az országgyűlés feloszlata e bajnak biztos orvoslátát foglalja magában, holott most utasítási rendszerünk mellett ily feloszlata csak az elkeseredést nevelheti.

Volt idő, midőn a belháború emléke e hazában még elevenebb vala, és sokan a birodalomtól való elszakadásunkat is kíváncsiaknak gondolák. A kormány részéről majd nyílt, majd titkos kísérletek tétettek, melyekkel az alkotmány vagy nemzetiségünk megrontása céloztatott. Ez idők megszűntek. Mi az elsőt illeti: meg vagyok győződve, hogy, talán néhány iskolás gyermeket kivéve, senki sincs, ki birodalmi összeköttetésünk *ellen* valamit tenni akarna; - a másodikra nézve magam is hiszem, hogy nemzetiségünk megtámadása a kormány által nem céloztatik többé. De mindemellett, ha a viszonyt tekintjük, melyben hazánk a birodalomhoz áll, az bizonyosan nem elégítheti ki kívánatainkat.

Annak tudása, miként hazánk a birodalomtól való elszakasztásán senki sem dolgozik, a birodalmat erőssé még nem teszi; hogy azzá váljék, Magyarország részéről e negatív hűségénél több kíváncsi; szükséges, hogy mi magyarok birodalmi összeköttetésünk fenntartására minden áldozatra készek legyünk, hogy nemcsak ellene nem, de mellette lelkesüljünk. S viszont azon meggyőződés sem elégíthet ki bennünket, hogy a kormány alkotmányunk s nemzetiségünk ellen semmit cselekedni nem fog - mi a kormánytól alkotmányunk s nemzetiségünk *védelmét* kívánjuk, mi tőle azt követeljük, hogy valamint, hol az összes birodalom érdekei forognak kérdésben, tőlünk nem közönyösség, hanem tetteles fellépés váratik: úgy a kormány nemzetiségünk kifejlődését ne nézze közömbösen, hanem segítse tetteles közremunkálásával.

Béke idején, minőben, hála Istennek, élünk, hol a birodalomnak nagy erő kifejtésére szüksége nincs, e kölcsönös közönbösség, mely Magyarország s a birodalom között létezik, nem veszélyes. Igaz, e viszony hátráltatja kifejlődésünket, de az állomány fennáll, erősnek látszik, s miután sokan a politika legfőbb feladatának még századunkban is a status quo fenntartását hiszik, azok, kik a birodalmat ily állapotban tartják, talán nagy státusférfiaknak fognak nevezetni; de vajon, ha a közbéke felzavartatnék - minek lehetőségét senki nem fogja tagadni; ha napok jönnének, minőket apáink éltek, hol a birodalom csak minden erejének legnagyobb megfeszítése mellett tarthatja meg jelen állását: vajon a viszony, mely hazánk s a birodalom között létezik, nem hatna-e szükségképp károsan? Ily pillanatokban a birodalmat csak az tarthatná fenn, ha hazánk egész erejére, ha a nemzet minden áldozatra kész lelkesedésére számolhat, s igen félek, hogy ily lelkesedést birodalmi összeköttetésünk mellett alig fogunk találni.

Ha a birodalommal összeköttetésünk - a dolgot tisztán nemzeti szempontból fogva fel - oly politikai kombináció, melynek fenntartása hazánknak s a birodalomnak egyiránt érdekében fekszik, e meggyőződésnek szükséges következménye, hogy mindent elkövessünk, mi által ez összeköttetés minél erősebbé váljon. A szövetséget, mely hazánk s az örökös tartományok között létezik, pusztán tényből oly állapottá kell változtatnunk, mely a birodalom különböző nemzetiségeinek meggyőződésén alapszik, eddig mind a kormány, mind az ellenzék - mely, bármit mondjon akárki, a nemzet érdekeit minden más pártnál melegebben képviseli - sok kérdésre nézve úgy járnak el, mintha éppen ellenkező célt tűztek volna ki magoknak.

Hazánk alkotmánnyal bír; lehetnek a birodalom státusfőfiai közül, kik ezt kellemetlennek, sőt károsnak tartják; ez állapot megváltozása azonban nem tőlök függ; amiért annyi vér folyt, mit annyi békekötés s minden királynak koronázási esküje szentesített, arról a nemzet egyesek kényelmeért lemondani nem fog. Hasonlóan állunk nemzetiségünkkel is; az augsburgi *Allgemeine Zeitung* s az ausztriai kormány azon férfiai, kik, mint mondatik, azon lapra befolyással bírnak, nagy szerencsétlenségnek tarthatják, hogy Pannóniát nem német faj szállta meg, s a Duna csak költőileg neveztetetik német folyónak; miután azonban hazánk elnémetesítése három századon át nem sikerült, miután szelíd s erőszakos eszközök e cél elérésére egyiránt erőtlenségnek mutatkoztak, át kell látni mindenkinek, hogy mi a nagy Józsefnek nemzetiségünk szunnyadása korában nem sikerült, azt napjainkban megkísérteni is örültséggel határos. Ha akár alkotmányunk, akár nemzetiségünk némelyek által bajnak tartatik, nem veszem rossz néven senkinek, csak hogy egyszersmind lássa által azt, miként e baj kikerülhetetlen, s gondoskodjék módokról, mik által annak káros következményeit a lehetőségig enyhítse.

Én erre csak egy módot ismerek, s az egyszerűen abban áll: *ha a kormány, miután azon meggyőződésre jutott, hogy nemzetiségünket megsemmisíteni nem lehet, nemzeti kifejlődésünk zászlóját önmaga ragadja kezébe; ha - miután alkotmányunk megrontása szándokában nem fekszik, sőt ily szándékot még be sem vallhat - magát alkotmányos kormánynak tekinti, s elismerve az alkotmányosság szükséges következményeit, egész erejével azon lesz, hogy alkotmányunk pusztán formából valósággá váljék.*

Pártokat találunk minden alkotmányos nemzetnél, s a politikai életnek mintegy szükséges következményei közé tartozik, hogy kik a közdolgok vezetésére nézve különböző véleményeket követnek, a társas életben is elváljanak egymástól. Nyílt ellenségeskedés, alattomos rágalom, szóval: a véleménytürelmetlenségnek minden nyilatkozatai soha nem hibáznak egy alkotmányos országban. Nem is a közvélemény hangos kifejezései, melyek majd fáklás-, majd macskazenékben nyilatkoznak, érdemlik bámulásunkat. Eddigi helyzetünk rendkívülisége, felfogásom szerint, csak abban fekszik, hogy míg az egyik párt - az ellenzék - nyíltan s férfiasan kitűzi zászlóját; míg minden egyes büszkeségnek tartja, ha magát e párthoz számíthatja, még oly helyeken is, hol e párt kisebbségben van; míg azt, ki előbb más párthoz tartozott, ha az ellenzékhez szegődik, senki aposztáziával nem vádolja: addig úgynevezett kormánypártunk, mintegy szégyenelve színeit, önérzet nélkül lép föl; addig minden egyes, ki e párthoz tartozik, szívesen az ellenzék színét vonja magára, s hacsak lehet, politikai elleneinek társaságát keresi; addig, ha az ellenzék egyes férfiai a kormányhoz áttérnek, senki e lépést meggyőződésnek tulajdonítani nem szokta. Mi ezen rendkívüli tünetek oka? Felfogásom szerint, egyedül az; mert

1-ször, a kormány eddig méltán nemzetiségellenes törekvésekkel vádoltatott, min nem csudálkozhatik, ki visszaemlékezik, miként minden, mit nemzetiségünk terjesztésére kivíttunk, a kormány ellen, hosszú küzdelmek után vívatott ki.

2-szor, mert kormányunk az alkotmányos élet formáit elfogadni nem akarta; s nem alkotmányos, vagyis nem felelős kormány alkotmányos országban, a dolgok természete szerint, soha rokonszenvre nem számolhat. Kik valamely - habár hibás elv mellett küzdenek, több tiszteletre számolhatnak mindég honfitársaik között, mint egy oly párt, mely magának azt tűzte feladásul, hogy a kormányt, melynek szándékaiba beavatva nincs, mindig pártolni fogja.

Ha a nemzet s kormánya közt létező bizodalmatlanság ezen okai eltávolíttatnak, a kormány és ellenzék, mint más alkotmányos országokban, úgy nálunk is hasonló fegyverekkel küzdend egymással; valamint mi jelenleg büszkeségünknek tartjuk, ha az ellenzékhez számíttatunk, s pedig csak azért, mert elveket képviselünk, s nemzetiségünk s alkotmányosságunk mellett küzdünk: úgy büszkeségének fogja tartani mindenki, ha oly kormány pártolójának mondatik, mely más, de hasonló nyíltsággal bevallott elvek mellett küzd, s a nemzetiségre nézve az ellenzék buzgalmaiban követi, s ha kormányunk szándékai - mint én, részemről, hiszem - jók, ily viszonyok között a kormány többségre is számolhat, nem oly többségre, minőt korteskedés által elérhetni, hanem többségre a nemzet műveltebb s erényesebb része között, s való erőt csak ily többség adhat.

E cél csak a felelősség elvének elfogadása által érethetik el; s ha egyes kormányférfiak kényelmét a birodalom érdekeivel nem ugyanazonosítjuk, alig foghatom meg, miként hozathatik fel birodalmi összeköttetésünk nehézségül oly indítvány ellen, mely éppen ez összeköttetés megerősítéséhez vezetend.

De hol van példa - így szólnak elleneink -, *hogy parlamenti kormány egyetlen oly monarchiában létezett volna, mely hazánkkal hasonló politikai összeköttetésben áll?* Mutassanak elleneink nekünk egyetlenegy országot, mely hazánkkal hasonló politikai összeköttetésben áll, azaz, mint alkotmányos ország egy nem alkotmányos birodalom kiegészítő részét teszi, s hol parlamenti kormány nincs, s az alkotmány mégsem vált merőben illuzóriussá, s akkor e nehézséget talán el fogjuk fogadhatni; egyébkint állításukkal csak annyit bizonyítanak, hogy hazánk minden más országoktól különböző helyzetet foglal el, s azt mind a hazára, mind az összes monarchiára nézve tagadni úgysem fogja senki. - Ha azonban helyzetünknek e rendkívüliségét megszüntetni nem tőlünk függ; ha sem alkotmányunkról lemondani nem akarunk, sem az összes birodalmat egy pennavonással magyarrá vagy németté nem változtathatjuk által, szükséges oly módokról gondoskodni, melyek által a létező abnormitások a lehetőségig kevés kárt okozzanak, s hogy erre a létező formák nem alkalmasak, be fogja látni, ki jelen helyzetünket tekinti.

Nem céloim e munkában fejtegetni, az összes birodalom ügyei mily formák szerint intézhetnének legcélszerűbben; ha Magyarország egy egészen különvált s alkotmányos, vagyis felelős kormányt nyerne; e kérdés nem tisztán a magyar vagy valamely egyes tartomány szempontjából tekintendő. Annyi bizonyos, hogy

1-ször, két ország kormányának tökéletes elkülönözéséből nem következik, hogy birodalmi összeköttetésök gyengüljön - mit, hogy mást ne említsek, már Svécia s Norvégia példájából láthatunk.

2-szor, hogy az 1791-i 10. törvény, melyet alaptörvényeink közé számítunk, azon kitétel alatt, miként hazánk ne más tartományok módjára kormányoztassék, miután a többi tartományok alkotmánnyal nem bírnak, csak azt értheti, hogy hazánk *alkotmányosan* kormányoztassék; ezen alaptörvényünk csak ekkor lesz végrehajtvá, ha kormányunk felelőssé tétetik.

3-szor, ha csakugyan megengedjük, hogy a magyar kormány tökéletes elkülönzése s felelőssé tétele nehézségekkel jár, ezen nehézségek birodalmunk helyzetéből folynak, s még akkor sem kerültethetnek ki, ha Magyarország soha felelősséget nem követelne is, miután e kifejlődés

korszakában, melyben élünk, bajosan hihető, hogy az alkotmányosság eszméi, melyek Németországban mindinkább terjednek, s melyeket maholnap Poroszország is elfogadand, az ausztriai tartományokból örökre kizárva maradjanak.

Ha már azt állítja valaki, hogy a kormányi felelősség hazánkban azért nem alkalmazható, mert birodalmi összeköttetésünkkel nem fér össze: ezen állítás szükséges következménye az volna, hogy míg e birodalmi összeköttetés tart, addig valamint Magyarország, úgy a többi tartományok sem bírhatnak alkotmányos, azaz felelős kormánnyal, vagyis hogy birodalmi összeköttetésünk az alkotmányos eszmékkel nem fér össze, s ki lesz oly balgatag vagy merész, hogy ily valamit állítana s a monarchiáról, melynek fennállását valamennyien kívánjuk, sőt szükségesnek tartjuk, azt hirdesse, miként annak integritása minden alatta élő népnek kifejlődésével ellentétben áll.

A tárgy, melyről a fejezetben szóltam, sokkal fontosabb, hogysem annak minden oldalról felvilágosítását ezúttal feladásul tűzhettem volna magamnak. A mondottakból, úgy hiszem, világos, miként

a) a monarchiávali összeköttetésünk nem kormányunk jelen, egészen hibás szerkezete, hanem azáltal biztosítatik, mivel hazánkban a birodalommal számtalan közös érdekei vannak.

b) Világos továbbá, miként azon nehézségek, melyeknek bekövetkezését némelyek csak azon esetben várják, ha kormányunk felelőssé tétetnék, már a jelen pillanatban is léteznek, s egyenesen hazánk alkotmányos állásának következményei; hogy tehát

c) a kormányi felelősségnek hazánkban valószínűsítése a birodalom érdekeit nemcsak nem sérti, sőt azokat előmozdítja, mennyiben a nemzet és kormány közötti hamis állást megszüntetvén, hazánk kifejlődését s annak a birodalomhoz való ragaszkodását elősegítendő.

Ennyi, úgy hisszük, elég azok megnyugtására, kik a felelősség elvét birodalmi összeköttetésünk miatt lehetetlennek gondolák, s csak azért ellenzik a központosítást.

Hátravan, hogy azon módokról s eszközökről szóljak, melyek által egész politikai életünk ily átváltoztatását lehetségesnek gondolom; - miről a jövő fejezetben.

III. FEJEZET

A reform egyetlen eszköze a törvényhozás

A gyakorlati életben nem mindig az a legrövidebb út, mely legegyszerűsebbnek látszik, hanem az, mely legjárhatóbb; mint ha hegyvidékekben járunk, a közel látszó tetőhöz sokszor csak egy úton juthatunk el: úgy a politika mezején a cél, melyet az emberi elme közelnek tart, néha csak hosszú kerülések után érethetik el; s habár az eddig mondottakkal bebizonyítottuk volna is, miként hazánk kifejlődése csak az általunk kijelölt módon eszközölhető, teóriánk elfogadhatóvá csak akkor válik, ha egyszersmind kijelölhetjük az utat, melyen célunk felé haladhatunk, s megmutatjuk, miként ezen út - hogy a használt hasonlatnál maradjunk - nemcsak nyaktörőnek nem, sőt aránylag könnyű- s járhatónak fog találtatni.

Ha Magyarország újjászületése nem forradalom, hanem békés reform által céloztatik - s van-e józan ember e hazában, ki azt másképp akarná? -, minden reformunk iránt előadott vélemény megítélésénél első tekintet érdemel a kérdés: mennyiben remélhetjük, hogy a tett indítvány a már létező alkotmányos elemek által s úgy vitethetik keresztül, hogy ezáltal jelen közállodalmi szerkezetünk föl ne bontassék?

E kérdés kétfelé oszlik:

1-ször: Bírunk-e alkotmányunkban oly tényezőket, melyeknek munkásságától elveink életbe léptetését várhatjuk, s mik ezen tényezők?

2-szor: Mily módon reméljük eszközölhetni, hogy ámbár jelen helyhatósági rendszerünk s azon elvek között, melyeknek alkalmazásától hazánk kifejlődését várjuk, valóságos ellentét létezik: e két ellenkező rendszer között mindazáltal az átmenet fokanként történhessék?

Vagy más szavakkal:

Az 1-ső kérdés: Mik reformunk eszközei?

A 2-ik: Minő azon mód, mely szerint eljárásunkat intézni kívánjuk?

a) A reform eszközei

„Jelen megyerendszerünk a felelősséggel s központosítással nem fér össze; miként remélhetjük tehát, hogy a megyék, mint alkotmányunk egyedül működő tényezői, munkások legyenek oly rendszer létrehozásában, mely életbe lépve, éppen a megyét fosztaná meg fontossága legnagyobb részétől?”

Ez a legfontosabb ellenvetés, mely nézeteim ellen a kivihetőség szempontjából tétetett; kik azt felhozzák, s megcáfolhatatlannak hirdetik, csak egyről feledkeztek meg, ti., hogy alkotmányunkban a megyei szerkezeten kívül még más működő tényezők is találhatók, s hogy a túlnyomóság, melyet megyéink gyakorolnak, csak onnan ered, mert alkotmányos életünknek ezen más tényezői soha nem valának kellő figyelemre méltatva.

Magyarországnak nemcsak megyei szerkezete, hanem törvényhozása is van; s éppen *törvényhozásunk az, melyben én újjászületésünk egyetlen, de biztos eszközét keresem.*

Vannak, kik haladásunk lassúságát látva, ennek okát lelkesedés hiányában keresik. Véleményem szerint hátramaradásunk oka nem ebben fekszik. Nincs nemzet, mely több s nagyobb lelkesedéssel tudna felkarolni egyes tárgyakat, mint mi. Nem a lelkesedés, az egység az, mi e nemzetben hiányzik, s ha e hiány pótoltatik, ha mindazon lelkesedés, mely e hazában most száz tárgy között elágazott, e nemzet határtalan reményei s bizodalma egy nagy nemzeti célnak kivívására irányoztatnak, a magyar bátran tekinthet jövője elébe.

Egység nélkül nincs lelkesedés, mely valami valóban nagynak létrehozásához vezethetne. Valamint a gőz hatalma rejtve volt a világ előtt, míg az összeszorítva bizonyos célra nem irányoztatott: úgy van az minden erővel, úgy a legnemesebb emberi törekvésekkel is; mert az anyagi, mint szintén az erkölcsi világban, minden erő csak bizonyos határok közt működhetik. *Egység* az, mi által nemzetek fennállnak, fejlődnek s naggyá válnak, s míg e hon minden polgárait ennek érzete nem hatja át, míg az egyes polgár, az egyes társulat, egyes törvényhatóság vagy rend személyes érdekeit, sőt hiúságát fogja követni: addig e hazának jövője biztosítva nincs, addig mindazon mozgás és fáradság, mellyel minden egyes emelkedés után törekszik, ingadozást idézhet elő, de csak olyat, mint tenger fölött a szélvészé, nem pedig dagályhoz hasonlót, melyben az egész egyszerre emelkedik, s a mellette álló téreket fényes habjaival elborítja.

A kérdés csak az: vajon e hiány miként pótolassék? vajon van-e reményünk, van-e jelen helyzetünk mellett valószínűség arra, hogy ily egység Magyarország szétszakadozó részei között valaha létrejöhessen, hogy e nemzet egyes osztályai ugyanazon egy célt tűzzék ki magoknak, s egyesült erővel törekedjenek elérése után? Én e részben nyugodtan kimondom meggyőződésemet: *hogy míg szabad törvényhozásunk van, addig szétágazásunk megszűn-*

tetése csak önmagunktól függ; függ egyedül attól, hogy meggyőződünk, miként e haza kifejlődését csak törvényhozásától várhatja, de várhatja biztosan mindaddig, míg ezen eszközt, mellyel jelen viszonyaiban bír, más, talán pillanatra célszerűbbnek ajánlkozó eszközökkel fölcserélni nem fogja, míg reményeit másba nem helyezendi, mint ahol azok valósággal fekszenek: törvényhozói hatalmába.

Vannak pillanatok, midőn egész népeket is egy eszme körül látunk egyesülve. Az elnyomott nép, mely szabadság után vágyódik, a nemzet, mely becsületeért vagy felsőbbiségeért küzd, néha egy emberként állnak előttünk, - mintegy általános szenvedély ragad meg ily pillanatokban minden keblet, s maga az önzés inkább a közös irányt követve, mint annak ellentállva, keresi kielégítését. E pillanatok azonban ritkák, s még ezekben is a lelkesedés legföllebb a cél s általános elvek kijelölésére terjeszkedhetik ki; nem soha az egyes eszközökre, melyek azoknak kivívására szükségesek. Ebből következik, hogy az általános lelkesedésen kívül, mellyel bizonyos tárgyakat felkarolt, minden nemzetnek van még másra is szüksége, ha nagy célok után törekszik - ti. oly valamire, mi által törekvései irányoztassanak, mitől teendő egyes lépéseinek kijelölését várja, mi által az egyébként szétágazó erők egy nagy hatásúvá egyesíttetnek; s e középpontot, mely körül egy egész nemzet élete forog, ugyan hol keressük, ha nem a törvényhozásban? ki igényelhet annyi bizodalmat, hogy egy egész nép haladása irányzását tőle várja, ha nem a nép szabadon választott képviselői?

Mióta a nép kegye Európa több országában hivatalokat s más kitüntetésekkel osztogathat: a hízelgőknek egy új neme támadt, kik tanácsstermekben s piacokon a nép irányában ugyanazon fortélyokkal élnek, melyeket egy századdal előbb hihetőleg valami fejedelem vagy nagyúr vagy annak legalább komornyika előtt használtak volna. Nincs tökély a világon, melyet kegyes pártfogójoknak nem tulajdonítanak. A nép szava Isten szava; a nép mindent lát, mindent tud, neki vezetésre szüksége nincs, neki senkiben nem kell bízni, mert öndolgait senki nálánál jobban nem intézheti, s mert minden bizodalom csalódásokhoz vezethet.

Ily okok irányában nincs mit mondanom; ki századunk tapasztalásai után ilyeket használ vagy elhisz, ki a történetekből nem tanulta meg, miként egy nemzet csak lelkesedését követve, három nap alatt nagy tettet vihet véghez, de valóban naggyá s hatalmassá csak úgy válik, ha magát vezettetni engedi, mert erre hosszú s következetes törekvés szükséges, s a következetesség nagy tömegeknek tulajdona nem lehet; ki még most sem látta által, hogy a politikai jogok egyenlősége képviseleti rendszer nélkül nem képzelhető, s hogy a képviseleti rendszer bizodalom nélkül valódi képtelenség: az vessen egy tekintetet éjszak felé, s lássa ott, mivé válhatik a nemzet, mely senkiben bízni nem tud, mely egyes polgáraiban erényeket föl nem tesz, mely bizodalom által választott képviselőit inkább a hon árulóinak, mint védőinek tekinti. Ki az örök gyanúsítást az alkotmányos élet szükséges föltételei közé számítja, az Lengyelország történeteiből talán meg fog győződni: hogy nem rágalmazók-, hanem oly valamire van szüksége minden népnek, miben bízhasson, s főképp oly pillanatokban, midőn kifejlődése forog kérdésben.

Egy alkotmányos nemzet kifejlődésére, sőt fennállására szükséges, hogy átlássa, miként közdolgait önmaga nem vezetheti, hogy bármit tegyen, valakit kell keresnie, kiben bízhassek, s ez - még egyszer mondom - csak a *törvényhozás* lehet. A történetek megmutatták, hogy nemzet, mely nem törvényhozásában keresé kifejlődése fő eszközét, soha nagy nem lesz.

Nem tartozom azok közé, kik büszke önhietségben e hon határain túl tekinteni nem akarnak, s a más nemzetek példájára hivatkozást „utánzási viszketeg”-nek nevezik. Fölfogásom szerint, szükség jól ismerni e hazának jelen helyzetét s azon viszonyokat, melyeken keresztül nemzetünk jelen állapotáig fejlődött; de szükség egyszersmind teljes figyelemmel tekinteni más népek állapotát is, hogy valamint történetünk könyvéből e nemzet múltját ismerni

tanultuk, úgy azon népek állapotjából, melyek minket kifejlődésökben megelőztek, jövőnk képét lássuk, mi után fáradnunk s mitől őrizkednünk kell. Fordítsuk figyelmünket a külföldre, s ugyan mily tanulságot adnak a világ történetei? Lengyelországban a nemzetnek politikai jogokkal bíró része, minden összetartás nélkül csak egyéni törekvéseitől várja biztosságát, s az egyes nemes veszélyeztetve gondolá szabadságait, ha egyéni „veto”-jával nem léphete föl a törvényhozás ellen, s *Lengyelország elveszett*. - Sehol az egyesülési eszmét - a középkor alatt - általánosabban kifejtve nem találjuk, mint Németországban, - a városokban minden egyes mesterség s iparág, a tudományos világban minden egyetem, gimnázium, akadémia mindannyi erős morális egyéniségeket képeznek, s ha ez országnak magas értelmi kifejlődését, ha a polcot, melyre e nemzet egyesei szellemi s anyagi kifejlődésre nézve emelkedtek, az egyesülési szellemnek tulajdonítjuk is: vajon közállományi tekintetben Németország képes volt-e kivívni azt, hogy a nemzet, mely a jelennek majdnem minden nagy nemzeteiben sarjadékait láthatja, mely a tudományok- s művészetekben annyi csudát tőn, magához méltó állást foglaljon el? Vajon képes volt-e megakadályoztatni, hogy ugyanazon nemzet, mely elég erős volt Rómát megdönteni, mely elég lelkesedéssel bírt kiküzdeni a vallásszabadságot, szétदारaboltságában századokon át megsemmisítve tehetlenül álljon Európa nemzetei között, s XIV. Lajos rablásait tűrni kénytelenítették? - Hol látunk oly erős, oly kifejlett municipális életet, mint *Olaszországban*? S Génua, Velence, Flórenc s annyi nagy történetű kis közállomány romjaiból egyesült-e egy nagy Olaszország? A múlt század nagy konflagrációjából fölemelkedett-e előttünk az olasz nemzetiség főnixé? És mindazon lelkesedés, melyet Franciaországban látunk, lelkesedés a keresztességek alatt, lelkesedés az albigensisek ellen és a dicsőség mellett, s a tudományok és művészetek iránt, s lelkesedés mindég és minden tárgyban, maga a szolgaság iránt; mert hisz e nemzet XIV. Lajos s Napóleon ellenében kétszer mutatta meg, hogy önlealázásán is tud lelkesedni, ugyan hová vezetett? Nem oda-e, hogy megfosztva mindazon jogoktól, melyeket a középkorban nagyobb kiterjedésben bírt, mint más nemzetek, szabadságát csak véres küzdelmek után szerzé vissza, s visszaszerezve azt, egy tizedig sem tudá megtartani? S vajon a történeteknek ennyi szomorú oktatása után, látva, miként sem egyéni törekvések, sem egyesületi szellem, sem kifejlett municipális élet, sem maga a legáltalánosabb lelkesedés egyes nemzeteket szabadsághoz vezetni nem tudott, ha szemünket azon egy országra fordítjuk, hol a szabadság legidősebb, s hol annak áldásai rég elfeledteték az áldozatokat, melyekbe kivívása került, s látjuk, hogy e nemzet kifejlődése egyedül szabad törvényhozásának köszönhető, köszönhető annak, hogy az angol nép minden nehéz, minden nagyobb fontosságú pillanatokban törvényhozása körül egyesült, s tőle várta tetteinek irányát, - ha, mondom, látjuk mindezt s öntörténeteinkbe visszamenve, meggyőződünk, miként e nemzet is azt, hogy mint nemzet fennáll s magát szabadnak nevezheti, sem municipális szabadságainak, sem annak, hogy mindig egyes tárgyak körül lelkesedni tudott, hanem egyedül *törvényhozása létezésének köszönheti*, mely nemzeti egységének s szabadságának emlékét s csíráit hordá magában, - ki kételkedhetik, hogy ez az, miben jövőnk reménye fekszik, hogy ez az, mi körül teljes bizalommal egyesülnünk kell.

Előre látom mindazon ellenvetéseket, melyek ez állítás ellen tétetni fognak; Magyarország törvényhozása nem képviseli a nemzetet, hanem csak egyes osztályait; elrendezése nem olyan, hogy reá a nemzet minden érdekét nyugodtan bízhatná, - így szólnak sokan. De midőn mindezen bajokat teljes kiterjedésökben elismerem: titkolhatjuk-e magunk előtt, hogy törvényhozásunknak azon legnagyobb baja, miként általa csak egy osztály képviseltetik, még sokkal nagyobb mértékben létezik törvényhatóságainknál is; s hogy törvényhozásunk hiányainak orvoslására a legjobb mód az, ha a nemzet átlátva, miként egész jövője ennek működésétől függ, egész erejét a törvényhozás körében létező hibák kijavítására fordítja. Hogy e mód biztos és minden kétségen kívül célhoz vezet, példaként áll ismét előttünk Anglia.

Azt gondolja valaki, az angol parlament azon mindenhatósággal volt mindig felruházva, melyben azt most látjuk? Midőn Erzsébet királynő alatt a parlament a királynő kedve ellen fölírt, tüsténti feloszlatás követte e bátor lépést, sőt a királyné egyszer megintette az alsóházat, hogy ne avatkozzék közállományi dolgokba. Midőn Wentworth - mert egy beszédében a királynőről azt mondá: hogy nehéz hibákat követett el -, az alsóház parancsára a Towerbe záratott, egy hónapi fogság után a királynő egyszerűen tudtára adatá a parlamentnek: hogy különös kegyénél fogva Wentworth-nak szabadságát s követi ülését visszaadni méltóztatott (mint azt Hume-ban bárki olvashatja); és a parlament nyugodtan elfogadá e királyi kegyes-séget, mely minden parlament kiváltságait semmivé tevő. Az angol parlament állását I. Károly, sőt az 1640-i zendülés után II. Károly s II. Jakab alatt mindenki ismeri: s ugyan mit tett az angol nép e viszonyok alatt? vajon elhagyta-e törvényhozását; vajon azt nyilatkoztatta-e ki, hogy a parlamentet gyöngébbnek tartja, semmint érdekeinek őrzését reá bízhatná, s azért municipális életének körébe fog visszavonulni, mely Angliában szintén erősen ki vala fejtve, mely szintén nemzeti szabadságának csíráját hordá magában, mint nálunk a megyei szerkezet? Vagy azt gondoljuk, ha az angol nép így cselekszik, ha az előbbi század alatt vagy a mostaninak kezdetén parlamentjének mindenhatósága ellen föllép - mert az nem az egész nemzetet, hanem csak az arisztokráciát képviseli, s benne rottenborough-ok ülnek -, e nemzet mostani állását kivívhatta volna? Az angol nép nem vált el törvényhozóitól, s csak így történhetett, hogy a törvényhozók, érezve a kor szükségait, önmagukat reformálták; csak így - hogy az egykor gyenge angol parlament, érezve, miként egy egész népre támaszkodhatik, megerősödött; s ez az, mit én hazámnak kívánok, ez az egyedüli út, melyen a nemzet valódi, csak törvényes renden alapuló szabadsághoz juthat.

„De hisz ki kételkedik mindezen? - így szólnak talán sokan -, hisz mi erős törvényhozást akarunk, hogy jogainkat a kormány irányában védje; minek ily hosszú bizonyítás?” s ha e kérdés csak elméletileg vétetik fel, azoknak, kik így szólnak, talán igazok van. Hisz az országgyűlés nem ad-e sokszor alkalmat, hogy a párt azon főnökei, kik az alispáni választásnál kimaradtak, követséggel elégitse ki, és nem nyújt-e az utasítás készítésénél a megyei életnek sok élvezetet, melyet egyébként nélkülözne? ki ne számítaná három évről három évre visszatérő törvényhozásunkat az alkotmány fő kellékei közé? de ha ezen elvek gyakorlati alkalmazása kerül szőnyegre, nem látjuk-e, miként azoknak éppen ellenkezője követtetik, s honfitársaink nagy része úgy cselekszik, mintha törvényhozásunk lehető elgyengítését tűzte volna feladatául?

Erős törvényhozást akarunk; de lehet-e akkor nagyobb képtelenség, mint azon ellensúlyról szólni, melyet megyéinknek a törvényhozás irányában képezni kell, s mely azok által, kik a követi verifikációnak az országgyűlésre való áttételét ellenzik, fő okul használtatott? mintha bizony az összes törvényhozás s egyes törvényhatóság között súly és ellensúlyról szó lehetne; mintha az nem a hon szétdarabolásához vezetné a nemzetet, ha egyes megyének oly jogok tulajdoníttatnak, melyek által országgyűlésünk irányában ellensúlyt képezhet.

Lehet-e nagyobb vakság, mint el nem ismerni, hogy nincs hatalom, mely az összes törvényhozás felett vagy vele koordinálva állna, s miként az országgyűlésnek felső s alsó táblája által kimondott s a felség által szentesített akarata oly valami, minek senki, legyen az egyes, legyen társaság vagy törvényhatóság, ellene nem szegülhet. Hatalmas törvényhozást akarunk, s akarjuk azért, hogy jogainkat a kormány irányában védelmezhesse: s hogy e célt elérhessük, elkerülünk mindent, mi által a törvényhozás hatalma megyéink úgynevezett autonómiáját veszélyeztethetné, mintha a legnagyobb képtelenség nélkül föltehetnők, hogy azon törvényhozás, mely minden egyes megye irányában gyenge, a kormány irányában hatalmas leend, s mindezt csak azért, mert alkotmányunknak állítólag eddig a megyei rendszernél

egyéb biztosítéka nem volt, - oly tétel, melynek hamisságáról első pillanatban meggyőződhetik, ki viszonyainkat elfogultság nélkül tekinti.

Alkotmányunk fő biztosítéka nem a megyei rendszerben, hanem a törvényhozásban fekszik, s ki alkotmányos kifejlődésünket nem felületesen tekinti, s figyelmét főképp azon korszakokra fordítja, melyekben alkotmányunk megtámadások ellen megőriztetett, meg fogja vallani, miként ezen eredményt tisztán törvényhozásunknak köszönhetjük. A megyék, mint azt e század folyama alatt is tapasztaltuk, hív őrei alkotmányunknak, s mivel a végrehajtó hatalom nagy része kezökben fekszik, a központi hatalom lépéseinek száz akadályt gördíthetnek elébe, de a sérelem orvoslása csak a törvényhozás által eszközöltetik, s nálunk, mint széles e világon, az alkotmányosság valódi garanciája a törvényhozásnak az adó s hadsereg meghatározására bírt jogaiban fekszik. Midőn alkotmányunk e fő jogai a kormány által megtámadtattak, nem néhány megye ellentállása 1823-ban, hanem 1825-ben az országgyűlés menté meg szabadságunkat; s ez annyira világos, hogy említeni is fölöslegesnek tartanám, ha tapasztalásból nem gyanítanám, hogy e tétel valóságáról sokan megfeledkeznek; másképp miként magyarázzuk azoknak eljárását, kik nem akarnak évenkénti országgyűlést; ellenzik a verifikáció kérdésének az országgyűlésre való áttételét; ellenzik, hogy törvényhozóink, utasításoktól függetlenül, tisztán meggyőződéseket kövessék, s mindezt, mivel a törvényhozás ily rendelkezések által erősödnék ugyan, de a megyék gyengülnek!

IV. FEJEZET

Mi módon segíthetünk törvényhozásunk jelen hiányain?

A politikában egyes elvek elfogadása nem bír semmi fontossággal, minden az elvek alkalmazásától függ, s ha állításom, *miként kifejlődésünk csak a törvényhozás működésétől várható*, valónak találtatik, szükség egyszersmind módokról gondoskodni, melyek által törvényhozásunk jelen hiányain segíthessünk. - *Törvényhozásunk legalább részleges rendezése minden lehető reformnak első föltétele.*

Ha azon okokat vizsgáljuk, melyek miatt törvényhozásunk mint a haladás eszköze, eddig várakozásainknak meg nem felelt, két fő okot fogunk találni, melyre majdnem minden létező bajok visszavezethetők; *az első, hogy a magyar törvényhozás nem képviseli az egész magyar nemzetet, hanem annak csak egyes osztályait, - a második, hogy a magyar törvényhozás nem bír azon függetlenséggel, mely nehéz feladatának kellő betöltésére szükséges.*

Nézzük törvényhozásunk ezen hiányait egyenként, és lássuk, mik azon eszközök, melyek által rajtok jelen helyzetünkben segíthetünk.

a) *Törvényhozásunk nem képviseli a nemzetet, hanem annak csak egyes osztályait.*

Országosan elfogadott előítéleteink egyike, *hogy a magyar alkotmány vagy éppen nem, vagy csak igen csekély mértékben változott*, s hogy jelen intézményünk mellett nyolcszáz évnek tapasztalása szól. Ez az, mi nézeteinket az országgyűlés elrendezése tárgyában is nem kevésbé zavarja. Valamint ha gót épületnél az ívek ékességei s azon finom szobrászi munka, mely azt egykor díszesíté, fennmaradt, s csak az épület alapja s főtámaszai ingadoztattak meg, az avatatlanak szeme csalódhatik, de a művész látja, hogy az oly épnek látszó egész dőlni fog, mivel fennállását többé semmi nem biztosítja: - úgy van ez alkotmányunkkal is. Megtartottuk külső formáit; az alap elveszett, őseink szép hagyományainak fönnállása még csak azon összetartástól függ, melyet minden régi épületnél látunk, de mely, ha valóságos támaszok által nem segítetik, az idő viharai ellen biztosságot nem nyújt. - Nemességünk látszólag fenntartá

jogait s kiváltságait; de mióta fölmentetett azon kötelességektől, melyek befolyásának alapjául szolgáltak, s a hon védelmét másoknak engedé át, létének alapját veszítette el; így van ez törvényhozásunkkal is.

Törvényhozásunk jelenleg csak a nép kiváltságos osztályait képviseli; de csalódik, ki azért azt hiszi, hogy ez mindig így vala, s hogy azon századokban, melyekre büszkeséggel tekintünk vissza, a törvényhozás kizárólag ugyanazon privilegiált osztályok kezében volt. Azon alkotmány, hol, mint nálunk, a középkorban minden nemes, azaz minden valóságos birtokos és minden sz. kir. város törvényhozási befolyással bírt, hol, mikor valóságos befolyást s politikai képességet ez osztályokon kívül hasztalan keresnénk, ezen osztályok képviselve valának, nem hasonlíthatók össze a jelennek, miszerint, miután nem nemes polgártársaink mind műveltségre, mind vagyonra, mind politikai képességre nézve tetemesen emelkedtek, mégis minden valódi befolyás csak a nemes osztályok küldötteire szoríttatik; s ki hazánk történeti kifejlődését figyelemmel követi, meg fogja vallani, hogy a jelen s azon múlt között, melyre oly szívesen hivatkozunk, törvényhozási tekintetben nem kisebb különbség van, mint egy, a nép minden politikai életre képes osztályait képviselő s egy tisztán privilegiált osztályok érdekében működő törvényhozás között.

Ez nem maradhat tovább így. - Mint Livius mondja: „Ubi pars virium, ibi et imperii pars est”, s aki Magyarország emelkedését kívánja, kinek a haza jövője szívében fekszik, ki egyszersmind a szabadságot inkább szereti, hogysen e hon kifejlődésére más, mint törvényes eszközöket akarna elfogadni, át fogja látni, hogy oly törvényhozás, melynek tagjai csak kizárólag egy osztályt képviselnek, s utasításokkal lekötve, a magyar nemesség nemcsak érdekei-, de előítéleteinek védelmére is kötelezvék, Magyarországot a haladás pályáján célhoz nem vezetheti, - s hogy bármennyi nemeslelkűség legyen is a magyar nemességben, bármennyi belátás, szilárd akarat s kitűrés küldötteiben, haladnunk nem lehet, míg törvényhozásunk egy más elemet nem vesz föl magába, mely abból eddig kizárattott, vagy legalább határozataira semmi befolyással nem bír. Nehéz föltenni, hogy azon esetekben, midőn a nemesség érdeke a haza érdekével ellentétben áll, a magyar nemesség többsége önhasznát a közjónak mindig fel fogja áldozni; s ha az egész história ellenében fölteszük is, hogy ily eset lehet, a nemesség érdekei fel fognak ugyan áldoztatni, de anélkül, hogy elősegítenének egyéb osztályok érdekei, melyek *törvényhozásunk által nem képviseltetvén, általa kellőleg nem is ismertetnek*.

Törvényhozásunk e legnagyobb hiánya, ha nem is egészen, legalább egy részben orvosolva lenne a városi kérdés célszerű elintézése által.

Kétségtelen, hogy a városoknak adandó szavazat csak egy lépés a tökéletes képviselői rendszer felé, s teljesen meg vagyok győződve, hogy a nemzet nem állapodik meg ez intézkedésnél, s a szabadságot idővel a városok szűk korlátaival túl is ki fogja terjeszteni. De itt nem annyira az a kérdés: mi végcélunk? hanem inkább, hogy mit kíván a jelen pillanat? s e tekintetben törvényhozásunk hiányait a jelen körülmények közt, nézetem szerint, a polgári elemnek adandó törvényhozási befolyás is sok részben pótolná.

Vannak, s pedig számosan, kik e részben másképp vélekednek, s főképp miután utolsó törvényhozásunkban a városi kérdés számtalan félreértés következtében megbukott, sokan vagy az általános népképviselőlet eszméje, vagy más egyes indítványok elfogadásától várják törvényhozásunk természetelleni helyzetének megszüntetését.

Mi az elsőt illeti, megmutattam, hogy ha megerendszerünk jelen alakjában marad, az általános népképviselőlet indítványa az utópiák közé tartozik. Megyéink célszerűbb elrendezése csak országgyűlésünk jobb rendezésének s főképp annak lehet eredménye, ha törvényhozásunknál a megyéken kívül másoknak is befolyás nyújtatik; s így azok, kik a jelen pillanatban

népképviseletről szólnak, örök circulus vitiosusban forognak. Indítványunk keresztülvitelére mindenekelőtt szükséges volna, hogy megyei szerkezetünk változtassék meg, s a megyei szerkezet nem változtathatik meg, mielőtt indítványunk elfogadtatott; - ez úton nem fogunk messze haladni.

Vannak, kik nem nemes osztályainknak a megyékre s ez úton a törvényhozásra azáltal akarnak befolyást szerezni, hogy minden nem nemes község egy vagy két képviselő által a megyei gyűlésben részt vegyen. Hogy e befolyás megyéink nagyobb részében tisztán illuzóriussá válnék, - hogy oly rendszer, mely szerint 20 000 emberből álló községeknek annyi szavazat adatnék, mint egy vagy két birtoktalan nemesnek, népképviselőt nevét nem érdemli, sokkal világosabb, semmint hosszas bizonyítást igényelne. Hogy pedig bizonyos osztályok név szerinti képviselése bajainkon nem segíthet, eléggé bizonyítja városi követeink állása a törvényhozásban. A községi követek állása a megyegyűlésen egészen ehhez lenne hasonló.

Hátravan azon indítvány, mely szerint a nemesség kizáró befolyásának ellensúlyául a tisztességes osztálynak (honoráciorok) s minden szabad birtokú nem nemesnek megyei gyűléseinken egyenes befolyás engedése javallatik. Ha ez történt, a megyék követei nem nevezhetők többé tisztán a nemesség küldötteinek; s miután mindazon osztályoknak, melyek most a városi követek által képviseltetnek, törvényhozási befolyás adatott, a városok külön képviselőtételére szükség többé nincs.

Ha főadatunk csak az volna, hogy bizonyos osztályoknak azon csalódás szereztessék, hogy politikai jogokkal élnek - ez kétségtelenül a választási jog ily kiterjesztése által elérhetnék; ha azonban, mint én hiszem, célunk nem annyira az, hogy bizonyos személyek, mint az, hogy bizonyos érdekek legyenek képviselve törvényhozásunknál: nem látom által, mit nyernénk hasonló intézkedésekkel. Ki, a választási joggal felruházott nemesség számát tekintve, figyelembe veszi, mi kevés nemtelennek adatnék ily úton szavazati jog az egyes megyékben, nem fogja tagadni, miképp a követeket választó megyékben a kereskedési és műipari, szóval minden nem nemesi érdekek alig lennének inkább képviselve, mint vannak a jelen pillanatban. E célt csak úgy közelíthetjük meg, ha a törvényhozásba adunk befolyást a polgári elemnek. Városainkban azon osztályok, melyeknek érdekeit képviseltetni óhajtjuk, többségben vannak, és azért föltehetjük, hogy a városi követek kitűnőleg nem nemes osztályaink érdekeit képviselendik, s nagy részben ezen osztályokból fognak választatni.

Hogy királyi városainknak minél előbb törvényhozási szavazat szereztessék: ez tehát az első legszükségesebb lépés, melyet országgyűlési szerkezetünk hiányainak pótlására tehetünk. Nem tagadhatni azonban, hogy ezen kérdés feloldása is nem csekély nehézségekkel van összekötve, melyeknek egy része ugyan tiszta képzelődésen alapszik, másika mindazáltal viszonyaink között a városi kérdéssel válhatlan kapcsolatban áll.

Az elsők közé tartoznak azon rögeszmék, melyeket a városi kérdés iránt mind a kormánypártnál, mind az ellenzéknél találunk.

A kormánypárt s vele konzervatívaink egész serege a városokban a túlzásig demokratikus, sőt forradalmi elemet lát, mely előbb-utóbb minden rendnek felbomlását idézendő elő. „Nem volt-e minden forradalomnak gyűlpontja mindig a városokban - így szólnak -, a francia tiers état, mely egy tizenháromezer éves trónt felforgatott, nem állt-e polgárokból? s ki áll jól, hogy szabad királyi városaink, ha nekik törvényhozási befolyást engedünk, hasonló szörnyűségeket nem fognak elkövetni?” stb. Vannak emberek, kik a históriából éppen csak annyit tanultak, hogy vele azon kevés józan fogalmat, melyet másképp fejeikben találnánk, felzavarhassák. Kik városaink törvényhozási befolyásától ily következtetéseket várnak, ezek közé tartoznak. Ki részint mezei gazdasággal foglalkozó városainkban csak azért, mivel városoknak neveztetnek,

Párizs, Lyon, vagy akármely francia város másait keresi, a politikai műveltségnek éppen azon fokán áll, mint ki nemességünket csak azért, mivel az nemességnek neveztetik, arisztokráciának hiszi. Csudálatos, mennyire ragaszkodnak politikában sokan a pusztá nevekhez! A demokrácia veszélyeiről szólunk, melyektől alkotmányunk eddig ment vala, s melyekkel csak ha a polgári osztálynak törvényhozási befolyás adatnék, fenyegettetünk, s eszünkbe sem jut, miként alkotmányunk minden befolyást oly emberek kezébe ad, kiknek többségét, ha nemesleveleik nem volnának, proletáriusoknak neveznök; én legalább köztök s a külföld proletáriusai között más különbséget nem ismerek, mint azt, hogy e nemeseink, ha szegénységre jutottak is, munkát nem szoktak kívánni. Nemességünk konzervatív elem! Amennyiben oly haladási kérdésekről szólunk, melyeknek eldöntése által a nemesség kiváltságai szenvednének, én teljesen osztom e nézetet; de ha figyelmünket azon kérdésekre fordítjuk, melyek kiváltságos állásával összeütközésben nincsenek, a tapasztalás éppen ellenkezőt bizonyít. Csak adómentességéről s egyéb szabadalmairól ne szóljunk, s látni fogjuk, hogy a párizsi nép 1793-ban elvkérdésekre nézve nem volt radikálisabb, mint sok helyen nemességünk; s ki e részben nálunk a városok törvényhozási befolyásától fél, az valóban nem tudja, mit cselekszik; mert éppen azon egyetlen óvszert taszítja el magától, mely birtoktalan kortestömegeink befolyásának veszélyeitől hazánkat megőrizhetné.

Hasonlóan alaptalan azon előítélet, melyet a királyi városok törvényhozási befolyása ellen az ellenzék között találunk. - Az állás, melyet királyi városaink alkotmányunkban elfoglálnak, több, mint igazságtalan, ez lealázó. Nem tettünk semmit, mi által a polgári osztályban nemzetiségünk iránt érdeket gerjeszthetünk; a városi követek pusztá nézőkül tekintettek törvényhozásunknál, s még e jelenlétük is csak arra használtatott, hogy a különbséget, mely köztök s a legkisebb vármegye követe között létezik, velök inkább éreztessük; s mivel városaink jelen helyzetökben a magyar alkotmány iránt kevés rokonszenvet mutatnak, mert a nemesi osztálytól visszataszítva, a kormányhoz ragaszkodnak, azaz, az egyetlen hatalomhoz, melynél eddig még némi pártolást találtak - azt következtetjük: hogy városaink, természetök szerint, nem képesek a szabadság felfogására, hogy egy nemzet- s alkotmányellenes elemet képeznek, melynek szabadságunk veszélyeztetése nélkül törvényhozási befolyást nem adhatunk. - Ily okoskodások ellenében nem mondhatnák-e nekünk a városok, mit egykor Sieyès a francia törvényhozásnak mondott: „Szabadok akartok lenni, s nem tudtok lenni igazságosak.” Ki azon állást, melybe városaink alkotmány- s nemzetiségünk irányában jönek, ha alkotmányunk részeseivé tettek, azoknak eddigi viselete szerint ítéli meg, nem cselekszik józanabban, mintha abból, mivel valaki másnak reá nem bízott jószágát féltékenyen nem őrzi, azt következtetné, hogy hasonló közönyösséggel fog viseltetni saját birtoka iránt is; ki pedig azt állítaná, hogy a polgári rend általán véve az alkotmányossághoz nem ragaszkodik, nehezebb vádat emelne az alkotmányosság ellen, mint a világ minden politikai írói, kik valaha az abszolutizmus mellett szót emeltek. Ha az alkotmányosság oly valami, minek fenntartása a nemzet aránylag legműveltebb osztályát nem érdekli; ha azok, kik iparral s kereskedelemmel foglalkoznak, kiknek a haza kifejlődése személyes érdekekben fekszik, az alkotmányt e kifejlődésre károsnak tartják, valóban megszűnt a legnagyobb ok, mely az alkotmányos élet mellett szól, s nem soká fogja magát fenntarthatni azon alkotmány, melyhez híven csak a nemesség ragaszkodik.

Hogy a királyi városok követeinek törvényhozási befolyása által egész politikai életünkben s így a pártok egymás közötti állásában is tetemes változások történendének, ez tagadhatatlan; valószínű, hogy az ellenzék, ha befolyását fenn akarja tartani, egészen más eljárást lesz kénytelen követni, s hogy például az ország anyagi kifejlődését elősegítő kérdések elmellőzése lehetetlenné válik, mihelyt a polgári elemnek befolyás adatott; aki azonban a városi követekben a kormány vak eszközeitől fél, szintoly agyrémmeel bajlódik, mint ki bennök csak az

ellenzék frigyeseit látja, s biztosak lehetünk, hogy a tapasztalás meg fogja cáfolni mindkettőnek aggodalmait. A városi követek a dolog természete szerint sem a kormány, sem az ellenzék állandó frigyesei nem lesznek, hanem lesznek nagyobb részben legalább hív képviselői a polgári rend érdekeinek, melyek nagyrészt a hon közös érdekeivel azonosítvák.

Az egyedüli valóságos nehézség, melyet a városi kérdés megoldásánál találunk, *azon össze-köttetésben* fekszik, melybe, miként megyeinknél, úgy a városokban is, *a közigazgatási s törvényhozási dolgok hozattak*. Képviselői táblánk egy osztály által választatva, azon érdekeknek, melyekről a törvényhozásnak gondoskodnia kell, csak egy igen csekély részét képviseli, s épp e hiány az, mi a kir. városok törvényhozási befolyását igényli. De, kérdem, ha némelyeknek célzata szerint, anélkül, hogy a városok belszerkezetében változások történének, a városi szavazatoknak alsó táblánkon befolyást engedünk, mit nyertünk? Azon negyvenhét városi tanács s önmagát kiegészítő választott polgárságnak követe fogja-e képviselni e polgári rendet s annak kereskedési s műipari érdekeit? Azon törvénytudó férfiak, kik most közönségesen a városok által mint követek országgyűléseinkre küldetnek, anyagi érdekeket illető tárgyakban több felvilágosítást fognak-e adhatni, ha negyven vagy ötven városi polgár által, mint ha egypár ezer nemes által küldetnek? Szóval: a városi követek, ha választásukban a polgári rend, mint eddig, részt nem vesz, fognak-e csak azért, mivel szavazataik számíttatnak, a polgári rend képviselőinek tekintethetni? - Utolsó országgyűlésünk érezve ezt, a városi követeknek adandó szavazatot a városok belszerkezetének újjárendezésétől föltételezé, s éppen e kérdések összekapcsolásából támadtak mindazon nehézségek, melyeken ez ügy végre hajótörést szenvedett.

Ha meggondoljuk azon különbségeket, melyek egyes városaink között nemcsak népességre nézve, hanem minden más tekintetben is léteznek; ha meggondoljuk, hogy azoknak belszerkezte nagyrészt szokásokon alapul, s egészen különböző helyzetüknél fogva soha tökéletes egyenlőséggel el nem is rendeztethetik, miután például Debrecennek, egy kis bányavárosnak s ismét Pestnek különböző belszerkezet szükséges; ha végre meggondoljuk, hogy egyes városokban a polgári cím egyszersmind bizonyos birtokjogokkal összekötött, melyeket azokra, kik velők eddig nem éltek, igazságosan kiterjeszteni nem lehet: nem is bámulhatjuk, hogy követi táblánk s talán a kormány jóakarata mellett is a városi kérdés utolsó országgyűlésünkön feloldhatatlannak találtatott, sőt félnünk kell, hogy ha a városok belrendezése a városok törvényhozási befolyásával ezentúl is kapcsolatban tárgyalatnék, e kérdés a jövő törvényhozásában is legyőzhetlen akadályokra fogna találni.

E lényeges nehézség csak úgy kerültethetik el, ha - mint azt Csengery Antal barátom, a *P. Hírlap*-ban indítványozá - *a városok törvényhozási képviselői a belrendezés kérdéséről elválasztatik*. Nemcsak azért javallható ez, mivel ily módon a városok törvényhozási befolyásának legfőbb akadályai elháríthatnak, hanem azért is, mert ha az országgyűlési szavazat s a belrendezés kérdései elválasztatnak, minden valószínűség szerint e két kérdés mindenike célszerűbben fog eldöntetni.

A követek választása nem bízathatik kisszámú polgárookra, másképp a városi követ, mint most, úgy a rendezés után is csak egy városi arisztokráciának leendő képviselője; a közigazgatás vezetésére ellenben nagyszámú gyülekezetek nem alkalmasak, s így, hacsak vagy a városok beligazgatását, mint a megyéknél történt, feláldozni vagy a polgárok nagyobb számát minden befolyástól megfosztani nem akarjuk, szükség, hogy a rendezésnek ezen két ága egészen különböző elvek szerint történjék. S említsem-e a két ellenkező irányt, mely a közigazgatás rendezésében küzd egymással? Nem láttuk-e, hogy a felsőház, s - mert minden hatalomról föl kell tenni, hogy erejét növelni, terjeszteni kívánja - maga a kormány mindent elkövet, hogy a városok közigazgatását, mely most tőle függ, tovább is saját kezeiben tartsa

központosítva? S e központosításnak, mely nem nyújtja a felelősség alkotmányos garanciáját, lesz-e majd erő ellenállani azokban, kik alkotmányos centralizációt, parlamenti kormányt nem akarnak, s a városi ügyben is nem annyira a törvényhozás erősítésének kérdését tekintik, mint inkább a tartományi rendek ellenállási erejét törekszenek átültetni a városok községi életébe? Én e csatában, hol ily ellenkező elemek állanak szemközt, nem vállalnám magamra a felelősséget a kimenetelre nézve. A közigazgatás rendezése alkotmányos garanciáink jelen helyzetében, midőn a szabadság biztosítékát éppen abban keressük, mi miatt jó igazgatás alig képzelhető, sokkal több nehézséggel van összekötve, hogysem tanácsos lenne tőle függeszteni fel a fő célt: a törvényhozás erősítését, míg ellenben a közigazgatás ügye is sokkal nagyobb fontosságú, hogysem a mondott fő cél eszközeül óhajtanám használni. Az adminisztráció rendezése egészen külön, egészen sajátos cél, melyet a rend érdekében annál célszerűbben lehetend elintézni, amily arányban erősödik a törvényhozás. Miért ne választanók tehát el a városi rendezés azon részét, mely az országgyűlési követek mikénti választását illeti, annak többi s jelesen a közigazgatást tárgyazó pontjaitól, holott mindenki át fogja látni, hogy ezáltal az úgynevezett városi kérdés legnagyobb nehézségei elháríthatnak?

Fontos a városoknak adandó országgyűlési szavazatra nézve csak az, hogy a követek választása rendeztessék el célszerűen, s e kérdés sokkal könnyebben intéztethetik el különváltva, mint ha a városok egész belrendezésének kérdésével kapcsolatba hozatik. Ha ezt tesszük, törvényhozásunk fő hiánya, mely abban áll, hogy benne a nemzetnek csak egy osztálya képviseltetik, - teljes meggyőződéseim szerint nehézség nélkül orvosoltathatik; s ne féljünk, a népképviselőt, melyről most csak ábrándozunk, nem fog elmaradni, mihelyt a nemesség politikai egyedáruságát megszüntethetjük.

A második ok, mely miatt törvényhozásunk feladatának meg nem felelhet, mint mondtam, abban kereshető, mert

b) *törvényhozásunk nem bír elég függetlenséggel.*

S ki országgyűlésünk állását más alkotmányos országok törvényhozásaival összehasonlítja, nem fogja tagadni ezen állításom helyességét. Nemcsak, hogy semmi befolyással nem bír törvényhozásunk a legfontosabb tárgyak elhatározására; nemcsak, hogy törvényeink mikénti végrehajtása iránt senkit feleletre nem vonhat, s így feladatának tökéletesen soha meg nem felelhet: de mi több, szüntelen függőben tartatik az egyes törvényhatóságok által is. A követek verifikációjának kérdése törvényhozásunk tanácskozásainak köréhez nem tartozik, országgyűlésünk határozatai utasítási rendszerünk mellett nem a követek, hanem az őket küldő törvényhatóságok meggyőződésétől függenek; miként várhassuk ily módon rendezett törvényhozástól az ország dolgainak célszerű vezetését?

A megyéknek adott követ-verifikációi és utasítás adási jog, mint nálunk minden visszaélés, úgynevezett municipális szerkezetünk fenntartásának szükségével védelmeztetik. - „*Ne engedjétek veszni és elfajulni a helyhatósági életet; azonban hová lesz annak épsége, ha a követ-verifikációi s utasítás adási jogot támadjuk meg? Hiszen e kettő legfontosabb az egészben, e kettő teszi úgyszólván csúcsát az egész szerkezeti piramisnak, e kettő a dolgok lelke s bibéje.*” - Így szólalt fel a megyék ezen jogai mellett a *B. P. Híradó*, melynek állításait szóról szóra azért idézem, mert hisz nézeteim ellenei e lapot kitűnő ügyességgel vezetettnek hirdetik. Kik törvényhozásunk ezen abnormitásait ily okokkal védelmezik, engedjék meg, hogy mindenekelőtt figyelmessé tegyem őket, miként megyei rendszerünk fő tulajdona, az, mi által e rendszer alkotmányunk biztosítékává válik, nem a megyéknek adott verifikáció vagy utasítás adási jogban keresendő. Bizonyosságul csak a híres 1823-i esetekre hivatkozom. - Soha, azt hiszik sokan, megyei szerkezetünk egész hasznát, soha azt, mennyi biztosságot nyújt ez alkotmányunknak, annyira nem éreztük. Én ezen szomorú esetekre nézve másképp

vélekedem, mint talán mások, s ahelyett, hogy törvényhatóságaink akkor kifejtett szilárdságát bámulnám, inkább elsomorodom az akkor tett tapasztaláson: miként a törvénysértés ellenében megyeink között oly kevés találtatott, mely kötelességének eleget tett volna. De mellőzve ezeket, kérdem: ugyan az utasítási vagy követ-verifikációs jog volt-e az, mi által e megyék 1825-ben a törvénytelenések további folytatását akadályoztatták? Vajon az: hogy miután tizenegy évig országgyűlés nem tartatott, s így a megyék sem utasítás adási, sem verifikációs jogukkal nem éltek, mégis erősek voltak a törvénytelenységnek ellentállni: nem bizonyítja-e világosabban, mint bármi más, hogy e két jognak a megyék általi gyakorlata arra, hogy törvényhatósági rendszerünk az alkotmány biztosítékává váljék, korántsem bír annyi fontossággal, mint azt némelyek hirdetik. De ha e tapasztalástól elvonatkozva megengednők is, hogy a megyék követigazolási s utasítási joga tőlök elvétetvén, megyei szerkezetünk gyengülne: nem felejthetjük el soha, miként azon feladásunkon kívül, hogy helyhatósági életünket veszni ne engedjük, a megyerendszer legbuzgóbb pártolójának is még egy más feladása van: mely abban áll, *hogy ne engedjük elveszni törvényhozásunkat*, vagy más szavakkal: hogy ne szorítsuk azt oly korlátok közé, melyek között üdvös működés lehetetlen. Ha megengedjük is, hogy a megyéknek adott követutasítási jog szónokokat képez; ha nem tagadjuk, miképp a hazának szónokokra nagy szüksége van - ámbár talán nem ártana, ha közdolgainkban a szép szavaknak s szónoki fordulatoknak kevesebb hitelt adnánk: - azt talán csak mindenki meg fogja engedni, hogy hazánknak híres rétorokon kívül még másra is van szüksége, s hogy ezek közé jelesen jó törvények, s annálfogva egy oly törvényhozó test is tartozik, mely ily törvények alkotására képes. Ha tehát a verifikáció s utasítások kérdéseiről akarunk szólni, nem elég csak arra figyelmezni, mennyire vesztene szerkezetünk jelen érdekéből, ha teendőinek e két része a törvényhozásra bíztnék: hanem szükség kiterjeszkedni azon szempontra is, *mennyiben felelhet meg feladatának a törvényhozás, ha a verifikáció s utasítás joga a megyéknél hagyatnék?* S e részben a megyék ezen jogainak káros hatását nem tudom, fogja-e valaki tagadhatni.

Nézzük először a

verifikáció kérdését.

A követi igazolás mindenütt a követi táblákat illeti. A követigazolás tehát oly kérdés, mely iránt az egész világ minden alkotmányos népe ellenkező véleményben van velünk. Ennélfogva, ha férfiakhoz illő meggondolás által vezéreltetünk legfontosabb érdekeink elhatározásában, csak fontos okok bírhatnak bennünket ily esetekben a minden közönségestől eltérő eljárás fenntartására. Ha tudjuk, miként valamely intézkedés a világ egyetlen művelt nemzeténél sincs, vagy éppen ellenkező módon van gyakorlatban, annak célirányossága iránt okunk van legalább is kételkedőkké lenni. S ugyan mik tehát azon okok, melyek a verifikációnak mostani alakjában fenntartása mellett felhozhatnak?

Azon egy okon kívül, miszerint a verifikáció jelen megyei rendszerünk lényegéhez tartozik, még kettő hozatik fel.

Először: hogy nálunk, hol a választási formákra nézve semmi intézkedés sem létezik a törvényben, a verifikációt a követek táblájára bízni annyit tenne, mint a törvényhozásnak a legnagyobb önkény gyakorlására adni módot és alkalmat.

Másodszor: hogy a verifikáció kérdésének az országgyűlésre való áttétele által a pártok küzdelme, mely eddig a megyei téren forgott, áttétetik az országgyűlési mezőre, s a küldők választási joguktól fosztatnak meg; mert hisz miként választhatnának szabadon, ha tudják, miként csak az országgyűlés ínye szerint választott követ remélhet igazoltatást.

Nem akarom olvasóimat ez okok hosszabb cáfolgatása által sérteni, erősen híven, hogy nincs közöttök egy is, ki ezen okoskodásokat nem cáfolta volna meg oly hamar, mint azokat végigolvasá. Csak néhány kérdést legyen szabad e részben elleneinkhez intézni. Ugyanis:

Ha választásainkra nézve semmi intézkedés sincsen a törvényben, miként történhetik, hogy bizonyos urak, valahányszor az úgynevezett honorácioroknak a megyék által adandó szavazatjoga kerül szőnyegre - a honoráciorok szavazatjoga, mondom, kik mint lucus a non lucendo, talán csak azért neveztetnek így, mivel tőlök a polgári honor megtagadtaték -, mindig az állítatik, hogy törvényes választási rendszerünk csak törvény által változtathatik meg?

Kérdem továbbá, ha csakugyan sem világos törvény, sem törvényes szokás, mely szerint törvényhozásunk a verifikáció kérdésénél eljárhatna, nem létezik, mily adatokból fog kiindulni a megye, midőn valamely választás törvényessége fölött tanácskozik?

Kérdem, vajon nem képzelhető-e, sőt nem többször fordult-e elő eset, hogy egyes megyék tökéletes anarchiába süllyedve, a megyének neve s törvényességének jelei egyes pártok által bitoroltattak; vajon nem emlékszünk oly pillanatokra, hol *pezsgő helyhatósági rendszerünk* annyira pezsgett, hogy a füttykösök majoritása a szavazók majoritását tökéletesen elnyomta; s mi történjék ily esetben a verifikációval?

Kérdem végre minden alázatossággal: tekintetbe vevén minden egyes országgyűlési követ nagyszerű hivatását, tekintetbe vevén azon befolyást, melyet, mint a törvényeket alkotó többség egyik tagja az egész nemzet jövőjére gyakorol: nem fekszik-e a törvényhozásnak némi érdekében, hogy e jog ne olyanok által bitoroltassék, kik a megye pecsétjével kiadott megbízó levelekkel, s meglehet, egypár száz bunkónak segedelmével jelentek meg, de azért a megye többsége (azaz, most a megyei nemesség többsége) választottjainak nem tekinthetők?

Fordítsuk figyelmünket most a megyék utasítás adási jogára; - ismét törvényhozásunk szempontjából tekintve a kérdést, nemcsak mivel azon káros befolyásról, melyet az utasítás adási jog megyéinkre gyakorol, már szóltunk, de mert nevetségesnek is tartjuk, ha oly kérdéseknél, melyek különböző viszonyokra legalább is egyenlő hatást gyakorolnak, éppen a fontosabbról feledkezünk meg. Ki, az országgyűlési utasításokról beszélve, csak arról szól, mily károsan hathatna azoknak megszüntetése megyéinkre - körülbelől szintoly józanon cselekszik, mint az, ki egy égő ház előtt, a vízipuskákat közelíteni látván, afölött tanakodnék, mennyire ronthatja a szobába lövött víz a bútorokat.

Utasítási rendszerünk

Azon urak, kik magokat oly szívesen praktikus országférfiaknak nevezgetik, az utasítások kérdésénél kissé ellenkezésbe jönnek önmagokkal, midőn egyrésztől utolsó országgyűlésünkkel elégedetlenségöket jelentik ki, s nem győzik emlegetni, miként az országgyűlés, mely alatt az ellenzék folyvást többségben volt, csak tizenhárom törvényt alkothattott; s másfelől mégis pártolásaik alá veszik azon institúciót, mely az országgyűlés eredménytelenségének fő oka volt. Hisz miután az utasításoknak a törvényhozásra való befolyásáról hazánkban kívül más tapasztalásra nem hivatkozhatunk, úgy látszik, hogy praktikus férfiktól a következetesség azt kívánná, hogy vagy törvényhozásunk eredményeivel elégedjenek meg, vagy ismerjék el utasítási rendszerünk kártékony hatásait, hacsak bebizonyítani nem tudják, miként utolsó törvényhozásunk eredménytelensége annak tulajdonítható, mert az utasítások a követek által meg nem tartattak. Ezt bebizonyítani lehetetlen, sőt minden országgyűlésünk tapasztalása azt mutatja, miként éppen azon tárgyak nem végeztetnek be, melyekre legtöbb előkészület történik, s melyekre eszerint legtöbb utasítás adatott, minden üdvös eredmény pedig majdnem

kizárólag az országgyűlések utolsó napjainak köszönhető, mikor senki magát utasítása által szorosan lekötve nem érzi. Ki mindezeket fontolóra veszi, meg fogja vallani, hogy eddigi tapasztalásunk az utasítási rendszer mellett csakugyan nem szól.

De tekintsük e kérdést most tisztán elméleti szempontból, s nézzük elvontan mindazon tapasztalásoktól, melyeket e részben egy idő óta tevének, mily következtetéseket kell a törvényhozásra nézve szükségképp s ésszerűleg várnunk, ha az utasítás adási jog oly testületekre bízatik, melyek, mint megyei gyűléseink, bizonytalan számú s képességű egyénekből állanak.

A képviselői rendszernek üdvös eredményei nem tisztán abban fekszenek, miszerint nagy kiterjedésű köztársaságok számos polgárai csak ezen rendszer mellett gyakorolhatnak egyenlő politikai jogokat; a képviselői rendszernek nem kisebb érdeme, hogy ámbár igen számosan egészen egyenlő politikai jogokkal élnek, a legfőbb, vagyis a törvényhozási jogok gyakorlata mégis közönségesen olyanokra bízatik, kik arra több képességgel bírnak. - Azon testület, mely alkotmányos országban törvényhozási jogokkal ruháztatik fel, a választók nagy többségénél több képességgel s mindenesetre sokkal nagyobb készséggel szokott bírni, s innen van, hogy az irány, melyben az ily országok törvényhozásai haladnak, a választások által határozatik meg; de az egyes törvényes rendelkezések olyanok által tételnek, kik arra legképesebbek. - Utasítási rendszerünk mellett a képviselői rendszernek ezen tulajdona elenyészik, világos lévén, miképp utasításaink által a valóságos törvényhozó nem az, ki országgyűlésre küldetett, hanem azon tömeg, mely küldöttjének minden lépését elébe szabja; minek ismét világos következménye, hogy törvényhozásunk munkálkodásában mindazon hibákat fel kell találnunk, melyek ott, hol a törvényhozás tömegekre bízott, mindenkor előfordultak. A legnagyobb ingadozás, legnagyobb következtelenség, kedvelése mindennemű túlzásnak, elvek körüli vitatkozások s elhanyagolása azon intézkedéseknek, melyek szükségesek valamely elv hasznos alkalmaztatására.

Hogy valaki utasítási rendszerünket célirányosnak mondhasa, mindenekelőtt szükséges volna bebizonyítani, miként azon gyűlésezetek, melyek az utasítás adással megbízatnak, úgy szerkezettek, hogy a törvényalkotási jogot rájuk lehet bízni. Egyrészt azt mondani, hogy megyei gyűléseink jó törvények alkotására már elrendezésöknél fogva nem képesek, s kívánni, hogy mégis ők jelöljék ki az utat, melyen országgyűlési követők járnak tartozik, valódi képtelenség.

Minden törvény, melyet országgyűlésünk hoz, vagy olyan, *mely az egész országot*, vagy olyan, *mely különösen s közelebbről egyes törvényhatóságokat érdekel*. - Az első azért bízottak a törvényhozásra, mert az egész országot érdeklő tárgyakat szükségképp azon testületre kelle bízni, melyben minden érdek képviselve van, s mely nemcsak az ország egy, hanem annak minden részét legkövetkezetesebben ismeri; az utóbbiakkal a törvényhozás azért foglalkozik, mert először, noha egyes tárgy különösen egy törvényhatóságot érdekelhet, mégis, ha az csak ennek elhatározására bíztnék, félni lehetne, hogy elrendezésében az összes nemzet érdeke tekintetbe nem vétetnék; másodszor, mert főképp ily tárgyak körül szoktak támadni a megyékben pártkülselemek, melyek azoknak célszerű elhatározását lehetlenné teszik. Hol a törvényhozást utasítások kötik, megszűnnek mindazon okok, melyek miatt e kétnemű kérdések eldöntése rá bízatik; mert ugyan mi marad, mi által az országgyűlés ily viszonyok között az egyes megyénél magasabban áll? Az ország minden viszonyai érdekeinek ismerete? Igen, a törvényhozás ismerni fogja a létező viszonyokat, az egyes követek valószínűleg a tanácskozás alatt fel fogják hozni mindazt, mi egy célszerű határozat anyagául szolgálhatna; de mit használ ez? - a követ szabad akaratát honn hagyá küldőinél, s a tudomány, melyet magának a tárgyról szerzett, legfőlebb arra szolgál, hogy midőn utasítása szerint megyéje szavazatát kimondja,

felsóhajtva érezze önmaga annak helytelenségét. S ha a törvényhozók a hazában uralkodó pártok szenvedélyein túlemelkednének is, a hazára ebből üdv nem háramolhatik, ha mindenik a saját törvényhatóságában uralkodó pártok egyoldalú nézeteit magával hozza utasításában. Azon nagy változást, mely alkotmányunkon akkor történt, midőn a nemesség, ahelyett, hogy Rákos mezején személyesen gyűl egybe, először követeket küld, én eddig mindig a legcélrányosabb lépésnek tartám, melyet eldődeink az alkotmányosság ösvényén tettek. Ha utasítási rendszerünkhöz ragaszkodunk, csalódtam. Azon rendszer, mely mellett az összes nemesség a törvényhozásban szintoly részt vesz, mint akkor, csak azon különbséggel, hogy egy hely helyett ötvenkettőn tanácskozik, az előbbinél nem célrányosabb, sőt ha e rendszerhez ragaszkodunk, a Rákosra visszamenni reánk nézve valóságos haladásnak volna nevezhető. Ha valamennyi nemesek egy helyen összegyűlünk, kapacitáció egyes esetekben talán mégis sikerülne.

Igen, de ha ez így lenne is - szólnak a utasítások barátai -, lehet-e a nemességet megfosztani azon jogától, melyet a törvényhozásra utasításai által gyakorolt? le kell-e mondani azon biztosítékról, melyet követeink irányában az utasítás nyújt? Úgy, de ha azon módot tekintjük, mi szerint utasításaink készíttetnek, látjuk, miként az összes nemességnek az utasításokra való befolyása, ritka eseteket kivéve, csak pusztá jogra szállított le, s a nemesség legfőbb, azaz választási jogának kijátszásához vezet. Ha valamely megyének összes nemessége, teszem kétezer személy, valakit követének választott, választott pedig éppen, mert elveit ismerve, választása által ezen elveket képviseltetni kíváná; lehet-e nagyobb képtelenség, mint ha az ily módon választottnak később 10-15 egyén szabja meg utasítását? lehet-e a választói jogoknak nagyobb kijátszása, mint ha - mi sokszor történik - az utasítást készítő küldöttség ezeket éppen azon elvekkel ellenkezésben készíti, melyeknek védelme miatt a követ országgyűlésre küldetett? S mi a garanciát illeti, melyet utasítási rendszerünkben a követek hívtelensége ellen bírunk: hol van az? tud-e nekünk valaki előmutatni törvényt, melynél fogva az országgyűlésnek az utasítások többsége ellen alkotott törvényei erő nélkülieknek nyilváníthatnának? tud-e mutatni esetet, hol a követ, mivel utasítását megszegé, másképp mint a közbizodalom elvesztése által büntettetett meg, mely büntetést el nem kerülheté akkor sem, ha évekig nyilván vallott elveitől eláll, bár soha utasítása nem lett volna is.

Utasítási rendszerünk mellett soha kompakt s következetes többségre nem számíthatunk. A többségnek az egyes megyék nem szűnő hullámváltozásai szerint szüntelen ingadoznia kell, s ennél fogva sem a kormány a törvényhozó test közremunkálására soha biztosan nem számolhat, sem a törvényhozó test többsége ingékonysága miatt a kormányra befolyást nem gyakorolhat. Szóval utasítási rendszerünk által egy törvényhozás helyett ötvenkettővel bírunk, minden kapacitáció, mind a kormány s nemzet között, mind az egyes követek között lehetlenné tétetik, a legfontosabb törvényhozási kérdések eldöntése oly testületekre bízatik, melyek a bennök résztvevők száma s képességihiánya miatt arra alkalmatlanok; s mindazok között, kik közállományi kérdésekkel foglalkoztak, nem fogunk találni egyetlen csak félig kitűnő tekintélyt is, mely nem volna meggyőződve, hogy üdvös törvények alkotása utasítási rendszer mellett lehetetlen.

Marad mindazon állítólag fontos okokból, melyek utasítási rendszerünk mellett felhozatnak, azon egy, melyet kevesebbé hangosan hirdetünk, de mely sokak előtt minden egyebeknél nagyobb fontossággal bír, ti. hogy az utasítások a követek megvesztegetését megakadályoztatják. Fájdalmas, hogy még azokra nézve is, kiket legfőbb bizalmunkkal ajándékozunk meg, ez ocsmány bünt a valószínűségek közé számítjuk; de az utasítások mikor akadályoztaták meg a megvesztegetéseket? lehetne-e annyira félni követeink megvesztegetésétől, ha eddig alkalmazott utasítási rendszerünk hatályosnak mutatkozott volna csak e tekintetben is? sőt ha közdolgainkban megvesztegetéstől félünk, ki nem látja, hogy annak valószínűsége az

utasítások által kétszereztetik. Ha a követ meggyőződése szerint szabadon működik, mielőtt ő becsületes, s a megkísértett bűn nála nem sikerült, minden megvesztegetés lehetetlenné válik; de ha a követ utasításoktól függ, nem marad-e fenn a megvesztegetésnek lehetősége még azoknál is, kik őt utasításokkal ellátják, s kiknél e célnak elérése már azért is könnyebb, mert testületek, főképp olyanok, melyek - mint utasítást készítő választmányaink - bizonytalan személyekből állanak, a közvélemény súlyát soha nem érezhetik úgy, mint az egyes.

Eleget szoltunk újabb időben azon új főispáni rendszerről, mely által a kormány az egyes megyékben többséget akar magának szerezni; de vajon elfeledhetjük-e, hogy az egész rendszer csak utasításaink által válik veszélyessé. Mondatott, miként a főispánoknak hivataluk helyén lakása jövőre azért kívántatik, hogy a főispánok a megyék közigazgatásába több rendet hozzanak be. - Megengedem, hogy a kormányférfiak egy részének az új rendszer behozásánál csakugyan nem volt más szándéka, s hiszem, hogy ha az új főispánok teendői csak közigazgatási tárgyakra szoríttatnának, e cél legalább némi kis részben el is érhetnék. De miután a megyék utasítás adási joggal bírnak, az új rendszertől ily eredményeket várni nem lehet.

A megye nemcsak adminisztratív, de politikus testület levén, melynek határozatai a törvényhozásra eldöntő befolyással bírnak, a kormány már helyzeténél fogva sem lehet közömbös az egyes megyékben uralkodó politikus szellem iránt, neki azon kell lennie, hogy nézeteinek az egyes megyékben többség szereztessek. A közigazgatási tekintet a politikusnak mindig alá fog rendeltetni; s mi leend ennek valószínű következménye?

Eddig a kormány az egyes megyékben uralkodó többséggel nem sokat gondolt; sok esetben egészen magára hagyta a megyéket, s rendkívüli eseteket kivéve, a közgyűlések tanácskozásaira nem is keresett befolyást. A megyei pártok önerejükre hagyatva küzdöttek meg egymással; s mi volt ez állapot eredménye? nemde az, hogy a közigazgatás a politikus érdekeknek mindig alája rendeltetett? az alispántól az utolsó szolgabíróig a pártszín s nem az egyének adminisztratív képessége vétetett tekintetbe minden választásnál, s a megyei többség ahelyett, hogy tisztviselői fölött ellenőrködjék, nagyrészt csak arra gondolt, miként palástolja választottjainak hibáit. - Alig lehet valami, a megyében lakókat inkább érdeklő, mint hogy a közigazgatás ügyes és hív tisztviselők által kezeltessék; s mégis a megyéknek adott politikus hatáskör oda vezette a dolgokat, hogy törvényhatóságaink nagy részében a közigazgatás egészen elhanyagoltatott. Mit várhatunk e tekintetben a kormánytól, melyet az egyes megyék közigazgatása kétségen kívül sokkal kevésbé érdekelhet, mint azon mód, mely szerint utasításaival a törvényhozásra befoly.

Én a kormányban, csupán mivel kormány, vétkes szándékokat nem teszek föl. Képtelenség a kormánynál a bűn, magunknál az erény kizáró tulajdonát keresni; de nem kevésbé képtelenség az is, ha feltesszük, hogy a kormány azt, mire helyzete által félig kényszerítettik, csak azért nem teendi, mert mást tehetne, mi ennél sokkal kevésbé hasznos, de sokkal erényesebb. - A kormány átlátta, hogy miután még törvényhozásunk állása is egészen az egyes megyéktől függ, erélyesen kormányoznia nem lehet, hacsak az egyes megyékben többségre nem számolhat. Mielőtt az ellenzék egész erejét a megyékben központosítja, a kormánynak szintén e térre kelle átmenni, hacsak minden hatalmával a küzdhelyen kívül nem akara maradni; s vajon nem kell-e feltennünk ily viszonyok között, hogy valamint mi megyei tisztviselőink választásánál inkább az egyének pártszínét s politikai befolyását, mint közigazgatási képességeket vettük tekintetbe: úgy a kormány főispánjaink kinevezésénél szint azt teendi; hogy valamint mi párthíveink elkövetett hibáit nemcsak nem üldöztük, sőt a lehetőségig eltakargattuk: úgy a kormány e példánkat követni fogja; s ugyan várhatunk-e ily körülmények között jobb közigazgatást?

Jobb közigazgatási rendszert bizonyosan nem, de annyival inkább várhatjuk azt, hogy utasításink, főképp pótló-utasításink által minden törvényhozási befolyás a főispánok, vagy más szavakkal a kormány kezébe kerül, s egész országgyűlésünk egy nyomorult színmutatvánnyá válik, melyben három évről három évre a magyar szabadelvű párt örök kisebbsége játszatik el.

Bennem mindazon dolgok között, melyek e hazában történtek, mióta közdolgozokban részt veszek, semmi annyi aggodalmat nem gerjesztett még, mint a kormánynak a főispáni hivatal iránt tett újabb rendelkezései. Oka ezen aggodalomnak nem abban fekszik, mert e rendelkezéseket sérelmeseknek tartom. Aggodalmamnak oka egyedül utasításunkban fekszik, mely által a kormánynak új rendszere törvényhozásunk függetlenségét ronthatja meg.

A kormány többséget akar; ez bevallott s szabadon bevallható szándéka; mert hisz oly kormány, mely a többséggel nem gondol, alkotmányos kormánynak nevét nem érdemli. De nincsenek-e az új rendszer által a kormánynak oly eszközök kezébe adva, melyek által magának többséget szerezhet még akkor is, ha e hon érdeke ellenkezőt kívánna? Én úgy hiszem, hogy igen.

Ha az újabb kinevezések során végigtekintünk, látjuk, miként a megyék nagyobb részében *főispáni helyettesek* neveztettek, kik hivatalaiknál fogva az országgyűlésen megjelenni nem tartoznak. Tegyük fel mármost, hogy valamely megye, mely az ellenzékhez tartozott, színét nem változtatja meg, s a jövő országgyűlésre két ellenzéki követet küld, s oly utasításokat készít, melyek a kormány nézeteivel ellentétben állnak. A kormány többséget akar. Még egyszer mondom, a kormánynak ezen óhajta egészen alkotmányszerű; a kormánynak nemcsak szabad, sőt kötelessége felhasználni minden törvényes eszközöket, melyek által magának többséget szerezhet; szintűgy, mint az ellenzék, ugyanazon határok között mindent el fog követni, hogy önelvei győzzenek. De ugyan a harc, mely a kormány s ellenzék között támad, egyenlő fegyverekkel vívatik-e? Az ellenzék, midőn két legkitűnőbb tagját követnek választá, önmaga fosztá meg magát legerősebb támaszaitól; a főispáni helyettes a megyében marad; - az ellenzék a választásnál s az utasításkészítésnél fölhasználva egész erejét, a főispáni helyettes, amikor akar, gyűlést tart, s az anyautasítást megváltoztatja; az ellenzék ismét összeszedi erejét, s az anyautasítást újra megküldi követeinek; de alig ment szét, s új gyűlésen, melyet a helyettes hirdet, s kénye szerint akkor oszlathat föl, mikor neki tetszik, más, az előbbihez hasonló pótló-utasítás készíttetik, - s így tovább, míg vagy az ellenzék az egyenetlen küzdéssel felhagy, vagy ismét egy megyének belső nyugalma s vele a közigazgatás s minden, mi a polgári életet kívánatosá teszi, felbomlott.

Pótló-utasításaink mellett az ellenzék nézetei csak azon megyék követei által fognak képviseltetni, melyeknek főispáni helyettesei hatalmukkal a kormány hasznára nem tudnak vagy nem akarnak élni, s nem hiszem, hogy valaki legyen az ellenzék sorai között, ki helyzetünket nyugodtan megfontolva, ezt tagadná, vagy ezen állásunkat az alkotmányra nézve veszélyesnek nem hinné. - Mit várhatunk oly törvényhozástól, melyre a kormánynak annyi befolyása van, s hol a követek, ha megvesztegetve utasításaik ellen szavaztak, érvényesen határozhatnak; s ha ellenben e követ megvesztegetése nem sikerült, a megvesztegetés az utasítást adó testületnél kísértethetik meg, hogy a követ becsületessége haszontalaná tétesse.

Európa minden alkotmányos törvényhozása között nem találunk olyat, melynél jutalmazott aposztáziáknak annyi példáját számolhatnók fel, mint a miénknél; ha e szomorú tünemény okait keressük, legfőbbikét utasítási rendszerünkben fogjuk találni, mely mellett szilárd politikai jellemek kifejlése csaknem lehetetlen.

Azon követ, ki magát esküvéssel kötelezi, hogy meggyőződését küldői utasításának alárendelendi; azon férfi, ki egy országgyűlés alatt ugyanazon egy tárgyra nézve küldőinek megváltozott utasítása szerint két, sőt néha három-négyféleképpen szavaz, ügyes férfiú lehet, ildomos táblabíró, küldőinek hív szolgája, vallásos ember, amennyiben esküjét megtartá, szóval, lehet minden, csak szilárd politikai jellemű férfi nem, - eziránt széles e világon mindenki egyet fog velem érteni.

Az utasítási rendszer szükségképp demoralizálja törvényhozóinkat. Az utasítások nemcsak aposztaták által szegetnek meg. Kinek törvényhozói dolgainkban legkisebb tapasztalása van, tudja, miként a legtöbb esetben a követ azért mellőzi el utasítását, mert aposztáziát küldői követek el, midőn az előbbivel egészen ellenkező utasítást adtak. Hogy egyes követek így cselekszenek, nemcsak természetes, sőt valóságos szerencse, melynek jobb törvényeink nagyobb részét köszönhetjük; de nem lealázó-e a követ helyzete ily pillanatokban? Oly országban, hol utasítások nincsenek, a követ, ha az, mit a hon javára szükségesnek gondol, küldőinek akaratával ellentétben áll, szabadon kimondja meggyőződését, s miután szavazatát adta, azon meggyőződéssel adja vissza küldőinek megbízását, hogyha bizodalmukat elvesztette is, legalább polgári kötelességeit teljesíté. Hány ily példát láttunk Angliában csak az idén is! De mit tegyen a követ nálunk? Küldőinek utasításban kimondott akarata reá nézve kötelező. Nem mondhatja, hogy midőn utasítása meggyőződésével ellentétben áll, annak megszegését kötelességének tartja. Csűrni, csavarni kell tehát utasítását, kétértelműséget keresni ott, hol kétértelműség nincs; küldőinek akaratát tudva meghamisítani; néhány órával később törni fel a levelet, melyben új utasítást vár, szóval: csalni s hazudni az egész ország színe előtt; s vajon ez kedvezőleg hat-e követeink erkölcsiségére? vajon emelheti-e a tekintélyt, melyben állniok kellene?

Míg a követ utasítását megszegve, a közvéleménnyel egy irányban jár, ily tett nem rosszallatik, sőt magasztalásra számolhat. Mindamellett, hogy az utasítások szükségeseknek tartatnak, sok esetet hozhatnék föl, hol egyes követek csak azért, mert rossz utasítást megszegni nem akartak, egész népszerűségöket elvesztették; s ugyan bámulhatjuk-e, ha ily rendszer mellett politikai jellemeket nem találunk? szilárd jellem nem képzelhető erős meggyőződés nélkül, s mi erős meggyőződést nem kereshetünk azokban, kiktől eskü mellett azon ígéretet kívántuk, hogy meggyőződésöket utasításaiknak mindig alárendelendik; mi, egyes egyéniségeket kivéve, józanul nem remélhetjük, hogy azon férfiak, kik követi pályájok alatt tízszer azért éljeneztetek meg, mert utasításaikat megszegék, vagy lezúgattak, mert hozzá hívek voltak, csak mivel a pártérdek úgy kíváná, önérdekeikért nem fogják szintén egyszer megszegni utasításaikat; főképp miután az utasításokhozi ragaszkodásnak semmi szankciója nincs.

Az utasításoknak van szankciója - így szólnak e rendszer baráti -, *a visszahívási jog, a közvélemény hatalma.*

Mi az elsőt illeti: meg kell jegyeznem, miként a visszahívási jog az utasítás adási joggal koránt sincs oly szoros összeköttetésben, mint azt némelyek hirdetik. - Nem bírva szabad sajtóval, mi a követ-visszahívási jogról le nem mondhatunk, annyival kevésbbé, mivel e jogot, gyakorlatilag legalább, más alkotmányos nemzeteknél is alkalmazva találjuk. Angliában a küldők követöket akarata ellen nem hívhatják vissza; azonban valahányszor a választók nagy része valamely követ iránt bizodalmatlanságát nyilatkoztatja ki, ez majdnem mindig új választásnak veti magát alá. A küldőknek ezen befolyása, valamint Angliában, úgy nálunk, nem az utasítások következése.

A követ választatik, mert küldőinek bizodalját bírja, visszahívatik, *mert e bizodalját elveszti*; az, hogy utasítását megszegé, a bizodalom elvesztésének egyik oka lehet, de a visszahívásnak oka csak e bizodalom elvesztésében fekszik; mi már abból is világos, mert a visszahívás nem törvényes ítélet, hanem a választók többségének akarata által mondatik ki.

Ha a megyék visszahívási joga csak utasítás adási jogokon alapulna, szükségképp következnek:

1-ször, hogy a megyék oly esetekben, hol követök szavazata által utasítását meg nem szegi, e jogukkal nem élhetnek.

2-szor, hogy a visszahívásról csak bíró ítélet.

3-szor, hogy minden követ, ki utasítása ellen szavazott, helyét csak akkor tarthatja meg, ha újra választatott, miután előbbi választása az utasítás megszegése által megsemmisült.

Mind a három föltételnek ellentmond gyakorlatunk.

Az elsőre nézve nem szenved kétséget, hogy a követ oly tárgyban adott szavazatáért, melyre nézve utasítása nem volt - ha, például, ezáltal valamely alkotmányos jogról lemondott, visszahívhatatik, sőt hogy visszahívhatatik oly tettekért is, melyek a törvényhozással összeköttetésben nincsenek, de melyek által a bizodalomra érdemtelenné tette magát.¹⁴¹

A másodikra nézve tudjuk, miként azon gyűlések, melyekben a követek visszahívása történik, nyugodtan ítélő törvényszékek nevét csakugyan nem érdemlik.

A harmadik iránt fölösleges minden szó.

A visszahívási jog egyedül azon eszmén alapszik, hogy ki azért választatott, mert küldőinek bizodalját bírja, ha azt elveszti, vissza is hívhatatik; s valóban, nincs utasításokra szükség, hogy e joggal ezentúl is élhessünk. Mi pedig azon befolyást illeti, melyet a közvélemény a követek fölött gyakorol, átláthatja mindenki, hogy utasítási rendszerünk a közvélemény hatalmát csak gyengítheti.

A közvélemény nem képeztetik olyanok által, kik kizárólag közdolgokkal foglalkozva, minden egyes megyének utasítását ismerik, s így megítélhetnék, a szavazó követ mennyiben teljesíti küldőinek kívánatát vagy nem. - A közvélemény ítéleteinek alapját csak a követ nyilatkozatai s nem ezen nyilatkozatok indokai képezhetik, s innen van, hogy a közvélemény nálunk még hibásabban ítél, mint máshol, s épp azért kevesebb hatással is bír. Hány tiszta jellemű követet nem láttam, ki miután saját meggyőződésével ellenkező utasítását kimondá az országgyűlésen, lezúgatott, s a közvélemény által aljas aposztáziával vádoltatott; s vajon ily közvélemény, melyet saját érdemünk által megnyernünk nem lehet, s melyet elvesztünk hibánk nélkül, miként bírna hatással?

Utasítási rendszerünk a közférő érdemeinek igazságos méltánylását lehetetlenné teszi; s valamint országos férfaink között a következetességet majdnem lehetetlenné teszi: úgy a nép szemei előtt ez erénynek minden becsét elvevé, s annyira lealacsonyítja a politikai becsületről való fogalmainkat, hogy sem az aposztatát az érdemlett gyalázat, sem a következetes s elveihez hív férfit kellő magasztalás nem várja; minek példájaul csak Deák Ferencet nevezem, kinek e hazában számtalanok által rossz néven vétetett, hogy az utolsó országgyűlés alatt Zala megye követségét közös teherviselés elleni utasításával elvállalni nem akarta, noha oly

---

¹⁴¹ Például, ha fölöle mondatnék, hogy hamisan játszott, vagy más becstelenítő tett gyanújába kevered-
nék.

hazában, melynek közszelleme van, az ellenkezőt mindenki a lehetetlenségek közé számította volna. -

Bizonyos, miként törvényhozásunk azután sem fog egészen kívánatainknak megfelelni, ha megtörténnek is rajta a változások, melyekről szóltunk. - A királyi városoknak adott szavazatjog nem felejtetheti velünk végcélunkat, mely a népképviselő eszméjének tökéletes létesítése; az utasítások megszüntetése nem palástolhatja el szemeink előtt törvényhozásunk egyéb hiányait, minők például szabad sajtó nemléte s az, hogy országgyűléseink nem e haza fővárosában s nem évenként gyűlnek össze. Bizonyos azonban az is, hogy hacsak ezen hiányok orvosoltatnak is, azaz kir. városainknak a törvényhozásba befolyás adatik s utasításaink megszüntetnek: országgyűlésünk, melynek most tehetetlensége fölött panaszkodunk, már ezáltal is a haladás hatalmas eszközévé válik, s mindezen többi hiányokat önmaga pótolhatja.

Adassék a királyi városoknak ma törvényhozási befolyás, s a törvény előtti egyenlőség elve győzött; szüntessük meg ma az utasításokat, s nem hiszem, hogy találkozók követ, ki ha ötezer fűtykösös küldőre nem hivatkozhatik, a nemesség adómentessége mellett felmerészlene szólalni. Ki veheti ezt kétségbe, vagy ki nem látja, hogy e két kérdés keresztülvitelével honunk újjászületésének küszöbén állunk?

Mennyire hibás törvényhozásunk belszerkezete, azt, ki csak egy hetet töltött országgyűléseink egyikén, átláthatja, s mégis mindamellett, hogy benne a nemzetnek csak egy osztálya képviseltek, mindamellett, hogy a képviselők oly utasításokhoz kötvék, melyeknek alkotói képesség által ily fontos foglalatosságra hivatva nincsenek, minden lépést, melyet a haladás ösvényén tettünk, ennyi láncsal lekötött törvényhozásunknak köszönhetünk. Ha törvényhozásunkat ezektől megszabadítottuk, mi egészen tőlünk függ, - mert hisz ha a városok belrendezési kérdése a törvényhozási szavazat kérdésétől elkülönöztetik, ez ügy bevégzésének semmi nehézségei nincsenek, az utasítások megszüntetése pedig egészen az egyes törvényhatóságok józanságától függ, törvény nem létezvén, mely őket utasításadásra kényszerítené, - ha, mondom, törvényhozásunkat azon állásba helyheztetjük, melyben más alkotmányos népek törvényhozásai állnak, a legközelebb jövő meg fogja mutatni, miként oly nemzet, mely szabad törvényhozással bír, a kifejlődés leghatalmasabb eszközét nem nélkülözi.

Nézzük most - föltéve, hogy e javaslataink elfogadtatnának -: mily módon gondoljuk a reformot eszközölhetni?

V. FEJEZET

Mily módon eszközölhető nálunk a reform?

Ne várják olvasóim, hogy lépésről lépésre leírjam azon utat, melyen jelen állapotunkból egy új organizációhoz fogunk átmenni. Ha alkotmányunk átalakulását reform s nem forradalom által akarjuk eszközölni, az átmenet csak fokokénti lehet, s bizonyos, hogy egész szerkezetünk megváltozása csak részletenként történhetik. Mily sorban vétessenek fel az egyes kérdések, mily módon tartom mindenikének eldöntését legcélszerűbbnek, annak meghatározása lehetetlen. Egy nemzet kifejlődésének processzusa annyi előreláthatatlan körülményektől függ, hogy az író, ki a haladás egymásutánjának előadását tűzte ki céljául, lehetetlen munkában fárad. Minden, mit az egyes e részben tehet, csak abban áll, hogy előadja azon elveket, melyek szerint eljárni célszerű, s én még ezen dicsőségre sem számolhatok, miután e részben törvényhozásunk által megelőztettem.

Ha utolsó országgyűlésünk munkálatait figyelemmel tekintjük, két elvet fogunk találni, mely a törvényhozás által különösen nem tűzetett ugyan ki, de mely szerint minden lépése irányoztattak.

Az 1-ső, hogy mindazon tárgyak, melyekre nézve gyökeres javításokat kívánunk, a jelen megyék kezelésére nem bízathatnak.

A 2-ik, hogy megyéink hatóságát megszorítani nem lehet anélkül, hogy azon tárgyakra nézve, melyek iránt hatáskörük megszorított, a felelősség elve életbe ne léptetessék, s így szabadságunknak új biztosítékok ne szereztessenek.

Utolsó országgyűlésünk minden rendelkezései ezen alapelvekből folynak ki.

A tervezett börtönrendszer szerint a megyék abszolút rendelkezési joga, mellyel e tárgy körül eddig bírtak, megszorítottak, de azon kormányi hatóság, melynek felvigyázata alá a börtönök állítatnak, a törvényhozásnak felelni tartozik.

Ugyanezt látjuk a közmunkák s közlekedési eszközök, ugyanezt a tervezett hitelintézet rendszabályaiban, s bármennyi magasztaló ömledézt hallánk a tanácskozások között megyei rendszerünkről, tagadni nem fogja senki, hogy valahányszor törvényjavaslat készült, a rendek táblája mindig a fentebbi elvekhez ragaszkodott.

S ez a legcélszerűbb, az egyetlen út, melyet helyzetünkben követnünk lehet s kell, s melyen mostani zavart állapotunkból fokonyként s szabadságunk veszélyeztetése nélkül beldogaink jobb rendezéséhez eljuthatunk. Szükség azonban, hogy az elvek, melyeket követni akarunk, nyilván bevallasanak, s haladásunk minden lépését következetesen szerintök irányozzuk.

Utolsó országgyűlésünk nem tette ezt. Hogy megyéink nem alkalmasak oly tárgyak kezelésére, melyeknél mindenekelőtt rend kívántatik, s a központosítás bizonyos mértékben nálunk is szükséges, ezt bensőleg mindenki elismeré; de e meggyőződést bevallani sokan tanácsosnak nem tarták, s így történt, hogy az utasítást adó megyék, félreértve a magasztalásokat, melyek helyhatósági rendszerünkre pazaroltattak, semmit, mi által a megye hatósága megszoríttatnék, elfogadni nem akartak, s magok a törvényhozók elveik alkalmazásában nem elég következetesen jártak el. Így például, mint már említém, a közmunkák s közlekedési eszközök iránt minden hatalom egy, a törvényhozásnak felelős egyénben központosított; a börtönrendszerénél pedig a helytartótanács egy új s felelős osztályának felállítása javalltaték, mi által a felelősség gyakorlatba vétele lehetetlenné válnék. Ha ily tévedéseket kerülni akarunk, tisztán s határozottan kell felállítani elveinket, s azok szolgáljanak minden egyes lépésünknel vezérfonalul.

E hazában - legalább ha az eddig követett eljárásból ítéhetünk - kétségen kívül sok van, ki bizonyos elvek kijelölését szükségtelennek, sőt talán károsnak tartja. Utasítási rendszerünk következménye, hogy nálunk soha valamely párt eljárásának programját kitűzni nem szokta, s lépésről lépésre halad, mint éppen a pillanat érdeke kívánja, s körülményei engedik. Én ezen eddig követett eljárást károsnak tartom, s mellettem a tapasztalás szól.

Sokáig tökéletes tespedés korszakában éltünk; a kormány, úgy látszott, csak azon feladást tűzte ki magának, hogy a status quo fenntartassék; az úgynevezett szabadelvű párt sáncokat vont alkotmányunk körül, s a partis primae nonus őrzésével foglalkozott - s ily viszonyok alatt bizonyosan sem a kormánynak, sem az ellenzéknek programra szüksége nem volt. A vétó által visszautasítani minden fontosabb törvényjavaslatot, ez volt a kormány, zajt ütni a régi sérelmek fölött, hogy újak ne követtessenek el, ez az ellenzék egész politikája. De az idő megváltozott; a haladás korszakába léptünk át, s mind a kormánynak, mind az ellenzéknek, ha

negatív szerepköröket folytatni nem akarják, tudniuk kell, mit akarnak, sőt nemcsak tudniuk, de kimondaniuk szándékaikat, ha alkotmányos országban többségre akarunk számolni.

Többször hallám, hogy a kormány azon eljárás iránt, melyet követni akar, tisztában van magával. Isten adja, hogy úgy legyen, s hogy tervei minél előbb nyilvánosakká váljanak; azonban, ha ez igaz, s a kormány csakugyan egy bizonyos irányt választott, az ellenzék atomokra fog szétfoszlani, ha e példát nem követendi, s szintén bizonyos elveket nem jelöl ki magának, melyek körül egyesülni fog. - Ha az utolsó országgyűlésre visszatekintünk, úgy hiszem, elég világos képet formálhatunk magunknak az ellenzék jövőjéről, ha az eddigi ösvényen marad tovább is, s a célt, mely után törekszik, tisztán s határozottan nem mondja ki.

Általános szójárások, minő az: *hogy az ellenzék a haladást választá jelszavául*, a párt összetartására nem használnak semmit. A haladás oly általános kitétel, melynek csak akkor lesz értelme, ha kijelöltetett a mérték, melyben haladni akarunk; s miután senki sincs e hazában, ki a jelen állapotot egészen fenntartani akarná, s így bizonyos tekintetben a haladó párthoz nem számíttathatnék, az ellenzék csak a haladást választva jelszavául, oly helyzetben áll, mintha semmi jelszót nem tűzött volna ki.

Éppúgy nem tanácsolható, hogy egyes haladási kérdések jelöltesse ki; nemcsak mivel ezáltal ily kérdések ellen ellenszenv támasztatik, s így azoknak eldöntése nehezül: de főképp, mert a haladási kérdések, természetök szerint, nemcsak az ellenzék, hanem az összes nemzet kérdései.

Minden, mi a haladás ösvényén eddig történt, az ellenzék műve, s ez kétségen kívül a magyar ellenzéknek dicsőségére szolgál, sőt mondhatjuk, aznap, melyen az ellenzék férfiai a haladás kérdései iránt közönbösekké válnak, megszűnnék azon morális hatás, melyet eddig gyakoroltak; de mindamellett tagadni nem lehet, miként a haladási s ellenzéki kérdéseknek összezavarása az ellenzéknek mint pártnak már most is ártott, később pedig okvetlenül annak szétdarabolásához vezetend.

A haladási s ellenzéki kérdések lényegesen különböznek egymástól. Lehet valaki egyes kérdésekre nézve a haladás embere, anélkül, hogy az alkotmányossághoz ragaszkodjék, lehet más, minden alkotmányos jognak buzgó védője, de egyes haladási kérdésnél túlzásig konzervatív. - Ha már a haladási s ellenzéki kérdések összezavartatnak, két dolog között szükségképp egynek kell történni. Vagy olyanok, kik elveik szerint az ellenzékhez tartoznának, tőle visszavonulnak, mert a haladási kérdéseknél vele szavazni nem akarnak; vagy olyanok számíttatnak az ellenzékhez, kik haladási kérdésekben vele szavaznak ugyan, de minden más tekintetben a kormány soraihoz tartoznának. Mind e két esetet tapasztalásból ismerjük, s az ellenzék jelen helyzete ezen hamis állásnak következménye. - Hol, mint nálunk az utolsó időkből, valaki csak azért neveztetik ellenzék emberének, mert az adó vagy aviticitás kérdésében szabadelvűen szavazott, vagy az, ki például a kir. városok vagy a vallás tárgyában az alsó tábla többsége véleményétől eltért, már az ellenzékhez nem számíttatik: ott az ellenzéknek, mint pártnak, kompakt föllépése, sőt fennállása lehetetlenné vált.

Egyes gravaminális kérdések az ellenzék által egyesítési pontul szintén nem választathatnak; először, mert haladásunk korszakában oly pártnak, mely csak a múlt sebeit kötözgeti, s keserű panaszokon kívül mást előadni nem tud, jövője nincs a hazában; másodszor, mert minden sérelem egy országgyűlés alatt vagy orvosoltatik, vagy, mint a szólásszabadsági kérdésnél láttuk, fő érdekét elveszti, s így az ellenzék három évről három évre mindig új zászló kitűzésére kénytelenítettetik, mi a pártot gyengíti.

Én e hazában csak egy ellenzéki kérdést ismerek, s az a felelősség; míg az kivíva nincs, részemről - de ez csak személyes nézetem - nem foghatom meg, miként tartozhatik oly ember, ki alkotmányához ragaszkodik, más párthoz, mint az ellenzékhez?

Arra, hogy egy nemzet alkotmánnyal bírjon, szükség: 1-ször, hogy független törvényhozása legyen; 2-szor, hogy a végrehajtó hatalom e törvényhozásnak alávetessék, úgyhogy sem cselekvőleg, sem elhanyagolás által a törvényhozó szándékait meg ne hiúsíthassa.

Oly nemzet, melynek alkotmányos életében e kettőnek egyike hiányzik, bírhat alkotmányos formákat, de az alkotmány lényegét nélkülözi. S Irland, melynek nincs független törvényhozása, s hazánk, mely nem bír alkotmányos, önálló kormánnyal, az alkotmányos népek sorába nem tartoznak; s ki ezen kételkedik, azt sérelmeink hosszú sora meggyőzheti, világos lévén, hogy valóságos alkotmánnyal bíró hazában a sérelmek ily halmaza a lehetetlenségek közé tartozik.

Ellenzékünk eddig tisztán a sérelmi téren forgott, s ez eljárásnak mi volt következménye? ha százak között egy orvosoltatott, nyertünk-e ezáltal csak annyit is, hogy a vitatkozásokkal elvesztett időt kipótoltnak gondolhattuk? Az ellenzék ezen eljárása fenntartá alkotmányunkat, de oly állapotban, hogy annak naponként új sértései követtettek el. - Nem az egyes sérelmek orvoslása, hanem azon oknak megszüntetése, melyből minden sérelmünk ered: ez az, mit az ellenzék magának feladatul kitűzni tartozik; míg ezt nem fogja tenni, hasonló marad azon emberhez, ki - a német közmondás szerint - a fáktól az erdőt nem látja, s egyetlen győzelem sem fog tartós eredményhez vezetni, bármi hosszú fáradsággal vívassék ki.

Szétágazunk, szét fogunk ágazni mindig, míg csak egyes sérelmi vagy haladási kérdések körül akarunk egyesülni. De tűzessék ki célul a *kormányi felelősség* kivívása, mely mind az alkotmányosság természete-, mind régi törvényeinknél fogva illeti e nemzetet, s melynek nem léte kétségen kívül sérelmeink legnagyobbika; állíttassék fel az összes ellenzék által azon elv: *amennyiben a kormányi felelősség életbe lép, megyeink jelen hatáskörét meg fogjuk szorítani*, s ne féljünk többé szétágazástól.

Az ellenzék minden színezetei között nem lehet egy ember, ki a kormányi felelősségnek, azaz egy valóban magyar alkotmányos kormánynak kivívását célul elfogadni nem akarná; nem lehet senki, ki az elvet, mely szerint az ellenzék haladni akar, ismerve, minden egyes kérdésnél el nem tudna igazodni. - A jelen pillanatban szabad sajtónk nem léte miatt azon botránynak vagyunk tanúi, hogy mi egy megyében az ellenzék egyik kitűnő tagja által fő kérdésnek neveztetik, azt más megyében más ellenzéki tag közönbösnek hirdeti, hogy míg az ellenzéknek egy része valamely kérdést egy módon kíván eldönteni, addig a másik egészen ellenkező módon szavaz. Ha magok a vezérek között ennyi véleménykülönbség uralkodik, ki tartsa össze a pártot? De tegyük fel, hogy az ellenzék, átlátva, miként felelősségről közpon-tosítás nélkül szólni képtelenség, s ezért elvül kimondá, hogy amennyiben a kormányi felelősség kivívatott, jelen megyei hatóságunk korlátozását ellenezni nem fogja, az ellenzéknek ez esetben minden egyes tagja minden egyes kérdésnél tudni fogja az irányt, melyben, hogy pártjához hív maradjon, haladnia kell; s ez az, mire szükségünk van. - Kétségen kívül az ellenzék még nem a nemzet, s abból, hogy az ellenzék közös erővel bizonyos célok felé törekszik, hazánk gyarapulása még nem következik; de bizonyos az is, hogy azon pillanatban, melyben az ellenzék, mint kompakt egész, meghatározott elvekkel lép föl, a kormány szint azt kénytelen tenni, s politikai vitatkozásaink cél nélküli tusakodásból rendezett küzdelemmé válandanak, melynek győzelmei legalább, mint eddig, eredmény nélkül nem fognak maradni.

A kormány vagy ellenezni fogja a felelősség elvét - csak mint lehetőséget teszem ezt fel, mert részemről nem látom által, miként tehetné, hacsak alkotmányos létünket tagadni nem akarja -,

s akkor a kormány s ellenzék közötti küzdés azon egyszerű kérdés körül forog: *van-e a magyarnak alkotmánya, vagy nincs?* - vagy megengedve az elvet, csak annak mikénti alkalmazása iránt fog az ellenzékkel vitatkozni, s akkor a küzdelem, mint más alkotmányos nemzeteknél, egyes kérdések körül forog, melyekben utoljára is csak az győzhet, ki az elfogadott elvhez hív marad. Mindenesetre szabadulni fogunk azon céltalan gyanúsítások- s rekriminációktól, mik jelenleg minden viszonyunkat elkészerítik, s oda vezették közdolgaikat, hogy sem a kormány, sem az ellenzék valóban haladni nem mer, s egész biztosságát nem-tevésben keresi.

Ezen nézetek ellen, melyek a *P. Hírlap*-ban többször előadattak, két nehézség tétetett:

1-ször, *hogy az ajánlott rendszer józanul a közigazgatás minden ágára nem alkalmaztathatik, sőt hogy azt nemigen sokra lehet alkalmazni.*

2-szor, *hogy habár közigazgatásunk egyes ágaiban a felelősség elve alkalmaztatott, azért kormányi felelősséggel még nem bíránk.*

Rövid válaszom e nehézségekre, melyeket a *B. P. Híradó* szavaival hoztam fel, a következő:

Mi az elsőt illeti, én részemről nem látom át, miért nem lehetne elveimet a közigazgatás minden ágaira alkalmazni. Okul az hozatik fel: „Mert minden egyes tárgy miatt nem lehet új hivatalt teremteni.” De ugyan miből gyaníttatik, hogy minden külön tárgyat külön személyre bízni e rendszer fő kellékei közé tartozik? Vagy ha, mint a tapasztalás mutatja, igen sok s néha a legkülönbözőbb tárgyak ugyanazon egy *nem felelős* egyedre bízathatnak, miért nem történhetnék ez a felelősség mellett is? Teljes meggyőződéseim szerint a közigazgatásnak nincs oly ága, melybe a felelősség be nem hozathatnék. Egyedül azért hiszem pedig ezt, mert a felelősség behozatala csak azon tárgyakra nézve járhatna tetemes nehézségekkel, mikre nézve a magyar közigazgatás a birodalom közigazgatásától különválva nincs; már miután ily tárgyat nem ismerek, miután az 1608-i kor. 10. cikk törvénykönyvünkben ki nem töröltetett: én, valamint a magyar kormánynak teljes függetlenségét találom kimondva törvényeinkben: úgy a felelősség behozatalát nem tartom lehetetlennek a közigazgatás semmi egyes ágában - s felszólítom elleneimet azon közigazgatási tárgyak kijelölésére, melyeknél, állításuk szerint, a felelősséget behozni nem lehetne.

Mi a második nehézséget illeti, nem fogja kétségbe vonni senki, miként, habár közigazgatásunk egyes tárgyai, például a közlekedési eszközök, börtönök, vagy egyes más dolgok, felelős kormányi egyedekre bízathatnak is, azért még parlamenti kormánnyal nem bíránk; de vajon ki is állította valaha az ellenkezőt? ki mondta, hogy mihelyt közigazgatásunk egyes tárgyainál a felelősség behozatott, megyei rendszerünkről, mely alkotmányunk biztosítója, le akar mondani? sőt, nem állítottuk-e éppen ennek ellenkezőjét, világosan kimondva, miként mi *jelen megyei rendszerünket csak azon mértékben s azon tárgyakra nézve akarjuk megszorítani, mely mértékben s tárgyakra nézve törvényeink a felelősség által biztosítottak?* s vajon ha igaz is, hogyha a közlekedési eszközök iránt a felelősség behozatnék, azért még parlamenti kormánnyal bírni nem fogunk - nem éppen oly kétségen kívüli-e az is, hogy megyei szervezetünk, habár a közlekedési eszközök tárgyában semlegességi jogával nem élhetne is, alkotmányunk biztosítója lenni azért még meg nem szűnt, ameddig minden egyéb tárgyra nézve a törvénytelenséget nem-tevés által akadályoztathatja?

Kérdezett: hisszük-e, hogy ily úton lassanként az egész közigazgatást át lehet alakítani? őszinte feleletünk erre az; hogy ha egyszer az általunk ajánlott rendszer elfogadtatott, mi ezen lassankénti átalakulást nemcsak hisszük, sőt annak megtörténéséről meg vagyunk győződve, s egyszerűen azért, mert azt a dolgok természete így fogná magával hozni. Egy országban kettős kormány, melyeknek egyike felelős, másika nem, sokáig nem állhat fenn egymás mellett, - oly

állapot, mely mellett a kormány egyes felelős tisztviselői által kiadott parancsai végrehajthatnának, míg más, *nem az ilyen hivatalnokok köréhez tartozó rendeletek végrehajthatlanul maradnának*, nem tarthatja fel magát. Mindenki, ki a státustudományoknak akár elméletében, akár gyakorlatában csak kissé is járatos, át fogja látni: miként a két különmű kormány igen kevés idő múlva egymáshoz fog asszimiláltatni. S ugyan a felelősség vagy nem felelősség terjedéséhez van-e több valószínűség? - A tizenkilencedik században élünk.

Elleneink, úgy látszik, átlátták ezt, s annál fogva azon állítással léptek fel, miként: *ha minden egyes tárgyat felelős egyén kormányára bízunk is, azért még parlamenti kormányunk nem lesz*. Ezen állítás azon tévedésen alapul, mintha a parlamenti kormány más formák mellett, mint Francia- vagy Angolországban, nem létezhetnék.

A felelősségnek minél sikeresebb alkalmazására különböző nemzetek különböző módokat alkalmazának. Némely országban a kormány - vagy hogy annak közönségesebb nevével éljünk, a minisztérium -, noha a közigazgatás egyes ágai különböző egyének közt osztatnak fel, mégis minden fontosabb esetben mint egység lép föl, úgy, hogy minden, a törvényeket netalán sértő eset mindig csak mint az összes kormány tette tekintethetik. Ily országokban a minisztérium élén elnököt találunk, ki a benne létező egységet mintegy külsőleg képviseli; a felelősség minden fontosabb esetekben, a dolgok természete szerint, mindig az egész kormányt illeti. Ki azonban ebből azt következteti, hogy a parlamenti kormány csak ily viszonyok között létezhetik, az a kormányi felelősség eszméjét a kormányi egység eszméjével zavarja össze, s elfelejti, hogy számos kormányok léteznek - ilyenek például az amerikai szövetséges státusok kormányai mind -, melyekben minden egyes tisztviselőnek felelőssége csak a rá bízott körre szoríttatik, s hogy ezek valóban parlamenti kormányok, tagadni azért senki nem fogja.

Nem akarom megvitatni, mennyire célszerű a kormánynak ily módni elrendezése, s az egységnek hiánya nem gyengíti-e a kormányt nagyobb mértékben, mint azt a nemzet közérdeke kívánja, azonban a felelősségre nézve a kormányi hatalom illetén felosztása legfeljebb azon hatást gyakorolhatja, hogy általa a törvényhozó test irányában nem az összes kormány, hanem csak egyes kormányi személyek állván, a felelősség sikeres használásának mindig kevesebb akadályá leendenek.

Igaz ugyan, hogy ha a közigazgatás minden ágára behoztuk a felelősséget, csak az iránt biztosítjuk magunkat, hogy törvényeink a közigazgatás egy ágában sem fognak sértetni; mi azonban ezzel beérjük, s azon kormány irányában, mely a közigazgatás semmi ágába be nem foly, mely a végrehajtó hatalmat nem kezeli, azaz nem kormányoz, nem is kívánunk különös biztosítékokat.

Alkotmányosságunk, ha reformunk egész processzusa alatt ezen elvet vettük vezérfonalul, nem veszélyeztethetik semmi esetre; mert való ugyan, hogy megyei rendszerünk tetemes módosítását tűzve ki célul, alkotmányunk jelen biztosítékáról lemondunk - de vagy áll az, hogy - mint mondtam - a felelősség elve közigazgatásunk minden ágába behozható, s akkor alkotmányunk jelen gyöngé biztosítékát azon erősebbel cseréltük fel, melyet más nemzetek a parlamenti kormányban találnak; vagy ha a felelősség elve közigazgatásunk egyes fontos ágaiba be nem hozathatnék, ezen ágakra nézve a megyék régi helyzetökben hagyatnak, azaz, amennyiben felelősséget ki nem vívhatánk, a megyék maradnak alkotmányunk biztosítékai. S ez, felfogásom szerint, az egyedüli út, melyen a reform mezején veszély nélkül előrehaladhatunk.

ki, s miként, ki felelősségről szól s meggyerendszerünk fenntartásáról álmodik; vagy ellenkezőleg a kormánynak több hatalmat követel s a felelősséget visszautasítja, vagy szavakat vet, melyekből bizonyosan hatalmas frázisoknál egyebet aratni nem fog.

Hogy bármely vitatkozás, főképp politikában, lehetséges legyen, szükség, hogy legyenek bizonyos pontok, melyekre nézve a vitatás ki nem terjed.

Én két ily axiómát ismerek.

Az első az, hogy hazánk alkotmányos ország, mely közigazgatási tekintetben a birodalom tartományaitól egészen különvált, független egészet képez.

A második az, hogy míg uralkodó családunk él, a birodalommal válhatlan kapcsolatban kell maradnunk, s hogy ennél fogva semmit tennünk vagy akarnunk nem szabad, mi a birodalom integritásával, gyarapodásával ellentétben állna.

Ki e tételeknek akármelyikét elfogadni nem akarja, az alkotmányos téren kívül áll, s azért olyan, kivel vitatkozni fölösleges.

Eddig egész politikai életünk ezen alapelvei nem méltányoltattak elég figyelemre.

Sokan, kik a kormány nevében léptek fel, ignorálni látszottak alkotmányos állásunkat, s mintha nem volnánk e hon polgárai, csak a kormány hatalmának növelését tűzték ki célul. Másrésztől némelyek nem eléggé méltányolták talán azon viszonyokat, melyek birodalmi összeköttetésünkéből erednek, s így lőn, hogy a vitatkozás sok esetben köztünk egészen eredménytelenné vált.

Győzzön meg a kormány minket, hogy csak alkotmányosan akar kormányozni: győzzük meg a kormányt mi, hogy az összes birodalom érdekei szívünkön fekszenek; mert az összeköttetést, melyben a birodalommal állunk, szilárdítani akarjuk, s a köztünk létező keserőség oka elmozdított.

A jelen viszonyok között ez nem lehetséges. Magyarországnak nincs különvált, felelős kormánya; s nem alkotmányos kormány irányában egy alkotmányos nemzet miként érezzen bizodalmat, miként központosítsa kezébe egész hatalmát, miként engedje által nem felelős kezeknek egész közigazgatását?

Míg alkotmányos nemzet maradunk, erős kormány csak a felelősség föltétele alatt lehetséges; s ha kifejlődésünk erős kormány nélkül nem képzelhető, az első, mi haladásunkra, szükséges, az, hogy a kormányi felelősséget lehetővé tegyük.

Ezen meggyőződés vala az, mi engem e munka írására bírt.

Megmutattam első részében, miként a haladás jelen meggyerendszerünk mellett lehetetlen, s miként e rendszer alkotmányunk biztosítékát képezi ugyan, de olyat, melynél gyengébb s kifejlődésünkre nézve károsabb alig képzelhető.

Bebizonyítottam a másikon, hogy ha közigazgatásunkba központosítást s vele kapcsolatban kormányi felelősséget hoztunk be, sem szabadságunk, sem azon összeköttetés, melyben a monarchiával állunk, s maradni akarunk, nem veszélyeztetik.

Végre kimondám meggyőződésemet, miként alkotmányunk e gyökeres megváltoztatása csak a törvényhozás által eszközölthetik, és pedig nem egyszerre, hanem fokként, úgy, hogy az új rendszer közigazgatásunk egyes ágaiba hozatik be.

Ez nemzeti átalakulásunk lassú, de biztos processzusa. *A cél*, melyet magunknak kitűzünk, az: hogy miután valósággal alkotmányos nemzet alkotmányos végrehajtó hatalom nélkül nem képzelhető, mi is más alkotmányos nemzetek módjára parlamenti kormányt vívjunk ki

magunknak. *Az eszköz*, mely által e célhoz érhetünk, abban áll, hogy szemünk előtt tartva e célt, minden egyes újítást úgy eszközöljünk, hogy benne azon tökéletesebb organizmusnak, mely után törekszünk, egy hozzáillő, kiegészítő rész készíttessék, azaz hogy minden újabb intézkedéseinket a felelősség alapjára állítsuk, éppen annyit engedve eddigi törvényhatósági jogainkból, mennyit a felelősség új garanciája mellett szabadságunk veszélyeztetése nélkül engedhetünk.

E nézetek ellen, melyeket a *P. Hírlap*-ban töredékesen már előadtam, valamint akkor, úgy most sem fognak hiányzni számos ellenvetések; hihetőleg a hazánkban uralkodó politikai felekezetek mindenike újra fel fog lépni nehézségeivel, melyek elveim alkalmazását, állítólag, lehetetlenné teszik. Az ellenzék, a kormány szerfölötti befolyásától félve, fel fog zúdulni a központosítás ellen, mely hatalmát annyira nevelné; a kormánypártnak számos férfiai a merénynek egy nemét látják abban, ha a kormány felelőssége szóba jő.

Mi az elsők aggodalmait illeti: az ellenzéknek azt fogom mondani: miként felfogásom szerint a szabadságot nem az veszélyezteti, ha a kormány nagy hatalommal ruháztatik fel; hisz azon fontos kötelességek teljesítése, melyek a kormányra bízottnak, nagy hatalmat kíván; s ki a kormány szükségét belátja, a gyöngeséget nem számíthatja szükséges kellékei közé. A szabadság veszélye *csak* a kormány azon hatalmában *keresendő, mely törvények által körülírva nincs*, melyet nem az alkotmánytól nyer, hanem a szükségtől kényszerítve önmagának vesz.

Nincs veszélyesebb a népek életében, mintha az álladalomban létező erők az alkotmány által el nem ismerteknek, s ha valamely, akár egyes néposztálynak, akár fennálló hatalomnak nem tulajdonítatik azon fontosság, melyet az állásánál fogva igényelhet. Alkotmány maga nem változtathatja a dolgok természetét; az erők, melyeket elismerni nem akar, kifejlenek s ellene fordulnak; a pillanat előbb-utóbb eljő, midőn a nemzet valódi állása s alkotmánya közötti ellentét kitűnván, az, ami gyengébb, ti. az alkotmány, elvész. Valamint az oly alkotmány, melyben a nép jogai el nem ismerteknek, nem áll biztos alapon; úgy az, hol a kormány *természetes hatáskörében* megszoríttatik, a kormányt csak arra hívja fel, hogy azon befolyást, melyet a törvény nem enged, törvényes úton kívül vívja ki, hogy magának az alkotmányos helyett tetteles hatalmat szerezzen; s épp ez az, mi a szabadságot veszélybe hozhatja. Vegyünk egy példát.

Ha törvényeink betűit tekintjük, megyeink teljes szabadságú statutárius joggal bírnak; s mégis ki nem tudja, hogy a kormány, valahányszor valamely statútum, *nézetei* szerint, a törvénnyel vagy szokással ellentétben áll, annak végrehajtását akadályoztatá, s hogy a megyéknek ezen joga nem egyébhez, mint egyrésről a megyei függetlenségre nézve igen veszedelmes összeütközésekhez, másrésről számos sérelemhez vezetett. Ki nem tudja, hogy a kormány helytartótanácsa által mind az adó kivetésére, mind a közmunkák elrendezésére nézve felsőbb felügyelést gyakorol már most is, s hogy ezen befolyás, éppen mivel rendszeresítve nincs, midőn néha, mint például a börtönök építésénél, egyes törvényhatóságokat szándékaik kivételében akadályoztat, - mégsem szüli azon üdvös hatást, melyet egyébiránt gyakorolhatna. A kormány befolyását közéletünkben nem lehet kizárni; törvényes körét szűkebbre szoríthatjuk, de nem eszközölhetjük, hogy azon számos eszközzel, melyekkel bír, egy új kört ne szerezzen magának; s felfogásom szerint az egyetlen mód, mely által a szabadságot ez oldalról fenyegető veszélyeket elháríthatjuk, nem a kormány hatáskörének megszorításában, hanem pontos kijelölésében áll; áll abban, hogy a kormányt felruházzuk mindazokkal, mik kötelességeinek teljesítésére szükségesek; de midőn őt bizonyos körben a lehetőségig erősítettük, egyszersmind kijelöljük a korlátokat, melyeken túllépnie ne lehessen.

Azoknak, kik a felelősség elvének elfogadásában a kormány bizonyos tekintetbeni lealázását látják, rövid válaszom az: miként a kormány hatalma nem azon, hogy nem felelős, hanem a közbizalmon alapszik, s hogy nem képzelhetünk oly viszonyt, melyben a kormány kevesebb bizalomra számolhatna, s azért gyengébb volna, mint éppen az, melyben kormányunkat most látjuk.

A kormány eljárásáról a törvényhozásnak számot nem ad, de amennyiben egy vagy más törvényhatóság magát a kormány eljárása által sértve érzené, ez iránt a törvényhozásnál panaszt tehet, s a kormány tettei a törvényhozás által megrovattathatnak. Lehet-e ennél mind a kormányra, mind a nemzetre nézve károsabb hatású viszony? Midőn néha egyes törvényhatóságok képzelt sérelmek miatt is panaszt emelnek, s így a törvényhozás idejét elfoglalják, másrésről mégsem létezik biztosság arra nézve, hogy minden sérelem a törvényhozás tudomására jut; s e fölött a sérelmi tér, melyen a nemzet s kormány közönségesen egymás ellenében áll, szükségképp elkeseríti érintkezéseiket, s ott, hol nagy dolgok kivitelére a legnagyobb egyetértés kívántatnék, csak bizalmatlanság magvát hinti el.

Kit a létező állapot kielégít, ám védelmezze azt minden részleteiben; elégedjék meg felelősség nélküli kormányával, de melynek befolyása nincs; független törvényhatóságaival, de melyeknek egész hatása hatáskörük iránti küszködésre redukáltatik. - Ki a jelen bajokon segíteni akar, győződjék meg, hogy azon szabadság, melyért lángol, soha erős kormány nélkül fennállni nem fog; de győződjék meg arról is: hogy azon kormány, melynek hatalmát oly szívesen nevelné, csak akkor nyeri meg teljes hatalmát, midőn a törvényhozásra támaszkodhatik, s éppen mert a haladás szüksége senki által nem tagadtatik, az gerjeszti bennem a reményt, hogy elveim, melyeket e munkában előadtam, nem fognak pártolás nélkül maradni.

Sok van, mi az eddigi állapotok fenntartása mellett szól. Azon ítélet, mely szerint némelyek megyei szerkezetünket az alkotmányos formák legtokéletesbikének tartják; a hiúság, mely a jelen rendszer mellett, hol minden megyében egy-egy kihíresztelt nagy férfiúval találkozunk, annyi kielégítést talál; végre a szokásnak hatalma, mely a sokáig létezett rendetlenséget is kellemessé teszi, - mindezek arra látszanak mutatni, hogy közdolgaink célszerűbb elrendezésétől még távol vagyunk; van azonban valami, mi mindezen egyes okoknál hatalmasabb: a dolgok hatalma (la force des choses), s az nem engedi, hogy abnormis helyzetünk megváltoztatása továbbra halasztassék. E hon kifejlődése sokkal inkább fekszik nemcsak magunk, hanem az összes birodalom érdekében, hogysem pusztá előítélet vagy megszokás visszatartóztathatna oly dolgok elfogadásától, melyek nélkül e kifejlődés lehetetlen.

A rögeszme, mely megyei szerkezetünk tökélyei iránt létezik, erősebb, hogysem egyszerre megszűnjék, s kétségkívül több kísérlet fog még tétetni: miként lehetne az újabb kor intézményeit e középkori maradvánnyal egyesíteni? de a tapasztalás be fogja bizonyítani e kísérletek sikertelenségét; át fogjuk látni, hogy minden intézmény, valamint egy bizonyos műveltségi állapotnak eredménye, úgy ismét ellenállhatlan hatást gyakorol a nép műveltségi állapotára, úgyhogy aki más, mint a létező állapot után vágyódik, s mégis meg akarja tartani a létező intézményeket, örökké sikertelen munkán fárad; meg fogunk győződni, hogy az újabb kor alkotmányos fogalmai nem illenek oly házra, melyben még a polgári jog is csak mint születési kiváltság élveztethetik, s el fogjuk hagyni az utat, melyen eddig haladtunk, s mely - engedelmet a szóért -, engem mindig azokra emlékeztet, miket török szomszédainknál látunk, hol az európai műveltség s török szokások addig vegyítették, míg sem nyugoti műveltség, sem mozlím erő nem találhatók.

Keleti faj vagyunk, de a nyugoton meghonosodva; mi a nyugot institúcióit nem utasíthatjuk el magunktól, s ha azon pártok, melyek e hazában most léteznek, ezt át nem látják, ha főképp az ellenzék a szabadság biztosítását más úton keresi, meg fogja látni, hogy bármit tegyünk s mondjunk, mint mindenütt a világon, úgy nálunk is központosíttatni fognak a közdolgok. Velünk s általunk, ha helyzetünket méltányolni tudjuk, nélkülünk, sőt ellenünk, ha kell. A létező politikai pártok között a győzelem mindig azé lesz, mely a szabadság s rend érdekeit legjobban egyesítendi, s a haladást oly módon fogja indítványozni, hogy ezáltal alkotmányosságunk ne veszélyeztessék.

- & -